

41.

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 4. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

41.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
4. CİLT

17-21 HAZİRAN 2019
DİYARBAKIR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3654/4
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 187/4

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ZME

17-21 Haziran 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen 41. Uluslararası Kazı,
Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Diyarbakır Dicle niversitesi'nin
katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Başak Kitap

e-ISSN:2667-8845

Kapak Fotoğrafı : Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA
Körtik Tepe Kültürü
Uygarlığın İlk Yetkin Deneyimi

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil zme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2019

41. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 41TH INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOOMETRY

Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA	Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Laodikeia Kazı Başkanı
Prof. Dr. Douglas BAIRD	Boncuklu Höyük Kazı Başkanı
Prof. Dr. Havva İŐKAN İŐIK	Patara Kazı Başkanı
Doç. Dr. Annalisa POLOSA	Elaiussa Sebaste Kazısı Başkanı
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	Harran Kazı Başkanı
Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL	Sardis Kazı Başkanı
Doç. Dr. İrfan YILDIZ	İçkale Artuklu Sarayı Kazı Başkanı
Prof. Dr. Engelbert WINTER	Doliche Kazı Başkanı
Doç. Dr. Erhan ÖZTEPE	Alexandria Troas Kazı Başkanı
Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE	Aslantepe Kazı Başkanı
Doç. Dr. Aytaç COŞKUN	Zerzevan Kalesi Kazı Başkanı

ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU YAYIN KURALLARI

Göndereceğiniz bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak göndermesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşı-maktadır. Bildirilerin yazımında kitaptaki sayfa düzeni esas alınarak;

- * Yazıların A4 kağıda, üstten 5.5 cm. alttan 5 cm. soldan 4.5 cm. sağdan 3 cm. lik bir boşluk bırakılarak, 10 punto ile, bir satır aralığı olacak şekilde, Times New Roman fontu ile en fazla 10 sayfa yazılmalı,
- * Başlık 14 punto, büyük harf ve bold olacak şekilde yazılmalı,
- * Bildiri sahiplerinin isimleri başlığın altında, sağ üstte yer almalı, alt alta sıralanmalı ve unvan kullanılmamalı,
- * Metinde ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar, baş harfleri büyük ve italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde geçen yabancı sözcük ve terimler, örneğin “in-situ” italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde Milattan Önce gibi çok alıŐılagelmiŐ kısıltmalar dışında kısıltma kullanılmamalı, Milattan Önce ve sonra kısıltması: M.Ö., M.S. Erken Tunç Çağı: ET olarak kullanılmalıdır.
- * Bölge adlarının ilk harfleri, aynı şekilde yer, coğrafya ve kurum adlarının ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Örneğin: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu gibi.
- * Ölü ve ağırlıklar m. cm. mm. lt. gr. şeklinde yazılmalı,
- * Dipnotlar metnin altında ve metin içinde numaraları belirtilerek, 8 puntoda yazılmalı,
- * Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimleri italik yazılmalı,
- * Harita, çizim ve resimler 15 adetten fazla olmamalı, fotoğraflar JPG veya TIFF olarak gönderilmeli, gönderilen resimlerin çözünürlüğünün en az 300 pixel/inch olmalı,
- * Çizimlere (Çizim: 1), resimlere (Resim: 1), haritalara (Harita: 1) olarak alt yazı yazılmalı ve kesinlikle levha sistemi kullanılmamalı,
- * Yayım için telif anlaşması gerektiren Googleearth gibi görseller kullanılmamalı,
- * Bildirilere, ilk sayfanın altında, dipnotlardan önce bütün yazarların mutlaka isim, unvan, e-mail ve yazıŐma adresi yazılmalıdır.

Yayınlanacak bildiri sayıŐının artması, kitapların zamanında basımını güçleŐtirdiđinden, bildirilerinizin sempozyum sırasında teslim edilmesi ya da en geç 1 Ağustos tarihine kadar, yayinlar@ktb.gov.tr e-mail adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan ve ge gönderilen bildirimler kesinlikle yayınlanmayacaktır.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

The papers presented in the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as before.

In order to complete a high-quality print in time, we kindly request you to send the paper texts in the format specified below:

1. Texts should be written in 10 pages on A4 paper, with Times New Roman and 10 type size within a space of 13.5x19 cm. Line spacing should be 10 points.
2. Heading should be written in bold with 14 typesize and with 14 points of line space. Main headings should be written with capitals, sub-headings with lower letters. Both types of headings should be written in italics.
3. Footnotes should be placed at the bottom of the pages, with their numbers indicated in the text. Footnote texts should be written with 8 type size and line space of 8 points.
4. Book and periodical titles in the footnotes and bibliography should be written in italics.
5. Total number of drawings and photos should not exceed 15. Photos should be either in JPG or TIFF format with at least 300 dpi solution and sent in a separate file.
6. Captions should be added to drawings (Drawing:), photos (Photo:) and maps (Map:). Plate system should not be used.
7. Authors must indicate their names, titles and contact information in their papers.
8. Digital text of the paper should be added to the print-out and both texts should be identical. Otherwise the digital version will be considered default.

As sudden accumulation of papers makes it difficult to complete printing in time, papers should either be submitted during the symposium or sent to *yayinlar@ktb.gov.tr* until the 1st of August.

The papers that fail to comply with those instructions or that are sent after the deadline will not be published on no account.

İÇİNDEKİLER

Özlem ÇEVİK, Osman VURUŞKAN, Burhan GÖZ, Cem ÖZTÜRK Ulucak Höyük 2017-2018 Yılı Kazı Çalışmaları	1
Rafet ÇAVUŞOĞLU, Hanifi BIBER, Hakan YILMAZ, Sinan KILIÇ, İsmail COŞKUN, Cem HAYDAROĞLU Van Çavuştepe Kalesi ve Urartu Nekropolü 2018 Yılı Çalışmaları.....	17
Recai KARAHAN, Mehmet KULAZ Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı 2018 Yılı Çalışmaları	31
Roland R.R. SMITH Aphrodisias 2018	45
Rüstem ASLAN 2018 Yılı Troya Kazı Sonuçları.....	69
Sait BAŞARAN, Stefan KARWIESE, Helmut BRÜCKNER, Anca Christina DAN, Bahar MERGEN, Gülnur KURAP 2018 Yılı Ainos Kazı Çalışmaları.....	81
Scott BRANTING, Sevil BALTALI TIRPAN, Joseph LEHNER, Dominique LANGIS-BARSETTI, Tuna KALAYCI, Nilüfer YÖNEY, Burak ASİLİSKENDER, Sarah R. GRAFF, Lucas PROCTOR Kerkenes 2018	99
Sema DOĞAN, Ebru Fatma FINDIK, Vera BULGURLU Aziz Nikolaos Kilisesi 2018 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları	117
Serap YAYLALI, Özlem TÜTÜNCÜLER BİRCAN, Yılmaz AKKAN Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük 2018 Yılı Kazı Çalışmaları.....	129
Serdar AYBEK, Burak ARSLAN, Yılmaz BALIM, Umut CANSEVEN Metropolis Arkeolojik Araştırmaları, 2018	151
K. Serdar GİRGİNER, Özlem OYMAN-GİRGİNER, M. Furkan TUFAN, Ayça GERÇEK, Hakan GERÇEK, Erkan DÜNDAR, M. Cem FIRAT 2018 Yılı Tatarlı Höyük Kazıları	171
Sevinç GÜNEL, Nesligül KANBER, Tolga Kaan KIYAK Çine-Tepecik Höyüğü 2018 Yılı Kazıları.....	185

Soner ÖZEN	
2018 Yılı Kaunos Araştırmaları.....	201
Şahin YILDIRIM	
Tios-Tieion 2018 Yılı Kazı, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Çalışmaları.....	219
Şahin YILDIRIM	
Satala 2018 Yılı Kazı Çalışmaları	231
Şengül AYDINGÜN, Şeniz ATİK, Haldun AYDINGÜN, Ülkü KARA, Ayberk ENEZ, Dürdane KAYA	
Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları 2018 Yılı Çalışmaları	243
Şevket DÖNMEZ, Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT, Mona SABA, Salih KAYMAKÇI	
Oluz Höyük Kazısı Onikinci Dönem (2018) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar	257
Taner KORKUT, Çilem UYGUN, Bilsen ÖZDEMİR	
Tios 2018 Kazı Etkinlikleri	277
Timur DEMİR, Makbule EKİCİ	
Yenice Höyük 2018 Ve Tabakalanmaya Yönelik Değerlendirmeler.....	295
İbrahim Tunç SİPAHİ, Öznur OTLU	
2018 Yılı Eskişehir Kazısı	305
Turan EFE, Murat TÜRKTEKİ, Erkan FİDAN, Fatma ŞAHİN, Sinem TÜRKTEKİ, Deniz SARI	
Küllüoba Kazısı 2018 Yılı Sonuçları	317
Turgut Hacı ZEYREK, Ali Nadir ZEYREK	
Kastabala Kazı Çalışmaları 2018	331
Ümit AYDINOĞLU	
Uzuncaburç/Diocaesarea Antik Kenti Kazısı 2018	345
Vasıf ŞAHOĞLU, Hayat ERKANAL, Ümit ÇAYIR, Ümit GÜNDOĞAN,	
Mustafa İNCİRLİLİ, İrfan TUĞCU, Ramazan GÜLER	
Çeşme-Bağlararası 2018 Yılı Kazı ve Araştırmaları.....	357
Vecihi ÖZKAYA, Feridun S. ŞAHİN	
Körtik Tepe Kültürü Uygarlığın İlk Yetkin Deneyimi.....	375

Vedat KELEŞ, Hasan KASAPÖĞLU, Ersin ÇELİKBAŞ, Hazar KABA, Kasım OYARÇİN, Alper YILMAZ, Büşra Elif KASAPÖĞLU, Michael Deniz YILMAZ, İsmail AKKAŞ, Enver AKIN, Soner ÖZMEN Parion 2018 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları.....	391
Vuslat Müller-KARPE, Andreas Müller-KARPE Kayalıpınar-Samuha 2017 ve 2018 Kazıları	415
B. Yelda OLCAY UÇKAN, Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN, Muradiye ÖZTAŞKIN, Seçkin EVCİM, ÖĞül Emre ÖNCÜ Olympos Kazısı 2018 Yılı Çalışmaları	429
Yusuf ALBAYRAK Soğmatar Nekropolü 2018 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları	451
Yusuf SEZGİN, Mesut EROĞLU, Baykal BAŞDEMİR, Ayşe ÇELEBİ, Furkan ZIH, Burkay KIZILBUĞA Aigai (Aiolis) 2018 Yılı Çalışmaları.....	465
S. Yücel ŞENYURT, Atakan AKÇAY, İlkey AKLAN, Mehmet CEVHER, Seda KARA Ovaören 2018 Yılı Kazı Çalışmaları	487
S. Yücel ŞENYURT, Atakan AKÇAY, Umut ZOROĞLU, A. Emirhan BULUT, Leyla YORULMAZ, S. Okan AKGÖNÜL Kurul Kalesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları.....	505
Zafer DERİN İzmir- Yeşilova Höyüğü 2016-2018 Yılı Çalışmaları	525
Zekai ERDAL, Mehmed Cabir ALPER, Şerif TÜMER, İlker GÜMÜŞ, Veynel AĞRAK Siirt/Tillo İlçesi Ziyaretler (Fakirullah) Mahallesi 130 Ada, 28 Parsel Kurtarma Kazısı 2018	549
Zeliha DEMİREL GÖKALP, A. Ceren EREL, Nikos TSIVIKIS, Hasan YILMAZYAŞAR, Mehmet KURT 2018 Yılı Amorium Kazıları	567
Celal ŞİMŞEK 2018 Yılı Laodikeia Çalışmaları.....	579

ULUCAK HÖYÜK 2017-2018 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Özlem ÇEVİK*

Osman VURUŞKAN

Burhan GÖZ

Cem ÖZTÜRK

Bakanlar Kurulu Kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle gerçekleştirilen İzmir İli, Kemalpaşa İlçesi Ulucak Beldesi'nde yer alan Ulucak Höyük 2017 ve 2018 yılı kazı çalışmalarında 2015 ve 2016 kazı sezonlarında M12 ve M13 açmalarında ortaya çıkartılmış olan ve uzmanlaşmış bir seramik üretiminin tüm aşamaları ile tespit edildiği IVc tabakasına ait yapıların güney yönde devamının açılması ve L12 açmasında kırmızı kireç tabanlarla temsil edilen VI. tabaka ocaklı açık alanlarının devamının açılması planlanmıştır. Ancak 2017 kış döneminde yoğun kar yağışı nedeniyle açmaların üzerine örten çatı sisteminin bir bölümü çökmüştür (Resim: 1). Yeni çatı sisteminin projesi tamamlanarak, inşası için koruma kurulundan izin alınmıştır. (Resim: 2). Söz konusu yeni çatı sisteminin yapım işi için sponsorluk görüşmeleri sürdürülmektedir. Bu nedenle sözü edilen açmalarda çalışılmamakta olup çatı sisteminin dışında kalan alanda biri sondaj olmak üzere; Roma Dönemi, Erken ve Orta Tunç Çağı ve Geç Neolitik Dönem tabakalarının araştırıldığı 4 yeni açmada (M7, O9, O10, S12) kazı çalışmaları sürdürülmüştür.¹ Kazı-

* Prof. Dr. Özlem ÇEVİK, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne/TÜRKİYE. arkeocevik@gmail.com.

Arş. Gör. Osman VURUŞKAN, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne/TÜRKİYE. ozizade@hotmail.com.

Burhan GÖZ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. bg_1214@hotmail.com

Cem ÖZTÜRK, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne/TÜRKİYE. cemozturk.86@hotmail.com

¹ Prof. Dr. Özlem Çevik başkanlığında yürütülen 2017-2018 yılı kazı çalışmaları; Prof. Dr. Turan Takaoğlu, Dr. Öğr. Üyesi A. Onur Bamyacı, Arş. Gör. Osman Vuruşkan, Çilem Yavşan, Coşkun Sivil, Uğur Çarpar, Kemal Sevindik, Cem Öztürk, Burhan Göz, Mustafa Bakır, Selin Can Yeter, Onur Coşkun, Seren Işık, Ümmühan Sağdıç, Aylin Apaydın, Ceyda Ayran, Taha Eren Sessevmez, Burak Gökçe, Dilvin Gezen, Çağla Türk, Ezgi Sayın, Hande Ergun, Bora Dinçer ve Mehmet İlhami Güçyılmaz'dan oluşan bir ekiple gerçekleştirilmiştir. 2017 yılı kazılarında görev alan Bakanlık Temsilcisi Bursa Müzesi uzmanlarından Sn. Ebru Dumlupınar, 2018 yılı kazılarında görev alan Bakanlık Temsilcisi ise Aphrodisias Müzesi uzmanlarından Sn. Murat Umud Doğan'dır. Tüm ekip üyelerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz.

lardan elde edilen bulgular doğrultusunda tespit edilen tabakalar aşağıda dönemlere ayrılarak ele alınacaktır.

TABAKA 0: GEÇ ROMA DÖNEMİ

Geç Roma Dönemi tabakası höyüğün güneydoğusunda yer alan S12 ve yaklaşık olarak merkezinde yer alan O9 açmasında araştırılmıştır.

Höyüğün güneydoğu sınırında yer alan S12 açmasında yürütülen kazı çalışmalarının temel hedefini 2009-2013 yılları arasında kazı çalışmaları yürütülen P13 ve R13 açmalarında tespit edilen Orta Tunç Çağı (OTÇ) ve Erken Tunç Çağı (ETÇ) tabakalarıyla bağlantılı olan yapı kalıntılarının ortaya çıkartılmasıdır. P13 ve R13 açmalarında yürütülen çalışmalar sonucunda OTÇ ve ETÇ yapı katlarının hem kendi dönemlerinde hem de geç dönem yapı faaliyetleri ile yoğun olarak tahrip olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu iki açmadan elde edilen verilerle oluşturulan stratigrafik silsilenin, S12 açmasında yapılan kazı çalışmaları ile desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yüzey toprağının hemen altından açmanın kuzeyinde kesit içerisinde de devam eden kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu Geç Roma Dönemi duvarı açığa çıkartılmıştır. Kuru örgü olarak inşa edilen duvarın üst seviyesi 219.95 m. iken, açma içerisinde kalan uzunluğu 6.25 m., genişliği ise 1.15 m.dir. Söz konusu duvarın yaklaşık olarak ortasına gelecek şekilde açmanın batı kesitinden başlayan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu ikinci bir duvar sırası daha açığa çıkartılmıştır. Bu duvarın üst seviyesi 219.94 m. iken ortaya çıkartılan uzunluğu 3.40 m., genişliği ise 0.80 m.dir. Kuru örgü olarak inşa edilmiş olan duvar hattının sadece tek sırası korunmuştur. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu duvar ile kesişerek bir bölme duvarı işlevi gördüğü anlaşılan bu duvar, daha geç bir dönemde inşa edilmiştir. Buna bağlı olarak kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu duvarın, Geç Roma Dönemine ait en az iki odalı bir yapının güneydoğu duvarını temsil ettiği anlaşılmaktadır. Yapının hemen güneydoğusundan başlayarak güney yönde devam eden ve irili ufaklı çay taşlarından oluşturulmuş 4.40 x 2.87 m. ölçülerinde bir platform açığa çıkartılmıştır (Resim: 3). Söz konusu platform olasılıkla yapının yürüme düzlemini temsil etmektedir. Açmanın doğu kesiti önünde ise 1.00 x 1.20 m. ölçülerinde herhangi bir mimari öğeyle bağlantılı olmayıp açık alanda yer alan at nalı şeklinde bir ocak açığa çıkartılmıştır.

Höyüğün yaklaşık olarak tepe noktasında yer O9 açmasının kuzeybatı köşesinde yüzey toprağının hemen altından 218.78 m. seviyesinde açmanın batı

ve kuzey kesiti içerisinde de devam eden kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir duvar açığa çıkartılmıştır. Kuru örgü olarak inşa edilen duvarın açma içerisinde kalan kesiminin uzunluğu 1.93 m., genişliği ise 1.17m. ölçülerindedir. O9 açmasında tek tanımlı Geç Roma Dönemi mimari kalıntısı olan bu duvar, hemen altında yer alan Neolitik Dönem tabakalarını tahrip etmiştir.

TABAKA I-II: ORTA VE ERKEN TUNÇ ÇAĞI

Höyüğün güneydoğu sınırında yer alan S12 açmasında ortaya çıkartılan Geç Roma Dönemi mimari öğelerinin kaldırılmasının ardından açmanın kuzey yarısında 219.00 m. ile 218.35 m. aralığında dolgu toprakta seviye inme çalışması gerçekleştirilmiş olup herhangi bir mimari öge tespit edilmemiştir. Söz konusu dolgu içerisinde çoğunluğu Orta Tunç Çağına ait olan seramik parçaları, Erken Tunç Çağı özelliği gösteren seramiklerle karışık halde ele geçmektedir. Bunların dışında dolgu içerisinden 218.61 m. seviyesinde Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı I dönemlerine tarihlenebilecek bir pişmiş toprak figürin bulunmuştur (Resim: 4). Geç dönem temel faaliyetleri nedeniyle stratigrafik bir silsile oluşturabilecek steril tabakaya ulaşılamamıştır.

TABAKA IV: GEÇ NEOLİTİK DÖNEM

Geç Neolitik Dönem tabakası höyüğün yaklaşık olarak merkezinde yer alan O9 ve O10 açmalarında araştırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda IVa evresine tarihlendirilen ocak ve fırın tabanları ile bir çukur, IVb evresine tarihlendirilen Mekân 65, 66, 67 ve IVc evresine ait açık alan işliği açığa çıkartılmıştır.

Tabaka IVa

Geç Neolitik Dönemin IVa evresini O9 açmasının güneydoğu köşesinde ortaya çıkartılmış olan fırın tabanı, açmanın kuzeyinde yer alan ocak tabanı ve açmanın güneybatısından başlayarak doğu ve kuzey yönde yayılım gösteren çukur temsil etmektedir.

Açmanın güneydoğu köşesinde 219.72 m. seviyesinde oval bir forma sahip, 1.50 x 1.60 m. ölçülerinde bir fırın tabanı açığa çıkartılmıştır. Yassı çay taşlarının üzeri kil ile sıvanarak oluşturulan fırın tabanının üst yapısı korunmamıştır (Resim: 5). Fırınla ilişkili olarak güneyinde kül kalıntıları ve yanık izleri tespit edilmiştir. Söz konusu fırın tabanı höyük genelinde fazla tanımlı

olmayan IVa evresinin en iyi korunmuş mimari ögesini temsil etmektedir. Açmanın kuzeyinde ise IVb yapısını (Mekan 67) tahrip ederek üzerine yapılmış olan dairesel bir ocak açığa çıkartılmıştır. 219.60 m. seviyesinde açığa çıkartılan ocak 1.24 x 1.40 m. ölçülerinde olup küçük çay taşları ve öğütme taşı parçalarının dairesel olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Ocak ile ilişkili olarak çevresinde kül kalıntıları ve yanık izleri saptanmıştır. Söz konusu ocak ile açmanın güneydoğu köşesinde yer alan fırın tabanı olasılıkla aynı dönemde kullanım görmüşlerdir.

O9 açmasının güneybatısından başlayarak doğu ve kuzey yönde oval bir taş dizisi açığa çıkartılmıştır. 219.01 m. seviyesinde ortaya çıkartılmaya başlanan söz konusu oval hattın kuzeyinde dağınık taş kümeleri ve bu taş kümelerinin arasında kalan küllü, nemli ve yumuşak dokulu dolgular tespit edilmiştir. IVa tabakasında açılmış olan bir çukur özelliği gösteren yapı 3.70 x 7.70 m. ölçülerinde olup, 0.70 m. derinliğe sahiptir (Resim: 6). Çukurun IVb tabakasına ait Mekan 65'in güneyini ve IVc tabakasına ait olan açık alan işliğin güney bölümünü tahrip ettiği anlaşılmıştır.

Tabaka IVb

Geç Neolitik Dönemin IVb evresini O9 açmasında açığa çıkartılmış olan Mekân 65, 66, 67 ve O10 açmasında açığa çıkartılmış olan fırın ve buna bağlı öğütme alanları temsil etmektedir.

O9 açmasının yaklaşık olarak merkezinde, güney kesimi tahrip olmuş ve batı kesimi açmanın batı kesiti içerisinde devam eden Mekân 65 açığa çıkartılmıştır. Mekânın korunan ölçüleri 3.50 x 7.10 m. (24.85 m²)'dir. Mekanın açılması sırasında öncelikle 219.81 m seviyesinde kalınlıkları 15 ile 30 cm. arasında değişen ve altlarında ahşap hatıl izleri bulunan düzgün sıvalı parçalar tespit edilmiştir (Resim: 7). Mekân 65'in dam örtüsünü oluşturan bu düzlem üzerinde *in-situ* olarak tüm kaplar, ezgi ve öğütme taşları, havan ve havaneli, taş balta, perdah taşları ve kil topraklar ile bir adet antropomorfik kap ele geçirilmiştir. Tüm bu *in-situ* buluntular dam üzerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin yoğunluğunu ve çeşitliliğini göstermesi bakımından önemli veriler sunmaktadır. Mekânın dam örtüsünün kaldırılmasının ardından yapı içi molozu ve mekânın doğu duvarı ile kuzey duvarı açığa çıkartılmıştır. Yapının doğu duvarı, tek sıra taş temel üzerine inşa edilmiş, çapları 8 ile 10 cm. arasında değişen ahşap direklerin çamurla sıvanması ile oluşturulmuştur. Genişliği 15 cm. olan çit-çamur tekniği ile inşa edilmiş bu duvar, yapının doğusunda yer alan Mekan 66 ile ortak kullanıma sahiptir. Kuzey duvarı ise yine bu yönde

yer alan Mekan 67 ile ortak kullanılmış olup, 60 ile 80 cm. arasında değişen kalınlığa sahip taş temel üzeri kerpiç olarak inşa edilmiştir (Resim: 8). Mekanın tabanı ise 219.38 ile 219.28 m. aralığında olup sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Mekanın doğu duvarı önünde üst yapısı tahrip olmuş 0.60 x 0.70 m. ölçülerinde bir fırın tabanı tespit edilmiştir. Mekan tabanı üzerinden *in-situ* olarak çok sayıda kil ve hematit toprakları, öğütme taşları, havaneleri, perdah taşları, ağırşak ve tezgah ağırlıkları ile tüm kaplar ele geçmiştir.

Mekan 65'in hemen doğusunda batı duvarı Mekan 65 ile ortak kullanılan Mekan 66 açığa çıkartılmıştır. Yapının kuzey duvarı olasılıkla açmanın kuzey kesiti içerisinde yer almakla birlikte güney ve doğu duvarları tahribattan dolayı tespit edilememiştir (Resim: 8). Mekanın korunmuş ölçüleri 2.40x6.00 m. (14.40 m²) olup, sıkıştırılmış toprak tabanı 218.93 m. seviyesinde tespit edilmiştir. Yapı içerisinde Mekan 65'te olduğu gibi dam örtüsüne ait hatıl izleri bulunan yoğun bir moloz kalıntısı tespit edilmiştir.

Mekan 65'in kuzeyinde yer alan Mekan 67'nin büyük bölümü açmanın kuzey kesiti içerisine girmektedir. Açma içerisinde kalan bölümü 2.00x2.00 m. (4.00 m²) ölçülerindedir (Resim: 8). Mekan 67'nin güney duvarı Mekan 65 ile ortak kullanılmakta olup, batı duvarının açma içerisinde kalan kesimi olasılıkla açmanın kuzeybatı köşesinde yer alan Geç Roma Dönemi duvarı tarafından tahrip edilmiştir.

O10 açmasının doğusunda yapılan çalışmalarda Geç Roma Dönemi ve modern çukurların oluşturduğu yoğun tahribat tespit edilmiştir. O9 açmasının doğusunda ortaya çıkartılmış olan Mekan 66'nın devamının açılmasının planlandığı alanda mekanla herhangi bir bağlantısı olmayan 219.67 m. seviyesinde bir fırın ve buna bağlı öğütme düzenekleri açığa çıkartılmıştır. Kuzeybatıya bakan arka yüzeyi kısmen tahrip olmuş fırın 0.80 x 1.00 m. boyutlarında olup, 70 cm. yüksekliğindedir. Güneydoğu yönüne bakan 30 x 55 cm. açıklığında kemerli bir ağza sahip olan yapı, dörtgen planda, düz damlı şekilde inşa edilmiştir. Tahrip olan arka kesit yüzeyinden yola çıkılarak yapının çay taşları ile örüldüğü ve üzerinin 2-4 cm. kalınlığında sıvayla kaplandığı belirtilebilir. Fırının ağız kısmında yer yer kırmızı boya izlerine rastlanılmıştır. Fırın dışında açığa çıkarılan diğer öğeler, yapının hem doğusunda hem de batısında yer alan öğütme alanlarıdır. Doğuda yer alan öğütme alanı 0.60 x 1.00 m. ölçülerinde ve 65 cm. yüksekliğindedir. Köşeleri yuvarlatılmış dörtgen formda inşa edilmiş olan öğütme düzeneği üzerinde yan yana 20 x 40 cm. ölçülerinde iki adet öğütme taşının negatif izi olan hazne açığa çıkarılmıştır. Öğütme alanının, fırına 0.50 x 0.90 m. ölçülerinde bir toplama haznesi ile bağlandığı tespit edilmiş olup söz konusu alan içinde *in-situ* bir öğütme taşı

yer almaktadır. Fırının batısında zeminde yer alan öğütme alanı ise 50x60 cm. ölçülerinde, yuvarlatılmış dörtgen planlı kenarları sıva ile yükseltilmiş, içerisinde ters çevrilmiş *in-situ* öğütme taşı ile birlikte açığa çıkarılmıştır (Resim: 9). Öğütme taşları haricinde fırın ve ona bağlı yapıların çevresinde toplam 4 adet öğütme taşı ile çok sayıda kil ve hematit topak ele geçmiştir.

Fırın ve öğütme alanları, kuzeybatı yönünde 10-15 cm kalınlığında pise tekniği ile yapılmış ancak söz konusu yapıların aksine iyi korunamamış zayıf bir duvar ile sınırlandırılmıştır.

O10 açmasında yine bu döneme tarihlenebilecek biri açmanın kuzeydoğu köşesinde kuzey kesit içerisinde, diğeri açmanın kuzeydoğu köşesinde doğu kesiti önünde olmak üzere iki adet payanda tespit edilmiştir. Kerpiç bloklarla oluşturulmuş olan payandalardan kuzey kesitte yer alan tahrip olmuş ancak doğu kesit önünde yer alan 0.60 x 0.80 m. boyutlarında ve 0.60 m. yüksekliğinde korunmuştur (Resim: 10). Her iki payandanın da kesit içerisinde devam etmesinden dolayı bağlı buldukları mekân tespit edilememiştir.

Tabaka IVc

Geç Neolitik Dönem'in IVc evresini O9 açmasında bulunan açık alan işliği temsil etmektedir.

Açmanın batı kesiti önünde yer alan ve bir kısmı da kesit içerisinde devam eden orta boyutlu taşlardan oluşturulan bir platformun üzerinin kille sıvanması ile oluşturulmuş olan işlik 218.70 m. seviyesinde tespit edilmiş olup korunan ölçüleri 1.40 x 1.80 m.'dir. Kuzey kesimi Geç Roma Dönemi duvarı, güney bölümü ise IVa çukuru tarafından tahrip edilen işliğin sıvasının belirli aralıklarla iki kez yenilendiği saptanmıştır. İşlik üzerinde biri yaklaşık olarak merkezde yer alan 40x60 cm. ölçülerinde, diğeri ise hemen onun güneyinde 30 x 50 cm. ölçülerinde oval formlu iki adet çukur bulunmaktadır. Çukurların ilki içerisinde yoğun şekilde kül ele geçmişken, güneyde kalan çukurda ise sarı ve kırmızının tonlarında (olasılıkla hematit ve limonit) boya kalıntıları tespit edilmiştir. İşliğin tahrip olmamış olan kuzey sınırında ise yarım daire şeklinde düzenlenmiş ve sarı-turuncu renklerde sıvalı bir yüzey ve bu yüzeye 10 cm. çapında açılmış iki adet dikme deliği saptanmıştır (Resim: 11).

Tabaka IVd

Geç Neolitik Dönemin IVd evresini O9 açmasında açığa çıkartılmış olan ve herhangi bir yapıyla ilişkisi tespit edilemeyen taban temsil etmektedir.

O9 açmasının güneyinde yer alan IVa tabakasına ait çukurun kuzeyinde yer alan taban güney yönde çukurun altında, batı yönde ise IVc ışık alanının altında devam etmektedir. Güneyde bulunan çukurun tabanı tahrip edip etmediği, çukurun kazısının tamamlanmamış olmasından dolayı henüz tespit edilememiştir. Yer yer kireç döküntülerinin de yer aldığı, sıkıştırılmış toprak tabanın açma içerisinde tespit edilen ölçüleri 3.60 x 4.50 m.dir (Resim: 12).

Sondaj Açması

Höyüğün batı eteğinde, kazı alanının sınırında yer alan M7 açmasının kuzeyinde 1.50x2.00 m. ölçülerinde bir sondaj açılmıştır. Sondajın temel hedefi şimdiye kadar höyüğün doğusunda kalan açmalarda araştırılmış olan Neolitik Dönem iskanın batı yönde tespiti ve olası sınırlarının belirlenmesidir. Yapılan çalışmalar sonucunda 216.53 m. seviyesinde ilk önce Geç Roma Dönemine ait kuru örgü tekniğinde inşa edilmiş bir duvar hattı açığa çıkartılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu olan duvar her iki kesit içerisinde de devam etmektedir. Duvarın sondaj içerisinde kalan bölümünün uzunluğu 2.30 m., genişliği ise 0.68 m.dir (Resim: 13a).

Geç Roma Dönemi duvarının kaldırılmasının ardından sondajın batı kesiti önünde 215.42 m. seviyesinde 1.10x1.30 m. ölçülerinde küçük boyutlu çay taşlarının üzerinin kille sıvanması ile oluşturulmuş bir fırın tabanı açığa çıkartılmıştır. Fırın tabanının kaldırılması ile aynı bölgede 214.85 m. seviyesinde 0.80x1.10 m. ölçülerinde bir ocak alanı açığa çıkartılmıştır. Söz konusu ocak ve fırın tabanı, ele geçirilen seramikler üzerinden Orta Tunç Çağına tarihlenmektedir (Resim: 13b).

Orta Tunç Çağı yapı katının altından kuzey kesit önünde 214.44 m. seviyesinde irili ufaklı doğal taşlardan oluşturulmuş 0.70x0.90 m. ölçülerinde bir taş platform açığa çıkartılmıştır. Erken Tunç Çağı'na tarihlenen platform üzerinden yoğun olarak küçük kerpiç parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 13c).

Erken Tunç Çağı yapı katında açığa çıkartılmış olan taş platformun altında herhangi bir mimari öğeye rastlanılmamış olup bu seviyenin ardından koyu renkli, çok sert ve homojen bir toprak yapısı temsil edilmektedir. Bu sert ve koyu renkli toprak yapısının altından en geç Erken Kalkolitik Döneme tarihlenebilecek 213.49 m. seviyesinde genç bir bireye ait kafatası ele geçirilmiştir. Söz konusu kafatası üzerinde ölümle sonuçlanmış bir darbe izi görülebilmektedir² (Resim: 14d).

² Kafatasının ön değerlendirmesi için Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal'a teşekkür ederiz.

Sonuç olarak sondaj içerisinde yapılan çalışmalarda yaklaşık olarak 4.50 m. seviye inilmiş olup, steril bir Neolitik Dönem tabakasına henüz ulaşılamamıştır.

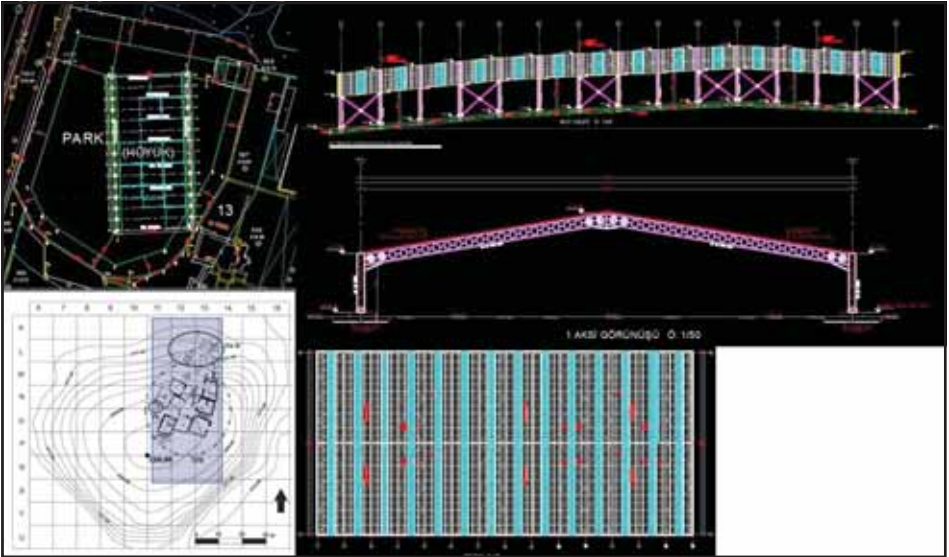
Arazi çalışmalarının dışında bu dönem içerisinde gerçekleştirilen O9 ve O10 açmalarının Geç Neolitik Dönem yumuşakça kabuklarının ön değerlendirilmelerine göre;

O9 açmasında 18 farklı tür yumuşakça kabuğu tespit edilmiştir. Bu açmadan ele geçirilen kabukların yarısından fazlası *Cerastoderma glaucum* türüne aittir. Diğer türler sırasıyla, *Pinna sp.*, *Solen marginatus*, *Acanthocardia tuberculata*, *Ruditapes decussatus*, *Arca noae*, *Macra sp.*, *Donax sp.*, *Nassarius nitidus*, *Unio sp.*, *Cerithium vulgatum*, *Columbella rustica*, *Euthria cornea*, *Hexaplex trunculus*, *Melanopsis*, *Mimachlamys varia*, *Patella coerulea* ve *Spondylus gaederopustur*.

O10 açmasında ele geçirilen yumuşakça kabukları ise 15 farklı türe aittir. Bu açmadan ele geçirilmiş kabukların $\frac{3}{4}$ 'ü *Cerastoderma glaucum* türüne aittir. Diğer türler sırasıyla, *Ruditapes decussatus*, *Hexaplex trunculus*, *Solen marginatus*, *Acanthocardia tuberculata*, *Arca noae*, *Melanopsis*, *Monodonta turbinata*, *Nassarius nitidus*, *Unio sp.*, *Mytilus galloprovincialis*, *Ostrea edulis*, *Patella coerulea*, *Pinna sp.* ve *Spondylus gaederopustur*.

Resim 1: Höyüğün bir bölümü çöken çatı sistemi.

Resim 2: Projesi tamamlanan yeni çatı sistemi.

Resim 3: S12 açması Geç Roma Dönemi mimarisi ve fırın detayı.

Resim 4: S12 açmasından ele geçirilen Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı I figürini.

Resim 5: O9 açması ve IVa tabakasına tarihli fırın tabanı.

Resim 6: O9 açmasının güneybatısında yer alan IVa çukuru.

Resim 7: O9 açması, Mekan 65'e ait çöken dam molozu.

Resim 8: O9 açması, IVb tabakası mekanları.

Resim 9: O10 açması, fırın ve buna bağlı öğütme düzenekleri.

Resim 10: O10 açması, doğu kesit önünde açığa çıkartılmış olan kerpiç payanda.

Resim 11: O9 açması, batı kesit önünde açığa çıkartılmış olan açık alan işliği.

Resim 12: O9 açması, IVa çukurunun kesiti (üstte) ve IVd sıkıştırılmış toprak tabanı (ortada).

Resim 13: M7 sondaj açmasında tespit edilen tabakalara ait mimari öğeler.

Resim 14: Sondaj içerisinde ele geçirilen genç bir bireye ait kafatası.

VAN ÇAVUŞTEPE KALESİ VE URARTU NEKROPOLÜ 2018 YILI ÇALIŞMALARI

Rafet ÇAVUŞOĞLU*

Hanifi BİBER

Hakan YILMAZ

Sinan KILIÇ

İsmail COŞKUN

Cem HAYDAROĞLU

Çavuştepe Kalesi 2018 yılı çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun izinleriyle Urartu Nekropolü ve Çavuştepe Kalesi (Sardurihinili) olmak üzere iki ayrı bölümde, Prof. Dr. Rafet Çavuşoğlu başkanlığında 04.07.2018 - 21.09.2019 tarihleri arasında yürütülmüştür. Nekropol bölümünde arkeolojik kazılar yapılmış, kalede ise daha çok eski kazılar sırasında gün yüzüne çıkan duvarların onarım çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bu yılki çalışmalara Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye Merkez Müdürlüğü ile Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nun maddi katkı sağlamıştır. Çalışmalarda Bakanlık Temsilcileri, çeşitli uzmanlar ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi akademisyenleri ile Arkeoloji Bölümü yüksek lisans ve lisans öğrencileri görev almıştır.¹

- * Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van / TÜRKİYE, rafetcavusoglu@yahoo.com./rcavusoglu@yyu.edu.tr
Doç. Dr. Hanifi BİBER. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van / TÜRKİYE, hbiber@yyu.edu.tr
Doç. Dr. Hakan YILMAZ. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van / TÜRKİYE, cerok_73@yahoo.com
Arş. Gör. Sinan KILIÇ. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van / TÜRKİYE, sinankilic@yyu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi İsmail COŞKUN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van / TÜRKİYE, ismailcoskun@yyu.edu.tr
Öğr. Gör. Cem HAYDAROĞLU Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van / TÜRKİYE, cemhaydaroglu@yyu.edu.tr
- ¹ 2018 yılı Çavuştepe Kalesi ve Nekropolü kazı ve onarım çalışmalarına Bakanlık Temsilcisi olarak Van İl Kültür Müdürlüğü'nden İsmail Hakkı Bolkan ve Derviş Taş katılmıştır. Bu çalışlarda; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hanifi Biber (Kazı Başkan Yardımcısı), Doç. Dr. Hakan Yılmaz (Antropolog), Dr. Öğr. Üye. İsmail Coşkun, Dr. Öğr. Üye. Orhan Varol (Dilbilimi), Arş. Gör.

Van ili Gürpınar ilçesi Çavuştepe mahallesinin hemen kuzeyinde, doğu-batı yönünde uzanan kayalık Bol dağının batı kesiminde yer alan Çavuştepe Kalesi, Van kent merkezine 26 km. uzaklıktadır (Resim: 1). Buradaki Urartu kalesi Yukarı Kale (Haldi Tapınağı ve çevresindeki yapılar) ve Aşağı Kale (Uç Kale, depo binaları, İrmuşini Tapınağı, odalar, saray vs.) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kalenin 1 km. kadar kuzeyinde yeni keşfedilen Urartu Nekropolü de artık Çavuştepe Kalesi'nin bir parçası sayılmaktadır.

1. ÇAVUŞTEPE AŞAĞI KALE KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI

1.1. Kazı Çalışmaları

Çavuştepe Aşağı Kale'deki çalışmalar her yıl olduğu gibi genel temizlikle başlamıştır. İlk iki gün kalenin batı ucundan başlayan temizlik çalışmaları sırasında saray yapısının duvarlarından düşen bazı taşlar yerlerine yerleştirilmiştir. Kazı ve onarım çalışmaları ise Aşağı Kale'deki depo binalarında gerçekleştirilmiştir.

Depo I ile bunun batısındaki binanın kuzeyinde yer alan bastiyon biçimli duvar teras duvarı biçiminde yükselmektedir. Bu duvarın onarım hazırlıkları geçen yıl başlatılmıştır. Bu yıl ise söz konusu duvarın batı ucundaki boşluğun durumunu anlamak ve gelecekte burada sürdürülecek onarım çalışmalarına hazırlık yapmak amacıyla küçük bir arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. İlk aşamada kuzeye doğru akmış batı binasının yüzey toprağı kaldırılmış, altındaki eğimli yüzeyin epeyce aşınmış olduğu görülmüştür. Homojen bir çamur-kerpiç birikintisinden oluşan bu yüzeyin buradaki teras duvarının dolgusu olduğu düşünülmektedir. Onarılan teras duvarındaki bastiyon benzeri çıkıntının taş temellerinin üst seviyesi bu yüzeye temas etmektedir. Kazı yapılan boş alandaki söz konusu aşınmış dolguyu kuzeyde 85 x 50 cm. boyutlarında ve 85 cm. yüksekliğinde büyük bir blok taş sınırlamaktadır. Bu blok taş, teras duvarının bastiyon benzeri çıkıntısından 1 m. içeriye yerleştirilmiştir. Bu ölçü çıkıntının diğer köşesi ile aynıdır. Ayrıca blok taşın

Sinan Kılıç, Araş. Gör. Fuat Levendoğlu, Öğr. Gör. Cem Haydaroglu ve Sinan Aras (Restoratör); Doktora Öğrencileri Erdal Polat, Yenal Sürün; Yüksek Lisans Öğrencileri Erdal Özgüner, Dilara Demirtaş, Aliye Ceren Kenber, Naime Kuşman ve Arkeoloji Bölümü Lisans Öğrencileri Mehmet Dinç, Müslüme Yıldız, Ayşe Dadak, Sedat Nanto, Çiller Özkızmaz; Sanat Tarihi Bölümü Lisans Öğrencisi Vedat Aslan görev almışlardır. Çalışmalar için çevre köylerden on üç işçi istihdam edilmiştir. Kazıda ortaya çıkarılmış olan insan ve hayvan kemiklerinin analiz çalışmaları, ekip üyesi Doç. Dr. Songül Alpaslan-Roodenberg tarafından yürütülmüştür.

batısında duvar iki sıra halinde devam etmekte ve 11 kerpiç sırası sayılabilen kuzey-güney yönündeki bir kerpiç duvara dayanmaktadır. Bu dar yerdeki duvar kalıntısının batı depo yapısının kuzey duvarıyla ilişkili olduğu açıktır. Bu konu gelecek yıl burada yapılacak arkeolojik kazı ile açığa kavuşacaktır (Resim: 2).

Çavuştepe Aşağı Kale'deki çalışmalar sırasında Uç Kale'nin güneyinden geçerek yukarı çıkan ziyaretçi yolu üzerinde büyük bir öğütme taşının yağmur sularıyla açığa çıktığı görülmüştür. Ayakaltında zarar görmemesi için bu eser kayda geçirilip belgelenecek kaldırılmıştır. (Resim: 3).

1.2. Onarım Çalışmaları

Depo binalarında geçen yıl başlatılan onarım çalışmalarına devam edilmiştir. Depoların güneyinde yer alan ve eski kazılar sırasında buraya atıldığı anlaşılan kazı toprağı kerpiç yapımı için kullanılmaktadır. Su ve samanla karıştırılarak elde edilen kerpiç harcıyla iki bin adetten fazla kerpiç kesilerek duvarların onarımında kullanılmıştır (Resim: 4).

Ayrıca Depo III ve bunun doğusundaki yapı temizlenerek onarım için hazırlanmıştır. Depo II ve III içine geçen yıl koruma amacıyla serilen jeotekstil örtü kaldırılarak kalıntıları görünen depolama küpleri saman katkılı kerpiç çamuru ile koruma altına alınmıştır. Böylece hem kaleyi ziyarete gelen ziyaretçiler için daha iyi bir görünüm sağlanmış hem de depo içindeki kalıntılar daha doğal bir yolla koruma altına alınmıştır.

Bir başka koruma çalışması Depo I'in kuzey duvarında gerçekleştirilmiştir. Buradaki teras duvarı biçimindeki çıkıntılı duvarın büyük blok taşlardan oluşan temellerinin üzeri temizlenerek belgelenmiş ve onarıma hazır hale getirilmiştir (Resim: 5). Buraya örülen kerpiç sıraları belli bir yüksekliğe eriştiğinde, duvarın güçlendirilmesi için üzerine yan yana üç sıra halinde ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Bu sırada duvarın iç kısmı da kerpiç duvar ve ahşap hatıllarla desteklenerek arada oluşan boşluk toprakla doldurulmuştur. Kerpiç duvar örüldükten sonra önüne bir iskele kurularak, 2017 yılında tamamlanan Depo I ve II arasındaki duvarında yapıldığı gibi, yağmur ve karın aşındırma etkisi azaltılmak üzere yüzeyi elenmiş toprak ve saman karışımından yapılan çamur harçla sıvanmıştır (Resim: 6).

Çavuştepe Kalesi'nde bu yıl yürütülen onarım çalışmalarında kesilmiş olan kerpiçlerin neredeyse tamamı onarım işleminde kullanılmıştır. Örülen kerpiç duvarın toplam uzunluğu 23 m'dir. Ayrıca 115 m² büyüklüğündeki

duvar yüzeyi özel hazırlanan saman katkılı kerpiç harcıyla sıvanmıştır (Resim: 7).

2. ÇAVUŞTEPE URARTU NEKROPOLÜ KAZI ÇALIŞMALARI

Geçen yıl kazılmaya başlayan Urartu Nekropolü, Çavuştepe Kalesi'nin yaklaşık 1 km. kadar kuzeyinde yer almaktadır. Buradaki kazı çalışmalarına başlamadan önce temizlik ve belgeleme çalışmaları yapılmış, haritacılık sistemine uygun olarak yeni bir kareleme sistemi oluşturulmuştur. Buna göre belirlenen 10 x 10 m. büyüklüğündeki kareler kendi içlerinde 5 x 5 m. büyüklüğünde dört bölüme ayrılmış ve bu küçük kareler saat yönünde a, b, c ve d olarak adlandırılmıştır (Resim: 8).

Yapılan jeoradar ölçümlerinde saptanan izler dikkate alınarak önce L10b karesinde kazı çalışmaları başlatılmış ve açmanın kuzeybatı köşesinde bir *urne* (*Urne* 10) ortaya çıkmıştır. *Urneyi* tamamen ortaya çıkarmak amacıyla kazı L10a açmasına doğru genişletilmiş ve *urnenin* belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Şişkin karınlı, kısa boyunlu olan *urnenin* ağzı sıg bir kâse ile kapalı olarak günümüze ulaşmıştır. Yapılan kazıda *urnenin* genişçe bir çukurun ortasına yerleştirildiği, ayakta durması için çevresinin küçük taşlarla desteklendiği saptanmıştır (Resim: 9). Daha sonra yapılan laboratuvar çalışmasında *urnenin* yarısına kadar, çoğu yanmış, ancak bazıları yanmadan bırakılmış kemiklerle dolu olduğu görülmüştür. Kemikler arasında birkaç metal eser kayda geçmiştir. L10b karesinde ayrıca, belli bir derinlikte kül kaplı bir yüzeyin dağınık halde hayvan kemik parçaları ile bir adet koçboynuzu içerdiği görülmüştür (Resim: 8). Bu durum ölü gömme töreniyle ilişkilendirilmiştir.

Yüzeyinde çok sayıda defineci çukuru olan L10c karesinde yapılan kazıda açmanın batı kenarında düz taşlar ve bunların kuzeyinde ise bir toprak mezar ortaya çıkmıştır. Yetişkin bir kadına ait olduğu düşünülen bu iskeletle birlikte çoğu siyah renkli seramik parçaları, bir ata ait alt çene kemiği ve omuru ile bir geyik çene kemiği ve küçükbaş hayvan (koyun?) kemikleri ele geçirilmiştir. Açmanın ortasında ağızları görülen yan yana üç *urne* için 2 x 2 m. büyüklüğündeki bir alanda derine inilmiş, açığa çıkarılan sağlam durumdaki urnelerden ortadakinin (*Urne* 13) ağzının küçük bir düz taşla (leplik),²

² Türkiye'nin çeşitli yörelerinde *leptik*, *lettik*, *lepiyh*, *leplik* biçimleri derlenmiş olan sözcük genel olarak el büyüklüğünde düz ve yuvarlak taş için kullanılmaktadır.

diğerlerinin ise (*Urne* 12 ve 14) ağızlarının küçük kâselerle kapatılmış olduğu görülmüştür (Resim: 10).

Güneybatısı büyük bir defineci çukuru nedeniyle epeyce tahrip olmuş olan L10c karesinde devam eden çalışmalarda, açmanın doğu kesiminde iki adet gömü (Toprak Mezar 4 ve 5) ortaya çıkarılmıştır (Resim: 8). Yapılan incelemede bunların birer çocuk mezarı olduğu anlaşılmıştır. Baş güneyde ayaklar ise kuzeyde olacak biçimde yerleştirilmiş olan bu mezarların her ikisinin de yüzü kuzey doğuya dönüktür. İskeletlerden batıdakine B1 ve doğudakine ise B2 adı verilmiştir (Resim: 11). B1'in 6-7 yaşlarında, B2'nin ise 3-4 yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir. Dikkatle paketlenerek kaldırılan her iki iskelet çevresinde de herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır.

L10a karesinin kuzey kesiminde 2x2 m. büyüklüğünde bir alan arkeolojik buluntu bakımından oldukça zengindir. Burada yapılan kazıda yüzeye yakın bir insan kafatası ortaya çıkmış (Toprak Mezar 6) ve iskeletin diğer bölümleri ise dağınık vaziyette kaydedilmiştir. Aynı yerde, karın kısmından yukarısı olmayan kırık bir *urne* (*Urne* 15) ortaya çıkarılmıştır. Bu alanda bir başka urneye ait dip parçaları ile bükülmüş durumda ejder başlı bronz bir bilezik ele geçmiştir. Aynı yerde ayrıca, kuzey kesitinin batı bölümünde, yüzeyden 0,5 m. derinde bir çocuğa ait olduğu düşünülen, üzerinde birkaç seramik parçası ile bir boncuk parçası ele geçirilen iskelet parçaları açığa çıkmıştır (Toprak Mezar 9). Kaldırılan iskeletin altına küçük taşlar ve seramik parçaları yerleştirilmiş olduğu anlaşılmıştır.

L10b ve L10c karelerinden çıkan toprağı dışarı taşımak üzere M10b karesinin doğu kesiminin kazılmasına karar verilmiştir (Resim: 8). Bu çalışma alanının batı ve doğu kesitlerinde hoker pozisyonunda iki gömü (Toprak Mezar 7 ve 8) ortaya çıkmıştır. Doğu-batı yönünde yerleştirilmiş olan bu gömülerden doğudaki M11a karesi içinde yer aldığından kazı alanı bu yöne doğru genişletilmiş, kemiklerin kaldırılması sırasında bu gömünün kafatasının altında bir adet bronz yüzük ele geçirilmiştir.

M10a karesinin kuzey kenarında sağlam durumda, şişkin gövdeli ve kısa boyunlu bir *urne* (*Urne* 17) ortaya çıkmıştır. Ağızında kâse biçimli bir de kapağı olan bu *urnenin* içi toprak doludur (Resim: 12). *Urnenin* kuzey doğusunda ele geçirilen bronz bir iğne başı, *urne* içinde daha başka eserlerin bulunacağını düşündürmüştür. Nitekim laboratuvar çalışmasında söz konusu *urne* içinde çeşitli metal eserler ile boncuklar kayda geçmiştir.

N10c karesinin yüzeyinde *urne* parçaları, bir akik boncuk parçası ile bronz bir kemer parçası bulunduğundan burada kazı yapılmasına karar verilmiştir.

Karenin batı yarısında yapılan kazı çalışması sonucunda batı kesitinde bir başka *urne* ile karşılaşmıştır. Bu *urneyi* tamamen ortaya çıkarmak amacıyla çevresinde 1x1 m. büyüklüğündeki bir alanda derine inilmiştir. Bu çalışma sırasında kireçtaşı bir boncuk parçası ile kemer parçaları ele geçirilmiştir. Şişkin gövdeli ve kısa boyunlu *urnenin* gövdesinde, bulunduğu haliyle kuzey yönde üç ve güney yönde ise iki adet delik olduğu görülmüştür. *Urnenin* kapağı ve ağız kısmı kırılmış, içi ise toprak dolmuş durumda açığa çıkarılmıştır.

2018 yılı Çavuştepe Kalesi Nekropolü kazılarında gömü biçimi açısından iki farklı defin uygulamasıyla karşılaşmıştır. Bunlar ilki “formal defin” ya da diğer adıyla “*inhumasyon*”, diğeri ise “*kremasyon*” gömüleridir. Bu yılki kazılarda 15 mezar ile karşılaşmış olup bunlardan sekizi *kremasyon*, yedisi ise *inhumasyon* olan kaydedilmiştir. Tüm gömü biçimleri değerlendirildiğinde iki bebek, üç küçük çocuk, beş büyük çocuk ya da ergen, üç yetişkin kadın ve bir yetişkin erkek olmak üzere toplam 17 birey tespit edilmiştir.

Nekropol alanında yapılan çalışmalarda seramik parçaları, taş ve kemik boncuklar, kireç taşından ağırşaklar, metaller içerisinde tunçtan; cımbızlar, küpeler, süs ve dikiş iğneleri, yüzükler, küpeler ve kemer parçaları ile bir çift gümüşten küpe bulunmuştur. Ayrıca *Urne* 17'nin içinden bir adet tunçtan yapılmış can formlu mühür ortaya çıkarılmıştır (Resim: 13).

KAYNAKÇA

Çavuşoğlu, R., Gökçe, B., Uslu, E. (2016). Van/Çavuştepe Kalesi'ndeki Arkeolojik Kazılar: 2014 Yılı. 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 11-15 Mayıs 2015 Erzurum, cilt 1, s. 357-378.

Çavuşoğlu, R., Biber, H., Kılıç, S. ve Yılmaz, H. (2018). Van Çavuştepe Kalesi 2015-2016 Yılı Çalışmaları. 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 22-26 Mayıs 2017 Bursa, cilt 3, s. 188-206.

Çavuşoğlu, R., Biber, H., Kılıç, S. ve Yılmaz, H. (2019). Van Çavuştepe Kalesi ve Nekropolü 2017 Yılı Çalışmaları. 40. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 07-11 Mayıs 2018 Çanakkale, cilt 3, s. 275-296.

Resim 1: Çavuştepe Kalesi'nin kuzeydoğudan genel görünüşü.

Resim 2: Depo I'in kuzeyindeki bastiyon biçimli çıkıntının batısı.

Resim 3: Bazalt öğütme taşı.

Resim 4: Kerpiç kesimi.

Resim 5: Depo I ve II'nin kuzey duvarı onarım öncesi genel görünüşü.

Resim 6: Resim 2. Depo I ve II'nin kuzey duvarının onarımı.

Resim 7: Depo I ve II'nin kuzey duvarının onarım sonrası genel görünüşü.

Resim 8: Çavuştepe Urartu nekropolünün çizimi.

Resim 9: *Urne 10*'un bulunuş durumu.

Resim 10: *Urne 12*, *13* ve *14*'ün bulunuş durumu.

Resim 11: Mezar 4 v 5 (çocuk iskeletleri).

Resim12: Urne 17'nin bulunuş durumu.

Resim 13: *Urne 17*'den çıkan eserler.

AHLAT SELÇUKLU MEYDAN MEZARLIĞI

2018 YILI ÇALIŞMALARI

Recai KARAHAN*
Mehmet KULAZ

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleri ve mali destekleri doğrultusunda Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda yapmış olduğumuz çalışmalar 02.01.2018 tarihinde başlamıştır. 2018 yılı çalışma programı doğrultusunda arkeolojik kazı, restorasyon, çevre düzenlemesi, epigrafik çözümleme, mimari çizim ve laboratuvar çalışmaları olarak yapmış olduğumuz çalışmalar 31.12.2018 tarihine kadar sürdürülmüştür.

Yaptığımız çalışmalarda koruma, restorasyon, çevre düzenlemesi ve yayın çalışmalarına öncelik verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle 210 dönümlük alanıyla ülkemizin en büyük tarihi İslam Mezarlığı olan Selçuklu Meydan Mezarlığı'nın (Resim: 1) çevre düzenlemesi ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra ülkemizin en erken tarihli mezar taşları olmasına rağmen sonraki dönemlerde nitelik ve nicelik yönüyle aşılamamış olan bu mezar taşlarından zemin blokajı bozulmuş olanlarının düşüp kırılmalarını engellemek amacıyla zemin sağlamlaştırma, kırılmış durumdaki mezar taşlarının restorasyonu (anastilosis: yerinde kaldırma) gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalara müteakip söz konusu eserlerin kitabe ve süsleme programlarının anlaşılır hale gelmesi ve süre gelen tahribatın önüne geçebilmek amacıyla liken temizliği, epigrafik çözümleme, çizim ve arşivleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca 2011 yılında bu yana yapmış olduğumuz çalışmaların bir değerlendirmesi olan "Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar Taşları" adlı

* Prof. Dr. Recai KARAHAN (Kazı Başkanı), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE, rkarahan@yyu.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KULAZ (Kazı Başkan Yardımcısı), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE, mkulaz@yyu.edu.tr

Bakanlık Temsilcimiz Didim Müze Müdürlüğü Uzmanı Menduh Şendül'e heyet üyelerimiz; Dr. Öğretim Üyesi Ercan Çalış, Dr. Öğretim Üyesi Yalçın Karaca, Mustafa Oral, Abdullah Alp, Mete Yıldız, İlder İgit, Emre Günay, Yusuf Altun, Burhan Kavşut, Edip Altun, Mazlum Taşkın, Fırat Allak, Sabahattin Savurmak, Selami Reisoğlu, Hüseyin Şan, Mustafa Kaya, Mehdi Şirazi, Ferat Zirek, Hüseyin Apaydın, Emre Doğan, Hayrettin Özne ve Ahlatlı çalışma arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

kitap bakanlığımızın mali desteği, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın önsözü ve Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Mehmet Nuri Ersoy'un sunuşuyla bilim dünyasına kazandırılmıştır.

Yapılan çalışmalarda kullanılan müdahale yöntemlerine dair bilgiler ve gerçekleştirilen çalışmalara ait sayısal veriler aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

1- Temizlik ve Çevre Düzenlemesi Çalışmaları

Saha çalışmalarına ilk olarak Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nın temizlik ve çevre düzenlemesi ile başlanmıştır. Mezarlığın güneyinde yer alan ana girişten başlanarak başta travers gezi güzergâhları olmak üzere mezarlık alanının tamamındaki otlar benzinli sırt tırpanlarıyla biçilmiştir. Daha sonra mezarlık alanının içinde bulunan akıtların temizlik ve çevre düzenlemesi yapılarak toplanan ot ve çöpler belediyece belirlenmiş olan çöp alanına taşınmıştır (Resim: 2-3).

2- Mezar Taşı Yüzeylerinde Oluşan Likenlerin Temizlenmesi

Mezar şahidesi ve sandukalarının yüzeylerinde oluşan otsu bitkiler grubunda yer likenlerin ve bu oluşu sağlayan yüzeydeki toprak ve benzeri kirlilikleri mekanik temizlikle uzaklaştırmak amacıyla 102 mezar şahidesinin liken temizliği gerçekleştirilmiş ve böylece bozulma türlerinin neden olduğu tahribatın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma teşhis, belgeleme ve mekanik temizlik aşamalarından oluşmaktadır (Resim: 4-6).

2.a) Teşhis ve Belgeleme

Mezar taşlarının yüzeylerinde bulunan biyolojik oluşumların türleri tespit edilerek yoğunlukları ve buldukları alanlar fotoğraflanarak belgelemeleri yapılmıştır. Sonrasında bu biyolojik oluşumların yüzeye zarar vermeden temizlenebilmesi için gerekli müdahale yöntemlerinin tespit ve uygulama yöntemleri belirlenmiştir.

2.b) Temizlik Çalışmaları ve Uygulama

Mezar taşı yüzeylerindeki likenlerin yumuşatılarak yüzeyde erozyon oluşturmadan temizlenebilmesi için taş yüzeyleri su ile iyice ıslatılıp streç filmlerle sarılarak liken tabakasının yumuşaması sağlanmıştır. Bu işlem sıra-

sında su yüzeye yumuşak fırçalar ve nebilizatörler aracılığıyla oymalı profillerin içine işleyecek şekilde yedirilerek sürülür. Sonrasında suyun yüzeyde oluşan kirleri ve likenleri yumuşatması ve reaksiyonunu yeterli sürede koruyabilmesi için hava almayacak şekilde uygulama yapılan yüzeyler streç film ile sarılır. Bu işlemde sonra taş, kirin durumu ve mukavemetine göre 6 saat ile 8 saat arasında bekletilir. Sonrasında streç film aşamalı olarak yüzeylerin kurumaması da dikkate alınarak açılır ve mekanik el aletleri (bisturi ve dişçi aletleri) kullanılarak hassas temizlik yapılır.

Temizlenen yüzeyler yumuşak fırçalarla süpürülür ve sonrasında bol suyla yıkanarak tamamen temizlenmesi sağlanır.

3- Zemin Blokajı Sağlama Çalışmaları

3.a) Belgeleme

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nın çok geniş bir alana sahip olması ve bünyesinde binlerce şahide ve sandukayı bulunduruyor olmasından dolayı yapılacak müdahalelerde aciliyet arz eden ve aşırı eğilmeye bağlı düşüp kırılması kuvvetle muhtemel olan taşlara öncelik verilmiştir.

İlk olarak mezarlık alanının tamamında yüzyıllar boyu süren bakımsızlığa bağlı olarak giderek güçlenen yabancı otların tamamı biçilip mezarlık alanı dışına taşınmıştır. Alandaki ot ve çöp temizliği sağlandıktan sonra mezarlığın karelanj haritasına bağlı kalınarak alan taraması yapılmış ve müdahale gerektiren mezar taşları önceliklerine göre derecelendirilmiştir (Resim: 7-8).

3.b) Mezar Taşlarında Eğilmeye Yol Açan Sebepler

Ahlat Meydan Mezarlığı'nda eğik olan şahide ve zemin blokajı bozulmuş sandukalara müdahale edilirken aynı zamanda bunların oluşma sebepleri de araştırılarak yapılan tespitler aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır.

1-Şahidelerin toprağa gömülü alt kısımlarının eğri kesilmiş olması, zamanla meydana gelen toprak hareketleri, kar ve yağmur sularının zemini yumuşatmasıyla şahidelerin eğik kesilmiş yöne doğru yatmasına neden olmuştur.

2- Tipolojik olarak şahide ve sandukalardan meydana gelen Ahlat mezar taşlarının hemen altında da defin için kesme blok taşların şekillendirdiği kırma çatılı çatma ikinci bir kabrin yapılmış olması, zamanla içe doğru meydana gelen göçmeler yüzünden sanduka ve şahidelerin derine doğru batıp yanlara doğru açılarak zemin blokajının bozulmasına neden olmuştur.

3-Şahidelerin eğilip yıkılmalarının önüne geçmek için kullanılan bilezik taşlarının mezarların çoğunda eksik olması bazı mezar taşlarında eğilmeye sebebiyet vermiştir.

4- Mezarlığın gevşek bir zemine sahip olması mezar taşlarının eğim almalarına zemin hazırlamıştır.

5- Mezarlık alanında oldukça fazla olan kaplumbağa ve köstebek gibi canlıların toprak zemininde oluşturdukları boşlukların çökmesi, şahide ve sandukaların zemin blokajının bozulmasına sebebiyet vermiştir.

3.c) Uygulanan Müdahale Yöntemleri

Uygulamaya geçilmeden önce zemin blokajı bozulmuş olan şahide yeniden ayrıntılı olarak fotoğraflanıp klasörlenmiştir. Daha sonra üç demir ayağın bir noktada birleştirilip calaskalın sabitleneceği üçayak (tripot) oluşturulur. Oluşturulan bu üçayağa calaskal sabitlendikten sonra blokajı bozulmuş olan şahide üzerine onu ortalayacak şekilde yerleştirilerek ayaklar sabitlenip üzerlerine ağırlık bindirilir.

Calaskala bağlanan sapan (polyester kuşaklar) müdahale edilecek taş sarılıp sabitleme işlemi yapıldıktan sonra taş gergiye alınır. Böylelikle taşın toprak altında kalan kısmının çevresi taş zarar vermeyecek şekilde açılmaya başlanır.

Çevresi açılan şahide dikkatli ve yavaş bir şekilde yukarıya doğru çekilerek askıya alınıp zemin düzleştirilmesi yapılır. Bu aşamadan sonra askıya alınmış olan taş yerine oturtularak dip kısmının kesimine göre eksik olan tarafı yine Ahlat taşından düzgün kesilmiş taşlarla desteklenir. Yerine yerleştirme aşamasında su terazisi kullanılarak taşın, toprağa 90 derecelik bir dik açıyla oturması sağlanır.

Şahide zemine dengeli bir şekilde yerleştirildikten sonra taşın tekrar yanlara doğru eğim almaması için çevresi yine Ahlat taşı veya volkanik kökenli taşlarla doldurulup üzerine elenmiş toprak eklenerek sıkıştırma yapıldıktan sonra işlem sonlandırılır.

Zemin blokajı bozulmuş sandukalar da ise, yine aynı sistem ve teknikler kullanılırken sanduka tipolojisine göre müdahale edilmiştir. Yekpare sandukalarda, önce sandukanın çevresi açılıp ardından sanduka zemini yatık olduğu taraftan desteklenip teraziye alınırken, çatma lahit formlu sandukalarda sandukanın her blok parçasına ayrı ayrı müdahale edilerek şahide ile orantılı olacak şekilde zemin blokajı yapılmıştır. Tüm bu işlemlerin bitirilmesinin ardından mezarda çevre düzenlemesine geçilip, mezar çevresinde kar ve yağmur sularının zemini gevşeterek mezar şahidesi veya sandukasında statik

dengeinin bozulmasına sebebiyet vermemesi için tesviye işlemi yapılmıştır. Yapılan tüm bu müdahaleler sırasıyla fotoğraflanarak arşivlenmiştir.

4- Kırık Vaziyette Bulunan Mezar Şahidelerinin Restorasyonu

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda yer alan; iç ve dış etkenler sebebiyle tahribata uğrayan mezar taşlarının (şahidelerinin) restorasyonuna yönelik, restorasyon uzmanları eşliğinde yapılan çalışmalar neticesinde 70 adet kırık şahide, aslına uygun müdahale yöntemleri kullanılarak ayağa kaldırılmıştır. Bu aşamalar aşağıda sırasıyla belirtilmiştir (Resim: 9-10)

4.a) Teşhis ve Belgeleme

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda kazı ekibince yapılan incelemelerde birçok mezar taşının iç ve dış etkenler neticesinde devrildiği ve fiziksel bütünlüğünü kaybederek parçalara ayrıldığı tespit edilmiş olup, bu mezar taşlarının toprakla temas esnasında biyolojik oluşumların yoğun tahribatına ve özellikle de yüzeylerde dağılmaya sebep olan yoğun liken¹ oluşumuna maruz kaldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu biyolojik tahribatın azaltılması ve zamanla kırık parçaların arazide dağılarak kaybolmalarının önüne geçilebilmesi amacıyla, Kazı Başkanlığınca bu eserlerin restore edilerek mevcut konumlarında (anastilos: yerinde kaldırma) tekrar ayağa kaldırılmalarına karar verilmiştir.

Uygulama çalışmalarına, devrilen şahidelere ait parçaların tespit edilerek yerlerinin belirlenmesiyle başlanmıştır. Söz konusu mezar taşlarının tüm kırık parçaları numaralandırılarak detaylı olarak fotoğraflanmış ve ait oldukları yerler tespit edilmiştir.

4.b) Temizlik Çalışması

Parçaların birleşme yerlerinde oluşan toprak ve benzeri tabakalar mekanik aletler (fırça, bisturi vb.) yardımıyla temizlenmiştir. Ayrıca yapıştırıcının yüzeylerde iyi tutunabilmesi için birleşecek tüm yüzeyler perçin çekiciyle tıklanarak dişli hale getirilmiştir. Bu işlemin bir başka amacı da epoksi yoğunluğunun birleşen yüzeylerde aralık kalmasına sebep olabileceğinden tıklamayla oluşturulan ceplere dolması sağlanarak birleşme yerlerinde açıklık kalmasının önüne geçilmesidir.

¹ Likenler, alg ve mantarın bir araya gelerek oluşturdukları birlik sonucunda meydana gelen kompleks yapılı zengin bir organizma grubudur.

4.c) Rot Deliklerinin Açılması ve Birleşme Yerlerinde Deneme Yapılması

Parçaların yerleri tespit edildikten sonra konumlarında denemelerinin yapılması işlemidir. Parçaların birbiriyle uyumları tespit edilirken birbirine ait olan parçaların arasına atılacak olan donatıların konumları da bu deneme esnasında belirlenmektedir. Birleştirme yapılırken sistem, ufak parçaları epoksi ile birleştirip ana bloğu oluşturan 3 veya 4 ana parça haline getirmektir. Bu çalışmada hacimsel ve kütsel olarak büyük olmayan ufak parçalar arasında rot kullanılmamış bu parçaların oluşturduğu ana parçalar arasında rot ile birleştirme uygun görülmüştür. Bunun diğer bir sebebi de eserin çok gözenekli sünerlik özelliği yüksek volkanik bir kayaçtan oluşmasıdır. Bu durum fazla sayıda rot deliğinin parçaları dağıtılması olasılığını ortaya çıkardığından gerekli haller dışında birleştirme epoksiyle yapılmıştır.

İşlem iki parçanın calaskal yardımıyla kaldırılıp kırık kırığa denenerak rot deliklerini konumlarının tespitiyle başlamaktadır. Rot delikleri iki restoratörün gözlemiyle doksan derecelik açıyla açılmaktadır.

Açılan bu delikler, taşın en sağlam bölgesine, yani yüzeydeki zayıf kısımlarının altına incek şekilde en az 20'şer santim derinlikte açılır. Sonrasında uygun uzunlukta rot çubuğu kesilerek denemeleri yapıldıktan sonra birleştirme işlemi gerçekleştirilir.

4.d) Birleştirme İşlemi

Yapışma yüzeyleri iyice temizlenerek yapıştırıcının adezyon ve kohezyon oranlarının en yüksekte tutulması amaçlanır. Sonrasında Rakutul R1 taş epoksisi hassas terazi yardımıyla doğru oranda EH2901 kompenantı ile karıştırılır. İşlem esnasında hava sıcaklığı, nem, epoksinin ısısı gibi yapışmayı etkileyen tüm etkenler göz önünde bulundurulur. Daha sonra bu karışım yapışacak iki yüzeye de eşit olacak şekilde uygulanır. Bu uygulama yapıştırıcı moleküllerinin iki yüzeye ve birbirlerine en iyi şekilde tutunmasını sağlamaktadır. Taşların birleştirilmesinde Rakutul R1 taş epoksisi ve EH2901 sertleştirici kullanılmasına² ve olabilecek bir devrilmenin ve sarsıntının önüne geçilmesi amacıyla da birleştirilen parçaların arasına krom-nikel alaşımli 303 kod rot çubuklarının yerleştirilmesi işlemine geçilir.

² Rakutul R1 taş epoksisi çift kompenantlı ve polimer zincir sarmalları zengin yapıda mukavemeti yüksek ve uzun ömürlü bir epoksi türüdür. Uygulanan bu yöntem Türkiye genelinde uzun süredir antik kentlerin (Laodikeia, Stratonikeia, Kelenderis) taşıyıcı bloklarında, birçok yapının restorasyonunda ve özellikle kırılmış durumdaki sütunlarda kullanılarak sonuçları gözlemlenmiş ve olumsuz bir sonucu görülmemiştir.

4.e) Sabitleme ve Temizlik İşlemi

Parçalar yapıştırıldıktan sonra eğer taşan veya açık yerlerden yüzeye sızan epoksi varsa bu kısımlar aseton emdirilmiş bir bez ile temizlenir. Sonrasında yapıştırıcı reaksiyonunu tamamlayana kadar geçecek sürede parçaların kaymaması için mengene ve yastıklar yardımıyla sıkıştırma yapılır.

5- Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda yer altında jeoradar verileri doğrultusunda 178 adet akıt (mezar odası) olduğu tespit edilmiş olup, bu akıtların arkeolojik kazıları peyderpey yapılmaktadır (Resim: 11-13).

2018 yılı içinde 5 adet akıtın (İ- 3, K-19, İ-4, L-2, I-22 Açmaları) kazısı yapılmış ve gün yüzüne çıkarılmıştır.

Ancak yapılan bu kazı çalışmaları esnasında söz konusu akıtların tarihi süreç içinde birçok kez yağmalandığı, üst örtülerinin çöktüğü ve bu mimari dokuya ait taşların büyük oranda sökülerek götürüldüğü tespit edilmiştir.

Bu sebeplerden dolayı kazısı yapılmış olan akıtlarda yağmalardan dolayı dağılmış olan iskeletler (iskeletler daha sonra antropologlar tarafından incelenmek üzere kazı evi deposuna kaldırılmıştır.) dışında herhangi bir buluntu veya yazıt rastlanmamış ve ölü gömme geleneği tam anlamıyla tespit edilememiştir. Bu akıtlar incelenip fotoğraflandırdıktan sonra bir kısmı koruma amaçlı olarak tekrar kapatılmıştır.

6- Epigrafik Çözümleme Çalışmaları

Selçuklu Meydan Mezarlığı içerisinde yer alan 156 adet şahide ve sandukanın yüzeylerinde yer alan Arapça ve Farsça kitabeler kazı heyeti üyesi epigraflar tarafından okunmuş, okunan bu mezar taşları kayıt altına alınarak dosyalanmıştır. Dosyalama işleminde kitabe çözümlemesi yapılan mezar taşlarına ait fotoğraf, Arapça ya da Farsça olan orijinal kitabe metinleri ile bunların Türkçe tercümelerine yer verilmektedir.

Yapılan epigrafik çözümlenmeler sırasında, medfun kitabesinde El-Buharî, El-Humusî, El-Tebrizi, Er-Rumî, El-Horâsânî, El-Erzenrûmî, El-Bidlisi, El-Balabanî, El-Ercişî El- Vastani ibareleri geçen mezar şahideleri tespit edilmiştir.

Birbirinden farklı bölge isimlerinin bu mezarlıktaki şahidelerin üzerinde yer alıyor olması Ahlat'ın, ortaçağın en önemli şehirlerinden biri olduğunu

ve bir çok bölgeden göç aldığını bize bir kez daha göstermektedir.

Ayrıca yine epigrafik çözümleme çalışmaları neticesinde tespit edilmiş olan Kadı, Baş Kadı, Emir, Melik, Huffaz: Mukri, Şeyh, Sarraf, Kaffal, Muhasib, Tabip, Hiccar, Üstat ve Pehlivan gibi meslek adlarının tespit edilmiş olması ve 32 mezar taşı sanatkarı ismi Ahlat'taki esnaf teşkilatlanması hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

7- *Mimari Çizim Çalışmaları*

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'ndaki şahide ve sandukaların yüzeylerinde yer alan süsleme programlarının tespit edilerek kayıt altına alınması amacıyla kazı heyeti üyesi mimar ve restoratörlerce 180 adet mezar taşının AutoCad çizimi yapılarak arşivlenmiştir (Resim: 14-15).

Resim 1: Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı genel görünümü.

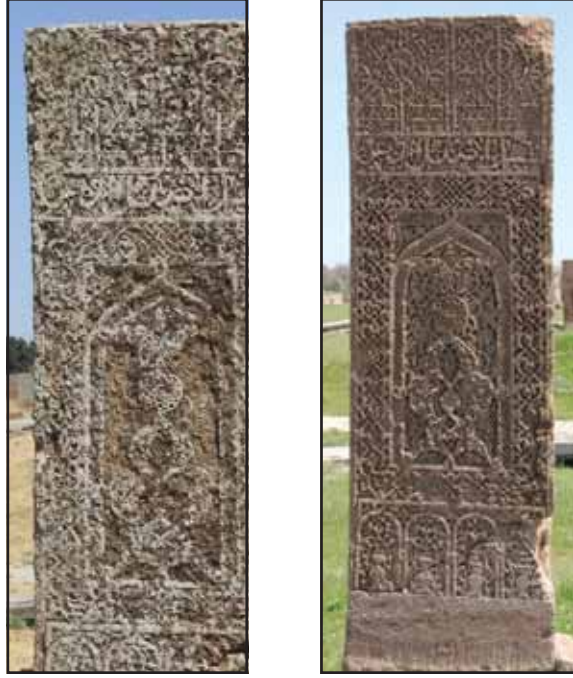
Resim 2: Mezarlığın ot temizliği öncesi halinden bir görünüm.

Resim 3: Mezarlıkta yapılan ot temizliği alışmaları.

Resim 4: Liken temizliğine ait bir ayrıntı.

Resim 5-6: Liken temizliği yapılmış olan bir şahidenin mşdahale öncesi ve sonrası hali.

Resim 7-8: Zemin blokajı bozulmuş olan bir şahidenin mşdahale öncesi ve sonrası hali.

Resim 9: Kırılmış durumda olan 407 No.lu şahidenin müdahale öncesi hali.

Resim 10: Kırılmış durumda olan 407 No.lu şahidenin müdahale sonrası hali.

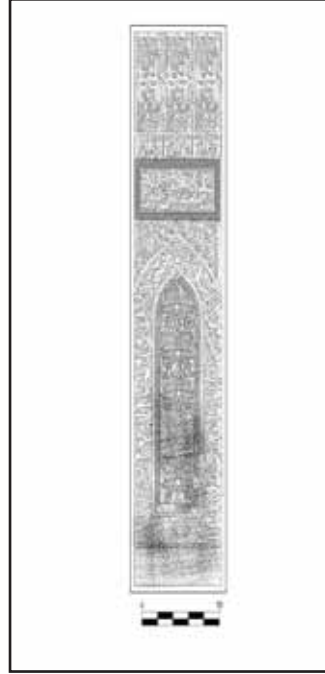
Resim 11: İ-3 Akıt açmasının arkeolojik kazı öncesi görünümü.

Resim 12: İ-3 Akıt açması seviye indirme çalışmasından bir görünüm.

Resim 13: İ-3 Akıt Açması'nın kazısı bitirildikten sonraki görünümü.

Resim 14-15: AutoCad çizimi yapılmış olan bir şahide görünümü.

APHRODISIAS 2018

Roland R.R. SMITH*

Aphrodisias'taki 2018 yılı çalışmaları Tetrapylon Caddesi, Güney Agora ve bazilikada sürdürülen farklı bölümlerden oluşan projelere odaklanmıştır (Resim: 1). Bunların yanı sıra çeşitli koruma, araştırma ve yayın çalışmaları da sürdürülmüştür. Araştırma ekibimiz 25 Haziran – 20 Ağustos arasında çalışırken alan koruma ekibimiz 11 Haziran – 30 Eylül arası çalışmıştır. Türkiye, İngiltere ve ABD'den hem uzman hem de öğrenci olmak üzere toplam 55 arkeolog, mimar, konservatör, epigraf, fotoğrafçı ve nümizmat çalışmalara katılmıştır. 60 yerel işçi kazı ve alan koruma çalışmaları için işe alınmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Fatih Mehmet Yıldırım üstlenmiştir.

1. TETRAPHYLON CADDESİ

Tetrapylon Caddesi, *tetrapylondan* kuzey-güney doğrultusunda tiyatroya doğru uzanmaktadır (Resim: 1-2). 2008'de başlayan kazılar, kentin ana arterlerinden birini incelemek, kentin geç Antik Çağ, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı tarihini aydınlatmak ve neticede bu ana caddeyi ziyaretçilere açmak amacını taşımaktadır. 2018'deki çalışmalar cadde boyunca dört alana odaklanmıştır. Bunlar güneyden kuzeye doğru şöyledir: (a) *Sebasteion Propylonu*'nun güneyindeki alanın kazısı, (b) *Sebasteion Propylonunun* önündeki alanın kazısı, (c) nişli anıtın önündeki alanın kazısı, (d) caddenin kazısı tamamlanmış olan kuzey ucundaki döşeme taşlarının restorasyonu. Kazılar Ine Jacobs önderliğinde gerçekleşmiştir. Cadde projesi Aygaz, the Headley Trust, the Friends of Aphrodisias Trust in London, the Malcolm Hewitt Wiener Foundation ve Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından desteklenmiştir.

* Prof. Dr. Roland R.R. SMITH, New York Üniversitesi Aphrodisias Kazı Başkanı. Lincoln Professor of Classical Archaeology and Art, Oxford, UK. bert.smith@classics.ox.ac.uk

Bu raporun daha fazla görsel sahip versiyonu hem İngilizce hem Türkçe olarak Aphrodisias kazı projesi websitesinde bulunabilir: <http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/Aphrodisias-2018-RAPO-RU.pdf> (Türkçe); <http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/Aphrodisias-2018-report-c.pdf> (İngilizce).

(a) *Cadde - Sebasteion'un Güneyi (SAve 18.1)*

Sebasteion Propylonunun hemen güneyindeki alanda (Resim: 2-3) 2018 yılında yürütülen çalışmaların amacı, 2016-2017 yıllarında ortaya çıkarılan Selçuklu Dönemine ait hamam yapısının kazısını tamamlamak, *agora* kapısının arka kısmı ile cadde arasındaki Roma Dönemi bağlantısını açığa çıkarmak için hamam yapısının güneyindeki alanı kazmak ve bu alandaki Geç Antik Çağ caddesinin kalıntılarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmaların sonucunda yaklaşık 25 (kuzey-güney)×19 (doğu-batı) metrelik bir açma ile ortaya konulan hedeflerin hepsine ulaşılmıştır.

Selçuklu Hamamı (Resim: 2). 2 ve 3 No.lu odalarda *hypokaustun* kalan kısımlar kazılmış ve *hypokaustun* Roma İmparatorluk Dönemi cadde seviyesine kadar indiği gözlemlenmiştir. 2 No.lu odada ve 2 ile 3 No.lu odaları ayıran duvarın altında beş adet erken dönem cadde döşeme taşı ortaya çıkarılmıştır. Bunların seviyesi çok daha büyük boyutlu olan geç Roma döşeme taşlarının 1 metre kadar altındadır. Buna göre Selçuklu Hamamı'nın inşası sırasında geç Roma cadde seviyesinin altına inildiği ve erken imparatorluk cadde seviyesine ulaşıldığı anlaşılmıştır. Yapının alt kısımlarında olasılıkla geç Roma caddesinin sütun sırasına ait stylobattan devşirilen büyük boyutlu bloklar kullanılmıştır. 3 No.lu odanın doğu duvarından ele geçirilen bir blok, cadde sütun sırasında devşirme olarak kullanılmış dişli yatay saçak kornişleriyle benzerlik göstermektedir. Öte yandan 3 No.lu odanın dış duvarında bir çeşme (sonradan hayvan yalağı olarak kullanılmış) ve batıda hamama sonradan yapılmış bir eklenti ortaya çıkarılmıştır. 5 No.lu oda olarak adlandırılan bu eklenti büyük boyutludur ve iç duvarları banklarla çevrelenmiştir. Erken Osmanlı Döneminde bu hamam yapısı batıya, *agora* kapısının arkasına ve 5 No.lu odaya doğru uzanan bir konuta dönüştürülmüştür.

Cadde ve Sütun Sırası (Resim: 3). Selçuklu Hamamı'nın güneyinde gerçekleştirilen kazılarda Geç Roma caddesine ait sütun sırasının muhteşem yıkıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu yıkıntı doğuda *Cryptoporticus* Evi'nden batıda *agora* kapısının arkasına kadar uzanmaktadır. Tam bu noktada cadde ile *agora* kapısının kuzey tüneli arasındaki bağlantı da açığa çıkarılmıştır. Bu alandaki en erken öğeler imparatorluk dönemine ait olup *Cryptoporticus* Evi'nin cadde duvarı ile hemen önündeki üzeri çatıyla örtülü kaldırımın altındaki küçük taşlı döşemedir. (Resim: 2, önde sağda). Geç Antik Çağda cadde seviyesi yükseltildiğinde yeni yol döşemesi *in-situ* halde ele geçirilen büyük bloklarla yapılmıştır ancak bu döşemenin her iki tarafı döşemesiz sıkıştırılmış toprakla sağlamlaştırılmıştır. Bu yıl Geç Antik Çağ caddesinin sütun sırasına ait 5

adet sütun daha ele geçirilmiştir (Resim: 3). Çeşitli devşirme korniş blokları ile inşa edilmiş yeni bir *stylobatın* taş döşeli kaldırımın önüne yerleştirildiği anlaşılmıştır. Sütun kaidelerinden üç tanesi *in-situ* halde korunmuşlardır ve bu alandaki sütun sırasının ve üst yapının tüm elemanları kaidelerin önüne yıkılmış halde ele geçirilmiştir. Sütunlar ve üstlerindeki tuğla kemerler doğrudan cadde döşeme taşları üzerine yıkılmıştır – bu sayede, yıkıntının olduğu anda caddenin hala kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Caddenin başka noktalarında da yıkımlara yol açan güçlü bir depremin sonucunda bu mimari öğeler doğudan batıya doğru çok belirli bir düzende yıkılmışlardır. Deprem, 2011 yılında Nişli Anıt'ın önünde ele geçirilen bir sikke definesi ile tam olarak tarihlenebilmektedir. Sikkeler için verilen en geç tarih M.S. 616/617'dir.

Sütun sırasının inşaat ve mimari detayları ilginçtir. Monolit sütunlar kaidelere bolca kullanılmış sıvı kurşun ile dübellenmiştir ve farklı stillerde işlenmiş ilginç İon başlıkları taşımaktadırlar. Bu başlıkların her biri şehirdeki kamusal alanları süslemeye devam eden klasik İon başlıklarının Geç Antik Çağ (5. yüzyıl) yorumları ve yeniden tasarlanmış versiyonlarıdır (Resim: 4). Başlıklar tuğla kemerlerin oturması için sade birer impost blok taşımaktaydı. Başlıktan ayrı olan bu impost bloklar Geç Antik Çağ mimarisinde, başlık ve impostun birleşik halde kullanıldığı standart 6. yüzyıl impostlu başlık tasarımlarının öncüsü olan kısa ve deneysel döneme işaret etmektedirler.

Sütunların bazılarında Geç Antik Çağa ait boyalı yazıtlar da korunmuştur (Resim: 5). Beyaz kireç sıvalı alanların üzerine koyu kırmızı boya ile yazılmışlardır. Bu işlemin mermer sütunlar üzerine iki kez yapıldığı anlaşılmaktadır – korunmuş olan yazıtlar daha erken yazıtların sıvanarak kapatılmasından sonra yazılmıştır. Metinler üstten ve alttan haçlarla çerçevelenmiştir ancak iyi korunmamışlardır. Bir tanesi Hristiyan Tanrıya, bir diğeri de 'yaşanılan dünyanın efendisi' olan İmparatora övgüde bulunmaktadır (I 18-29 a-e).

Stylobatın hemen önünde 3 metre derinliğinde bir rögar ile karşılaşmıştır. Bu rögar daha sonraları imparatorluk dönemine ait Korinth başlığının abaküsü ile kapatılmıştır (Resim: 3'te ikinci ve üçüncü yıkık sütunun arasında görülebilir). Doğudan, caddenin altındaki kuzey-güney doğrultulu ana kanaldan daha derin bir seviyeden su çıkışını sağlayan gider kanalının bakımı için kullanıldığı düşünülmektedir. Açmanın güneybatı tarafında, 1975'te kazılmış bir alanda batı cadde duvarının bir bölümü ele geçirilmiştir. Bu kazılarda cadde ve agora kapısı tüneli arasındaki bağlantıya dair bütün ipuçları ortadan kaldırılmış olsa da iki alan arasında hafif bir geçiş olduğu

anlaşılmaktadır. Yeni kazılan doğu *stylobat*nın seviyesi 1980'lerde daha güneyde kazılan küçük cadde açmasındaki doğu *stylobat*nın seviyesiyle birebir aynıdır. Cadde döşemesinin seviyesi ise güneyde daha yüksektir. Buna göre caddenin güneye doğru hafif rampa ile yükseldiği anlaşılmaktadır.

M.S. 616/617 depreminden sonra caddenin bu bölümü uzun süre boyunca böyle düzensiz şekilde kalmaya devam etmiştir. Bu durum kazıların üst seviyelerinde gözlemlenen kırık, inişli çıkışlı ve zorlu kalıntı yüzeylerinden de anlaşılmaktadır. Tüm bu kırık malzeme ve yıkıntı dolu alan, temeli Roma seviyelerine kadar inen Selçuklu hamamının inşası sırasında temizlendiğinde biraz değişmiştir. Hamam yapısı kuşkusuz su kaynağına yakın olmak üzere konumlandırılmıştı. Daha sonraları hamamın batısındaki alanda ve hamamın üzerinde Osmanlı Dönemine ait bir yerleşke oluşmuş ve gelişmişti. 7. yüzyıl sonrasında, önce *Cryptoporticus* Evi'nin cadde duvarı halihazırda yıkık durumdaki cadde sütun sırasının üzerine yıkılmış ve bunun sonrasında ise Osmanlı yerleşkesi tüm alan üzerine yıkılmıştır.

Buluntular. Bazı göze çarpan buluntuların arasında: (1) Agora kapısı tünelinin arkasındaki toprak yığınının ele geçirilen mavi-gri mermerden bir kurbağa heykel parçası (kazı env. no. 18-86); (2) *Cryptoporticus* Evi batı duvarı yıkıntısı içerisindeki küçük bir Herakles başı (kazı env. no. 18-58); (3) caddenin doğu tarafında, küçük taşlarla döşeli kaldırımın üstündeki erken Osmanlı Dönemi seviyelerinde ele geçirilen daha büyük bir eserin içine oturulacak şekilde yapılmış olağanüstü zerafette alabaster baş (kazı env. no. 18-97); (4) açmanın güneybatı bölümünde bir Geyre ev duvarının içinden ele geçirilen *sebasteion* kuzey yapısına ait *ethnos* yazıtlarından birinin son kısmı (I 18-22) – bu parça *Mezaioi*'a ait *ethnos* yazıtının 2016'da cadde kazılarında ele geçirilmiş bir parçasıyla birleşmekte ve yazıtı tamamlamaktadır (Maezaei, Germanicus tarafından M.Ö. 7 yılında ele geçirilen, Pannonia-Dalmaçya sınırında yaşayan Illyriyalı veya Dalmaçyalı bir kavimdi); ve (5) caddenin ortasındaki yıkıntının içerisinde ele geçirilen tam korunmuş açık yeşil sırlı erken Osmanlı kasesi (kazı env. no. 18-56).

(b) *Cadde - Sebasteion Propylonu'nun Önü (NAve 18.1)*

Sebasteion propylonunun kazısı 1980-81 yıllarında alan sürekli su dolduğu için zor koşullarda yapılmıştır. *Propylonun* birinci kat anastylosisi ise 2012-2015 yıllarında gerçekleşmiştir (Resim: 7). Antik Çağda da yükselen taban suyu bir problem teşkil etmiş olmalıydı ki cadde zemini daha sonraları 1.10

m. yükseltmişti. Bunun sonucunda yükseltilen cadde, *sebasteionun* batı tarafının üzerine oturduğu podyumun altına dayanmış ve seviyesini geçmişti. Yeni cadde döşemesi, orijinal cadde zeminini, podyumun alt kısmındaki büyük boyutlu silmeyi ve kapıdan girişi sağlayan üç merdivenin yarısını kapatacak seviyede inşa edilmişti. Geç Antik Çağda *sebasteion* ve cadde arasındaki geçiş, yalnızca kuzey merdivenin çok yıpranmış en üst üç basamağından sağlanıyordu. Erken İmparatorluk Dönemi seviyesi ve döşemesi, daha önceki kazılarda yalnızca güney yapının batı tarafında ortaya çıkarılmıştı. 2018 yılında burada yapılan çalışmaların (Resim: 7) ana amacı, hem caddenin farklı safhalarını anlayabilmek hem de daha önceleri podyumda görülen *curvatura*nın (eğim) daha hassas bir hesabını çıkarmak için *Propylon* yapısının orijinal seviyesinin en alt noktasını ve *sebasteionun* batı cephesi boyunca uzanan caddenin kalanını ortaya çıkarmaktı. Açmanın boyutları kuzey-güney doğrultuda yaklaşık 28 metre, doğu-batı doğrultuda ise en az 3, en çok 6 metre idi.

Çeşmeler. Açmanın kuzeyinde, *sebasteionun* kuzey yapısının batı tarafına dayanan tuğla zeminli çeşmenin alt kısmı 2017 kazılarında ortaya çıkarılmıştı. Bu yılki çalışmalarda bu çeşme kaldırılmıştır. Çeşmenin ön duvarının orthostat panellerinin her biri yerinde korunmuş olan 21 adet dübel ile yerine oturtulduğu anlaşılmıştır. Kurşunun üzerinde, dübelin etrafında 6-9 tane ilginç girinti saptanmıştır. Bu temel döşemesi ve tuğla zemin, alt seviyeleri ortaya çıkarmak amacıyla kaldırılmıştır. Bunun hemen altında bir başka çeşme havuzu daha ele geçirilmiştir. Bu havuzun tabanı ise Roma Dönemi cadde seviyesinden 30 cm. yüksekliktedir. Cadde seviyesi yükseltildiğinde bu çeşmenin yerine daha yüksek seviyedeki yeni çeşme inşa edilmiştir.

Cadde Kanalı. Cadde seviyesinin yükseltilmesiyle aynı zamanda yeni caddenin altından geçen kuzey-güney doğrultulu önemli bir kanal da inşa edilmişti (Resim: 7). Bu cadde kanalı (derinlik: 1.20 m.) *propylonun* ön tarafına yakın bir noktada ortaya çıkarılmıştır. Bununla beraber aynı kanalın bir bağlantısı olan ikincil bir kanal da *propylonun* merkez merdivenlerinin altında bulunmuştur. Çok sayıda büyük çaplı, özenle döşenmiş su sağlayıcı borular ortaya çıkarılmıştır. Bu borular hem cadde boyunca kuzey-güney doğrultuda, hem de *propylonun* merkezi merdivenlerinin altından doğu-batı doğrultulu olarak yapılmıştır. Ana kuzey-güney doğrultulu hattın duvarlarında heykel parçaları kullanılmıştır. Bu heykeller duvar taşı olarak kullanılmak üzere parçalanmış izlenimi vermektedirler. Sonrasında ise çok güçlü ve sert bir harç yardımıyla birbirleriyle ve başka kaba taşlarla örülmüşlerdir. Ele geçirilen seramiklere göre üst seviyedeki geç dönem cadde döşemesi 6. yüzyılda yapılmıştır.

Buluntular. Kuzey-güney doğrultulu kanalın duvarlarından ele geçirilen yaklaşık 30 heykel parçası arasından en ilgi çekici olanlar şunlardır: (1) gövdeden ayrı üretilmiş başın yerleştirilmesi için boyunda dübel yuvasına sahip mermerden *himation*lu heykel – duvar bloğu olarak kullanılabilmesi için üzerinde düzlemeler yapılmıştır. Gövdenin arka tarafına ise daha önceki bir dönemde oluk şeklinde bir oyuntu yapılmıştır (kazı env. no. 18-91); (2) kahramana ait kolosal boyutlarda bir portre heykelin *plinthusu* ve en alt kısmı (kazı env. no. 18-87) (Resim: 8). *Plinthusun* arka tarafında heykelin desteği olarak yapılmış arkaik görünümlü, yanaklarında koç başları bulunan devasa boyutlarda Korinth stili miğfer bulunmaktadır. Çıplak betimlenen bu figür, sağ ayağı desteğin üzerinde, genç kahramanlar ve kahraman gibi betimlenen komutanlar için sıkça kullanılan bir pozisyondadır. Onurlandırılan bu kişi olasılıkla bir imparatoru ve Korinth miğferi ile betimlenmesinin sebebi, imparatoru geçmişten bir kahraman gibi göstermekti.

(c) *Cadde – Nişli Yapının Önü (NAve 18.2)*

Nişli yapı, *Tetrapylon* Caddesi'nin batı tarafında, 8 metre yüksekliğinde korunmuş taş bir yapıdır. Duvarın ortasındaki nişin içerisinde bir onurlandırma heykeli bulunuyordu ve bu heykelin yazıtlı bir kaidesi vardı. Bu yazıt, onurlandırılan kişi olan Myon Eusebes'in 'İlk Gerousia Hamamı'nın veya 'Yaşlılar Meclisi'nin ilk hamamının ve başka bir çok işin maliyetini üstlendiğini kaydetmiştir. Nişli yapı çağlar boyunca görünür halde günümüze kadar korunagelmıştır ama hemen önünden geçen caddenin kazısı ancak 2008-2016 yıllarında yapılabilmıştır. Bu kazılarda 1 metre genişlik ve 2.70 metre yüksekliğinde bir kesit kazılmadan bırakılmıştı. Bu kesit çalışmalar için bir geçiş sağlıyor ve kesidin hemen güney tarafındaki 7. yüzyıl yıkıntısının bir parçasının üzerini örtüyordu. 2018'de burada yapılan çalışmaların amacı kesidi kaldırmanın yanı sıra yıkıntının kalan kısmını ve Nişli Yapının ile cadde duvarının güney tarafına dayanan toprak dolgusunu kaldırmaktı. Açma kuzey-güney doğrultuda 16 metre, doğu-batı doğrultuda 7 metre boyutlarındadır.

Kazılar sonucunda burada, caddenin batı duvarının arkasında gerçekten de bir hamam olduğu kanıtlanmıştır. Nişli yapının hemen güneyinde tonozlu dar bir açıklık ortaya çıkarılmıştır. Bu açıklık geç Roma Dönemine ait cadde seviyesinde inşa edilmişti ve arkasındaki hamam yapısının derin hypocaustuna geçiş sağlamaktaydı. Bu hamam hiç kuşkusuz nişteki heykel kaidesinde bahsi geçen 'İlk Gerousia Hamamı'dır. Burada 2015 yılında, buranın

bir hamam olduğuna işaret eden *tubulolar* ele geçmişti, 2018 yılında buranın hamam olduğu görüşü kesinlik kazanmıştır.

Bu açıklığın hemen üzerinde, hypokaustun üst seviyesinde, batıdan cadde duvarının derinliğine inşa edilmiş, mermer kaplamalı, küçük ve sığ dikdörtgen bir havuz (yaklaşık 1.50x2.50) ortaya çıkarılmıştır. Ancak *hypokaust* bu küçük havuzun çevresinden çok daha fazla mesafe boyunca batıya ve güneye uzanmaktadır. *Hypokaustun* tamamı toprak ile dolu olmadığı için doğu-batı doğrultusu yaklaşık 10 metre olarak hesaplanabilmektedir. Caddeye bakan ve üç tuğla kemere sahip tonozlu dar açıklık iki adet bodur taş duvar ile çerçevelenmiştir ve çevresinde çok fazla yanık izine rastlanmaktadır. Kesit içerisinde yanık kömür bulunmaktadır ve cadde seviyesinde yanık izleri vardır. Buna göre bu tonozlu açıklık büyük olasılıkla *praefurnium* idi. Geç Antik Çağda yapıldığı anlaşılan bu inşaat çalışmaları Erken İmparatorluk Çağına ait cadde duvarını delip bu duvarın kenarlarını kırık bırakmış gibi görülmektedir. Daha sonradan eklenen bu *praefurnium*, hamam içerisindeki sıcaklığın, kullanılan bir cadde üzerindeki garip ocak görüntüsünden daha önemli olduğu bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Böyle bir uygulama erken-orta imparatorluk çağında asla kabul edilemezdi.

Caddenin orta ve doğu tarafında caddenin güney tarafındakilere benzer, karmaşık yıkıntı katmanları ortaya çıkarılmıştır. Çatı kiremitleri, tuğlalar ve cadde revağına ve arkasındaki yapılara ait başka yapı malzemeleri doğudan batıya doğru yıkılmış halde ele geçirilmiştir.

(d) Nişli Yapı'nın Kuzeyindeki Cadde Restorasyonu

Nişli yapı 2018 yılında tamamen temizlenmiştir, ancak bu nişin içerisine yerleştirmek istediğimiz heykel kopyası, gerekli izinler verilmediği için hala yapılamamaktadır. Zarar görmüş ve eksik döşeme taşları ve kanalizasyon kapaklarının restorasyonu, nihayetinde ziyaretçilerin kullanımına açmak üzere Hikmet Apaydın ve dört işçiden oluşan bir ekip tarafından kuzeye doğru devam etmiştir. Kırık ve hasarlı döşeme taşları ve kanalizasyon kapakları yerlerinden kaldırılmış, temizlenmiş, delinmiş, dübellenmiş, yapıştırılmış ve orijinal yerlerine geri konulmuştur. Taşların eksik olduğu yerler temizlenmiş, kum ve jeotekstil ile örtülmüş ve silindir ile düzleştirilmiştir.

Buluntular. Bu çalışmalar esnasında kaldırılan kanalizasyon kapaklarından birinin altında, kuzey kesitten sayarak cadde revağının ilk yivsiz monolit sütununun önündeki cadde kanalizasyonunun ana kanalının içerisinde,

Afrikalı bir erkek çocuğuna ait küçük bir heykel başı ele geçirilmiştir (yüks: 18 cm) (kazı env. no. 18-54). Bu yoğun ifadeli başın kakma gözleri vardı ve olasılıkla süslü bir masanın destek parçasıydı.

2. BAZİLİKA

Güney Agora'da devam eden çalışmalarla ilişkili olarak bazilikanın ön cephesinde yeni araştırma, kazı ve restorasyon çalışmalarına başlanmıştır (Resim: 9). 2017'de yapılan bir proje ile ön cephenin ne kadarının restore edilebileceği ve ön cephe panellerinin üzerine yazılmış olan Diocletianus'un Tavan Fiyatlar Fermanı'nın ziyaretçiye nasıl sunulabileceğine dair bir ön araştırma yapılmıştır. 2018 yılında proje, yapının iç ve dış tarafında yeni kazılar yaparak başlamış, zeminde ve mermer sütunlar ile mimari elemanlar üzerinde detaylı konservasyon çalışmaları yaparak devam etmiştir. Mimari üzerine yapılan konservasyon Gerhard Paul ve Thomas Kaefer yönetiminde, mozaikler ve mermer zemin konservasyonu ise Francesca Guiducci yönetiminde yapılmıştır. Bu çalışmalar Sayın Murat Ülker ve pladis tarafından finanse edilmiştir.

Kazılar (BSAg 18.1). Bazilikanın kuzey dış tarafında gerçekleştirilen kazıların amacı Güney Agora'daki uzun havuz ile bazilikanın ön cephesi arasındaki ilişkiyi (Resim: 9 üst) anlamak ve yapının ön tarafını tam olarak ortaya çıkarmak için burada bulunan geniş ama alçak toprak yığınını kaldırmaktı. Açma doğu-batı doğrultusunda 29 metre, kuzey güney doğrultusunda ise 22 metre idi. Alandaki kazılarda M.S. 5. yüzyılın yürüme seviyesine ulaşılmıştır. Bu zemin üzerinde ele geçen I. Leo'nun Dönemine ait (457-474) 4 adet sikke, halihazırda oldukça iyi tarihlenmiş durumdaki restorasyon ve yeni döşemelerin kronolojisini desteklemiştir. Ağaç dikim çukurlarına dair herhangi bir ize rastlanmamıştır, ama bu durum, ağacın olmadığına kanıtı değildir. Bu kazılarda otuz beş adet sikke ve Diocletianus'un Fiyat Fermanı'na ait iki küçük parça (I 18-23 ve I 18-24) ele geçirilmiştir. Araştırma ve dikkatli temizlik çalışmaları bazilikanın önünde doğu-batı doğrultulu uzanan Geç Antik Çağ revağının ön ve iç kısmına kadar devam etmiştir. Saçaklığına ait parçalar revağın önünde birikmiş durumdaki 15 cm. kalınlığındaki alüvyal dolgu üzerine düşmüş şekilde ele geçmiştir.

Bazilika'nın İçerisindeki Konservasyon ve Kazı Çalışmaları (BSAg 18.2). Bu çalışmaların amacı bazilikanın iç kısmını incelemek ve kuzey vestibül (giriş holü) ile doğu koridordaki zemin döşemelerini sağlamlaştırmaktı. 1970'lerde

ortaya çıkarılmış olan vestibül döşemeleri tekrar ortaya çıkarılmış, temizlenmiş, kenarları sağlamlaştırılmış ve genel konservasyon işlemlerinden geçirilmişlerdir (Resim: 9). Kayraktaşı ve mermerden yapılmış altıgen karolu döşemelerdeki çalışmalar iki farklı alanda yoğunlaşmıştır. Doğu koridorun ortaya çıkarılmış olan kuzey tarafında, bazilikaya ait büyük boyutlu devşirme bloklardan yapılmış Ortaçağ yapısı önceki kazı çalışmalarında yerinde korunmuştu. Bu devşirme duvarın kaldırılması icap ettiği için burada detaylı araştırma ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır: *in-situ* bloklar çizilmiş, 3 m. x7 m. boyutlarında bir açma açılarak iç tarafı kazılmıştır. Bu devşirme yapı muhtemelen ortaçağa ait bir konut idi ve bazilika çatısından yıkılan kalın bir kiremit tabası üzerine inşa edilmişti. Bu çalışmalarda tarihlenebilir herhangi bir malzeme ele geçmemiştir. 1980'lerde bazilikanın batı koridoru tamamen kazılmış olmasına rağmen, bu bölüm kazılmadan bırakılmıştı.

Bu yılki çalışmalarda tuğla yıkıntısının altında desenli bir mozik tabana ulaşılmıştır. Mimari öğelerin üzerine yıkılması ve içerisinden çıkan bitkilerin büyümesi sebebiyle hasar görmüştür. Mozaiklerin kenarları dikkatli bir şekilde sağlamlaştırılmıştır (Resim: 10). Ana bezeme alanında bitkisel bir desene sahiptir ve bunun etrafı meander, şehir suru ve perspektifli küp desenli bir bordür ile çerçevelenmiştir. Bordürdeki ilgi çekici bir öge büyük boyutlu tek bir göz betimidir. Bu göz tamamen açık karşıya bakan bir iris ve gözbebeğine sahiptir. 'Açık' gösterilmiş iç kenar bunun bir göz betimi olduğunu kesinleştirmektedir. Bu mozaik 1980'lerde batı koridorda ortaya çıkarılan mozaik ile aynı yapım stiline sahiptir. Batı koridordaki mozaik zemin M.S. 350'lerde çalışmış olduğunu bildiğimiz Vali Flavius Constantinus'un burada gerçekleştirdiği işlerden bahseden yazıtlı bir tabulaya sahiptir.

Restorasyon. Bazilika'nın ön cephesinin mimari restorasyonu üzerinde büyük çaplı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, güneydeki geçiş yolları temizlenmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Mimariye ait numaralandırılmış bloklar vinç yardımı ile bazilikanın ön tarafından yakınlardaki bir blok tarlasına ve yapının merkez nefinin güney tarafına taşınmıştır. Vestibülün ve doğu koridorun tamamen temizlenmesi yukarıda bahsedilen karolu ve mozaikli zeminlerin sağlamlaştırılması için gerekli bir önlemdi. Konservasyon sonrasında ortaya çıkan zeminler jeotekstil, kum ve çakıl ile koruma altına alınmışlardır.

Ön cephe ve vestibüle ait mermer mimari elemanların korunmuş olanları üzerine çalışma yapılmış, çatlakları ve taşıyıcı özellikleri gözden geçirilmiştir. Ön cepheye ait kolosal boyutlardaki bir çok sütun tamburu ve tambur

parçaları vinç ile yerlerinden kaldırılmış ve temizlik, tamirat ve restorasyon için mermer konservasyon atölyesine taşınmıştır (Mavi Depo). İon başlıklarına ait parçalar ve büyük boyutlu çiftli yarım sütunlar mümkün olduğunca birleştirilmiştir. Sütunlardaki çatlaklar içeriden paslanmaz çelik dübellerle tamir edilmiş ve çift komponentli bir yapıştırıcı olan HILTI HIT-RE 500 ile sağlamlaştırılmıştır. Sütunların ve kaidelerinin eksik kısımları yük taşıyıcı bir duruma getirilmek üzere yapay taş ile tamamlanmış ve bir taş ustası tarafından işlenmiştir. Bu yapıdan ele geçirilen tüm bloklar cephenin bloklarının ayırt edilebilmesini, tanımlanmasını ve sınıflandırmasını mümkün kılacak şekilde yeni bir sistemle organize edilmişlerdir.

3. GÜNEY AGORA – PALMİYE PARKI

2017 yılındaki kazıların bitmesiyle Mica ve Ahmet Erteğün güney agora havuz projesinin ana amacına ulaşılmıştır. Güney agorada – ya da Geç Antik Çağa ait bir yazıtta geçen ismini anacak olursak ‘Palmiye Parkı’nda yapılan çalışmalar konservasyon ve yayın odaklı olmuştur. Konservasyon çalışmalarının sponsorluğunu Sayın Ömer Koç ve Geyre Vakfı üstlenmiştir.

Araştırma, belgeleme ve yayın. Kazıda fiilen çalışan veya kazıda ele geçen malzemeleri çalışan 14 araştırmacı, Aphrodisias serileri dahilinde Güney Agora / Palmiye Parkı isminde ortak çıkaracakları bir yayın için Benjamin Russell ve Andrew Wilson yönetiminde bir araya gelmişlerdir.

Bu kazıyı, barındırdığı çeşitli malzemeleri ve genel olarak kompleksi anlatmayı hedefleyen fotoğraflar, çizimler, rekonstrüksiyonlar, malzeme katalogları ve metinler yayına yönelik olarak hazırlanmıştır. Erteğün Projesi dahilinde 6 yılın sonunda ele geçirilen malzemeleri çalışan araştırmacılar şunlardır: seramik (Ulrike Outschar, Muradiye Öztaşkın), sikke (Ahmet Tolga Tek, Hüseyin Köker), yazıt (Angelos Chaniotis), mimari (Benjamin Russell, Allison Kidd), stratigrafi ve su sistemi (Andrew Wilson), hayvan kemikleri (Angela Trentacoste), bitki kalıntıları (Erica Rowan), küçük buluntular (Hugh Jeffery, Timothy Penn) ve mermer heykeltıraşlık eserleri (Joshua Thomas, Roland Smith).

Devşirme malzemelerin kullanıldığı safhalar, su kullanımı, havuzun dış çeperinde bulunan oyun tahtaları, batı *stoan*ın ticari işlevi, kuzey *stoa* arka duvarının kaplaması ve Geç Antik Çağa ait güney *stoa* hakkında yeni belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Havuz duvarlarının ve *stoa* yüksekliklerinin yeni mimari kayıtları yapılmıştır. 1990 yılında havuzun doğu ucunda ele geçirilen

ve M.S. 7. yüzyılın ortalarına tarihlenen demir mızrak uçları ve demir askeri üzengi detaylı olarak araştırılmış ve belgelemesi yapılmıştır. Bu araştırmalara göre bu üzengi, şimdiye kadar Türkiye’de bulunanların arasından en erken tarihli olanı gibi görünmektedir. Güney Agora’da 1980’lerde yapılmış kazılardan ele geçirilen hayvan kemikleri arasından ilginç bazı buluntular büyük bir kızıl geyiğe ait boynuz parçaları ve deveye ait bacak parçaları olmuştur.

Konservasyon. Havuzun mermer çerçevesini tamir etme ve sağlamlaştırma amaçlı yeni bir konservasyon projesi başlatılmıştır. Bu çalışmalar osthostat levhaları, yatay ayak levhaları ve bunun arkasında ağır oturma bloklarından oluşan iç duvar üzerine yoğunlaşmıştır. Trevor Proudfoot, Thomas Kaefer ve Joanna Skwierz tarafından yönetilen çalışmalar, blokların kaldırılabilmesi için hareketli bir iskele teçhizatı kullanarak doğu tarafta başlayıp daha çok hasar görmüş olan güney kenardan devam etmiştir (Resim: 11). Kanalin bir kısmı ve *orthostat* levhalarının arkasında birikmiş olan toprak, levhaların seviyelerinin düzleştirilmesi için kazılmıştır. *Orthostat*lar yeniden yerlerine yerleştirilmiş, üst taraflarındaki orijinal kenet deliklerinin içine yerleştirilen yeni paslanmaz çelik kenetler harç veya Hilti HIT-RE 500 yapıştırıcı kullanarak sabitlenmiştir. Kırık ayak levhaları ve oturma blokları yerlerinden kaldırılmış ve paslanmaz çelik dübeller ile tamir edilmiştir. Bir seri oturma bloğunun pozisyonu düzeltilmiştir. Tamir edilmiş oturma blokları yeni hazırlanan çakıl zemin üzerine yerleştirilmiş, gerekli yerlerde arkasındaki yeni veya tamir edilmiş kireç harçlı duvar ile desteklenmiştir. Havuz çerçevesinin tamiratı konusundaki yöntemler ve işlemler bu yıl başarılı bir şekilde denenmiştir ve önümüzdeki sene iki adet hareketli iskele teçhizatı ile havuzun iki uzun kenarında birden devam edecektir.

4. FRİZ DUVARI

1937 yılında güney agora veya ‘Tiberius *Portikosu*’nda ele geçirilen ve İzmir Arkeoloji Müzesi’ne götürülen bir seri maske ve girland friz bloğu 2009 yılında Aphrodisias’a iade edilmiştir. İzmir Müzesi’nin bahçesinde sergilenen bu bloklar trafik kirliliğinden dolayı büyük hasar görmüştür. Bu friz bloklarının sergilenmesi için hazırlanan iki yıllık proje 2017 yılında başlamış ve bu sene tamamlanmıştır (Resim: 12). Bu projenin sponsorluğunu Adilcan Karaağaç, Kaan Karaağaç ve Efe Karaağaç üstlenmiştir.

Yeni friz duvarı 3.50 m. yüksekliğindedir ve Aphrodisias Müzesi’nin önündeki meydanın batı tarafında, alana giriş yapan ziyaretçileri karşılaya-

cak bir noktada yer alır (Resim: 12). 7 sıra halinde dizilmiş 120 bloktan oluşan bu duvar 20 metre uzunluğundadır. Her bir blok yerleştirilmeden önce temizlenmiştir. Duvar, yerel taş ile kaplı sağlam beton bir temel üzerinde yükselmektedir ve birbiri üzerine oturan blokların araları gerekli yerlerde geri dönüşümü yapılabilen (reversible) harç ile doldurulmuştur. Friz duvarının ön yüzünden 1,5 m. ileriye doğru çıkan çakıl örtülü bir çatı arkadaki çelik direkler ile desteklenmiştir. Blokların envanter numaraları arkalarında görünür durumdadır ve kayıt belgeleri Aphrodisias Müzesi'ndedir. Duvarın hemen yanına bu blokların orijinal kontekstini ve maske ve girland frizinin önemini anlatan bir bilgi panosu yerleştirilmiştir.

5. DİĞER KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Thomas Kaefer yönetiminde alanda rutin bakım ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Tüm örenyeri, müze ve jandarma karakoluna su sağlayan sistem, yeni elektrikli pompalar, yerden yükseltilmiş galvanizli yeni bir tank ve yeni bir çatı ile tamamen elden geçirilmiştir. Tiyatro Tepesi'ne ulaşımı sağlayan patika ve merdivenler, seyir terası ile beraber yenilenmiştir.

Hadrian Hamamı'nda yakın geçmişte konservasyonu yapılan zeminler temizlenmiş, gözlemlenmiş ve gerekli yerlerde tamir edilmiştir. İkiye ayrılmış bir payanda tamir edilmiştir. Oda 6'nın konservasyonu tamamlanan taban ve duvarlarını koruma altına alacak yeni bir çatı için başvuru projesi hazırlanmış ve Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne sunulmuştur. Stadyumdaki oturma sıraları bitkilerden temizlenmiş ve stadyum üzerinde yükselen şehir surunun durumu gözden geçirilmiştir. *Sebasteion* Tapınağı'ndan önündeki basamaklı platforma ulaşan bir merdivenin tasarımı yapılmıştır.

Tüm sezon boyunca tüm alanda çimler biçilmiş ve bitki temizliği yapılmıştır. *Bouleuterion* tamamen temizlenmiştir. *Tetrastoonun* doğusundaki alan blok tarlası olarak kullanılmak üzere bitkilerden arındırılmıştır. Nişli yapının arkasında yer alan yıkık durumdaki eski köy evinin kalıntıları kaldırılmıştır. Hadrian Hamamı, friz duvarı ve *Tetrapylon* Caddesi'nde yapılan son çalışmalarını anlatan yeni bilgi panoları tasarlanmış ve yerlerine yerleştirilmişlerdir.

6. YAYIN, BELGELEME, ARAŞTIRMA

Detaylı arkeolojik, mimari ve alan belgeleme çalışmaları 1991'de başlamış ve Julia Lenaghan ve Harry Mark tarafından yönetilmiştir. Bu çalışmaların

amacı Kenan Erim döneminde (1961-1990) ve sonrasında ortaya çıkarılan tüm buluntu ve yapı komplekslerini belgelemek, araştırmak ve yayınlamaktır. Yukarıda anlatılan Güney Agora yayını için yapılan araştırmalar dışında, aşağıdaki çalışmalar da yapılmıştır:

Yapılar: Arkeoloji ve Mimari. Aşağıdaki yapı komplekslerinde detaylı belgeleme ve yayın projeleri sürdürülmüştür: *Bouleuterion* (Ursula Quatember), stadyum (Katherine Welch), Bizans mimari bezemeleri (Hugh Jeffery), *sebastieion* (Phil Stinson) ve son olarak Aphrodite Tapınağı (James Coulton adına Andrew Leung). *Sebasteionun* mimarisi üzerine yapılan çalışmalar, *propylon* podyumunda bulunan ve varlığı yakın zaman önce keşfedilen *curvaturaya* (eğim) ve tapınağın sütunlarına odaklanmıştır. Sütunlardan bir tanesi bütün tamburları ve başlığı ile beraber konservasyon atölyesinin önünde deneme amaçlı olarak ayağa kaldırılmıştır. Tapınak-Kilise'nin *atriumundaki* kırık kolosal phiale taşınmış, çizilmiş ve birleştirilmiştir.

Seramik, Sikke, Küçük Buluntular. *Tetrapylon* Caddesi'nde ele geçirilen seramikler Ulrike Outschar ve Muradiye Öztaşkın tarafından düzenlenip incelenmiştir. Son yıllardaki kazılarda ortaya çıkan sikkelerin 2013'te başlanan kataloglanması projesi Ahmet Tolga Tek ve Hüseyin Köker tarafından devam ettirilmiştir. Sikkeler ve diğer küçük buluntuların konservasyonu Federica Divita tarafından yapılmıştır. *Tetrapylon* Caddesi'nden ele geçirilen cam buluntuları araştırma konusunda Prof. Dr. Üzlifat Özgümüş ile görüşülmüştür.

Heykeltıraşlık. Yayın projeleri şu gruplar üzerinde devam etmiştir: *Bouleuterion* heykelleri (Christopher Hallett), *sebastieion propylon* heykelleri (Julia Lenaghan), terracotta figürinler (Elçin Doğan Gürbüzler) ve Hadrian Hamamı'na ait figürlü konsollar (Joshua Thomas). Bazı konsollar fotoğraflanmak için vinç yardımı ile hareket ettirilmiştir. Müze deposunda bulunan (müze env. No. 1238) çıplak kadın göğüs parçası Hadrian Hamamı'nın ön avlusunda ele geçirilen ve halihazırda müzede sergilenen tanrıça heykel başlarından biri (kazı env. no. 66-269) ile birleşmektedir. Bu büstün giyimli bir gövdeye oturtulacak şekilde yapıldığı anlaşılmıştır.

Yukarıda bahsi geçenler dışında bazı yeni önemli buluntulardan da bahsetmemiz gerekebilir. (1) Güney agora havuzunun doğu ucunda, zemin içerisinde yüksek kalitede işlenmiş sandaletli erkek ayağının ön parçası ele geçirilmiştir (kazı env. no. 18-69). (2) Nişli yapının kuzey batısında ele geçirilmiş güçlü kaslara sahip sol erkek bacağına (kazı env. no. 18-64) *sebastieion* güney yapısından parçalar halinde korunmuş *Telephos* kabartmasındaki (D 46, kazı env. no. 81-118) Herakles figürüne ait olduğu anlaşılmıştır. (3) Olasılıkla yük-

sek bir kabartmaya ait, kalın bir defne çelengi takan gerçek boyutlarda genç erkek heykel başı güney agora havuzunun güneyindeki moloz yığınının içerisinde yoğun yağmur esnasında ortaya çıkmıştır (18-74). Baş iyi kalitede işlenmiştir ancak çok aşınmıştır; ortadan ayrılmış kahlükülleriyle kısa saç stiline sahiptir. (4) M.S. 3. yüzyıla ait tam korunmuş sütunlu bir lahit nekropolis alanının güneydoğusunda ortaya çıkmıştır (S-847) (Resim: 13). İlginç bir şekilde sütunlu revak süslemesi lahit teknesinin dört tarafını çevrelemektedir ve sütun aralarında resmedilmiş figürler alışılmadık dışındadır. Önde Pan, Silenos, *nympe* ve *satyr* figürleri arasında Dionysos betimlenmişken arkada ve kısa kenarlarda 9 *mousa* resmedilmiştir. Soldaki kısa kenardaki kemer üzerinde ilginç tamir izleri bulunmaktadır.

Agora kapısının havuz malzemeleri çalışılırken 2017'de güney agora havuzunun doğu ucunda ortaya çıkan bir baş (17-53 ve 17-112) ile agora kapısı havuzunda 1977 yılında ortaya çıkarılan ve şu anda müzede sergilenen bir heykel gövdesinin (kazı env. no. 77-77) birleşip birleşmediği kontrol edilmiştir. Boyunun üstü paramparça halde olduğu için parçalar birbirine oturmamaktadır ancak tamirat görmüş orijinal başı veya yeni bir başı yerine dübelle yerleştirmek için kullanılmış büyük kare kesitli dübel deliği her iki parçada da aynı özellikleri göstermektedir. Birleştirme denemeleri başın olasılıkla bu heykel gövdesine ait olduğunu göstermektedir (Resim: 14).

Yazıtlar. Epigrafik buluntular Angelos Chaniotis ile Giorgos Tsolakis tarafından incelenmiştir. Yukarıda anlatılmamış olan bir önemli yazıt buluntusu Hadrian Hamamı'nda (I 18-11) ele geçirilmiştir. Bir diğer önemli yazıt da tiyatro ve *tetrastoonun* doğusundaki alanda bulunan ve Hadrian Soter'e adanmış küçük bir sunaktır (I 18-12) (Resim: 15). Boyutu, buluntu yeri ve epigrafik karakteri bunun kişisel bir sunak olduğunu göstermektedir. Hadrian'a adanmış benzer formda bir sunak daha ve yine benzer sunaklara ait iki parça daha önceki yıllarda ele geçmişti: *IAph2007* 8.708 (Tiyatro Hamamı'ndan); *IAph2007* 8.256 (tiyatro *skenesinden*), *IAph2007* 9.119 (Sebasteion Kuzey Yapısı'ndan).

Seminerler. Araştırma sonuçları sezon boyunca her hafta düzenlenen seminerlerle ekip arasında paylaşılmıştır. İşlenen konular şunlardır: Sebasteion Tapınağı, *Tetrapylon* Caddesi ve güney agora; ayrıca yazıtlar, hayvan kemikleri ve mozaik konservasyonu. Bunun yanı sıra, çevredeki yerleşimlerden gelen öğrenciler için 18 Temmuzdan 17 Ağustos'a kadar Gülay Sert tarafından düzenlenen ve Geyre Vakfı tarafından finanse edilen bir arkeoloji ve tarih atölyeleri düzenlenmiştir. 1 aylık bu süre zarfında 600 çocuk bu atölyeye ka-

tlmıştır. J.P. Getty Foundation tarafından desteklenen 'Antik Eserlerin Uzun Yaşamları' konulu gezici seminer projesi dahilinde Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'den gelen 24 meslektaşımız ile Aphrodisias'da 9-12 Ağustos tarihlerinde çalıştay düzenlenmiştir.

Yayınlar. Aphrodisias serisi dahilinde bu yıl iki yeni monograf yayınlanmıştır: (1) E. Ögüş, *Aphrodisias IX: The Columnar Sarcophagi* (Reichert 2018) and (2) J. van Voorhis, *Aphrodisias X. The Sculptor's Workshop* (Reichert 2018). Bir monograf da basım aşamasındadır: M. Berenfeld, *Aphrodisias XI: The Triconch House*.

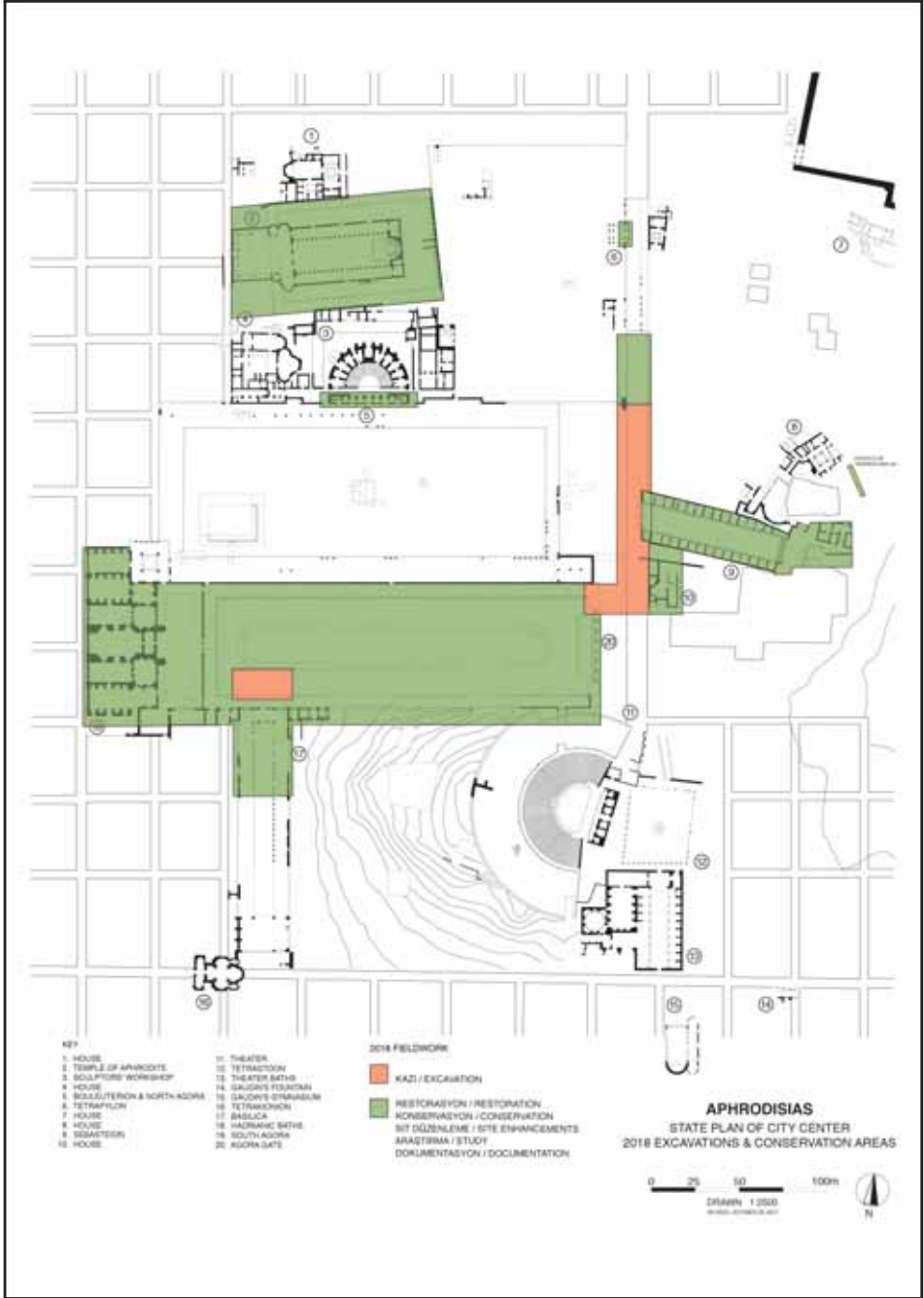
2018 EKİBİ

Arkeologlar: Ceren Ak, Afsheen Leonardo Amiri, İlayda Alikaya, Selda Özhan Alp, Oktay Alp, Alis Altinel, Defne Antika, Eda Doğa Aras, Blagovesta Atanassova, Betül Başak, Duru Yağmur Başaran, Quinn Bolte, Sarah Cohen, Doğuş Coşar, Ayşegül Çoban, Hazal Dar, Durmuş Ersun, Nathalie Defne Gier, Miranda Gronow, Merve Günal, Christopher Hallett, Ine Jacobs, Hugh Jeffrey, Dashiell Jordan, Elçin Doğan Gürbüz, Aybüke Kemik, Allison Kidd, Elif Kumaşçioğlu, Julia Lenaghan, Nisan Lordoğlu, Ulrike Outshar, İlayda Ötgün, Muradiye Öztaşkın, Mehmet Tarık Öztürk, Timothy Penn, Ursula Quatember, Erica Rowan, Benjamin John Russell, Roland Smith, Serra Somersan, Phil Stinson, Joshua Thomas, Peter Thompson, Angela Trentacoste, Katherine Elizabeth Welch, Andrew Wilson, Ozan Yıldırım. *Anastylosis Mimarları:* Thomas Kaefer, Gerhard Paul. *Mimarlar:* Gizem Aliçay, Emma Brown, Schuyler Clogston, Kübra Gür, Dillon Hortwitz, Danielle Lake, Andrew Leung, Harry Mark, Alexa Sternberger. *Konservatörler:* Fatma Nezihe Ağır, Büşra Arı, Deniz Burç, Federica Divita, Hanife Durak, Francesca Guiducci, Selma Güneşyüz, Soon Kai Poh, Fatma Şenol, Selçuk Somersan, Özlem Yıldırım. *Epiğraflar:* Angelos Chaniotis, Andrea Raggi, Giorgos Tsolakis. *Mermer Konservatörleri:* Trevor Proudfoot, Alexander Rickett, Joanna Skwiercz, James Wheeler. *Nüvizmatlar:* Hüseyin Köker, Ahmet Tolga Tek. *Fotoğrafçı:* Ian Cartwright.

2018 SPONSORLARI

Aphrodisias Kazıları New York Üniversitesi himayesinde Oxford Üniversitesi işbirliği ve çeşitli vakıfların, özel şahıs ve grupların kıymetli desteği ile gerçekleştirilmektedir: Geyre Vakfı, İstanbul (Başkan, Ömer M. Koç), the Friends

of Aphrodisias, New York (Başkan, Nina Köprülü); the Friends of Aphrodisias Trust, Londra (Başkan, Patricia Daunt); ve Aphrodisias Sevenler Derneği, İzmir (Başkan, Çiğdem Alas). Raporda ayrı ayrı bahsedilen değerli proje sponsorlarımızın yanı sıra çok değerli diğer destekçilerimiz: 1984 Foundation mimarlık öğrencilerini ve başka arkeolojik çalışmalarını; The Kress Foundation arkeoloji konservatörlerini; Merops Vakfı mimari belgeleme ve Sebasteion mimarisinin incelenmesini; The Loeb Classical Library Foundation monografaların yayınlarını; ve The Leon Levy Foundation ve Oxford Üniversitesi'ne ait Craven Fund ve Shuffrey Fund of Lincoln College, arkeoloji öğrencilerinin ve uzman meslektaşlarımızın katılımını desteklemektedir. Bütün sponsor ve destekçilerimizin isimlerini burada kayıda geçirmiş olmaktan gurur duyar, cömertliklerinden dolayı kendilerine teşekkürü borç biliriz.

Resim 1: Aphrodisias şehir merkezi planı, 2018 çalışma alanları.

Resim 2: Aphrodisias. Tetrapylon Caddesi, güneyden kuzeye doğru görünüm, ön planda sütun sırası ve hamam, arka planda Sebasteion Propylon'u ve Tetrapylon (2018).

Resim 3: Aphrodisias. Tetrapylon Caddesi (kuzey sağda). Geç antik çağ sütun sırası ve cadde üzerine inşa edilen Selçuklu Hamamı'nın köşesi (2018).

Resim 4: Aphrodisias. Tetrapylon Caddesi. Yıkılmış sütun, İon başlığı, impost bloğu, tuğla kemerler cadde döşemelerinin tam üzerine yıkılmış vaziyette (2018).

Resim 5: Aphrodisias. Tetrapylon Caddesi. Sütun üzerinde, İmparatora 'yaşanılan dünyanın efendisi' olarak övgüde bulunan boyalı yazıt (I 18-29 d)(2018).

Resim 6: Aphrodisias. Tetrapylon Caddesi. Mezaioi'a ait ethnos yazıtı. Yeni ele geçen parça sağdadır (I 18-22).

Resim 7: Aphrodisias. Tetrapylon Caddesi (kuzey solda). Nave 18.1 Açması Sebasteion Propylonu'nun önündedir(2018).

Resim 8: Aphrodisias. Tetrasyon Caddesi. Kolosal boyutlu çıplak erkek heykeline ait heykel plinthusunun önden görüntüsü ve heykel desteği olarak arka tarafa yerleştirilmiş Korinth miğferi (kazı env. no. 18-87) (2018).

Resim 9: Aphrodisias. Bazilika (kuzey üstte). Yapının ön tarafındaki bloklar taşınmış, karo döşeli tabanlar restore edilmiş ve önündeki alan geç antik çağ seviyesine kadar kazılmıştır (2018).

Resim 10: Aphrodisias. Bazilika. Doğu koridorda in-situ ele geçen mozaigın konservasyon öncesi ve devşirme bloklar kaldırılmadan önceki durumu.

Resim 11: Aphrodisias. Güney Agora – Palmiye Parkı. Havuz erevesinin iç kısmındaki oturma bloklarının kaldırılması ve tamirati (2018).

Resim 12: Aphrodisias. Friz Duvarı. İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Aphrodisias'a 2009'da iade edilen bloklarla inşa edilmiş maske ve girland friz duvarının tamamlanmış hali.

Resim 13: Aphrodisias. Güneydoğu nekropolde bulunan kemerli ve sütunlu lahit, bir uzun kenarda Dionysos ile ilişkili figürler (S-847) (2018).

Resim 14: Aphrodisias. 2017'de Güney Agora havuzunun doğu ucunda ortaya çıkan sakallı baş (kazı env. no. 17-53 ve 17-112) ile Agora Kapısı havuzunda 1977 yılında ortaya çıkarılan oturur pozisyonda himation heykel gövdesini (kazı env. no. 77-77) birleştirme denemeleri (2018).

Resim 15: Aphrodisias. Tetrastoon'un doğusunda ele geçmiş ve Hadrian Soter'e adanmış yazıtlı sunak (I 18-12) (2018).

2018 YILI TROYA KAZI SONUÇLARI

Rüstem ASLAN*

Çanakkale İli, Merkez İlçe, Tevkiye Köyü sınırları içinde yer alan Troya Örenyeri 2018 yılı kazı çalışmaları; 16.07.2018–11.09.2018 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Aydın Arkeoloji Müzesi'nden görevlendirilen Bakanlık Temsilcisi, Arkeolog Erkan Dede'nin denetiminde gerçekleştirilmiştir. 2018 yılı çalışma alanları, kazı, çevre düzenlemesi, konservasyon çalışmaları, alan temizliği, CBS/GIS (Coğrafi Bilgi Sistemi) dijital veri tabanı, yeni ziyaretçi yolu yapımı olarak gerçekleştirilmiştir.

KAZI ÇALIŞMALARI

2018yılı kazı çalışmaları, C 8 açması (Troya VI M Sarayı ile Troya VI sur duvarı arasında kalan kısım),H 10-11 Agora Alanı açması, E/F 7 açmasında (Troya II FN girişi), I 6, F7, KL 3 açmalarında gerçekleştirilmiştir (Plan: 1).

C/8 Açması Kazısı

Troya VI Dönemine ait büyük sur duvarı ve Troya VI M Sarayı arasında kalan bu alan daha önce 1893-94 yıllarında Dörpfeld tarafından kazısı yapılmıştır. Dönemin fotoğraflarından da bu arada yer alan TroyaVIIb duvarlarının temel seviyesine kadar inildiği anlaşılmaktadır. Burada yapılan atık toprak kazısı ile açmanın batı tarafında 2017 yılında yapılan kazı sonrası, sarayın temel seviyesine ulaşılmıştır. 2018 çalışmaları kapsamında ise açmanın doğu kısmında geride kalan alanda çalışmalara başlanmıştır. Burada da Korfmann dönemi sonrası erozyon sonucu oluşan toprak temizlendikten sonra, Dörpfeld kazıları sonrasında oluşan atık toprak ve döküntü taş seviyesine ulaşılmış ve bu atık topraklar kazılmaya devam edilmiştir. Bu kazılar sırasında TroyaVIIb Dönemine ait yeni bir duvarın temeline ulaşılmıştır. Bu seviyede kazılar devam ederken Dörpfeld kazıları sırasında kazılan yeni bir açma

* Prof. Dr. Rüstem ASLAN, Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE.

Bu raporun daha fazla görsel sahip versiyonu hem İngilizce hem Türkçe olarak Aphrodisias kazı projesi websitesinde bulunabilir: <http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/Aphrodisias-2018-RAPO-RU.pdf> (Türkçe); <http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/Aphrodisias-2018-report-c.pdf> (İngilizce).

tespit edilmiştir. Tüm alanda *in-situ* seviyeye ulaşıldıktan sonra bu açmada temizlik çalışması yapılmış ve mevcut ince uzun açmanın 2017 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan Dörpfeld açmasının devamı olduğu anlaşılmıştır (Plan: 2).

Bu alanda yapılan çalışmayla, Troya VI M Sarayı ile sur duvarı arasındaki ilişki anlaşılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Troya VII Döneminde sur duvarı ile saray arasına inşa edilen yapıların, sur ve saray ile olan ilişkisinin anlaşılması ve tarihlendirme açısından yeniden değerlendirilmesi amacıyla kazılar yapılmıştır. Dörpfeld kazıları sonrası saray yapısının ön tarafının atık ve kazılar sonrası dolgu toprağıyla kapandığı gözlemlenmiştir. Bu alanda yapılan temizlik ve atık toprak kazısından sonra Saray duvarının önü neredeyse 1,5 metreye yakın ortaya çıkarılmış ve sarayın görkemi daha dikkat çekici hale gelmiştir. Aynı alanda yapılan seviye inme çalışması ile sarayın temel dolgusunun *in-situ* kısmına ulaşılmış ve burada elde edilen çanak çömleklerden sarayın Orta Tunç Çağının sonunda inşa edilmiş olabileceği tespit edilmiştir. Bu konuda kesin değerlendirme malzeme üzerindeki detaylı çalışma ve 2019 yılında 2017-2018 yıllarında iki açma şeklinde kazılan alanların bir bütün olarak kazılmasıyla temelden gelecek yeni buluntular ışığında yapılabilecektir. Burada yapılan en önemli tespit ise Dörpfeld kazısı sonrası ortaya çıkan duvarların yeni kurulmuş olan Tefikiye köylüleri tarafından ne zaman ve nasıl yıkılarak taşlarının ev yapmak için kullanıldığıdır.

H/10-11Açmaları Agora Kazıları

Bu alanda 2017 yılı açma profilinden dökülen topraklar temizlendikten sonra, 2016'da yapılan çalışmalar sırasında tespit edilen taş döşemenin Troya VI Güney Kapısı ile olan ilişkisinin anlaşılması için açma kuzey yönünde, güney girişine doğru genişletilmeye başlanmıştır. Önceki yıllarda olduğu gibi 2018 çalışmaları sırasında biri çocuk, dördü yetişkin olmak üzere beş mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlık alanı M.S. 12-13. yüzyıl Bizans Dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir (Plan: 3, Resim: 1) Bu dönemde Roma dolgu toprağının içerisine gömülen bu mezarlar, doğu-batı yönünde ve sırtları yere gelecek şekilde düz gömülmüşlerdir. Bu alanda mezarlar kaldırıldıktan sonra Roma dolgusu kazılara devam edilmiş ve Helenistik Dönem *bouleuterion*un girişine ait olduğu bilinen geniş duvarın güneye doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Bu geniş duvarın Troya VI-VII dönemlerine ait olduğu düşünülen taş rampayı tahrip ederek rampanın içine doğru girdiği ve burada son bulunduğu görülmüştür. Açmanın kuzeyinde Helenistik duvarın bittiği köşenin üzerinden geçen ve rampanın da kısmen üzerine oturan, ufak taşlardan

örülen geniş bir duvar yapısı daha tespit edilmiştir. Söz konusu duvarın Geç Helenistik veya Erken Roma dönemlerine ait düşünülmektedir.

Açmanın güney tarafında yer alan ve Blegen tarafından kazıldıktan sonra tekrar doldurulan açmanın içerisinde Blegen tarafından yaklaşık 1x1 m. ebatlarında bir sondaj yaptığı tespit edilmiş ve Blegen sondajının içine dolan bütün topraklar boşaltılmıştır. Blegen'in belli bir noktadan anakayaya kadar kazdığı ve hatta emin olmak için anakayayı da yaklaşık 40 cm. civarında kazdığı tespit edilmiştir. Açmanın içerisinde yer alan rampanın ise doğu tarafında kalan çizgisinin profile doğru çapraz olarak uzandığı tespit edilmiş ve bu çapraz çizginin Troya VI güney kapısının doğu ve batı duvarlarına düz bir şekilde ulaştığı anlaşılmıştır. Bu durum rampanın Troya VI güney kapsı ile olan ilişkisini daha da güçlendirmiştir.

E/F 7 Açması-Troya II FN Girişindeki Kazılar

Bu alanda 2018 yılı çalışmaları kapsamında, Troya II erken dönemi FN girişinin içini dolduran ve duvarlardan dökülen taşlar belgelendikten sonra toplanmaya başlanmıştır.

Troya II FN kapı girişinde Schliemann sonrası herhangi bir çalışma yapılmamış, sadece Blegen Dönemi kazıları sırasında (1932-38) alanda bir temizlik yapılarak girişin planı çıkartılmıştır. Kapının Troya I kapı girişine denk gelen bölümünde kapının kenar duvarlarının sağlam olan kısımlarına ulaşılmıştır. Bu çukur alanda erozyon sonucu yoğun bir döküntü toprak tabaka oluşmuştur. Bu toprak tabakanın tamamen temizlenmesi ile birlikte açmanın ve kapının kuzey kesiminde birkaç sıra sağlam duvarlara ulaşılmıştır. TroyaII'nin erken evresine ait kapının bir kısmına ait olan bu duvarlar, ilk evrenin kapı girişi olduğu düşünülen noktaya kadar temizlenmiş ve burada kullanılan ahşap kapının yanması sonucu duvarın içene kadar etki eden yanık izlerine rastlanmıştır. Ayrıca Blegen döneminde yapılan temizlik sırasında görülen bir giriş rampasının da izlerine rastlanmıştır. Birkaç evreden oluşan bu uzun girişin ilk evresine ait kısım tamamen temizlenmiştir. Kapıya ait diğer evrelerin temizlik çalışmalarına sonraki yıllarda devam edilecektir (Plan: 4, Resim: 2).

Bu alandaki temizlik çalışmaları sırasında Troya II dönemi FN girişinin içine bilinçli bir şekilde devşirme olarak kullanılmış, bir stel başı olabileceği izlenimini veren kireç taşından bir parça bulunmuştur (Resim: 5). İnsan başı olduğu izlenimi veren buluntunun Blegen kazılarındaki Troya I Dönemi stellerine yakın olması, söz konusu stel başının (?) Geç Troya I'de kent girişle-

rinde kullanıldığını akıllara getirmektedir. Söz konusu buluntuyu değerlendirme çalışması devam etmektedir.

F7, I 6, KL 3 Açmalarında Yapılan Kazılar

Troya'daki tüm eski kazı dönemlerindeki belgeleme ve metodolojiyi irdelemeyi amaçlayan *Troya'da Arkeolojinin Arkeolojisi* isimli araştırma projesi kapsamında söz konusu alanlarda sondajlar gerçekleştirilmiştir.

F7 açmasında Korfmann kazılarından sonra oluşan dolgu topraklar kazılmış ve Korfmann kazıları yöntemsel olarak sınanmaya çalışılmıştır. Burada yapılan kazı çalışmaları sırasında kısa sürede ve çok az bir dolgu toprağın hemen altında *in-situ* seviyeye ulaşılmıştır.

I6 açmasının içerisinde yer alan VI E saray yapısının içerisinde daha önce Blegen tarafından kazı yapıldığı tespit edilmiştir. Blegen günlük raporlarında tespit edilen ve sarayın kuzey yarısında yer alan ince uzun açmanın tamamen toprakla dolduğu ve izinin dahi görülmediği görülmüştür. Bu alanda günlüklere bağlı kalınarak yapılan ölçme ve değerlendirme çalışmalarının ardından sondaj çalışmalarına başlanmış ve Blegen açması açığa çıkarılmıştır. Bu alanda kazı yapılarak açmanın içerisinde sonradan oluşan dolgu toprak kazısı tamamlanmıştır. Kazıdan yoğun bir şekilde kemik çıkmakla birlikte atılan toprağın içerisinde çanak çömlekler ve kazı notlarında belgelenen ancak son yayınlarda yer almayan bir Troya VI (?) dönemi duvarı yeniden tespit edilmiştir. (Resim: 3)

KL 3 açması, özellikle Schliemann ve Dörpfeld döneminde açığa çıkarılan doğu duvarı ve kuzeydoğu bastiyonunda yapılan çalışmalar sırasında çıkan toprağın atıldığı bir alandır. Burada o dönemin arkeolojik yaklaşımı net bir şekilde anlaşılacaktır. Bu dönemde özellikle kırık çanak çömlek parçalarının yoğun olarak atıldığı görülmektedir (Resim: 4).

BULUNTULARIN BELGELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

Troya 2016 yılı çalışmaları ile birlikte başlayan CBS/GIS (Coğrafi Bilgi Sistemi) veri tabanı hazırlama çalışmaları 2017 yılında önemli ölçüde ilerlemiş ve 2018 yılı çalışmaları kapsamında da veri sisteminin geliştirilmesi ve günlük verilerin kaydı başarılı bir şekilde devam etmiştir. Günlük plan ve raporların yanı sıra laboratuvar ve çanak çömleklerin değerlendirilmesi gibi alanlarda çalışmalara devam edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında ArcGis programı üzerinden yapılan çalışmalar eş zamanlı olarak Qgis adı verilen ve internet

üzerinden Qfield adı altında bazı uygulamaları olan bir başka programa da yüklenmiştir. Bunun amacı ise Qfield uygulaması sayesinde arazide verilerin internet üzerinden anında girilebilmesi ve bu verilerin aynı zamanda ana programda görülerek işlenebilmesidir. Bu uygulamanın ön hazırlıkları yapılmıştır. 2019 yılı içerisinde bu uygulamanın ilk denemeleri yapılacak ve bu sayede veriler anında ve daha doğru bir şekilde veri tabanına aktarılabilir.

MİMARİ KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Örenyerinde özellikle kış aylarındaki hava koşulları kalıntıları büyük oranda tahrip etmektedir. Bu nedenle kalıntıların sürekli, düzenli bir şekilde korunması ve bitki örtülerinden temizlenmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda 2018 Troya çalışmaları kapsamında; özellikle ziyaretçilerin gezi güzergâhındaki yer alan kalıntılar başta olmak üzere alanda temizlik ve bakım çalışmaları başlatılmıştır

ZİYARETÇİ GEZİ YOLU PROJESİ

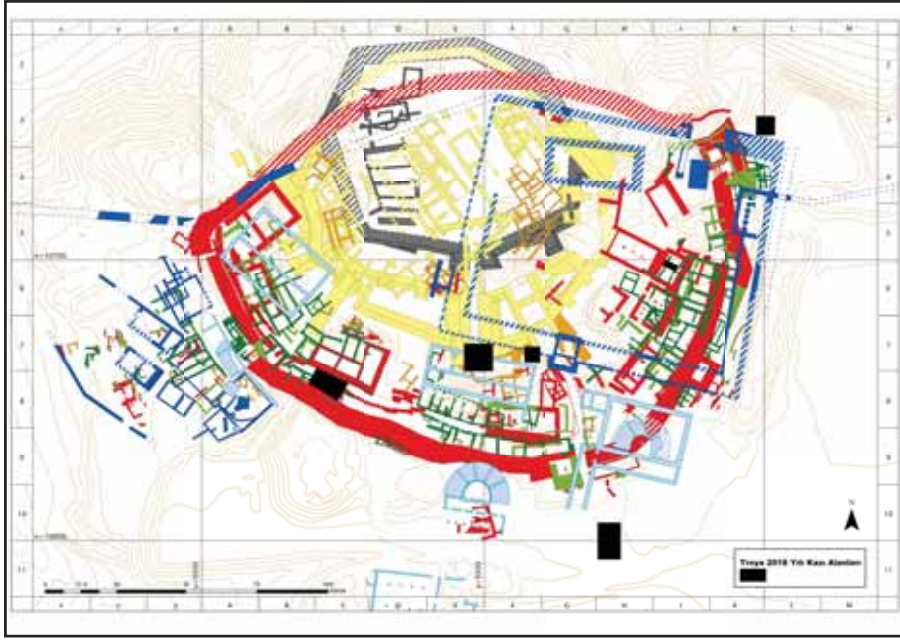
Örenyeri gezi yolları ve bilgilendirme sisteminin tüm örenyerini kapsayıcı bir şekilde yeniden düzenlenmesi konusunda proje çalışmaları yapılmış, Koruma Kurulu'nun onayı sonrasında proje uygulamasına geçilmiştir (Resim: 6-7).

Daha önce düzenlemesi yapılan örenyeri girişinde yer almayan örenyeri giriş tabelası ve sponsor tabelası ile birlikte örenyeri içerisindeki Kültür ve Turizm Bakanlığı tabela standartlarına uygun yönlendirme tabelaları yerleştirilmiştir. Bu sayede farklı tabelaların oluşturduğu kötü görüntü ortadan kaldırılmıştır.

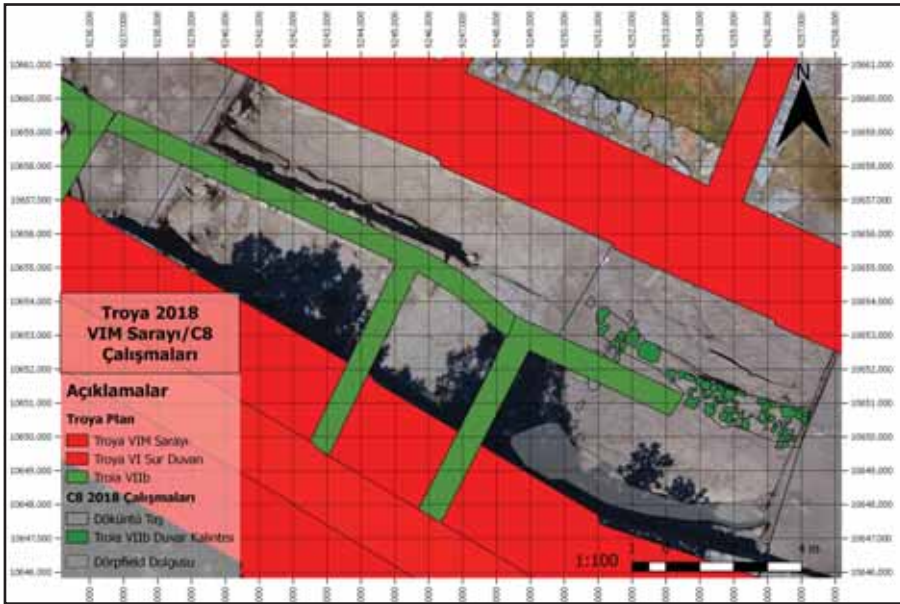
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2018 yılı kazı çalışmaları kapsamında, C 8 açması (Troya VI M Sarayı ile Troya VI sur duvarı arasında kalan kısım), H 10-11 agora alanı açması, E/F 7 açmasında (Troya II FN girişi), I 6, F7, KL 3 açmalarında çalışma yapılmıştır. Ayrıca kazı sezonu boyunca bir taraftan temizlik ve koruma çalışmaları devam etmiştir.

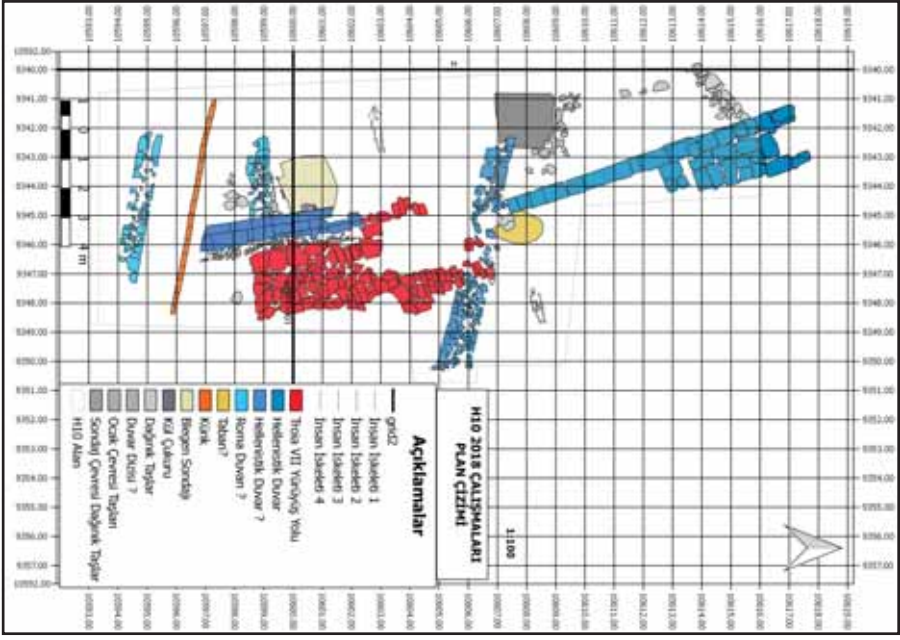
Bütün sezon boyunca bu açmalardan elde edilen veriler ve çıkan buluntuların tamamı düzenli bir şekilde ayrılmış, bir taraftan laboratuvar çalışmaları devam ettirilmiştir.

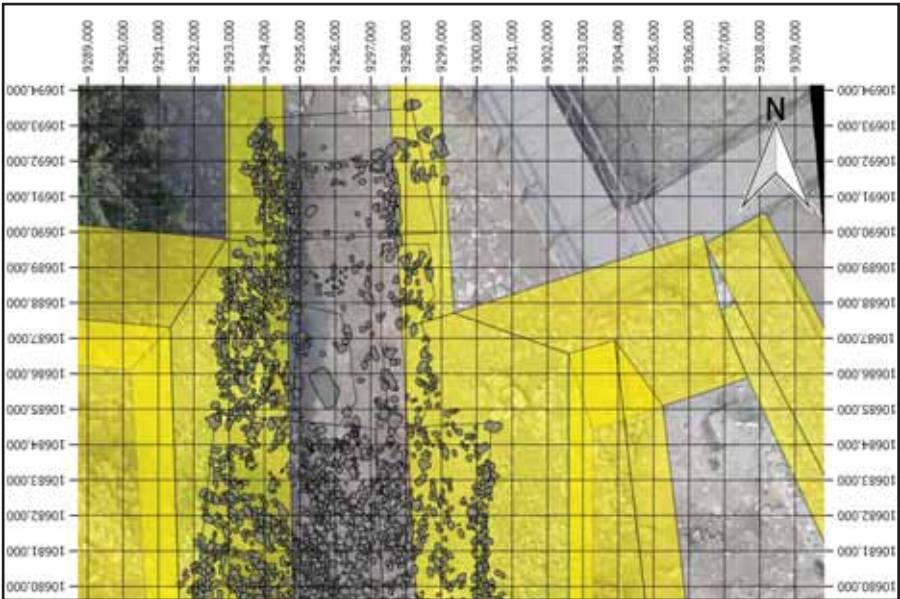
Plan 1: 2018 Yılı kazı alanları.

Plan 2: Troya VIM sarayı yapı ve sur duvarı planı.

Plan 3: Agora açması planı.

Plan 4: Troya II Dönemi FN girişı planı.

Resim 1: Agora açmasındaki Doğu Roma (Geç Bizans Dönemi) mezarları.

Resim 2: FN Girişi kuzeyden hava fotoğrafı.

Resim 3: Son Tunç güney kapısındaki taş döşeli yolun kalı dışındaki güneye doğru devamı.

Resim 4: Kuzey doğu bastiyonundaki Dörfeld dönemi açması.

Resim5:Troya II Dönemi kent girişinde devşirme olarak kullanılan İTÇ stel başı (?).

Resim 6: Troya Örenyeri yeni ziyaretçi yolu.

Resim 7: Troya Örenyeri yeni ziyaretçi yolu.

2018 YILI AINOS KAZI ÇALIŞMALARI

Sait BAŞARAN*
Stefan KARWIESE
Helmut BRÜCKNER
Anca Christina DAN
Bahar MERGEN
Gülnur KURAP

Edirne İli, Enez İlçesi, Ainos antik kentinde 2018 yılı kazı-onarım ve çevre düzenleme çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına 09. 07. 2018- 19.09.2018 tarihleri arasında yürütülmüştür. Çalışmalarda farklı üniversitelerden yerli ve yabancı bilim adamları ve öğrenciler görev almıştır. Bakanlık yetkili uzmanlığı görevini Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nden Arkeolog Hüseyin Çetinkaya gerçekleştirmiştir. Kazı başlangıcında üç gün süreyle; kale içi (şapeller, mahzen açması, 4 a-c açması), mozaikli villa alanı, Beylikler Dönemi hamamı, Pan Mağarası, Taşaltı Nekropolü, pazar yeri kilise kalıntısı ile Kralkızı Bazilikası'nda ot temizliği çalışmaları yapılmıştır. 2018 yılı çalışmaları kapsamında küçük buluntu restorasyon ve konservasyonu, depo ve çevre düzenleme çalışmaları gerçekleştirildi. 2018 Yılı Ainos Kazısı çalışmaları aşağıda sıralanan başlıklar altında yürütülmüştür.

* Prof. Dr. Sait BAŞARAN, İstanbul Üniversitesi. Emekli Öğretim Üyesi. İstanbul/TÜRKİYE. sait.basaran@gmail.com
Prof. Dr. Stefan KARWIESE Dominikaner gasse 3 1060 Wien/AVUSTURYA., skarwiese@gmail.com
Prof. Dr. Helmut BRÜCKNER, Rundbau, Raum 0.10,Zülpicher Strasse 45 50674 Köln/ALMANYA h.brueckner(at)uni-koeln.de
Dr. Anca Cristina DAN, Ecol Normale Supérieure Paris /FRANSA, anca.dan01@gmail.com
Öğr. Üye. .Dr. A. Bahar MERGEN, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/TÜRKİYE, baharmergen@gmail.com.
Gülnur KURAP, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE, gulnurkurap@googlemail.com
Çalışmalara; Arkeolog –Desinatör Burhan Gülkan, Arkeologlar Türker Arslan, Öyküm Yıldız, Yağmur Topaloğlu,
Öğrenciler Beste Su Esin, Göktuğ Mohaç, Edibe Al, Ceyda Ayrar, Elif Duluk, katılmıştır.
Kazı ekibine özverili çalışmalarından ötürü teşekkür ederim..
Ainos kazılarını maddi-manevi destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, teşekkür ederim. Ayrıca kazı sırasında kullanılan minibüs kirasının bir bölümünü karşılayan Çağdaş Eğitim Vakfına, kazının bazı mübrem ihtiyaçlarını karşılayan Viyana Ainos'u Sevenler Derneği'ne şükran borçluyuz.

1. SU TERAZİSİ NEKROPOLÜ

Su Terazisi nekropolündeki çalışmalarımız 5,00x5,00 m. ölçülerinde düzenlenen ST 45, ST 46, ST 47, ST 48 numaralı dört açmada gerçekleştirildi.

ST45 Açması

ST45 numaralı açma, doğusunda 1985 yılında kazı yapılan arazinin sahipleri tarafından su basman kadar seviyesine kadar yapılmış evin temelini desteklemek amacıyla, toprak yüzeyinden başlayan taban suyu seviyesine (-1.85 m.) kadar moloz taşlarla doldurulduğu görülmüştür. Yapıya ait temel hafriyatı sırasında açmadaki olası mezarların tahrip edilmiş olabileceklerini, bundan dolayı açmada hiç bir kültür varlığına rastlanmamıştır. Kazı çalışmaları bitirilen açma, içinden çıkan aynı toprakla doldurularak kapatılmıştır.

ST46 Açması

ST45'in kuzeybatısında 5.00x5.00 m. boyutlarında E18-ST46 kodu verilen ikinci açmada çalışmalara devam edildi. Açmanın ortasında toprak yüzeyinin 90 cm altında Bizans Dönemine ait kireç harçlı taş duvar kalıntısı açığa çıkarıldı. Söz konusu taş duvar, açmanın güney ucunda doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş Klasik Döneme tarihlenen pişmiş toprak lahdi ortadan bölerek iki parçaya ayırmıştır. Lahdin parçalı bölümlerinde birkaç kemik parçası dışında herhangi bir nesneye rastlanmadı (Resim: 1). Duvar dışında kalan kısımlarda yapılan derinleştirme çalışmalarında değişik seviyelerde çeşitli mezar tipleriyle karşılaşmıştır. Açmanın 0.80 ile 1.80 metreler arasında kalan üst tabakada, ortaya çıkan mezarlar çeşitlilik bakımından bulunmalarıyla ilginç sonuçlar vermiştir. Bu gömüt tabakasında; M2 numarasıyla kodlanan basit mezar, M3 numaralı kırık durumdaki p.t lahit, toprağa dorsal vaziyette yatırılmış M7, M8 ve M9 numaralı 3 adet basit toprak mezar, açmanın sol köşesinde doğu-batı yönünde yerleştirilmiş bir adet taş örgülü M4 numaralı sandık mezar, M10 numaralı kiremit çatıklı mezarlar saptanmıştır (Resim: 2). Açmada ortaya çıkan değişik mezar tiplerinin içinden ve çevresinden oldukça zengin Ainos arkeolojisi için önem arz eden buluntular ele geçirilmiştir. Örneğin; Açmada M7 olarak kodlanan, doğu - batı doğrultusunda dorsal pozisyonda toprağa yatırılmış bireyin kaburga kemiklerinin üzerinde, sol *radius-ulna* kemiklerinin yanında bir *lekythos* ve bu *lekythos*un yanında iki *astragalus* kemiği, sol *humerus* kemiğinin yanından bir *rhyton* ve bir *lekythos*

ele geçirilmiştir¹. Buluntulardan *lekythos*lar biri geometrik diğeri bitkisel dekorludur. Aynı mezardan ele geçirilen diğeri eser siren betimli kuş figürü pişmiş topraktan çift kalıp yöntemiyle yapılmıştır. Ağzın bir parçası, sırtında yer alan tutamağının bir bölümü ve kuyruğunun ucu eksiktir. Kırık durumda günümüze ulaşmış eser yapıştırılarak bütün duruma getirilmiştir. Üzerinde kırmızı boya kalıntıları iz şeklinde görülmektedir. Gövdesi profilden başı cepheden betimlenmiş olan figürün saç buklelerinin bir kısmı omzunun üstünden göğsüne sarkmaktadır. Baş kısmında ve öne düşen buklelerin uçlarında detay yoktur. Sırtta yer alan buklelerde Arkaik dönem üslup özellikleri görülmektedir. Kulaklar açıkta belirgin biçimde betimlenmiştir. Gözler badem formundadır. Burun oldukça gerçekçi ve keskin hatlara sahiptir. Yanaklar dolgun, ağız ve çene küçük ve burun gibi keskin hatlıdır. Dudaklarda arkaik gülümseyişten gerçekçiliğe geçiş gözlemlenmektedir. Eserin her iki yüzünde de kanatlar kapalı ve detay yoktur. Aynı şekilde, detay verilmemiş olan ayaklar gövdeye bitişik betimlenerek oturur durumda olduğu ifadesini vermiştir. Eser M.Ö. 5. yüzyıldandır (Resim: 3).

ST46 Açmasının ikinci gömüt tabakası kısmen taban suyu içinde yer almaktadır. Tabakada basit toprak mezarların yanı sıra genel olarak çeşitli büyüklüklerde *amphora* ve *hydria*lardan oluşan, M5 , M6, M11, M12, M13, M14, M15 ve M16 numaralarla tescillenen *urnelerin* yer aldığı görülmüştür (Resim: 4). *Urneler* genellikle yerli üretim olup gri ve kırmızı renkli hamurludur. Bu tabakanın mezarları 1.80 m. derinlikte taban suyunun içinde bulunmaları nedeniyle genel olarak kırılmış ve parçalanmış durumda ortaya çıkmıştır. Mezarlardan ve mezarların çevresinden aşağıda örneklerini vereceğimiz çeşitli çanak çömleklerden oluşan 31 adet eser ortaya çıkmıştır. Bu seviyede M20 kodlu *urne*, M21 numaralı *urne*, M22 numaralı basit toprak mezarın yer aldığı saptanmıştır.

ST 46 Numaralı açmanın ikinci gömüt tabakasında yer alan basit toprak mezarlardan ele geçirilen buluntular oldukça zengin bir envanter oluştururlar. Bu tabakada 178 ile 180 metrelerde ortaya çıkan ve 16 numara ile kodlanan mezarın kemikleri kısmen dağınık bulunmuş olmalarına rağmen, buluntuları sağlam durumda günümüze ulaşmıştır. İskeletin sağ *humerus* kemiği yanında armudi formu *aryballos*, sol *humerus* kemiğinin üst hizasında bir *kotyle*, sağ *tibia*-fibula kemiklerinin yanında bir başka *kotyle* ve onun üst kısmında

¹ Yazımızda Su Terazisi Nekropolünden 2018 yılında ele geçen buluntuların bir bölümüne yer verilmiştir.

ikinci bir *aryballos* ile birlikte mezarın içine dağılmış vaziyette 10 *astragalusa* rastlanmıştır. *Ariballos* ve *kotyle*ler Orta Korith Dönemine aittir. Mezardan ele geçirilen buluntulardan armudi biçimli *aryballos*lardan biri üzerinde mor ve koyu kahve renklerle dekore edilmiş aslan figürü yer almaktadır. *Aryballos*un ağız üstü paneli çepeçevre dil motifleriyle sarıdır. Gövde üzerinde oturur vaziyetteki aslanın gövdesi profilden, başı arkaya bakar vaziyette cepheden yapılmıştır. Aslanın yüzü ve vücudunun detayları kazıma çizgilerle ve mor renk kullanılarak verilmiştir. Boş alanlar aynı teknik ve renkler kullanılarak rozetlerle doldurulmuştur. Diğer *aryballos* koyu kahverengi yatay çizgilerle dekore edilmiştir. Eserler M.Ö. 625-500 yıllarına tarihlendirilmiştir (Resim: 4).

ST46 Açmasında yapılan çalışmaların bitiminde varılan son derinlik ortalama 2,50 m.dir, bazı kısımlarda kontrol amaçlı 3 m. derinliğe inilmiştir. Açmadaki çalışmalar sırasında; altı *lekythos* (bir tanesi bodur), beş *aryballos*, altı *astragalus* grubu (adet olarak 21), bir p.t. *rhyton*, bir minyatür *oinochoe*, bir p.t. fincan, iki *kotyle*, bir p.t. kase, bir p.t. tabak, bir *kyliks*, iki bronz sikke, bir p.t. kandil, bir gözlü kase, bir bronz yüzük ve bir bronz ayna parçası olmak üzere, toplam 31 adet küçük buluntu gün ışığına çıkarılmıştır. Küçük buluntulardan beşi *lekythos*, dördü *astragalus* (adet olarak 18), biri p.t. *rhyton*, biri minyatür *oinochoe*, biri p.t. fincan, üçü *aryballos*, ikisi *kotyle*, biri p.t. kase, biri bronz yüzük ve biri bronz sikke olmak üzere toplam 20 tanesi mezar içi buluntusudur. Bulunan 24 mezardan biri kiremit, ikisi p.t. lahit, altısı basit, biri sandık, 13'ü *urne* tipindedir. Açmada 80 cm. derinlikte, güneydoğu köşeden kuzeye doğru ilerleyen ve ortasında güneydoğu köşeye doğru kavisli bir dönüş yapan irili-ufaklı moloz taştan kireç harcı kullanılarak oluşturulmuş bir duvar tespit edilmiştir. Duvarın genişliği ortalama 80 cm.dir. Açmada mezarlar ve küçük buluntuların yanı sıra dağınık halde, farklı derinliklerde, farklı renk ve cidar kalınlıkları olan *amphoralara* ait olduğu düşünülen 28 adet ağız, 18 adet kulp, 410 adet gövde, 16 adet dip parçaları ile 96 adet kaba kiremit parçası tespit edilmiştir.

ST47 Açması

ST46 açmasındaki çalışmaların bitirilmesi üzerine bu açmanın kuzey bitişiğinde 5.00x5.00 m. boyutlarında E18-ST47 numaralı açmada çalışmalara devam edildi. Açmada toprak yüzeyinin 20 cm. altında ST 46 açmasında yer alan duvarın devamı olduğu anlaşılan daha hacimli taş duvar ortaya çıktı (Resim: 1). 1.00 m. derinliğe kadar inen duvarın yapımı sırasında birçok mezarın tahribata uğratıldığı saptanmıştır. E18-ST47 numaralı açmada ST 46

kodlu açmada tespit edilen iki gömüt tabakası bu açmada da saptanmıştır. Açmanın Klasik Döneme ait tabakasında, çatı kiremidi kullanılan 11 adet mezar ve 13 adet basit gömüye yer verilmiştir. Açmanın birinci gömü tabakasında 2 numara ile kodlanan basit toprak mezar semerdam biçimli pişmiş topraktan özel üretilmiş üç kapak ile örtülmüştür. Mezardan iki *amphoriskos* ve bir *lekythos* ele geçirilmiştir. Mezar M.Ö.5. yy.a aittir. Arkaik Döneme ait tabaka içinde basit toprak mezarlarla birlikte aynı seviyede, çok çeşitli formlardan oluşan büyüklü-küçüklü (M29, M30, M31, M32, M33 numaralı) *urne*ler ortaya çıkmıştır.

Açmanın batı profilinde, ST46-M20 kodlu *urne* mezarın kuzeydoğusunda bulunan, doğu-batı doğrultusunda ve dorsal pozisyonda konumlanan basit mezardaki iskelete ait kemikler femur, fibula-*tibiadan* ibarettir. İskelete ait kafatası, ayak ve kaburga kemikleri eksiktir. Femur kemiğinin hizasında iskelete ait olabilecek bir *mandibula* görülmüştür. *Patella* kemikleri arasında bir *kyliks*, femur üzerinde ve etrafında 30 *astragalus*, femurun güneyinde bir *kyliks* ve bir *kotyle* ile fibula-tibia kemiklerinin yanında bir *kotyle* daha bulunmuştur. Buluntular M.Ö. 7.yüzyılın sonlarına aittir.

Aynı tabaka içinde değişik mezarlardan gelen hediyeler arasında küresel ve armudi *aryballos*lara yer verilmiştir. Açmanın batısında, ST46 açması sınırlarında kalan duvarın bitiminde, ST47 açması içerisinde kalacak şekilde doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş olarak bulunmuş, kırık fakat şeklini korur durumdaki *hydrianın* ağız, dip ve gövdesinde eksiklikleri vardır. *Urne* içinde dağınık durumdaki kemik parçalarının yanı sıra bir *aryballosa* rastlanmıştır. Açmanın ikinci gömü tabakasından mezar hediyesi olarak *aryballos*lar, *kotyle*ler ve İonia *kyliks*leri çoğunluktadır. *Aryballos*lar yeşilimsi devetüyü hamurludur. Üzerlerinde yer alan betimler çoğu dökülmüş durumda olmalarına karşın bazıları iyi durumda korunagelmıştır. Örneğin küresel gövdeli *ariballosun* ağız ve gövdesinde siyah ve kahverengi renklerle yatay çemberler arasında stilize betimlenmiş beş adet hoplit yer alır. Kalkanlar ve yüz hatlarında kazıma çizgiler görülmektedir. Dudağın dışı ve omuzda dil motifleriyle bezelidir. Omuzdaki dil motiflerinin altında, kulpun gövdeyle birleştiği hizada iki çember daha yer alır. Bu iki çember gövde-dip geçişindeki iki çemberle birlikte kabın gövdesinde yer alan sahnenin sınırlarını oluşturur. Eserin dibinde altı kollu çarkıfelek motifi bulunmaktadır. Geç Korint Döneme ait eser yapılandırılmış, tümlenmiş ve tümlenen kısımları renklendirilmiştir.

Aynı tabakada yer alan 18 numaralı mezardan ele geçen küresel gövdeli *ariballosun* ön yüzünde gövdesi cepheden ve kanatları açık, başı profilden ar-

kasına bakar durumda bir su kuşu (kuğu?) betimlenmiştir. Figürün kanatlarının ucu arka yüze kulp hizasına kadar çekilmiştir. Detaylar kazıma çizgiyle verilmiştir. Figürün gövdesindeki mor renkteki nokta bezemeler, kanatlarda çizgi şeklindedir. Kanatların uçlarının arasındaki boşlukta detayları kazıma çizgiyle gelişigüzel verilmiş iki adet sekiz yapraklı stilize rozet motifi, kanatlarının altında ise biri dört diğeri sekiz yapraklı iki rozet motifi daha yer alır ve bunlar da aynı şekilde kazıma çizgilidir. Orta Korint Dönemine tarihlenen eseri dibinde 11 adet dil motifinden oluşan bir rozet bulunmaktadır (Resim: 5).

Aynı döneme tarihlenen başka bir küresel *aryballos*, kırık durumda günümüze ulaşmış sarımsı devetüyü renkli hamurlu kırmızı-koyu kahve renklerle bezemeli eserin ağız, boyun ve omzunda küçük eksikleri vardır. Ağız üzeri panelinde eş merkezli dört çember yer alır. boyun omuz geçişi çepeçevre dikey dil motifleriyle bezelidir. Ana bezeme alanı omuzda iki, gövde-dip geçişinden dibe kadar uzanan altı çemberle sınırlandırılmıştır. Eserin ön yüzünü belirleyen sahnede karşılıklı yerleştirilmiş, kuş gövdeli, insan başlı iki figür (siren) yer alır. Kanatları açık durumda profilden betimlenmiş bu iki figürün arasında ne olduğu anlaşılamayan bir cisim bulunmaktadır. Figürlerin kanatları, kuyrukları, gövdeleri ve yüz hatları kazıma çizgilerle belirginleştirilmiştir. Figürlerden birinin (karşıdan bakıldığında soldaki) kanadının arkasında detayları kazıma çizgiyle verilmiş sekiz yapraklı bir stilize rozet, altında ise yine aynı şekilde kazıma çizgiyle detaylandırılmış altı yapraklı bir stilize rozet yer alır. Arka yüzde ise bir daire motifi vardır. Eser yapıştırılmış, tümlenmiş ve tümlenen kısımları renklendirilmiştir (Resim: 6).

ST47 açmasınının 130 cm.de M10 numaralı ilginç bir basit mezar ile karşılaşmıştır. Mezarda bacak kemikleri olan iki femur ve pelvis kemiklerinin bir kısmı dışında herhangi bir kemiğe rastlanmadı. Mevcut olan bacak kemikleri arasından bir *kyliks*, tek kulplu kase ve üç *astragalus* ele geçirilmiştir. İlginç olan mezarın daha sonraki yıllarda yapılan yoğun gömütlerden dolayı tahrip edilmesine karşın, hediyelerine dokunulmamış hatta korunmuş olmasıdır. Eksiksiz Sağlam durumda ele geçirilen *kyliks*in dış yüzünde, dudak omuz arası ve kulpların dış yüzeyi tamamen siyah renkli bant bulunmaktadır. Keskin omuz kıvrımının hemen altında iç içe geçmiş yarım ay biçiminde halkalar kabı çepeçevre sarmaktadır. Halkalar, üstteki dikey konumlandırılmış biri açık diğeri kapalı yaprakları birini diğerine bağlamaktadır. Kulpların gövdeye birleştikleri alanın ortasında merkezinde büyük bir nokta bulunan ve çeşitli boyutlardaki gelişigüzel fırça darbeleriyle noktalardan oluşturulmuş

birer daire motifi vardır. Bu bezeme bandının altında sırasıyla dört ince çizgi, bir bant ve dört ince çizgi yer alır. Bunların altında kendisini yineleyerek kabı çepeçevre saran dört adet çiftli hayvan figürü yer alır. Hayvanlardan biri ayakta, kanatları açık, boynu aşağı doğru eğik ve gagası kendi sağ omzuna değer şekilde durağan betimlenmiş su kuşu (kuğu?) figürüdür. Diğer hayvan ise ayakta ve yürür durumda betimlenmiş, kuyruğunun ucu başlangıcına değecek şekilde kıvrık çizilmiş bir kedigil (aslan?) figürüdür. Bütün hayvan figürleri silüet şeklindedir. Hayvan frizinin bulunduğu bandın altında şua motifi bandı yer almaktadır (Çizim: 1, Resim:7a-b).

ST açmasından ele geçirilen buluntular arasında *kotyller* önemli yere sahiptir. Sağlam durumda ele geçirilen bu grup genellikle sarımsı deve tüğü renklidir. Bezemeler kıvılcı kahveden siyaha varan tonlarda değişiklik göstermektedir. Kapların içi tamamen boyalı, dış yüzeylerinde ağız kenarları çizgi bezeme ile sarıdır. Gövdede çoğu kez yukarıdan aşağı doğru sırasıyla iki çizgibir bant ve iki çizgi bezeme yer alır. Bazı *kotyllerin* halka biçimli kaidelelerinden yukarı doğru dikey uzanan ışın motifleri bulunmaktadır (Resim: 4 *kotyller*).

ST 47 açmasının en alt tabakasında ortaya çıkan Khios *amphorası* su terazisi nekropolisinde kremasyonda kullanılan yerli üretim kapların yanı sıra ithal malların da kullanıldığını göstermektedir. Eser, kırık durumda günümüze ulaşmış, gövdesinde ve omzunda eksikleri vardır. Kulplarından sadece biri günümüze ulaşmıştır. Eserin hamuru pişmeye bağlı olarak kırmızıdan griye değişik tonlardadır. Yüzeyin tamamının krem rengi bir astarla sıvanmıştır. Bezemeler siyahtan kıvılcı kahveye varan tonlarda değişiklik gösteren astarla yapılmıştır. Ağız kenarı, boyun bitimi omuz başlangıcı, omuz-gövde birleşimi ve gövdenin ortasında birer bant yer alır. Ağız kenarıyla boyun bitimi arasında her iki kulpun çevresinde aşağıya dönük bir at nalı motifi vardır. Kulpların omuzla birleşimi birer halkayla vurgulanmıştır ve kulpların hizasından aşağıya doğru iki dikey bant iner. Omuz üzerinde her iki yüzde de birer tane yatay iki halkalı zincir motifi yer alır. Eser yapılandırılmış, tümlenmiş ve tümlenen kısımlar renklendirilmiştir (Çizim: 2, Resim: 8).

E18-ST47 numaralı açmanın doğru profilinde ortaya çıkan mezarlardan dolayı E18-ST48 numarasıyla belirlenen açmada 2.5x2.5 m. boyutlarında bir cep yapılarak mezarların açmadan alınması sağlandı. (Bu açma kazı ödeneğinin yetmemesi nedeniyle bütününde çalışılmadı. 2019 yılında bu açmadaki çalışmalara devam edilecektir). Söz konusu açmada E18-ST48-M1 numaralı kiremit ve M2 ile M3 numaralı iki adet *urne* olmak üzere toplam 3 adet

mezar ortaya çıkartılmış ölçüleri alınıp belgelendikten sonra kaldırılmıştır. Aynı açmada yapılan çalışmalarda 3 adet eser ortaya çıkartılmıştır. Derinleşme çalışmalarının sürdürüldüğü alanın güneydoğu köşesinde; ikisi alanın içerisinde, ikisi kesitin içerisine doğru ilerleyen 4 adet taş blok görülmüştür. Ortaya çıkartılan taş bloklar belgelenecek, uzantıları olan diğer taşlar 2019 kazı sezonunda araştırılarak ortaya çıkartılacaktır.

Ainos 2018 kazı sezonunda arkeolojik çalışmaların yapıldığı E18-ST45, E18-ST46, E18-ST47, E18-ST48 numaralı açmalarda ortaya çıkan mezarlar belgelenecek kaldırıldıktan sonra hiçbir kalıntı içermeyen ve içleri su dolan söz konusu açmalar çevrede insan ve hayvan tehlikesine karşı önlem alınması amacıyla aynı toprak ile doldurulmuştur.

KRAL KIZI BAZİLİKASI ÇALIŞMALARI

Stefan KARWIESE

Planlanan program,

1. Dış *nartheksin* güney kısmının ortaya çıkarılmasına devam edildi.
2. Yeni çıkan mimari parçalarının tasnif edildi
3. 2016 yılından itibaren ortaya çıkan küçük mermer parçalarının (*opus sectile*) incelenmesine başlandı
4. Son kazı kampanyası olarak düşünülen 2019 yılı için ön çalışmalara başlandı

Deliller ve Sonuçlar

Geçtiğimiz kış aylarında Kral Kızı Bazilikası'nın ne olabileceği ile ilgili yaptığımız tartışmalar ve araştırmalar sonucunda halk arasında „Kral Kızı Bazilikası“ olarak isimlendirilmiş olan bazilika büyük olasılıkla bir „pantokrator“ kilisesi olmalıdır. Çünkü bazilikada ortaya çıkmış olan pantokrator ve kıyamet günü freskleri, İsa'ya sunulan kısa bir dua yazıtı ve bir heykelden kopmuş mermer bir küre üzerindeki el, „dünyayı tutan bir el“, bu büyük binanın gerçek kimliğini göz önüne getirmektedir.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve *exo* ve *eso nartheksi* bölen duvar kalıntısı üzerinde eşit aralıklarla neflere girişi sağlayan üç kapı aralığı yer almaktadır. *Nartheks* 10,2 m. genişlikte 25,3 m. uzunluktadır. Orta nefe açılan kapı 2,80 m. genişliğindedir. Kapıların eşikleri mermerden yapılmıştır. Yaklaşık 3.00 m. genişliğindeki kapının yüksekliği en az 3.00 m.dir. Bu durum yapının ihtişamına işaret etmektedir.

Nartheksin güney-doğu kesiminde güney nefe açılan kapının dibinde (3x3 m.) boyutlarında mavi milden oluşturulan eski bir su çukuru rastlanmıştır. Daha erken bir evreye ait olan su çukuru, bazilikada mevcut olan diğer su depolarıyla bağlantısı bulunmaktadır.

Bazilikanın ana girişine ilişkin bu güne değin *nartheksin* batı ve kuzeyindeki duvarlarda yaptığımız kazı ve araştırmalarda herhangi bir sonuca ulaşamadık. Batısında beklenen kapının bu alandaki dikine yükselen yamaçtan dolayı buraya yapılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu yıl *nartheksin* güneyindeki duvarda yaptığımız moloz temizliği sırasında geniş bir açıklığa rastlanmıştır. Bu noktada duvarın kalın bir desteğe benzeyen bir kuşaklama ile güçlendirildiği görülmüştür. Önümüzdeki yıl bu alanda yapacağımız çalışmalarla *narthekse* girişin birleştirilmesi planlanmaktadır. *Nartheksin* güneyinde güney nefe girilen kapı eşliğinin altında, batıdan doğuya doğru meyilli tek tuğla örgülü dar bir kanala rastlanmıştır. Kanalın içindeki kumun boşaltılması sırasında bronzdan zincirli bir kanca, ele geçirilmiştir. Bu bulgu, muhtemelen daha eski bir evreye aittir (Resim: 9).

Nartheksin güneyinden ele geçen buluntular arasında geometrik şekilli ince mermer levhalardan kesilmiş *opus tessellatum* parçaları ilgi çekicidir. Bunların *nartheksin* üst katından yıkıntı ile geldikleri sanılmaktadır. Bu *opus tessellatum* grubu, geometrik ve floral resimli panolarda veya taban döşemelerindeki süslemeler için kullanılmıştır (Resim: 10).

AİNOS (ENEZ) SU TERAZİSİ NEKROPOLÜ 2018 KAZI SEZONUNDA ÇIKARILAN İNSAN İSKELETLERİNİN ANTROPOLOJİK ANALİZİ

Bahar MERGEN

Enez kazı evi laboratuvarında yapılan mekanik temizlik ve onarım çalışmalarının ardından öncelikle birey sayısı belirlenmiştir. Bu belirlemenin ardından bireylerin cinsiyet tayini ve yaş tahmini yapılmıştır. Gömülerde genellikle uzun kemikler ve kafatası kısımlarının korunduğu görülmüştür. Cinsiyetini belirlemek amacıyla uzun kemiklerden çevre ölçüleri alınmış, bu ölçüler yardımıyla istatistiksel analizler yapılmıştır. Kafatası kemiklerinin ve pelvis kemiğinin çoğunlukla parçalı olması sebebiyle genel morfolojik özellikleri dikkat alınmıştır. Yaşlandırma ise, bebek ve çocuklarda dişlerin sürme zamanına göre geliştirilen dental yaşlandırma metodu ve diyafor uzunlukları, erişkinlerde epifizlerin kaynaşma durumu, sutural yaşlandırma, diş aşınması dikkate alınmıştır. İskeletin diş, kafatası ve pelvis kemiklerinin eksik oldu-

ğu durumlarda eldeki kemiklerin morfolojik yapısına bakılarak çocuk veya yetişkin olarak değerlendirme yapılmıştır. Su terazisi nekropolünde toprak yapısının killi olması ve suyu tutması sebebiyle iskeletlerin birçoğu bütün olarak ele geçirilememiştir. Bir iskeleti oluşturan kemiklerin hepsinin bir arada bulunmadığı durumlarda, kompleks yaşlandırma metodu uygulanamamıştır. Bazı basit gömü mezarlarda kemiklerin çok parçalı ve toprakla bütünleşmiş şekilde ele geçmesi yaş aralıklı tahmin ve cinsiyet tayini yapılmasına olanak vermemiştir. Epifiz ve genel morfolojisine bakılarak 18 yaş ve üstü ise yetişkin olarak tahmin edilmiştir.

ANTİK AİNOS LİMAN ARAŞTIRMALARI

Helmut BRÜCKNER

Anca Cristina DAN

Helmut Brückner, Anca Cristina Dan, Arne Reimann elemanlarından oluşan ekibimiz 2 -13 Eylül 2018 tarihleri arasında çalışmalarda bulunmuştur. Bu yılki çalışmalarımız geçmiş yıllarda gerçekleştirdiğimiz çalışmalara destek amaçlıdır. Bu çalışmalar 3 alandan (Ain 131, 132,133) çeşitli derinliklerden numuneler alarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yedinci yılımızda yaptığımız bu çalışmalarda Dalyan Gölü'nün önündeki kıyı kesiminde ve denizin kıyıya yakın yerlerinde Antik Dönemin liman girişinin ve kalıntılarının saptanmasına yönelik olmuştur. İç limanın batı ucunda (Resim:1), Ain 131 numaralı çalışma alanından alınan örnekte 7,5 m.de taşlı tabakanın varlığı saptandı. 1,40 m.de sığ deniz kalıntısı, bunun altında 0.70 m. kalınlıkta taşlı kıyı devamında antropojenik doldurma olduğu saptandı.

Ain 132 numaralı çalışma alanımız, su terazisi nekropolünde gerçekleşti (Resim: 2) Bu alanda 0-4 m. arasındaki katmanda nehirsel toprak olduğu anlaşıldı. Bu alanda denizsel kalıntıya rastlanmadı. Bu ve bundan önce bu alandan alınan karotlar, buranın hiçbir dönemde deniz olmadığı anlaşılmıştır.

133 numaralı karot: Geçen yıl bu bölgenin kuzey kesiminde yaptığımız çalışmalarda buranın denizsel dolgu dolayısıyla körfez olduğu saptanmıştı. Bu durumu kanıtlamak amacıyla su terazisi nekropolünün kuzeyinde çeltik tarlasının kenarında 133 numaralı karot örnekleri alındı. Geçen yıl elde edilen sonuçlarda olduğu gibi 4.80 ile 6.65 metreler arasındaki bölümde homojen ince deniz kumu ve denizsel fosil kalıntıları, 4.80-2.80 metreler arasında deniz kıyısı kumu ile fosilleri bunun üstü fırtına sonucunda oluşan kumsal alan, 2,80 metreye kadarki tabakada Meriç Nehri'nin yüzyıllarca sürükledi-

ği alüvyonlu tabaka yer almaktadır. Tarihleme için karot örneklerinden elde edilen salyangozların ve diğer kabukluların C14 analizleri sonucunda anlaşılacaktır.

Antik limanın girişini araştırmak ve yerini saptamak amacıyla Dalyan Gölü ve deniz kıyısında denizin kıyıya yakın bölümlerde gerçekleştirildi. Göl suyunun bulanık olması nedeniyle sonuç alınması mümkün olmadı. Deniz içindeki araştırmalarda ise su üstünde ve su altında görülen ve kıyıya paralel uzanan iki sıra doğal kayalardan oluşan strüktürle karşılaşıldı (Resim: 11).

RESTORASYON –KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

TÜM ESERLER

Tüm olarak ele geçirilen eserlerden *unguentariumlar*, kaseler, *aryballoslar*, *skyphoslar*, *lekythoslar*, minyatür testiler, *kyliksler* çeşitli sertlikteki fırçalar, bistüri ve cam elyafı kalem kullanılarak mekanik yöntemle temizlenmiştir. *Lekythoslar* üzerindeki boya kalıntıları temizlik aşamasında %3 oranında seyreltilmiş Primal AC-33 emülsiyonunun fırça ile uygulanmasıyla sabitlenmiştir.

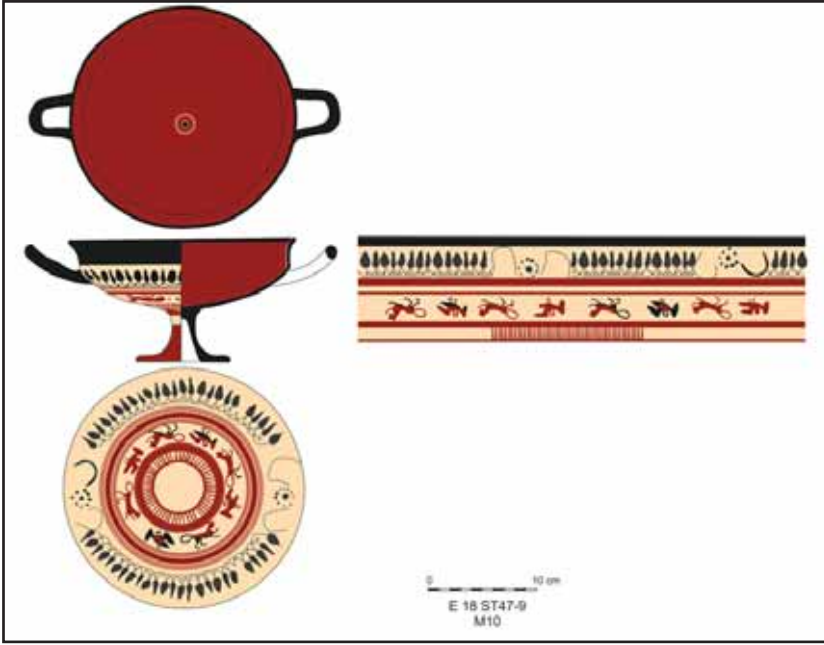
KIRIK VE EKSİK ESERLER

Kırık durumda ele geçirilen eserler mekanik yöntemle temizlenmiş ve selüloz nitrat bazlı yapıştırıcıyla yapıştırılmıştır. Eksik eserler alçı ile tımlenmiş ve akrilik boya ile renklendirilmiştir. *Astragalus* grupları yüzeyindeki toprak depozitleri durgun suyun içinde yumuşak uçlu suluboya fırçası ile uzaklaştırılmıştır. Objelerin yüzeyindeki bilgi içerebilecek iz ya da kalıntıların zarar görmemesi için fırça yüzeye sürtülmemiş, yüzeyden birkaç milimetre uzaklıkta hareket ettirilerek suyun hareketinin temizleyici etkisinden faydalanılmıştır. Temizleme uygulamasının ardından eserler kontrollü ortamda aşamalı olarak kurutulmuştur.

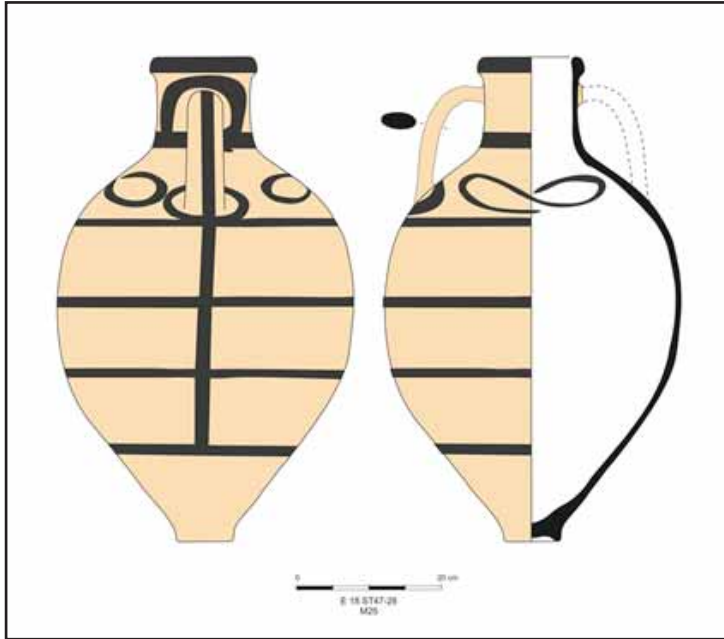
1. TAŞ ESERLER

Mezar stelleri su, çeşitli sertlikteki fırçalar ve bistüri kullanılarak mekanik yöntemle temizlenmiştir.

Konservasyon –Restorasyon çalışmaları Gülnur Kurap, Ceyda Ayran ve Beste Su Esin tarafından yürütülmüştür.

Çizim:1

Çizim: 2

Resim 1: 46 ve 47 açmalar.

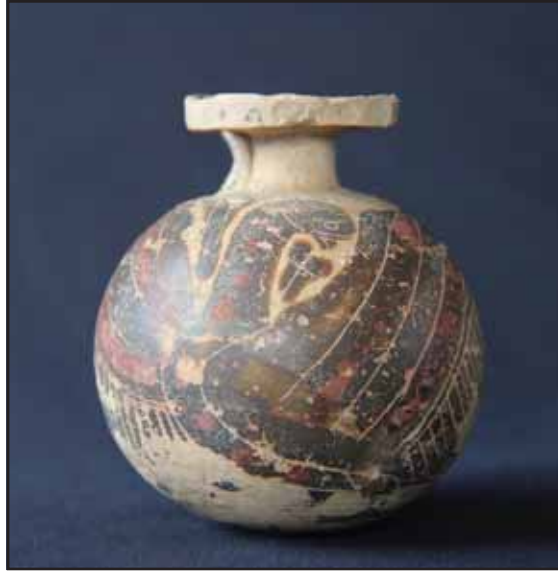
Resim 2: ST 45-47 içinde yer alan kiremit mezarlar.

Resim 3: ST 46 M7'nin buluntuları.

Resim 4: ST 46 açmasının 2 tabakasında yer alan m.16'nın buluntuları.

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7a

Resim: 7 b

Resim: 8

Resim 9: Kral Kızı Bazilikası batıdan.

Resim 10: Kral Kızı Bazilikası'ndan çıkan mermer *opus tessellatum* grubu. Önceki yıllarda ortaya çıkanlarla karşılaştırılarak tasnif edildi.

Resim 11: Liman araştırmaları sırasında karot alımı alışmaları

KERKENES 2018

Scott BRANTING
Sevil BALTALI TIRPAN
Joseph LEHNER
Dominique LANGIS-BARSETTI
Tuna KALAYCI
Nilüfer YÖNEY
Burak ASİLİSKENDER
Sarah R. GRAFF
Lucas PROCTOR

GİRİŞ

Kerkenes 2018 sezonu çalışmaları 29 Nisan'da başlamış, 17 Temmuz'da tamamlanmıştır. Bu sezon boyunca birçok farklı alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Kazılar yine şehrin kuzey kesimindeki iki alanda yürütülmüştür. Jeofiziksel yüzey araştırmaları ise, özellikle Su Kapısı çevresinde yoğunlaşmak üzere şehrin kuzey-orta kesiminde yürütülmüştür. Ayrıca, bu alanlara ek olarak şehrin güney ucunda ve Bizans Kalesi'nde de jeofiziksel çalışmalar yapılmıştır. Şehrin güney kesiminde önceki yıllarda yapılmış res-

-
- ¹ Scott BRANTING, Department of Anthropology, University of Central Florida, 4000 Central Florida Boulevard, Howard Phillips Hall Room 309, Orlando, Florida 32816-1361 USA. E-Posta: scott.branting@ucf.edu Website: sciences.ucf.edu/anthropology/kerkenes
Sevil BALTALI TIRPAN, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İTÜ, İstanbul/TÜRKİYE.
Joseph LEHNER, Department of Anthropology, University of Central Florida, 4000 Central Florida Boulevard, Howard Phillips Hall Room 309, Orlando, Florida 32816-1361 USA.
Dominique LANGIS-BARSETTI, Near and Middle Eastern Civilizations, 4 Bancroft Avenue 2nd floor, University of Toronto, Toronto Ontario M5S 1C1 CANADA.
Tuna KALAYCI, FORTH Institute of Mediterranean Studies, Melissinou & Nikiforou Foka 130, P.O. Box 119, Rethymno 74100, Crete/GREECE.
Nilüfer YÖNEY, Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Sümer Kampüsü, Kocasinan, Kayseri/ TÜRKİYE
Burak ASİLİSKENDER, Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Sümer Kampüsü, Kocasinan, Kayseri/ TÜRKİYE
Sarah R. GRAFF, Barrett, the Honors College – Tempe, Arizona State University, PO Box 871612, Tempe, Arizona 85287 USA
Lucas PROCTOR, Department of Anthropology, University of Connecticut, 354 Mansfield Road, Storrs, Connecticut 06269 USA

torasyon çalışmalarının süregiden denetimi ve bakımı programını değerlendirmek ve ileriye dönük bir restorasyon planı geliştirmek amacıyla sit alanına bir uzman mühendis davet edilmiştir. Ayrıca, şehrin farklı kesimlerinde sit alanının bakımı yönünde çeşitli çalışmalar yürütülmüş ve kazı evi deposu ve konservasyon laboratuvarlarında kazılarda bulunan eserlerin konservasyonu çalışmaları devam etmiştir. Antik kentte günlük yaşama dair bilgi verecek olan çeşitli analizler için analiz örnekleri hazırlanmıştır. Sezon boyunca kazı evi yerleşkesinde çeşitli altyapı iyileştirme çalışmaları yapılmış ve bazı kamusal girişim programları yürütülmüştür. Kerkenes 2018 yılı çalışmalarına verdikleri destek için Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve Bakanlık temsilcimiz Yılmaz Ergi'ye en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Kazı Çalışmaları (TR41, TR43, TR44)

2018 yılı kazıları üç açmada yürütülmüştür: 41 No.lu Açma (TR41), 43 No.lu Açma (TR43) (Resim: 2 ve 3) ve 44 no.lu Açma (TR44) (Resim: 3 ve 4). TR41 ve TR43, Kent Yapı Adası 8 olarak adlandırdığımız alanda, TR44 ise bu alanın 125 metre uzağındaki Kent Yapı Adası 7 alanında yer almaktadır. Açmaların üçü de şehrin kuzey kesiminde konumlanmıştır. Kerkenes'te saptanan 757 yapı adasından biri olan Kent Yapı Adası 8, yaklaşık 6000 metrekareyi kaplayan, büyük ölçekli bir yapılaşma birimidir. Buna karşın, oldukça küçük ölçekli bir birim olan Kent Yapı Adası 7, yalnızca 600 metrekare büyüklüğündedir. Bu iki yapı adasının belirli kesimlerinde aynı kazı yöntemlerini kullanarak yürüttüğümüz araştırmalar sayesinde, kentin küçük ve büyük ölçekli yapı adalarında yaşam alanlarının ne şekilde kullanıldığı ve düzenlendiğine dair karşılaştırmalar yapma olanağı edinmeyi hedeflemekteyiz. Kent Yapı Adası 8'de bugüne dek yürütülen kazılarda, yapı adasının dörtte birinden bir nebze büyük bir alana denk gelen 1650 metrekare genişliğinde bir alan açığa çıkarılmış ve bu alanda eski kent sakinlerinin farklı amaçlar için kullandıkları anlaşılacak çeşitli birimler saptanmıştır.

TR41, Kent Yapı Adası 8'in doğu kesiminde, 370 metrekare genişliğinde, büyük bir açmadır (Resim: 2). Bu açma, TR31 açmasında tespit edilen ana binanın dış kenarı boyunca uzanan taş döşeli alanın hemen doğusundan, yapı adasının doğu sınır duvarı olduğu anlaşılacak duvarın hemen batısına dek uzanır. Açmanın batı sınırı, TR31'de yer alan taş döşeli alanın doğu sınırını belirleyen ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan duvar hizasına uzanır. Bu açmada saptanan alanın tümünün, üzeri açık bir avlu olduğu anlaşılmaktadır. TR41'de tespit edilen ve iki yan duvarlarla sınırlandırılmış olan bu

mekânı, ortasından doğu-batı doğrultusunda uzanan bir teras duvarı ikiye ayırır. Kuzeydeki, daha küçük olan yüksek kesim 64 metrekareyi kaplar. Bu kesim, büyük ihtimalle çeşitli faaliyetlerin yürütülebilmesi için düz bir satuh oluşturmak amacıyla alttaki çıkıntılı ana kayanın seviyesine getirilmek için yükseltilmiştir. Çok daha geniş olan güneydeki alçak kesim ise 185 metrekare büyüklüğündedir ve temeline inildiğinde, alanın kuzey-orta kesiminde ana kayanın çıkıntılı olduğu görülmektedir. Bu alanın güney sınırını belirleyen duvar kalıntıları da büyük ihtimalle teraslama amacıyla inşa edilmiştir. Bu güney sınır duvarının niteliği ilerleyen kazılar sayesinde daha iyi anlaşılacaktır.

Açmanın kuzey kesimindeki terasın kazıları 2017 sezonunda tamamlanmış, güney kesimin ve güney sınır duvarının kazılarla araştırılması ise 2018 sezonunda tamamlanmıştır. TR41'de iki merdiven tespit edilmiştir. Dört basamaktan oluşan ilk merdiven, doğu-batı doğrultulu teras duvarının batı ucundadır. Bu merdiven, güney kesimden daha yüksek olan kuzey terasa geçişi sağlamış olmalıdır. Yalnızca iki basamağa sahip olan ikinci merdiven ise güney kesimin ortasına denk gelecek bir hizada, kuzey-güney doğrultulu duvarın içine yerleştirilmiştir. Bu basamaklarla, TR31 ve TR43'te saptanan, taş döşeli avluya geçilebilmektedir. Kuzey-güney doğrultulu duvarın orta kesimine yakın konumdaki iki kumtaşı blok da olasılıkla bir basamak görevine sahiptir. Bu değerlendirme doğruysa, terastan duvarın diğer yanındaki taş döşeli avluya direkt olarak geçilebildiği ortaya çıkmaktadır.

Hem kuzey teras hem de güney kesimin tabanının belirli kesimlerinde oldukça aşınmış alanlarla karşılaşmıştır. Bu alanların, şehir yerle bir edildikten sonra, yakındaki yapıların tamamen çöküp molozun tabanlar üzerine devrilmesine dek geçen süre boyunca, doğal koşullardan kaynaklı görünen aşınmalara maruz kaldığı düşüncesindeyiz. İki alanda da, önceki sezonlarda da olduğu gibi ekibimiz, altıgen bir ızgara sistemi ile belirlenen birimler çerçevesinde özgün taban seviyesinden toprak analiz örnekleri toplamıştır. Bu toprak örnekleri yüzdürme tekniği ile elenmiştir. Yüzdürme sonucunda elde edilen buluntuların, bu dış avlu alanlarının hangi amaçlarla kullanıldığına dair ayrıntılı bilgi vermesi beklenmektedir. Güney alanda metal, çanak çömlek ve hayvan kemiği parçaları ele geçmiş, ayrıca alanın güneybatı köşesinde iki önemli buluntuyla karşılaşmıştır: bir demir bız ve bakır alaşımından bir ok ucu.

TR43 numaralı açma, kendisini çevreleyen TR33, TR40, TR31 ve TR41 numaralı açmalar arasında kazılmamış olarak kalmış olan, yamuk biçimli ve 16,4x9,7 metre genişliğindeki alana yerleştirilmiştir (Resim: 2). Bu açmada,

kuzey ucu geçen yıl TR31’de belirlenmiş olan uzun, dar ve derin ara mekanın güneye doğru devamı tespit edilmiştir. TR40’ta yer alan sütunlu geniş yapının dış doğu duvarı boyunca uzanan bu dar boşluk, yaklaşık 1 metre enindedir ve taş döşelidir (Resim: 5). Sütunlu yapının batısında yer alan dar mekanın aksine, bu duvar-arası boşluğun kuzey ucu TR31’de karşılaşılan doğu-batı doğrultulu bir duvar ile kapatılmıştır. Hem bu duvar-arası mekanın uzantısı boyunca devam eden akıtma kanalının hem de taş döşemenin, açmanın güney ucunun hemen yakınında yer alan doğu-batı doğrultulu ara duvara dek kesintisiz olarak TR43’ün batı sınırı boyunca devam ettiği görülmektedir. Ara duvarın altından geçerek devam eden akıtma kanalı, 2014 sezonunda TR33’te tespit edilen akıtma kanalına bağlanmaktadır. Bu ara mekanın uç kesiminde yerleşim tarihi boyunca çeşitli değişiklikler yapılmış, bir noktada, mekanın doğu ucundaki duvarın ve buradaki taş döşemenin bir kesimindeki taşlar kaldırılmıştır. Önümüzdeki kazı sezonunda ilerletilecek araştırmalarla, bu mimari değişikliklerin yanı sıra, açmanın güney ucunda göze çarpan dikdörtgen biçimde çevrelenmiş alanın anlaşılması hedeflenmektedir.

TR43’ün kuzey ucunda, duvar-arası boşluğunun doğusunda, kumtaşından inşa edilmiş, T-biçimli ve çarpıcı özelliklere sahip bir merdiven tespit etik (Resim: 6). Çok sayıda kesme kumtaşı blok kullanılarak inşa edilmiş olan bu beş basamaklı merdiven, 7,6x3 metre boyutlarındadır. Merkezi basamakların kuzey kenarını belirleyen ve TR43 açmasının kuzey kenarının hemen hemen tüm uzunluğu boyunca devam eden kumtaşı bloklardan birinin üzerinde oyulmuş bir direk deliği görülmüştür. İlk inşa edildiğinde merdivenin üzerinin ahşap bir çardak ile örtülmüş olabileceği düşünülmektedir. Şehir talan edildiğinde bu çardağın yanarak yıkılmasını takiben merdiveni oluşturan kumtaşı blokları hava koşullarına maruz kalarak yıpranmış olmalıdır. Bu muazzam merdiven, TR31’deki merkezi binanın güney duvarına dek uzanmaktadır. Merdivenin yönüne bakılınca, güney duvarda da bir kapı olması gerektiği anlaşılmaktadır, ancak TR31’deki yapı ilk kazıldığında ortaya çıkan güney duvarın iyi korunmamış olması nedeniyle herhangi bir kapı belirlenememiştir. Bu basamaklı girişin varlığı aynı zamanda yapının önemini de ortaya koymaktadır. Eğer merdivenlerin yapının ana girişini belirlediğine dair yorumumuz doğruysa, kuşkusuz bu giriş, bu kent yapı adasında şimdiye dek kazılmış yapılarda tespit edilen en gösterişli girişlerdir.

Merkezi basamakların iki yanı boyunca uzanan taş döşeme, merdivenin kuzey ucuna dek uzanır. Doğu taraftaki taş döşeme, açmanın ortasına kadar uzanır ve basamakların bitimindeki açık alanı çevreleyecek şekilde devam

eder. Merdivenin batı tarafında ise, biri duvar-arası boşluğun doğusundaki duvarın doğu kenarı boyunca ve diğeri açmanın doğu kenarı boyunca yerleştirilmiş iki akıtma kanalı bayır aşağı uzanır. Kanalların ikisi de, daha yüksek seviyedeki TR31’de yer alan taş döşeli alanda önceki sezonlarda kazılmış olan kanallarla birleşir. Önümüzdeki sezonlarda TR43’ün güney ucunda gerçekleştirilecek kazılarla bu drenaj sisteminin daha detaylı olarak anlaşılması mümkün olacaktır.

TR43’te ele geçen buluntuların üçte biri, basamaklara yakın konumda bulunmuştur. Bu buluntular arasında, TR40’ta da olduğu gibi, az sayıda fildişi ve kemik kakmanın yanı sıra bir madeni ağırlık da yer alır. Fildişi ve kemik kakmalar, buraya TR31’deki ana binanın içinden sürüklenerek gelmiş olabileceği gibi, bu kakmalar ahşap çardağın süslemelerine veya çardak altına yerleştirilmiş olan bazı nesnelere de ait olmuş olabilir. Açmada bulunan çanak çömlek parçaları ve kemikler, özellikle basamağın alt ucu yakınlarında yoğunluk göstermektedir. TR43’teki iki akıtma kanalının doğusundakine yakın bir konumda, buradaki taş döşemenin üzerinde bir demir orak ele geçirilmiştir. Ayrıca, TR43’ün batı kesimine uzanan duvar-arası boşluğunun içinde de demir alet parçaları ile karşılaşmıştır.

Son olarak, 33,5 metrekarelik bir alanı kaplayan ve TR44 olarak numaralandırılan üçüncü bir açma da Kent Yapı Adası 7’nin içine denk gelecek biçimde yerleştirilmiştir. Çok daha küçük boyutlu bu yapı adası, Kent Yapı Adası 8’in 125 metre doğusunda yer alır. 2011 yılının jeofizik yüzey araştırmalarında, bu yapı adasının güneybatı kenarı boyunca inşa edilmiş bir dizi odanın varlığı saptanmıştır. Jeofizik verilerden yararlanarak, TR44 açmasının yerini bu oda sırasının orta kesimindeki odalardan birini hedefleyecek şekilde belirledik. Bu odanın tabanının diğer odalardan daha yüksek elektriksel öz direnç verileri üretmiş olması ilgi çekiciydi. Kazılarda, odanın tabanının kısmen ana kayadan faydalanarak inşa edilmiş olduğunu ve bu sayede maddi kültür kalıntılarının korunma derecesinin de görece iyi durumda olduğunu saptadık (Resim: 4). Buluntular arasında, tüme yakın bir testicik, bir cam boncuk ve kaideli bir kase yer alır. Odanın içinde ayrıca, yeşil taştan dikdörtgen biçimli bir baskı mühür de bulunmuştur (Resim: 7). Bu mühür Kerkenes’te bulunan ilk mühürdür ve şimdiye dek şehirde uygulanmakta olduğunu ancak varsayabiliyor olduğumuz idari faaliyetlerin gerçekten varlığına dair elde edilen ilk somut kanıttır. TR44’teki kalıntıların sağlam korunma derecesi, şüphesiz, Kent Yapı Adası 7’de kazıların sürdürülmesinin verimli olacağını göstermektedir.

Geleneksel kayıt yöntemleriyle belgelemenin yanı sıra tüm açmalarda, gün boyunca ve sezon sonunda üç boyutlu modeller geliştirmeye yönelik fotogrametrik belgelemeden faydalanılmıştır. Geçen yıl ilk kez kullanmaya başladığımız 360 dereceli kameraları, 2018’de günlük 3D modellerin geliştirilmesi için sıklıkla kullandık. Ayrıca, 2018’de yeni bir artırılmış gerçeklik yazılımı geliştirme projesi başlatarak dijital kayıt yöntemlerimizi bir adım daha ilerlettik. Arkeologların arazide dijital çizim ve planlar üretebilmeleri için geliştirdiğimiz yazılımı, artırılmış gerçeklik donanımlı başlıklar kullanarak arazide test ettik (Resim: 8). Önümüzdeki sezonlarda bu kayıt yöntemini geliştirmeye devam edeceğiz. Kazı ve belgeleme çalışmaları tamamlandığında, mevcut duvar ve taban kalıntılarının üzeri jeotekstil ile örtülmüş, yeni açmalarda açığa çıkan toprak tabanların ve duvar sıvalarının korunabilmesi için jeotekstilin üzerine temiz toprak atılmıştır. Bu işlemin ardından, açmaların her biri tel örgü ile çevrilmiş ve geniş bir alanı kaplayan Kent Yapı Adası 8’in etrafındaki tel örgünün hasar görmüş kısımları onarılmıştır.

Jeofiziksel Yüzey Araştırması Çalışmaları

2018 sezonunda ekibimiz Mayıs ve Haziran aylarında 25 gün süreyle jeofiziksel yüzey araştırması gerçekleştirmiştir. Araştırmalar, zeminin bu yöntemin kullanılamayacağı kadar kuruduğu günlerde sonlandırılmıştır. İki ekip tarafından yürütülen öz direnç araştırmalarıyla, toplam olarak 122.400 metrekare (12,24 hektar) genişliğinde bir alan taranmıştır. Hem şehrin güney ucundaki Gözbaba Kapısı yakınında, hem de Su Kapısı’nın iç ve dış kesimlerini de kapsayacak biçimde şehrin merkezi kuzey alanında araştırmalar sürdürülmüştür (Resim: 9). Gözbaba Kapısı’nın yanındaki alan, önceki sezonlarda yürütülen kazılarda, buradaki yapı adalarında ailevi üretimden çok daha büyük ölçekli ekmek fırınlarının tespit edilmiş olması nedeniyle özellikle ilgi çekicidir. Ayrıca, bu kesimin araştırılması sayesinde, Kapadokya Kapısı’ndan Gözbaba Kapısı’na saray yapı grubu yakınından geçerek ulaşan ana caddenin yakın çevresinin araştırılması da tamamlanmış olmaktadır. Şehrin bu kesimindeki yüzey araştırmalarını önümüzdeki sezonlarda genişletmeyi planlıyoruz. Su Kapısı’nın iç ve dış kesimlerindeki çalışmalar, şehrin merkezi kuzey kesiminde yıllardır süren araştırmaların devamı niteliğindedir. Bu sayede şehrin kuzey yarısının yerleşim planındaki yapılar teker teker belirlenebilmektedir. Projemiz bu yıl ayrıca, Su Kapısı civarında geniş bir alanda, Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi öğrencileri ile işbirliği içinde jeofizik araştırması sonuçlarını arazide doğrulama çalışmaları yürütmüştür.

Ekip ayrıca, elektriksel özdirenç tomografisi (ERT) yöntemi kullanarak, Bizans Kalesi mevkiinde de yüzey araştırmaları yürütmüştür. Kale'nin bir ucundan diğerine uzanan iki uzun kesit belirlenmiş ve alan bu kesitler boyunca taranmıştır. Sonuçlar sayesinde, şehrin bu alanındaki ana kayanın derinliğine ve topografik profiline dair ilk kez bilgi edinilmiştir. Ana kayanın yüzeyden yaklaşık 2 metre derinlikte yer aldđđ ve çok engebeli olmadđđđ anlaşılmış, ayrıca kalenin i kesiminde sarnıç olarak kullanıldıđđ anlaşılan derin ve geniş bir oyuk saptanmıştır. Bu sonuçlar, Demir ađđ şehrinin bu kesimindeki taban seviyesinin Kale'nin bugünkü seviyesinden çok da farklı bir yükseklikte olmadđđđını göstermektedir. Bu alandaki çalışmaları önümüzdeki sezonlarda genişletmeyi ve Kale içindeki yapıları haritalandırmayı hedeflemektediriz.

Konservasyon ve Uzmanların Arkeolojik Buluntular Üzerinde alışmaları

2018 yılında hem ören yerinde hem de kazı evi depolarındaki arkeolojik malzemeler üzerinde konservasyon çalışmaları devam etmiştir. Ekip, Kapadokya Kapısı ve saray yapı grubu da dahil olmak üzere Kerkenes örenyerinin eski kazı alanlarında yıllık temizlik ve bakım çalışmaları yürütmüştür. Ayrıca, ören yerinin 271 hektarlık alanındaki bilgi panoları, yol işaret levhaları ve tel örgülerde de gerekli onarımlar yapılmıştır. Kazı evi depolarında, konservatörler kazılardan çıkan buluntuların temizliği ve restorasyonuna devam etmişlerdir. Konservasyon uzmanlarımız bu yıl Batman Üniversitesi'nden kazı ekibimize katılan bir öğrenciyi konservasyon eğitim programına almışlar ve gözetimleri altında çalışarak stajyerlik yapmasına olanak tanımışlardır. Türk ve yabancı öğrencilerin çeşitli metodolojiler konusunda eğitimi, başlangıcından bu yana her zaman Kerkenes Projesi'nin önemli bir parçası olmuştur.

Ekibimizdeki uzmanlar, kazı buluntularının uzun vadeli koruma prosedürlerini göz önünde bulundurarak konservatörlerle yakın işbirliği içinde çalışmış ve buluntuların değerlendirilmesini sürdürmüşlerdir. Son iki sezonda kazılan bütün birincil arkeolojik bağlamlardan alınan toprak örneklerinin yüzdürme işlemi tamamlanmıştır. Bu bağlamlardan TR40'taki derin ara mekanın kazı toprağının yüzdürme sonrasında elde edilen ağır kesiminin ayıklanması da tamamlanmak üzeredir. Bu meşakkatli ayıklama işlemi sayesinde, bu önemli arkeolojik dolguda geçen yıllarda bulunmuş olan fildişi, kemik ve maden eserlere birleşecek parçalar elde edilmiştir. Bunun yanı sıra, TR31 açmasındaki 5 No.lu odanın tabanından toplanan toprak örnekleri üzerinde farklı uzmanlıklara sahip ekip üyelerinin iletişim halinde çalışıyor ol-

ması sayesinde, odanın niteliğine dair bu alan ilk kazıldığında anlaşılanların çok ötesinde yeni bilgilere ulaşılabilmekteyiz. Kazılar esnasında karşılaşılan öğütme taşları ve akıtacaklı kaplara ait parçalara dair bilgimiz, bu odanın toprak yüzdürme örneklerinin hafif kesiminin ayıklanması sırasında bulunan biralık arpa tohumları ile bir arada değerlendirildiğinde, farklı yöntemlerle edinilen kanıtlar odanın işlevini aydınlatmamıza yardımcı olmaktadır.

Son olarak, Kapadokya Kapısı üzerinde geliştirilen geniş çaplı konservasyon programı çerçevesinde de çalışmalarımızı sürdürdük. Sağlam durumdaki duvarların yapı taşlarının kayma derecelerini gözlemlememize olanak tanıyan, drone fotoğrafları birleştirilerek elde edilen fotogrametrik verileri, bu yıl ekibimize katılan uzman mühendisin danışmanlığında değerlendirerek, mevcut konservasyon programımızın uygulanabilirliğini gözden geçirdik. Duvar inşa edilirken taş sıralarının arasına yerleştirilmiş olan ahşap hatılların, şehre son veren yangında tamamen yanması sonucunda taş sıraları arasında boşluklar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, bu duvarın stabilize edilebilmesi için uygulanabilecek sınırlı sayıda konservasyon yöntemi ile karşı karşıyayız. Komisyona teslim edecek olduğumuz son konservasyon planlarını bitirme aşamasındayız.

Kazı Evi ve Altyapı İyileştirme Çalışmaları

Ekibimiz, Şahmuratlı Köyü'nde yer alan kazı evinin çeşitli binaları üzerindeki son derece önemli iyileştirme çalışmalarını sürdürmektedir. Projenin motorlu araçlarının yanı sıra kazı aletlerinin ve ekipmanın depolanması için de kullanılan garajın inşaatı 2018'de tamamlanmıştır. Aynı zamanda, yüzdürme analizi için kullanılmak üzere edindiğimiz yağmur suyu biriktirme varilinin yanı sıra, bu yeni garajın damının da kolaylıkla yağmur suyu biriktirmek için kullanılabilceği anlaşılmıştır. Su kaynaklarının ihtiyaçları karşılamaya yetmiyor olması yalnızca kazı ekibi değil son yıllarda tüm köy için de bir sorun haline gelmiş olduğundan, yerel kaynakları kısıtlamaktansa, kazı çalışmaları için gerekli su kullanımını geliştirdiğimiz bu tasarruf yöntemleri ile karşılamamız büyük öneme sahiptir. Diğer taraftan, 2018 sezonu sırasında, Sorgun Kaymakamlığı tarafından bölgenin kırsal kesimlerinde başlatılan yeni bir girişim kapsamında Şahmuratlı Köyü'nün su yönetimi sistemi de yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, köye, yerleşim tarihi boyunca ilk kez merkezi kanalizasyon ve temiz su boruları döşenmiştir. Uzun zamandır ihtiyaç duyulan bu yeni gelişmeler kuşkusuz, bölgede yalnızca yılın üç ayı boyunca çalışan ekibimizin değil, esasen tüm Şahmuratlı

Köyü sakinlerinin sürekli yaşam koşullarını iyileştirmek yönünde son derece önemli adımlardır.

Kazı evi yerleşkesinin yapılarında ve Kerkenes Dağı'na çıkan yollar üzerinde gerekli bir takım iyileştirme ve bakım çalışmaları bu yıl da sürdürülmüştür. Sorgun Kaymakamlığı'nın da desteğiyle Sorgun Özel İdare Müdürü Metin Kayhan, örenlerine ulaşan yolların düzeltilmesini üstlenmiştir. Ekibimiz, aynı zamanda kazı evi yapılarının damlarında gerekli onarımları yapmıştır. Projenin uzman ekip üyeleri tarafından buluntular üzerinde araştırmaların sürdürülmesi için kullanılan yukarı depo binasının içindeki geniş çalışma odasına da yeni raf sistemleri kurulmuştur.

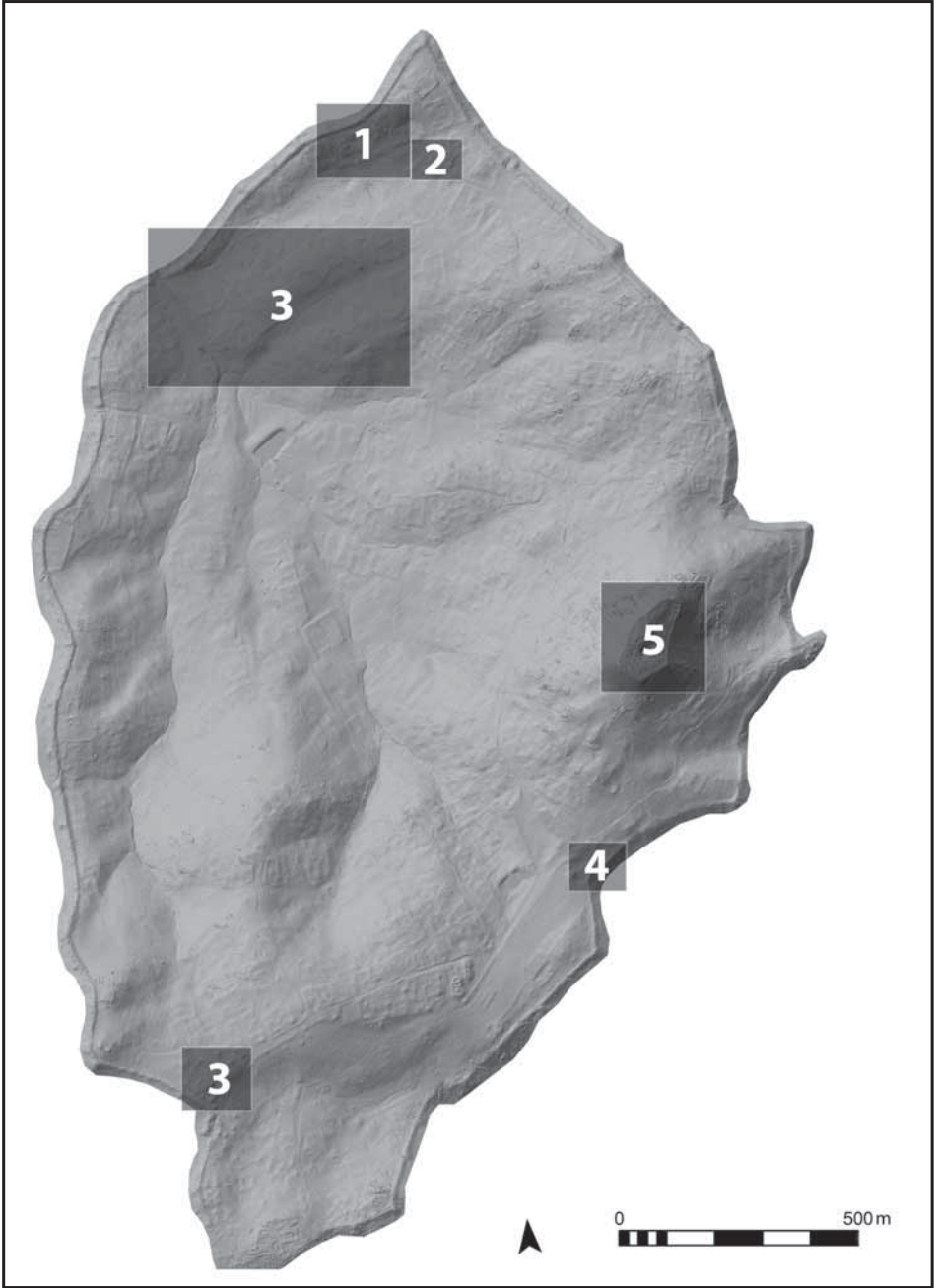
Kamusal Girişimler

Kerkenes Projesi'nin tanıtımı ve kamusal girişimler projemizin önemli hedefleri arasında yer almaya devam etmektedir. 2018 yılında, yıllardır Türkçe ve İngilizce çift dilli olarak yayınladığımız Kerkenes News/Kerkenes Haberler isimli dergimizin, son iki sezonda gerçekleştirdiğimiz çalışmaların özeti içeren son sayısını yayınladık. Geçen yıl Sorgun'da başlattığımız kamusal çalışmaları bu yıl da sürdürerek, Mehmet Akif Ersoy Ortaokulu öğrencileri ve öğretmenlerini kazı evinde düzenlediğimiz bir tanıtım konuşmasına ve örenlerini ziyarete davet ettik (Resim: 10). Ayrıca, Kerkenes Dağı bu ortaokulun bilim şenliği günlerine katılarak da tüm okula tanıtık. Son olarak, örenlerini gezmek isteyen ziyaretçilere arazide rehberlik yaparak projeyi ve antik kenti tanıtık. 2018 sezonu boyunca Kerkenes'i ziyaret eden, rehberlik ettiğimiz özel konuklarımız arasında Yozgat Valisi, Sorgun Kaymakamı ve Japon Büyükelçiliği'nden bir temsilci de yer almaktadır.

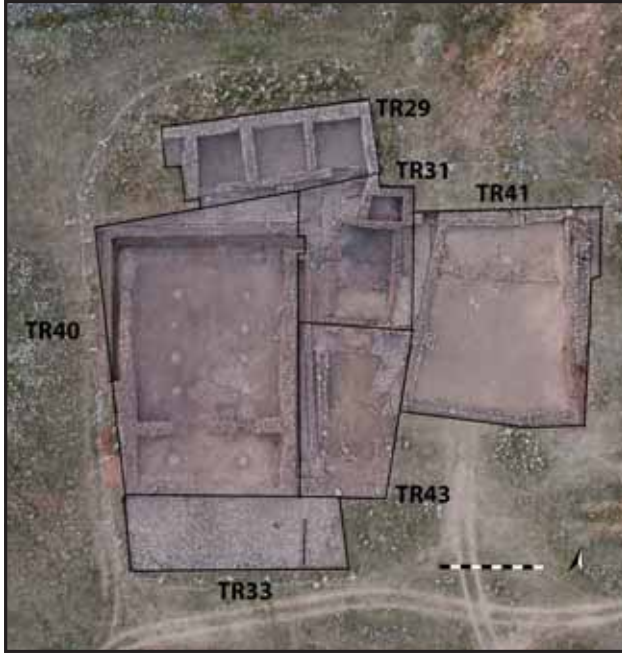
Teşekkürler

Kerkenes 2018 sezonu çalışmalarına verdikleri izin ve destek için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na en içten teşekkürlerimizi sunarız. Özellikle, bu yıl Bakanlık Temsilcimiz olan Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Yılmaz Ergi'ye teşekkürü borç biliriz. Verdikleri değerli tavsiyeleri için Yozgat Müzesi Müdürü Hasan K. Şenyurt'a ve çalışmalarımızı her şekilde destekleyen tüm Yozgat Müzesi ekibine minnettarız. Ayrıca, Yozgat Valisi Kemal Yurtnaç, Sorgun Kaymakamı Dr. Mustafa Altınpınar, Sorgun Belediye Başkanı Murat Gürbüz, Şahmuratlı Muhtarı Turan Baştürk ve Sorgun İlçe Özel İdare Müdürü Metin Kayhan'a da destekleri için teşekkür-

kür ederiz. Proje için finansal destek A.B.D. Ulusal Bilim Fonu (NSF) Proje Bursu # 1624105, A.B.D. Ulusal Beşeri İlimler Vakfı (NEH) Sayısal Yöntemler Geliştirme Bursu HAA-256218, Merops Fonu ve Central Florida Üniversitesi tarafından sağlanmıştır. Ekibimize bu yıl, Central Florida Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Abdullah Gül Üniversitesi, FORTH Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü, Koç Üniversitesi, Arizona Eyalet Üniversitesi, Groningen Üniversitesi, Boston Üniversitesi, Toronto Üniversitesi, Connecticut Üniversitesi, Arizona Üniversitesi, Tirana Üniversitesi, Batman Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne mensup uzmanlar ve öğrenciler katılmıştır.

Resim 1: 2018 sezonunda çalışılan alanların ören yeri haritasındaki konumları: (1) Kent Yapı Adası 8, (2) Kent Yapı Adası 7, (3) 2018 yılı elektriksel özdirenç yüzey araştırması alanları, (4) Kapadokya Kapısı ve (5) Kale.

Resim 2: TR41, TR43, TR33, TR40, TR29 ve TR31 No.lu açmalardaki kazı alanlarının hava fotoğrafı.

Resim 3: Kent Yapı Adası 7 (önde) ve Kent Yapı Adası 8'de çalışılan kazı alanlarının havadan görünümü.

Resim 4: 44 No.lu açmanın (TR44) hava fotoğrafı.

Resim 5: 43 No.lu açmada (TR43) kazılan duvar-arası boşluğu alan.

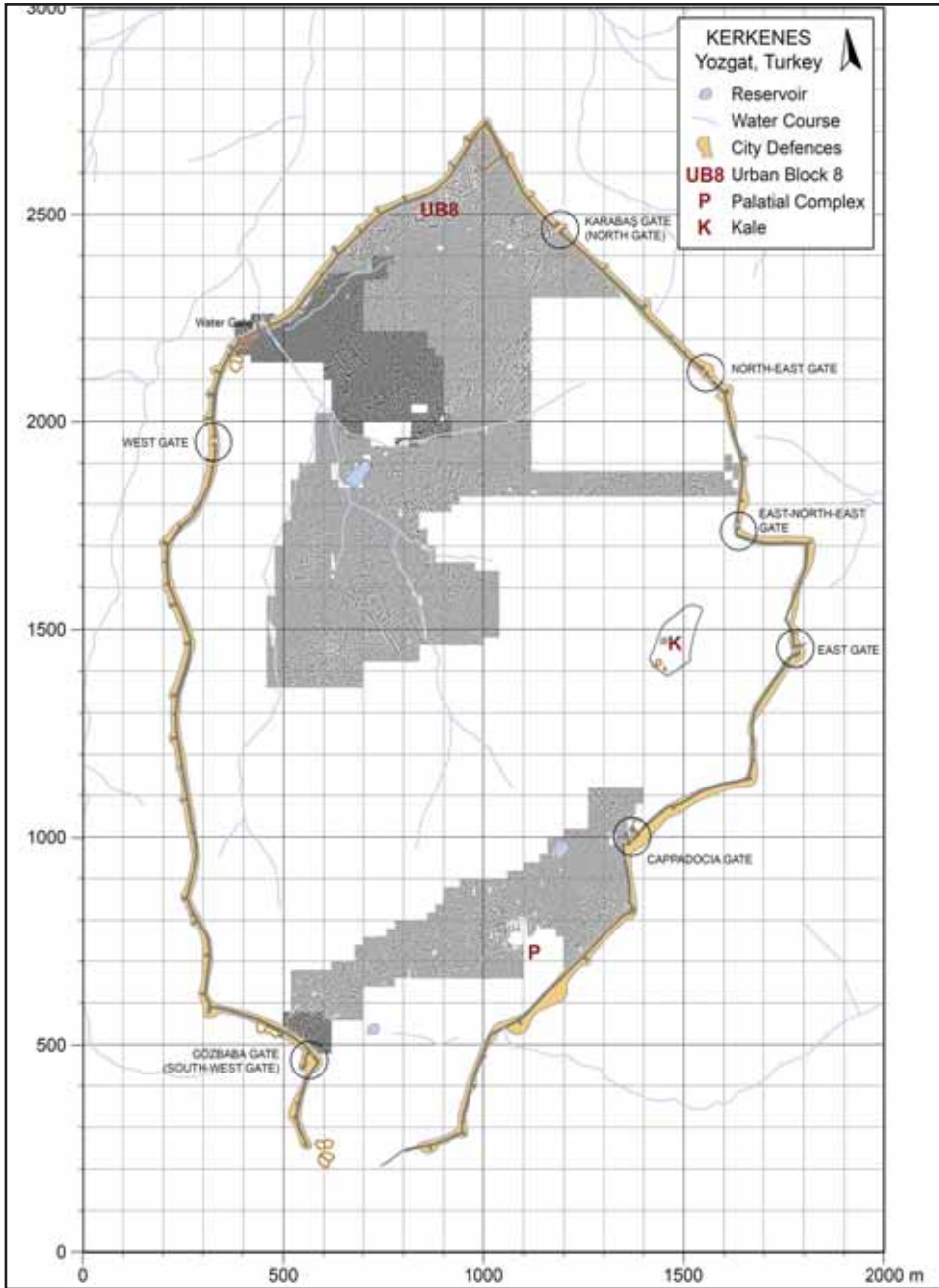
Resim 6: 43 No.lu açmanın (TR43) kuzey ucunda saptanan, kumtaşı bloklarla inşa edilmiş merdiven.

Resim 7: 44 No.lu açmada (TR44) bulunan yeşil taştan damga mühür.

Resim 8: Artırılmış gerçeklik cihazı kullanılarak dijital arazi çizimi yazılımının arazide test edilmesi.

Resim 9: 2018 sezonunda kentte yürütülen elektriksel özdirenç yüzey araştırmalarının sonuçları.

Resim 10: Mehmet Akif Ersoy Ortaokulu öğrencileri ve öğretmenleri, Kerkenes’i ziyaretleri sırasında artırılmış gerçeklik donanımlı cihazı denerken.

AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ 2018 YILI KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Sema DOĞAN*
Ebru Fatma FINDIK
Vera BULGURLU

Kazı çalışmaları 26 Haziran – 18 Ağustos 2018 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Demre Belediyesi ile diğer kurum ve kuruluşların katkıları ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara kazı alanı ve yapının çevresindeki temizlik ve düzenleme ile başlandı. 2018 yılında kazı çalışmaları planlandığı gibi kilisenin kuzeybatısında ve batı avlusunun batı alanında yürütüldü. Planlanan çalışmaların hedefi kilisenin kuzeybatısından itibaren başlatılan kazılarda ortaya çıkan Geçiş mekânının batı bölümünde ve batıda kazılara devam edilerek batı alanı topraktan arındırmaktır. Ayrıca önceki kazı döneminde kısmen açığa çıkarılan D yapısının orta bölümü olan D-2 mekânının açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Aziz Nikolaos Anıt Müzesi'nin batı alanında devam eden çalışmalar onbir açmada gerçekleştirilmiştir (D Yapısı: D-2 Mekânı Kuzeydoğu, D-2 Kuzey-orta, D-2 Kuzeybatı; Güney-1, Güney-2, Batı-6 Güney, Batı-6 Kuzey, Batı-10 Batı, Batı-10 Doğu, Batı-11 Batı, Batı-12 Batı açmaları). Aynı zamanda geçen yıllarda ortaya çıkarılan G yapısının içinde kuzey, orta ve doğu mekânlarında toprak temizliği sonucunda zemin döşeme taşları ve mozaik zeminin ortaya çıkarılması çalışmaları tamamlanmıştır. Kazı çalışmaları 5.00x 5.00 m. lik plankarelerde belirlenen açmalarda gerçekleştirilmiş ve kültür katmanları stratigrafik sistemde tespit edilen tabakalarla değerlendirilmiştir. Geç Roma, Erken ve Orta Bizans Dönemi mimari plastik elemanlar ile Helenistik, Roma,

* Prof. Dr. Sema DOĞAN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Beytepe- Ankara/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Fatma FINDIK, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Hatay/TÜRKİYE.
Vera BULGURLU, Sanat Tarihi, İstanbul/TÜRKİYE.

Bizans, Beylikler ve Geç Osmanlı Dönemine ait seramik ve diğer küçük buluntular tabakalara göre envanter kayıtları, belgeleme, tasnif ve tipolojilerin belirlenmesi tamamlanarak değerlendirilmiştir. Kazı çalışmalarının sonunda ortaya çıkarılan mimari buluntular dijital nivo ile ölçümleri yapılmış, fotoğraflarla belgelenmiştir; 1/50 ve 1/100 vaziyet planına işlenmiştir (Plan: 1).

D-2 Mekânı

D Yapısı, kilisenin kuzeybatısındaki alanda üç bölümlü (D-1, D-2, D-3 mekânları) ve kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dikdörtgen biçimli bir yapıdır. D-1 ve D-3 mekânları önceki kazı başkanlığı döneminde açığa çıkarılmış olup, D-2 mekânında bir açma gerçekleştirilmiş ancak mekânın içi tamamen boşaltılmamıştır. D Yapısının orta bölümü olan D2 mekânı dikdörtgen planlı, doğu ve batı duvarlarında ikişer, kuzey duvarında bir kapı açıklığı içermektedir (Plan: 2, Resim: 1-2). 11.50x6.50 m. boyutlarındaki mekânın beden duvarları yıkılmış durumdadır. D-2 mekânında kazı çalışmaları üç açmada (D-2 kuzeydoğu, D-2 doğu-orta, D-2 kuzeybatı açmaları) gerçekleştirilmiştir

D-2 mekânının kuzeydoğusunda 2.50x2.70 m. boyutlarındaki açmada 1.56 m. seviyesinde başlanan açmada yıkılan duvarlara ait moloz ve yapı taşlarıyla birlikte ele geçirilen yoğun tuğla-kiremit içeren toprak katmanının kiremit çatılı olduğunu, ele geçirilen kemer kilit taşları kapıların kemerli açıklıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Açmada seramik ve cam buluntuların yanı sıra çok sayıda bezemeli delikli levha parçaları bulunmuştur. -0.27 m. kotta zemin döşeme taşları ortaya çıkarılmıştır.

D-2 mekânının orta bölümünde 2.70x2.50 m. boyutlarındaki açma mekânın doğusundadır. Açmanın güneybatı köşesi de dahil olmak üzere doğuya doğru uzanan; kuzey-güney doğrultusunda 1.90 m. uzunluğunda, doğu-batı doğrultusunda 0.87 m. uzunluğunda, 0.17 m. kalınlığında bir duvar kalıntısına rastlanmıştır. Bu duvar kalıntısının üzerinde; güneybatı sınırına 0.39 m. kuzey-güney doğrultusunda 0.61 m. uzunluğunda, doğu-batı doğrultusunda 0.33 m. uzunluğunda başka bir duvar kalıntısının izleri yer almaktadır. Bu duvarlar, D yapısının dışında devam eden alt seviyedeki önceki evreye ait bir yapının kalıntılarıdır. Zemin döşemelerinin ortaya çıkarılmasıyla açmadaki çalışma sonlandırılmıştır.

D-2 Kuzeybatı açması 2.40x2.50 m. boyutlarında 1.56 m. seviyesinde başlatılmıştır. D-2 kuzeydoğu açması ile benzer toprak yapısında olup, yıkılan duvarların moloz ve kesme taşları ile 0.80 m. seviyesinden 0.45 m. seviyesine

kadar yoğun miktarda tuğla – kiremit buluntular içermektedir. -0.34 m.ye kadar inilen D-2 mekânının bu bölümünde zemin taşları bulunmamıştır. Batı duvardaki kapının önünde bir yükselti, olasılıkla bir basamak ortaya çıkmıştır. Bu bölüm tahrip olmuş zemin döşemesinin mevcut kalan bölümü olmalıdır. Gelecek yıl D-2 mekânının diğer bölümü açığa çıkarılarak D yapısının işlevi değerlendirilecektir.

D2 orta mekanındaki kazı çalışmalarında maden buluntular arasında bronz kandil fitili, ahşap mobilyalar için kullanılan bronz bağlayıcı, ayrıca D2 kuzeydoğu açmasında 0.15-0.05 kotta Bizans İmparatoru Phokas (602-610), Konstans II (641-668), -0.07-(-0.27) kotta M. Tiberius II Konstantin (578-682) bronz sikkeleri bulunmuştur. 6. yüzyıla tarihli delikli ve bezemeli levhalar moloz tabaka altında ana toprak seviyelerinde yoğun olarak ele geçirilmiştir. Zemin üzerinde bulunan seramik ve cam buluntular yapının erken evresine ait olup 5-7. yüzyıllar arasına tarihlendirilir. Sikke verileri ile de örtüşen buluntular Ortaçağda doldurulan ve yükseltilen zemin üzerine D yapısının inşa edildiğini düşündürür.

G Yapısı İçindeki Çalışmalar

2015-2017 yılları arasında açığa çıkarılan G Yapısı, kilisenin batı avlusunu batıdan sınırlamaktadır. 2015 yılı kazılarında ortaya çıkarılan G yapısında, 2016 ve 2017 yılı çalışmalarında yapının içi topraktan arındırılmış, ikinci katı ve cepheleri açığa çıkarılmıştır (Plan: 3, Resim: 3-5).

2017 yılında yapının içinde 0.00-(-0.13) m. kotlarında bırakılan çalışmalarda yapının kuzey bölümünde kuzey giriş kapısının önünde taşlarla sınırlandırılmış bölümlerin mezar yeri olduğu düşünülmüştür. Aynı zamanda yapının girişinden itibaren güneye doğru uzanan zemindeki taşların mezar kapağı olduğu düşüncesi burada antropolojik kazıların yapılması düşüncesini güçlendirmişti. Bu amaçla bu yıl mezarların açılabilmesi için öncelikle yapının içinde ince temizlik yapılmasına karar verildi.

G Yapısının kuzey bölümünde -0.13-(-0.59) m. arasında yapılan kazıda harçlı alçı karışımlı toprak tabakası tespit edilmiştir. Bu bölümün kuzeybatı ve kuzeydoğusunda taşlarla sınırlandırılmış mezar yerlerinde çalışmalara başlanmak üzere temizlik sonrası antropolojik kazılara başlanmış, ancak bu bölümlerde iskelet buluntusuna rastlanmamıştır.

G Yapısının orta bölümünde -0.13-(-0.59) m. arasında yapılan çalışmalarda bu bölümde kuzeydeki giriş basamaklarından itibaren güneydoğu aksına doğru 7.00 m. uzunluğunda, 0.60 m. genişliğinde beş dikdörtgen levhadan

sonuncusu *metop* ve *triglif* motifleri içeren Roma Dönemine ait devşirme kullanılmış bir mimari parçadır. Bu mimari elemanın detaylarının anlaşılması için 10 cm. inilerek -0.23 m. seviyesinde bırakılmış, bu seviye içerisinde alçı-kireç karışımı sert bir tabakaya rastlanmıştır. Yapı içerisinde bu verilerin anlaşılması için bu tabaka alınmıştır. Alçı-kireç karışımından oluşan tabakanın altından mekânın doğu sınırından başlayan dikdörtgen formda zemin döşemeleri ortaya çıkmıştır. Bugün için yalnızca üçü ortaya çıkarılan döşemelerin genel yüzey temizliği yapılmıştır.

G Yapısının güney bölümünde önceki yıllarda açığa çıkarılan büyük boyutlu kütsel taşlar yapının dışına tahliye edilmiştir. Bu bölümde -0.13 m. seviyesinde başlanan çalışmalarda G-kuzey ve G-orta biriminden güneydoğuya doğru uzanan ve raporlarda bahsedilen 7.00 m. uzunluğundaki dikdörtgen taşların bu bölümde de devam ettiği görülmüştür.

Bu mimari unsurun sonlandığı güneydoğu köşede 10 cm. inilerek -0.23 m. seviyesinde *opus tessellatum* tekniğinde zemin mozaığı ortaya çıkmıştır. Bu mozaik dizisi batıya doğru uzanmaktadır. Kırmızı, gri ve kahverengi *tesselaların* oluşturduğu mekik formlu geometrik kompozisyona sahip mozaığın üzerinde görülen yoğun harç tabakası, mozaığın önceki bir evrede yer alan yapıya ait olduğunu belirlemiştir. Benzer durum önceki yıllarda K mekânlarında ve F mekânının altındaki ilk yapı dönemi yapılarının mozaik zeminde karşımıza çıkmıştır. G Yapısının içinde ortaya çıkarılan seramik ve diğer küçük buluntular Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait olup, toprak içinde karışık bulunması 19. yüzyılda kilisede gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan atıkların G yapısının içinde toplandığını veya sürüklenmiş olduğunu düşündürür.

Batı-6 Güney, Batı-6 Kuzey, Batı-10 Batı, Batı-10 Doğu, Batı-11 Batı, Batı-12 Batı Açmaları

2017 yılında batı alanda açılmaya başlanan Batı-6, Batı-10, Batı-11 ve Batı-12 açmaları 5.05 m. kodlarında yüzey toprağın aşağı kaymasını önlemek amacıyla ve kazı çalışmalarında çıkan toprağın tahliye edilmesi için setler oluşturmak suretiyle 2018 çalışmalarında bu açmaların kazısına devam edilmiştir.

Batı-6 Güney ve Batı-6 Kuzey: B-9, B-10, C-10 plankarelerinde yer alan 3.00x2.00 m. boyutlarındaki Batı-6 açması kuzey ve güney olmak üzere iki aşamada kazılmış, 3.15 m.den -0.14 m. koda inilen alüvyon dolgu toprak ta-

bakası harçlı bir zeminle sonlanarak çalışma tamamlanmıştır. Batı-6 Kuzey açmasındaki Helenistik Döneme ait olasılıkla bir alabastron parçası teknik ve kullanılan renkler açısından dikkati çeken buluntular arasındadır.

Batı-10 Doğu, Batı-10 Batı, Batı-11 Batı, Batı-12 Batı

B-10, B-11 plankarelerinde yer alan Batı-10 Doğu ve Batı-10 Batı geçen yıl set olarak bırakılan açmalarda devam eden çalışmalardır. 4.50 m. ve 4.06 m. kodlarındaki setlerde 2.70x 1.80 m. boyutlarında başlanan çalışmalarda alüvyon dolgu toprakta herhangi bir mimari veri ortaya çıkmamış, her iki açmada 3.15 m. seviyesine inilerek set olarak bırakılmıştır.

Batı-6 Güney açmasının sınırından Batı-11 Batı açmasının güney sınırına kadar uzanan alan içerisinde yapılan çalışmada, Batı-10 Batı ve Batı-11 Batı açmasının ortak ve eşzamanlı kazısına devam edilmiştir. Bu iki açma içerisinde Batı-10 Doğu ve Batı-11 Doğu açmalarında kış aylarında yoğun yağış nedeniyle oluşan yarık dolayısıyla akan toprak tahliye edilmiştir. Alüvyon topraktan oluşan ve Batı-10 Doğu açmasının seviyesine kadar indirilen yarık toprak kütlesi 3.40m seviyesinde set olarak bırakılmıştır.

B-11, B-12, C-12 plankarelerinde yer alan B-12 Batı açması E ve G yapıları arasındaki geçiş mekânından batıya doğru uzanan duvarı hizalayarak 5.01 m.den inilerek 4.15 m. seviyesinde set olarak bırakılmıştır. Önümüzdeki yıl burada alanın açılmasına devam edilecektir.

F Yapısı-Batı Koridor Arasındaki Toprağın Taranması

2018 yılı kazı programına alınan çalışmalardan biri de kuzey kazı alanında biriktirilen toprağın taranarak alandan tahliye edilmesidir. Önceki yıllarda kış aylarında devam eden onarım çalışmaları sırasında F yapısı ile kilisenin kuzey nefinin batısındaki koridor arasında duvar olduğu düşünülen bölümün toprak olduğu anlaşılmış ve burada kazılan toprak, kazı kapanmış olduğundan kuzeyde kazı alanına taşınmıştır. Bu nedenle karışık atılan toprakta buluntular, stratigrafik sistemde toplanamamıştır. 2018 yılı çalışmalarında bu toprağın taranarak toprağın alandan tahliyesi sağlanmıştır.

Güney-1 ve Güney-2

Kilisenin batı avlusunu güneyden sınırlayan E Yapısının ikinci katını ortaya çıkarmak amacıyla batı avlunun güneybatısında iki açma açılmıştır. C-12,

C-13 plan karelerinde 2.00x3.00 m. boyutlarındaki Güney-1 ve güneyinde C-13 plankaresinde 2.00x3.00 m. boyutlarındaki Güney-2 açmalarında çalışmalara 5.05 m. kodunda başlanmıştır. Güney-1 ve Güney-2 açmalarında 4.50 m. seviyesinde batı avluda kış aylarında toplanan yağmur sularının atılması için geçmişte yapılmış ve halen kullanılmakta olan drenaj borusu ile müzenin ve kazı alanının korunması amacıyla üç yıl önce yapılan güvenlik kameralarının elektrik kablolarının açmada ortaya çıkması buradaki çalışmaların durdurulmasına neden olmuştur. Kabloların kazılacak alandan uzak bir noktaya taşınması için Antalya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile görüşülmüş, yerinde yapılan teknik incelemelerle kabloların taşınma işlemi planlanmıştır. Ancak kazı sezonunun son günleri olduğu için E yapısının ikinci katındaki çalışma gelecek yıla ertelenmiş ve her iki açma tekrar toprakla doldurulmuştur.

ANTROPOLOJİK ÇALIŞMALAR

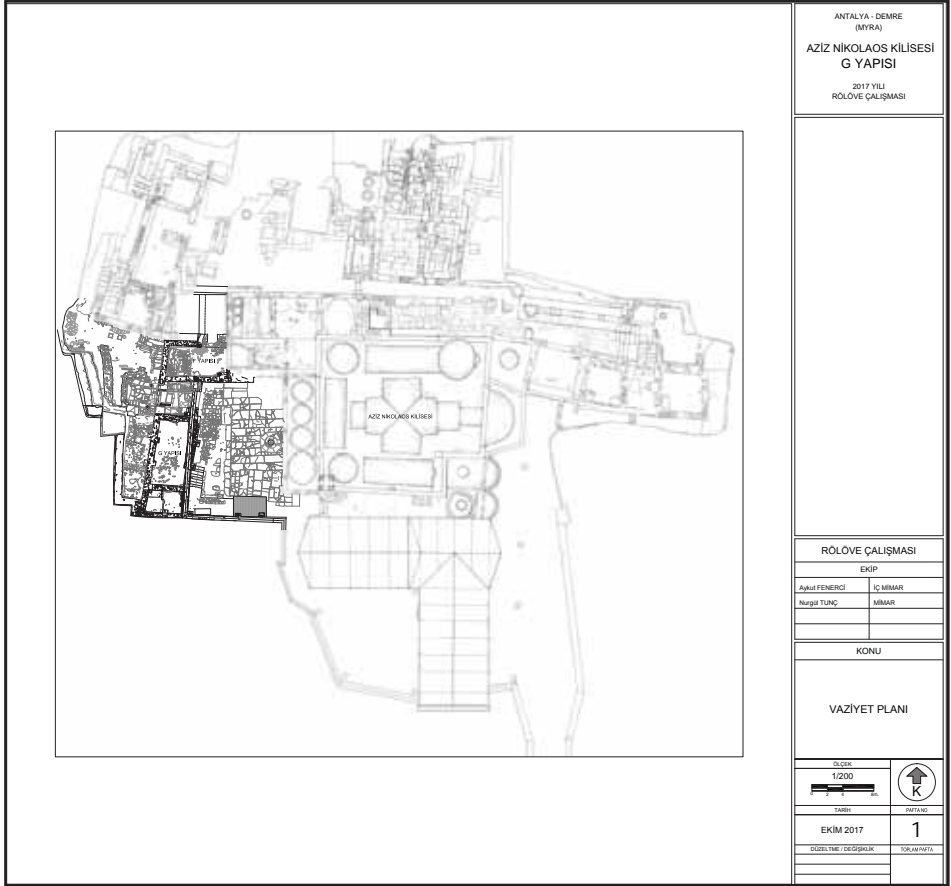
Antropolojik çalışmalar Doç. Dr. Ömür Dilek Erdal tarafından iki mezarda yürütülmüş, toplam beş erkek birey ortaya çıkarılmış ve bilimsel çalışmaları yapılmak üzere Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Laboratuvarı'na tutanak ile götürülmüştür (M-5, M-6 mezarları). M5 ve M6 mezarlarında Bizans İmparatoru Romanos IV (1068-1071) bronz sikkesi, Fransa Kralı Louis IX (1226-1270) gümüş sikkesi ile Iustinianos I (527-565) bronz sikkesi ele geçirilmiştir.

KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Metal buluntular ile sikkelerin temizlik ve konservasyon çalışmaları ile Aziz Nikolaos Anıt Müzesi içinde ziyarete açık bölümlerdeki bazı zemin döşemelerinin konservasyonu Restoratör Uzman Öğr. Gör. Oğuz Emre Kayser tarafından yapılmıştır.

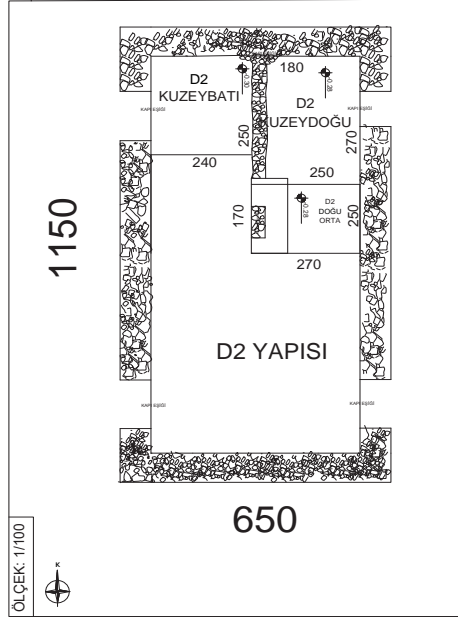
EPIGRAFİK ÇALIŞMALAR

2017 yılında konservasyonu tamamlanan G Yapısının cephesindeki duvar resimlerinde yer alan dini metinlerin okunabilmesi için kazı ekibi üyesi Epigrafist Doç. Dr. Erman Gören incelemelerde bulunmuştur.

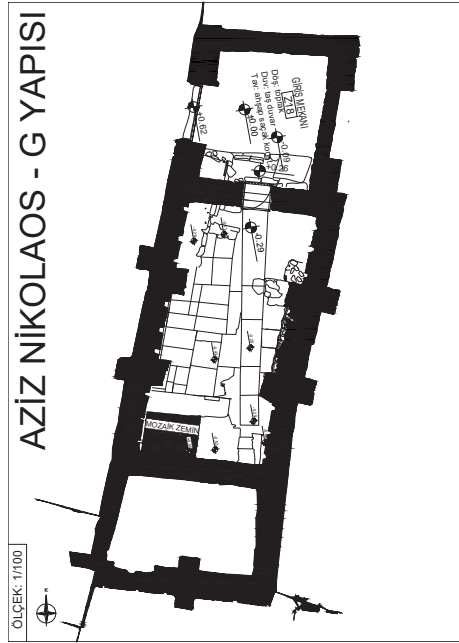

Plan 1: Vaziyet planı-200

AZİZ NİKOLAOS - D2 YAPISI

Plan 2: D2 Mekanı

Plan 3: G Yapısı

Resim 1: D2 Mekanı

Resim 2: D2 Mekanı

Resim 3: G Yapısı

Resim 4: G Yapısı

Resim 5: G Yapısı, batı cephe

ÇAKIRBEYLİ-KÜÇÜKTEPE HÖYÜK 2018 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Serap YAYLALI*
Özlem TÜTÜNCÜLER BİRCAN
Yılmaz AKKAN

Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük, Aydın il merkezinin 11 km. güneyinde, Kocaeli İlçesi'ne bağlı Çakırbeyli Köyü'nün 1.5 km. kuzeyinde yer almaktadır. Çine Çayı'nın Büyük Menderes Nehri ile birleştiği noktanın yaklaşık 500 m. güneybatısındadır.

Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük 2018 yılı kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Aydın Arkeoloji Müzesi Müdür Vekili Yılmaz Akkan başkanlığında ve Prof. Dr. Serap Yaylalı'nın bilimsel danışmanlığında bir ekip tarafından sürdürülmüştür. 03.09.2018 tarihinde başlatılan kazı çalışmaları 20.09.2018 tarihinde sonlandırılmıştır. Ödenek azlığı nedeniyle çok kısa süre devam edebildiğimiz bu yıl yapılan kazılarda, yeni alanlar açılmamıştır. Çalışmalar önceki yıllarda başlanan D5 açması (Resim: 1) ile D5'in kuzey bitişiği olan D4 (Resim: 2) ve batı bitişiği olan E5 açmasında (Resim: 3) yürütülmüştür.

D5 açmasının güneyinde, geçtiğimiz yıllarda ortaya çıkardığımız, doğu-batı yönünde devam eden 1.20 m. genişliğindeki, yaklaşık 6 m.yi bulan taş örgü duvarın/platform, D5'in sonundan 90 derecelik dik açı ile dönüp güney bitişiğindeki E5'e girdikten kısa süre sonra sonlandığı görüldü. Bu son

¹ * Prof. Dr. Serap YAYLALI, Kemer Mh., Kocatepe Cd., No. 3/34, Aydın/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Özlem TÜTÜNCÜLER BİRCAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Aytepe-Aydın/TÜRKİYE.

Yılmaz AKKAN, Aydın Arkeoloji Müzesi, Aydın/TÜRKİYE

Bize çalışma olanağı sağlayan Bakanlığımıza, Genel Müdürlüğümüze; maddi destekleri için Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğüne, yardımlarını çalışmalarımızdan esirgemeyen Aydın Valiliği'ne, teşekkür borçluyuz. 2018 yılı Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük kazısı, Doç. Dr. Özlem Tütüncüler Bircan, ADÜ FEF Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencileri Jale Aydın, Sevda Aydın, Fevzi Özcan, Gül Tuğçe Toprak, Yiğit Burak Yüksektepe, Arkeoloji Bölümü lisans öğrencilerinden Mehmet Serhat Deniz, H. Kübra Aytekin, Büşra Rümeyza Akıncı, Bilge Sevgi Pehlivan, Seher Yılmaz ve Şüra Elkatmış ile Çakırbeyli Köylülerinden işçilerimiz Saadet Afşar ve Gülfizar Afşar'ın katılımlarıyla gerçekleşmiştir. Gayretli ve özverili çalışmalarından ötürü ekip üyelerimize minnettarız.

buluşun duvarın bitirilmesi şeklinde olmadığı, yıkım vb. tahribatlarla oluştuğu, taşların düzensiz sökümünden anlaşılmaktadır. Ancak bu taş örgünün fonksiyonu ve mimari ile ilişkisi henüz çözülememiştir. Gelecek yıl yapılacak araştırmalarla daha ayrıntılı bilgi edinileceği kanısındayız.

2016 yılında D5 açmasında bulduğumuz ETÇ *pithos*unun yaklaşık 1-1.5 m. doğusunda, geçen yıl, tabaka 3 olarak tespit edilen seviyede ikinci *pithos* bulundu. Bir kısmı açığa çıkartılan, diğer kısmı, yanında doğu-batı doğrultusunda uzanan, 0.75 cm. genişliğindeki taş temel duvarının batı ucu altında kalan, ETÇ *pithos*unun üzerinin beş adet oval-yassı taşlarla düzgün şekilde kapatıldığı bu yılki kazılarda anlaşılmıştır (Resim: 4). Ağız kısmı güneybatıya bakan 2.15 m. derinlikte bulunan *pithos*un boyu 1.25 m.dir. Yakın çevresinde küçük seramik parçacıkları, tuzlu su midyesi kabukları, keski, obsidyen parçaları ve dağ kristali parçaları tespit edilmiştir. Burada önemli olan, bir kısmı duvar altına yerleştirilen küp mezarın, Erken Tunç Çağı 'yerleşim içi gömü' geleneğini sergiliyor olmasıdır.

*Pithos*un bu yıl kazılan kısmının içinden çıkarılan toprak elenirken küçük bir idol ele geçirilmiştir (Resim: 5). Pişmiş toprak bir kap parçasının, "8" formunda şekillendirilmesiyle oluşturulan idol, 2.6 cm. yüksekliğinde olup, üretildiği seramik, Afrodiasis¹ ve Beycesultan'dan² tanıdığımız ETÇ'nin içi kırmızı dışı kahverengi astar boyalılarından. Kaliteli hamuru iyi pişirilmiştir. İdolün üst yarısı altına oranla biraz daha dardır. Form olarak ETÇ'nin Batı Anadolu'da üretilen şematik idollerinden Troia'nın³ Troia I'den Troia IV'e kadar görülen ve Troia I ile II de yaygın olan, "8" biçimli olanlarına benzer. Afrodiasis⁴, Beycesultan⁵ ve Seyitömer⁶ ETÇ örnekleri arasında da benzerleri vardır.

Açma içinde ele geçirilen kabuklu su hayvanlarının kabuklarından, bunların tatlı su midyelerine (*Palaeoheterodonta (Tigridis Bourguignat)* ve tuzlu su midyelerine (*Pteriomorpha-Cerastoderma Edule Glaukum*) ait olduğu anla-

¹ Joukowsky 1986, vol. II, 580, 279. 3.

² Lloyd-Mellaart 1962, Vol.I. 202-203, fig.P.47.

³ Troia I (Blegen at al 1950, Plates, 127, Typ 3G; fig.216.). Troia II (Blegen at al 1950,Plates, fig. 360.). Troia III (Blegen at al 1951,Plates, fig.48), Troia IV (Blegen at al 1951,Plates, fig.147. 36-265, fig.151. 33-215. Bu idol de kırılan seramikten koparılan parçanın şekillendirilmesiyle yapılmıştır.)

⁴ Joukowsky 1986,Vol. I.212-213, fig.224--230.

⁵ Lloyd-Mellaart 1962,Vol. I, pl. XXXII.4.

⁶ Bilgen vd. 2015,183.fig.193b, 184.fig.193c.

şılmıştır. İnsanlar tarafından, beslenmelerinde⁷, kumaşların boyanmasında⁸, takı⁹, ilaç¹⁰, alet¹¹ yapımında kullanılmış, ticareti¹² yapılmıştır. Anılan kabuklulardan *pithos*umuz içinde rastlananlar ölü hediyesi olarak, açma içindeki diğerleri ise yukarıda açıklananlar gibi, günlük yaşamda kullanıldıkları şeklinde yorumlanmıştır (Resim: 6). Aynı ya da farklı kullanım dönemlerinden olsalar da, Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük'te bulduğumuz tuzlu su ve tatlı su kabukluları ile benzeri türlerine, Troia VIIa¹³, Afrodiasias¹⁴, Beycesultan¹⁵, Panaztepe¹⁶, Ulucak¹⁷, Yeşilova¹⁸, Tavşan Adası¹⁹, Panionion²⁰, Çobanisa²¹, Hallançemi²² gibi diğer bazı yerleşimlerde rastlanmıştır. Günümüzde de kabuklardaki sedefler, takı yapımında, ahşap eşya ve mobilyaları süsleyen sedef kakma işçiliğinde kullanılmaktadır.

D5 açması batı kesiti seviye inme çalışmalarında, 15-20 cm. inildiğinde kırık ve sağlam ağırşaklar ile yuvarlağımsı şekillendirilen kırık seramik parçaları üzerinde delik açılarak oluşturulan disk biçimli ağırlıklar ele geçirilmiştir. Tüm buluntular arasında çoğunluğu oluşturan seramikler içinde, sayıca en çok olan grup dokumacılıkta kullanılan ağırlık ve ağırşaklardır. Ağırlıkların piramidal biçimli olanları (Resim: 7) dokunacak kumaşın ince ya da kalın oluşu ile bağlantılı olarak farklı ağırlık ve boyutta olabilmektedir. Piramidin üst yarısının ortasında yer alan ip deliği, her zaman aynı yerde olmayıp, bazen daha aşağıya, bazen üst kenara bazen de yan kenara yakın açılmıştır. Di-

-
- 7 Derin 2007, 381, İzmir Yeşilova Höyük Neolitik Çağ toplumunun midye türü kabukluları yedikleri ve bu tür besinlere karşı beğeninini çağın son döneminde arttığı belirtilmiştir.
- 8 Korfmann 1998,359; Karadağ 2007. 45-47,114.
- 9 Derin ve Öner 1996, 417.
- 10 Koçel Erdem 2010,387.
- 11 Debruyne 2010, 3-4vd.
- 12 Büyükarakaya ve Erdal 2005,68.
- 13 Blegen at al. 1958,Text, 70, 73.
- 14 Joukowsky 1986,Vol. I,191-193, Table: 29-31; Vol.II, 626, 525.2: Tatlı su kabukluları ETÇ, OTÇ, GTÇ ve DÇ buluntuları arasında ele geçmiştir. Tuzlu su kabukluları da GKÇ'da: bkz. Vol II, 532, 1598f.16, fig. 379. 28; 1598c.2, fig. 379.34; ve ETÇ'da: bkz..Vol II, 564, 1481.1. buluntular arasında ele geçmiştir.
- 15 Lloyd-Mellaart 1962, Vol. I,104.
- 16 Tekkaya 1993,211vd.
- 17 Derin-Oner 1996, 417.
- 18 Derin 2011,40.
- 19 Furtwaengler at al. 2010, 157.
- 20 Lohmann 2005, 241vd.
- 21 Güleç vd. 2000, 133vd.
- 22 Rosenberg 1994, 84vd.

ğer ağırlıklar ise kırık seramik parçalarının yuvarlak biçimde şekillendirilmesinden sonra ortasına delik açılmasıyla oluşturulanlardır (Resim: 8). Burada merkezde olan ip deliği, piramidal ağırlıklarda olduğu gibi her zaman aynı yerde açılmamıştır. Bu tip ağırlıkların benzerleriyle de Troia'da²³ karşılaşıyoruz. Çakırbeyli-Küçüktepe piramidal formlu ağırlıklarının benzerleri, ETÇ Troia²⁴, Afrodiasias²⁵, Demircihöyük'de²⁶, OTÇ ve GTÇ Beycesultan²⁷, Troia²⁸, Çine-Tepecik²⁹ ve çağdaşı bazı yerleşimlerde bulunmuştur.

Küresel, konik, bikonik formlu ağırşakların ip delikleri dikey konumlandırılır. Ağırşaklar kilin el ile şekillendirilmesiyle yapılmıştır. Ağırşakların, yüzeyi kazıma bezemeli olanları (Resim: 9) yanı sıra bezemesiz olanları (Resim:10) da vardır. El ile kazınarak çizilen ve her zaman düzgün yapılamayan geometrik bezekler, zigzag ve benzeri çizgili bezeklerden oluşur. Bazen bu bezeklerin içleri beyaz dolgu maddesi ile doldurularak süslenmiş bazen de dolgu maddesi kullanılmayıp boş bırakılmıştır. Burada kısaca değinilen ağırşakların benzerleri, Troia³⁰ ve Afrodiasias³¹ ile Beycesultan'da³², Çine-Tepecik'de³³ ETÇ örnekleri arasında bulunuyor.

D5 açmasının a6 plankaresinde bulunan bronz hançer (Resim: 11), Batı Anadolu'nun ETÇ kültür ürünlerindedir. Kısa ve geniş kabza çıkıntısı üzerinde sapa bağlantıyı sağlayacak perçin deliğinin olup olmadığı oksidasyonun çokluğu nedeniyle anlaşılamamıştır. Omuzlar köşelidir ve yanlara/dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Geniş bıçak kısmı, ucuna doğru hafifçe daralarak iner. Omuzlarının köşeli çıkıntı yapması ve dil/bıçak kısmının daha geniş olması gibi özellikleri bakımından Stronach³⁴ tarafından yapılan sınıflandırma-

²³ Blegen at al 1950,Plates, fig. 221. 37-151,33-160,33-157; Blegen at al 1951, Plates, fig.151,37-547,32-488,32-397.

²⁴ Blegen at al 1950,Text, 104, 330, 338, 353; Plates, fig. 221.35-458, 36-365, fig.222. 33-170,fig. 369. 35-282, 36-295, grup foto. ; Blegen at al 1951, Plates, fig.150. 36-388,37-136,37-285,36-389,32-485.

²⁵ Joukowsky 1986,Vol I, 379,fig.315-316.

²⁶ Obladen-Kauder 1996, 238,Abb.165. 1.

²⁷ Murray 1995,118,Fig.17.197.

²⁸ Blegen at al. 1953, Plates, 31, fig. 305. 36-358, 37-134,37-216,37-366,36-344; Blegen at al. 1958,Text,18, Plates, fig.256. 37-287(VIIb1), 37-88, 37-289, 37-356, 33-154,37-658.

²⁹ Günel 2015,289,res.2-3; Yılmaz 2016, 96, res.3-4.

³⁰ Blegen at al 1950,Plates, fig.221.üstten 2-4.sıralar. 366-367; Blegen at al 1951, Plates, fig.151-152.

³¹ Joukowsky 1986,Vol. I, 373-378, fig.311-314.

³² Lloyd-Mellaart 1962,Vol. I, 274, fig. f.5; 277-278, fig. F.6.

³³ Günel 2008,76-77, çiz. 6.2-3. OTÇ örnekleri: 2011,72,res.11-13. GTÇ örnekleri:2014,294-295,res.2-3.

³⁴ Stronach 1957,98, 91, fig.1.12; 93, fig.2.13.

nın 'Tip 4' grubuyla uyum içindedir. Anılan grupta değerlendirilen Troia³⁵ ve Bayındırköy³⁶ hançerleri yanı sıra Beycesultan³⁷, Baklatepe³⁸ ve Semayük³⁹ örnekleriyle de kurulan benzerlikler, hançerimizi kaplayan kalın oksidasyon tabakasının temizlenmesinden sonra yeniden değerlendirilecektir. İç Ege'de Seyitömer⁴⁰ OTÇ yerleşiminde ele geçirilen hançerler arasında benzeri vardır.

Madeni eserlerden yukarıda değinilen bronz hançer dışında, eğrilmiş, sivri uçlu, ip delikli bronz dikiş iğnesi (Resim: 12) ile yarım ay biçimli ince demir halka bulunmuştur (Resim: 13).Demir halkanın henüz nerede kullanıldığı tam olarak anlaşılamamıştır. Dikiş iğnesi, birisi baş kısmına diğeri ucuna yakın olmak üzere iki yerden kıvrılmıştır. Dikiş iğnelerinin ip delikleri, bazen iğne yapılacak telin baş kısmına delik açılmasıyla yapılmıştır. Bazen de bu telin baş kısmına gelen ucunun halka şeklinde döndürülerek gövdeye birleştirilmesiyle yapılmıştır. Örneğimizde, oksitlenmeden görülebildiği kadarıyla, yuvarlak ip deliği, baş kısmına vurularak açılmıştır. Her iki uygulamanın benzerlerine Beycesultan Kalkolitik⁴¹ ve ETÇ⁴² tabakalarında rastlamıştır. Ayrıca Troia I⁴³ ve Troia II⁴⁴ ile Seyitömer⁴⁵ ETÇ yerleşiminde de görüyoruz.

D5 açmasının a8 plankaresinde 1.20 m. derinlikte bulunan mermer idol (Resim: 14) üçgen başlı, boynu sadece çentikle belirtilmiş, torba gövdelidir. Gövdenin sağ yan kenarı hafif düzleştirilmiş, diğer kenar ise şişman göbeği anımsatırcasına öne çıkıktır. Fakat bu şişkinliğin düzgün yuvarlak olarak değil, köşeli dönüşlerle tamamlanması, gövdeye köşeleri yuvarlatılmış dörtgenimsi görünüm vermiştir. Tabanı düzdür ama düzgün değil eğiktir. Tam olmasa da yakın benzerleri Troia IV⁴⁶ ve Afrodiasias'da⁴⁷ görülür. Joukowsky tarafından en erkeni Geç Kalkolitik Dönem⁴⁸, verilen Afrodiasias'ın omuzdan

³⁵ Stronach 1957,93, fig.2.13; Sazcı 2007, 166, 380. A1-W3, A1-W11.

³⁶ Stronach 1957, 91, fig.1.12.

³⁷ Lloyd-Mellaart 1962, Vol. I, fig.9,3-5, pl. XXXV b.

³⁸ Özkan-Erkanal 1999, lev.19. ; Keskin 2011, 279.Kat no.158-159.

³⁹ Mellink 1969,Pl.74, fig.22.

⁴⁰ Bilgen vd. 2015, 105, fig. 118.

⁴¹ Lloyd-Mellaart 1962,Vol. I, 281, fig 8. 1-3, pl.XXXIV.

⁴² Lloyd-Mellaart 1962,Vol. I, 288, fig. F.11.10-16, pl. XXXV.

⁴³ Blegen at al. 1950, Plates, fig.125-126.

⁴⁴ Blegen at al. 1950, Plates, fig.358. 35-265.

⁴⁵ Bilgen vd. 2015, 177,fig.188-189.

⁴⁶ Blegen at al. 1950, Plates, fig.147: 37-184.

⁴⁷ Joukowsky 1986,Vol. I, 203,table A,205.201(348. 1)

⁴⁸ Joukowsky 1986,Vol. I, 202.

çentikli idolünün, ETÇ idolleri arasında da örneğimize benzeyeni vardır⁴⁹. Afrodias' da anılan idollerin Geç Kalkolitik Dönemde, ETÇ ve OTÇ da görülmesi⁵⁰, onların bu kadar uzun süre kullanım devamlılığını gösteren önemli verilerdir. Seyitömer⁵¹ ETÇ yerleşiminde de tam olmasa da benzeri sayılabilecek bir örneği ele geçirilmiştir

D5 açması b2 plankaresinde, pişmiş topraktan (Resim: 15) konik tutamaklı damga mühür ele geçirilmiştir. Mührün dörtgen formlu baskı yüzünün bir kenarında küçük kırık vardır. Sertleşmiş toprak tabakası ile üzeri kısmen kapanmış olan baskı yüzündeki bezeme net olarak görülebilmiş olsa da, sahneyi ikiye bölen dikey çizgi ile dik kesişen yatay çizgilerle yapılan geometrik bezemenin varlığı ve kazınarak yapıldığı anlaşılmıştır. İnsanlık yaşamında mülkiyet kavramının doğuş göstergesi olan ve en erken Neolitik Çağda görülen damga mühür kullanımı ilerleyen dönemlerde giderek artmıştır. Yukarıda kısaca tanıtımı yapılan mührümüzün formu ve bezemesi bakımından, her ne kadar Geç Kalkolitik Dönem Bağbaşı⁵² örneği ile benzerliği görülebilse de, daha çok Afrodias⁵³, Semayük⁵⁴, Bademağacı⁵⁵ ve Höyüktepe⁵⁶ gibi bazı ETÇ yerleşimlerinde ele geçen damga mühürlerle daha fazla benzerlik olduğu gözlenmiştir.

D5 açmasından ele geçirilen pişmiş toprak figürine ait olduğu düşünülen bacağı, diz aşağısı ile bilek yukarısı arasından, tabana kadar olan parçası. Ayağın tarak kısmından uçtaki burun kısmına doğru çok düzgün şekilde daralarak üçgenimsi görünüm oluşturmaması nedeniyle, figürün ayağında bot olduğu varsayılmıştır. Figür kalıpla değil de, kilin elde şekillendirilmesi ile yapılmıştır. Hamuru küçük taşçık ve mika katkılıdır. Hamuru renginde kızılımsı kahverengi astar boyalıdır. Troia VIIb⁵⁷ tabakasında bulunan ve örneğimize benzeyen, bir bacağı alt yarısının bilek yukarısına kadar olan kısmının belirtildiği parçanın, çömlek ya da *askos* gibi bir kabın ayaklarından birisinin

49 Bkz. Dn.49.

50 Joukowsky 1986, Vol. I, 203, table A.

51 Bilgen vd. 2015, 183, fig.193b. En alt sıranın sol başındaki idol.

52 Eslick 1992; Duru 2008, 143, res.284.

53 Joukowsky 1986, Vol. I, 382-383. Formu ve baskı yüzündeki bezemeleri benzemese de damga mührü tanımları ve kullanmaları önemlidir.

54 Mellink 1967, pl.84, fig.54-566, 58-59; Mellink 1970, pl.58, fig.23 a-b.

55 Duru 2008, 172, res.344.

56 Türkcan-Beyoğlu 2015, 434-435, çiz.1, tabl.2-3, fot.1-2.

57 Blegen at al. 1958, Text, 177, 200, Plates, fig.275.8a-b.

olabileceği belirtilmiştir⁵⁸. Eserimizin figürine ait bacak parçası mı yoksa bir kabin ayak parçası mı olduğunun belirlenebilmesi için yeni sezonda diğer parçaların beklenmesi yararlı olacaktır.

D5 açmasında anılanlar dışındaki bir diğer grup, çoğunluğu siyah renkli ve bazen de kısmen şeffaf olan obsidyenden yapılmış alet ve alet parçalarıdır. Bu dilgi ve parçalarının uzunlukları 1.3 cm.-4.3 cm. arasında, genişlikleri ise 0.6 cm.-2.7 cm. arasında değişir. Bunların yanı sıra sileksten yapılmış, uzunlukları 2.8 cm.-4.3 cm. arasında, genişlikleri 1.4 cm.-2.7 cm. arasında dilgi ve parçaları ile yaprak biçimli kazıyıcı ele geçirilmiştir. Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük örneklerinin benzerleri, Afrodiasis'daki⁵⁹ Geç Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ ait çok sayıdaki obsidyen, sileks ve diğer bazı taşlardan yapılan dilgi, delgi, kazıyıcı, kesici ve benzeri aletler arasında vardır. Ayrıca Çine-Tepecik⁶⁰ ile Seyitömer⁶¹ Erken ve OTÇ buluntuları arasında da benzerleri bulunmuştur. Baklatepe'de⁶² bulunan ETÇ I Dönemi obsidyen atölyesi, Batı Anadolu Bölgesinde bilinen tek obsidyen atölyesi olması nedeniyle, bölge obsidyenleri, atölye-ev oluşu, işçiliği, ustaları, geliş yeri, Anadolu ve Kıta Yunanistan'daki merkezlerle ilişkiler konusunda önemli katkılar sağlamıştır⁶³.

D5 açmasında ele geçirilen eserler arasında az sayıda olsa da hayvan kemiğinden yapılmış spatulaya ait ağız parçaları vardır. Mevcut uzunlukları 3.6 cm.-4.3 cm. arasında, genişlikleri ise 2.2 cm.-2.7 cm. arasında değişmektedir. Köşeleri yuvarlatılmış dörtgenimsi formludur. Eser bulunduğu spatulanın ağız kısmını anımsatması nedeniyle spatula parçası olduğu düşünülmüşse de, eser henüz bulunmamış olan sapıyla birlikte düşünüldüğünde, ETÇ uzun boyunlu/gövdeli kemik idolleri anımsanmıştır. Bu nedenle yeni kazı sezonunda rastlanılacağı umulan sap parçalarına bakılarak konu yeniden ele alınacaktır. Parçalar bulunamasa bile yeniden değerlendirilecektir.

D5 açmasında küçük öbekler halinde ele geçen bitki tohumlarının hangi bitkiye /tahıla ait olduğu yapılan inceleme sonunda belirlenecektir.

D5 açmasının kuzey bitişiği olan, D4 açmasının kuzeybatı köşesi plankalarında çalışılırken, yaklaşık 40-50 cm. inildiğinde üç farklı döşeme düzen-

⁵⁸ Blegen at al. 1958, Text, 177, 200.

⁵⁹ Joukowsky 1986, Vol.I, 242 vd.; Vol. II, 537, fig. 388.13,1583. 2; 550, fig. 395.8, 1563. 104; 561, fig. 404; 570, fig. 409.

⁶⁰ Günel 2006, 21-22; 2007,236; 2008,77, 80 vd.; 2011,73.

⁶¹ Bilgen vd. 2015, OTÇ örnekleri: 109, fig.124; ETÇ örnekleri: 180,fig.191.

⁶² Kolankaya Bostancı 2006, 222.

⁶³ Kolankaya Bostancı 2006, 225-230.

lemesi ile karşılaşmıştır. Bunlardan ilki fazla kalın ve düzgün kenarlı olmayan, kırık seramik parçalarının, plaka gibi, tabana döşenmesiyle oluşturulan dikdörtgen biçimli döşeme düzenlemesidir. Bunun hemen kuzeybatısında yer alan ikincisi ise kuzeybatıya doğru içbükey dönüş yapan, düzensiz yassı taşlarla kaplanmış bir döşemedir. Ovalimsi-yuvarlak planıyla fırın tabanını anımsatan üçüncü ise kırık seramik parçalarıyla kaplanmıştır

Birinci döşemin üzeri temizlenirken ele geçirilen, M.S. II. yy sonuna kadar önemli bir terra sigillata/doğu sigillata B üretim merkezi olan Tralleis'den⁶⁴ tanınan, Erken Roma İmparatorluk Dönemi seramiklerinden, turuncumsu kırmızı astar boyalı, mat kaygan astarlı kap parçalarının, tarihlenmeye olan katkıları bakımından önemi büyüktür. Benzer parçaları Laodikeia antik kentinde de görüyoruz⁶⁵. Gelecek yıl devam edecek çalışmalarla çözümlenebileceği düşünülen bu düzenlemenin yer aldığı alanın, bir ışık mekanı olması üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca bu alanda Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait geç dönem seramik parçalarının Geç Kalkolitik Dönem sileks ve obsidyen alet parçacıklarıyla birlikte bulunması, geçen yıllarda bildirildiği üzere⁶⁶, höyük katmanlarının karıştırıldığını bir kez daha açıklar niteliktedir.

D4 açmasında bulunan seramik parçası, ETÇ sevilerek uygulandığı⁶⁷ gibi el yapımı, siyah boya astarlı ve el ile yapılmış kazıma bezemesi, beyaz dolgu maddesi ile doldurularak süslenmiştir. ETÇ seramiklerinde uygulanan bezeme tekniği ile benzerdir.

Parça üzerinde görülen bezeme, kompozisyon kurgusuyla dikkat çekmektedir. Kabin yüzeyine yapılan ve taş oyunu tahtasına benzeyen çizimde, yatay ve dikey konumlu yanyana duran üçer kare boşluğuna, oyun taşlarını anımsatan doldurma bezekleri yerleştirilmiştir. Taş oyunu tahtasına olan benzerliği konusunun araştırılması seramikleri daha ayrıntılı tanımamıza ve yaşamlarıyla ilgili yeni bilgiler edinmemizde yardımcı olacaktır.

D5 açmasının batı bitişiğinde yer alan E5 açmasının a1 plankaresinde bulunan cam bilezik parçasının uzunluğu 2.7 cm., kalınlığı 0.7 cm. dir. Yüzeye çok yakın-13 cm. derinlikte ele geçirilmiştir. Bütünü halka biçimli olan bu bilezik parçasının, cam çubuğu için opak siyah renkli bir cam kullanılmıştır.

⁶⁴ Erön 2013,178.

⁶⁵ Şimşek 2007,358- 359, res.162; Şimşek 2013, 483- 485, res. 706-707.

⁶⁶ Yaylalı vd. 2018, 124.

⁶⁷ Kamil 1982,17, pl. XVIII. 24; 84, pl.4.27,fig. 26: 27.

Dış yüzü hafif bombeli olan halka cam ipleriyle bezenmiştir. Cam iplerinin, cam çubuğuna kolaylıkla yapışabilmesi için, cam ipi cam çubuğunun üzerine, çubuk sıcakken sardırılmıştır. Sarı, kırmızımsı turuncu, yeşil ve beyazdan oluşan cam ipleri, birbirlerine bitişik olarak halkayı verevine dolanarak sararlar. Birbirlerine bitişik cam iplerinin oluşturduğu gruplar arasında kısa boşluklar bırakılarak, bilezik halkası üzerinde bir bezeme düzeni oluşturulmuştur.

Cam ipi sarılarak süslenen cam bileziklerin benzerleri; Höyüktepe⁶⁸de, Geç Doğu Roma (Orta Bizans) Dönemine, Sardis⁶⁹de 10. yy. sonu ve 13.-14. yüzyıla, Amorium⁷⁰dakiler Orta ve Geç Bizans Dönemine, Yümüktepe⁷¹dakiler 11-12.yüzyıla, Alexandria Troas⁷²takiler 12.-13. yüzyıla, Pergamon⁷³dakiler 10.-13. yüzyıla, Kadıkalesi/Anaia⁷⁴ örnekleri ise 12.-13. yüzyıl sonuna tarihlendirilmişlerdir. Tabaka buluntuları olan anılan benzerlerinin tarihlemeleri dikkate alındığında, Çakırbeyli-Küçüktepe parçasında uygulanan, cam iplerinin birbirine bitişik sarılmasıyla oluşan bezeme uygulamasının ve birkaç yüzyıl gibi uzun süre sevilerek kullanılması, tarih olarak 11.-14. yüzyıllar arasında, bir başka deyişle Orta ve Geç Bizans Dönemini düşündürmüştür.

Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük cam bilezik parçası, küçük olsa da, ait olduğu Bizans kültürünün bu yerleşimde yaşam sürdüğünü ve burada yaşayanların yakın ya da uzak diğer yerleşimlerde kullanılan bir takının benzerini kullanarak o dönemde, burada moda kavramının varlığını gösteren önemli bir eserdir.

DEĞERLENDİRME

2018 yılı kazı sezonu sonucunda, D5 açmasındaki çalışmalarımızda, dokumacılıkla ilgili ağırlık, ağırşak gibi eserlerin hep bu açmada bulunuyor olması, burasının dokuma yapılan bir mekan olduğunu bir başka deyişle dokuma endüstrisine yönelik çalışma yapıldığını göstermektedir. Böylece dönem halkının kendi tekstil ihtiyaçlarını karşılayabiliyor oldukları anlaşılmaktadır.

⁶⁸ Bilgiç 2015, 669, 673. 694: kat no 43-44.

⁶⁹ Von Saldern 1962,1980.

⁷⁰ Gill 1994, 123-126.

⁷¹ Köroğlu 2002,365vd.

⁷² Schwarzer 2009a,75vd.

⁷³ Schwarzer 2009b, 98vd.

⁷⁴ Çakmakçı 2011, 132.

D5 açmasında uzun temel duvarının altına bir kısmı yerleştirilen küp mezar, ETÇ ‘yerleşim içi gömü’ geleneğinin var olduğunu gösteren önemli bir bulgudur.

Bu sezonda bulduğumuz üçgen başlı, boyundan çentikli mermer idol ile seramik parçasından şekillendirilen “8” biçimli idolün, Troia idollerine olan yakınlığı Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük ETÇ halkına, çağdaşı çoğu merkezde olduğu gibi Troia Kültür etkisinin ulaştığını göstermesi bakımından önemli katkısı olmuştur.

Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük halkının, sadece kıyı Ege kültüründen değil, aynı zamanda, geçen yıl bulduğumuz⁷⁵ Kültepe sap başlı-küresel gövdeli idollerinin bir benzeri olması nedeniyle de, Orta Anadolu kültüründen alın-tılar yansıttığı anlaşılmıştır. Bunlar yardımıyla Çakırbeyli-Küçüktepe Höyü-ğün kültürel bakımdan Kıyı Ege ile Orta Anadolu arasında stratejik noktada yer alan bir merkez olduğu anlaşılmıştır. Belli bir inanç düşüncesinin somut-laştırıldığı kutsal obje niteliğinde olan idollerin insanlık kültür tarihinde tar-tışılmaz yeri bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Sileks, obsidyen ve diğer bazı taşlardan yapılmış, günlük yaşamlarında kullandıkları kesici, kazıyıcı, delici ve benzeri aletlerin yapılıp kullanılıyor olması taş endüstrisinin varlığını açıklamaktadır.

Damga mühürlerin ele geçmesi, Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük halkında Geç Kalkolitik Çağ’dan itibaren mülkiyet kavramının oluştuğu ve uygulanır olduğu belirtmektedir.

Çoğu yerleşimde kullanılan Orta ve Geç Bizans Dönemi bir cam bilezi-ğin benzerinin Çakırbeyli-Küçüktepe’de bulunması bize o dönemde ki moda kavramının varlığını düşündürmektedir.

2018 yılında ödenek azlığı nedeniyle çok kısa süre çalışmış olmamıza rağ-men ele geçen eserler, höyüğün farklı dönemlerdeki yaşantılarını öğretmesi, bilinenleri güçlendirmesi ve çağdaşı yerleşimler arasındaki yerinin belirlen-mesi gibi konularda, kültürlerini daha iyi tanımamıza katkılar sağlamışlar-dır.

KAYNAKÇA

Bilgen vd. 2015, A. N Bilgen, Z. Bilgen, G. Coşkun, F.Ç. Coşkun, S. Çırakoğlu, *Seyitömer Höyük I*, İstanbul 2015.

⁷⁵ Yaylalı vd. 2018, 129, Res. 10/e.

Bilgiç 2015, H. Bilgiç, "Höyüktepe ve Attepe Yerleşimi 2014 yılı Cam Bilezikleri", *Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014*, M. Türktüzün-S. Ünan (eds) 2015, 669-695.

Blegen at al 1950, Carl W. Blegen, Caskey, John L, Rawson Marion, Sperling Jerome, *Troy I. General Introduction. The First and Second Settlements*, Princeton 1950.

Blegen at al 1951, Carl W. Blegen, Caskey, John L, Rawson Marion, *Troy II, The Third, Fourth and Fifth Settlements, Volume II*, Princeton 1951.

Blegen at al 1953, Carl W. Blegen, Caskey, John L, Rawson Marion, *Troy III, The Sixth Settlement, Volume III*, Princeton 1953

Blegen at al. 1958, Carl W. Blegen, Boulter, Cedric G, Caskey, John L, Rawson Marion, *Troy IV Settlements VIIa, VIIb, and VIII, Volume IV*, Princeton 1958.

Büyükkarakaya ve Erdal 2005, A.M. Büyükkarakaya, Y.S. Erdal, "Çayönü ve Aşıklı Neolitik Toplumlarında Büyüme Bozuklukları", *T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 21. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, s.63-78, 2005.

Çakmakçı 2011, Z. Oral Çakmakçı, "Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarında Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler", *II. Otdü Arkeometri Çalıştay 6-8 EKİM 2011. Bildiriler Kitabı*, 114-135.

Debruyne 2010, S. Debruyne, Tools and Souvenirs: the Shells From Kilise Tepe (1994- 1998), *Anatolian Studies* 60: 149-160.

Derin ve Öner 1996, Z. Derin-E. Öner, 'Ulucak Höyük Kazıları ve Paleo-Coğrafya Araştırmaları 1995', *T.C Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 18. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 411-440, Ankara.

Derin 2007, Z. Derin, "Yeşilova Höyük", *Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazıları Yeni Bulgular*. Yayına Hazırlayanlar: M. Özdoğan-N.Başgelen, 2007, 377-384.

Derin 2011, Z. Derin, "İzmir'in Prehistorik Yerleşim Alanı. Yeşilova Höyüğü 2010" *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 22. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, 39-56.

Duru 2008, R. Duru, *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur Antalya Bölgesinin 6000 Yılı Antalya 2008*.

Erön 2013, A. Erön, *Tralleis Hamam-Gymnasion Kompleksi Seramikleri*, ADÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı. Doktora Tezi, Aydın 2013.

Eslick 1992, Ch. Eslick, *Elmalı-Karataş I. Neolithic and Chalcolithic Periods: Başbaşı and Other Sites*, Bryn Mawr. PA 1992.

Furtwaengler at al. 2010, A. Furtwaengler, F. Bertemes, H. Bumke, H. Cevizoğlu, "Didyma 20110" , *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 22. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt,,149-168.

Gill 1994, M.A.V. Gill, "Glass and small finds", (123-126). C.S. Lightfoot (Ed), Amorium excavations 1993; The sixth preliminary report. *Anatolian Studies* 44, 105-126.

Güleç vd. 2000, : E. Güleç, A. Sevim, G. Saraç, İ. Özer, "1998 Yılı Manisa İli Yüzey Araştırması", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı,2. Cilt, 133-135.

Günel 2006, S. Günel, "Çine-Tepecik Höyük 2004 Yılı Kazıları", T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt,19-28.

Günel 2007, S. Günel, "Çine-Tepecik Höyük 2005 Yılı Kazıları", T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt,231-246.

Günel 2008, S. Günel, "Çine-Tepecik Höyük 2006 Yılı Kazıları", T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt,73-90.

Günel 2014, S. Günel, "Çine-Tepecik 2013 Yılı Kazıları", T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt,287-299.

Joukowsky 1986, M. S. Joukowsky, Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies. Vol.I. , Rhode İsland/Louvin-La-Neuve 1986.

Kamil 1982, T. Kamil, *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*,1982.

Karadağ 2007, R. Karadağ, *Doğal Boyamacılık*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü, Ankara, Dösim Geleneksel El Sanatları ve Mağazalar İşletme Müdürlüğü. 2007.

Keskin 2011, L. Keskin, "M Ö 3. Binde Batı Anadolu Sahil Kesimi Maden İşçiliği", *Karşıdan Karşıya. MÖ 3.Binde Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, 144-153, 2011.

Koçel Erdem 2010, Z. Koçel Erdem, 'Tekirdağ Ganos Dağı 2009 Yüzey Araştırması', T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı,2. Cilt, 385-408, 2010 İstanbul.

Kolankaya Bostancı 2006, N. Kolankaya Bostancı,"Bakla Tepe Erken Tunç Çağ I Dönemi Obsidyen Atölyesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:23, Sayı:2, 221-232, Ankara 2006.

Korfmann 1998, M. Korfmann, '1997 Troia Kazıları', T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 20. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1.Cilt, 357-370, Tarsus.

Köroğlu 2002, G. Köroğlu,"Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri", *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, s.355-372

Lloyd-Mellaart 1962, S. Lloyd-J. Mellaart, *Beycesultan Vol I. Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, 1962.

Lohmann 2005, H. Lohmann, "Survey of Mykale (Dilek Dağları) 3rd Campaign.The Discovery of the Archaic Panionion", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1.Cilt, 241-252, Antalya.

Mellink 1967, M.J Mellink,"Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1966", *American Journal of Archaeology Vol 71, No:3, 1967,251-267.*

Mellink 1969, M.J. Mellink, "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1968", *American Journal of Archaeology* Vol 73, No:3, 1969,319-331

Mellink 1970, M.J. Mellink, "Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1969", *American Journal of Archaeology* Vol 74, No:3, 1970,245-259.

Murray 1995, A. Murray, "The Middle and Late Bronze Age Small Objects", *Beycesultan vol. III, Part II, Middle and Late Bronze Age Small Objects* (Ed. J. Mellaart, A.Murray). Oxford: 113-191.

Obladen-Kauder 1996, J. Obladen-Kauder, 1996. *Die Kleinfunde Aus Ton, Knochen und Metall, Demircihüyük Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975- 1978, Demircihüyük Band IV, Die Kleinfunde* (Ed. M. Korfmann). Mainz.

Özkan-Erkanal 1999, T. Özkan-H. Erkanal, *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*, İzmir 1999.

Rosenberg 1994, M. Rosenberg, "The Hallan Çemi Excavations 1993", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 16. Kazı Sonuçları Toplantısı C.1, s.79-94.*

von Saldern 1962, A. Saldern, "Glass from Sardis", *American Journal of Archaeology* 66, 5-12.

Von Saldern 1980, A. Saldern, *Ancient and Byzantine glass from Sardis*. London: Harvard University Press.

Sazcı 2007, G. Sazcı, *Troia Hazinesi*, İstanbul 2007.

Schwarzer 2009a, H. Schwarzer, "Spaetantike und Byzantinische glasfunde aus Alexandria Troas". E. Laflı (Ed.), *Late Antique/ Early Byzantine glass in the Eastern Mediterranean*, (67-84), İzmir: TÜBİTAK.

Schwarzer 2009b, H. Schwarzer, "Spaetantike, Byzantinische und İslamische glasfunde aus Pergamon". E. Laflı (Ed.), *Late Antique/ Early Byzantine glass in the Eastern Mediterranean (85-109)*, İzmir: TÜBİTAK.

Stronach 1957, D.B. Stronach, "The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia", *Anatolian Studies* VII, 89-125.

Şimşek 2007, C. Şimşek, *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul 2007.

Şimşek 2013, C. Şimşek, *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum) 2*, İstanbul 2013.

Tekkaya 1993, İ Tekkaya, "1991-1993 Yılı Panaztepe Kazısında Bulunan Hayvan Kemikleri", *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 9. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 211-224. Ankara.

Türkcan-Beyoğlu 2015, A.U. Türkcan- Z.B. Beyoğlu, "Höyüktepe 2014 Yılı Erken Tunç Çağı Damga Mühürleri", *Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014*, M. Türktüzün-S. Ünan (e ds) 2015, 431-445.

Yaylalı vd. 2018, S. Yayalı, Y. Akkan, Ö. T. Bircan, E. Erdan, “Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük 2015-2016 Çalışmaları”, *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 39. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, 113-132.

Yılmaz 2016, D. Yılmaz, “Geç Tunç Çağı’nda Batı Anadolu’da Tekstil Üretimi:Çine-Tepecik Höyüğü Tezgah Ağırlıkları”, *TÜBA-AR 19*, 2016 , 93-111.

Resim 1: D5 Açması.

Resim 2: E5 Açması.

Resim 3: Yassı taşlarla örtülü *pithos*.

Resim 4: Seramik parçasından ağırlık.

Resim 5: Piramidal biçimli ağırlık.

Resim 6: Seramik parçasından ağırlık.

Resim 7: Bezemeli ağırşak.

Resim 8: Bezemesiz ağırşak.

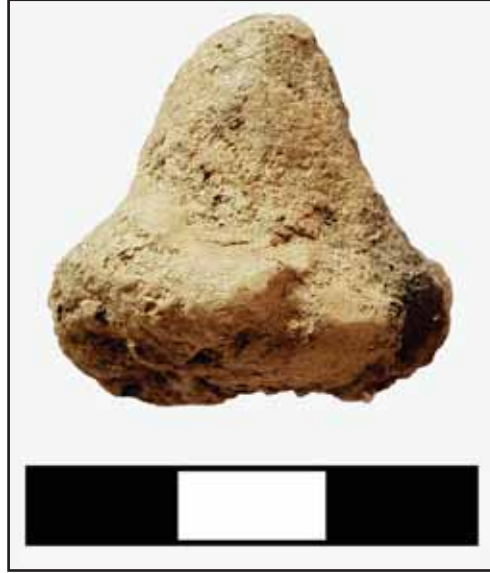
Resim 9: Bronz hançer.

Resim 10: Bronz iğne.

Resim 11: Mermer idol.

Resim 12: Damyâ müdürü.

Resim 13: Figürin bacağı.

Resim 14: Beyaz dolgu bezemeli seramik parçası.

Resim 15: Cam bilezik parçası.

METROPOLİS ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARI, 2018

Serdar AYBEK*

Burak ARSLAN

Yılmaz BALIM

Umut CANSEVEN

Metropolis Kazısı, 2018 yılı kazı ve araştırmaları 20.06.2018 - 21.12.2018 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izin ve maddi destekleri ile sürdürülmüştür. Kültür ve Turizm Bakanlığı destekleri yanında Maliye Bakanlığı/Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Torbalı Kaymakamlığı/Mal Müdürlüğü, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, TTK (Türk Tarih Kurumu), İzmir Büyükşehir Belediyesi, Torbalı Belediyesi, Sabancı Vakfı ve MESEDER (Metropolis Sevenler Derneği) kazı ve araştırmalara katkı sağlamışlardır. 2018 yılı çalışmalarımızın sorunsuz şekilde tamamlanmasında destekte bulunan kurum ve kuruluşlar ile kazı çalışmalarına katılan heyet üyeleri, öğrenciler ve kazı işçilerine teşekkür ederiz. Bakanlık Temsilcisi olarak 04.06.2018-22.10.2018 tarihleri arasında İzmir Arkeoloji Müzesi uzmanı Arkeolog Cengiz Aslantaş, 22.10.2018-21.12.2018 tarihleri arasında Muğla Arkeoloji Müzesi uzmanı Arkeolog Doçent Kızıl görev almıştır.

KAZILAR, ARAŞTIRMALAR, PROJELER

Metropolis antik kentinde 2018 yılını kapsayan arkeolojik kazılar Orta Kentte, tiyatroda, *peristilli* evde ve aşağı hamam-*palaestra* kompleksinde yü-

* Prof. Dr. Serdar AYBEK, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Manisa/TÜRKİYE. serdar.aybek@cbu.edu.tr;

Arş. Gör. Burak ARSLAN, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir/TÜRKİYE. burak.arslan@ege.edu.tr,

Arkeolog Yılmaz BALIM, ylmzblm@gmail.com.

Arkeolog Umut CANSEVEN, umutcansseven@gmail.com.

Ayrıca 2018 yılında Metropolis Kazısı'nda bulunan ve özverili çalışmalarıyla faaliyetlerimize destek veren heyet üyelerimizden Dr. Öğr. Üyesi Volkan Yıldız, Prof. Dr. Recep Meriç, Doç. Dr. Ali Kazım Öz, Araş. Gör. Emine Akkuş, Araş. Gör. Şahin Menteşe, Arkeolog Ezgi Duman, Arkeolog Ayşenur Güler, Arkeolog Esra Sağun, Sanat Tarihçi Zeynep Adile Meriç, Restoratör Sinan İlhan, Maden Mühendisi Oğuz Yasin Özsoy ve arkeoloji öğrencileri, Rabia Atıcı, Adnan Akşin, Buse İyik, Serkan Kılıç, İrem Altıntaş, Restoratör Medet Kartal, restorasyon öğrencileri Ali Kılıçparlar ve Deniz Yolcu'ya teşekkürlerimizi sunarız.

rütülen çalışmalar ile tamamlanmıştır (Plan: 1).

Orta Kentte Yapılan Çalışmalar

2017 ve 2018 kazı sezonlarında Metropolis'te, Orta Kent olarak adlandırılan kamu yapılarının ağırlıklı olarak yer aldığı kent merkezinde kazı, düzenleme ve restorasyon çalışmalarına devam edilmiştir. 2017 yılında Helenistik Stoa arka duvarı restorasyon projesi ile başlayan düzenleme çalışmaları, stoa ön duvarının tamamının meydana çıkartılması planlanarak başlatılan kazı çalışması ile devam etmiştir. 2018 yılında arazi çalışmaları ilk olarak stoa ön duvarı kazılarının tamamlanmasına yönelik 2017 yılında çalışmaların yarıda kaldığı alanda başlatılmıştır. Daha sonra, çalışmalar Metropolis kent merkezini oluşturan bir üst yapı terası olan Meclis Binası terasına kaydırılmıştır. Bu terasta kazı çalışmaları meclis binasının kuzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Stoa Ön Duvarı Kazıları

Çalışmalar stoa ön duvarı kazısının tamamlanmasına yönelik stoanın kuzeyinde 35(C-3/4), 35(B-3/4) ve 35(A-3/4) plankarelerinde yapılmıştır (Plan: 2, Resim: 1-2). 92,89 metre seviyesinden başlayan kazılar stoa ön duvarı seviyesi olan 91,51 metreye kadar ilerlemiştir. Bu alanda stoa ön duvarının oturtulduğu ana kayanın tıraşlanarak düzleştirilip düzenlendiği anlaşılmıştır. Stoa duvarının çalışma yapılan bölümde temel seviyesinde korunduğu, kuzeye doğru ise bir sıra daha yükseldiği anlaşılmıştır. Bu alandaki çalışmalar kuzeye doğru sürdürülerek 35(A-4) plankaresinde 91,59 metre seviyesinde tamamlanmıştır. Çalışmalar sonucunda 67 metre uzunluğundaki stoa ön duvarı tamamen meydana çıkartılmıştır.

Stoa ön duvarı çalışmalarında 102 adet seramik parçası analiz edilmiştir (Çizim: 1). Bu parçalardan 51 tanesi Helenistik, 42 tanesi Roma ve 9 tanesi Bizans Dönemine tarihlendirilmiştir. Seramik buluntular içinde Helenistik örneklerden M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen basit firnisliler (Nr. 2, 3, 4) ve batı yamacı kaseleri (Nr. 1), M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen megaralar¹ (Nr. 5), pişirme kapları, testi (Nr. 9, 10), leğen, *amphora* ve *amphoriskos* (Nr. 6) parçaları gözlemlenmiştir. Roma dönemine ait parçalardan ise M.S. 75-125'e tarihlenen doğu sigillatası B formu² (Nr. 7), pişirme kapları (Nr. 8) ve *amphora* parçaları dikkat çekmiştir.

¹ Eda Güngör, Metropolis Kenti Ada 7 içerisindeki Konut Seramiği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005, S. 11, 25.

² John W. Hayes, "Roman Pottery Fine-Ware Imports", The Athenian Agora, Volume XXXII, The American School of Classical Studies at Athens, New Jersey, 2008, s. 31-40.

Sur İçinde Yapılan Kazılar

Orta kentte 2018 yılında yapılan kazı ve düzenleme çalışmalarının ikinci aşamasını meclis binası terasında yapılan düzenlemeler oluşturmuştur. Bu yapı terasında çalışmalar 34 (E-9), 34 (D-10), 34 (C-10), 34 (B-10), 34 (A-10) plankareleri hattında yapılmıştır (Plan: 2, Resim: 3-4). Meclis binasının önünden geçen şist döşemeli yol hattı çevresindeki mimari blokların, yazıtların ve sütun tamburlarının çevresinde düzenlemeler yapılarak yeni bir gezi alanı yaratılmıştır.

Meclis binası önünden geçerek kuzeye doğru devam eden tıraşlanmış ana kayanın temizlenmesi hedeflenerek çalışmalar 102,50 metre seviyesinde başlamıştır. Çalışmalar sırasında meclis binasının hemen bitişiğinde basamak olarak düzenlenmiş üç sıra mermer blok meydana çıkmıştır. Blokların hemen önüne yuvarlanmış bronz bir heykele ait olan mermer bir heykel kaidesinin başlık kısmı bu alanda bulunmuş ve geçmiş yıllarda tespit edilen kaide ve gövde ile birleştirilmiştir. En üst sıradaki mermer bloğun tıraşlanmış ana kaya ile aynı kotta olduğu ve ana kayaya uygun olarak oraya yerleştirildiği anlaşılmıştır. Bu yol hattı boyunca yaklaşık 25 metre boyunca tıraşlanmış ana kaya düzenlemesinin devam ettiği anlaşılmıştır. Tıraşlanmış ana kaya hattı ile beraber kuzeye doğru devam eden bu duvar hattının özellikle Bizans suru içinde, akropolisden gelebilecek toprak kayması ve yağmur sularının aşağı kotta kalan meclis binası önünden geçen yol ile Helenistik stoanın korunmasına (istinat) yönelik yapılmış olabileceği düşünülmüştür. Düzenleme yapılan bu alanın meclis binasına çok yakın bir konumda şekillendirilmesi ve kentin Helenistik Dönemdeki en önemli caddelerinden biri üzerinde yapılması nedeniyle Helenistik kentlerde görülen bir onurlandırma alanı olarak kullanıldığı düşünülmüştür (Resim: 5). Ayrıca geçmiş dönemlerde yapılan kazılarda yine bu alanda meydana çıkartılan meşhur Apollonios Yazıtı³ ve yazıtlı heykel kaideleri⁴ bu tezi desteklemektedir.

Sur içinde yapılan kazılarda, 222 adet seramik parçasının analizi yapılmıştır. Bu parçalardan 115 tanesi Helenistik, 54 tanesi Roma ve 53 tanesi Bizans

³ Boris Dreyer, Helmut Engelman, *Die Inschriften von Metropolis, Die Derkete für Apollonios: Städtische Politik unter den Attaliden und im Konflikt zwischen Aristonikos und Rom*, Teil 1, Dr. Rudolf Halbert GMBH, Bonn 2003.

⁴ Serdar Aybek, *İonia I Heykel, Metropolis'de Helenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*, Homer Kitabevi, İstanbul 2009, s. 75-77; Boris Dreyer, "Inschriften aus Metropolis (Ionien)", Serdar Aybek, Ali Kazım Öz (eds.), *Metropolis İonia II, Yolların Kesiştiği Yer* (içinde), Homer Kitabevi, İstanbul 2010, s. 115-122.

Dönemine tarihlendirilmiştir. Helenistik seramikler içinde basit firnisli kase, *amphora*, *unguentarium*, pişirme ve sakama kapları parçaları görülmektedir⁵. Roma Dönemine ait parçalarda ise pişirme kapları, ince duvarlı seramikler, sigillatolar, günlük kullanım kapları ve kandil parçaları vardır. Bizans Döneminden ise sırlı seramikler ön plandadır. Sur içinde yapılan çalışmalarda 7 adet bronz sikke ele geçirilmiştir. Bunlardan 2'si Metropolis kent sikkesi olmak üzere 4 adet Helenistik Dönem, 1 adet M.S. 4. yüzyıl ve 1 adet M.S. 11. yüzyıl sikkesidir. 1 adet sikke ise yoğun korozyon nedeniyle tanımlanamamıştır.

Tiyatro Çalışmaları

2018 yılında, tiyatronun doğu *analemma* dolgusunda ve sahne binasının iç odalarında kazı ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır (Resim: 5-6). Çalışmalar Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenen "Metropolis Tiyatrosu *Analemma* Duvarının Araştırılması" projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1995 yılında kazılarda ortaya çıkartılan tiyatroya ait grifonlu soylu koltuğu, İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki orijinal eserden alınan silikon kalıp ile aslına uygun olarak mermerden yeniden yontularak tiyatrodaki buluntu yerine konulmuştur.

Doğu *analemma*nın ikinci *theatrona* denk gelen bölümü Metropolis tiyatrosu için her zaman bilinmeyen bir kesim olmuştur. Bunun temelinde dolgu seviyesinin ikinci *theatron* için yeterince yüksek olmaması yer almaktadır. Bu bölümün batı *analemmada*ki karşılığına bakıldığında arada yaklaşık 5-6 m. yükseklik farkı olduğu görülmektedir. Bu amaçla doğu *analemma* dolgusu üzerinde kazı çalışmaları 83(D-2/3/4) plankarelerine denk gelen bölümde, 74,97-68,35 metre seviyesinde tamamlanmıştır (Plan: 3, Resim: 5). Kazılarda öncelikle doğu *analemma*nın dolgusunun yoğun mıcırli ve şist kaya parçalarından meydana gelen tabakası kazılmıştır. Bu tabaka büyük oranda tiyatronun yapım evresinde oturma basamakları için tıraşlanan ana kayadan arta kalan parçalarla doldurulmuştur. Çalışmalarda 72,75 m. seviyesinde doğu-batı doğrultusunda uzanan bir duvar sırası ortaya çıkarılmıştır. Duvar 1,70 m. kalınlığında, 8,70 m. uzunluğunda ve harçlıdır. Duvarın güneye bakan bölümünün merkezinde yarım daire bir niş tespit edilmiştir. Nişin korunmuş yüksekliği 1,35 metre, genişliği 1,65 metre, derinliği ise 0,90 metredir. Do-

⁵ Stoa'nın tarihlendirilmesi ile yapılan çalışma kazılarda bulunan seramikleri desteklemektedir: Serdar Aybek, Aygün Ekin-Meriç, "The Recent Context and Revising for dating Proposal of Metropolis Stoa", Görkem Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı* (içinde), Ankara 2013, s. 38-41.

ğu-batı doğrultulu duvar her iki uçta güneye doğru köşe yaparak kare planlı bir mekânı meydana getirmiştir. Bu mekân 5,20 x 6 metre ölçülerindedir.

Kare planlı mekânın tabanı ana kayanın tıraşlanması ile düzleştirilmiştir. Bu durum, doğu *analemma* duvarının Roma Döneminde bir takım değişiklikler geçirdiğini açıkça göstermektedir. Mekânın tabanına herhangi bir zemin kaplamasının bulunmadığı görülmüştür. Tabandaki ana kaya yer yer oyularak çukurlar yaratılmıştır. Bu çukurlar yapının kullanımına yönelik ipuçları vermektedir. Mekânın ortasında yer alan bir çukurda yoğun kül tabakası görülmesi bu bölümün bir ocak olarak kullanılabilceğini akıllara gelmektedir. Nitekim 2007 yılı kazılarında, bu mekânın birkaç metre güneyinde bulunan bir sunak yapı ile ilişkili olabilir. Elde edilen buluntular mekânın birtakım özel tören için kullanılmış olabileceğini akıllara getirmektedir. Fakat mekân içinde yürütülen kazılarda özellikle kurban ritüellerini işaret edecek yoğunlukta hayvan kemiğine rastlanmamıştır. Kazılar sırasında niş bölümünün içinden ve önünden iki adet sikke ele geçirilmiştir. Bunların her ikisi de Geç Helenistik Çağa ait olan bronz sikkelerdir. Yapı içinde ele geçirilen seramikler arasında ise Geç Helenistik Dönem (189 parça) seramikleri (Çizim: 2, Nr. 11, 12) yoğunluktadır. Bunun yanı sıra, Roma Dönemi seramik parçaları da tespit edilmiştir.

Tiyatronun sahne binasında çalışmalar, 82(J-8/9/10), 83(J-1), 83(I-1) plan-karelerinde 67,94-64,96 metre seviyeleri arasında sürdürülmüştür (Plan: 3). Çalışmalar sahne binasının iç odalarının ölçülerini ve kesin sayısını belirleyebilmek için yapılmıştır. Çalışma sonucunda Metropolis sahne binasının 5 odadan meydana geldiği kesinleşmiştir (Resim: 7). Batıdaki 1. ve 2. odayı birbirinden ayıran ara duvar ortaya çıkarılmış ve bu duvar üzerinde iki oda arasındaki geçişi sağlayan kapı eşiği tespit edilmiştir. Bu eşik batıdaki 1. odaya girişi sağlayan tek kapıdır, bu mekânın *proskeniona* açılan başka bir kapısı bulunmamaktadır. Batıdan 2. ve 3. mekânı birbirinden ayıran duvar sırası da 67,81 metre kotunda tespit edilmiştir. Daha önceki yıllarda sadece doğu ve batı köşeleri açılan sahne binasının arka duvarı da tamamen ortaya çıkarılmıştır. Skene (sahne binası) arka duvarı, 3. mekânın arkasında büyük oranda yıkılmıştır. Batıdaki ilk mekâna girişi sağlayan yan kapı simetrik bir şekilde doğudaki ilk mekânda da uygulanmıştır. Sahne binasında bulunan kare planlı 5 odanın ölçüleri birbirine çok yakın olmakla birlikte merkezdeki 3. oda en geniş olan odadır. Sahne binasında 2018 yılı çalışmaları sonucunda yapının ön ve arka duvarlarının uzunluğunun 28,80 metre, doğu ve batı yan duvarların uzunluğunun ise 9 metre olduğu görülmüştür (Resim: 7). Sah-

ne binası iç odalarından çıkan malzemeler genellikle Geç Roma Dönemine tarihlendirilen seramiklerden meydana gelmektedir (Çizim: 2). Bunlar M.S. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen Geç Roma kırmızı astarlı tabakları⁶ (Nr. 13, 14, 15), M.S. 4. yüzyıldan pişirme kapları (Nr.16) ve *amphoralar* (Nr. 17) ve M.S. 5. yüzyıla tarihlendirilen leğenlerdir. Ele geçirilen sikkeler de Geç Roma Dönemini işaret etmektedir.

Peristilli Ev Kazıları

Tiyatronun güney yamacında bulunan *Peristilli Ev*'de yapının planındaki eksik bölümlerin tamamlanması amacıyla 2018 yılında çalışmalar yapılmıştır. Evin merkezindeki *peristilin* güney, güneydoğu ve güneybatı bölümlerindeki çalışmalarda saptanan dış duvarın ortaya çıkarılması ve takip edilmesi ile yeni odalar tespit edilmiş, yapının planı tamamlanmıştır (Plan: 4, Resim: 8). Çalışmalar, 95(J-6/7) plankarelerinde 56,72 metre seviyesinde başlamıştır. Buradaki çalışmanın amacı evin güneydoğu sınırını ortaya çıkarmak ve kuzey yönüne köşe yapan duvar hattının belirlenmesi olmuştur. Evin güney dış duvarının batı yönündeki takibinde ise 95(J-4/5) plankareleri kazılmıştır. Güney duvar ile yapının atık su kanalının kesiştiği yerde duvar 1,5 metrelik bir dirsek yapmaktadır. Bu alanın aynı zamanda evin giriş bölümlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Evin güneybatı köşesindeki çalışmalarda 95(I-3/4) ve 95(J-4) plankarelerine denk gelen bölümlerde kazılar yapılmıştır. 2007-2010 yıllarında yürütülen çalışmalarda bir kısmı ortaya çıkarılmış olan Oda 8, 4,90x4,30 metre ölçülerinde meydana çıkartılmıştır. Oda 8'in taban seviyesinde yapılan kazı çalışmalarında yoğun olarak boyalı fresk parçaları tespit edilmiştir⁷. Bu parçaların temizlenmesi ve bir araya getirilmesi neticesinde, Oda 8'in 2007 yılında ortaya çıkarılan Oda 4'ün duvar resimleri ile aynı bezeme şemasına sahip olduğu anlaşılmıştır. 95(J-3) plankaresinde de kazı çalışması yapılmıştır. Buradaki çalışmalarda evin güneybatı köşesinin anlaşılması amaçlanmıştır. Burada ortaya çıkarılan mekân, Oda 9 olarak isimlendirilmiştir. Kuzey-güney doğrultulu bir duvar sırası ile bölünen bu

⁶ John W. Hayes, *Late Roman Pottery*, The British School at Rome, London, 1972.

⁷ Fresklerde kullanılan panel düzeni ve mermer taklidi bordür bezemeleri Ephesos'daki Yamaç Evler ile benzer renk ve desenlere sahiptir; Norbert Zimmermann – Sabine Ladstätter, *Ephesos Duvar Resimleri, Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemine Kadar*, Ege Yayınları, İstanbul 2011, 95-96, res. 150,1; Norbert Zimmermann, "VII. Wandmalerei", Rathmayr, Elisabeth (Hrsg.), *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheit 7. Baubefund, Ausstattung, Forschungen in Ephesos*, ÖAW, Band: VIII/10, Wien 2016, 184-185, taf. 386-387.

oda, a ve b olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki bölüm arasındaki geçişi sağlayan kapı eşiği de tespit edilmiştir. Oda 9'un taban kotunun kuzeyindeki Oda 8'e göre yaklaşık 1 m. daha alçak olması, duvarlarında sıva veya fresk uygulanmaması, arka planda kalan bir oda olarak kullanıldığını düşündürmüştür. Duvar iççiliği ve diğer odalarla ölçek bakımında uyumu, *peristilli* eve ait bir mekân olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Oda 9'un her iki bölümünde tespit edilen 14 dokuma tezgâhı ağırlığı bu odanın dokuma işliği olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmüştür. Oda 9 içinden çıkan dokuma tezgâhı ağırlıklarının bu denli fazla ve bir arada bulunması sonucunda antik dönem asıllarına uygun olarak bir dokuma tezgâhı tasarlanmıştır. Deneysel arkeoloji denemesi kapsamında tamamen antik üretim yöntemlerine bağlı kalınarak yapılan dokuma tezgâhında kumaş dokuması yapılmıştır. *Peristilli Ev*'de yapılan kazı çalışmalarında toplamda 1096 adet seramik parçasının analizi yapılmıştır. Bu parçalardan 408'si Helenistik Dönem, 590 tane Roma Dönemi ve 98 tane Bizans Dönemine tarihlendirilmiştir (Çizim: 3). Helenistik seramiklerin içinde basit firnisli kaseler, testi ve kandil parçaları, batı yamacı, megara ve kalıbı (Nr. 18, 19), leğen, *amphora*, kandil, günlük kullanım kabı ve *unguentarium*lar yer alır. Roma Döneminden pişirme kapları (Nr. 20, 21), ince duvarlı maşrapalar, leğenler (Nr. 22), sigillata, kapak, testi (Nr. 23, 24), günlük kullanım kabı ve tava parçaları vardır. Roma Dönemi seramikleri arasında en yoğun grubu DSB (Nr. 25, 26) ve DSC (Nr. 27, 28) grubuna giren örnekler oluşturmaktadır. Bu gruba giren seramikler M.S. 1. ve 2. yüzyıla tarihlenmektedirler. M.S. 1. yüzyıla tarihlenen örnekler arasında gri seramik repertuarında yer alan tepsi⁸ (Nr. 29) ve tabak kenarları görülmektedir. Kaba seramikler arasında ise M.S. 1. yüzyıla tarihlenen mutfak kapları (Nr. 30, 31, 32) ve leğenler yer almıştır. Yamaç Ev'de sürdürülen çalışmalarda ise 9 adet bronz sikke bulunmuştur. Bunlardan 1'i Metropolis kent sikkesi olmak üzere 3 adedi Helenistik Döneme tarihlenir. 3 adet Roma Dönemi, 1 adet İslami ve 2 adet tanımlanamayan sikke mevcuttur.

Aşağı Roma Hamamı Servis Koridoru Kazıları

Aşağı Roma Hamamı Servis Koridorunda çalışmalar, Servis Koridoru içinde 2016 yılında tam olarak boşaltılamayan dolgu toprağın boşaltılmaya

⁸ Susan I. Rotroff and Andrew Oliver, Jr. "The Hellenistic Pottery From Sardis: The Finds Through 1994" *Archaeological Exploration of Sardis*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 2003. S.35 (Nr. 88-91).

devam edilmesiyle sürdürülmüştür. 49 (F-6/7) plankarelerinde 45,56 metre seviyesinden başlayan çalışma servis koridoru içinde taban seviyesi olan 43,86 metre seviyesine kadar devam etmiştir. Koridor içinde önceki yıllarda koridor tabanında meydana çıkan su ve tahliye kanalının devam edip güney servis koridoruna döndüğü anlaşılmıştır. Batı servis koridorunun boşaltılması sırasında özellikle son 40 santimetrelik dolgu toprakta yoğun olarak yanık ve kül tabakası gözlemlenmiştir. Batı servis koridorunun boşaltılmasından sonra çalışmalar güney servis koridoruna kaydırılmış, bu alandaki çalışma 49 (F-7/8) plankarelerinde 44,65 metre seviyesinde başlamış ve taban seviyesi olan 43,86 metrede kodu takip edilmiştir. Batı servis koridoru boyunca meydana çıkartılan su kanalının Güney Servis Koridorundaki ateşlik bölümüne kadar devam ettiği anlaşılmıştır. Su kanalı, güney servis koridoru ateşliğinden koridorun güneyinde kalan ana kanalizasyon hattına bağlanmıştır. Batı servis koridorunun boşaltılması sırasında özellikle son 40 santimetrelik dolguda görülen yanık ve kül tabakası 49 (F-6/7) plankaresinde, güney servis koridoru içinde de ateşlik bölümüne kadar devam ettiği görülmüştür. Yaklaşık 40 santimetrelik bu kül tabakası bütün servis koridoru içinde gözlemlenmiş ve muhtemelen hamamın son kullanım evresinde atılan küllerin oluşturduğu bir tabaka olarak koridor içinde kalmış olmalıdır. Aşağı Roma Hamamının servis koridorlarında kazıların tamamlanması ile Roma Hamamı'nın *caldarium* ve *tepidarium* bölümlerindeki 4 havuzun ısıtılmasında kullanılan yaklaşık 40 metre uzunluğunda ve 5 metre genişliğindeki koridorlar tamamen temizlenmiştir.

Önceki yıllarda büyük ölçüde kazısı tamamlanan Aşağı Roma Hamamı'nda batı ve güney servis koridoru içinde kalan bir miktar dolgu toprağın temizlenmesi için 49 F 6 /7 /8 plankarelerini içine alan alanda 45,56 m.-43,74 m. derinliğinde çalışma yapılmıştır. Bu alandan toplamda 156 adet seramik parçası ele geçirilmiştir. Bunların 22 tanesi Hellenistik, 134 tanesi ise Roma Dönemine tarihlenmektedir. Seramik buluntular dışında bu alandan 4 adet sikke ele geçirilmiştir. Bulunan en erken sikke Hellenistik Döneme en geç tarihli sikke ise M.S. 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Ayrıca batı servis koridoru girişinde yapılan çalışmalarda mermer kaplama parçaları, metal çiviler, sıva ve kömür parçalarına rastlanılmıştır. Aşağı Hamam-*palaestrada* gerçekleştirilen kazılarda 4 adet bronz sikke ele geçirilmiştir. Ele geçirilen sikkelerden bir tanesi Helenistik Dönem Metropolis kent sikkesidir. 3 sikkeden 1 tanesi M.S. 4. yüzyıla aittir, geri kalan iki sikke ise tanımlanamamıştır.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Cam Araştırmaları

Metropolis'te 2018 yılı cam buluntuları Araş. Gör. Emine Akkuş-Koçak tarafından doktora tezi kapsamında çalışılmaktadır. Buna göre değerlendirilen eserler, veriler göz önüne alındığında, kentte bu güne kadar iki farklı konumda ikincil üretim yapan cam atölyesi olabileceğini göstermiştir. Atölyelerden biri, M.S. 5.-7. yüzyıllar arasında üretim yapan Aşağı Roma Hamamı'nın, *caldarium* bölümünde bulunmaktadır. İkinci atölyenin ise tiyatrodaki bulunduğu tespit edilmiştir. Her iki atölyenin bulunduğu alan, üzerlerinde buldukları yapılar işlevini kaybettikten sonra meydana gelen işlev değişikliklerine işaret etmektedir. 2018 yılında yapılan çalışmalarda tiyatro üzerindeki cam işliği buluntuları üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışmalar kentte cam üretiminin önemini ve yaygınlığını ortaya çıkarmakla birlikte yerel üretim formları ve cam atölyelerinin yapısal düzenlemelerini anlayabilmek açısından da fayda sağlaması düşünülmektedir. Tiyatroda ele geçirilen çok miktarda ham cam parçası, bozuk üretim, üretim artıkları ve fırın kalıntıları Tiyatro'da, Aşağı Roma Hamamı'nda olduğundan (*caldarium*) daha geniş çaplı bir üretimin varlığını kanıtlamaktadır. Eldeki veriler değerlendirildiğinde atölyenin tiyatronun doğu *parados*unda konumlandığı düşünülmektedir. Bu alanda tespit edilen cam fırınına ait kalıntılar arasında fırın duvarına ait yüksek ısıya maruz kalmış tuğla parçaları, tabana ait cam kaplı tuğla parçaları, cam eritmek amacıyla kullanılan pota parçaları yer almaktadır. Tespit edilen ham cam parçalarının renkleri ise çoğunlukla yeşil, mavi, sarımsı yeşil, siyah gibi görünen yosun yeşilidir. Bu atölyede üretilmiş olabilecek formlar ise buluntuların yoğunluğu dikkate alınarak bilezik ve bardaklar olarak saptanmıştır. Bazı atık parçalar üzerinde ve cam fırınına ait tuğla parçalarında tespit edilmiş olan kırmızı cam kalıntıları önemlidir. Metropolis buluntusu camlar dikkate alındığında kırmızı rengin bilezikler dışında pek kullanılmamış olduğu görülmektedir. Kırmızı rengin en sık kullanıldığı bilezikler ve bazı formlara ait ağız parçaları Orta Bizans Dönemine işaret etmektedir. Bileziklerin renkleri siyah gibi görünen yosun yeşili üzerine opak kırmızı ve yeşil camdan yapılmıştır. Bunlar ya bükümlü ya da paralel düz çizgilidir. Bazı örnekler ise yalnızca yosun yeşili ya da yalnızca kırmızıdan biçimlendirilmiş olup tek renklidir. Bu tip bilezikler Sardes, Pergamon, Anaia ve Harput örnekleri gibi Metropolis'te de Orta Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir. Ayrıca bu bileziklerin bu alanda tespit edilmiş buluntular arasında en yoğun grubu oluşturuyor olması ve bunların fırın kalıntılarıyla birlikte ele geçirilmesi de önemlidir. Ancak

batı *paradosta* bulunan cam üretimine dair artıklar, atıklar ve bozuk üretimler yoğun şekilde ele geçirilmiştir. Bu alanda tespit edilen bozuk üretimler ise Geç Antik Çağa tarihlendirilebilir. Bu buluntular arasında da kadehler ve bazı şişe parçaları ile kâselere ait bozuk üretimler ve artıklar tespit edilmiştir. Bununla beraber özellikle mavi renkte saydam camdan üretilmiş bazı şişe parçalarının kalitesiz ve çok habbeli olduğu gözlemlenmiştir. Bu parçalar da Metropolis üretimi olabilir şeklinde değerlendirilmiştir.

Yersel Lazer Tarama (TLS-LiDAR) Ölçümleri

Kazı alanında teknolojik gelişmeler doğrultusunda mühendislik uygulamalarına yeni bir boyut kazandıran lazer tarayıcı sistemleri de kullanılmıştır. Sistemin kullanım amacı, kazı alanında bulunan tiyatronun sayısallaştırılmış modelinin ortaya konması ve bundan sonra yapılacak çalışmalara temel oluşturmaktır. Çalışmalar Doç. Dr. Ahmet Deliormanlı ve ekibi tarafından yapılmaktadır. Arazi taramalarını Maden Mühendisi Oğuz Yasin Özsoy yapmıştır.

KAYNAKÇA

Serdar Aybek, *İonia I Heykel, Metropolis'de Helenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*, Homer Kitabevi, İstanbul 2009.

Serdar Aybek, Aygün Ekin-Meriç, "The Recent Context and Revising for dating Proposal of Metropolis Stoa", Görkem Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağamı* (içinde), Ankara 2013, s. 35-53.

Boris Dreyer, Helmut Engelmann, *Die Inschriften von Metropolis, Die Derkete für Apollonios: Städtische Politik unter den Attaliden und im Konflikt zwischen Aristonikos und Rom*, Teil 1, Dr. Rudolf Halbert GMBH, Bonn 2003.

Boris Dreyer, "Inschriften aus Metropolis (Ionien)", Serdar Aybek, Ali Kazım Öz (eds.), *Metropolis İonia II, Yolların Kesiştiği Yer* (içinde), Homer Kitabevi, İstanbul 2010, s. 115-122.

Eda Güngör, Metropolis Kenti Ada 7 içerisindeki Konut Seramiği, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005.

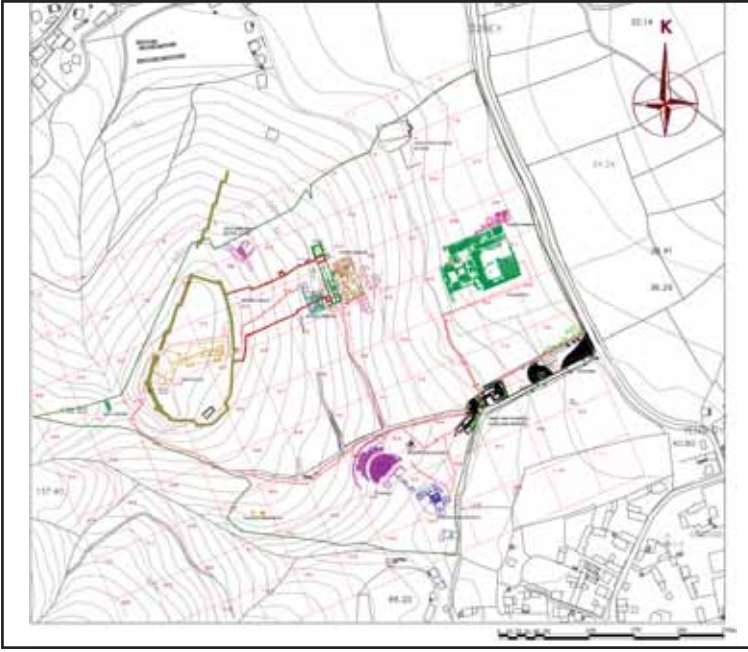
John W. Hayes, "Roman Pottery Fine-Ware Imports", The Athenian Agora, Volume XXXII, The American School of Classical Studies at Athens, New Jersey, 2008.

John W. Hayes, Late Roman Pottery, The British School at Rome, London, 1972.

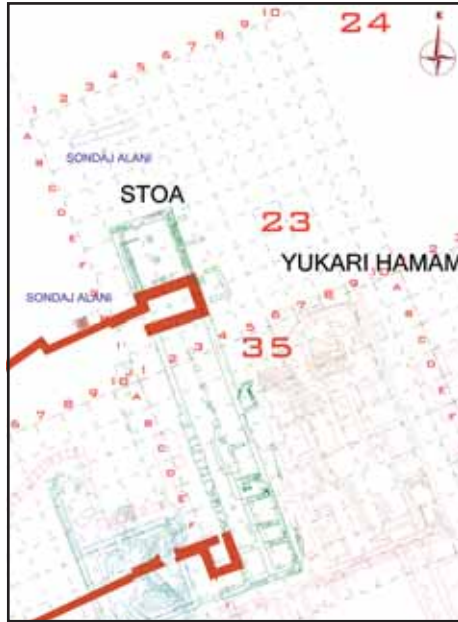
Susan I. Rotroff and Andrew Oliver, Jr. "The Hellenistic Pottery From Sardis: The Finds Through 1994" *Archaeological Exploration of Sardis*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 2003.

Norbert Zimmermann – Sabine Ladstätter, *Ephesos Duvar Resimleri, Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemine Kadar*, Ege Yayınları, İstanbul 2011.

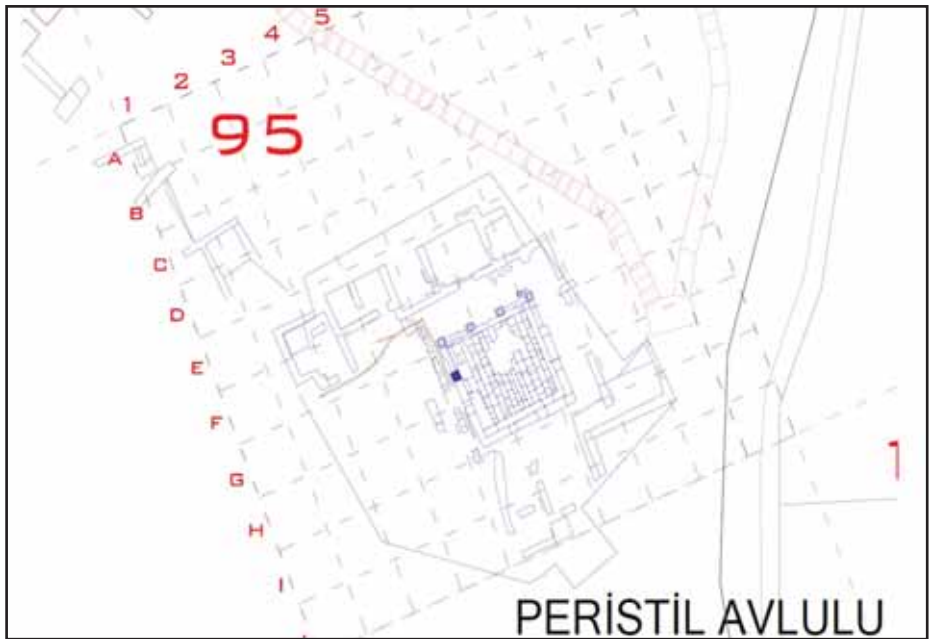
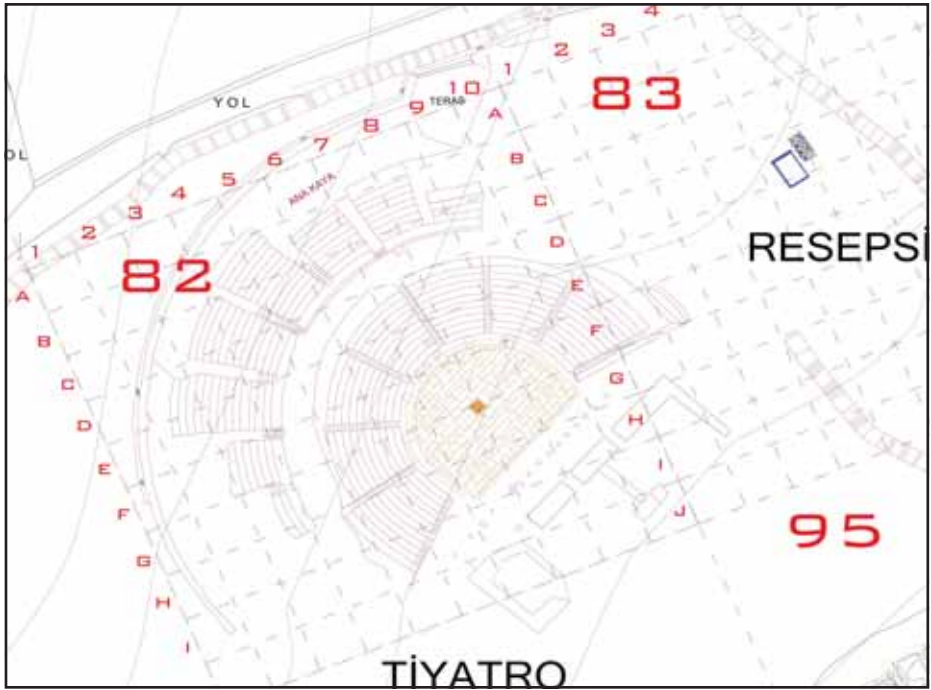
Norbert Zimmermann, "VII. Wandmalerei", Rathmayr, Elisabeth (Hrsg.), *Han-ghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheit 7. Baubefund, Ausstattung, Forschungen in Ephesos*, ÖAW, Band: VIII/10, Wien 2016, 175-232.

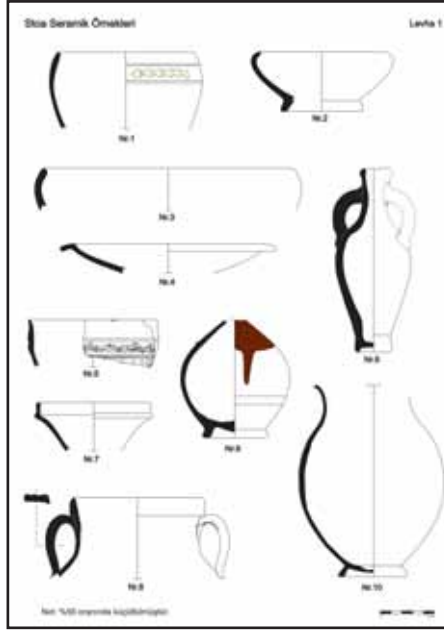
Plan 1: Metropolis kent planı.

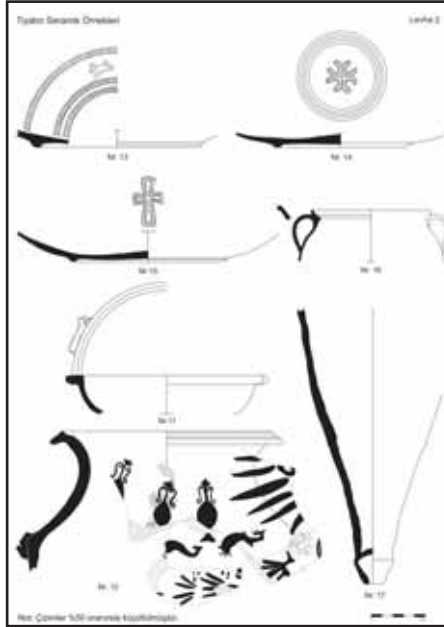
Plan 2: Orta kent planı.

Plan 3-4: Tiyatro ve peristilli ev planı.

Çizim 1: Stoa seramik örnekleri.

Çizim 2: Tiyatro seramik örnekleri.

Resim 2: Stoa ön duvarının kazı çalışmalarından sonraki görünümü.

Resim 3: *Bouleuterion* terasının kazı çalışmalarından önceki görünümü.

Resim 4: *Bouleuterion* terasının kazı çalışmalarından sonraki görünümü.

Resim 5: Tiyatronun kazı çalışmalarından önceki görünümü.

Resim 6: Tiyatronun kazı çalışmalarından sonraki görünümü.

Resim 7: Sahne binasının (skene) kazılardan sonraki görünümü.

Resim 8: Peristilli evin kazılardan sonraki görünümü.

2018 YILI TATARLI HÖYÜK KAZILARI

K. Serdar GİRGİNER*
Özlem OYMAN-GİRGİNER
M. Furkan TUFAN
Ayça GERÇEK
Hakan GERÇEK
Erkan DÜNDAR
M. Cem FIRAT

Tatarlı Höyüğün 11. sezonu olan 2018 yılı çalışmaları, 02 Temmuz - 31 Aralık tarihleri arasında yaklaşık 5 ay devam etmiştir¹.

* Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 01330 Balcalı Kampusu-Sarıçam, Adana/TÜRKİYE. kserdar.girginer@gmail.com

Arş. Gör. Özlem OYMAN-GİRGİNER, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 01330 Balcalı Kampusu-Sarıçam, Adana/TÜRKİYE. ogirginer@cukurova.edu.tr

Arkeolog M. Furkan TUFAN, Kizzuwatna Araştırmaları Projesi, ÇÜ Tatarlı Höyük Kazıları ve Bilimsel Araştırmalar Kompleksi (ÇÜ-BAK), Mustafabeyli Mahallesi Ceyhan, Adana/TÜRKİYE. mfurkantufan@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ayça GERÇEK, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karacaoğlan Yerleşkesi, Osmaniye/TÜRKİYE. aycaozcan@yahoo.com

Arş. Gör. Hakan GERÇEK, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karacaoğlan Yerleşkesi, Osmaniye/TÜRKİYE. hakangercek@gmail.com

Doç. Dr. Erkan DÜNDAR, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Avşar Yerleşkesi, TR-46100, Kahramanmaraş/TÜRKİYE. dundarerkan@gmail.com

Arş. Gör. M. Cem FIRAT, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karacaoğlan Yerleşkesi, Osmaniye/TÜRKİYE. cemfir@hotmail.com

1 2018 yılı kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün çalışmalarımıza aktardığı bütçe dışında, Adana Büyükşehir Belediyesi, Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nin 10616 proje kodlu *Tatarlı Höyük Kazısı ve Multidisipliner Araştırmalar* isimli bireysel araştırma projesi ve bunun dışında ÇÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'nın, İŞKUR Adana İl Müdürlüğü ve Adana Güney Rotary Kulübü'nün maddi destekleri ile sürdürülmüştür.

Çalışmalarımızın yürütülebilmesi için her türlü yardım ve desteklerini aldığımız Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Adana Büyükşehir Belediyesi'ne, Adana Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Adana Arkeoloji Müzesi'ndeki meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Kazı ekibimizde bu bildirinin yazarları dışında, Prof. Dr. Halil Çakan, Prof. Dr. Ayşen Açıkkol-Yıldırım, Doç. Dr. Meltem Doğan-Alparslan, Dr. Öğr. Üyesi İrfan Tuğcu, Dr. Öğr. Üyesi Derya

2018 yılı çalışmalarımızın ilk amacı, son iki yılda olduğu gibi yine GTÇ tapınaklarının batısında 2015 yılında ortaya çıkmaya başlayan ve bizim C Yapısı olarak tanımladığımız yapının planını ve işlevini ortaya koyabilmektir. Amaç doğrultusunda höyüğün üst kültür katmanlarını oluşturan ve Doğu Kilikya için önemli veriler elde ettiğimiz Hellenistik Dönem tabakalarında çalışmalarımız yoğunlaşmıştır².

2018 kazı sezonunda 10x10'luk dokuz açmada çalışılmış, Hellenistik dönemin M.Ö. 4. yy. sonu ile - 1.yy.ın ilk yarısı arasına tarihlenen iki yapı katı ortaya çıkarılmaya devam etmiştir (Resim: 1).

Bu çalışmalarda ilk olarak, 2017 yılında açığa çıkartılan Hellenistik Dönem II b evresine tarihlendirilen güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu sokağın kuzey duvarına bitleştirilmiş iki mekanda çalışılmıştır (Resim: 2).

Bunlardan birinde yapılan çalışmalarda, mekanın güneyden Hellenistik Dönem sokağına birleştirildiği görülmüş, mekanın içinde iç yüzü toprak sıvalı, dış yüzü çömlek parçaları ile kaplanmış bir ocak, dokuma tezgah ağırlıkları, depolama ve pişirme kapları ile hayvan kemiği parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 3).

Hellenistik II b evresine ait ikinci mekanda ise yoğun bir yangın tespit edilmiş, 46 adet pişmiş toprak tezgah ağırlığı, yoğun miktarda karbonlaşmış tohum ve bir adet 102,5 cm. uzunluğunda demir kılıç ele geçirilmiştir (Resim: 4).

Mekanların güneyindeki aynı evrenin sokağı, yaklaşık 27 m. uzunluğunda 1,5-2 m. genişliğindedir ve kuzeydoğuya doğru devam ettiği görülmektedir. Sokağın tabanı sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır ve doğuya doğru azalan eğimle devam ettiği izlenmektedir. Ortaya çıkan veriler ışığında sokağın kuzeyinde Hellenistik Dönem konutları ve bu konutlara ait mekanların yer aldığı görülürken, sokağın güneyinde ise 9 adet işliğin varlığı tespit edilmiştir (Resim: 5).

Silibolatlaz-Baykara, Dr. Öğr. Üyesi Hacer Çoruh, Dr. Öğr. Üyesi Nergis Kılınç-Mirdal, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Erhan, Dr. Gonca Dardeniz-Arkan, Öğr. Gör. Salih Kavak, Öğr. Gör. Osman Emre Köse, Restoratör Talibe Köse ve Sedat Aktoga'nın dışında, Ç.Ü. Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden F. Ceren Demir, F. Nur Adıgüzel, L. Salim Yücelen, Güney Aykın, S. Kaan Erdemoğlu, Melike Halme, Elif Yaren İşlek, Reyhan Kılıç ve Elif Gök; diğer Üniversite ve bölümlerden Yunus Emre Kıvrakdal, Ümit Kaya, Murat Yavusaşlan (Yüzüncü Yıl Üniv. Antropoloji), Emrah Polat, Büşra Duran, Gamze Demir (OKÜ Arkeoloji), İnci Ateş (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Sanat Tarihi) ve Gizem Akdoğan (Ege Üniv. Arkeoloji) yer almıştır.

Çalışmalarımızın Bakanlık temsilcilerini Osmaniye Müzesi'nden Kürşat Koçer, Adana Müzesi'nden Renas Kula ile Metin Ağrak yapmıştır. Meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

² Fırat 2019.

Daha sonra çalışmalarımız özellikle güney yamaçta yer alan işliklerin bulunduğu alanda yoğunlaşmıştır. İşlikler kuzeyde sokağa bitişik olarak planlanmışken güneyde ise Demir Çağı duvarları üzerine yerleştirilmiştir. İşliklerin bulunduğu alan, Hellenistik II a evresinde açılan 13 adet çöp çukuru tarafından tahrip edilmiştir (Resim: 6).

Açığa çıkartılan bu işliklerden çok sayıda tezgah ağırlığı, ağırşak, ezgi taşı, metal ve kemik alet parçaları ele geçmiştir. Mekan içlerinden gelen seramik, kandil, *unguentarium* parçaları, M.Ö. 3.yy.da başlayan Hellenistik Dönem II b evresindeki yerleşimin, M.Ö. 2. yy.ın ortasında sonlandığını göstermektedir. Yerleşim II a evresinde tekrar düzenlenmiş, M.Ö. 1. yy.ın ilk yarısında da höyük üzerinde yerleşim son bulmuştur.

Hellenistik Dönem tabakalarına ait seramik repertuarını ise M.Ö. 3.-1. yy. arasına tarihlendirilen yapı evrelerine ait mekanlarda ele geçirilen günlük kullanım kapları, içe dönük ağızlı kâse parçaları, Batı Yamacı ve Doğu sigillatları A grubuna ait kap parçaları ile klasik bitkisel bezemeli olanlar dışında figürlü örnekleri ile de temsil edilen kalıp yapımı kabartmalı kâse parçaları oluşturur. Ayrıca iç biçimli ve kubbe ağızlı Hellenistik Dönemin karakteristik *unguentarium*ları, kaba biçimlendirilmiş boyundan kulplu bir *amphoriskos* ile Tatarlı Höyük'te önceki yıllardan da tanıdığımız ve yayımlanan minyatür krem kaplarının bir örneği daha bulunmuştur³. Tatarlı Höyük'te mekânsal dağılım ve buluntu yoğunluğu açısından en kalabalık grubu aynı zamanda yerleşimin endüstriyel uğraşının kanıtı da olan dokuma tezgah ağırlıkları oluşturmaktadır. Ağırlıklar tipolojik olarak piramidal ve *diskoid* formdurlar. Hammadde olarak çoğunluğu pişmiş topraktan yapılmış olmasına karşın höyük çevresinde sıklıkla bulunan bazalttan yapılmış ağırlıklar da bulunmaktadır. Dokumacılıkla ilişkilendirilebilecek buluntular yalnızca tezgah ağırlıkları ile sınırlı değildir. Tezgahta dokunacak ipi üretmenin ağırlık kısmı olan ağırşakların da taş, pişmiş toprak ve boynuz örnekleri ele geçmiştir. Spatulalar diğer olası kullanım işlevi tahminlerinin yanı sıra, arkeolojik literatürde yaygın kabul gören bir başka kullanım alanı olan dokumacılık endüstrisinde de kullanılmış olabilirler⁴. Dokuma tezgahında iplerin birbirine dolanmaması için ayırma amaçlı olarak kullanıldığı kabul edilmektedir⁵. İki adet tam ve bir adet kırık spatula 2018 yılı buluntuları arasındadır. Kaburga

³ Bu minyatür krem kapları için bkz. Akıl 2017, 667-682.

⁴ Peyronel 2016, 852; Charles 2013, 281.

⁵ Charles, ay; Gerçek - Girginer - Oyman-Girginer - Gerçek: baskıda.

kemiğinden yapılmış, oldukça iyi perdahlanmış kaliteli bir işçilik gösteren tam örneklerden birinin her iki ucu da sivriltilmiş, diğerinde ise bir uç sivri diğeri ise yuvarlatılmıştır. Taş buluntular da tipolojik olarak çeşitlilik göstermektedir. Yukarıda sözü edilen tezgah ağırlığı ve ağırşaklar dışında iki adet minyatür baltanın yanı sıra olasılıkla perdah taşı olarak kullanılmış olan bir eser dikkat çeker. Bunun dışında opal ya da opal benzeri saydam olan bir taştan yapılmış olan oval formlu kolye ucu / yüzük taşının üst kısmı hafif bombeli ve alt yüzeyi ise düzdür. İyi işçilikli eserin üzerinde *intaglio* olarak yapılmış sivri gagalı ve uzun bir kuyruğu olan bir kuş figürü bulunmaktadır. Tatarlı Höyük için oldukça tanıdık olan pişmiş topraktan yapılmış bir binicili at figürünü⁶ de söz edilmeye değer eserler arasındadır (Resim: 7).

2018 yılında, güney yamaçta açığa çıkartılan Demir Çağı yapıları çevresinde de çalışılmış, bu döneme ait iki adet silo açığa çıkartılmıştır. Çapları 2 m.ye varan silolardan ikincisinin içi yassı kerpiçlerle örülmüştür (Resim: 8).

2018 yılı çalışmalarında, çalışılan alanların güneybatısında kısıtlı bir alanda açığa çıkartılmış ve az bir kısmı korunmuş Geç Tunç Çağı II'ye ait olabilecek mimari ile karşılaşmıştır. Bu alanda ileriki dönemlerde çalışmalar devam edecektir (Resim: 9).

2018 yılı çalışmalarımızın ikinci etabını depo ve özellikle de yayın çalışmaları oluşturmuştur. Bu çalışmalarda 5 açmada arkeobotanik çalışma yapılmıştır. Bu sezon toplam 2053 lt. toprak örneğinden ıslak ve kuru eleme yöntemleri kullanılarak karbonlaşmış bitki kalıntıları elde edilmiştir. Yukarıda bahsedilen M.Ö. 3.yy.a ait yangın geçirmiş mekanın tamamına yakınında taban üzerine dağılmış halde yoğun kömürleşmiş bitki kalıntıları tespit edilmiştir.

Bu açmadan alınan toplam 1550 lt. topraktan ıslak ve kuru eleme yöntemleri kullanılarak bitki kalıntıları ayrıştırılmıştır. Bitki kalıntıları morfolojik özelliklerine göre familya, cins ve tür seviyelerinde teşhisleri yapıldığında özellikle *Poaceae* (buğdaygiller) ve *Fabaceae* (baklagiller) familyalarına ait oldukça yoğun tohum kalıntıları elde edilmiştir. Bu mekan içerisinden elde edilen tohum örnekleri bu türlerin tarımının yoğun olarak yapıldığını göstermektedir (Resim: 10).

Bunun dışında yayın çalışmasında sona gelinen eser gruplarından birisi de *amphoralardır* ve özellikle Tatarlı Höyüğün ticari ilişkilerinin ortaya konulmasında son derece kıymetli bilgiler sağlamaya başlamıştır. 2018 yılın-

⁶ Höyükte bulunan bu binici figürününün 2016 yılında bulunan benzer bir örneği için bkz. Girginer - Oyman-Girginer - Tufan - Gerçek - Gerçek 2018, 231-232, Res. 10.

da Tatarlı Höyük kazılarında ele geçirilen ticari *amphoralar*ın ilk çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Hellenistik Döneme tarihlendirilen *amphora* mühürlerinin 2018 yılında yayınlanmasıyla yerleşimin özellikle Hellenistik Dönemde Rhodos'la yoğun, Kıbrıs'la ise azımsanmayacak ölçüde ticari ilişkiler yaşadığı gözlemlenmiştir⁷. Kazı evi deposunda ticari *amphoralar* üzerine yapılan çalışma ve gözlemler Tatarlı Höyük'te bir höyük yerleşiminden beklenmeyecek ölçüde yoğun ticari *amphoralar*ın varlığını ortaya koymuştur.

Ovalık Kilikya'da, önemli ticaret rotaları üzerinde konumlanan Tatarlı Höyükte ele geçirilen ticari *amphoralar*ın ilk kez değerlendirildiği bu yılki çalışmada, yaklaşık 170 adet *amphora* parçası incelenmiştir. Bölgesel ve dönemsel yoğunluk dikkate alındığında, *amphoralar*ın büyük bir bölümünün Kıbrıs kökenli olduğu ve M.Ö. 4. yy. sonu - 3. yy.a tarihlendirildikleri görülür.

Yapılan ilk çalışmalarda yerleşimdeki en yoğun buluntu grubunu Kıbrıs Sepet-kulplu *amphoralar* oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Ege kökenli *amphoralar*ın da önemli bir grubu oluşturduğu görülür.

Tatarlı'daki en önemli ve ilginç *amphora* buluntu grubu ise günümüze kadar yapılan çalışmalarda ele alınmayan bir *amphora* tipidir. Yerleşimde %19'luk bir oran ile ikinci büyük grubu oluşturan bu *amphora* tipi; dışa çekişik ağız kenarına, gövdenin en geniş noktasını oluşturan omuzlara bağlanan kısa silindirik boyuna, küresel gövdeye ve tutamak formunda kısa sivri dibe sahiptir. Oval kesitli kulplar ağız kenarının altından başlayarak açılı olarak omuzlara iner. Kulpların omuz bağlantılarında, kulpun omuza yapışması için uygulanan baskı sonucunda oluşan parmak izleri görülür. Tüm örneklerin yüzeyleri oldukça pürüzsüz ve genelde hamurları ile yakın renkte astarlıdır. İlk kez bu çalışma ile tanıtılan ve Tatarlı Höyük'teki buluntu kontekstleri ile M.Ö. 3. yy. başlarına tarihlendirdiğimiz bu yeni form -üretim yeri henüz belli olmamasından dolayı- Cilician Hellenistic 1 (CH 1) olarak isimlendirilmiştir⁸. Bu yeni *amphora* formunun yerel ya da bölgesel bir üretim olup olmadığı sorusuna verilecek yanıt, öncelikle fırınlarının bulunması ya da arkeometrik analizlerinin yapılması ile anlaşılabilir.

Tatarlı Höyükte M.Ö. 4. yy. sonlarında itibaren *amphora* verilerinin yükseleşme geçmesi yerleşimin ve bölgesinin siyasi ve ticari aktiviteleri ile doğrudan bağlantılı olmalıdır. Büyük İskender sonrasında, bölgenin Diadochlar arasındaki çekişmelerden sonra Seleukos Krallığı'na geçtiği bilinir. Seleu-

⁷ Dündar – Gerçek 2018, 153-174.

⁸ Dündar, baskıda.

kosların Doğu Akdeniz'deki deniz trafiğinde etkin bir rol oynayabilmek için Ovalık Kilikya'da etkin olduğu bilinmektedir. Bu veriler bağlamında, Tatarlı Höyük'teki Hellenistik Dönem tabakalarının MÖ 5. ve 4. yy. tabakalarından daha güçlü bir görünüme sahip olması bu siyasi ortamın arkeolojik materyallerle desteklenebileceğini göstermektedir (Resim: 11).

Bir diğer eser grubu çalışmamız ise, kandillerdir. Bu eser grubu 3 farklı atölyenin izlerini taşımakta olup⁹, Hellenistik Dönemde Akdeniz coğrafyasında revaçta olan kandillerin özelliklerini gösterdiği söylenebilir. Bu atölyelerden birincisi coğrafi olarak Tatarlı Höyüğün içerisinde bulunduğu Kilikya ile tarih boyunca hem siyasi hem de kültürel olarak etkileşim içerisinde olduğu Levant Bölgesi'dir. Bu kültürel gelişim içerisinde Hellenistik Dönemin Atina başta olmak üzere Kıta Yunanistan'da kullanılan kandiller başparmak çukurtulu yağ deliğinin etrafında yivler bulunan simit kaideli kandillerdir. Kökeni tartışmalı olmasına rağmen doğu kökenli olduğu özellikle Suriye atölyesinin baskınlığı aşîkârdır. Tatarlı örneklerinde burundan gövdeye geçiş keskin bir hat ile sınırlandırılmıştır. Bu kandillerin Atina'ya Hellenistik Dönemde ihraç olarak geldikleri düşünülmektedir. Tarih olarak ise M.Ö. 3.yy.a verilirler¹⁰.

Diğer atölyelerden birisi de Rhodos'tur. Hellenistik dönemde revaçta olan Rhodos tipinin örneklerinde bikonik gövdeli ve iç bükey omuzlu kandiller olarak kendine has özellikler göstermektedir¹¹. Rhodos Atölyesi Attika kandillerinin temsilcisi olarak bu dönemde oldukça ön plandadır. Tatarlı örneklerini M.Ö. 4. yy. sonu 3. yy. başına tarihlenebilirler.

Ek olarak kazılar esnasında Korinth tarzı kandillerde ele geçirilmiştir. Benzer örnekler Tarsus kazılarının Hellenistik tabakalarında da bulunmuştur¹². Bu kandiller MÖ 2. yy.ın 3. çeyreğine tarihlenebilirler (Resim: 12).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Höyükteki son 3 yıllık çalışmalarımızda en son yerleşimimiz olan Hellenistik dönem ile ilgili çok sayıda bilgiye ulaştığımızı belirtmek mümkündür. Yakın çevremizdeki yer alan antik kentlerde henüz çok fazla bilmediğimiz çoğu özellik, anlaşıldığı kadarıyla üretimde de ileri bir seviyede olan hatta deniz ticaretinde ön planda olan Tatarlı Höyük kırsal yerleşiminde karşımıza

⁹ Gerçek, baskıda.

¹⁰ Howland 1958, 144, Type 45A, Pl. 47.

¹¹ Tezgör - Sezer 1995, 71.

¹² Goldman 1950, 88.

çıkılmaktadır. Tatarlı Höyük'ün ortaya koyduğu bu bilgiler kuşkusuz bölgemiz için son derece önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

Akıl, H. 2017. "Miniature Cream Vessels from Tatarlı Höyük dated to the Hellenistic Period", içinde: E. Kozal et. al. (ed.), *Questions, Approaches, and Dialogues in the Eastern Mediterranean Archaeology. Studies in Honor of Marie-Henriette and Charles Gates*, Münster, 667-682.

Charles, B. 2013. "Worked Bone and Ivory", *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford University*, Vol. III, içinde: W. Aylward (ed.), The Packard Humanities Institute, Los Altos, California, 281-294 (<http://zeugma.packhum.org/pdfs/v3ch05.pdf>).

Dündar, E. – Gerçek, A. "Imported Hellenistic Stamped Amphora Handles from Tatarlı Höyük (in the Province of Adana-Turkey)", *Gephyra* 15, 2018, 153-174.

Dündar, E. "Transport Jars from Tatarlı Höyük in Cilicia Pedias: First Observations", in S. Girginer (ed.), *Tatarlı Höyük 10. Yıl Armağan Kitabı. Hayriye Akıl Anısına* (İstanbul, baskıda).

Fırat, M. C. 2019. *Tatarlı Höyük Hellenistik Dönem Mimarisi, Yapım ve Taş Teknikleri*, ÇÜ FBE'nde Hazırlanmış Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan. K. S. Girginer), Adana.

Gerçek, A. - Girginer, K. S. - Oyman-Girginer, Ö. - Gerçek, H. "Bone Artifacts as Witnesses to Cultural Continuity at Tatarlı Höyük" *Spotlighting Bone Tools. Proceedings of the XII Meeting of the Worked Bone Research Group in Granada (May 23-27 2017)*. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Granada* n° 29 (baskıda).

Gerçek, H. "Tatarlı Höyük Hellenistik Dönem Kandilleri", içinde: K. S. Girginer et al. (ed.), *Tatarlı Höyük 10.Yıl Armağan Kitabı, Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul (baskıda).

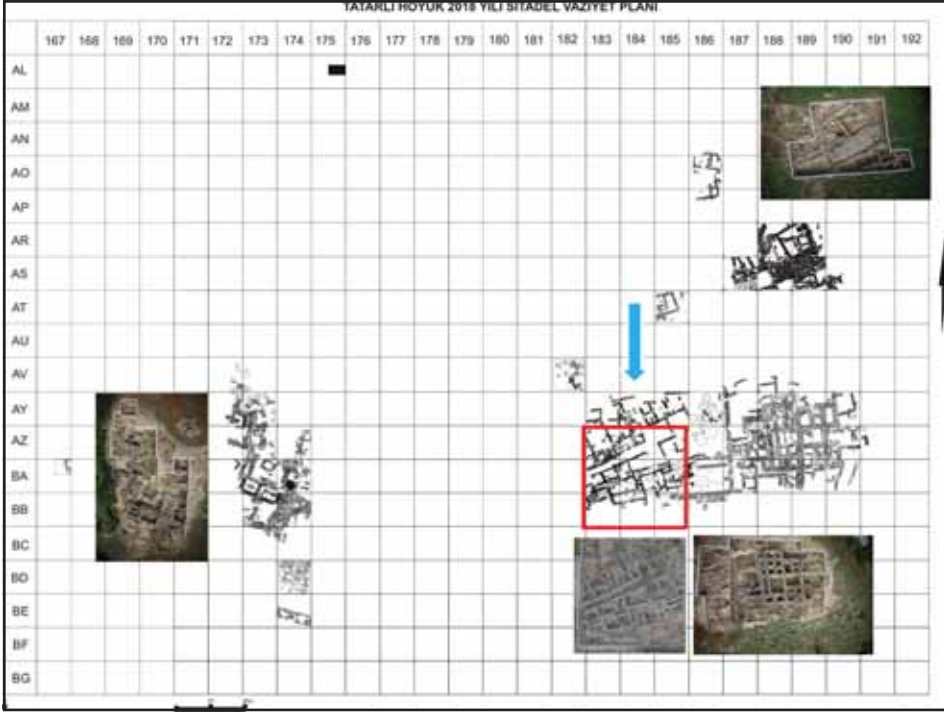
Girginer, K. S. - Oyman-Girginer, Ö. - Tufan, M. F. - Gerçek, A. - Gerçek, H. 2018. "2016 Yılı Tatarlı Höyük Kazıları", 39. KST 2, 229-241.

Goldman, H. 1950. *Excavations at Gözlü Kule Tarsus, The Hellenistic and Roman Periods*, Vol. I, Princeton.

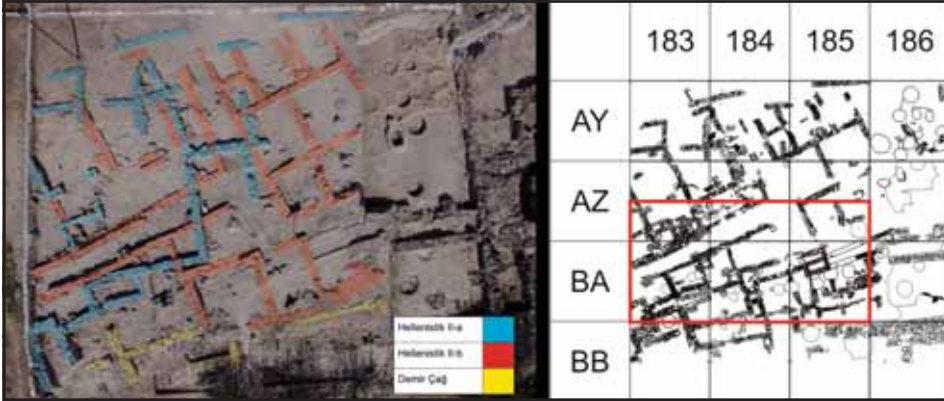
Howland, H. R. 1958. *The Athenian Agora, Vol. 4, Greek Lamps and Their Survivals*, Princeton, New Jersey.

Peyronel, L. 2016. "Worked Bones At Tell Mardikh-Ebla. Objects and Tools from the Early Bronze to the Iron Ages – Preliminary Remarks on Typology, Function and Archaeological Context", içinde: I. Thuesen (ed.), *Proceedings of the 2nd International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Volume 1, Bologna, 839-859.

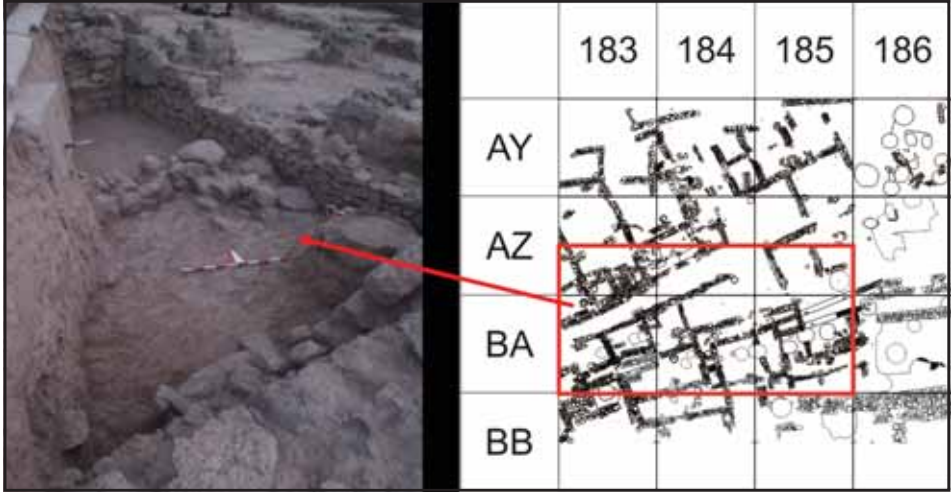
Tezgör, D. K. – Sezer, T. 1995. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu. Cilt 1. Protohistorik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul.

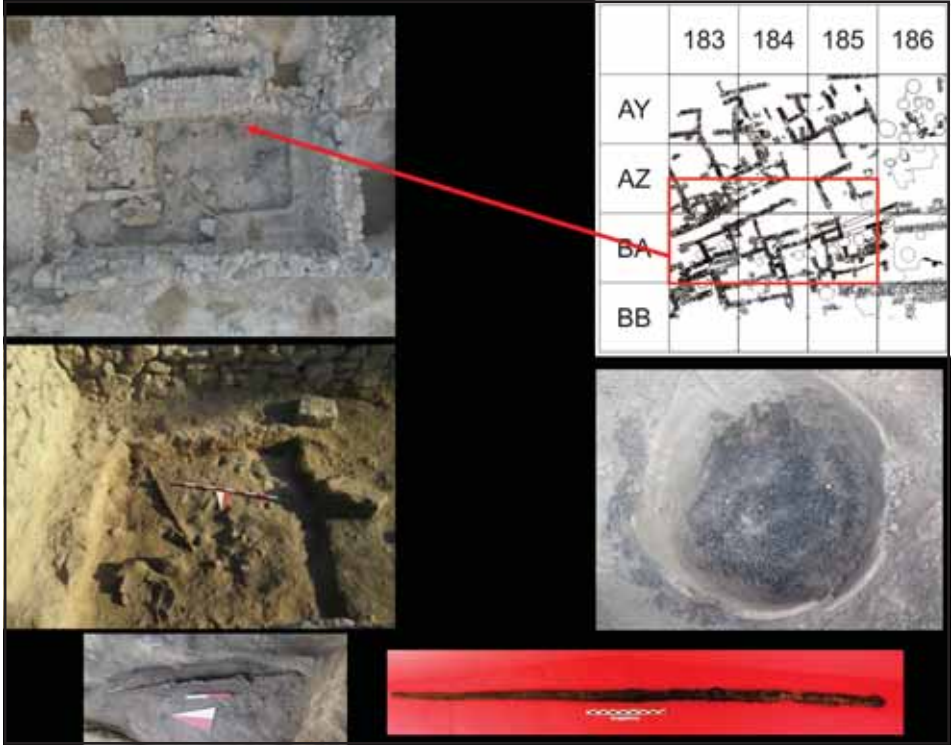
Resim 1: Tatarlı Höyük Sitadel son vaziyet planı ve 2018 yılında çalışılan alanlar.

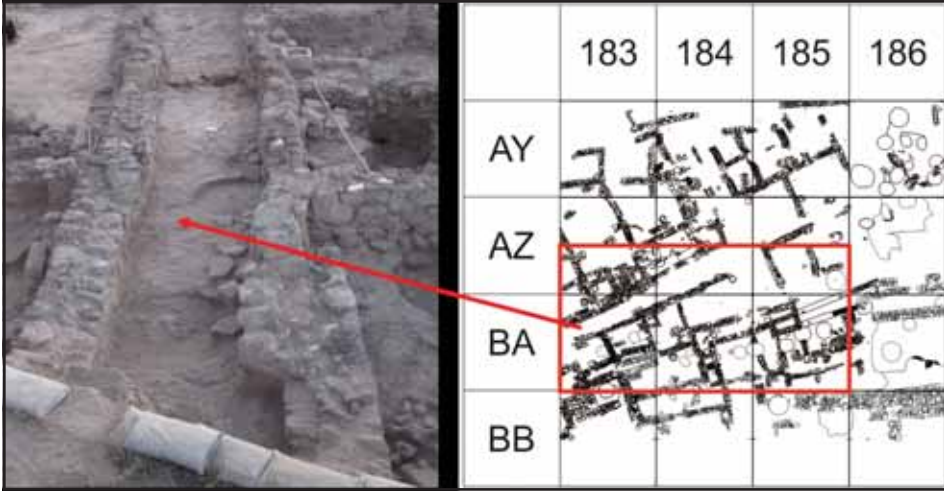
Resim 2: Hellenistik II a ve b yerleşimleri.

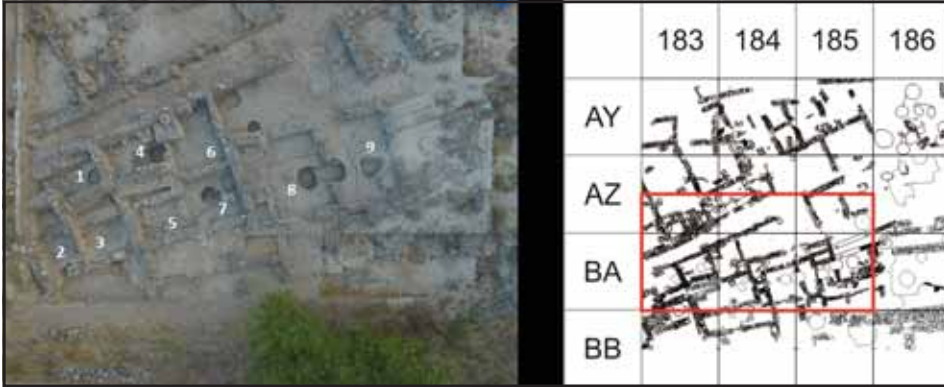
Resim 3: Hellenistik II b mekanı.

Resim 4: Hellenistik II b mekanı çalışmaları ve içinden ele geçirilen buluntular.

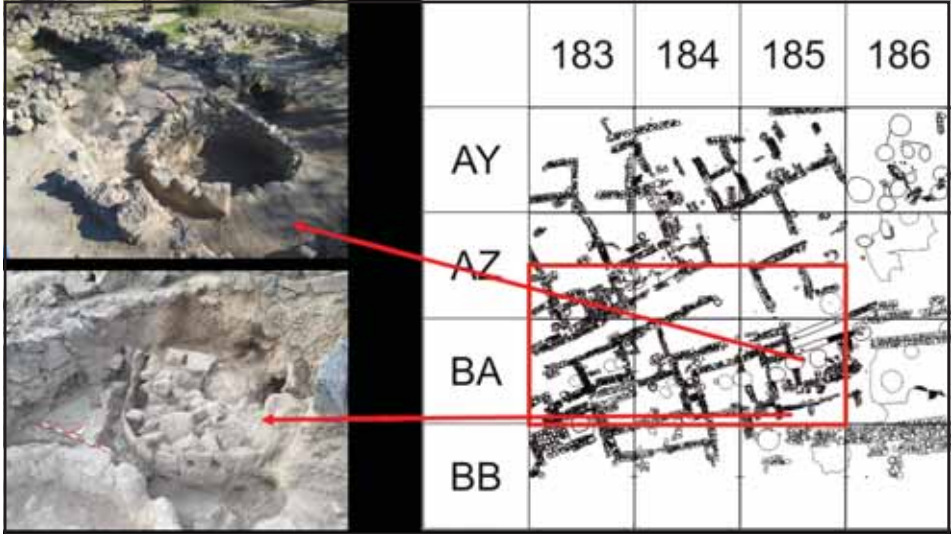
Resim 5: Hellenistik II b sokağı.

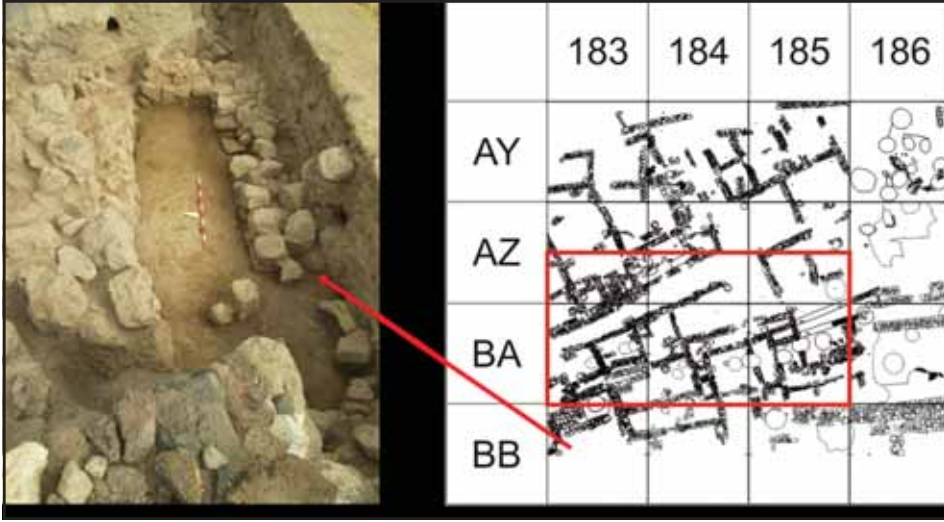
Resim 6: Hellenistik II b işliklerinin tespit edildiği mekanlar ve II a yerleşimcilerinin açtıkları çukurlar.

Resim 7: Hellenistik Dönem çalışmalarından ele geçirilen buluntular.

Resim 8: Orta Demir Çağı çalışmaları ve açığa çıkarılan silo yapıları.

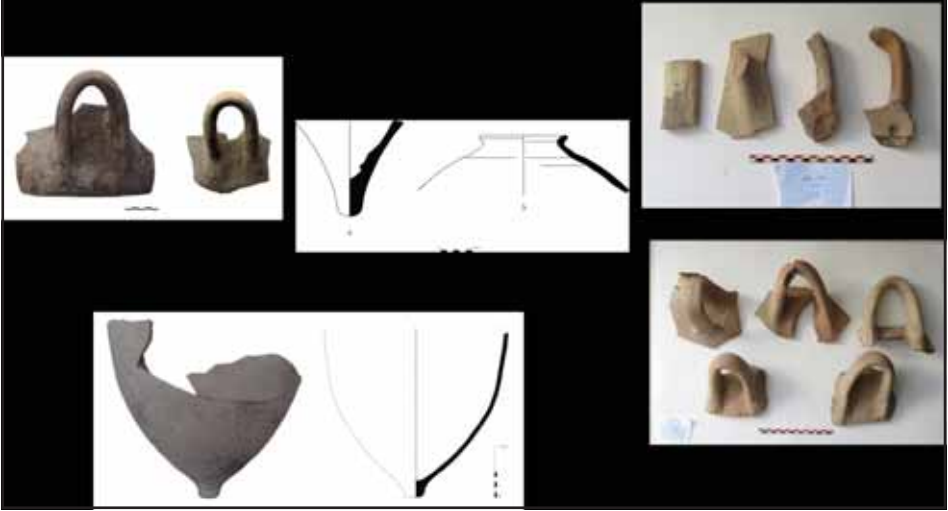

Resim 9: GTÇ II duvarları.

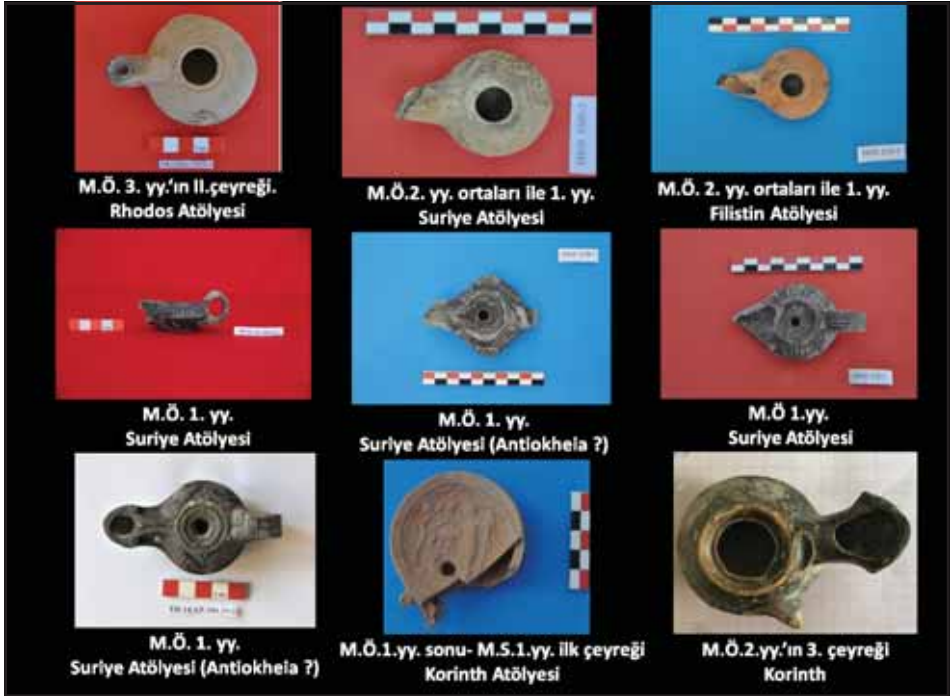

Resim 10: Arkeobotanik çalışmalar ve Hellenistik II b evresine ait yangın geçirmiş mekandan ele geçirilen karbonlaşmış tohumlar.

Kıbrıs Sepet-kulplu amphoraları

Resim 11: Hellenistik Dönem çalışmalarından elde edilen Kıbrıs sepet kulplu *amphoraları*.

Resim 12: Tatarlı Höyük kazılarında ele geçirilen Hellenistik Dönem kandillerinden bazıları.

ÇİNE-TEPECİK HÖYÜĞÜ 2018 YILI KAZILARI

Sevinç GÜNEL*
Nesligül KANBER
Tolga Kaan KIYAK

I. GİRİŞ

Aydın ili sınırlarında, Büyük Menderes'in güney kollarından Çine Çayı'nın uzandığı ova, bulunduğu coğrafyanın erken dönemlere ait kültür tarihini aydınlatan doğal rotalardan biridir. Kuzey-güney doğrultusundaki bu doğal uzantıda yer alan Çine-Tepecik, Geç Neolitik/Kalkolitik Çağdan tunç çağları sonuna değin kesintisiz bir yerleşim sürecini ortaya koyan bir höyüktür. 2004 yılından itibaren devam eden kazılar ışığında, tunç çağları ve daha erken dönemlere ait stratigrafik gelişim ve belli bir yerleşim modeli şekillenmiştir. Bu yerleşim sürecinde, Ege ve Doğu Akdeniz dünyasıyla iletişimi aktif olan ve Orta Anadolu ile bağlantılı kültürel ve ticari ilişkiler öne çıkmaktadır¹. Bölgelerarası iletişimde, en erken kültür tabakasını veren Geç Neolitik/Kalkolitik Çağdan başlayarak Ege ve Orta Anadolu kökenli

* Prof. Dr. Sevinç GÜNEL, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beytepe/Ankara/TÜRKİYE, sgunel@hacettepe.edu.tr; sevincgunel@gmail.com
Araş. Gör. Nesligül KANBER, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beytepe/Ankara/TÜRKİYE, nesligul.kanber@hacettepe.edu.tr; nesli.kanber@gmail.com
Tolga Kaan KIYAK, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beytepe/Ankara/TÜRKİYE, tolgakiyak@gmail.com

Çine-Tepecik Höyüğü 2018 yılı kazılarına izin ve destekleriyle katkı sağlayan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi adına yürütülen kazı projesine desteklerini esirgemeyen Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne, Türk Tarih Kurumu'na ve Kaltun Madencilik Anonim Şirketi'ne teşekkür ederim. Bakanlık Temsilcisi olarak, İzmir I Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Lozan Bayar görev almıştır. 2018 yılı kazı ekibi, Kazı Başkan Yardımcısı Hitit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Abdullah Hacı, Hacettepe Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Neyir Kolankaya-Bostancı, Araştırma Görevlisi Neslihan Kamber, lisans öğrencileri, Tolga Kaan Kıyak, Özgür Özmen, Doğa Karaarslan, Mert Aksungur, Salih Ali Güngör, Kubilay Çetiner, Uğur Yavuzaslanoğlu, Perihan Batur, Aşena Elif Erkök, Rengin Özel, Gözdenur Yılmaz, Kübra Görgülü, Selen Tepedelenlioğlu ve Doğa Ülger'den oluşmaktadır. Tüm ekip üyelerine özverili çalışmaları ve destekleri nedeniyle teşekkür ediyorum.

1 Günel 2010b, 25-49; Günel 2014, 83-103; Günel 2015b, 205-216; Günel 2016, 347-359; Günel 2017a, 119-133; Günel 2017b, 439-455; Günel 2018, 538-547; Günel-Herbordt 2010, 1-11; Günel-Herbordt 2014, 1-14

obsidiyen kullanımı hammadde kaynaklarında önemli bir faktör olarak görülmektedir². Obsidiyen analiz sonuçlarına göre, Kiklad Adaları'ndan Melos Adası'nda Dhemenagaki ve Sta Nychia olmak üzere iki ayrı obsidiyen kaynağı ve ayrıca Antiparos Adası ile Batı Anadolu kıyı şeridinde yakın konumda olan Giali Adası obsidiyeni kullanılmıştır³. Orta Anadolu'dan ise, az sayıda da olsa Göllü Dağ, Nenezi ve Acı Göl obsidiyenin oluşturduğu bir dağılım görülmektedir⁴. Yontmataş endüstrisinde yoğun bir buluntu grubu veren Melos obsidiyeni ile üretim artıklarıyla dikkati çeken Giali obsidiyeni Tepecik'te yaşayan erken toplumların ekonomik sistemine kaynak oluşturmuş ve en erken ticaret sisteminde hammadde kaynaklarına dikkat çekmiştir. Tepecik'te özellikle üretimin yerleşim yerinde gerçekleştiğine işaret eden bulgular ise, organize olmuş bir yontmataş endüstrisine işaret etmektedir.⁵ Bölgelerarası ticaret sisteminde, doğal rotalar aktif olarak kullanılmış ve bu iletişim Erken-Orta ve Geç Tunç çağlarında da devam etmiştir. Erken Tunç Çağında sosyal organizasyona dayalı ve Ege dünyasının geleneğini yansıtan mimari ve buluntular, Orta Tunç Çağında tasvir sanatına yönelik eğilimleri ortaya koyan sosyo-kültürel yapıyla devam etmiş ve savunma sistemine sahip Geç Tunç Çağı yerleşmesi ile belli bir kültürel şekillenmeyi ortaya koymuştur⁶. Tepecik bu yerleşim sürecinde, bir taraftan batıda Ege dünyasıyla diğer taraftan ise, Hititlerle olan kültürel ve ticari bağlantıları sağlayan bir merkez konumunu ön plana çıkarmıştır. Geç Tunç Çağı'nda son derece zengin bir buluntu grubu oluşturan yerli Miken boya bezeli kaplar ve diğer yandan Hitit hiyeroglif kitabeli mühürleriyle kapatılarak, resmi bir boyut kazandırılmış depo sistemine sahip ekonomik yapı, gelişmiş bir kent modelini ve bölge-rarası bağlantıları kanıtlamaktadır⁷.

Çine-Tepecik'te 2018 yılı kazıları, bu kültürel birikim ışığında höyüğün güney yönünde genişleyerek yerleşimin yayılım alanı ve kültür tabakalarının belirlenmesine yönelik gerçekleştirilmiş ve aynı zamanda disiplinlerarası alanlarla çalışma olanağı sağlanmıştır.

2 Çine-Tepecik yontma taş endüstrisi aletleri Doç. Dr. Neyir Kolankaya-Bostancı ve Dr. Tristan Carter tarafından çalışılmaktadır. Laboratuvar ortamında kaynak yeri analiz çalışmaları, Dr. Tristan Carter tarafından Kanada, McMaster Üniversitesi XRF laboratuvarında gerçekleştirilmiştir.

3 Günel 2019, 416.

4 Kolankaya-Bostancı 2018, 146-154, Res. 1-2.

5 Carter *et al*, 2016, 4, 22, Res. 14-15; Kolankaya-Bostancı 2018, 154.

6 Günel 2008; Günel 2009; Günel 2010a; Günel 2014a; Günel 2014b; Günel 2015a

7 Günel 2010b, 32-35, Res. 8-10; Günel 2018b, 161-164, Res. 7-11; Günel-Herbordt 2010, 5-8, Res. 4-6; Günel - Herbordt 2014, 8-11, Res. 8-10.

II. Arazi Çalışmaları

II. 1. M/10 Açmasında Yürütülen Kazılar (Resim: 1-3)

M/10 açmasında, kazılmamış olan VI-X/a-i plankarelerinde yürütülen kazılarda üst seviyelerde tespit edilen bulgular belli bir mimari plan vermeyen yapı taşları ile kerpiç parçalarından oluşmaktadır. Taş ve kerpiçlerin tespit edildiği VII-X/g-1 plankarelerde yoğun yangın izi tespit edilmiş ve yangın tahribatı özellikle kerpiçlerde daha belirgin olarak gözlenmiştir. Mevcut kalıntılarla bağlantılı ele geçirilen seramik malzeme-teknik ve kap tipleri açısından II 1 kültür tabakasının seramik geleneğinden oluşmaktadır. İnce nitelikte ve sarımsı-devetüyü renginde astarlı yüzey işlenişine sahip içe eğik kaseler, koyu gri renkte kaba nitelikte çömlerle silindirik boyunlu, sarımsı-devetüyü testi tipi kap parçaları, Geç Tunç Çağı seramik geleneğini yansıtmaktadır. Aralarında Miken boya bezeli kap parçalarının da yer aldığı seramik buluntularında ise, bej/krem yüzey üzerine kırmızımsı-kehverengi bant bezemenin yaygın görüldüğü örnekler ele geçirilmiştir. Bu malzeme grubunun yoğun geldiği seviyelerden itibaren, düzgün duvar uzantıları veren mimari açığa çıkarılmıştır. Duvarlar, doğu-batı yönünde yaklaşık 2.50 m.; kuzey-güney yönünde ise, 2.70 m. uzunluğunda korunmuştur. Beyaz yapı taşlarından oluşan ve düzgün bir köşe yapan bu duvarların kenarlarında iri boyutta taş sırasının yerleştirildiği içte ise, daha ufak taşların ve yer yer kerpiç parçalarının tespit edildiği bir duvar örgü tekniği uygulanmıştır. Bu mimari kalıtıda taş cinsi, taş boyutları ve duvar örgü tekniği, Geç Tunç Çağı yerleşmesinin savunma sistemiyle benzerdir (Resim: 1-3). Bu kalıntıların höyüğün topografyasına uygun doğrultu veren ve kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan surla ait olası bir giriş kapısı ya da girişin yan kenarlarında yer alan kule yapılarına ait olduğu öngörülmektedir. Özellikle savunma sisteminde kule duvarları ile M/10 açmasında köşe yapan duvarların 1.18 m. kalınlığında olması ve aynı zamanda savunma sisteminde kullanılan yapı taşlarıyla aynı karakterde ve boyutlarda taşların duvar örgüsünde yer alması, surla bağlantılı bir mimarinin güney uzantısına ait olduğunu desteklemiştir. M/10 açmasında, VIII-X/h-1 plankarelerde, II 1 kültür tabakasına ait köşe yapan ve savunma sistemiyle ilişkili olan bu mimariye ait doğu duvarın tamamen açığa çıkarılması için doğu yönünde uzanan kerpiç döküntü kısmen kaldırılmıştır. Geç Tunç Çağı savunma sistemi ile ilişkilendirilen taş temel yaklaşık 0.70-1.00 m. arasında değişen yüksekliğe sahiptir. Taş temelin korunduğu en alt taş sırasından itibaren hamur ve yüzey işleniş açısından farklılık gösteren kap parçalarına rastlanmıştır. Buluntu konteksinde VII-VIII/g plankarede *in-si-*

tu bir çömlek ele geçirilmiştir (Resim: 4). Bu çömlek, N/10 açmasında I-V/f-I plankarelerde açığa çıkarılan Orta Tunç Çağı kalıntılarının kuzey yönünde uzandığını göstermiştir. Kaba nitelikte, koyu gri renkte hamur yapısına sahip olan çömlek, kırmızımsı-devetüyü renginde astarlıdır. Çömlek, halka dipli, yuvarlak gövde formunda, dışa eğik ağız kenarlıdır. Ağız kenarından gövdenin üst kısmında karşılıklı gelecek şekilde dikey kulpları yer alır. Gerek malzeme-teknik özellikler gerekse form, Orta Tunç Çağı seramik geleneğinden bilinen çömlek tipi örnekleri temsil etmektedir. Aynı plankarelerde, II 2 kültür tabakasından tanınan kırmızı astarlı ve perdahlı kaseler, 'S' profil yapan kase parçaları ile dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler, Orta Tunç Çağı malzeme grubunun örneklerini vermiştir. Seramik buluntularının ve *in-situ* çömleklerin ele geçtiği derinliklerde, aynı kültür tabakasına ait bir ocak tabanı kısmen korunmuştur. Bu tabanı ilginç kılan, ocağın kenarlarında boynuz biçiminde şekillendirilmiş iki farklı tipte *in-situ* pişmiş toprak modellerdir (Resim: 5). Oldukça kaba nitelikte, hamurunda iri taşların olduğu, devetüyü renginde modellerden birinin yüksekliği 16.03 cm.; taban genişliği 9.05 cm.; taban kalınlığı 6.19 cm. ve uzunluğu ise 18.01 cm.dir. Diğer modelin ise, korunan yüksekliği yaklaşık 7.83 cm.; taban genişliği 7.29 cm. olup taban uzunluğu yaklaşık 17 cm. olarak belirlenmiştir. Ocağı sınırladığı anlaşılan bu modellerin hemen kuzeyinde tek sıra halinde ufak taşlardan oluşan alanda ise, bir arada yoğun hayvan kemiklerine rastlanmıştır. Bu alanda, boynuzlarla yüceltilmiş 'kutsal ocak' ve hayvan kemiklerinin oluşturduğu buluntu konteksiyle birlikte, tüm bu detaylar kültle ilişkilendirilebilecek bir uygulamaya işaret etmektedir.⁸ Bu kalıntılar, Orta Tunç Çağı II 2 kültür tabakasının son evrelerine ait bir dönemi temsil etmektedir. Boynuzlarla dini anlam verilen ocak geleneğini, M.Ö. 3. binyıl ve M.Ö. 2. binyılda, geniş bir coğrafyada takip etmek mümkündür. İçbatı Anadolu'da Beycesultan'da Erken Tunç Çağı II Dönemi kutsal yapısıyla bağlantılı alanda ocak tabanını sınırlayan pişmiş toprak boynuzlar, Geç Tunç Çağında ise, bir platform üzerinde duran boynuz kaideler bu geleneğin uzun bir kronolojide uygulandığını göstermektedir.⁹ Seyitömer'de ise, Erken Tunç Çağı yerleşmesine ait yapılarda, ocakları

⁸ Mevcut kalıntılar, M/10 açmasında sınırlı bir alanda tespit edilmiştir. Bu nedenle söz konusu açmanın kuzey ve doğu yönündeki genişleme çalışmalarıyla, pişmiş toprak boynuz modelleriyle birlikte söz konusu diğer kalıntıların işlevsel tanımı daha net ortaya konabilecektir. 'Kutsal ocak' kavramı, anlamı ve ritüellere ışık tutan filolojik belgeler için bkz. Taş 2011, 8-15.

⁹ Lloyd-Mellaart 1957, 29, Lev. Ia; Diamant - Rutter 1969, 148-150, 154 Res. 1-2; Yakar 1974, 152-155, Res. 1-2.

sınırlayan çıkıntılar, oldukça farklı örnekleri yansıtmaktadır.¹⁰ Benzer ocak geleneğini, Kusura ve Tarsus-Gözlükule'den Erken ve Orta Tunç Çağı örnekleri ışık tutmaktadır.¹¹ Orta Anadolu'da Alişar III'te, farklı tipte ve boyuttaki pişmiş toprak boynuz modellerin yanı sıra¹² Erken Hitit Döneminde, Kültepe ve Bitik ocakları¹³, benzer uygulamanın geniş bir coğrafi yayılım alanında ele alınabileceğini göstermektedir.¹⁴ Ege ikonografisinde ise, Orta ve Geç Minos kültüründe pişmiş toprak ve taş boynuz modeller, adak eşyası olarak mühürlerde dini bir sembol ya da yapı tasvirlerinde mimari bir eleman olarak en yaygın görülen eserlerdir.¹⁵ Tepecik'te iki farklı tipte ve boyutta olan bu modeller, Orta Tunç Çağı II 2 kültür tabakasına ait stilize boğa idolleri ile yüceltilmiş kült eşyası ile aynı döneme ait olup, bulunduğu coğrafyanın din anlayışında 'boğa kültürü' öne çıkarmaktadır.¹⁶ Bölgelerarası değerlendirmeler ışığında Tepecik modelleri, 'boğa kültü' ile ilgili ikonografik anlamda bir birlikteliği de göstermektedir. Aynı zamanda bu kanıtlar, Batı Anadolu genelinde oldukça sınırlı bilgilere dayalı inanç sisteminde 'boğa kültürü' ve tasvirli eserlere yansımalarına yönelik eserleri kazandırmıştır.

M/10 açmasında açığa çıkarılan kalıntılar, Geç Tunç Çağı savunma sistemine ait mimari ile Orta Tunç Çağı sonuna tarihlenen kültür kalıntılarını ortaya koymuştur. Orta Tunç Çağının son evresine ait kutsal bir alan olarak öngörülen kültür tabakaları, yerleşmenin güney-güneybatı yönünde uzanmaktadır. Yerleşmenin güneyinde önceki yıllarda tespit edilen M.Ö. 2. binyıla ait stratigrafik gelişim ve daha erken Kalkolitik Çağa ait kalıntılar, yerleşim sürecine yönelik belli bir kronolojik ayırımın oluşmasında da önemli bir rol oynamıştır.¹⁷

II. 1. 2. M/11 Açmasında Yürütülen Kazılar

M/11 açmasında I-V/a-g plankarelerde, Geç Tunç Çağı yerleşmesinin kalıntıları 2013 yılında gerçekleşen kazılarda tespit edilmiştir. 2018 yılında, aynı

¹⁰ Ünan 2014: 78- 81, Res. 1-7.

¹¹ Lamb 1956, 90-91, Res. 1, Lev. Va-b; Diamant - Rutter 1969, 150-154, Res. 4-7.

¹² von der Osten 1937, 270, Res. 261.

¹³ Özgüç 1955, 445, Res. 2- 4; Arık 1944, 353, Res. 15, Lev. 59.

¹⁴ Boynuz görünümünde modellere sahip ocakların yayılımı için bkz. Diamant - Rutter 1969, 155-175 Res. 46.

¹⁵ Marinatos 2000, 151, 159, Res. 126, 137-138

¹⁶ Günel 2011, 8-17, Res. 3-5

¹⁷ Günel 2019

plankarelerde gerçekleşen derinleşmede ise, ağırşak ve ağırlık olmak üzere dokuma endüstrisi malzemeleri ve Miken boya bezeli kap parçalarının yoğun geldiği seramik buluntuları aynı kültür tabakasının buluntularını vermiştir. Söz konusu tabakanın II 1a evresiyle benzer seviyelerde ve hemen doğusunda, M/12 açmasında önceki yıllarda gerçekleşen kazı çalışmalarında piramit biçimli ağırlıklar bir arada ve çok sayıda bulunmuştur. Her iki açmada daha çok dokuma endüstrisine ait ağırlıkların ve ağırşakların yer alması, bu alanın tekstil üretimiyle ilişkilendirilmesinde önemli bir ip ucunu oluşturmaktadır. M/11 açmasının, I-V/a-e plankarelerinde seviye iniminde, aralarında Miken boya bezeli kap parçalarının da yer aldığı II 1 kültür tabakasının malzemesi ele geçmiştir (Resim: 6). Miken kap parçalarında, dalga, zikzak bezeme (FM 53), dikey çizgi tarama ve içi boyalı yarım daireler (FM 43) Geç Hellas III B2-C erken-orta evrelerinin bezeme geleneğini yansıtmaktadır.¹⁸ Açmanın kuzeybatısında, I-II/b-c plankarelerde açığa çıkarılan yapı taşlarının, belli bir uzantı vermese de tahrip olan bir yapıya ait olduğu anlaşılmış ve I-II/a-c plankarelerde, bu taş duvara ait ikinci taş sırası açılmıştır. Bu taşların yoğun geldiği III-IV/a-c plankarelerde ise, belirgin siyah renkte yanık toprağın geniş bir alana yayıldığı gözlenmiştir. Bu alanda ağırşak, ağırlık ve aynı zamanda henüz tamamlanmamış, ortası delinmek üzere bırakılmış ağırlıkların da yer aldığı buluntu grubu yangınla tahrip olmuştur. Açmanın I-V/f-g plankarelerinde, kazılara devam edilmiş ve yukarıda sözü edilen II 1 kültür tabakasının yayılım alanı takip edilmiştir. II 1 kültür tabakasına ait mimari kalıntının alt seviyelerinde, I-V/a-e plankareleri kapsayan alanda ele geçen seramik, malzeme-teknik açıdan II 2 kültür tabakasının örneklerini vermiştir. Orta Tunç Çağı kap parçalarının yanı sıra I/i'de çok sınırlı alanda olmak üzere volkanik kül tespit edilmiştir. Bu küller, önceki yıllarda bu alanın hemen doğusunda açığa çıkarılan ve oldukça geniş bir alana yayılan Santorini kül tabakasının batı uzantısıdır.

II. 1. 3. M/12 Açmasında Yürütülen Kazılar

M/12 açmasında, önceki yıllarda yürütülen kazılarda, VI-X/a-e plankarelerde ağırşak ve boya bezeli bir Submiken evresine ait kap parçaları geç dönem buluntularını vermiştir. Bu alanda, önceki yıllara ait VI-VIII/d-f plankarelerde yürütülen kazılarda yumuşak, küllü toprak ve piramit biçimli, bir

¹⁸ Günel 2007, 237, Res. 5; Günel 2010a, 463, Res. 2-3; Günel 2010b, Tab. 1, Tab. 4.

arada sağlam ağırlıklar, M/11 açmasında 2018 yılında ele geçirilen dokuma endüstrisine ait malzemelerle bağlantılı olup, atölye kesiminin yayılım alanını ortaya koymaktadır.

II. 1. 4. N/10 Açmasında Yürütülen Kazılar (Resim: 1-2)

2017 yılı kazılarında N/10 açmasının I-IV/a-d plankarelerinde üst seviyeler, II 1 kültür tabakasının kalıntılarını en erken ise, IV kültür tabakasının buluntularını vermiştir. 2018 yılı çalışma programında ise, söz konusu plankarelerde Kalkolitik/Geç Neolitik Çağa ait IV kültür tabakasının malzemesi gelmeye devam etmiştir. Bu seviyelere ait seramik buluntuları arasında koyu gri renkte, kafes taramalı motifin uygulandığı perdah bezeli örnekler, boynuz kulplu çömlekler ve mantar biçimli kulp eklentileri, Kalkolitik Çağın karakteristik seramik geleneğine ait örneklerdir (Resim: 7). Ayrıca yontmataş endüstrisi aletler arasında Melos obsidiyeni ve Orta Anadolu Nenezi obsidiyenin de ele geçtiği aletler, işlenmiş kemik aletler ve pişmiş toprak bir figürin (Resim: 8) oldukça sınırlı bir alandan ele geçmesine karşın eser cinsi açısından çeşitlilik gösteren buluntuları vermekte ve Geç Neolitik/ Kalkolitik Çağ yerleşmesinin güney yönünde genişlediğini göstermektedir. Tasvir sanatına ait figürin, kaba nitelikte, kırmızımsı-devetüyü renginde olup, üçgen biçimli bir baş yapısı, geniş silindirik boyun ve omuz kısmı ile yassı işlenmiş gövdesi kısmen korunmuştur. Eserin korunan yüksekliği, 9.64 cm., baş genişliği 6.54 cm.; gövde kalınlığı ise, 2.39-0.92 cm.dir. Benzer tipte pişmiş toprak figürinler, Kalkolitik yerleşmesinin tasvir sanatında görülmektedir.

II. 1. 5. N/12 Açmasında Yürütülen Kazılar

N/12 açmasında, I-V/e-i plankarelerde önceki yıllarda kazılan derinliklerde çalışmalara devam edilmiştir. I-V/f-g plankarelerde mimariye ait taşlar geniş bir alana yayılmıştır. Taşların buluntu durumu, tahrip olan bir yapının güneydoğu doğrultusunda yıkıldığına işaret etmektedir. Açmanın I-V/a-e plankarelerinde, tahrip olan bu taş duvar uzantısının devam ettiği tespit edilmiştir. Küçük buluntu grubuna ait I/a plankarede minyatür bir masa ele geçirilmiştir (Resim: 9). Koyu gri renkte, yüksekliği 3.68 m., genişliği 3.18 m. ve kalınlığı 1.05 m. olan bu eser, kare şeklinde olan üst kenarında belirgin bir içe oyuk oluşturmakta, dört köşede ise belirgin kalınlığa sahip ayakların uçları kıvrım yapmaktadır.

III. Disiplinlerarası Çalışmalar¹⁹

Disiplinlerarası yürütülen çalışmalar arasında yontmataş endüstri aletleri gelmektedir. Yontmataş aletlerine yönelik incelemelerde, obsidiyen, çakmaktaşı ve diğer taş cinslerine ait alet ve üretim artıklarına ait toplam 951 adet eser incelenmiştir. Obsidiyen, çakmaktaşı ve kaya kristali buluntu grubunun oransal dağılımında, % 65 obsidiyen, % 29 çakmaktaşı ve % 6 kaya kristalinden oluşan değerler görülmektedir. Bu dağılımda, obsidiyen örnekler önceki senelerde olduğu gibi, Melos obsidiyenin yoğunlukta olduğu bir grup oluşturmaktadır. Kalkolitik Çağ yontmataş topluluğunun önemli bir grubunun üretim artıklarından oluşması ve bunun yanı sıra büyük bir çoğunluğunun düzensiz dilgicikler olması ve oldukça yoğun üretim artışının varlığı yerleşimde bir işlikle bağlantılı görülmektedir. Obsidiyen eserler arasında Melos obsidiyeninden iyi korunmuş saplı ve kanatlı ucun en yakın benzeri Saliagos'da tespit edilmiş olup 'Saliagos B' tipini temsil etmektedir.

Disiplinlerarası yürütülen diğer çalışma, metal analizi ile ilgilidir. Dr. Michele Massa yürütücülüğünde Çine-Tepecik kazılarında ait metal eserlerin pXRF (Portable X-Ray Fluorescence Spectrometry) yöntemi ile örnek analizi, Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı dönemlerinin metallerinden oluşmaktadır.

Disiplinlerarası gerçekleştirilen diğer bir çalışma, paleocoğrafya-jeoarkeoloji araştırmalarıdır. Ege Üniversitesi Fiziki Coğrafya Bölümü'nde Prof. Dr. Ertuğ Öner'in yürütücülüğünde Çine Ovası ve höyükte jeomorfolojik araştırmalar ve özellikle alüvyal jeomorfoloji çalışmaları yapılmıştır.²⁰ Höyükte delgi sondaj araştırmaları kapsamında, Çine Çayı'nın özellikle taşkınlarının en yoğun olduğu ovadaki konumu dikkate alınarak, farklı noktalardan 26 delgi sondaj gerçekleştirilmiştir. Söz konusu incelemelerde, Çine Çayı'nın taşkınları ile şekillenen ova yüzeyinde yer alan Tepecik yerleşmesinin yeşilimsi silt-kilden oluşan bir anakaya üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu doğal kayanın doğu kesiminin batıya oranla daha dik bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Kazı sırasında saptanan volkanik küller, delgi sondaj çalışmalarında yaklaşık 3 m derinde takip edilmiştir. Sondajlarda, yerleşme-

¹⁹ Çine-Tepecik Höyüğü 2018 yılı kazılarında disiplinlerarası araştırmaları kapsamında, yontmataş endüstrisi buluntularını inceleyen, Doç. Dr. Neyir Kolankaya-Bostancı'ya; metal analiz çalışmalarını yürüten Dr. Michele Massa ve Doç. Dr. Erkan Fidan'a; Paleocoğrafya-Jeoarkeoloji araştırmalarını gerçekleştiren Prof. Dr. Ertuğ Öner ve Araş. Gör. Rifat İlhan'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

²⁰ İlhan-Vardar-Karadaş-Öner 2019, 861-865

nin doğu-kuzeydoğu yönünde sulak bir ortamın varlığı da tespit edilmiştir. Araştırma sürecinde alınan sediman örnekleri gerek arazide gerekse laboratuvarında incelenmiş ve farklı yönlerden kesitler hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

ARIK, R. O. 1944, Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor, *Bellekten*, 8, 341-372

CARTER, T. – CONTRERAS, D. A. - CAMPEAU, K - FREUND, K, 2016 Spherulites and Aspiring Elites: The Identification, Distribution, and Consumption of Gali Obsidian (Dodecanese, Greece), *Journal of mediterranean Archaeology*, 29.1: 3-36.

DIAMANT, S. - RUTTER, J. 1969, Horned Objects in Anatolia and the Near East and Possible Connexions with the Minoan 'Horns of Consecration', *Anatolian Studies*, 19, 147-177.

GÜNEL, S. 2007, Çine – Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları, 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, Kültür ve Turizm bakanlığı Yayını, Ankara, 231-246.

GÜNEL, S. 2008, Çine-Tepecik Höyükte Bulunan Mermer İdoller, In: T. Tahran, A. Tibet - E. Konyar (eds.), *Muhibbe Darga Armağanı*, İstanbul, Sadberk Hanım Müzesi Yayını, 251-260.

GÜNEL, S. 2009, Batı Anadolu'da Yeni Bir Merkez Çine-Tepecik, *Aktüel Arkeoloji*, 11, 40-41.

GÜNEL, S. 2010a, 2008 Yılı Çine-Tepecik Kazıları, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 459-473.

GÜNEL, S. 2010b, Mycenaean cultural impact on the Çine (Marsyas) plain, southwest Anatolia: the evidence from Çine-Tepecik", *Anatolian Studies*, 60, 25-49.

GÜNEL, S. 2011, Ein Terrakotta-Modell aus Çine-Tepecik, *Istanbul Mitteilungen* 61, 7-20.

GÜNEL, S. 2014a, New Contributions regarding Prehistoric Cultures in Meander Region: Çine-Tepecik", In: B. Horejs - M. Mehofer (eds.), *Western Anatolia before Troy. Proto-Urbanisation in the 4th millennium BC?*, Wien, 83-103.

GÜNEL, S. 2014b, Çine-Tepecik Erken Tunç Çağı Taş Kap ve İdoller / Early Bronze Age Stone Vessels and Idols of Çine-Tepecik", In: A. Engin - B. Helwing - B. Uysal (eds.), *armizzi: Engin Özgen'e Armağan / Studies in Honor of Engin Özgen*, Ankara, 165-173.

GÜNEL, S. 2015a, Çine-Tepecik: New Contributions on Late Bronze Age Cultures in Western Anatolia, In: N. Chr. Stampolidis, Ç. Maner, K. Kopanias (eds.), *NOSTOI. Indigenous Culture, Migration, Integration in the Aegean Islands, Western Anatolia during the Late Bronze Age-Early Iron Age*, Koç Üniversitesi, İstanbul, 607-626.

GÜNEL, S. 2015b, Ein Zentrum mit interregionalen Beziehungen in Westanatolien in der Bronzezeit: Çine-Tepecik/Bronz Çağında Batı Anadolu'da Bölgelerarası Bağlantıları Gösteren Bir Merkez: Çine-Tepecik", In: Ü. Yalçın - H. D. Bienert, (eds.), *Anatolien-Brücke der Kulturen. Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den deutsch-türkischen Altertumswissenschaften*, Bonn, 205-216.

GÜNEL, S. 2016, A New Centre of Intercultural Relations in Western Anatolia during the Late Bronze Age: Çine-Tepecik, In: R. A. Stucky - O. Kaelin - H-P. Mathys (eds.), *Proceedings of the 9th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Basel, 3, 347-359.

GÜNEL, S. 2017a, The West: Archaeology", In: M. Weeden - L. Z. Ullmann (eds.), *Hittite Landscape and Geography*, BRILL, Koninklijke Brill NV, Leiden/Boston: 119-133.

GÜNEL, S. 2017b, Çine-Tepecik Yerleşmesine Ait Figürlü Miken Seramiği, In: E. Kozal, M. Akar, Y. Heffron, Ç. Çilingiroğlu, T. E. Şerifoğlu, C. Çakırlar, S. Ünlüsoy, E. Jean (eds.), *Questions, Approaches, and Dialogues in Eastern Mediterranean Archaeology, Studies in Honor of Marie-Henriette and Charles Gates*, Ugarit-Verlag, Münster, 439-455.

GÜNEL, S. 2018a, The Prehistoric Culture in Çine-Tepecik and Its Contribution to the Archaeology of the Region", In: S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosić - T. Takaoğlu (eds.), *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area During the 5th and 4th Millennia BC*, Oxbow Books, 538-547.

GÜNEL, S. 2018b, Die Beziehungen der ägäisch-westanatolischen Kulturen im 2. Jt.v. Chr, *Anatolian Metal VIII, Eliten-Handwerk-Prestigegüter*, In: Ü. Yalçın (ed.), *Boc-hum*, 157-167.

GÜNEL, S. 2019, Çine-Tepecik Höyüğü 2017 Yılı Kazıları, 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 415-428.

GÜNEL, S. - HERBORDT, S. 2010, Ein hethitischer Siegelabdruck aus Çine-Tepecik, *Archäologischer Anzeiger* 1, 1-11.

GÜNEL, S. - HERBORDT, S. 2014, Mykenische Kraterfragmente mit figürlichen Darstellungen und ein Siegelabdruck eines hethitischen Prinzen aus der spätbronzezeitlichen Siedlung von Çine-Tepecik", *Archäologischer Anzeiger* 1, 1-14.

İLHAN, R. - VARDAR, S. - KARADAŞ, A.- ÖNER, E. 2019, Çine Ovasının Paleocoğrafyası ve Tepecik Höyüğü'nün Jeoarkeolojisi (Çine-Aydın), *Uluslararası Katılımlı 72. Türkiye Jeoloji Kurultayı*, 28.01.2019-01.02.2019 Ankara

KOLANKAYA-BOSTANCI, N., 2018 "Çine-Tepecik 2016 Yılı Yontmataş Endüstrisi" 33. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 2, 22-26 Mayıs 2017, Bursa: 145-160.

LAMB, W. 1956, Some Early Anatolian Shrines, *Anatolian Studies*, 6, 87-94.

LLOYD, S. MELLAART, J. 1957, An Early Bronze Age Shrine at Beycesultan, *Anatolian Studies*, 7, 27-36

MARINATOS, N. 2000, Die minoische Religion, *Im Labyrinth des Minos. Kreta- die erste europäische Hochkultur*, Biering - Brinkmann, 151-160.

ÖZGÜÇ, T. 1955, Kültepe Hafriyatı 1954 II. Kat Eserleri, *Belleter* 19, 445-452.

TAŞ, İ. 2011, Hititça Çivi Yazılı Belgelere Göre Ocak Kültü ve Ocağın Kutsallığı Üzerine Bazı Gözlemler, E. F. Acar, R. Aslan, U. Deniz, M. F. Yavuz - R. Körpe (eds.), *KUBABA*, 18, 7-18.

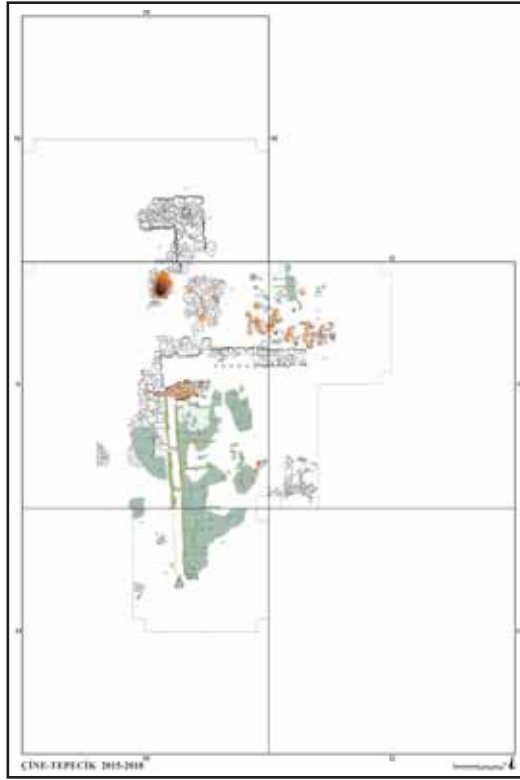
ÜNAN, N. 2014, Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III Ocakları, *TÜBA-AR*, 17, 73-82.

Von der OSTEN 1937, *The Alishar Hüyük I*, Chicago.

YAKAR, J. 1974, The Twin Shrines of Beycesultan, *Anatolian Studies*, 24, 151-161.

Resim 1: 2018 yılı kazılarının yürütüldüğü açmalar; M - N/10 açmaları.

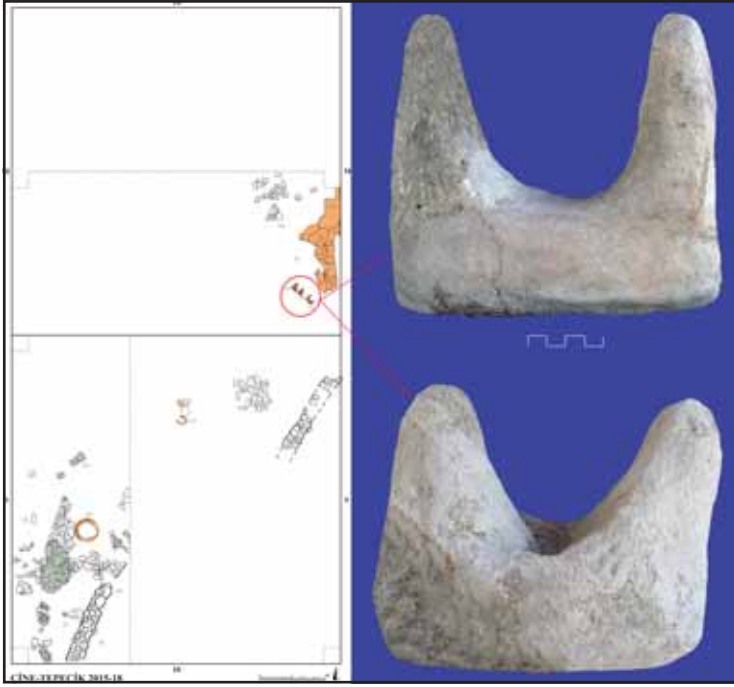
Resim 2: Mimari kalıntılar; M - N/10 açmaları.

Resim 3: M/10 açması; II 1 kültür tabakası mimari kalıntılar.

Resim 4: M/10 açması; II 2 kültür tabakasına ait çömlek.

Resim 5: M/10 açması; II 2 kültür tabakası, pişmiş toprak boynuz modelleri.

Resim 6: M/11 açması; II 1 kültür tabakası Miken boya bezeli kap parçaları.

Resim 7: N/10 açması; IV kültür tabakasına ait seramik.

Resim 8: N/10 açması; IV kültür tabakasına ait pişmiş toprak figürin.

Resim 9: N/12 açması; pişmiş toprak minyatür masa.

Resim 10: Disiplinlerarası çalışma; paleocoğrafya-jeoarkeoloji araştırmaları.

2018 YILI KAUNOS ARAŞTIRMALARI

Soner ÖZEN*

1966 yılından beri aralıksız olarak devam eden Kaunos kazıları, 2018 kazı sezonunda da T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Başkent Üniversitesi, Kültür ve Sanat Araştırmaları Merkezi adına gerçekleştirilmiştir. Kaunos araştırmalarını mümkün kılan bu her iki kurumumuza da kazı ekibi olarak candan şükranlarımızı sunuyoruz. Kaunos 2018 yılı çalışmalarını arazi ve depo çalışmaları olarak iki anabaşlık altında özetleyebiliriz.

1-ARAZI ÇALIŞMALARI

Geçtiğimiz kazı kampanyalarında başlanmış araştırmaların devamı niteliğinde olan arazi çalışmalarımız, şehir merkezindeki (a) Apollon ve (b) Aphrodite kutsal alanlarında, (c) Tiyatro Tapınağı'nda, (d) Agora Bazilikası'nda ve (e) şehir surunda sürdürülmüştür. Bu araştırmalara paralel olarak Kaunos'ta artık gelenekselleşen (f) eğitim çalışmalarına da 2018 kazı sezonunda devam edilmiştir.

1a- Apollon Kutsal Alanı

Erkan KART

Önceki yayınlarda da belirtildiği gibi, Apollon Kutsal Alanı'ndaki araştırmalara 2012 yılında bir doktora çalışması dâhilinde yeniden başlanmış ve daha sonraki yıllarda bu çalışmalara kesintisiz devam edilmiştir. Çalışmaların amacı, bu sektördeki mimari yapılanmanın gelişimini incelemek, bugüne kadar ortaya çıkarılan yapıların işlevini ve birbirleriyle olan ilişkisini anlamak ve bunların inşa tarihleri ile ilgili yeni verilere ulaşmaktır. Bu amaçla 2018 kazı sezonunda da kutsal alanın değişik bölümlerinde kazı ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır: Liman Agorası ile Antik Dönemde var olan bağlantısını yeniden sağlamak amacıyla, propylon basamakları önündeki toprak, burada açılan bir açma ile alınmış ve açma içerisinde propylonun euthynterie düzle-

* Dr. Soner ÖZEN, Altertumswissenschaften, Klassische Archäologie der Universität des Saarlandes, Campus B3 1, R. 1.21, 66123 Saarbrücken/ALMANYA.

mine kadar inilmiştir (Resim: 1). Açmada bilhassa propylonun üst yapısına ait bir çok mimari parça bulunmuştur. Üst yapıya ait diğer mimari parçalar girişin üzerine inşa edilmiş geç dönem duvarlarının kaldırılması işleminde de ele geçmiştir. Bu buluntular yardımıyla propylonun çizimsel rekonstrüksiyonu gerçekleştirilmiş (Resim: 2) ve bu anıtsal girişin yerinde tekrar ayağa kaldırılması adına hazırlanan bir proje onaylanması için Muğla Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne sunulmuştur.

Sözünü ettiğimiz geç duvarlar içinden gelen malzeme arasında diğer önemli bir buluntuyu bir “Altar Yanağı” parçası oluşturmaktadır (Resim: 3). Bu parça, merdivenli girişin alana ulaştığı noktanın hemen batısında yer alan kalıntının bir “altar” olabileceği fikrimizi doğrulayan çok önemli bir belgedir, ki bu düşüncemiz doğruysa, uzun yıllardan beri cevaplanamayan, Apollon Kutsal Alanı’nın altlarının nerede yer almış olduğu sorusu böylece cevaplanmış olacaktır.

Propylonda gerçekleştirilen bu düzenleme çalışmalarına ek olarak, yapının kuzey bölümünde, giriş üzerinde, *propylonun* alt yapısını araştırma amaçlı bir de sondaj açılmıştır. Sondaj *propylonun* altında yer alan ilginç bir duvarı ortaya çıkarmıştır. Duvar, batı yönde yaklaşık 5 m. mesafade daha önceki kampanyalarda ortaya çıkarılmış diğer bir duvara paralel uzanmakta ve bu duvar ile aynı örgü tekniğini göstermektedir (Resim: 4). Dolayısıyla her iki duvarın çağdaş olduğunu ve burada propylonlu girişten önce yer almış rampalı bir girişi batı ve doğu yönde sınırladığını düşünmekteyiz.

Propylondaki bu çalışmalar sonrasında Apollon Kutsal Alanı ile agora arasındaki bağlantı binlerce yıl sonra tekrar tesis edilmiştir.

Apollon Kutsal Alanı’ndaki 2018 yılı çalışmalarının ikinci ayağını kutsal alanı doğu yönde sınırlayan “6 Girişli Yapı”nın kapıları önündeki sondajlar oluşturmuştur. Önceki yıllardaki çalışmaların odağı olan bu yapının¹, Kornos yazıtlarında adı geçen Apollon Rahibi Stephanephoros’un görev yaptığı yapı olduğunu düşünmekteyiz. Geçtiğimiz kazı sezonunda yapının en kuzeyinde yer alan iki girişinin eşikleri önünde iki ayrı sondaj açılmıştır. Açılan sondajların amacı, yapının evreleri ve bunların tarihlemeleri hakkında yeni verilere ulaşmaktır. Sondajlar her iki eşik bloklarının bir dolgu üzerine yerleştirilmiş olduklarını ve yapının 2. evre yürüme tabanını hizasında yer aldıklarını göstermiştir. Dolayısıyla bu bölümdeki çalışmalarımız bu eşik bloklarının

¹ Bkz. S. Özen, KST 39, 1, 2017, 49-50.

yapının orijinal dokusuna ait olmadıklarını, bunların ikinci evrede kapı aralığı içine yerleştirilmiş olduklarını ortaya koymuştur.

1 b- Aphrodite Kutsal Alanı

Britta ÖZEN-KLEINE

Apollon Kutsal Alanı'nın yaklaşık 50 m. batısında Aphrodite Kutsal Alanı yer almaktadır. Kaunos'ta Tanrıça Aphrodite'nin tapınım gördüğünü, Liman Çeşmesi batı duvarına kazınmış gümrük nizamnamesi yazıtından anlamaktayız². Erken Hadrian Döneminden olan bu yazıtın konusu, tüccarların Kaunos'a getirdikleri mallara uygulanmaya başlanan gümrük muafiyetidir. Tüccarları Kaunos'a çekmek için yürürlüğe giren bu gümrük muafiyeti bağlamında, yazıtta, ayrıca tüccarlardan Aphrodite için de bir bağış talebinde bulunulamayacağı özellikle belirtilmektedir. Yazıtta bu ayrıntıdan, getirilen gümrük muafiyetinden önce Kaunos'a gelen veya Kaunos'tan ihraç edilen mallardan Aphrodite için de ayrıca bir bağış talep edildiği sonucu çıkmaktadır.

Yazıtta gözlenen ticaret ile Aphrodite arasındaki bu bağlantı nedeniyle ve ayrıca kutsal alanın limana olan yakınlığından dolayı, burada Aphrodite Euploia'nın bir kültü olduğu düşünülmüştür. Aphrodite'ye oldukça sık verilen epithet olan euploia, Türkçe'ye „İyi, emniyetli deniz yolculuğu“ olarak çevrilebilir. Bu işleviyle Aphrodite Antik Dönemde bilhassa denizciler ve tüccarlar tarafından tapınım görmektedir. 2017 yılında bu alanda yeniden başlatılan çalışmalarımızın amacı, alandaki kısmen Hellenistik stoanın altında kalmış olan erken mimari dokuyu anlayabilmektir. Bu bağlamda 2017 yılında stoanın kuzeyinde açtığımız sondaj, 2018 kazı sezonunda batı yönde genişletilmiştir (Resim: 5). Bu genişletmenin amacı, 2017 sondajında ele geçirilen duvarların devamını ortaya çıkarmak, duvarların ait oldukları yapıları anlamak ve bu yapıların tarihlendirilmesine yönelik arkeolojik malzeme ele geçirmektir. Açılan sondajlarda üç ayrı duvar kalıntısı saptanmıştır: 2017 sondajında ortaya çıkardığımız ve AphroKA3,1 olarak kodladığımız duvarın devamı, 2018 sondajı içerisinde de ele geçirilmiştir. 2018'de genişletilen alanın içerisinde ayrıca Aphro KA3, 2 ve AphroKA2, 2 olarak kodladığımız iki ayrı duvar kalıntısı daha ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6). Aphro KA 3, 1 ve Aphro KA 3, 2 duvarlarının köşe yaptığı alandaki kazı çalışmalarımız, bu

² C. Marek, Die Inschriften von Kaunos. Vestigia 55 (München 2006) 175-221.

duvarlardan en erkeninin KA2,2 olduğunu ortaya koymuştur. Sözü edilen köşede ele geçen stratigrafiden anlaşılan, Aphro KA2, 2 nin ait olduğu yapı M.Ö. 6. yüzyılın sonlarıyla ve M.Ö. 5. yüzyılın başlarında bir yangınla son bulmuştur. Yangın sonrası Aphro KA2, 2 yapısının üzeri taş, toprak ve seramiklerden oluşan bir dolgu ile kapatılmış ve bu dolgu üzerine Aphro KA3, 2 ve Aphro KA3,1 duvarlarının ait olduğu yapı inşa edilmiştir. Sondajlarda ele geçirilen duvarların devamları önümüzdeki kazı sezonunda, jeofizik destekli kazı çalışmaları ile araştırılacaktır.

1 c- Tiyatro Tapınağı

Nils SCHNORR

In antis planlı Tiyatro Tapınağı'ndaki 2018 yılı çalışmalarımız, tapınağın naos mekanında gerçekleştirilmiştir. Naostaki çalışmalar esnasında, muhtemelen Bizans Döneminde mekanın ortasına inşa edilmiş, ateşleme kanalı hala ayakta duran bir kireç çukuru ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca kazı çalışmalarımız esnasında ateşleme koridoru yakınında kireç olmaktan kurtulmuş heykelcik ve mermer parçaları da ele geçirilmiştir. Naosta yaptığımız araştırmalar sonucu ayrıca yuvarlık planlı kireç çukurunun inşasıyla, naosun uzun duvarlarına bitişik yer alan iki dikdörtgen planlı sekiyi tahrib ettiği gözlenmiştir (Resim: 7). 60 cm. yüksekliğindeki bu iki sekinin, hem üzerinin, hem de yan duvarlarının sıvayla kaplı olduğu da anlaşılmıştır. Duvar yüzeylerinde yer yer sıva üzerine değişik renklerde işlenmiş bezemeler de saptanmıştır. Bilhassa Kaunos'taki diğer yapılardan tanıdığımız isodom duvar örgü tekniğinden ve ana kaya ile yan duvarları arasındaki sondajlardan ele geçen seramiklerinden yola çıkarak, Tapınak'ın Hekatomnidler Döneminde inşa edildiğini, işlevini henüz anlayamadığımız sekilerin ise tapınağın ikinci evresine ait olduğunu düşünmekteyiz.

1 d-Bazilika

Ufuk ÇÖRTÜK, Vakkas ÇAPAN, Onur BAL, Ahmet ŞANSLI

2018 kazı sezonunda araştırmalarına yeniden başladığımız diğer bir yapıyı, Liman Agorası'nın batı ucunda yer alan 98 m. uzunluğunda ve 22 m. genişliğindeki bazilika oluşturmuştur (Resim: 8). Bazilika, önceki yıllardaki çalışmalarda yapı içerisinde ele geçirilen yazıtlar doğrultusunda kentteki büyük imar faaliyetlerin yaşandığı M.S. 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Bazilika'daki araştırmalarımıza 2018 yılı programı ile yeniden başlanmasının nedeni, ya-

pının bütünü gün ışığına çıkartarak elde edilecek yeni arkeolojik belgeler ışığında, kentin Roma Dönemi içerisindeki bilhassa ticari ve siyasal dünyasını aydınlatmak ve bu özel binayı yayına hazırlamaktır.

Bu bağlamda 2018 yılı çalışmalarına, yapıda bulunan dolgunun alınmasıyla başlanmıştır. Bu temizlik çalışmalarından sonra, yapının doğu bölümünde kazılara başlanmıştır. Kazılarımızın hemen başlangıcında, sözünü ettiğimiz bölümde bir apsis ortaya çıkarılmıştır ki, bu apsis, Bazilika'nın bu bölümünün son kullanımında bir kiliseye dönüştürülmüş olduğunun belgesidir. Apsis içerisindeki temizlik çalışmalarında, apsinin cephesinin daha çok spolyen bloklarla örülmüş olduğu görülmüştür. Özellikle apside yalnızca üst kısımları görünen iki blok ilginçtir, bu bloklar büyük bir ihtimalle önceki yıllarda ortaya çıkardığımız ve yeniden ayağa kaldırdığımız Neophron Eksedrası'nın bugüne kadar eksik kalmış bloklarıdır. 2019 kazı sezonunda kilise içerisindeki temizlik ve kazı çalışmalarına devam edilecektir.

1 e- Sur Çalışmaları

Soner ÖZEN

Kısmen iyi korunmuş durumda olan Kaunos surunun, gerek farklı örgü teknikleri, gerek farklı kapı, kule ve bastion tipleriyle Batı Anadolu şehir savunma duvarları arasındaki yeri bir başkadır. 2017 yılında başlattığımız, ancak ön çalışmaları 1980 li yıllara kadar uzanan yeni projemizle Kaunos suru, dijital belgeleme metodları ağırlıklı araştırılmakta ve bu araştırmalar ayrıca kazılarla da desteklenmektedir. Bilindiği gibi özellikle farklı duvar örgü tekniklerinin hangi döneme ait olabileceği bilgisine, ancak gerekli noktalarda açılacak sondajlardan gelecek tarihleyici malzemeyle ulaşılabilecektir. Bu planlamayla devam eden çalışmalarımız üç ana başlık altında özetlenebilir:

Sondajlar

2018 kazı sezonunda, akropol batı yamacı üzerinde iki yeni sondaj (K14, 1 ve K14, 2) açılmış ve ayrıca geçen kazı döneminde Küçük Kale yükseltisinin doğu yamacında başlattığımız sondaj (K15, 1) tamamlanmıştır (Resim: 9). Her üç sondajın amacı, Arkaik Dönemde inşa edilmiş olduğunu düşündüğümüz güney surun K14 ve K15 sondajlarından gelecek tarihlenebilir malzemeyle desteklenmesine yöneliktir. Ayrıca K15 sondajının verileri ışığında bu sur bölümünün hemen arkasına inşa edilmiş olan Küçük Kale Doğu Terası'nın (KAT1) inşa tarihini de belirleyebilecektik. Ayrıca 2018'de açılan K 14,

1 ve K14, 2 sondajlarının sunabileceği malzeme yardımıyla da akropol batı yamacından inen sura bitişik inşa edilmiş terasları yorumlayabilecektik.

Her üç sondaj kazımız ana kaya zeminine kadar devam etmiş ve kesitlerinin detaylı dokümantasyonları sonrasında 3 boyutlu modellemeleri yapılmıştır (Resim: 10). Bunun yanında özellikle tarihlenebilir malzemenin çizim ve fotoğraf gibi belgelenmeleri tamamlanmıştır.

K 15, 1 sondajında teras dolgusu içerisinde ele geçirilen en geç seramik malzeme M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir ki, bu tarih, teras cephe duvarının (Resim: 11) teknik olarak işaret ettiği zaman dilimini doğrulamaktadır. Bu sonuç bir taraftan terasın kentin imarı açısından büyük önem taşıyan Hekatomnidler Döneminde inşa edildiğini kesinlikle ortaya koyarken, diğer taraftan da liman agorası çeşme binası arkasında yer alan duvar gibi kentteki bu teknikte örülmüş diğer duvarlar için tarihlendirilme açısından önemli bir referans oluşturmıştır.

K15, 1 sondajının ana kaya üzerindeki en alt seviyesinde, sur duvarı iç kabuğunun hemen arkasında yer alan kültür katmanından gelen malzeme karışıktır. Daha çok M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıl seramikleri yanında Arkaik Dönem karakterli parçalar da ele geçirilmiştir ki, bu heterojen malzeme surun bu bölümü için düşünülen inşa tarihinin kesinleşmesini sonraki çalışmaların sonuçlarına bırakmıştır.

Teras üzerindeki K14, 1 sondajı, burada yer almış yapı hakkındaki beklentilerimize kısmen cevap verebilmiştir. Oysa sondajdan asıl beklentimiz bu teras üzerine inşa edilmiş olduğunu düşündüğümüz yapının belgelenmesiydi ki, maalesef çalışmalarımız süresince hiç bir mimari kalıntıya rastlanılmamıştır. Ancak teras dolgusu içinden gelen seramik malzemenin çoğunluğu M.Ö. 5. yüzyıl özelliklidir ve bu da en azından terası Klasik Döneme tarihlendirmemize olanak sağlamaktadır. Ancak Klasik Dönemin hangi evresinde inşa edildiği sorusunun cevabı, bugün için seramikler üzerindeki detaylı araştırmaların sonrasına bırakılmıştır.

Sondajda ayrıca teras dolgusunun altında ve ana kaya zeminin hemen üzerinde yer alan bir kültür tabakasına rastlanmıştır. Bu tabaka, kıvılcı çalan rengiyle kendisini üzerinde yer alan teras dolgusundan ayırmaktadır. Anlaşılan sözü edilen tabaka, K14 sur bölümünün buraya inşasından sonraki zamanda sur iç kabuğunun hemen arkasında oluşmuş ve terasın bu alandaki inşasıyla teras dolgusu altında kalıp “konserve” olmuştur. Bu kültür tabakasından gelen malzeme homojen olup Arkaik Dönemdir (Resim: 12). Ele

geçirilen bu malzeme güney surun Arkaik Dönemde inşa edildiği tezimizi desteklemiştir.

K14,2 sondajında ise hemen humuslu toprak tabakasının altından başlayan bir dolguyla karşılaşmıştır. Bu dolgu içerisinde ortaya çıkartılan duvar kalıntısı kabaca işlenmiş, küçük bloklardan toprak harçla örülmüştür (K14,2.2 Duvarı, Resim: 10). Büyük ihtimalle batıya olan dolgu basıncını karşılamak için yapılmış olan bu duvar, aynı zamanda K14,2 sondajının tam da teras üzerinde açıldığı bir göstergesidir. Teras üzerindeki yapıdan yalnızca bir duvar parçası gün ışığına çıkartılmıştır (K14,2. 1 Duvarı, Resim: 10). Düzgün kesilmiş dikdörtgen bloklar ve sıkı bir derz işçiliği gösteren duvar bu özellikleri ile bitişik inşa edildiği sur bölümünden ayrılmaktadır. Teras dolgusu içinden gelen Arkaik ve Klasik malzeme, bu terasın da Klasik Dönem içinde surun arkasına inşa edildiğini göstermektedir. Surun tarihlendirilebilmesi bağlamında sondajdan her hangi bir malzeme ele geçmemiştir. Sonuç olarak K14 sur bölümü arkasında yer alan iki ayrı teras üzerinde açılan K14, 1 ve K14, 2 sondajları, bu bölümdeki sur inşa tarihi verilerinin yanı sıra, sur arkasına bitişik inşa edilmiş bu teraslar hakkında ilk tarihlenebilir malzeme vermesi açısından da önemlidir.

Fotogrametrik Çizimler

Yukarıda değindiğimiz gibi, 2017 yılından beri Kaunos surunun inşa tarihi ve evreleri açısından önemli görülen bölümlerinin duvar örgü teknik ve stillerinin fotogrametrik çizimleri yapılmaktadır. Fotogrametri uygulaması bilhassa mimari kalıntıların seri çizimlerinde kullanılan bir metoddur ve değişik açılardan çekilen yüzlerce fotoğrafın, farklı programların marifetiyle ölçekli olarak birleştirilmesiyle oluşturulan 3 boyutlu modelleri esas almaktadır. Bu modellerden üretilen orthofotoların yardımıyla da her türlü mimari kalıntının seri bir şekilde çizimleri yapılabilmektedir (Resim: 13).

Bu bağlamda yürütülen sur çalışmalarında güneyden kuzeye bir rota çizilmiş (Resim: 9) ve 2018 yılı kazı sezonunda K25'ten K33'e kadar farklı duvar tekniğinin görüldüğü 10 duvar bölümünün çizimleri yapılmıştır. Bu duvar bölümlerinin yanı sıra 2 kapı, 3 bastiyon ve 1 kulenin 3 boyutlu modellemeleri yapılmış, ve modellemeler üzerinden çizimlerine başlanılmıştır (Resim: 13). Bu bölümlerin duvar örgülerinin çizimlerinin yapılmasındaki asıl amaç, açılacak sondajlarla da inceleyecek bu bölümlerin, ayrıca benzer örnekleriyle karşılaştırılarak tarihlendirilmelerine yönelik alt yapıyı oluşturmaktır.

Surdaki GPS Destekli Ölçümler

2017 yılında GPS destekli ölçümleri yapılan Kaunos surunun topoğrafik plan üzerine oturtma çalışmaları devam etmektedir. Bu bağlamda güney ve batı surla ait bazı bölümlerin topoğrafik plan üzerine oturtma işlemi tamamlanmıştır. 2018 yılında, yeni saptanan doğu surla ait K47-K48 bölümlerinin ve G3 kapısının, GPS destekli ölçümleri yapılmış ve bu surla bölümleri plan üzerinde gösterilmiştir.

1f- Eğitime Yönelik Uygulamalar

Kaunos'ta artık bir gelenek haline gelen kazı ekibi eğitim çalışmalarına 2018 yılında da devam edilmiştir. 2018 kazı sezonunda kazı ekibi içindeki arkeoloji öğrencilerine, arkeolojik dokümantasyondaki yukarıda tanıttığımız "fotogrametri" metodu (Resim: 14) öğretilmiştir. Böylelikle ekipteki arkeoloji öğrencilerine hem fotogrametri eğitimi alma, hem de öğrendiklerini bilhassa surla dokümantasyonunda uygulayabilme imkanı sağlanmıştır.

2- DEPO ÇALIŞMALARI

Billur TEKKÖK KARAÖZ

Erken Dönemlerinde Kaunos: Stoa ve Çevresi Seramikleri Üzerine Değerlendirme

Güneybatı Anadolu'da Lykia Bölgesi ile Karia sınırında olan Kaunos antik kentinde Prof. Dr. Baki Ögün stoa sondajlarıyla ele geçirilen seramik malzeme ve çoğunlukla karışık tabaka içinden gelen Protogeometrik ve Geometrik seramikler, bölgede hakim olan gelenekten çok da uzakta değildir. Bu bağlamda denilebilir ki, bu dönemde kent ve iç bölge, daha çok Rodos ve Girit ile bağlantılı bir kültürün içindedir. M.Ö. 10. yüzyılın sonundan erkene gitmeyen kapalı formların (sürahi, *amphora*) yoğun olduğu örnekler dışında, gövdeye paralel kulplu kraterlerin ana özellikleri, bunların denizsel kil yatağı bol kumlu katkılı hamurlu ve bant bezekli olmasıdır. Protogeometrik Döneme tarihlendirilebilecek örneklerde, Attika ve bu stilde seramik üretimi yapan diğer atölye üretimlerinde olduğu gibi dominant bezek, iç içe konsantrik çemberler ve özellikle Dodekanesos'ta yaygın olan dil motifleridir. Geometrik Döneme tarihlenen bezek devamlılığında İonia ve Karia atölyelerinde olduğu gibi hala Protogeometrik gelenekte iç içe çemberler ve linear çizgiler yer alır. Asılı iç içe yarım çemberler ve diğer kanıtlar, Adalarla olan ilişkinin belgesidir. Protogeometrikten Arkaik Dönem içlerine tarihlenen seramiklerde Adalar, Karia, İonia etkileri görülür. Stratigrafik tabakalardan

gelmese bile, özellikle tiyatro çeşmesine akropolden akan dolguda bulunan Protogeometrik seramikler, Teras Tapınağı ve az da olsa stoadan gelen malzeme, kentnin erken tarihine ve yerleşimin nerede olabileceğine ilişkin önemli ip uçları vermektedir.

Kaunos'ta henüz Miken seramiği bulunmamıştır. Miken seramiğinde bölgeler arası farklılıklar dönem boyunca artmıştır. Güneybatı Anadolu'da Geç Hellas III C seramiğinin stil özellikleri ile Iasos, Milet yerleşimleri ile Müsgebi, Değirmentepe, Çömlekçi mezarlarında gözlenen özellikler, Ege adalarından farklıdır ve daha çok Kıta Yunanistan bağlantısı vermektedir. Bu da adalar ile kıyı Batı Anadolu arasında homojenlik olmadığını bir belgesidir.

Kaunos'ta Arkaik surların çevrelediği alanın iç kısımlarında, sadece erken dönem yerleşmesini açığa kavuşturmak için stratigrafik kazılara başlanılmıştır. Gerek bu bölgede gerekse Apollon Kutsal Alanı ve stoa sondajlarında ele geçen seramikler, M.Ö. 8. yüzyıl ortasından önceye tarihlendirilememektedir (Resim: 15). Stoa sondajlarından gelen Geometrik seramikler bölgenin bu çağda ada kültürleri ile bağlantısını göstermekte, ancak Geometrik Dönemin bölgesel yaşandığını da ortaya koymaktadır.

Geometrik dönemde kırsal bir kültürün hakimiyetini gösteren seramiklerde en yoğun bezekler; kulplar arasında iç içe geçen çemberler ve gövdede linear çizgi bezekleridir. Ki bunlar monokromdur. Sürahi, lekane gibi kaplarda bantlı basit bezekler kabın yüzeyinde uygulanmış, ağız kenarı rezerv bırakılmıştır. Protogeometrik evrede elle şekillendirilmiş bölgesel özellikli bir grup seramik, denize yakın kil yataklarından sağlanan kum katkılı hamuru ve astar üzeri perdah özelliği ile karakterize edilir. Bazı örneklerde Geometrik Çağda bölgesel kültürün ritüeline işaret eden özellikteki dikdörtgen kulplu kaplar, elle şekillendirilmiş kaselerdir.

Orientalizan Dönem'de Batı Anadolu kültürleriyle ilişki içinde olan Kaunos'ta bantlı kaseler görülür. Ancak çok az örnekle görülen tabak ve meyvelik türü formlar, Kaunosluların bu dönemde kırsal yerel bir kültüre sahip olduklarını düşündürmektedir. Bu dönemin Kaunos'ta basit ve kısa süreli yaşanmış olması da, Lykia Bölgesi ile bağlar anlamında önemlidir.

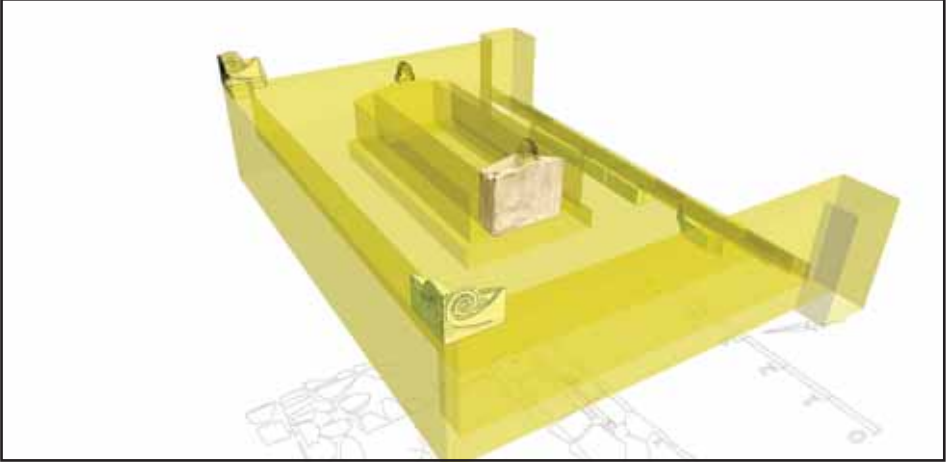
Kaunos gibi Karia bölgesinde de bu dönemler gelenekselci bir şekilde yaşanmıştır. Ancak aynı şekilde stratigrafi veren merkezlerin olmayışı Kaunos'un mu Likya'dan, yoksa Lykia'nın mı Kaunos'tan etkilendiği sorusuna cevap vermemizi zorlaştırmaktadır. Bu sorunun cevabı ancak bu konuda yapılacak araştırmaların artması ve buluntuların zenginleşmesi ile netlik kazanabilecektir.

Resim 1: Apollon Kutsal Alanı, *propylon*dan agoranın doğu bölümüne bakış.

Resim 2: Apollon Kutsal Alanı, *propylon*un rekonstrüksiyonu.

Resim 3: Apollon Kutsal Alanı, ele geçirilen altar yanağı ve rekonstrüksiyonu.

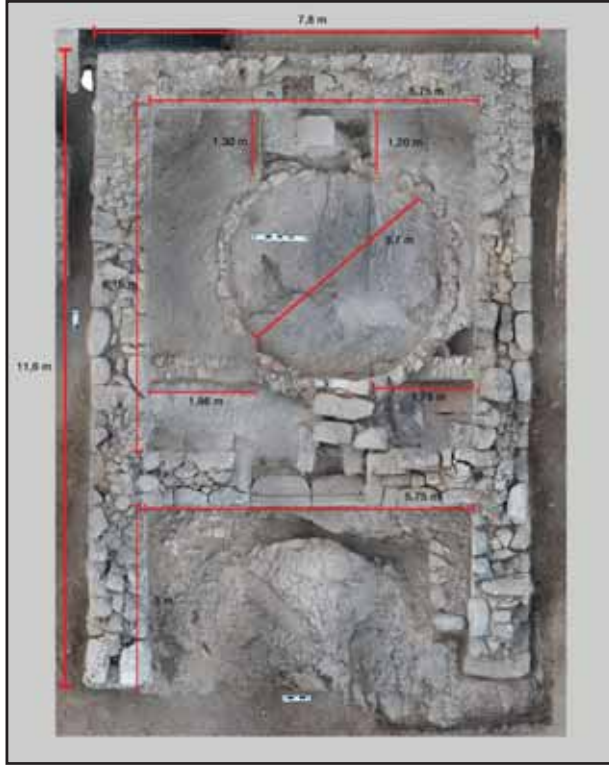
Resim 4: Apollon Kutsal Alanı, *propylon* üzerindeki sondajlar.

Resim 5: Aphrodite Kutsal Alanı, 2017 ve 2018 açmaları.

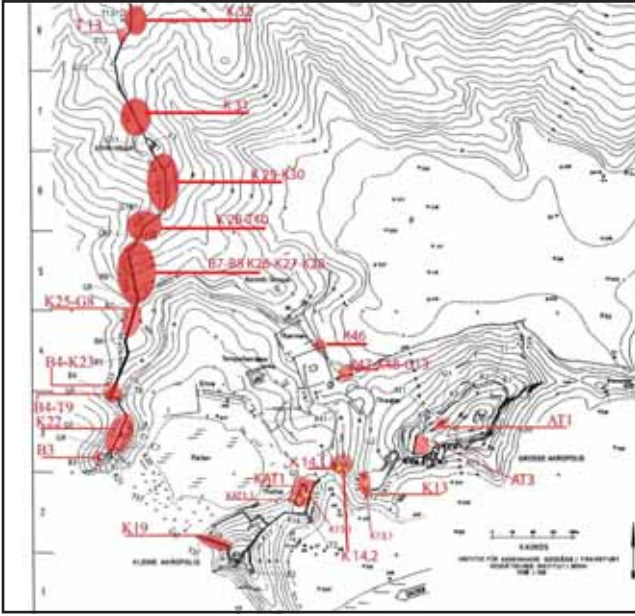
Resim 6: Aphrodite Kutsal Alanı, 2018 açması ve mimari buluntular.

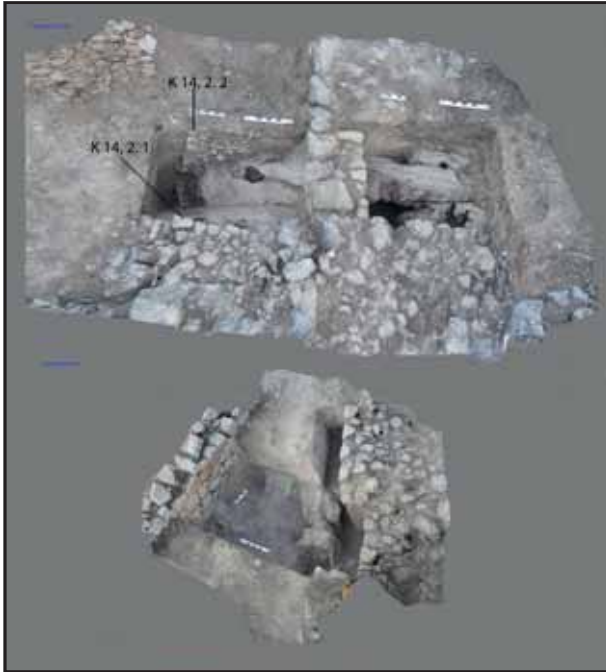
Resim 7: Tiyatro Tapınağı

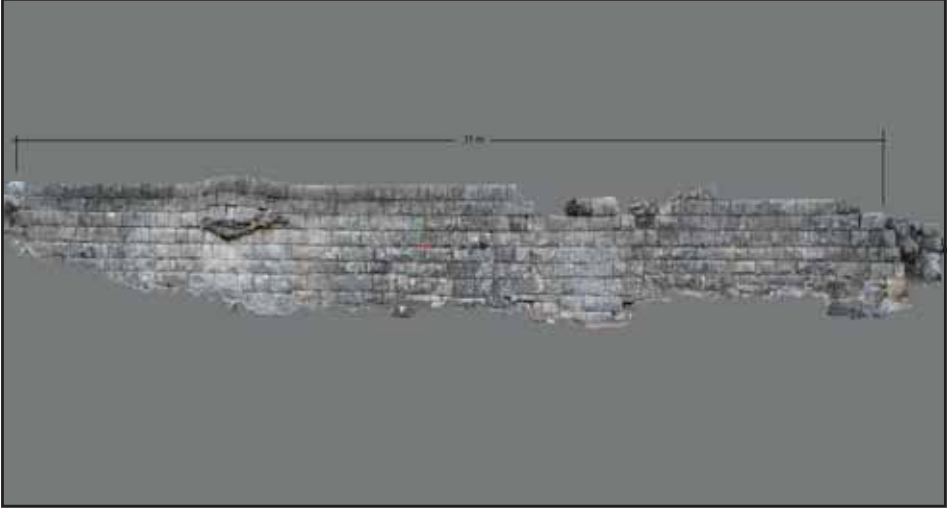
Resim 8: Liman Bazilikası'na doğudan bakış.

Resim 9: Kaunos suru, 2017 ve 2018 çalışma alanları.

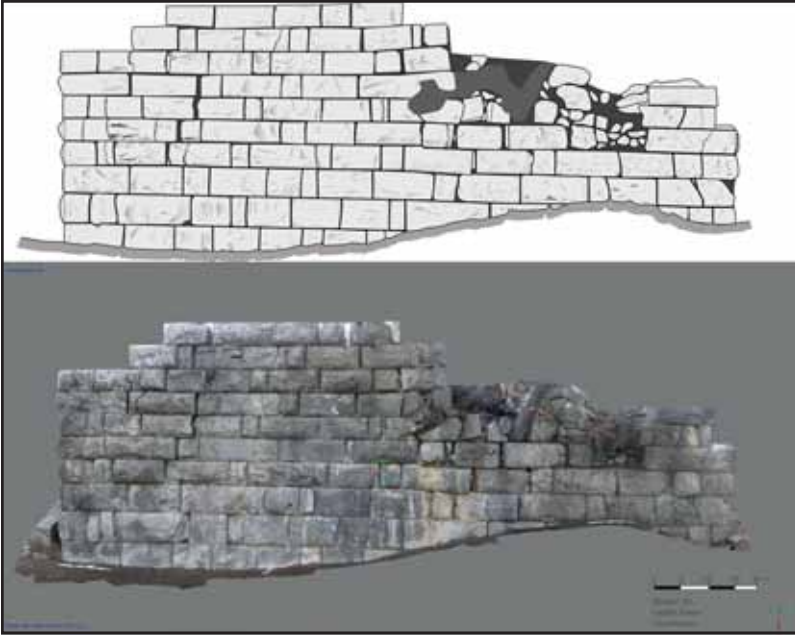
Resim 10: Kaunos suru, 15, 1; 14, 1-2 açmaları.

Resim 11: Küçük Kale, doğu terası (ortofoto).

Resim 12: Kaunos suru, K14, 1 Açması erken seramik buluntuları.

Resim 13: Kaunos suru, B3 bastionu cephe duvarı.

Resim 14: Kaunos suru, fotogrametri çalışmaları.

Resim 15: Apollon Kutsal Alanı, erken seramik örneği.

TİOS-TIEION 2018 YILI KAZI, RESTORASYON VE ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

Şahin YILDIRIM*

2018 yılı Tios-Tieion kazı çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletme Merkez Müdürlüğü ile T.C. Zonguldak Valiliği, İl Özel İdare Müdürlüğü'nün destekleri ile gerçekleştirilmiştir. Tios-Tieion 2018 yılı kazı çalışmaları akropolis 1. teras çevresinde yürütülmüştür.

I. AKROPOL 1. TERAS KAZI ÇALIŞMALARI

Akropol 1. Terastaki çalışmalar Temmuz ayının ilk haftasında başlatılmıştır. 2018 yılı kazı sezonunda; 5/24-1, 5/24-2, 5/24-3 (güney), 5/24-4 (güney) 5/24-6, 5/24-10, 5/24-11, 5/24-13, 5/24-14, 5/24-16, 5/25-8,5/25-13, 5/25-16 açmaları olmak üzere toplam 13 açmada kazı çalışması yapılmıştır. Arazinin kuzeyinde 4, doğusunda 3, batısında ise 6 açmada çalışmalar yürütülmüştür. Bu açmalardan 5/24-10, 5/24-13, 5/24-14, 5/24-19 sondaj çalışması yapılmış, 5/24-1, 5/24-2, 5/24-3 ve 5/24-4 açmalarında ise taban ve sur duvarı temizliği çalışması yapılmıştır (Resim: 1).

Akropolis 1. terasın doğusunda yer alan Hellenistik Dönem sur duvarı ile bu surun hemen 3 m. karşısındaki Hellenistik Dönem mekânları arasında bulunan boş alanlarda kentin kuruluş dönemi ile bağlantılı tabakalara ulaşabilmek amacıyla birkaç sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir.

* Doç. Dr. Şahin YILDIRIM, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kutlubey Kampüsü, Bartın/TÜRKİYE, sahin yıldirim@live.com

2018 Tios-Tieion kazısına katılan ekip; Doç. Dr. Şahin Yıldırım, Karadeniz Ereğlisi Müze Müdürü Arkeolog Ahmet Mercan, Dr. Edward Dandrow, Arkeolog Ünver Göçen, Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel, Dr. Öğr. Üyesi Bülent Öztürk, Dr. Öğr. Üyesi Ali BORA, Doç. Dr. Fatma Bağdatlı Çam, Arkeolog ve Sanat Tarihçiler; Gürcan Laçın, Ali Kıpıramaz, Eda Kayacılar, Duygu Bölük Restoratör ve Mim. Ayşe Adıgüzel, Restoratör, Mim. Öğr. Kumru Ön Öğrenciler; Tuğba Köylü, Akın Ulu, Merve Aydın, Sefa Bilgin, Aycan Tutçalı, Kevser Candemir, Ahmet Memoğlu, Mertcan Doğan, Melisa Saygı, Sabrihan Yeşiltaş, Yunus Cem Kalkan, Dilek Çelik, Derya Topuz, Hüseyin Duran, Austin Wojkiewicz, Rachel Rothstein Safra'dan oluşmuştur.

Kentin master planında 5/24-14 ve 5/24-19 olarak belirlenen açma sınırları içerisinde yer alan iki sondajda ise Arkaik Dönem tabakalarına ulaşılmıştır. Bu açmalarda 76,92m. kotlarında başlatılan çalışmalar, 73,11m. kotlarında sonlandırılmıştır. Hellenistik sur önünde gerçekleştirilen ilk sondajda çok önemli bulgulara rastlanılmıştır. Bu sondajda Anadolu'nun Pers Dönemi işgali ile bağlantılı olabilecek bir yangın tabakası da ortaya çıkarılmıştır. 76,75 m. kotunda bütün açmaya yayılmış şekilde görülen yoğun yangın tabakasının altından M.Ö. 7. yy.'ın son çeyreğine tarihlendirilen Oryantalizan Dönem Miletos ve Khios seramiği, yangın tabakasının üstünden ise M.Ö. 6. yy.'ın ortalarına tarihlendirilen İonia *kylix*i parçalarına rastlanılmıştır. Ayrıca 76,40 m. kotunda ise oval plana sahip basit şekilde inşa edilmiş bir konut yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu ev kalıntısı, zemin altına açılan yaklaşık 3 m. çapında bir çukurun iç yüzünün tek sıra taş örülmesiyle oluşturulmuştur. Mekan duvarlarının korunan yüksekliği yaklaşık 1m.dir (Resim: 2). Taşların arasında bağlayıcı olarak çamur harç kullanılmıştır. Hemen üstünde bulunan Hellenistik Dönem tabakasının temel tahribatından dolayı bu ev yapısının üst örtüsü hakkında bir bulgu elde edilememiştir ancak, Kuzey Karadeniz'de ortaya çıkarılan benzer yapılar göz önünde bulundurulduğunda bu yapının üst örtüsünün sazlar ve dallardan oluştuğu ve bu üst yapıyı taşımak amacıyla konutun merkezinde ahşap bir direk olduğu düşünülmektedir. Yapının içinden ve çevresinden M.Ö. 7. ve 6. yy.lara tarihlendirilen çok sayıda seramik parçası ile hayvan kemikleri ve korozyonlu metal objeler bulunmuştur.

2015 yılı kazı sezonunda akropolis 1. terasın kuzeybatı ucunda bir diğer oval planlı ev kalıntısı ortaya çıkarılmıştı. Burada M.Ö. 8. yy.'ın sonlarına tarihlendirilen at figürinleri ile M.Ö. 7. ve 6. yy.lara tarihlendirilen İonia ve Attika seramikleri ile karşılaşmıştır.

Oval evin hemen 50 cm. kadar kuzeydoğusunda dikdörtgen plana sahip bir başka çukur evin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Yapının önemli bir bölümü Hellenistik Döneme tarihlendirilen sur duvarı tarafından tahrip edilmiştir. Bundan dolayı tam ölçülerini elde etmek mümkün olmamıştır. Bu mekânın içinden ve çevresinden elde edilen bulgular, hemen yanı başındaki oval planlı evle aynı olmakla birlikte, stratigrafisi oval planlı ev kadar iyi korunmamıştır. Ancak buradan elde edilen M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllara tarihlendirilen İonia seramikleri yapıyı tarihlendirmeyi mümkün kılmıştır (Resim: 3).

Akropolisdeki bir diğer çalışma ise 5/24-2 numaralı açmada gerçekleştirilmiştir. Buradaki Ortaçağ surlarının hemen güneyinde yer alan bu açmada daha önceki yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar sırasında Hellenistik Döneme

tarhlandırılan pembe kireç taşından yapılmış bir taban ortaya çıkarılmıştı (Resim 4). Hellenistik tabanı ve Ortaçağ surlarını açmak amacıyla bu bölümdeki çalışmalar 2018 yılında da devam ettirilmiştir. Çalışmalar sırasında Ortaçağ surlarında devşirme olarak kullanılmış mermer bir yazıt bulunmuştur. Yunanca olan stel, Epigraf Doç. Dr. Bülent Öztürk tarafından okunmuş ve Abonoteikhoslu sahte Peygamber Alexandros ve Glykon kültü için sunulan bir adak steli olduğu anlaşılmıştır (Resim: 5). Ortaya çıkarılan bu mermer stel, Samosatalı Lucianus'un aktarımlarında geçen Tios kentindeki Glykon mabedinin varlığını doğrulamıştır. Kentin Antoninus Pius tarafından darp ettirilen Roma İmparatorluk Dönemi eyalet sikkelerinin arka yüzlerinde de Glykon kültüne ait tasvirlerle rastlanılmaktadır.

Akropolde yürütülen bir diğer çalışma ise Roma Dönemine tarihlendirilen sarnıçta devam ettirilmiştir. Oldukça kaliteli bir duvar işçiliği bulunan bu yapı, kentte günümüze kadar ortaya çıkarılan en büyük sarnıç yapısıdır (Resim: 6). *Isodomik* düzende örülen duvarları hem içten hem de dıştan sıvanarak sızdırmazlık sağlanmıştır. Sarnıcın hemen üzerinde bulunan büyük dikdörtgen yapı, olasılıkla Ceneviz Döneminde inşa edilmiş bir şato hüviyetindeydi. Oldukça kalın duvarlara sahip olan bu Ceneviz yapısı inşa edilirken, hemen altındaki Roma Dönemi sarnıcının doğu ve batı kısa duvarlarının önemli ölçüde tahrip edilmesine neden olmuştur. Sarnıcın içi Ceneviz şatosunun güney duvarının inşa edilebilmesi amacıyla 5 m. kalınlığında molozla doldurulmuştur. Sarnıç yapısı 5,20 m. uzunluğunda, 4,33 m. genişliğinde ve 6,00 m. derinliğindedir. Yapının duvar cidarı ise,70 cm.dir. Bu ölçüler göz önünde bulundurularak yapılan hacim hesabına göre sarnıcın kapasitesi yaklaşık 135 tondur. İç haznede yürütülen toprak tahliyesi sırasında oldukça fazla miktarda Roma ve Geç Roma dönemlerine tarihlendirilen seramik parçaları ortaya çıkarılmıştır.

Akropolde yürütülen son çalışma ise 5/25-8 açmasında gerçekleştirilmiştir. 1. Terasın genelinde Hellenistik Dönem imar faaliyetlerinin oldukça baskın olması neticesiyle alanın tam merkezinde yer alan noktada yeni bir açma oluşturulmuştur. Bu bölgede Hellenistik Döneme tarihlendirilmesi muhtemel bir tapınak olabileceği düşüncesiyle sezon başında Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel tarafından arkeojeofizik ölçümler gerçekleştirilmiştir. Yapılan ölçümlerde oldukça kalın duvarlara sahip, dikdörtgen planlı büyük bir yapıya ait olabileceği düşünülen anomaliler tespit edilmişti. Bu anomalileri test etmek amacıyla yapılan kazı çalışmalarında anomalilerde görülen kalın duvarların Hellenistik ya da Roma dönemlerine ait olmayıp, Orta Bizans Döne-

mine tarihlendirilen oldukça büyük bir kilise yapısına ait olduğu anlaşılmıştır. Bu kilise oldukça büyük bir apsise sahiptir (Resim: 7). Kilise temellerinin ana kaya üzerine inşa edilmesinden dolayı buradaki daha erken dönemlere tarihlendirilen kültür tabakaları tahrip olmuştur. Kilise duvarları olasılıkla kentin Selçuklular tarafından ele geçirilmesi sırasında tahrip edilmiş, taşları başka yapıların inşa edilmesi için sökülüştür. Kilisenin hemen üst tabakasında görülen Selçuklu yerleşimine ait temeller içerisinde görülen kilise mimarisine ait yapı taşları bu görüşü doğrular niteliktedir.

Kilise ve çevresinde yürütülen çalışmalar sırasında M.S. 12. yy.a tarihlendirilen bronzdan yapılmış bir Bizans sikkesi ile yine Orta Bizans Dönemine tarihlendirilen bronz bir haç bulunmuştur (Resim: 8). Buluntular arasında üzerinde kurt(?) figürünü bulunan bronz bir aplik ise oldukça dikkat çekicidir (Resim: 9).

II. SUALTI ÇALIŞMALARI

Tios-Tieion antik kenti Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilen devasa liman kompleksiyle Karadeniz'deki oldukça önemli liman kentlerinden birisidir. Antik liman ve çevresinde yürütülen su altı çalışmaları sırasında Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerine tarihlendirilen sekiz batık gemi kalıntısı tespit edilmiştir. Ekonomisi ticarete dayalı bir yapıya sahip olan Tios-Tieion antik kentinin gelişmesinde çok önemli bir yere sahip olan antik liman, Karadeniz arkeolojisi için oldukça önemli bulguları içinde barındırmaktadır. Antik liman çevresindeki çalışmalar 2018 yılında da devam etmiştir. Antik limanın güney batısında 2017 yılında tespit edilen Roma Dönemi batığındaki çalışmalar, bu yılda devam ettirilmiş ve bu batık üzerinde belgeleme amaçlı dalışlar gerçekleştirilmiştir. Olasılıkla fırtınalı bir hava neticesinde limanın güney mendireğine çarparak parçalanan bu geminin kargosunda bulunan arşitrav-friz blokları, sütun başlıkları ve diğer mimari yapı elemanları deniz tabanına yayılmış halde bulunmaktadır (Resim: 10). Bu kalıntıların tespit ve belgeleme çalışmaları 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

GPS koordinatları alınan gemi batıklarıyla birlikte, deniz tabanında yerleri tespit edilmiş dağınık haldeki mimari bloklarla birlikte, çıpa ve *amphora* kalıntılarıyla da karşılaşılmıştır. Söz konusu bu buluntuların arasında yer alan mermer sütun kaidesi, başlık ve friz gibi kalıntıların dışarıya çıkarılması amacıyla 2019 yılında da su altı çalışmalarının gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

III. ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

2018 yılında akropolis I. teras çevresinde yürütülen kazılarla birlikte konservasyon ve çevre düzenleme projelerine de ağırlık verilmiştir. Bu amaçla Akropolde II. terasta bulunan Roma Dönemi tapınağını ve Bizans kilisesini kapsayan ahşap gezi yolu yapılmış ve kazılarda bulunan etütlüktaş eserlerin bir bölümünün de sergilendiği depo-müze gibi birimler valilik ve belediyelerden elde edilen maddi imkanlarla meydana getirilmiştir (Resim: 11, 12). Söz konusu ahşap gezi yolu ve sundurmalar için hazırlanan projeler, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

Resim 1: 2018 yılında çalışma gerçekleştirilen alanlar.

Resim 2: Arkaik Döneme tarihlendirilen konut kalıntıları.

Resim 3: Konutlarda ele geçirilen Arkaik Dönem seramikleri.

Resim 4: Hellenistik Döneme tarihlendirilen taban kalıntısı.

Resim 5: Sahte Peygamber Alexandros'a ithaf edilen adak steli.

Resim 6: Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen sarnıç ve çevresindeki Ortaçağ yapıları.

Resim 7: Orta Bizans Dönemine tarihlendirilmesi muhtemel kilise kalıntısının apsisi.

Resim 8: Kilise yakınında bulunan Ortodoks haçı.

Resim 9: Üzerinde kurt figürünü bulanan bronz aplik.

Resim 10: Antik liman çevresinde bulunan Roma Dönemi mimari kalıntılardan bir arşitrav friz bloğunun arka yüzü.

Resim 11: Akropolis 2. terasda gerçekleştirilen ziyaretçi karşılama merkezi.

Resim 12: Akropolis 2. terasda yapılan ahşap gezi yolları.

SATALA 2018 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Şahin YILDIRIM*

A. CASTRUMDA YÜRÜTÜLEN KAZI ÇALIŞMALARI

2018 yılı temmuz ayında gerekli hazırlıkların tamamlanması ve Sadak Köyü çıkışında bir kazı evi inşa edilmesiyle birlikte Satala'daki kazı çalışmalarının önünde bir engel kalmamıştır. Satala antik kentindeki kazı çalışmaları 2018 yılında XV. Lejyon'un karargahı olan *castrum* arazisi içinde başlatılmıştır. Burada 2017 yılında gerçekleştirilen arkeo jeofizik çalışmaları baz alınmış, lejyon kalesi içinde 3 ayrı noktada test açmaları açılmıştır (Resim: 1). XV. Apollinaris Lejyonu'nun ana kampını oluşturan kale, Sadak Köyü'ndeki binaların bir bölümünü de içine almaktadır. Bununla birlikte, kalenin oldukça önemli bir bölümünün tarım arazisi olmasından dolayı bu bölümlerde herhangi bir yapılaşma olmamıştır. Satala'da bulunan lejyon *castrumu* iki dere arasında bulunan yarı düzlük, yarı tepelik bir alanda uzanmaktadır. Kale, bu haliyle köşeleri yuvarlak dönüşlü bir iskambil kâğıdına benzer. Kale içerisindeki kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda uzanan yolların izleri, özgün Roma planının geçen yüzyıllara rağmen ana hatlarıyla halen korunduğunu düşündürmektedir. Kale içinde yapılan ölçümler, XV. Lejyon ana kalesinin 15.7 hektarlık bir yüzölçümüne sahip olduğunu göstermektedir. Kalenin Flaviuslar Dönemi yapısından günümüze ulaşabilmiş hiç bir duvarı yoktur ya da şimdilik görünür durumda değildir. Arazide görülebilen kale duvarı kalıntılarının hemen hepsi İmparator Iustinianus Dönemine tarihlenmektedir.

Satala'daki en önemli yapı konumunda bulunan XV. Apollinaris Lejyonu'nun ana kalesi, Satala Arkeoloji Projesi'nin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Bundan dolayı test açmalarının birincisi kalenin kalbi durumundaki

* Doç. Dr. Şahin YILDIRIM, Bartın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bartın/TÜRKİYE.

2018 Satala Antik Kenti kazısına katılan ekip; Doç. Dr. Şahin Yıldırım, Gümüşhane Müze Müdürü V. Arkeolog Gamze Demir, Arkeolog Bernard Van Daele, Arkeolog Elif Şişman Öktem, Doç. Dr. Bülent Öztürk, Dr. Öğr. Üyesi Ayça Gerçek, Arkeolog ve Sanat Tarihçiler; Gürcan Laçın, Ali Kıpıramaz, Duygu Bölük. Öğrenciler; Okan Sezer, Tuğba Köylü, Akın Ulu, Merve Aydın, Sefa Bilgin, Aycan Tutçalı, Ahmet Memoğlu, Mertcan Doğan, Melisa Saygı, Gamze Aksoy, Sabrican Yeşiltaş, Yunus Cem Kalkan'dan oluşmuştur.

principiada açılmıştır. Roma kalıcı lejyon kamplarının genellikle merkezinde, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu yollarının(*via praetoria* ile *via decumana* ya da bir diğer adıyla *via principalis*) kesiştiği kavşakta yer alan *principia*, lejyon kalelerinin genel idari merkezi idi ve aynı zamanda lejyon komutanı olan *legatus legionis* de burada ikamet ederdi. *Principia* yapısını ortaya çıkarmak amacıyla bu bölgede önce *via decumananın* kuzeyi, *via praetorianın* ise batısında yer alan noktada 1. test açması açılmıştır (Resim: 2). Bu ilk test açması C1 açması olarak adlandırılmış olup, yaklaşık 10x10m. ölçülerindedir.

C1 açmasında ortaya çıkarılan kuzey güney doğrultulu karşılıklı iki kalın ve büyük duvar kalıntısı çok önemlidir. Her iki duvar da olasılıkla *principia* adı verilen lejyon komuta merkezinin mekânlarından birisini oluşturmaktadır. Duvarlar *opus incertum* örgü tekniği uygulanarak meydana getirilmiştir. Orta ve küçük boyutlu moloz taşların *opus caementicium* harçla birleştirilmesiyle oluşturulan bu duvar, yaklaşık 1m. kalınlığındadır. Duvar yüzeylerinde orijinalinde bulunması gereken taş kaplamalar ise günümüze kadar gelmemiştir. Olasılıkla bu kaplamalar sökülerek Geç Antik Dönemde başka yapılarda kullanılmışlardır. Sökülen bu taşların izleri harç üzerinde görülebilmektedir. *Principiada* ortaya çıkarılan duvarların korunan yükseklikleri ise her iki duvar boyunca farklılık göstermekle birlikte yaklaşık 1,4 m.dir. Duvarlar ne yazık ki çok büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Yüzyıllar boyunca önemli olayların, savaşların vb. durumların odağında kalan XV. Apollinaris Lejyonu'nun *castrumu*, olasılıkla M.S. 6. yüzyıldaki Sasani savaşlarından sonra aynı plan ve yapı organizasyonu ile varlığını devam ettirememiştir. C1 açmasından elde edilen M.S. 10. ve 11. yüzyıllara tarihlendirilen bronz follisler, bu yapının mekânlarının kullanımının M.S. 11. yüzyıla kadar sürdüğünü göstermektedir. Ancak bu mekânlar farklı amaçlar için kullanılmış olsa da Roma lejyonunun mekânları, zemin kotları ve plan organizasyonları değiştirilmiş, eski yapı temelleri üzerine çeşitli ekleme ve çıkarmalarla daha iptidai savunma yapıları meydana getirilmiştir.

C1 açmasında merkezde yer alan iki yapıdan birisi olan güneydeki mekân, içerisinde bulunan sikkelerden de anlaşıldığı üzere 10. ve 11. yüzyılları içeren boyunca 150 yıllık bir süre boyunca kullanılmıştır. Mekân içerisinde görülen farklı yapı katlarına ait üç büyük yangın tabakası ise özellikle dikkat çekicidir. Bu yangın tabakalarında bulunan seramiklerin verdiği tarih genel olarak M.S. 7. ve 6. yüzyıllardır. Bununla birlikte mekanın içerisinde bulunan farklı kotlardaki ocak kalıntıları ile pişirme ve depolama kaplarına ait parçalar, bu mekanın Orta Bizans Döneminde bir mutfak yapısı şeklinde işlevlen-

dirildiğini düşündürmektedir (Resim 3). Mekân içerisinde birçok bölümde ortaya çıkarılan tandır tipi pişmiş topraktan meydana getirilen ocaklar ise oldukça dikkat çekicidir. Her biri ayrı yapı katlarında bulunan ve mekânın ayrı yerlerinde kullanılmış olan bu ocakların çevresinde tabure amacıyla ters çevrilerek kullanılmış Roma Dönemi sütun başlıkları ve kaideleri bulunmaktadır. Bu sütun başlıkları ve kaideler eski yerlerinden bu mutfak mekanına getirilerek ikincil bir işlev verilmiştir.

C1 açmasının batısında ise Bizans Dönemi işlev değişikliklerinden etkilenmemiş oldukça özgün bir Roma Dönemi su yapısı ortaya çıkarılmıştır. *Principia* yapısının temiz su ihtiyacının sağlandığı bu su yapısı bir sarnıçtır ve oldukça sağlam durumdadır (Resim: 4). Bu sarnıç yapısı, 2,34x2,28 m. ölçüleriyle kareye yakın bir formdadır. Sarnıcın korunan derinliği ise 1,8 m.dir. Bu haliyle sarnıç 9,6 m³ su hacmine yani 1600 kg. civarında bir depolama kapasitesine sahiptir. Sarnıcın iç yüzeyi sızdırmazlık sağlanması amacıyla çok ince kum taneli *opus nucleus* bir harçla sıvalıdır. Bu ince harcın duvar yüzeyindeki sıva kalınlığı ise 3 cm.dir. Sarnıcın ortasında suyu dağıtmak amacıyla kullanıldığı düşünülen 68x60 cm. ölçülerinde 45cm. yüksekliğinde kireçtaşı bir blok ve bu taşta yaslanmış vaziyette dikdörtgen formlu iki küçük kireçtaşı blok sarnıç içine akan suyun yönünü değiştirmek amacıyla yerleştirilmiştir. Bu üç taşın arasında bulunan, zemine açılmış bir kanal büyük taşın köşesinden sarnıcın kuzeybatı köşesine doğru uzanmaktadır. Bu kanal tahliye kanalı görevi görmektedir. Sarnıcın batı üst köşesinde ise 13cm. ağız çapında pişmiş topraktan yapılmış bir künk kalıntısına rastlanılmıştır. Batı yönünden geldiği anlaşılan bu pişmiş toprak künklerden oluşturulmuş su hattı, Satala'nın ana su kaynağı durumunda olan ve Gölbaşı Mevkii'nde bulunan kaynakla bağlantılı olmalıdır.

*Castrum*daki ikinci çalışma alanı olan C2 açması, C1 açmasına oranla oldukça küçük ölçekli bir çalışmadır (Resim: 5). Burada Roma Dönemine ait iki sütun tamburu kuzey-güney doğrultulu uzanmakta ve güney yönündeki moloz taş örgülü bir duvarla mekân birlikteliği oluşturmaktadır. Duvar aksları C1 deki açmada çıkan ana beden duvarlarının aksları ile örtüşmektedir. Bundan dolayı olasılıkla eski bir kale duvar aksına bu devşirme yapı elemanlarından oluşturulmuş daha yeni bir duvarın eklendiği düşünülmektedir. Buradaki çalışmalar C3 açmasına ağırlık verilmesiyle bu sezon için durdurulmuştur.

Üçüncü test açması olan C3 açması ise, *via praetorian*ın güneyinde, *via decumanan*ın da doğusunda yer almaktadır (Resim: 6). Tıpkı C1 açmasında

da görüldüğü üzere doğu-batı doğrultusunda uzanan 90 cm. kalınlığındaki *opus incertum* tekniğinde örülmüş duvar kalıntısının bir benzeri bu açmada da ortaya çıkarılmıştır. C3 açmasında ortaya çıkarılan bu duvarın bağlantılı olduğu yapıyı ortaya çıkartmak amacıyla buradaki açma, güneye ve kuzeye doğru genişletilmiştir. Bu genişletmeyle birlikte yapının işlevinin ne olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yapının tamamı açılmamış olmakla birlikte yapının içinden gelen buluntular, bu binanın Orta Bizans Dönemine tarihlendirilen bir kilise olduğunu göstermektedir. Kazılar sırasında bu açmada çok yoğun ve açmanın genelini kapsayan bir yangın tabakası ile karşılaşmıştır. Bu yangın tabakasının hemen altından devşirme kireçtaşı bloklardan meydana getirilmiş bir döşeme bulunmaktadır. Bu geniş yangın tabakası, yapının taş döşeme üstüne çöken ahşap üst örtüsü ile alakalı olmalıdır. Yapının içinden ve çevresinden gelen ve Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen follisler M.S. 10 ve 11. yüzyıllara aittirler. Ne yazık ki C3 açmasının kuzeyinden Sadak Köyü'nün kanalizasyon hattı geçmektedir. Bu nedenle açmadaki çalışmalar bu sezonluk durdurulmuştur. Taş döşeme üzerinde bulunan bloklardan birisinin üzerinde 60x40 cm. ölçülerinde kabartma şeklinde bir Ortodoks haç motifi işlenmiştir (Resim: 7). Bununla birlikte döşeme taşlarından birisinin üzerinde Yunanca 5 satırlık bir yazıta da rastlanılmıştır.

Ayrıca açmanın ana duvarının dış yüzünde taşlar arasına saplanmış olasılıkla Sasanilere ait olması muhtemel bir ballista mermisi bulunmuştur (Resim 8). Buluntular arasında maden eritmeye yarayan taştan yapılmış bir pota da bulunmaktadır.

Her üç açmada da test sondajlarının açılması sırasında çok sayıda Roma ve Bizans dönemlerine tarihlendirilen seramik, cam ve metal buluntulara rastlanılmıştır. Ayrıca Legio XV. Apollinaris damgalı hatırı sayılır miktarda tuğla ve çatı kiremiti parçası ortaya çıkarılmıştır. Elektrik dağıtım şirketinin kazı sezonu öncesinde izinsiz olarak yaptığı çalışmalar sırasında, test açmalarının oldukça yakınındaki bir sırtta kireç taşından yapılmış, Orta Bizans Dönemine tarihlendirilen Yunanca bir mezar steli bulunmuştur. Stel üzerindeki ilk incelemeler Doç. Dr. Bülent Öztürk tarafından yapılmıştır. Dr. Öztürk'ün yaptığı ham çeviri "*Burada kutsanmış Kandes yatıyor*" şeklindedir (Resim: 9).

B. AKROPOLİS KAZI ÇALIŞMALARI

Satala antik kentinin akropolisi, Sadak Köyü'nün günümüzde de ana su kaynağı olan antik havuzun bulunduğu mevkiide, Gölbaşı adı ile anılan yer-

dedir. Burası Roma Döneminden beri yerleşimin su ihtiyacının çok önemli bir bölümünün karşılandığı büyük bir su kaynağına sahiptir. Bugün burada temelleri Roma Döneminde meydana getirilmiş antik bir havuzun kalıntıları bulunmaktadır. Havuzun batısında bulunan tepede ise bir zamanlar bir tapınak olması muhtemel temel kalıntıları ve bu kalıntılarla bağlantılı bir takım duvar izleri vardır. Bu alanda zirveye yakın bir noktada tapınak alanının hemen güney batısında bir açma açılmıştır. Kalıntılardaki çalışmalar yaklaşık 3 gün boyunca devam ettirilmiştir. Sadak köylülerinin aktardığı kadarıyla, 20 yıl öncesine kadar bu alandan kendi evlerinin temellerinde kullanılmak üzere kireç taşıdan yapılmış büyük boy kesme taş bloklar çıkarılmaktaydı. Ancak çalışmalar, sırasında düzgün kesilmiş bloklara rastlanılmamış olup, aralarında *opus caementicium* harç bulunan moloz taşlardan meydana getirilmiş bir temel çekirdeği ortaya çıkartılmıştır. Bu temel çekirdeği oldukça fazla tahribata uğradığı için çok dayanıksız bir yapısı vardır (Resim: 10). Bu temel, kuzey-güney doğrultulu yaklaşık 30x17 m. ölçülerindedir ve bu haliyle orta boyutlu bir tapınak yapısı için ideal ölçülere sahiptir.

Bununla birlikte Gölbaşı Mevkii'ndeki köy evlerinden birisinin bahçesinde bulunan ve Roma Dönemine tarihlendirilen kiremit mezarlara ait kalıntılarının olduğu arazi ekibimizce incelenmiştir. Burada bulunan tüm durumdaki XV. Lejyon damgalı 1,5 pedes uzunluğundaki bir çatı kiremidi köylülerden alınarak Gümüşhane Müzesi'ne teslim edilmiştir (Resim: 11).

C. NEKROPOLDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Satala Antik kentinin nekropolü, antik yerleşimin kuzeyindeki Cirit Tepesi ile batısındaki Gölbaşı Mevkii'nde yer almaktadır. Buralarda bulunan ve aralarında XV. Apollinaris ve XVI. Flavia Firma lejyonlarının askerlerine ait mezar stellerinin de olduğu çok sayıda eser çevre müzelerden getirilerek Gümüşhane Müzesi'nde sergilenmeye başlamıştır. Özellikle kuzeydeki Cirit Tepesi'nde bulunan nekropolde çok sayıda kaçak kazı faaliyeti izi olduğu için burada ekibimiz tarafından birkaç noktada tespit amaçlı kazı çalışmaları yürütülmüştür.

Nekropolde toplam üç ayrı yerde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi Cirit Tepesi'nin Satala'ya bakan yamaçlarında yer almaktadır. Bu alanda defineciler tarafından açılmış olan kaçak kazı çukuru genişletilerek bir kaya mezarına ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Bu kaya mezarı birçok defalar kaçak kazı girişimlerine uğramış ve bundan dolayı da üst örtüsü

çökmüştür. Mezar, kuzey-güney doğrultulu 4 m. uzunluğunda, 3,5 m. genişliğindedir. Mezar odasının zemininde inci taneli kumla meydana getirilmiş *opus nucleus* harçlı bir taban bulunmaktadır (Resim: 12). Bu harçlı zemin üzerinde de yoğun bir yangın tabakası bulunmaktadır. Burada bulunan çok sayıdaki kırık *terra sigillata* parçaları, bu yapının M.S. 2. yüzyıl civarına tarihlendirilebileceğini göstermiştir.

Satala 2018 yılı kazı çalışmaları 15 Eylül 2018 tarihinde tamamlanmıştır.

Resim 1: *Castrum* alanında yapılan çalışmalar.

Resim 2: *Castrumda* ilk çalışma gerçekleştirilen alan olan C1 açması.

Resim 3: C1 açmasında bulunan mutfak mekanı ve ocaklar.

Resim 4: C1 açmasında bulunan sarnıç.

Resim 5: *Castrum*da bulunan C2 açmasında ortaya çıkarılan yapı kalıntıları.

Resim 6: C3 açmasında ortaya çıkarılan taş döşeme ve duvarlar.

Resim 7: C3 açmasında ortaya çıkarılan kilise ve Grekçe yazıt.

Resim 8: C3 açmasında bulunan *balista* ucu.

Resim 9: Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen mezar taşı.

Resim 10: Akropolisde yürütülen kazı çalışmalarından görünüm.

Resim 11: XV. Lejyon damgalı tuğla.

Resim 12: Cirit Tepesi nekropolünde bulunan kaya mezarı.

KÜÇÜKÇEKMECE GÖL HAVZASI (BATHONEA) KAZILARI 2018 YILI ÇALIŞMALARI

Şengül AYDINGÜN*

Şeniz ATİK

Haldun AYDINGÜN

Ülkü KARA

Ayberk ENEZ

Dürdane KAYA

2018 sezonunda Küçükçekmece Göl Havzası Bathonea kazıları mülkiyet sorunları nedeniyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından arazi çalışması izni yerine, İstanbul Arkeoloji Müzeleri denetiminde, depo ve laboratuvar çalışması izni sağlandığından ilgili müzeden temsilci olarak görevlendirilen Nihal Hanım Erhan'ın katılımıyla çalışmalara başlanılmıştır. Çalışmalar seramik, *amphora*, cam, metal, *unguentarium* ve kandil buluntu grupları üzerinde yapılmıştır. Buluntular ile mimari tabakalar arasındaki ilişkiler koordine edilerek stratigrafi sağlanmıştır. Kazı malzemesi üzerinde çalışan doktora ve yüksek lisans öğrencilerinden Haldun Aydingün "Orta Tunç Çağında Ege Karadeniz Arasındaki Ticarete Bathonea: Bir Aktarma Limanı Modeli", Ayberk Enez "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları Metal Buluntuları" Dürdane Kaya "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları *Unguentarium*ları" ve Ömer Kaya "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazılarında Bulunan Kandiller" isimli tezlerini tamamlamışlardır. Ülkü Kara'nın "Geç Antik Çağda (M.S. 3-7. yüzyıl) Doğu Akdeniz'de Üretilen Ticari *Amphoralarda* Tituli Picti, Graffiti ve Mühür Kullanımı" konulu

* Doç. Dr. Şengül AYDINGÜN, Kocaeli Üniversitesi, FEF, Arkeoloji Bölümü, Kocaeli/TÜRKİYE.

Dr. Şeniz ATİK, İstanbul Aydın Üniversitesi, MTF, Endüstri Ürünleri Tasarım Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE.

Dr. Haldun AYDINGÜN, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, SBE, Arkeoloji ABD, Çanakkale/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Dokrörant Ülkü KARA, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, FEF, Arkeoloji Bölümü, Manisa/TÜRKİYE.

Arkeolog Ayberk ENEZ, Trakya Üniversitesi, SBE, Arkeoloji ABD, Edirne/TÜRKİYE.

Arkeolog Dürdane KAYA, Trakya Üniversitesi, SBE, Arkeoloji ABD, Edirne/TÜRKİYE.

doktora tezi çalışması da tamamlanmak üzeredir. Bu çalışmalar ayrıca monografi şeklinde yayına hazırlanmaktadır. Kazılarımıza 2018 yılı çalışma iznini sağlayan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Genel Müdür Yardımcısı Ali Rıza Altunel'e, Kazılar Dairesi Başkanlığı'na, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne ve Müze Müdür Vekili Rahmi Asal ve ekibimiz ile uyumlu ve destekleyici katılımından dolayı Temsilcimiz Nihal Hanım Erhan'a çok teşekkür ederiz.

Cam Çalışma Raporu

Şeniz ATİK

İstanbul Avcılar ve Küçükçekmece İlçesi sınırları içinde kalan Küçük Çekmece Göl Havzası'nda (Bathonea?) yapılan arkeolojik kazı çalışmalarına; 2018 yılı içinde, 5 Ekim 2018 - 28 Aralık 2018 tarihleri arasında depo çalışması yapılarak devam edilmiştir. Depo çalışması süresince 2015 yılında 8. alanda yürütülen çalışmalarda ele geçirilen cam malzeme üzerinde çizim ve analog değerlendirme yapılmış (Resim: 1-2), önceki yıllarda ortaya çıkarılan cam malzemeler ile karşılaştırılmıştır.

Yapılan bu değerlendirmede 2015 kazılarında, M.S. 5-7. yüzyıllara tarihlenen tabakalarda ele geçirilen 4718 parça cam ile önceki yıllarda ele geçirilen 12.293 parça cam sayısının toplam 17.001 olduğu belirlenmiştir. Cam buluntuların çok fazla olması, mekânların kamusal/anıtsal nitelikleriyle birlikte değerlendirildiğinde, Geç Roma (M.S. 5-7. yüzyıl) döneminde büyük bir depremle ve yangınla tahrip olduğu anlaşılan ana yapının, döneminde pencere camları ve vitraylarla donanımlı olduğu anlaşılmaktadır. Gerek kap olarak gerekse pencere camı olarak anıtsal yapılarda kullanıldığı anlaşılan cam buluntuların, yapım ve üretiminin pahalılığı göz önünde bulundurulduğunda, bölgedeki yerleşimin önemli ve yüksek bir refah seviyesine sahip olduğu fikri öne çıkmaktadır.

Amphora Çalışma Raporu

Ülkü KARA

2018 sezonu içerisinde depo çalışmasının iki aşamalı olarak yapılması planlanmıştır. İlk olarak, daha önceki (2013 ve 2015) kazı sezonlarında ortaya çıkan yangın geçirmiş alandaki buluntuların dökümantasyonunun yapılmasına, ikinci olarak da, daha önce yine bu bölgeden ele geçirilmiş ve el çizimi yapılmış bazı buluntuların çizimlerinin kontrol edilmesine ve diğer bilgileri-

nin kayıt altına alınmasına karar verilmiştir. Söz konusu çalışmada; yangın geçirmiş mekanın, iki sezona ait *amphora* buluntularının biraraya getirilmesi ve bu buluntular ışığında, seramik incelemesi yapılması ve buluntuları ve dolayısıyla mekanın kronolojisine dair sonuçlara ulaşmak amaçlanmıştır.

Yangın geçirmiş alandan ele geçen LR 2, LR 3, LR 13, Zeest 80 ve Kuzey Afrika *amphoraları*, 2018 sezonu depo eser çalışması için seçilen *amphora* grupları olmuştur. Bu bağlamda söz konusu *amphoraların* kasaları, gruplar halinde depodan alınarak içerisindeki buluntular gözden geçirilmiştir. Daha önceki çalışma dönemlerinde küçük parçaları birleştirilmiş olan ve profil veren buluntulardan çizim, fotoğraf ve diğer belgelemeler için çalışılacak eserler ayrılmıştır.

Söz konusu ayrılan eserlerden 20'inin (8 ağız, 10 dip ve 4 kulp) el çizimleri yapılmış (Resim: 3a-b) ve fotoğrafları çekilmiştir (Resim: 4-5). Bunun yanında, Munsell renk katalog numaraları, ölçü ve diğer üretim ve kullanım bilgileri de kayıt altına alınmıştır. Diğer taraftan, depo eser çalışması programının ikinci aşaması için kararlaştırılan çizim ve fotoğraf kontrol aşamasına geçilmiştir. Bu bağlamda, daha önceki sezonda yapılan çizim ve fotoğraflar kontrol edilmiş ve eksiklikler tespit edilerek, yenilenmiş ve tamamlanmıştır. Eksik ve hatalı çizimlerin yanı sıra, bilgileri eksik olan buluntuların kayıtları tamamlanmıştır.

Yapılan çalışma sonunda, incelenen buluntu kasaları, depo envanter sistemine göre raflarına yerleştirilmişlerdir (Resim: 6). Bu çalışma sonrasında, çizimlerin dijital formata aktarılması çalışmasına geçilmiş ve sezon çalışması sona ermiştir.

Unguentarium Çalışma Raporu

Dürdane KAYA

2018 yılı sonlarında kazı evinde yürütülen depo çalışmaları kapsamında *unguentariumlar* incelenmiştir. *Unguentariumların* her yılı bir kutuya gelecek şekilde ayrı kutulara (2011, 2012, 2013 ve 2015) konulmuştur. Her yılın içerisinde birleşen parçaların olup olmadığının kontrolünün daha rahat yapılabilmesi için *unguentarium* parçalarının iç yüzeyinde küçük bir alana şeffaf oje sürerek üzerine kasa numara ve yılı (256/13 gibi) yazılmıştır (Resim: 7). Laklama işleminin ardından *unguentariumlar* ağız, gövde dip olarak ayrılmıştır. Belgeleme çalışması için oluşturulan şablon (Fotoğraf No, Çizim No, Kasa No, Açıklama, Alan- Açma Adı- Plankare) dâhilinde teker teker bilgileri

alınarak fotoğrafları çekilmiştir (Resim: 8). Eksik çizimleri bulunan *unguentarium*ların el çizimleri yapıp Corel programı ile dijital ortama aktarılmıştır (Resim: 9-10). Bu çalışma ile *unguentarium* parçaları teker teker elden geçirilerek ön değerlendirme yapılmasına ve araziden gelen bilgilerin bir arada bulunabilmesine olanak sağlamak amaçlanmıştır. Yıllarına göre 2009 yılından başlanılan çalışma 2013 yılından gelen *unguentarium* parçalarının da incelenmesiyle tamamlanmıştır. 2015 yılı daha sonradan incelenecektir.

Yapılan belgeleme çalışmaları sonucunda tezimde kullanacağım 2013 yılına kadar olan *unguentarium*ların hem depoda olan hem de müzeye verilen eserlerin kayıtları bir araya alınmıştır. Belgelemesi yapılan *unguentarium*lardan yola çıkılarak 1654 parça eserin genel açma dağılımlarının tablosu oluşturulmuştur.

Belgelemesi yapılan *unguentarium*lardan yola çıkılarak yıllara göre dağılımları aşağıdaki gibidir;

2009 yılında toplamda 1 adet *unguentarium* gövde parçası ve 2010 yılında toplamda 1 adet *unguentarium* dip parçası Kıyı Açması olarak adlandırılan mekanda ele geçirilmiştir.

2011 yılına ait toplamda 56 adet *unguentarium* parçası, 8. alan 12-14/E-G açmaları, 8. alan 11-14/I-M açmaları, 14. alan Kıyı Açması ve 8. alana yüzey seviyesinde ele geçirilmiştir.

2012 yılına ait toplamda 53 adet *unguentarium* parçası 7. alan 21-24/F-I açmaları, 14. alan Kıyı Açması, 8. alan 11-14/I-M açmaları, 8. alan 12-14/E-G açmaları, 8. alan 11-14/E-G açmaları ve 8. alan 15-17/E-G açmalarında ele geçirilmiştir.

2013 yılına ait toplamda 1538 adet *unguentarium* parçası 24. alan 16-20/G-I açmaları, 24. alan 14-15/K açmaları, 25. alan 2-7/I-J açmaları, 8. alan yüzey, 8. alan 11-13/B-C açmaları, 8. alan 11-14/I-M açmaları, 8. alan 12-14/E-G açmaları ve 8. alan 15-17/E-G açmalarında ele geçirilmiştir.

Metal Buluntular Çalışma Raporu

Ayberk ENEZ

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun 05.10.2018 tarihli izni ile, kazı evinde yer alan eser depolarında (Resim: 11) başlatılan çalışmalarda, önceki yıllarda gerçekleştirilen (2013 ve 2015) kazılarda ortaya çıkarılan ve ilgili açmalardaki kazının tamamlanıp, eserlerin bir bütün halinde değerlendirilmesi için bekle-

tilen metal eserler, kazıların 2 sezon boyunca gerçekleştirilememesi sebebiyle yeniden incelenmiştir.

Bu kapsamda öncelikle bronz, demir ve kurşun malzeme türleri olmak üzere 28 buluntu incelenmiştir. Ortaya çıkarıldığı yıllarda konservasyonu yapıp depoya kaldırılan eserlerin korozyon ve sağlık durumları değerlendirilmiştir. Fotoğraf çekimleri yapılan buluntuların (Resim: 12) çizimleri de yapıp, bilgisayar ortamında dijital hale getirilmiştir.

Belgeme işlemi ardından eserlerin tipolojik ve kronolojik olarak tanımlanması amacıyla, kazı arşivindeki açma kayıtları içerisinde eserlerin her birinin bulunduğu koordinatlar ve birlikte bulunduğu diğer eserler (seramik tipleri, tarihlendirilmiş sikkeler) belirlenmiştir. Kontekstin belirlenmesinin ardından buluntular ile ilgili yayınlar taranarak fonksiyon, üretim teknikleri ve tarihlendirme hakkında bilgiler yorumlanmıştır.

Bunun yanı sıra statik bağlayıcı olarak kullanılmış demir çivi buluntuları, boyut, kesit özellikleri gibi tipolojik unsurlar göz önünde bulundurularak, işlevsel açıdan gruplar halinde değerlendirilmeye çalışılmıştır (Resim: 13). Demir malzemenin daha fazla oksidasyona uğraması sebebiyle, grup içerisinde daha iyi durumda ve formu daha net görülebilen buluntular seçilerek incelenmiştir. Ardından ileride yapılacak yayınlar için bir veritabanı oluşması amaçlanarak bir katalog oluşturulmuştur (Resim: 14-15). Çalışma sonunda, ilgili kasalara aktarılan eserler, depolama sistemi içerisindeki ilgili raf sırasına göre yerleştirilmiş ve depo çalışması tamamlanmıştır.

Teşekkür

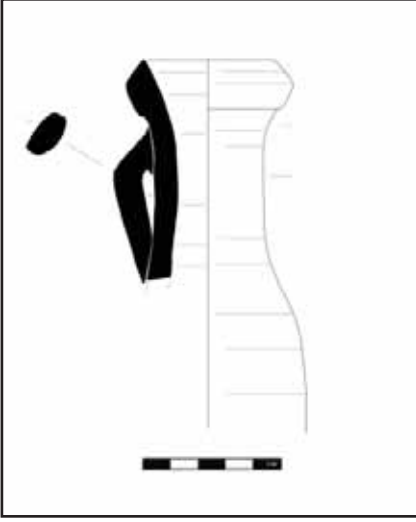
2018 kazıları sırasında desteklerini gördüğümüz Altaş Ambarlı Liman İşletmeleri, MARPORT firması ve Sayın Hakan Genç ve Eyüp Yıldız'a teşekkür ederiz. Ayrıca Bathonea Kazılarını Destekleme Derneği'ne ve başkanı Sayın Erhan Bozan'a çok teşekkür ederiz.

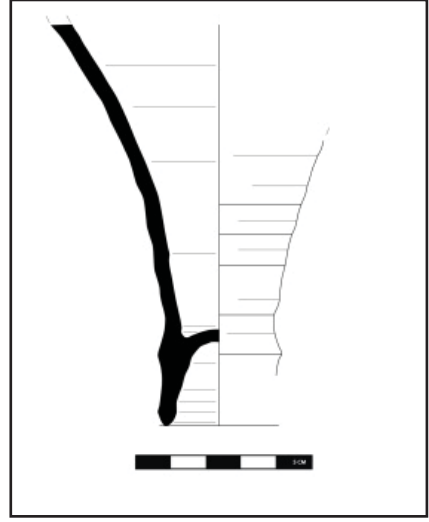
Resim 1: 2015 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan cam buluntu.

Resim 2: 2015 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan cam buluntu.

Resim 3a: Çizilmiş *amphora* parçalarından örnekler (dijital format) (a.Kuzey Afrika *amphorası*).

Resim 3b: Çizilmiş *amphora* parçalarından örnekler (dijital format) (LRA 3).

Resim 4: *Amphora* dip fotoğrafı (Kuzey Afrika *amphorası*).

Resim 5: *Amphora* fotoğrafı (LRA 3).

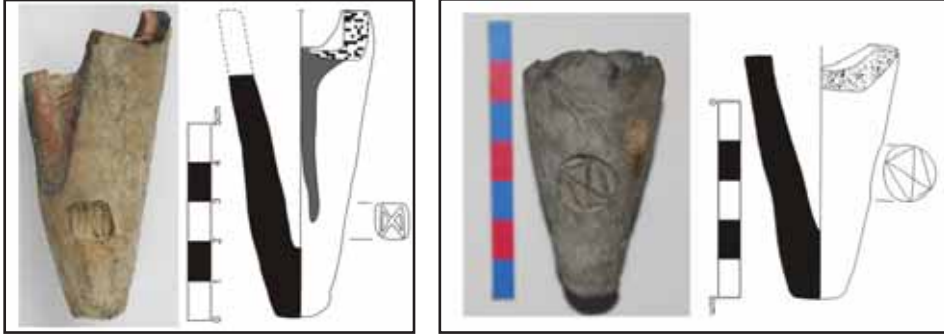
Resim 6: Seramik eser deposu (büyük depo).

Resim 7: Laklanan *unguentarium* parçaları.

Resim 8: 2011 yılına ait parçalar.

Resim 9-10 : Kelebek monogram damgalı *unguentarium* örnekleri.

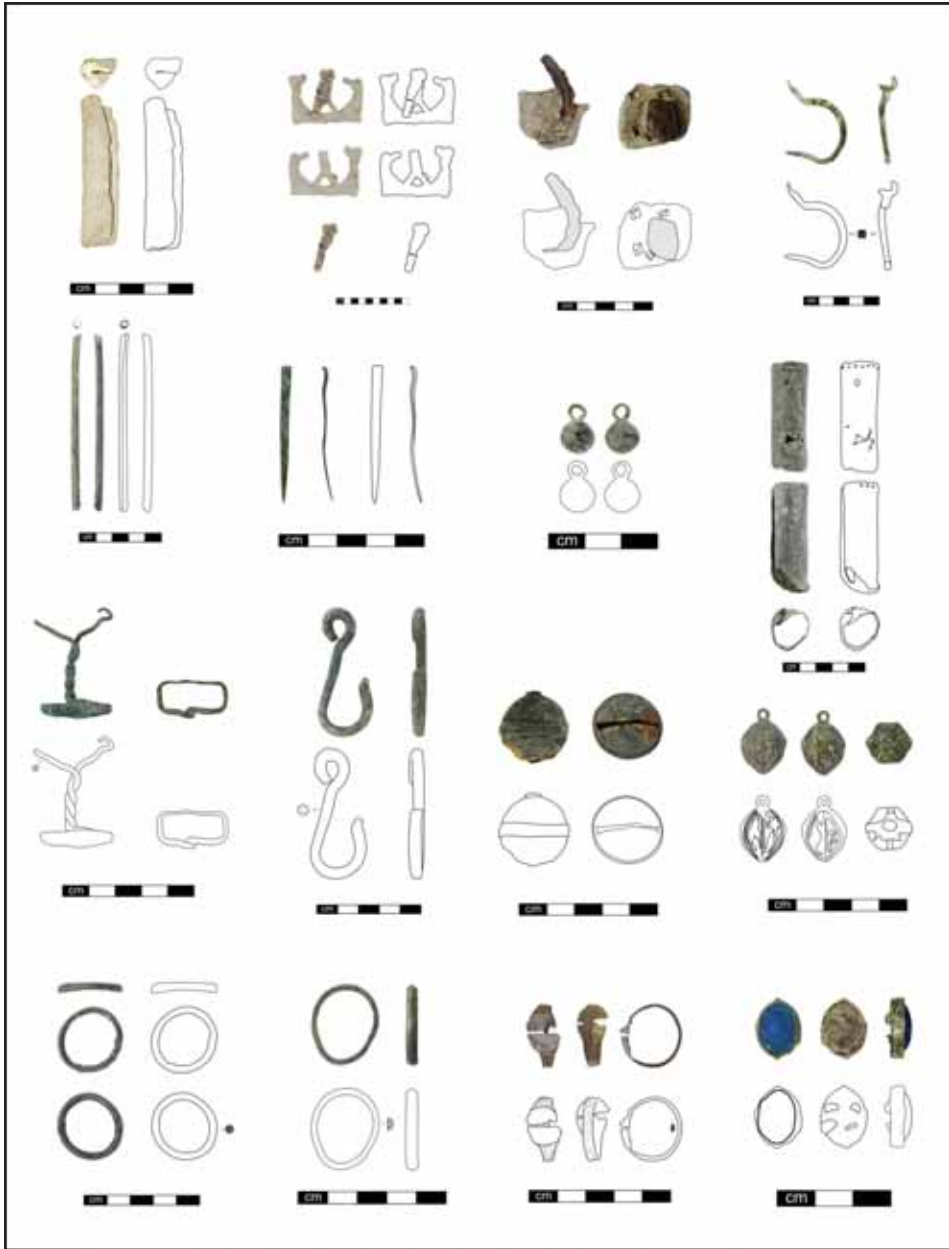
Resim 11: Metal eserlerin muhafaza edildiği depo.

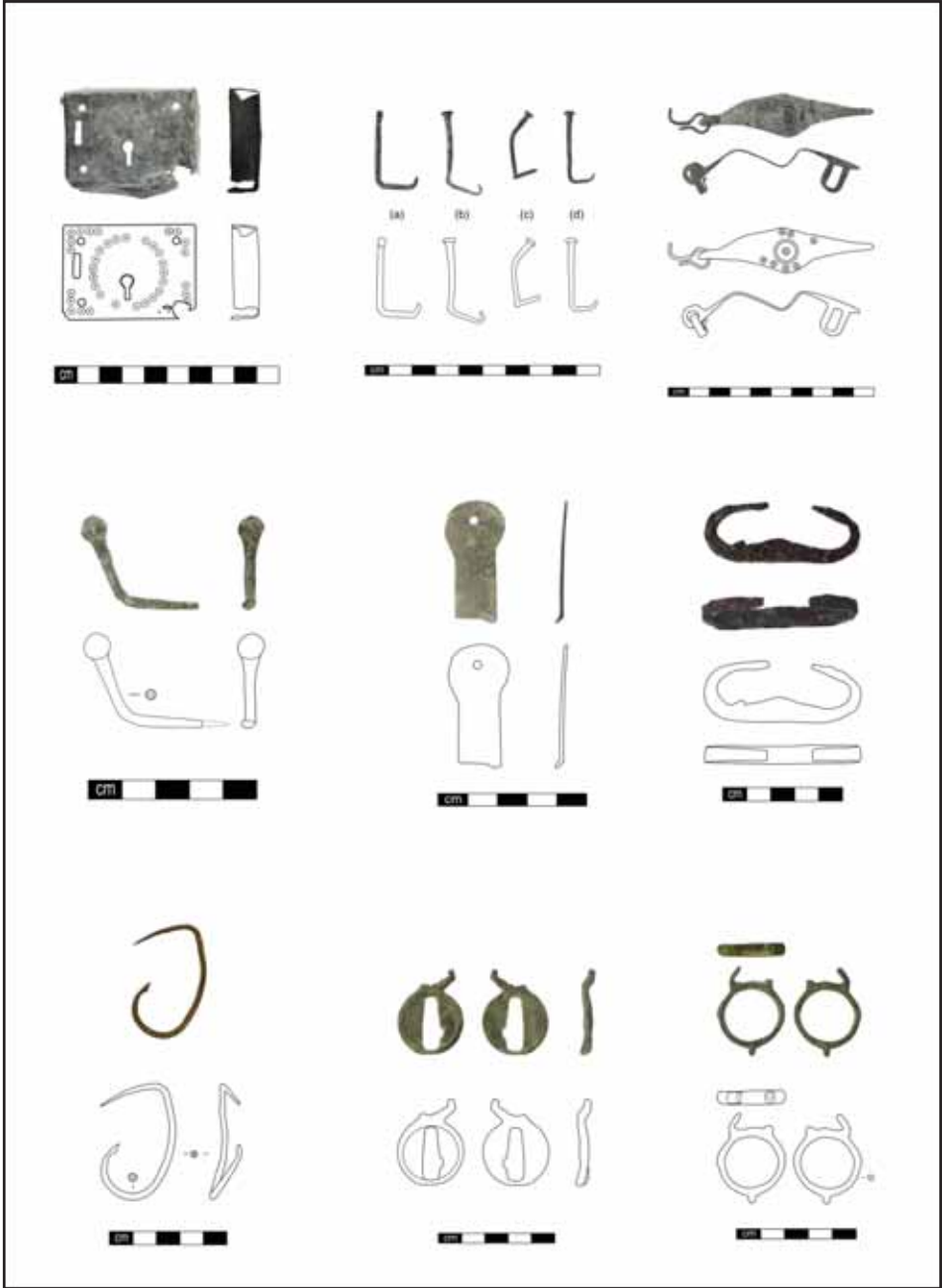
Resim 12: Eserlerin fotoğraf çekimi ve ağırlıklarının ölçülmesi.

Resim 13: Demir buluntuların tipolojilerine göre tasnif edilme işlemi.

Resim 14: 2018 Yılı depo çalışmalarında incelenen metal buluntular (5-12 yy.).

Resim 15: 2018 Yılı depo çalışmalarında incelenen metal buluntular (5-12 yy.).

OLUZ HÖYÜK KAZISI ONİKİNCİ DÖNEM (2018) ÇALIŞMALARI: DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇLAR

Şevket DÖNMEZ*

Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT

Mona SABA

Salih KAYMAKÇI

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile 2018 döneminde devam edilen Oluz Höyük sistematik arkeolojik kazı çalışmaları 21 Temmuz–10 Eylül 2018 tarihleri arasında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği'nin (Proje No: 30282 ve 30894) finansal destekleri ile 52 gün süre ile gerçekleştirildi. Kazının Bakanlık Temsilcisi görevini İslam Bilim Tarihi ve Teknoloji Müzesi'nden Dr. Serpil Sandalcı, Kazı Başkan Yardımcılığı görevini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'ndan Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan Yurtsever Beyazıt yerine getirdi¹.

* Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, donmezsevket@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, aslihanbeyazit@gmail.com

Öğr. Gör. Mona SABA (M.A.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. Beyazıt 34453 İstanbul/TÜRKİYE, monasaba@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Salih KAYMAKÇI, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Erzincan/TÜRKİYE, s_kaymakci@hotmail.com

¹ Kazı heyeti İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel, Jeofizik Mühendisi Kerim Avcı, Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Dr. Öğr. Üyesi Salih Kaymakçı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı doktora öğrencisi ve Güzel Sanatlar Bölümü Öğr. Gör. Mona Saba, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Hititoloji Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Tolga Pelvanoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı doktora öğrencisi Arkeolog Ebru Kiras, Yüksek lisans öğrencisi Arkeolog-Desinatör Fidane Abazoğlu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Yasemin Akıncı, Arkeolog Eda Şeker, Arkeolog Selmin Yüzbaşıoğlu, Arkeolog Canan Bilgi, Arkeolog Ekin Duransel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı stajyer lisans öğrencileri Merve Avcu, Elif Çağlayan, Hasan Asgar Yüksel, Gülden Kayalar, Elif Suveren, Melek

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesiminde yer alan Amasya ilindeki Oluz Höyük, Amasya - Çorum Karayolunun 27. km.sindeki Gökhöyük Tarım İşletme Müdürlüğü (TİGEM) arazisi içinde bulunmaktadır. Yeşilirmak'ın (Hitit metinlerinde *Kummešmaḫa*, antik *Iris*) önemli kollarından olan Çekerek Irmağı'nın (Hitit metinlerinde *Zuliyā*, antik *Skylax*) güneyinden geçtiği verimli Geldingen Ovası'nın batı kenarında konumlanmış olan Oluz Höyük (Resim: 1), Gözlek Köyü'nün 2 km kuzeybatısında, Toklucak (eski Oluz) Köyü'nün yaklaşık 5 km doğusunda, Amasya - Çorum karayolunun ise 3 km. güneyinde yer almaktadır. 280 x 260 m. boyutunda, ova seviyesinden yaklaşık 15 m. yüksekliğindeki (deniz seviyesinden yüksekliği 478.78 m.) Oluz Höyük yaklaşık 45 dönümlük bir alana sahiptir. Oluz Höyük 2018 dönemi çalışmaları üç aşamalı olarak gerçekleştirildi;

1. AŞAMA: ARKEOJEOFİZİK ÇALIŞMALARI

Arkeolojik alanların genel yapısında özellikle mimari kalıntıları oluşturan yapı malzemelerinin, bunları örten dolgu toprağından farklı olması, toprakaltının fiziksel özelliklerinin incelenmesi esasına dayanan jeofizik bilim dalının arkeolojik çalışmalarda da geniş uygulama alanı bulmasını sağlamıştır. Son yıllarda jeofizik yöntemlerden arkeolojik yerleşim alanlarında toprakaltındaki kalıntıların bilgilerini ortaya koymak için yoğun bir şekilde yararlanılmaktadır. Araştırmalarda özellikle sığ derinliklere ait bilgilerin çabuk, güvenilir ve ayrıntılı olarak elde edilmesine yönelik talebe koşut olarak cihaz ve yazılımlarda yüksek bir gelişim gözlenmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda Oluz Höyük A Açması'nın güneybatısındaki H 19, H 20, I 16, I 17, I 18, I 19 ve I 20 plankarelerde, Erken Zerdüşt Dini Kutsal Alanı'nın güney ve batı uzantılarını saptamak amacıyla 28 – 30 Ağustos 2018 tarihleri arasında Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel ile Jeofizik Mühendisi Kerim Avcı tarafından toplam 700 m²'lik bir alanda (bkz. Topografik Plan: 1, Resim: 2) arkeojeoradar (GPR) yöntemi ile toprakaltındaki olası yapı kalıntılarına ait ayrıntılı derinlik, uzanım ve konum bilgilerine ulaşılmaya çalışıldı. Haritaları oluşturulup, anomaliye sebep olan bölgelerde kenar saptama işlemi yapılmış ve B

Melisa İlbasan, Ayşe Sultan Meral, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı stajyer lisans öğrencisi Müzeyyen Kırdoğan, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Mehmet Serdar Daşdemir, Ömer Emre Esen, Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi lisans öğrencisi İmran Fidan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü öğrencisi Selin Yüzbaşıoğlu ile Ludwig Maximillians Üniversitesi lisans öğrencisi Tuğçe Merve Zinal'dan oluştu.

Açması'nda açığa çıkarılan kalıntıların batıya doğru devamı edip etmedikleri izlenmiştir.

Oluz Höyük'ün 2018 dönemi arkeojeofizik araştırmaları ile ilgili değerlendirme çalışmaları halen İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Yerbilimleri Veri İşlem Laboratuvarı'nda devam etmektedir.

2. AŞAMA: KAZİEVİ DEPOSU ETÜDÜ VE YAYIN ÇALIŞMALARI

21 Temmuz – 10 Ağustos 2018 tarihleri arasında Oluz Höyük Kazievi deposunda 2007 dönemi etüdü çanak-çömlek parçalarından başlayarak sistematik biçimde düzenleme, sınıflama, envanterleme, çizim ve fotoğraf çalışmaları gerçekleştirildi. Bu çalışmalarla koşut olarak 2019 yılında yayınlanması planlanan "Oluz Höyük Kazı Sonuçları Serisi 3. 2014-2018 Dönemi Çalışmaları Genel Değerlendirmeler ve Ön Sonuçlar" başlıklı kitabın hazırlıklarına başlandı.

3. AŞAMA: ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI

Oluz Höyük 2018 dönemi kazı çalışmaları A Açması'nda 10 Ağustos – 6 Eylül 2018 tarihleri arasında gerçekleştirildi (bkz. Topografik Plan: 2).

A Açması'nda 2007 sezonunda başlanan, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 sezonlarında sürdürülen çalışmalarda dönemde 2018 I 18, I 19, J 18, J 19 ve K 18 plankarelerinde (bkz. Topografik Plan: 2) toplam 500 m²'lik bir alanda ortalama 0.60 m. derinleşildi. Bu derinleşme çalışmaları sonucunda yalnızca 1, 2A, 2B ve 3. mimari tabakalarda kazılar gerçekleştirildi.

Kazılara başlamadan önce kesit diplerinde yapılan temizlik ve eleme çalışmaları sırasında pt 1 boğa figürünü (OLZ 18 001=Resim: 3), yüzey toprağı kazıları sırasında ise pt 1 tıkaç, kurşun bir cüruf ve demir 1 kapı aksamı ele geçti.

1. Mimari Tabaka

A Açması'nda yüzey toprağının hemen altından başlayan 1. Mimari Tabaka, 478.78 m. ile 477.50 m. seviyeleri arasında yer almaktadır. Yüzeye yakınlığı nedeniyle tarım faaliyetleri, 2007'den önce yapıldığı anlaşılan bazı yasadışı kazılar ve büyük olasılıkla "0" Tabaka'sının yerleşimcileri, ayrıca yerleşme terk edildikten sonra gerçekleştirilmiş gömüler nedeniyle yoğun bir şekil-

de tahrip edilmiş olan 1. Mimari Tabaka'nın H 18 plankaresindeki kazılarda b.3236 olarak kodlanan birkaç dağınık taş parçası dışında herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmadı. 1. Mimari Tabaka kazıları sırasında I 18 plankaresinde b.3214 olarak kodlanan bir sığır gömüsüne rastlandı. Ancak gömünün yüzeyden yaklaşık 1.00 m. derinlikte bulunması, bunun 1. Mimari Tabaka ile mi ilişkili olduğu yoksa günümüze yakın zamanlarda hastalanarak ölmüş ve bu nedenle eti tüketilmeden gömülmüş bir sığıra mı ait olduğu sorularını gündeme getirmektedir. 1. Mimari Tabaka kültür dolgu toprağı içinden tunç 1 sikke (OLZ 18 006=Resim: 4 a-b) ele geçirildi.

2A Mimari Tabakası

477.50 m. ile 476.40 m.ler arasında yer alan 2A Mimari Tabakası kazıları sırasında I 18, I 19 ve J 18 plankarelerinde mimari kalıntılara rastlandı. A Açması'nun güneybatı sınırını oluşturan I 19 ve I 20 plankarelerinde bulunan bir yapının blokajını oluşturan bir yapı kalıntısı açığa çıkarıldı. b.3235 olarak kodlanan blokaj kalıntısı batı – doğu doğrultusunda moloz taşlarla inşa edilmiştir. Yaklaşık 1.00 m. kalınlığındaki blokaj kalıntısının 2.45 m. uzunluğunda ve 1.45 m. genişliğindeki bölümü ortaya çıkarılabildi. Blokajın devamının I 19 plankaresinin kazılmayan bölümünde devam ettiği gözlemlendi. 2A Mimari Tabakası kültür dolgu toprağı içinden pt 2 ağırşak, 2 tıkaç, taş 2 sapan tanesi, 1 zar taslağı, 1 nesne, ve kireç 1 süsleme parçası ele geçti.

2B Mimari Tabakası

476.40 m ile 475.10 m'ler arasında yer alan ve I 17, I 18, I 19, J 18 ve J 19 plankarelerinde (bkz. Topografik Plan: 2) çalışılan 2B Mimari Tabakası'nda 2009 döneminden itibaren açığa çıkmaya başlayan Pers Yolu, Ateşgede, Kutusal Alan gibi Akhaimenid (Pers) Dönemi kalıntılarına 2018 sezonunda sütunlu bir salona ait bulgular da eklendi.

Pers Yolu'nun güneyindeki I 17, I 18, I 19, J 18 ve J 19 plankarelerinde gerçekleştirilen genişleme ve derinleşme çalışmaları Ateş Kültü ve Erken Zerdüş Dini ile ilgili olduğunu düşündüğümüz I 18 plankaresindeki b.2064 kodlu Ateşgede'nin batısındaki alanda devam etti. Ateşgede'nin hemen batısında yer alan ve varlığını 2014 döneminden beri bildiğimiz kuzey - güney doğrultusundaki taş duvar ve yakın çevresinde 2017 döneminde gerçekleştirilen çalışmalarda, söz konusu duvar kalıntısının köşe yaparak batıya doğru döndüğü saptanmıştı (bkz. Plan: 1). Köşesinde 0.75x0.70 m. boyutlarında düzgün işlenmiş iri bir taş bulunan yapının doğu duvarı 3.30 m. uzunluğunda

da ve 0.80 m. kalınlığında, kuzey duvarı ise 1.25 m. uzunluğunda ve 0.90 m. kalınlığındadır. b.2068 kodlu köşe duvar kalıntısının güneyi ve batısında yapılan derinleşme çalışmalarında 6 adet taş sütun kaidesi ortaya çıkarıldı. Kuzey – güney doğrultusunda yaklaşık 4.00 – 3.95 m aralıklarla yerleştirilmiş iki sıradan oluşan söz konusu taş kaidelerin I 18 ve I 19 plankarelerinde yer alan bir Sütunlu Salon’a Resim: 5-6) ait olduğu anlaşıldı. Kumtaşından şekillendirilmiş olan 6 taş kaide de birbirine yaklaşık ölçülerde olup, ortalama 0.55 m. çapındadır. Yerleştirildikleri zemine ulaşamadığı için henüz yükseklikleri saptanamayan kaidelerin kazılan alanda üçerli iki sıra halinde tasarlanarak yerleştirilmiş olduğu gözlenmiştir. Sütunlu Salon’un kuzeydoğusunda yer alan köşe yapmış temel kalıntısı (b.2068), günümüze ulaşmasa da yapının özenle inşa edilmiş duvarları olduğuna işaret etmektedir. Sütunlu Salon’un kuzeydoğu köşesini oluşturduğu anlaşılan bu köşeli temel kalıntısının iç kısmında yer alan özenli kerpiç döşeme, mekan zeminin tümüyle kerpiçle döşenmiş olduğuna işaret etmektedir (bkz. Plan: 1). 5.00x1.00 m. boyutundaki kerpiç döşemenin yalnızca iki sırası korunmuştur. Sütun kaideleri kuzeyden güneye doğru b.3205, b.3206, b.3207, b.3208, b.3221 ve b.3238 olarak kodlandı. Mevcut boyutu 22x13 m. olan Sütunlu Salon ise b.3209 olarak kodlandı. Sütunlu Salon kazıları sırasında iki evrede oluşturulmuş b.3206 ve b.3207 kodlu taş kaideler arasında düzensiz moloztaş dolgulara rastlandı. Bu taş dolguların, 2A Mimari Tabakası sakinleri tarafından binayı işlevsiz bırakmak amacıyla yapılmış olduğu düşünüldü. Sütunlu Salon’un üstyapısının da yine 2A Mimari Tabakası insanları tarafından sökülmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı durum Sütunlu Salon’un kuzey ve batısında yer alan Pers Yolu, Ateşgede ve Kutsal Alan’da (bkz. Plan: 1, Resim: 7) saptanmıştı. 2013 dönemi kazılarında ateşgede ve kutsal alan kazıları sırasında, söz konusu kalıntıların üstünün tamamen taş ve toprakla kaplanmış olduğu gözlenmişti. Bu durum ateşgede ve kutsal alana ait mimari öğelerin bilinçli olarak yıkılıp, tahrip edilmiş ve sonrasında tekrar kullanılmaması için taşlarla örtülmüş olduğu anlamına gelmektedir. ateşgede içinde bulunan kutsal ateş çukurunun keşfi sırasında da benzer bir durum gözlemlenmişti. Çukurun içinde yer alan kül-lerin üzerinde kerpiç blokları, çanak-çömlek parçaları, tunç bir levha ile iki adet pişmiş toprak tabak saptanmıştı. Söz konusu buluntular hiç kuşku yok ki, kutsal ateş çukurunun *bothros* işlevi verilerek bir daha kullanılmaması için kapatılmış olduğuna işaret etmektedir. Ateşgede ve kutsal alanın 2A Mimari Tabakası sakinleri tarafından M.Ö. 3. yüzyılın sonlarına doğru tahrip edilmiş ve ortadan kaldırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ateşgede ve kutsal alan ile aynı kaderi Pers Yolu’nun da yaşamış olduğu gözlenmektedir. Yolum güney

kesiminin doğu kanadındaki taşlar sökülerek batı kanadı üzerinde köşeli bir yapı inşa edilmiş ve Pers Yolu'nun işlevine son verilmiştir. M.Ö. 3. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiş olduğunu düşündüğümüz dinsel temelli bu dönüşüm ve reddiyenin 2A Mimari Tabakası sakinleri tarafından politik gelişmelere koşut olarak yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Büyük İskender'in M.Ö. 334'de başlayan Asya Seferi'nin Anadolu için en önemli sonucu yaklaşık 220 yıllık Akhaimenid egemenliğinin sona ermiş olmasıdır. Akhaimenid Kralı III. Darius'un M.Ö. 330'da ölmesiyle tüm Pers coğrafyasında olduğu gibi Anadolu'da da siyasi iklim yavaş da olsa değişmeye başlamıştır. Buna koşut olarak dinsel dönüşümler de el değiştiren coğrafyalarda sıkça görülen bir durumdur. Bu bağlamda 250 yıla yaklaşan bir süreçte Oluz Höyük'te yaşamış olan Pers zümresinin sahip olduğu kültür ve dinsel değerlerin yeni politik etkilerle dönüşüme zorlanmış olduğu düşünülebilir. Bu dönüşümün yalnızca bazı değerleri terk etmekle ya da inkarla değil, onu bir daha geri gelmemecesine yok etme düşüncesi taşıdığı arkeolojik olarak ilk olarak Pers Yolu, ateşgede, kutsal alan ve 2018 döneminde ise Sütunlu Salon'da saptanmıştır.

2018 dönemi kazıları sonucunda bir bölümü açığa çıkarılabilen Sütunlu Salon'un işlevi henüz saptanamamıştır. Sütunlu Salon'un bir apadana mı olduğu, yoksa ateşgede ve kutsal alana batıdan ulaşmak için bir giriş yapısı mı olduğu 2019 kazı çalışmalarından sonra belirlenebilecektir. Eski Pers dilinde çok direkli/çok sütunlu anlamına gelen Apadana, İran coğrafyasında doğmuş anıtsal bir yapı türüdür. Çok büyük olasılıkla Persler'in göçebe dönemlerindeki büyük çadırlarını ayakta tutmak için kullanmış oldukları çok sayıda direk, M.Ö. 1. binyıldan itibaren apadanaya dönüşen sürecin tarihsel temelini oluşturmuştur. M.Ö. 1. binyılda Horasan'dan yani Hazar Denizi'nin doğusundaki topraklardan Sakalar'ın (Doğu İskitler) baskısıyla bugünkü Fars Bölgesi'ne gelmiş olan göçebe Persler'in, bu bölgede yerleşmeye geçmiş oldukları anlaşılmaktadır. İskâna geçişle birlikte yüksek İran kültürü etkisini göstermiş, Persler hem tapınak hem de saray inşa etmeye başlamışlardır. Çok direkli çadırdan geliştiği anlaşılan apadana'nın geleneksel mimarisinde çatının taş kaideler üzerinde yükselen ahşap direklerle taşındığı bilinmektedir. Taş ya da mermer sütunları daha çok başkentlerindeki (Susa, Persepolis) anıtsal saray yapılarında kullanan Persler'in taşıyıcı eleman olarak apadana mimarisinde genellikle ahşap dikmeleri tercih etmiş olduklarını söyleyebiliriz. Maliyet, hammaddeye ulaşma kolaylığı ve şekillendirme açısından tercih edildiği anlaşılan ahşap dikmelerin Oluz Höyük'te keşfedilen Sütunlu Salon'da da kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Kerpiçle döşenmiş zemini tahrip edilmiş, çok büyük olasılıkla ahşap dikmeleri sökülerek alınmış olan Sütunlu Salon'un duvarlarının da tahrip edilmiş olduğu gözlemlendi. Yapının kuzeydoğu köşesini oluşturan b.2068 kodlu temel köşesi, Sütunlu Salon'un yığma taş duvarlara sahip olduğuna işaret etmektedir. Üstyapısı tamamen sökülen Sütunlu Salon'un içinde ele geçirilen bazı buluntular yapının işlevi ve tarihlenmesi hakkında bilgi verici niteliktedir. Sütunlu Salon'un kültür dolgusu içinde bulunan kemik 1 aksesuar (OLZ 18 002=Resim: 8), büyük olasılıkla bir mobilya aksamıdır. Buna ilave olarak Sütunlu Salon içinde ele geçirilen Geç Phryg geleneğindeki boya bezekli çanak-çömlek parçaları yapının önemine işaret etmekle birlikte, tarihlenmesine de yardımcı olmaktadır. Aslan figürlü büyük bir kratere ait olan parçalar ile bugüne değin Anadolu Demir Çağı yerleşmelerinde görülmemeyen geometrik motiflerden oluşan bir çömlek parçası (Resim: 9), M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına aittir. Bu önemli bulgular Pers Yolu, ateşgede ve kutsal alan için önerdiğimiz M.Ö. 450-425 tarihini de destekler niteliktedir.

Sütunlu Salon'un kuzeyinde, I 17 plankaresinde geliştirilen kazılar sırasında bir bölümü A Açması'nın batı kesiti içinde kalan taş döşeme kalıntısı saptandı. b.3215 olarak kodlanan taş döşeme mevcut haliyle 3.50 m. uzunluğunda ve 3.30 m. genişliğindedir. Batı kısmı 1.00 m. çapında bir atık çukuru (b.3204) tarafından tahrip edilmiş olan taş döşeme moloztaşlarla oluşturulmuştur.

2B Mimari Tabakası'na ait kazıların geliştirildiği diğer alan K 17 plankaresidir. Bu kazı alanında işlenmemiş ya da kabayonu moloztaşlarla oluşturulmuş bir kapı yapısı ile taş duvar temel kalıntısı açığa çıkarıldı (Resim: 10). Batı – doğu doğrultusundaki kapı yapısı mevcut haliyle 3.70 m. uzunluğunda ve 3.10 m. genişliğindedir. b.3212 olarak kodlanan dikdörtgen planlı yapının orta bölümünde geçiş olduğunu düşündüğümüz yaklaşık 1.00 m. genişliğinde bir boşluk yer almaktadır. Yapının doğu bölümü bir kapı odası şemasında olup, 3.10 x 1.65 m. boyutundadır. Batı bölümünün ise yalnızca kuzey duvarı günümüze ulaşmıştır. 2.05 m. uzunluğundaki bu duvar 0.40 m. genişliğindedir. Kapı yapısına koşut olarak inşa edilmiş olan bir duvar, 1.50 m. kuzeyde ortaya çıkarılmıştır. 4.15 m. uzunluğunda ve 0.55 m. genişliğindeki duvarın güneyindeki kapı yapısıyla konumsal ilişkisi olduğu gözlemlendi.

2B Mimari Tabakası'nın kültür dolgu toprağı içinden pt 1 tıkaç, 1 ağırşak, 1 boncuk, 1 boğa başı aplike, kemik 1 boncuk, 2 *astragalos* (OLZ 18 ETD 001=Resim: 11), hayvan dişi 3 delici, kavkı 1 boncuk, cam 1 kap parçası, taş 1 sapan tanesi, 1 zar taslağı, çakmaktaşı 5 kesici, tunç 1 okucu (OLZ 18 007=Resim: 12), 2 nesne, demir 2 çivi ve 1 kapı aksamı ele geçirildi.

3. Mimari Tabaka

475.10 m ile 474.90 m'ler arasında yer alan ve J 18 ve K 18 plankarelerinde (bkz. Topografik Plan: 2) çalışılan 3. Mimari Tabaka'da 2010 döneminde açığa çıkmaya başlayan Kubaba Tapınağı'nın kuzey ve batısındaki alanlarda çalışıldı.

J 18 ve K 18 plankarelerindeki 3. Mimari Tabaka kazıları derinleşme çalışmaları sırasında herhangi bir mimari kalıntı ile karşılaşılmaı. 3. Mimari Tabaka'nın kültür dolgu toprağı içinde demir 1 bıçak (OLZ 18 ETD 035=Resim: 13) ve 1 nesne ele geçirildi.

SONUÇ

Sonuç olarak toplam 52 gün süren ve A açmasında 500 m²'lik bir alanda (bkz. Topografik Plan: 2) gerçekleştirilen Oluz Höyük 2018 dönemi kazı çalışmalarında A Açması'nda yalnızca 1, 2A, 2B ve 3. mimari tabakalarda çalışıldı. 12 yıllık kazı çalışmaları sonucunda A, B, E ve F açmalarının ilk tabakalarının, A ve B açmalarının ilk yedi tabakasının birbirleri ile çağdaş oldukları özellikle ele geçen sikke ve çanak-çömlek parçalarının değerlendirilmesinden anlaşıldı. Bu bağlamda, Oluz Höyük'ün 0 Tabakası Ortaçağ ve Yeniçağa (M.S. 13 – 16. yüzyıllar), 1. Mimari Tabaka'sı Helenistik Çağa (M.Ö. 200 – M.Ö. 47), 2A Mimari Tabaka'sı Geç Demir Çağının Geç Evresine (M.Ö. 300 - 200), 2B Mimari Tabaka'sı Geç Demir Çağının Geç Evresine (M.Ö. 425 - 300), 3. Mimari Tabakası Geç Demir Çağının Geç Evresine (M.Ö. 500 - 425), 4A Mimari Tabakası Geç Demir Çağının Erken Evresine (M.Ö. 550 - 500), 4B Mimari Tabakası yine Geç Demir Çağının Erken Evresine (M.Ö. 600 - 550) tarihlenebilir. 5A Mimari Tabakası'nın M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısına (Orta Demir Çağı), 5B Mimari Tabakası'nın M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına (Orta Demir Çağı), 6A Mimari Tabakası'nın M.Ö. 8 yüzyıla (Orta Demir Çağı), 6B Mimari Tabakası'nın M.Ö. 9. yüzyıla (Orta Demir Çağı), ilk olarak 2014 çalışmalarında saptanan 7A Mimari Tabakası'nın M.Ö. 10-11. yüzyıllara (Erken Demir Çağı/Karanlık Çağ) ve 7B Mimari Tabakası'nın ise M.Ö. 12. yüzyıla (Karanlık Çağ) tarihlenebileceğı düşünöldü. 8. Mimari Tabaka (M.Ö. 13. yüzyıl) ile 9. Mimari Tabaka (M.Ö. 15 - 14. yüzyıllar) Geç Tunç Çağına yani Hitit Büyük Krallık Dönemine aittir. 10. Mimari Tabaka'nın ise özellikle taş kalıp, çakmaktaşı aletler ve çanak-çömlek parçalarının değerlendirilmesi sonucunda kabaca Erken Tunç Çağı II-III'e (M.Ö. 3. binyılın ortaları) tarihlenebileceğı söylenebilir (bkz. Tablo: 1).

DÖNEM	MİMARİ TABAKA	TARİHLER	AÇMA	BULGULAR
Ortaçağ	0	10-14 yy	A	Sırlı ç-ç parçaları
Hellenistik Çağ	1	MÖ 200-MÖ 47	A, B ve C	VI. Mithridates dönemi sikkeleri, Roma Cumhuriyet Dönemi gümüş sikkeleri, demir miğfer
Geç Demir Çağı Geç Evre (Akhaimenid)	2A	MÖ 300-200	A, B ve C	Amphoralar, Akhaimenid kaseler, tunç kutu kapağı, kemik saç aksesuarı
Geç Demir Çağı Geç Evre (Akhaimenid)	2B	MÖ 425-300	A, B ve C	Akhaimenid kaseler, Fensike tipi cam boncuk, devebaşı betimli kilit kabı, Büyük İskender Dönemi altın stater, III. Philip Dönemi gümüş sikke, İstiride kabuğu şeklinde tunç kozmetik kutusu kapağı, rozet ve güneş motifli kemik bir disk
Geç Demir Çağı Geç Evre (Phryg ve Akhaimenid)	3	MÖ 500-425	A, B, C ve D	Keklik figürlü krater parçası, boya bezekli ç-ç
Geç Demir Çağı Erken Evre (Geç Phryg Dönemi)	4A	MÖ 550-500	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Geç Demir Çağı Erken Evre (Geç Phryg Dönemi)	4B	MÖ 600-550	A	Phryg mührü, Kubaba heykeliği, boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Klasik Phryg Dönemi)	5A	MÖ 7. yüzyılın ilk yarısı	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Klasik Phryg Dönemi)	5B	MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Erken ve Klasik Phryg Dönemi)	6A	MÖ 8. yüzyıl	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Erken ve Klasik Phryg Dönemi)	6B	MÖ 9. yüzyıl	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Erken Demir Çağı (Karanlık Çağ)	7A	MÖ 11-10. yüzyıllar	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Karanlık Çağ	7B	MÖ 12. yüzyıl	A ve B	Hirit ç-ç boya bezekli ç-ç
Geç Tunç Çağı (Büyük Krallık Dönemi)	8	MÖ 13. yüzyıl	B	ç-ç parçaları
Geç Tunç Çağı (Büyük Krallık Dönemi)	9	MÖ 15-14. yüzyıllar	B	Hirit mührü, orak, okucu
Erken Tunç Çağı	10	MÖ 3. binyılın ortaları	B	Taş maden döküm kalıbı, ç-ç parçaları

Tablo 1: Oluz Höyük tabakalaşması.

Oluz Höyük 2018 dönemi kazılarında ağırlıklı olarak Pers Dönemi kültür ve dinsel karakteri taşıyan 2A ve 2B mimari tabakaları araştırıldı. 2009 döneminde Pers Yolu'nun keşfi ile başlayan, 2013 yılında Kutsal Ateş Çukuru'nun ve 2018 yılında ise Sütunlu Salon'un bulunmasıyla hızlanan arkeolojik çalışmalar, Oluz Höyük'te ateşe tapan ya da saygı duyan, Tevhid inancına önem gösteren, tanrı figürlerini önemsemeyen ya da kabul etmeyen bir toplumun varlığını kanıtlamış bulunmaktadır. M.Ö. 425-200 yılları arasında ateşgede, kutsal alan ve bunlara ulaşımı sağlayan bir yol (Pers Yolu) inşa ederek inançlarını somutlaştırmış bu insanların Pers kökenli oldukları ve Erken Zerdüşt Dini'nin ilk toplumlarından birini oluşturdukları anlaşılmaktadır. Zerdüşt Dini'nin tarihsel gelişimi incelendiğinde, erken dönemde (M.Ö. 5. yüzyıl) açık havada yanan ve korunan ateşin, Oluz Höyük'te kurumsallaşmaya başlayan yeni bir dinin temel pratiği olduğu gözlenmektedir. Erken ve Orta Akhaimenid dönemlerinde oluşum sürecini yaşamış Erken Zerdüşt Dini'ni oluşturan ritüeller ile pratiklerin Oluz Höyük'te saptanmış olması, Kuzey – Orta Anadolu (*Pontika Kappadokia*) ve Kappadokia'nın Avesta'nın kutsal coğrafyası içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

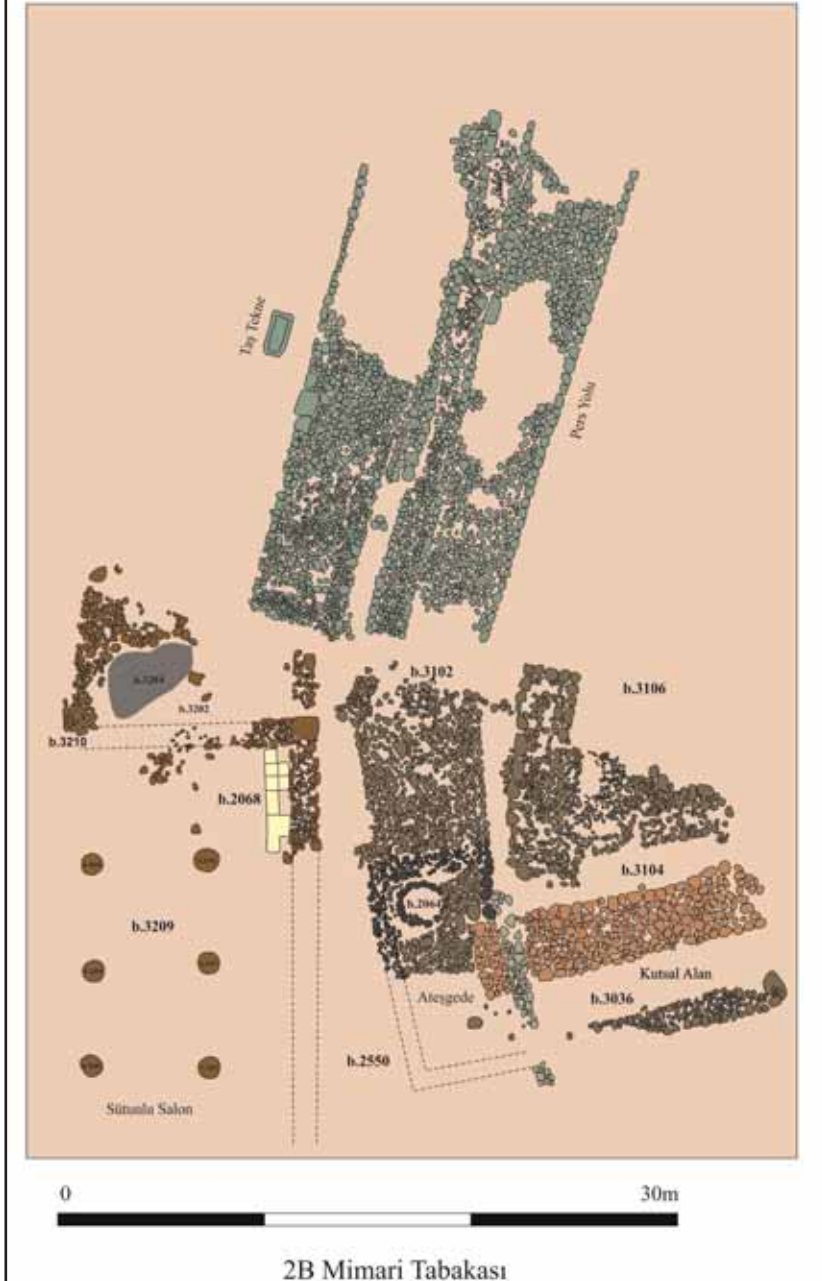
Kazı sırasında ele geçirilen ve rapor içinde mimari tabakalara göre dökmeleri verilen 42 adet eser kazı çalışmaları sonunda Amasya Müzesi'ne teslim edildi.

2007 döneminden itibaren Oluz Höyük'te kazılmış alanlar, çalışmalar sona erdiğinde titiz bir şekilde jeotekstil örtü ile kapatılarak koruma altına alınmaktadır. Titizlikle kullanılan jeotekstil örtüler sayesinde Oluz Höyük mimari kalıntıları kış aylarının zorlu iklim şartlarından, kar ve yağmurun aşındırıcı etkilerinden, bahar aylarının yoğun bitkilenme olumsuzluklarından bugüne değin başarılı bir şekilde korundular. 2018 dönemi kazı çalışmaları sonunda açmaların hepsi ve tüm mimari kalıntılar her yıl olduğu gibi jeotekstil örtüler ile kapatılarak koruma altına alındı (Resim: 14). İkinci aşama olarak yüzeylerine ince kum tabakası serildi. Böylece kapatılan mimari kalıntıların oksijen almaları sağlandı.

Oluz Höyük sistematik arkeolojik kazılarını gerçekleştirmemize izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürü bir borç biliriz. Kazılar için finansal destek sağlayan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Yürütücü Sekreterliği (BAP) ile Amasya Valisi Sayın Dr. Osman Varol'a teşekkür ederiz. Ayrıca kazı sırasında yaptıkları yardım ve gösterdikleri yakınlık nedeniyle Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Amasya Müze Müdürlüğü, Sam-

sun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü, Amasya Valiliği, Amasya İl zel İdaresi Genel Sekreterliği, Gkhyk Tarım İşletmeleri Müdürlüğü ile Gözlek Köyü Muhtarlığına teşekkürlerimizi sunarız.

A AÇMASI

Plan 1: Oluz Höyük 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 1: Oluz Höyük hava fotoğrafı, genel görünüm.

Resim 2: Oluz Höyük arkeojeoradar çalışmaları.

Resim 3: Boğa figürini (OLZ 18 001), Pt, A Açması, kesit temizliği.

Resim 4a: Sikke (OLZ 18 006), Tunç, A Açması, 1. Mimari Tabaka (M.Ö. 135-65).

Resim 4b: Sikke (OLZ 18 006), Tunç, A Açması, 1. Mimari Tabaka (M.Ö. 135-65).

Resim 5: Sütunlu Salon, A Açması, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 6: Sütunlu Salon, A Açması, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 7: A Açması, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 8: Mobilye aksesuarı (OLZ 18 002), kemik, A Açması, Sütunlu Salon, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 9: Geometrik kompozisyona sahip boya bezekli çömlek parçası, Pt, A Açması, Sütunlu Salon, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 10: A Açması, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 11: *Astragalos* (OLZ 18 ETD 001), kemik, A Açması, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425 300).

Resim 12: Okucu (OLZ 18 037), tunç, A Açması, 2B Mimari Tabakası (M.Ö. 425-300).

Resim 13: Bıçak (OLZ 18 ETD 035), demir, A Açması, 3. Mimari Tabaka (M.Ö. 425-300).

Resim 14: Oluz Höyük 2018 dönemi kazı alanı koruma çalışmaları.

TLOS 2018 KAZI ETKİNLİKLERİ

Taner KORKUT*
Çilem UYGUN
Bilsen ÖZDEMİR

2018 yılı Tlos antik kenti kazı etkinlikleri 17 Haziran – 19 Ağustos tarihleri aralığında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü'nün destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Birimi SBA-2018-3266 numaralı ve “Tlos Akropolü Doğu Surları Belgeleme Çalışmaları” başlıklı normal araştırma projesi ile akropol doğu surları çalışmalarını desteklemiştir. 2018 yılı kazı etkinlikleri Trabzon Müzesi uzmanlarından Enver Özkurt'un Bakanlık temsilciliğinde yürütülmüştür.

2018 kazı sezonundaki arazi çalışmaları kentin akropolünü çevreleyen Erken Bizans Dönemi surlarının doğu bölümünde stadyum *diazoması* nı kapatan yıkıntıların kaldırılmasına yönelik olarak planlanmıştır. Söz konusu sur duvarının yıkılan kısımlarından akan moloz ve devşirme blokların oluşturduğu dolgu tabakasında önce moloz temizliği yapılmış; ardından vinç ile kaldırılabilir duruma getirilen bloklar taş tarlasına taşınmıştır. Çalışmanın ikinci etabında ise moloz ve blok yıkıntılarından temizlenen dolgu katmanı stadyum *diazoması* seviyesine kadar kazılmıştır. Epigrafik araştırmalar kapsamında bir yandan Tlos antik kenti yazıt korpusu hazırlıklarına devam edilmiş diğer yandan 2018 yılında günışığına çıkartılan yazıtlar üzerinde de çalışılmıştır. Antropoloji çalışmaları çerçevesinde 2018 yılı ve öncesi kazı sezonlarında ele geçirilen iskeletler morfolojik açıdan incelenmiş, yaş ve cinsiyet ayrımları yapılmıştır. Antropoloji çalışmalarının diğer bir etabını ise antik DNA ve izotop analizi için numuneler alınması oluşturur. Doğal ve kültürel peyzaj araştırmaları antik kentin gezi güzergahlarının iyileştirilmesi ve bölgeye özgü bitki türlerinin tespitine yönelik olarak yürütülmüştür.

* Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 07058 Antalya/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Çilem UYGUN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 3100 Hatay/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi Bilsen ÖZDEMİR, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE.

2018 yılı kazı sezonunda kartografya ve jeoradar ölçüm çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda akropolün doğu yamacındaki kazı faaliyetleri sonrasında kent haritası revize edilmiş, stadyum düzlüğünde ise jeoradar ölçümleri yapılmıştır. Ayrıca Tlos antik kenti merkezinin tamamında bitki temizliği yapılmış ve kazı alanlarının korunmasına yönelik gerekli tedbirler alınmıştır.

Yayın çalışmaları kapsamında 2009-2017 yılları arasında kazı ve konservasyon çalışmaları gerçekleştirilen Tlos kent bazilikasının tüm bulgularının değerlendirildiği bir monografinin hazırlıkları tamamlanmıştır.

I. AKROPOL DOĞU SUR DUVARLARI

Akropolün güney yamaçlarında oluşturulan Bizans Dönemi yerleşimi korumaya yönelik örülmüş sur duvarlarının doğu kısmı stadyum basamaklarının gerisindeki *diazoma* üzerinde yükselir ve akropole ulaşımı sağlayan taş döşeli yolu aşarak kuzey yönde devam eder. Sur duvarları düz ve profilli bloklardan oluşan devşirme malzemedен örülmüştür. Bu örgü sistemi içerisinde stadyum basamaklarının gerisinde *diazomaya* açılan kapısı ve düzgün duvar örgü tekniğiyle bir bölümünün farklılık gösterdiği dikkat çeker. Yan yana konumlanan iki mekândan oluşan bu yapı kompleksi ön değerlendirmeler neticesinde “*bouleuterion*” ve “*prytaneion*” olarak tanımlanmıştır. Bu yapı kompleksinin kuzey ve güney yönlerden doğu duvarı ile surun devamında statik açıdan zayıf noktalardaki duvarları yıkılmış ve bu yıkıntılar neredeyse tüm *diazomayı* kaplamıştır. Söz konusu yıkıntılar 2019 kazı sezonunda kazı ve belgeleme çalışmaları sonrasında kaldırılmıştır. Arazi çalışmaları öncesinde sur duvarındaki yıkıntıların mevcut durumu çizim ve fotoğraflarla belgelenmiş; kuzey yönden başlanarak alanın tamamı 1’den 5’e kadar numaralandırılmıştır (Resim: 1). 1 ve 2 numaralı yıkıntı alanları *bouleuterionun* kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerindeki sur eklentilerinin yıkılmasıyla oluşan göçüklerdir. 3 ve 4 numaralı yıkıntı alanları doğu surunu güney yönde sınırlandıran bastiona kadar devam eden kısmı kapsamaktadır. İki bastionla korunan sur girişinin olduğu kısım ise 5 numaralı alan olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu yıkıntı alanlarında önce moloz temizliği ardından blok kaldırma ve kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Moloz temizliği sonrasında düşüş pozisyonları daha net belirlenen bloklar ipek halat ile bağlanarak teleskobik vinç yardımıyla yerlerinden kaldırılmış ve hiyap tarzı vincin taş tarlasına taşıyabileceği bir noktaya konulmuştur. Yıkıntı alanlarına göre surun hangi

kısımında kullanıldığı belgelenen yaklaşık 1300 adet blok, stadyum düzlüğünün güneyinde oluşturulan taş tarlasında buluntu yerlerine göre sınıflandırılmıştır. Sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan mimari bloklardan düz duvar blokları sayısal açıdan en yoğun grubu oluşturur. Profilli bloklar arasında ise sütun kaidesi, sütun gövdesi, kemer blokları, arşitrav, friz ve *geison* blokları örnek gösterilebilir (Resim: 2).

Akropol doğu sur duvarı yıkıntılarında yürütülen çalışmaların ikinci etabını farklı duvar örgü tekniği ile surun genelindeki dokudan ayrılan meclis binasının doğu yöndeki cephe düzenlemesinin açığa çıkartılmasına yönelik kazı faaliyetleri oluşturmuştur. Bu bağlamda yapının kuzey ve güney köşelerinde 1. ve 2. yıkıntı alanlarının dolgu tabakaları *diazoma* seviyesine kadar temizlenmiştir. Kuzey yöndeki 1. yıkıntı alanında yapılan çalışmalarda hem meclis binası ile surun birleşim yeri temel seviyesine kadar açılmış hem de sur önüne eklenen mimari kalıntıların planları netleşmiştir. Devşirme malzeme kullanılarak özensizce örülen mekânın sura bitişik olan batı kısmında tuğla zemin döşemesi ile kuzey-güney doğrultulu birbirini karşılar yönde iki künk tespit edilmiştir. Eşik taşından anlaşıldığı kadarıyla girişi doğu yönden verilen mekân olasılıkla Osmanlı Derebeyi Ali Ağa Dönemine ait bir yapı kalıntısı olmalıdır. Bu alandaki çalışmalar esnasında epigrafik verilere de ulaşılmıştır. Surda devşirme malzeme olarak kullanılan iki onurlandırma yazıtında Tloslu iki kamu görevlisinin isimleri okunmuştur.

2. yıkıntı alanında yapılan kazı çalışmalarında meclis binasının cephe işçiliği ile benzer örgü tekniğine sahip duvarın güney yönde, kuzey ve güney sövelerinin bir kısmı *in-situ* olarak korunan ikinci bir kapıya kadar devam ettiği görülmüştür. 1.70 m. genişliğindeki bu ikinci giriş güney; yapının merkezinde yer alan 3.40x3.75 m. ölçülerindeki diğer kapı kuzey kapı olarak tanımlanmıştır (Resim: 3). Kuzeydeki kapı gibi surun yapım aşamasında devşirme bloklarla kapatılan kapının lentosu iki parça halinde ele geçirilmiştir. Kapının kuzey sövesinin hemen yanında doğu-batı doğrultulu uzanan iki sıra moloz örgü duvar bu alandaki geç dönem mimari düzenlemeden geriye kalan izlerdir. Güney sövenin devamındaki duvar bloklarının niteliği ve örgü tekniği meclis binası ile benzerdir. Güney yöne doğru yaklaşık 6 m. devam eden bu duvar örgüsü en alt sıraya yerleştirilen sütun tamburlarıyla yerini Geç Antik Çağ suruna bırakır. Her iki kapı önünde açılan sondajlarda yapının duvar sırasının oturduğu temel bloklarının eşik vazifesi gördüğü; burada ayrı bir basamak düzenlemesine gidilmediği anlaşılmıştır. Temel bloğunun 30 cm. aşağıda daha kaba bir işçilik gösterdiği, bu seviyeden aşağısının ise

taş yongası, kiremit ve seramik parçaları içeren bir dolguyla kaplandığı tespit edilmiştir. Bu sondajda ele geçirilen seramiklerin Hellenistik Dönem form ve bezeme özellikleri taşınması yapının tarihlenmesinde *terminus ante quem* oluşturmaktadır.

Kuzey kapı önündeki alan günümüz *diazoma* yürüme seviyesinde açığa çıkartılan 4 kiremit mezardan da anlaşıldığı üzere Orta Bizans Döneminde mezarlık olarak kullanılmıştır. Mezarların kuzey-güney doğrultulu yerleştirilen 3 tanesi meclis binasının temel bloklarına yaslanırken, çatki kiremit tekniğiyle oluşturulan 1 tanesi ise doğu-batı doğrultulu konumlanmıştır. Kuzey-güney doğrultulu konumlanan mezarlardan ikisi erişkin, biri ise çocuğa aittir. İçi kavisli, eşit ölçülü tuğlalar ile kapatılan mezarların batı yönü küçük taş sırasıyla sınırlandırılmıştır. M1 olarak numaralandırılan ilk mezarda 1.55 cm. boyunda yetişkin bireye ait iskeletin sol kolu başının altında, sağ kolu ise karın boşluğuna yerleştirilmiş olarak defnedilmiştir (Resim: 4). M1 numaralı mezarın güney devamında mimari dokusu bozulan M2 numaralı mezardan kuzey-güney doğrultulu uzanan ve olasılıkla kadın bireye ait iskeletle karşılaşılmıştır. M3 numaralı mezarın mimari düzenlemesi diğerleri ile benzer olup, içerisinde iskelet sistemi oldukça kötü durumda günümüze ulaşan çocuk birey bulunmuştur. 3 Numaralı yıkıntı alanı sınırlarında açığa çıkartılan M4 ise gerek doğu-batı doğrultulu olması gerekse çatki tekniğinde yapılmasıyla diğer üç mezardan ayrılır. Mezarın içerisinde dorsal pozisyonda bir yetişkin bireye ait iskelet yer almakta olup, diğer 3 mezarda olduğu gibi hiçbir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir.

2 numaralı yıkıntı alanındaki kazı çalışmalarının tamamlanması ardından 3 numaralı yıkıntı alanına geçilmiştir. Yüzölçümü bakımından diğerlerine kıyasla oldukça geniş olan bu yıkıntı alanında hem güney yönde ilerlenmiş hem de sur duvarını takip edebilmek amacıyla üst kısımda bir teraslama yapılmıştır. Teraslama çalışmaları esnasında sur duvarının arka kısımdaki yapılarla bağlantılı olarak hafif "L" yaptığı görülmüştür. Alt seviyede daha iyi durumda korunan mimari bloklar sur duvarındaki bu mimari detayı desteklemektedir.

Akropol doğu sur duvarında yürütülen kazı çalışmaları esnasında ele geçen er erken buluntu Kalkolitik Dönem tipolojisi gösteren taş baltadır (Resim: 5). Akropolün zirvesinden aşağı doğru yuvarlandığı düşünülen bu buluntu daha önceki kazı sezonlarında bulunan Prehistorik Dönem balta örnekleriyle paralellik gösterir. Kazı alanındaki seramik buluntuları ise Klasik Dönemden Osmanlı Dönemine kadar uzanan geniş bir kronoloji sergiler. Klasik ve

Hellenistik Dönemlere tarihlendirilen seramikler olasılıkla sur gerisindeki kaya mezarlarına ait adak seramik buluntularıdır. Mimari döşemle bağlantılı buluntular arasında zemin ve duvar tuğlaları, çatı kiremitleri ve künk parçaları örnek gösterilebilir. Çivi, kilit mekanizmaları, zincirlerden oluşan metal buluntu grubuna ek olarak sikkeler, cam kap parçaları, ezgi taşları ve mimari bezemelere ait parçalar, yazıtlı blok parçaları ele geçirilen diğer arkeolojik buluntulardandır. Kazı buluntuları içerisinde kadın göğsü formunda taş ağırlık, Flaviuslar Dönemi stil özellikleri gösteren bir portreye ait parça, gülle, ok ve mızrak uçları dikkat çeken örneklerdendir (Resim: 6).

Sonuç olarak akropol doğu sur duvarlarında yürütülen kazı çalışmaları esnasında 1. ve 2. yıkıntı alanlarının tamamı ile 3. yıkıntı alanının önemli bir kısmı kaldırılmıştır. Böylece stadyum *diazomasına* oturan Erken Bizans Dönemi kent surunun yaklaşık 170 m. uzunluğundaki bölümü temizlenerek açılmıştır (Resim: 7). Çalışmalar esnasında hem sur öncesi dönemlere ait yapılara hem de Geç Antik Çağ yerleşimine ilişkin önemli bulgulara ulaşılmıştır. Sur içerisine entegre edilen meclis binasının cephe ve kesit çizimleriyle kullanım evreleri belgelenmiştir. 2018 kazı sezonunda akropol doğu sur duvarlarında yürütülen kazı çalışmalarıyla arkeolojik, antropolojik ve epigrafik verilere ek olarak antik kentin panoramik görüntüsüne de zenginlik kazandırılmıştır. Ayrıca akropole çıkış sağlayan taş yolun kenarlarında yıkık vaziyette duran ve ziyaretçi geçişini engelleyen mimari bloklar vinç yardımıyla kaldırılmış; böylece kentin turistik gezi güzergahı rahatlatılmıştır.

II. EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Ertan YILDIZ

Recai TEKOĞLU

2018 kazı sezonu epigrafi çalışmaları arazide ve kazıevi etüdürlük eser deposunda olmak üzere iki aşamalı yürütülmüştür. Arazi çalışmalarında akropol doğu sur duvarları kazılarında ele geçirilen yazıtlar incelenmiştir. Bunlardan onurlandırma yazıtına ait olduğu düşünülen farklı büyüklükteki 3 parçadan oluşan yazıtlı stel bir şahıs ismi sunmaktadır. Hem taşa kazınan yazının formu hem de fragmanda geçen Tiberius ismi stelin Erken Roma İmparatorluk Dönemine ait olduğunu kanıtlar. Yazıtta geçen Tiberius'un oğlu ya da torunu olan kişi aynı zamanda Tlos vatandaşıdır. Bunun haricinde antik kent içinde yapılan arazi çalışmalarında özellikle Tituli Asiae Minoris II'de yayınlanan bazı yazıtlar yeniden belgelenip kayıt altına alınmıştır. Bunlardan Hippo-

lokhos'un onurlandırıldığı ve Hellenistik Döneme tarihlenen TAM II, 580 numaralı yazıt bu yılki çalışmalarda tekrar incelenmiştir. Bu yazıta ait olduğu düşünülen başka bir yazıtlı blok ise yazıtlı yüzey içe ve sağa dönük şekilde, bu yazıtın hemen yanındaki duvar örgü sistemi içinde tespit edilmiştir.

2018 kazı sezonu içerisinde akropol doğu sur duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılan iki yeni onurlandırma yazıtının keşfi oldukça heyecan verici olmuştur. İlk yazıtta, kent adına pek çok kamusal görevi üstlenen ve bunun için kendi servetinden cömertçe harcamalar yapan Teimantes onurlandırılmıştır (Resim: 8). Teimantes, sadece kenti için faydalı işler yapmakla kalmamış aynı zamanda Lykia Birliği için de önemli işler yapmıştır. Zira yazıttan onun birlik tarafından taçlandırılmış olduğu öğrenilmektedir. Teimantes için kaleme alınan bu yazıtta onun vatani olan Tlos'ta önemli kamusal işleri tam bir erdem içinde ve yasalara uygun bir şekilde yaptığı anlatılmaktadır. Yazıtta ayrıca atalarının da aynı şekilde davrandıkları vurgulanmıştır. İkinci yazıt Tediassa için kaleme alınmıştır. Tlosluların Halk Meclisi'nin onurlandırdığı Tediassa'nın kent için yaptığı iki satırdan oluşan yazıttan maalesef anlaşılamamaktadır.

III. ANTROPOLOJİK İNCELEMELER

Cenk GÜNER

2018 kazı sezonundaki antropolojik çalışmalar mezarlarda ele geçen iskeletlere yönelik morfolojik gözlemler ile antik DNA-İzotop analiz çalışmaları için numune alma olmak üzere iki alt başlıkta toplanabilir. Morfolojik incelemelerin ilk etabını akropol doğu sur duvarları kazı çalışmaları esnasında açılan kiremit mezarlardaki iskeletler oluşturur. M1 numaralı mezardan yalnızca bazı kol ve el kemikleri ile gövde kemikleri eksik bir iskelet bulunmuşken, M2 numaralı mezarda kırılmış bir kafatası ile uzun kemikler ve gövde kemiklerinden az sayıda kemik buluntu ele geçmiştir. M3 numaralı mezar ise tüm mezarlar içerisinde sayı bakımından en az kemik buluntuya sahiptir. Meclis binasının önünden ve kapı içerisinden *Artiodactyla* (Çift toynaklılar) takımına giren hayvan kemikleri de çıkarılmıştır.

Morfolojik incelemelerin ikinci etabını 2005-2007 yılları arasında Tlos kaya mezarlarındaki kazılarında ele geçirilen iskeletler oluşturur. Bu değerlendirme sonucunda 2005 yılı kazı sezonunda açılan 18.25 numaralı kaya mezarında en az 18 birey; 18.26 numaralı kaya mezarında ise 2 bireye ait kafatası ve vücut kemikleri bulunmuştur. 2006 kazı sezonunda temizlik çalışması ya-

pılan 18.17 numaralı kaya mezarından toplam 1 birey, 20.1 numaralı lahit mezarın *hyposorion* bölümünden ise 1 bireye ait vücut kemikleri ele geçirilmiştir. 2007 kazı sezonunda soyulmadan günümüze ulaşan 18.23 numaralı mezarın kemikleri arasında doğu *klinede* 9 birey, batı *klinede* 4 birey ve orta alandan 1 birey olmak üzere toplam 14 birey belirlenmiştir. 23.1 numaralı mezarın *klinelerinin* alt kısmındaki boşluğa akmış durumda bulunan karışık kemiklerden 11 birey ayrıştırılırken, aynı mezarın *kline* üstünden ise 3 bireye ait kemikler tespit edilmiştir. Bu alanın kuzeyinde akropolün Bizans Dönemi kullanım evresinden kalan çatki mezarda da 1 birey tespit edilmiştir. Soyulmadan günümüze ulaşan 2 mezardaki (18.23 ve 23.1 *kline* altı) iskeletlerin anatomik bütünlüklerini korudukları gözlemlenirken diğerlerinin gerek kaçak kazı gerekse alandaki ikincil kullanımlar nedeniyle dağınık veya süpürülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum birey ayrımlarında aynı bireye ait olan iskelet parçalarının saptanmasını güçleştirmiştir. Bu nedenle 18.25 numaralı kaya mezardan ele geçirilen karışık kemiklerden insan iskeletinde çift ya da sağ ve sol şeklinde ayrılabilen postcranial kemikler ile cranial kemiklerden yararlanılarak kaya mezarlarında bulunan “en az birey sayısı” belirlenmiştir.

Diğer yandan 2018 kazı sezonunda kış döneminde kaçak kazı sonucu açılan 18.83 numaralı kaya mezarında ele geçen kemikler de incelenmiştir. Buna göre söz konusu alandan çıkarılmış kemiklerin tamamının *Artiodactyla* (Çift toynaklılar) takımından hayvanlara ait olduğu tespit edilmiştir. Bu mezarda antik çağlarda boşaltıldığı için insan kemiklerine rastlanılmamıştır.

2018 kazı sezonundaki antropoloji çalışmaları çerçevesinde Tlos kazılarında ele geçirilen insan ve hayvan iskeletlerinden DNA-İzotop analizi yapılmak üzere numuneler de alınmıştır. Proje kapsamında dokuz farklı alandan kronolojik dizin içerisinde olmak kaydıyla toplam 186 adet insan kemiği ile 13 adet hayvan kemiklerine ait numuneler alınmıştır. Söz konusu numuneler 2006-2018 yılları arasında farklı yerlerde günışığına çıkarılmış ve değişik dönemlere ait iskelet örnekleri tasnif edilerek seçilmiştir. İskelet kalıntılarından, antik DNA araştırmalarında DNA'nın korunmasının en yüksek düzeyde olduğu bilinen özellikle petrus kemiği ve dişlerden örnekler seçilmiştir. Bu çalışmayla amaçlanan, farklı dönemlere tarihlenen insanlar arasındaki genetik devamlılığın belirlenmesiyle birlikte aynı mezar ya da gömü alanında çıkmış bireylerin akrabalık ilişkilerini belirlemektir. Ayrıca alınan hayvan örnekleriyle keçi, koyun ve atın evcilleştirilme sürecinin genetik olarak çalışılması amaçlanmaktadır.

IV. KÜLTÜREL ve DOĞAL PEYZAJ ÇALIŞMALARI

Ramazan Süleyman GÖKTÜRK

Zuhal ELİNÇ

2018 kazı sezonu kültürel peyzaj çalışmaları Tlos antik kentinde son yıllarda artan turist sayısına paralel olarak gezi güzergahlarının iyileştirme ihtiyacına yönelik yürütülmüştür. Antik kent ve çevresinde kullanılacak kent mobilyaları turistleri yönlendirmek ve kazı çalışma alanlarına yaklaşmalarını önlemek için çok önemlidir. Kent mobilyalarının özellikle yönlendirme elemanlarının tarihi yapıları zarar vermemesi ve kentin genel estetiğini bozmasına dikkat edilmelidir. Antik kente giriş levhaları şu an için yeterli olmayıp estetik açıdan da iyi görünmemektedir. Bu nedenle Tlos antik kenti için gerek mobilyalar gerekse bilgilendirme levhalarına yönelik tasarım çalışmalarının yapılması planlanmaktadır. Tasarımların hazırlanışında Tlos antik kentinin jeolojik, flora ve iklimsel yapıları da dikkate alınarak estetik ve fonksiyonel ilkeler belirlenmiştir. Örneğin son derece yalın ve sade çizgiler taşıyan tasarımlar kesinlikle mevcut kültürel varlıklarla kontrast oluşturmalıdır. Uygulama aşamasında kolay sökülüp takılabilmeli ve taşınabilir olmalıdır. Sürekli taşınmaz olması durumunda ise dış etmenlerden zarar görmeyen malzemenin yapılmalıdır.

Doğal peyzaj çalışmaları çerçevesinde Tlos antik kenti ve *teritoryumunda* özellikle su kenarlarında yetişen bitkiler toplanarak teşhis edilmiştir. Toplanan bitkilerin teşhis edilmesi sonucunda 24 familyaya ait 34 cins ve toplam 38 bitki taksonu tespit edilmiştir (Resim: 9). Tespit edilen bu bitkiler *Cirsium vulgare*, *Melissa officinalis* subsp. *officinalis*, *Epilobium hirsutum*, *Mentha longifolia* subsp. *typhoides* var. *typhoides*, *Mentha aquatica*, *Iris pseudacorus*, *Polygonum salicifolium*, *Dorycnium pentaphyllum* subsp. *hausknetii*, *Conyza bonariaensis*, *Lycopus europaeus*, *Equisetum ramosissimum*, *Pulicaria dysenterica*, *Nasturtium officinale*, *Hypericum perforatum*, *Lythrum salicaria*, *Epilobium parviflorum*, *Veronica anagallis-aquatica*, *Arundo donax*, *Adiantum capillus-veneris*, *Asteriscus aquaticus*, *Tussilago farfara*, *Juncus inflexus*, *Plumbago europaea*, *Phragmites australis*, *Ranunculus constantinopolitanus*, *Ranunculus ficaria* L. subsp. *ficariiformis*, *Potentilla recta*, *Urtica dioica* subsp. *dioica* gibi otsu türlerin yanında *Platanus orientalis*, *Populus alba* var. *alba*, *Salix alba* subsp. *alba*, *Salix babylonica*, *Liquidambar orientalis*, *Vitex agnus-castus*, *Rubus sanctus*, *Rubus canescens* subsp. *canescens*, *Ulmus canescens*, *Nerium oleander* gibi odunsu türlerdir.

V. KENT HARİTASI REVİZYON ÇALIŞMALARI

2018 kazı sezonu harita ölçüm ve belgeleme çalışmaları akropol doğu sur duvarlarında yürütülen moloz temizliği ve kazı faaliyetlerine paralel olarak yeni çıkan mimari detayların kent haritasında revizyonuna yönelik yürütülmüştür. Bu esnada RTK (Real Time Kinematic) CORS (Continuously Operating Reference Stations) ölçüm aleti kullanılmıştır. Öncelikle akropol doğu sur düzenlemesi ve sur içerisindeki meclis binasının moloz temizleme ve kazı çalışmaları öncesinde hazırlanan planları güncel durumlarıyla kontrol edilmiştir. Surdaki dönüşler, sur gerisindeki mekânlara girişi sağlayan kapılar, sur duvarının kalınlıkları gibi mimari detaylar yeni yapılan ölçümlerle kent haritasında güncellenmiştir. Kent haritasında sur öncesi, sur yapım aşaması ve sonrasında evre farklılıkları takip edilebildiği kadarıyla gösterilmeye çalışılmıştır (Resim: 10). Diğer yandan tiyatro, bazilika ve Kronos Tapınağı'nda da benzer şekilde yayın çalışmalarına yönelik ölçüm faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

VI. JEORADAR ÖLÇÜM ÇALIŞMALARI

Ahmet YÜKSEL

Kerim AVCI

2018 jeoradar ölçüm çalışmaları kapsamında Tlos antik kentinin Prehistorik Dönem yerleşimine dair önemli buluntuların ele geçtiği stadyum düzlüğünün kuzeybatısındaki alan taranmıştır. Yakın dönemin yaygın arkeometri yöntemlerinden biri olan jeoradar ölçümüyle stadyum düzlüğünün güney batısında önceki sezonlarda gerçekleştirilen kazılarla belgelenen Prehistorik Dönem yerleşiminin kuzey batı uzantısını gözlemlemek amaçlanmıştır. Benzer ölçümler önceki sezonlarda stadyumun diğer alanlarına yapılmış, havuzun batısındaki taş tarlası olarak kullanılan kısım ise ölçülememiştir. 2018 yılı içerisinde akropol doğu sur duvarlarında kullanılan 20 tonluk hiyap vinçle söz konusu taş tarlasındaki blokların güneyde oluşturulan yeni taş tarlalarına taşınmasıyla eksik jeoradar ölçümleri tamamlanabilmiştir. Yapılan ölçümler neticesinde stadyum düzlüğünde hem daha önceki ölçümlerle hem de kazı çalışmalarıyla belgelenen Prehistorik Dönem yerleşiminin boyutu ve mimarisine dair daha kapsamlı verilere ulaşmak mümkün olmuştur.

VII. ETÜTLÜK ESER DEPOSU ÇALIŞMALARI

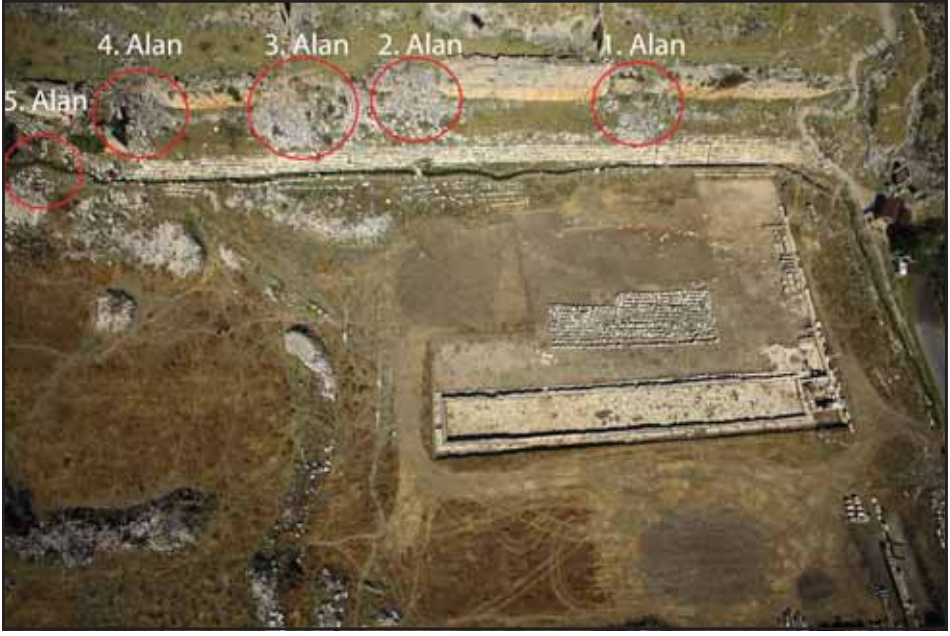
Gül İŞİN

2018 kazı sezonu kazıevi etütlük eser depolarında akropol doğu sur duvarlarındaki moloz temizliği ve kazı faaliyetlerinde ele geçirilen seramik,

cam, taş eser, metal vb. arkeolojik buluntuların belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çizim, tanım ve fotoğraf aşamalarını içeren belgeleme çalışmalarının ilk etabını seramikler oluşturur. Yapılan incelemelerde Geometrik Dönemden Osmanlı Dönemine kadar uzanan oldukça geniş bir kronoloji içerisinde farklı kullanım alanlarına yönelik formlar tespit edilmiştir (Resim: 11-12). Böylece akropolde kaya mezarları, lahitler, kutsal alanlar, askeri mimariye ilişkin düzenlemeler ve konutlarla izlenen uzun süreli kullanım doğu sur duvarlarındaki dolgudan ele geçirilen seramiklerle de belgelenmiştir.

Depo çalışmalarında seramikler hamur-astar niteliklerine göre detaylı olarak tanımlanmış ve dönemlerine göre gruplanmıştır. Akropolün uzun süreli ve farklı işlevlerde kullanımı seramiklerin nitelik ve tipolojilerine de yansımıştır. Örneğin Klasik Dönem ile Roma Dönemi arasına tarihlenen seramiklerin büyük bir kısmının daha önce kazı çalışmalarında ele geçirilen mezar buluntularıyla paralellik gösterdiği görülmüştür. Nitelikli sofraya kaplarına ait olan formlar içerisinde kâseler, tabaklar, testiler yer alır. Aynı formların günlük kullanım varyasyonları Roma ve Bizans Dönemi örneklerinden bilinmektedir. Diğer formlar arasında kandiller, *unguentariumlar*, *amphoralar*, depolama ve pişirme kapları sayılabilir. Osmanlı Derebeyi Ali Ağa'ya ait konutun yer aldığı akropol, Tlos antik kentinde Osmanlı Dönemi yerleşimine dair buluntuların en yoğun ele geçirildiği alan olmasıyla da ayrı bir öneme sahiptir. 2018 kazı sezonunda 17.-19. yüzyıl arasına tarihlenen yeşil sırlı tabaklar, beyaz hamurlu bitkisel bezemeli fincanlar, üzeri beyaz boyalı Dont testileri belgelenmiştir. Sayısal açıdan yoğunlukta olan Dont seramikleri hem form hem de bezeme açısından da çeşitlilik gösterir. Antik Dönem seramiklerindeki gibi kabartma ve çentik bezeme teknikleriyle süslenen Dont testileri bölgede geçmişi çok erken dönemlere dayanan seramik üretiminin yakın çağ uzantısı olması açısından önemlidir. Ch. Fellows'un seyahatnamesinde belirttiği üzere Ali Ağa'nın olasılıkla üst düzey misafirlerini ağırlamada kullandığı mavi, sarı ve kırmızı renklerle bezeli fincanların ise Kütahya üretimi olduğu düşünülmektedir.

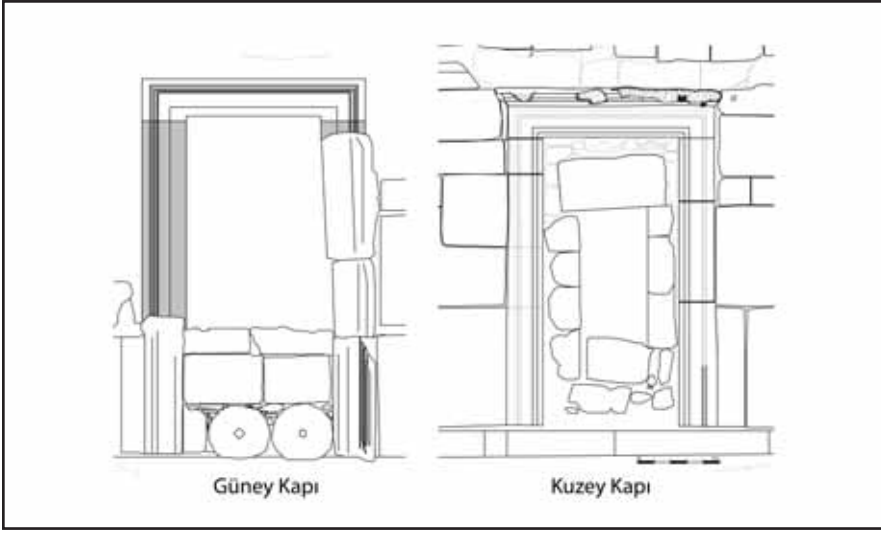
Seramiklere ek olarak depo çalışmalarında akropol doğu sur kazılarında ele geçirilen cam, metal ve taş eserler de incelenmiştir. Buluntular içerisinde çizilebilecek nitelikteki örnekler seçilerek hem manuel hem de dijital çizimleri tamamlanmıştır (Resim: 13). Benzer çalışma sayısal yoğunluğuyla dikkat çeken taş *mortar* parçaları için de gerçekleştirilmiştir. 2018 kazı sezonu bitiminde tüm etüdümlük ve envanterlik nitelikteki eserlerin belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır.

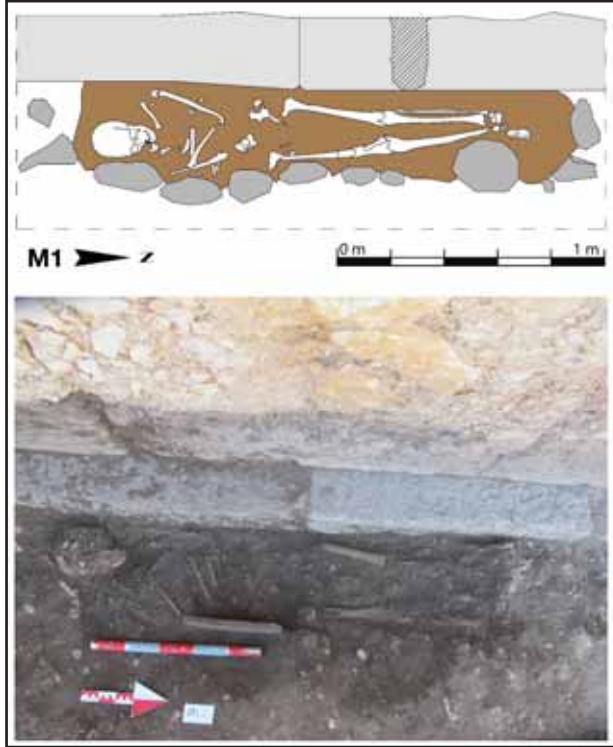
Resim 1: Akropol doğu sur duvarı yıkıntı alanları.

Resim 2: Akropol doğu sur duvarı profilli bloklar.

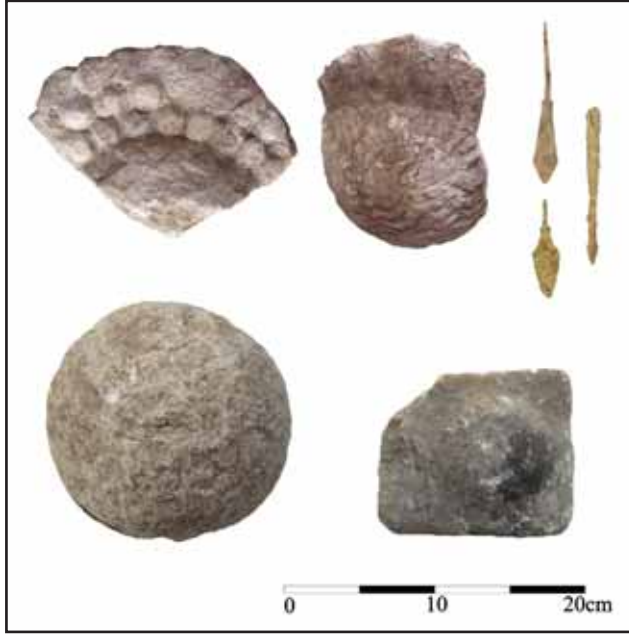
Resim 3: Meclis binası güney ve kuzey kapılar.

Resim 4: M1 Numaralı kiremit mezar.

Resim 5: Taş balta.

Resim 6: Akropol doğu sur duvarı buluntularından örnekler.

Resim 7: Kazı çalışmaları sonrası akropol doğu sur duvarı.

Resim 8: Akropol doğu sur duvarı yazıtlı blok.

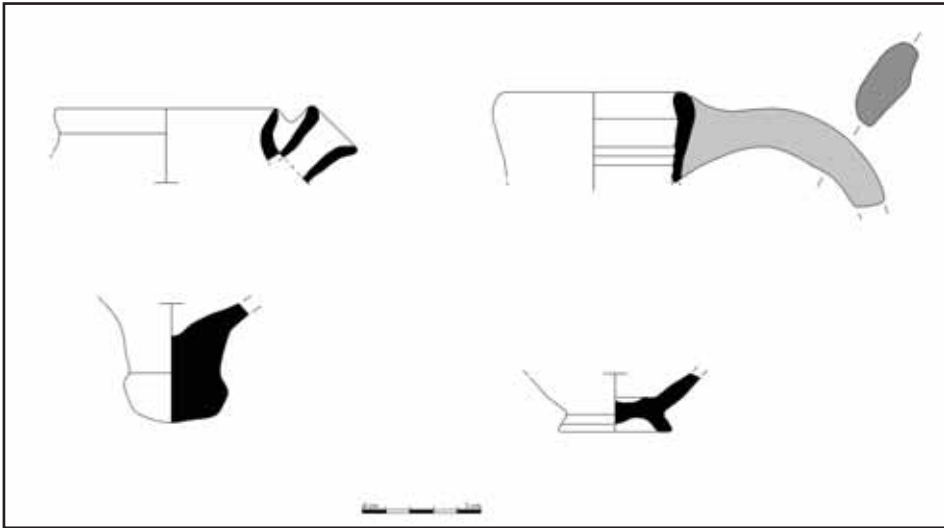
Resim 9

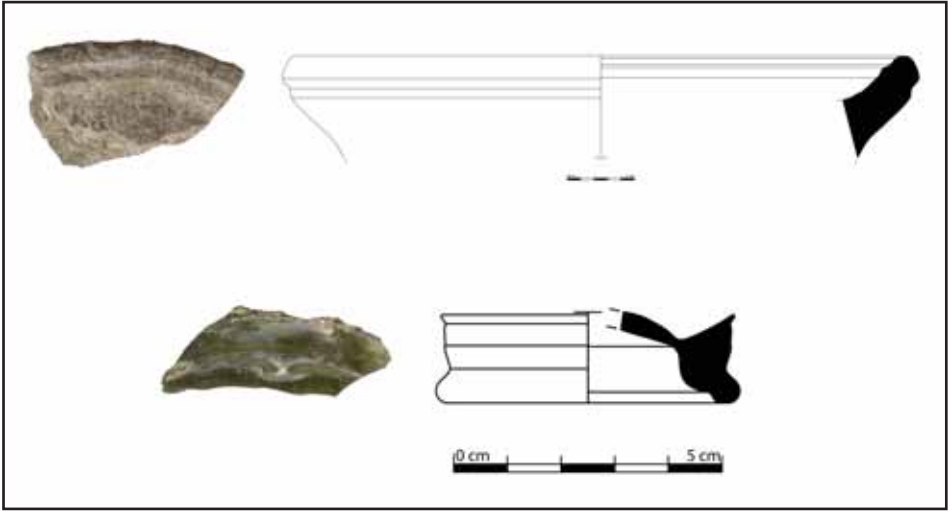
Resim 10: Revize edilen kent haritasında akropol doğu sur duvarı.

Resim 11: Akropol doğu sur duvarı seramik örnekleri.

Resim 12: Akropol doğu sur duvarı seramik çizim örnekleri.

Resim 13: Akropol doğu sur duvarı taş ve cam eser rnekleri.

YENİCE HÖYÜK 2018 VE TABAKALANMAYA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

Timur DEMİR*
Makbule EKİCİ

Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi'nde yer alan Doğanpınar Köyü'nün kuzeyinde 2013-2018 yılları arasında inşa edilen Doğanpınar Barajı'nın oluşturacağı göl alanında yer alan sitlerde arkeolojik kurtarma kazısı çalışmaları kapsamında 2013-2018 yıllarında Yenice Höyük'te kurtarma kazıları Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında sürdürülmüştür¹. Yenice Höyük'te sürdürülen kurtarma kazısı çalışmalarında temel sorununuz, neyi kaybediyoruz? idi ve bu sorunun cevabını höyüğün ilk yerleşim evresine değin kazılarak aydınlatılabileceğimizin farkındalığı ile kazı çalışmaları sürdürülmüştür.

Kazı çalışmaları bu amaç kapsamında ekonomik kaynakların en verimli şekilde kullanılması yönünde planlanmıştır. Sacır Suyu sisteminde geçmiş

* Dr.Öğr. Üyesi Timur DEMİR Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE, timurdmr@gmail.com

Dr.Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE, makbule.ekici@gmail.com

¹ Kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesinde büyük emekleri olan müze müdürlerimiz Ahmet Deniz-hanoğulları (2013), Tenzile Uysal (2015-2016), Emine Öztürk'e (2017-2018) şükranlarımızı sunarız. Kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği 5 yıllık süreçte Gaziantep Müze Müdürlüğü'nden arkeologlar Abdülkadir Fıstıkcı (2013,2015), Hülya Kayaöz (2016), Elif Yıldız (2016, 2017), Halil Yılmaz (2016), Kemal Karakaş (2016, 2017,2018), Merve Kaçmış (2017), Ayşe Bozkurt (2017) ve Batman Müzesinden M.Cabir Alper (2015) görev yapmıştır. Tüm değerli meslektaşlarımızın özverili çalışmaları ve olumlu katkıları için teşekkür ederiz. Kazı çalışmalarında Yalçın Çelik (2013-2018), Meltem Çakın (2013-2018), Levent Çelik (2013, 2016-2018), Ahmet Akkaya (2013, 2016-2018), Yusuf Hotamış (2013, 2016-2018), Emin Ateş (2013), Sönmez Hırçın (2013), Yaşar Çiftçi (2013), Adem Yılan (2013), Selahattin Köroğlu (2013), Ümit Sarın (2013-2017), Memik Kereci (2015-2018), Taygun Kotan (2015), Ebru Künefeci (2015-2017), Uğur Sancak (2015-2018), Fuat Selçuk (2015-2017), Mina Şakrak (2015-2018), Aslıhan Şener (2015-2017), Mehtap Külahlı (2015), Işık Ayçın (2015), Mürrüvet Boğaç (2016-2017), N.Emre Dalyan (2016-2018), Seray Hoşgör (2016-2017), Tarık Güneş (2016-2018), Pınar Çelik (2016-2018), Kadriye Güler (2017-2018), Serdar Özdemir (2017-2018), Şeyma Çiftçi (2017), Sabri Yıldız (2017-2018), Ali Güney (2017) katılımları ile gerçekleşmiştir. Restorasyon ve koruma uygulamaları Arkeolog-Restoratör Demet BEŞİKÇİ (2016), Restoratör Cengiz Arnoğlu (2017-2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Antropolojik çalışmalar ise Güllender Eligüzel (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Tüm değerli çalışma arkadaşlarımıza özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. Kazı çalışmalarının başlamasının büyük çaba sarf eden 2013 ve 2015 yılında kazı çalışmalarının bilimsel sorumluluğunu da üstlenen hocamız sayın Dr. Rifat Ergçe de en içten teşekkürlerimi sunarız.

yıllarda sadece Tilbaşar'da uzun süreli kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir². Tilbaşar'ın boyutları ve süreç içinde zaman zaman kazandığı kent kimliği dikkate alındığında bölgeler arası ticarete aktif bir merkez özelliği gösterir. Yenice Höyük ise sahip olduğu 120 metre çap 18 metre yükseklik ile Sacır Suyu üzerinde bulunan küçük/orta boyutlu birçok höyük gibi merkezlerin çevresinde yer alan ve süreç içinde her zaman kırsal yerleşim modellerinin gözlemlendiği bir merkez olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan Yenice Höyük verileri bölgedeki birçoğu kırsal özelliklere sahip olduğunu düşündüğümüz merkezlerin yerleşimin karakterinin ortaya konmasında kilit rol oynayabileceği görülmüştür. Fırat Nehri'nin az incelenen kollarından biri olan Sacır Suyu sisteminde süreç içinde yerleşim pratiklerini ve değişim süreçlerinin ortaya konabilmesi açısından ekibiz tarafından. 2016-2018 yılları arasında Dr. Öğr. Üyesi Makbule Ekici başkanlığında, Gaziantep Üniversitesi³ ve Türk Tarih Kurumu⁴ destekleri ile "Neolitik Çağdan Ortaçağa Sacır Vadisi ve Çevresi Yerleşim Sistemleri, Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi" sürdürülmüştür. Kurtarma kazısı çalışmaları sırasında, kısa süreler ile gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sayesinde, stratigrafik veriler ile birlikte yüzey araştırmaları verileri karşılaştırmalı olarak inceleme fırsatı yakalanmış, Sacır Vadisi yerleşimlerine yönelik birçok soru aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Kazı çalışmaları öncesinde höyükte topografya çalışması gerçekleştirilmiş, sonrasında 5x5m boyutlarında plankareler belirlenmiştir. Höyük gövdesinde plankarelere göre sistematik toplama gerçekleştirilmiştir. Höyük gövdesinde tespit edilen her türlü arkeolojik materyal toplanmaya çalışılmıştır. Bu sayede daha sonra yüzeyden elde edilen veriler ve dağılımları ile kazı çalışmaları sonrasında elde edilen verilerin karşılaştırma olanağı yaratılmıştır.

Yenice Höyükte 4 alanda kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Kazı alanlarının ve kazı yöntemlerinin belirlenmesinde maddi, bürokratik ve zaman kriterleri dikkate alınmıştır. Buna göre belirlenen alanlar:

YNC1 alanı Höyüğün güneyinde Sacır Suyu'na bakan yamaçta yer al-

² Uzun soluklu kazı çalışmaları bağlamında tanımlanmıştır, geçmiş yıllarda Sacır Suyu üzerinde Yer alan Gaziantep Kale Höyük, Dibecik Höyük, Oğuzeli ETÇ mezarı, Karahasan, Deve Höyük gibi merkezlerde kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Ancak bu kazı çalışmalarının büyük çoğunluğu kısa süreli projelerdir.

³ Gaziantep Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ali GÜR ve BAP Birimi komisyonu üyelerine sağladıkları maddi destekler için teşekkürlerimizi sunarız.

⁴ 2017 ve 2018 yılları çalışmalarında maddi destek Türk Tarih Kurumu ve yöneticilerine teşekkürlerimizi sunarız.

maktadır. Kazı çalışmaları öncesi sistemli yüzey toplaması sırasında seramik verilerinin yoğunluğu ve çeşitliliği sağlıklı tabakalanmanın bu alanda tespit edilebileceğini düşündürmüştür. 2013 yılında maddi ve bürokratik süreçlerin belirsizliği nedeniyle 5x5 m.boyutlarında küçük boyutlu açmalarda hızlı sonuç alma dönük olarak basamaklı açmalar şeklinde planlanan kazılar daha sonraki süreçte maddi kaynakların istenen boyutta sağlanması ile toprak kayması ihtimalide dikkate alınarak uygun olanları bileştirilerek genişletilmiş ver derinlikleri arttırılmıştır.

YNC2 alanı ise höyüğün doğu ve güney/güney doğu eteklerini kapsamaktadır. Kazı öncesi planlamada uygun şartlar sağlandığında geniş açmalarda sürdürülecek çalışmalar bu alanda planlanmıştır. Şartlar sağlandığında ise alanda üç farklı büyük açmada çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Höyüğün Doğusunda ağırlıklı olarak Geç Demir ve Hellenistik tabakaların saptandığı YNC2 Doğu Açması, Erken Tunç ve Kalkolitik tabakaların saptandığı YNC2 Güney Açması ve höyüğün tepe noktasında geçmiş yıllarda iş makinası ile kaçak kazı yapılan YNC2 Tepe açması. Tepe Açması daha sonra Erken Tunç Çağının geç evresine ait bir yapının detaylarının anlaşılabilmesi için YNC1 alanındaki komşu plankareler ile birleştirilmiştir.

YNC4 alanı Yenice Höyük'ün kuzey yamacında yer alır. YNC 1 alanında ve kısmen YNC2 alanlarında tespit edilen stratigrafinin höyüğün tümü için geçerli olup olmadığının kontrolü amacıyla bu alanda basamak açmalarda kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Ancak kazı çalışmalarında tabakanlanmaya dair mimari veriler oldukça sınırlı tespit edildiği gibi seramik verileri de oldukça karışık ve az sayıda tespit edilmiştir. Ana toprağa ilk kez bu alanda ulaşılmasına rağmen arkeolojik verilerin sunduğu bilgilerin sınırlı oluşu höyüğün tabakalanmasının ortaya konmasında az katkı sunmuştur.

YNC3 alanı Yenice Höyük'ün yaklaşık 100 metre uzaklığında doğu ve kuzey kesiminde yer alan Sacır Suyu'nun oluşturmuş olduğu eski vadi tabanı bir seki üstünde yer almaktadır. Geçmiş yıllarda arkeolojik sit olarak tescil edilen alanın parsel numaralarında yaşanan bir karışıklık sonucunda, olması gerekenden daha geniş bir alan tescil edilmiştir. 1970'li yıllarda terk edilen Yenice Mahallesi'nin güneyinde yer alan bu alanda herhangi bir arkeolojik materyal tarafımızdan gözlemlenmemiş olmasına karşılık yasal zorunluluk nedeniyle belirlenen noktalarda 5x5 metre boyutlarında 10 adet açmada kazı çalışmaları sürdürülmüştür. En derini 1 metreyi bulan açmalarda kazı çalışmaları ana kayaya ulaşılması ile sonuçlanmıştır. Bu alandaki kazı çalışmalarında herhangi bir kültür varlığı ile karşılaşmamıştır.

Tescil edilen alanın doğusunda fıstık ağaçlarının dikili olduğu kısımda ise kazı çalışmaları öncesinde yoğun miktarda çatı kiremitleri, seramik parçaları gibi geç dönemlere ait arkeolojik materyaller tespit edilmiştir. Alanda fıstık ağaçlarının bakımları için traktör ile yıllık olarak derin sürümler yapılması tarımsal tahribata yola açmıştır. Çok sayıda açmada sürdürülen kazı çalışmalarında tarımsal tahribattan etkilenmemiş küçük bir kısımda zeytinyağı ve şarap gibi tarımsal ürünlerin, üretim alanları tespit edilmiştir.

TABAKALANMAYA YÖNELİK İLK ÖNERİLER

2013-2018 arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarının seramik başta olmak üzere elde edilen tüm verileri Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü laboratuvarlarında incelenmesine devam etmektedir. Höyüğün tabaklanmasına yönelik ilk gözlemlerimiz aşağıda belirtilmiştir.

XI Geç Neolitik-Erken Kalkolitik: 2018 yılı kazı çalışmalarında YNC 2 Güney Açması'nda höyükteki ilk yerleşim evresine ulaşılmıştır. Bu alanda açma derinliğinin 10 metreyi geçmesi nedeniyle toprak kayması tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kazı çalışması giderek küçültülen açmalar ile gerçekleştirilmek zorunda kalınmıştır. İlk kültür evresine ait veriler höyükte sadece bu açmada tespit edilmiştir. Kazı çalışmalarında ana kaya üzerinde yaklaşık 1.20 cm.lik bir alüvyon dolgu bulunduğu, dolgu içinde ise dağınık durumda az sayıda kaba el yapımı seramikler ile taş aletlere ait parçalar tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak Geç Neolitik Döneme tarihlenebilecek bu bulguların yanı sıra Erken Kalkolitik Çağa tarihlenebilecek yerel el yapımı seramiklerde tespit edilmiştir. Dağınık durumdaki bulgular Yenice Höyük'te Neolitik Dönem yerleşmesinin olabileceğini göstermiştir. Ancak mimari veriler ile desteklenebilecek Neolitik tabakalar muhtemelen höyük gövdesinin merkez kısmında yer almaktaydı. Höyüğün merkez noktasına yönelik derinleşme çalışmaları kazı çalışmaları öncesinde YNC-1 alanında yapılması planlanmıştı. Ancak zaman ve ekonomik nedenlerden dolayı bu çalışma gerçekleştirilmemiştir.

X Erken Kalkolitik: Döneme ait en karakteristik mal gurubu olan Halaf boyalı seramiğinin yanı sıra çok sayıda el yapımı yerel mal grupları da tespit edilmiştir. Yerel mal grupları arasında en dikkat çekici mal grubu kabin etrafını düzgün bir şekilde kesintisiz dolaşan yivlerin dip kısmında sonlandığı çizi bezeli çömleklerdir. Seramik yüzeyi yumuşakken sert fırçalar ile bezendiği düşünülen bu seramikler, dar bir bölgeye yayılmış yerel bir mal grubu olarak nitelendirilebilir.

IX Geç Kalkolitik: Halaf Boyalı seramiğinin oldukça az aldığı bu evrede, tespit edilen az sayıda Ubeyd boyalı seramik kültürüne ait bulgular güney coğrafyalar ile bölgenin ilişkisini kanıtlar niteliktedir. Erken Kalkolitik Dönemin sonlarında kullanılmaya başlanan çizgi bezeli çömlek parçaları Halaf boyalı seramiğinin yoğunluğunun giderek az almasından sonrada kullanılmaya devam etmiştir. Uruk kültürüne ait seramikler Geç Kalkolitik için en karakteristik mal grubu olarak nitelendirilebilir. Devrik ağızlı konik kaseler, astarlı mallar, mutfak kapları, saklı astar gibi karakteristik Uruk mallarının örnekleri YNC 2 güney ve YNC 1 alanlarında tespit edilmiştir. Çizgi bezeli seramik örnekleri Uruk kültürüne ait örneklerle çok kısa bir süre kullanılmış olup ortadan ani bir şekilde kaybolmuşlardır. Uruk kültürüne ait yapı katlarında mimaride duvar örgü içinde kullanıldığı düşünülen kamışların negatif izlerinin olduğu sıva parçaları dikkat çekici bulgulardır.

VIII Geç Kalkolitik-Erken Tunç: Mimari açıdan daha farklı bir evreyi temsil eden bu geçiş evresinde Geç Kalkolitik mal gruplarının Erken Tunç Çağı I dönemine değişimi maddi kültür ile izlenmektedir.

VIIIB Erken Tunç Çağı Erken: Yenice Höyük'te tespit edilen en yoğun arkeolojik veriler Erken Tunç Çağına aittir, çok sayıda mekanın tanımlandığı bu döneme ait seramik kültürlerinin değerlendirilmesine yönelik laboratuvar çalışmaları devam etmektedir. İlk gözlemlerimize göre Erken Tunç Çağı, Yenice Höyük'te iki evrede incelemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Buna göre Orta Fırat Bölgesi'nde genel kabul gören ETÇ I ve II evreleri, Yenice Höyük'te VIIIB ETÇ Erken evresi ile ETÇ III ve IV evreleri ise Yenice Höyük'te VIIA ETÇ Geç evresi ile bağdaştırmaktayız. Sürdürülen laboratuvar çalışmaları bu dönemi gelecek süreçte hiç kuşkusuz daha fazla detaylandırmamızı sağlayacaktır.

Bu evrede Geç Kalkolitik Dönem el yapımı seramiklerin yerini tümüyle plain simple ware, reserved slip ware, horizontal reserved slip ware, metalik seramik gibi bölgenin Erken Tunç Çağının karakteristik mal grupları almıştır. Kalkolitik Çağda başlayan dikdörtgen planlı mimari gelenek devam etmektedir. Tespit edilen mekanların iç kısımları genellikle alçı ile sıvanması mimaride dikkat çekicidir. Farklı ölü gömme geleneklerinin bir çok örneği tespit edilmiştir.

VIIA Erken Tunç Çağı Geç: Yenice Höyük'te Erken Tunç Çağının son evrelerinin bir kısmı Orta Tunç Çağında açılmış çukurlar tarafından tahrip edilmiştir. Bu yapı evresine ait en ilginç mimari bulgu YNC1 ve YNC 2 alanı tepe açmasının birleştirilmesi ve beraber kazılması ile ortaya kısmen çıkartılmış

kavisli bir dış duvara sahip bir yapıdır. Kullanım süresi içinde eklentiler ile farklı mekanların oluşturulduğu bu yapının ilk yapım tarihi, tespit edilen bir silindir mührü göre M.Ö. 2600/2500 yıllarına ait olmalıdır. Yapının bir kısmı Erken Tunç Çağının son dönemlerinde iki gömü ile tahrip edilmiştir.

VI Orta Tunç Çağı: Dağınık durumda seramik verilerinin yanı sıra az sayıda küçük buluntu ve mezarlar dışında mekânsal plan vermekten uzak temel kalıntıları Orta Tunç Çağını Yenice Höyükte tanımlar. Ne yazık ki net planlar tespit edemediğimiz bu dönem mimarisinde açılan çok sayıda çeşitli boyutlardaki çukurlar, Erken Tunç Çağının son evrelerini de tahrip etmiştir. Erken Tunç Çağı ile kültürel bir süreklilik içinde olan Orta Tunç Çağında bölgenin karakteristik seramik gelenekleri gözlemlenmiştir.

V Geç Tunç Çağı: Bölge arkeolojisinde materyal kültür geleneklerindeki tanımlama sorunları nedeniyle Yenice Höyük'te kurgu oluşturmakta zorlandığımız başlıca dönem Geç Tunç Çağıdır. YNC1 alanında tepe açmalarında tespit edilen az sayıda Erken Demir Çağı kapsamında da ele alınabilecek seramik materyaller üzerine değerlendirme çalışmaları devam etmektedir. Ancak Geç Tunç Çağına ait materyalin az alışı bu süreçte yerleşik yaşamın bölgede büyük merkezler dışında terk edildiğini düşündürmektedir

IV Demir Çağı: Geç Tunç Çağı gibi Erken Demir Çağı'da Yenice Höyükte materyal kültür ile tanımlamada zorlandığımız bir dönem olmuştur. Çevre merkezlerde sürdürülen çalışmalarda dönemin standartlaşmış materyal kültürlerin çok az bir kısmının tanımlanması ve döneme hâkim olması muhtemel göçebe yaşam tarzı Erken Demir Çağının Yenice Höyükte tanımlanmasında zorlaştırıcı faktörlerdir.

Karkamış krallığının yerel yönetimi, ardından ise Asur emperyal sisteminin içinde yer alan bölgede, Orta Demir Çağı Yenice Höyükte oldukça sınırlı veri ile tanımlanmıştır. Döneme ait olduğu sanılan YNC1 açmasında bir çukurda ele geçirilen ünik bir kült kabının yanı sıra YNC4 alanında tespit edilen Alishar IV grubuna tarihlenebilecek bir boyalı seramik parçası dışında, sığ tabak formları gibi seramikler dönemi tanımlamada kullanılan başlıca arkeolojik materyaller olmuştur.

Akhamenid ve Yeni Babil dönemleri yani Geç Demir Çağında bölgede çok az sayıda arkeolojik materyal kültür tanımlanmış olsa da, Yenice Höyük'te bu dönem Erken Hellenistik Dönem ile kültürel bir süreklilik içinde değerlendirilebilir. YNC2 doğu açmalarında Geç Demir Çağına tarihlenen üç adet bazalt sütun kaidesi ahşap mimari ağırlıklı bir strüktürün parçaları olmalı-

dır. Mimarideki bu değişim Erken Hellenistik Çağda daha anıtsal mimariye doğru değişimin habercisidir.

III Helenistik Çağ: Geç Demir Çağı tabakasının da tespit edildiği YNC 2 Doğu açmasında, Erken Hellenistik Döneme tarihlendirilen seramik ve küçük buluntular tespit edilmiştir. Höyüğün yamacında çok sayıda farklı tiplerde ve boyutlarda taş materyallerden inşa edilmiş duvarlar tespit edilmiştir. Herhangi bir planın tespit edilemediği bu duvar parçalarının bulunduğu tabakalarda az sayıda Hellenistik Döneme ait küçük buluntu ve seramik tanımlanmıştır. YNC 3 alanı da ilk defa bu dönemde tarımsal üretim için kullanılmaya başlanmış olmalıdır.

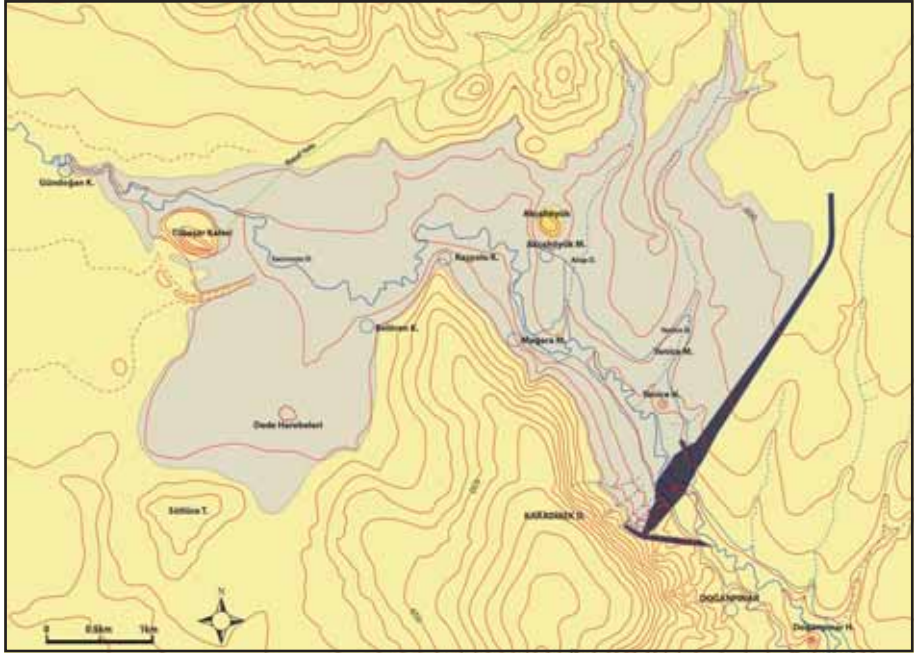
IIB Roma (Erken) – IIA Roma (Geç): Höyük gövdesinde az sayıda seramik ile tanımlanan Roma Dönemi YNC 3 alanında oldukça yoğun bir şekilde tespit edilmiştir. Höyük üstündeki yapılaşmadan seki üzerine yeni bir yerleşimin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Tarımsal faaliyetler nedeniyle oldukça tahrip olmuş alanda sürdürülen kazı çalışmaları sırasında iki katlı bir konut ile zeytin ve şarap üretim alanları tespit edilmiştir. 6.50 cm. derinliğinde bir kuyunun da bulunduğu alanda bölgede Roma İmparatorluğu'nun sağladığı güven ortamı içinde gelişen kırsal ekonomi içinde şekillenmiş olmalıdır.

I Orta Çağ: YNC3 alanında ve höyük gövdesinde az sayıda seramik ile temsil edilen bu evre YNC 1 ve YNC 4 alanlarında mekan planı vermeyen çeşitli temel buluntuları ile temsil edilmektedir. YNC4 alanda ise bir adet mezar Ortaçağa tarihlendirilmiştir.

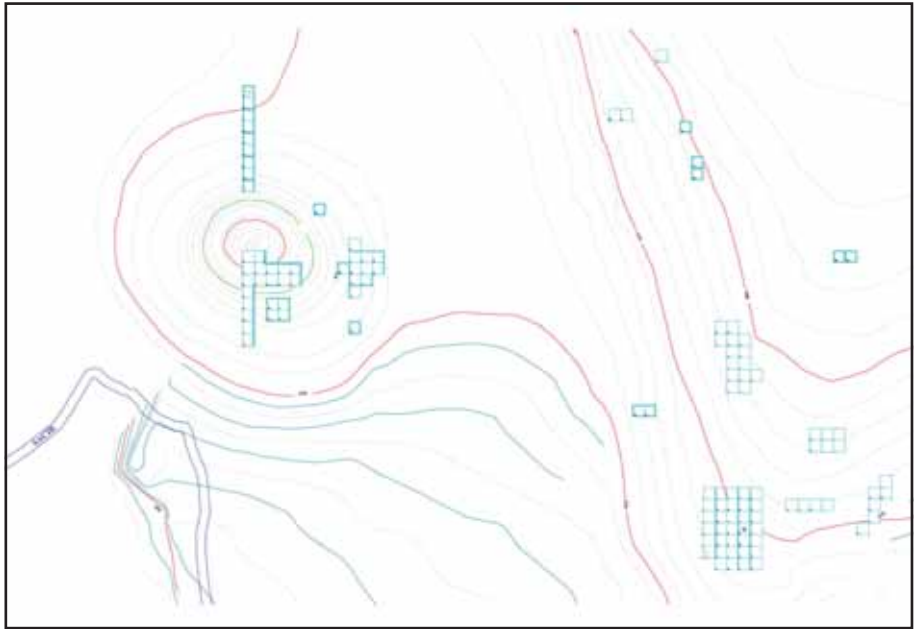
Kazı alışmaları ile beraber koruma ve restorasyon çalışmaları da sürdürülmüştür tamamlanan eserler Gaziantep Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

2013-2018 yılları arasında Gaziantep, Uşak ve Kahramanmaraş üniversiteleri arkeoloji bölümlerinden 100'den fazla öğrencinin kazı çalışmalarına katılması desteklenmiştir. Kazı evinin yetersizliğine ve ekonomik kaynakların kısıtlı oluşuna rağmen şartlar zorlanarak öğrencilerin kazı çalışmalarına katılmaları sağlanmıştır. Arazi çalışmalarında uzun yıllar çalışan deneyimli uzman arkeologlar, restoratörler ve antropolog ile çalışma fırsatı yaratılan arkeoloji öğrencilerine kazı pratikleri, belgeleme faaliyetleri hakkında teorik ve uygulamalı eğitimler verilmeye çalışılmıştır. Yenice Höyük'ün şehir merkezine olan yakınlığı nedeniyle Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri düzenli aralıklar ile alanı ziyaret etmeleri organize edilerek kazı çalışmalarında görev almasalar da teorik bilgilerin uygulamalı olarak tecrübe etmeleri sağlanmıştır.

Doğanpınar Barajı'nın 2018 yılı sonu itibariyle su tutması ile birlikte kazı çalışmaları sonlandırılmıştır. Su tutmadan önce kazı için açılan alanlar kazı çalışmaları sırasında çıkartılan toprak ile doldurularak kapatılmıştır. 2013, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sürdürülen kazı çalışmalarında en kısa süreli çalışmalar 2013 ve 2018 yıllarında yapılmıştır. 2015, 2016 ve 2017 yıllarında ise kazı süreleri ortalama 9 ayı bulmuştur. Kazı çalışmalarında tespit edilen verilerin değerlendirmesine Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Laboratuvarı'nda devam edilmektedir.

Harita 1: Doğanpınar Baraj alanı.

Harita 2: Yenice Höyük topografik plan ve açmaların dağılımı.

Resim 1: Yenice Höyük kapatma çalışmaları.

Resim 2: Doğanpınar Barajı gövdesi ve su tutulma başlangıcında yenice höyük.

2018 YILI ESKİYAPAR KAZISI

İbrahim Tunç SİPAHİ*
Öznur OTLU

2018 Yılı kazı sezonunda Eskiypar'da arazi çalışmalarına 2017 yılında belirlenen hedefler doğrultusunda devam edilmiştir¹. Kazılara "A, B, C, D, E ve F alanlarında çevre temizliği yapılarak ve açma kesitleri güçlendirilerek başlanmıştır (Çizim: 1). Özellikle ilk dönem kazılarına ait "E" kazı alanının temizlik, bakım ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. "E" alanı Eskiypar'ın ilk dönem kazılarının sürdürüldüğü kesimdir. Burada Eski Tunç Çağı sondaj açması ve Eski Hitit Çağı'nın I. tabakasının iki mimari safhası yer almaktadır. Bu alan höyüğün arazi kot seviyesinde olup burada henüz ana toprağa ulaşamamıştır. Buradaki Eski Hitit mimarisi iyi korunmuş durumdadır ve mimari kalıntıların dini nitelikli bir yapı kompleksine ait olduğu önceki yayınlarda önemle vurgulanmıştır. Eski Hitit Dönemine ait üç mimari safhanın hemen ardından zengin bir Orta Hitit Dönemi Eskiypar'da yaşandığı anlaşılmaktadır². Orta Hitit Krallığı Hitit dünyasında önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda genel olarak Hitit kronolojisinde Eski Hitit Krallığı ve Hitit İmparatorluğu (Yeni Krallık) ya da Erken İmparatorluk Dönemi şeklinde genel bir ayırım yapıyordu. Ancak Hitit tabletlerindeki metinlerin filolojik farklılıklarına dayanılarak iki dönem arasında Orta Hitit olarak tanımlanan bir geçiş dönemi tanımlandığını biliyorduk³. Bu dönemin filolojik ayırımı ve kendine has arkeolojik özellikleri de artık kesinleşmiştir⁴. Orta Hitit Dönemi

* Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sıhnye, Ankara/TÜRKİYE, tuncsipahi@gmail.com.

Öznur OTLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Kazı Başkan Yardımcısı, Ankara/TÜRKİYE, oznur_otlu@hotmail.com.

Kazımız Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi adına yürütülmektedir. Kazı desteğimiz Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu ve Ankara Üniversitesi tarafından sağlanmaktadır.

1 Sipahi 2019, s. 530-531.

2 Sipahi 2014, s. 45.

3 Bu dönem için genel tarihleme Telepinu'dan sonrası ve I. Şuppiliuma öncesidir; Burney'in de vurguladığı gibi bazı bilim insanları ise Telepinu ölümü (sonrası) ve I./II. Tuthaliya öncesini Orta Hitit'e vermektedir; Burney, C. 2004, s. 200.

4 Macquenn ise "Eski Krallık ve İmparatorluk arasındaki, bazen Orta Krallık olarak da adlandırılan karanlık dönem, Hititlerin gerileme dönemi sayılmalıdır" der, Macquenn 2001, s. 48.

Alaca Höyük'teki ilk dönem kazılarında mimarisi ve arkeolojik eserleriyle belirlenerek tanımlanabilmesi mümkün olmaktadır. Alacahöyük'teki III. mimarlık tabakası Orta Hitite ait görülmektedir⁵. Boğazköy'de son yıllarda Orta Hitit seramiğinden ve yerleşiminden söz edilmektedir⁶. Maşathöyük sarayı III. tabaka T. Özgüç tarafından Orta Hitit olarak yayınlanmış, II. Tuthaliya ile tarihlenmiştir⁷. Ayrıca Boğazköy'ün en eski mabetlerinden olan 3a mabedinin Maşathöyük mabedi ile çağdaş olduğu belirtilmiştir. Kuşaklı'da da döneme ait aynı tabakanın tespiti yapılmıştır. Hafiri tarafından Oymağaç kazısında Orta Hitit seviyesinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Şapınuva kazılarında ise tabletleriyle güçlü bir Orta Hitit tabakası ortaya çıkarılmıştır. Bu tabaka, Orta Hititin en geç safhasını temsil eder; tarih olarak II. Tuthaliya verilmektedir⁸. Son yıllarda kazılan ve bölgesi için önemli merkezlerden Kayalıpınar'da B binasında bulunan seramiklerin tipolojik özelliklerine göre yapılan değerlendirmeler sonucunda Orta Hitit Dönemine tarihlendikleri belirlenmiştir; bu alanda ele geçirilen tablet parçaları da Orta Hitit üslubu taşımaktadır⁹. Ayrıca Kayalıpınar kazılarında Orta Hitite tarihlenen üç tane çivi yazılı mühür baskısı ele geçirilmiştir¹⁰. Eskiyyapar'da ise Orta Hitit tabakası 2. kazı seviyesinde yer almaktadır. Yeni Eskiyyapar stratigrafisinde ise Orta Hitite ait V.2 tabakasıdır (Orta Hitit Erken: V.2b; Orta Hitit Geç: V.2a) (Tablo: 1)¹¹. Kazılar, Eskiyyapar'da M.Ö. 3. binyılın zengin bir kültür katı ile temsil edildiğini, M.Ö. 2. binyılın ilk çeyreğinde Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile çağdaş bir katmanın varlığını, bunun da hemen üstünde Hitit tabakalarının devam ettiğini ortaya koymuştur. Eski Hitit Döneminin ait üç safhanın üzerinde yer

5 Özellikle 1963-1967 Yılları kazı raporunda, önceki yılların sonuçları da dikkate alınarak bu tabaka ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir; Koşay, H.Z. – Mahmut Akok 1973, s. 3.

6 Boğazköy aşağı şehirdeki Büyük Mabet'in çevresinde Orta Hitit'in karakteristik özelliklerini taşıyan seramiklerin bulunduğu belirtilmektedir; Schachner, A. 2015, s. 135.

7 Özgüç, T. 1978, s. 12; bulunan tabletlerin Orta Hitit karakterine olmaları nedeniyle "Orta Hitit" kronolojik takdirine varıldığını vurgulamıştır. Maşathöyük'ün M.Ö.1400 yıllarında, Kaşkalar tarafından Boğazköy'den önce yakılıp yıkıldığını kabul etmektedir. Ayrıca Kaşkaları akıncıların Boğazköy'e doğru izledikleri stratejik yol üzerinde Maşathöyük'ün yer aldığını belirtmektedir. Aynı şekilde Boğazköy'e Eskiyyapar üzerinden gidilmekte olup kuzeyden güneye doğru Eskiyyapar, Boğazköy'den önceki son büyük yerleşimdir. Eskiyyapar da Maşathöyük'le aynı tarihte saldırı ve tahribe uğramış olmalıdır.

8 Süel, A. 1998, s.556.

9 Müller-Karpe, V.-Andreas Müller-Karpe, 2013, s. 283.

10 A.g.e., 284.

11 Eskiyyapar'da sürdürülen 2017 ve 2018 kazıları sonucunda kronolojik sıralama son halini almıştır. Daha önce verilen seviye ve tabaka sıralamalarının yerine buradaki tabloda verilen sıralama kullanılacaktır.

alan Orta Hitit Döneminin 2018 yılı kazısının ışığında 2 safhalı olduğu belirlenmiştir (Resim: 4, 3, 2). Eskiypar'da Orta Hitit'e tarihlenen "A" yapısının konumu ve yayılımı büyük ölçüde tespit edilmiştir¹² (Resim 1). Ancak zamanda gerçekleşen büyük bir tahribatın izleri mimaride mevcuttur. Ayrıca Demir Çağı tabakalarının sakinleri de taş ihtiyacını alttaki seviyelerin duvarlarından sağlamıştır. Eskiypar'da diğer tabakaların yanında Orta Hitite ait olanlar dönemi için destekleyici ve tamamlayıcı bilgiler vermeye başlamıştır. Özellikle 2018 kazılarının mimari sonuçları olarak bu durumu en iyi şekilde belgelemiştir. Dolayısıyla 2018 yılı kazısının mimari ve tabaka tespit amaçlı yürütüldüğünü öncelikle vurgulamak gerekir.

Kazıların ağırlıklı olarak sürdürüldüğü A alanı, höyüğün kuzey-orta kesimindedir (Çizim: 1). Burada 2017 öncesinden itibaren yapılan çalışmalarda Orta Hitit A yapısı olarak tanımladığımız bir yapı tespit edilmiş, bu alandaki son buluntular A yapısının tapınak niteliğini güçlendirmiştir. Üçüncü dönem kazılarında bu safhanın net olarak belirlenen ilk binası, "A" yapısı olarak tanımlanmıştır. 2017 yılı dahil olmak üzere sürdürülen kazılarda bina içinde filolojik ve arkeolojik eserler gün ışığına çıkarılmıştır¹³. Dolayısıyla belirlenen hedefler doğrultusunda 2018 yılı kazı çalışmalarında, söz konusu yapının bulunduğu A ve B alanına ağırlık verilmiştir. Söz konusu alan kuzey ve doğu yönlerinde genişletilerek, iç sondaj çalışmaları yapılmış ve kazı toprağı tahliyesi için doğal basamaklı geçiş payları oluşturulmuştur. Kuzeye doğru yapılan çalışmalarda A binasına ait yeni duvarlar tespit edilmiştir. Çalışmaların ilk sonuçlarına göre A yapısının iki safhalı olduğu kesinleşmiştir (Resim: 3, 4).

Böylece B alanında Eski Hitit III safhası, Orta Hititin iki safhası (erken ve geç) ve Demir Çağı tabakası net olarak belirlenebilmiştir (Tablo: 1). 2010 yılından itibaren höyüğün kuzey yamacında güney yönüne doğru kazılan A açması ile tespit edilen stratigrafi, 2018 yılında genişletilen B açması ile de teyit edilmiştir.

Arazi çalışmalarının yoğunlaştığı B alanındaki A yapısı ve çevresinde Orta Hitit seviyesine ait iki ayrı safhanın duvarları net bir şekilde tespit edilmiştir. Üst seviyelerin yoğun tahribatı nedeniyle söz konusu duvarlar sağlam ve düzgün durumda bulunamamıştır. Plan üzerinde tamamlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kesimde mimarinin elverdiği yerlerden daha alt seviyelere inilmeye çalışılmış ancak yeni duvar izlerinin mevcudiyeti nedeni-

¹² Sipahi, T. 2015, s.155.

¹³ İbrahim Tunç Sipahi, a.g.e., 153, 154.

le sondajlar bu yıl için sonlandırılmıştır (Resim: 4). Ancak daha alt seviyeye Eski Hitit ve Eski Tunç Çağı seramikleri görülmüştür. Tespiti yapılan, Orta Hitite ait her iki yapı da taş döşemelidir.

A yapısının “erken” safhasına ait taş döşemeli bir odasının veya avlusunun taban seviyesindeki eserler tespit edilebilmiştir. Tabanını kaplayan yaklaşık 60-70 cm. yüksekliğindeki karışık tahribat molozu içinde yapının envanterini tanımlayan çeşitli eserler bulunmuştur. 2017’ye kadar bu yapı içinde ve çevresindeki buluntular arasında ok uçları, zırh pulu ve çok sayıda sapan tanesi, burada gerçekleşen ve tahribata neden olan bir mücadeleye işaret etmektedir. 2017 yılında ise “geç” taş döşeme seviyesinin hemen altında “erken” safhaya ait bir başka taş döşemeli mekân ile karşılaşıldı; bu oda tabanına yakın seviyede ağız kısımları tahrip edilmiş, tabana gömülü iki banyo küpü ve bir iri boy bir başka küp tespit edildi. Küplerin ağız seviyesi adeta kesilmiş hemen üstüne geç seviye yapısının taş tabanı döşenmiş durumdaydı. Ancak Demir Çağı sakinleri her iki döşeme tabanı taş almak amacıyla tahrip etmişlerdir¹⁴. Özellikle alt yapıda büyük boy erzak küplerinin kullanıldığına işaret eden *in-situ* bir tespit yapılmıştır (Resim: 6). Devam edilen kazı çalışmaları sonucunda söz konusu küpün sadece, karın genişliğinin alt seviyesindeki kırık parçalarının bir sıra olarak kalabildiği belirlenmiştir. Büyük boy erzak küpleri belli başlı Hitit merkezlerindeki tapınak veya saray yapılarında yer almaktadır. Boğazköy, Maşathöyük, Kuşaklı ve Ortaköy’de bulunan bu tip erzak küpleri bilinen en iyi örneklerdendir¹⁵. Söz konusu küpün yanında beklenen diğer küplerin izlerine kuzeyinde, doğusunda ve batısında sürdürülen kazılarda rastlanmamıştır. Gelecek yıl bu kesimde güneye

¹⁴ Kazımızı başlattığımız yılda Eskişehir’deki ilk dönem kazılarında çok sayıda çöp çukurunun bulunduğu, her yerin molozla dolu olduğu dolayısıyla kazılacak yerin kalmadığı gibi ilginç yorumlarda karşılaştık. İlk kazı döneminde höyüğün kuzeydoğusunda o zaman höyük üzerindeki köy evlerinin arasındaki boşluklarda kısıtlı noktalarda kazılar en iyi şekilde gerçekleştirilmiştir ve zaman zaman çöp çukurları ile karşılaşmış, dolayısıyla kazı çukurlarının genişletilmesinde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu tür sıkıntılar kazıların sürdürüldüğü alan yaklaşık 5-10 dönümden hareket kabiliyetini sınırlamıştır. Ancak 2010 yılında kazıya başladığımızda ise köy evleri taşınmış ve 70 dönümlük bir alan karşımızdaydı. Fakat geciken bir kamulaştırma da söz konusuydu, çabalarımız sonunda 2017 yılında parsellerin %80’inde Genel Müdürlüğümüz ve Çorum İl Özel İdare tarafından kamulaştırma uygulamaları başlatıldı. 2010 yılında başlamış olduğumuz kazımızda daha önce evlerin taşınmasıyla çevresi açılan kısmen kamulaştırılmış alanlarda kazılarımıza rahatlıkla devam etme fırsatına sahip olduk ve 2011 yılında Eskişehir’in molozları arasında tabletimiz bulduk, böylece Eskişehir’in molozlarından yeniden doğduğunu ve bir ören yeri olarak varlığını sürdürmeye devam ettiğini vurguladık. Bugünkü haliyle Eskişehir Eski ve Orta Hitit dönemlerine ait buluntuları ile Hitit dünyasına olduğu kadar çevresindeki kazı merkezlerine katkı sağlamaktadır.

¹⁵ Mielke, D.P. 2011, s. 177.

doğru yapılacak genişlemelerde bu tip küplerden oluşan bir depo yapısının belirlenme olasılığı yüksektir.

Her iki safhada da yoğun kült seramiğinin var olduğu anlaşılmıştır. 2018 kazılarının sürdürüldüğü bu kesimde daha alt seviyedeki Eski Hitit Çağının durumunu öğrenmek için uygun yerlerde yapılan küçük sondajlar sırasında bulunan yerinde dağılmış çanak parçaları laboratuvarında çalışılmış sonuç olarak, bunların birleştirilmesiyle kaliteli bir Eski Hitit çanağı tamamlanabilmiştir (Resim: 5). Diğer merkezlerden de bilindiği üzere parlak astarlı, kaliteli Eski Hitit seramiği Orta Hitit Çağında yerini giderek kabalaşan tekdüze bir seramiğe yerini bırakması, Eskiyaşar'da A yapısının her iki safhasında da izlenebilmektedir. 2018 yılında arkeolojik eserlerimiz çoğunlukla A yapısının erken evresinde bulunmuştur; metal objeler, kemik aletler, pişmiş toprak riton tekerlekleri, pişmiş toprak bir kalıp ve bu yapıdan beklenen ve sıklıkla ortaya çıkan küçük adak kapları 2018 yılı buluntu grubunu oluşturmuştur (Resim: 7).

I. Tuthaliya öncesinde, hemen Eski Hitit yapı katının üzerine inşa edilen A yapısı, II. Tuthaliya Dönemi sonlarına doğru tahrip edilmiş olmalıdır. Kaşkalar tarafından gerçekleştirildiğine inandığımız bu tahribatın izlerine Maşat-höyük III. Tabaka sarayında ve Boğazköy'de rastlanmaktadır. I. Şuppiluliuma ile başlayan İmparatorluk Döneminde Eskiyaşar Hitit yapıları höyüğün güney ve batı kesimlerine inşa edilmiş olmalıdır.

Bu aşamada Eskiyaşar Höyüğü'nün kuzeydoğu sektörünün stratigrafik yapısı ve yerleşim karakteri ana hatlarıyla belirlenmiştir. Ancak bu kesimde yerleşim yoğunluğu nedeniyle ana toprağa henüz ulaşılammıştır. Buradaki Orta Hitit tabakasında, daha önceki Eski Hitit tabakasında olduğu gibi büyük yapılar inşa edilmiştir. Bu dönem yerleşimi höyüğün üstünde geniş bir yayılım göstermiş, tahminimizle kuzey, kuzeydoğu, doğu ve batı kesimlere doğru genişlemiştir. Höyüğün yüksekliğinin sona erdiği kuzey kesimlerindeki F alanının Eski Çağının erken safhalarında ve daha önce de Asur Ticaret Kolonileri Çağının çağdaşı bir yerleşim tarafından iskân edildiği anlaşılmaktadır. İmparatorluk Çağının seramik parçaları höyüğün batısında ve güneyinde görülebilmektedir. Ayrıca yer yer, iri boyutlu işlenmiş düzgün taş blok parçaları ile karşılaşmaktadır. Höyüğün batı kesimindeki parsellerde halen devam eden ve sonuçlanma aşamasında bulunan kamulaştırma çalışmalarının sonlanmasını takiben önümüzdeki dönemlerde bu yöne doğru çalışmalar devam edecektir. Höyüğün batı kesimi bizim için önem taşımaktadır. Zira bu kesimde kaldırılan köy evlerinin altına daha önce inilmemiştir. Ayrıca A

açmasının hemen batısında M.Ö. 2. binyılı yangın katmanı genişleyerek devam etmektedir.

Geçen yıl olduğu gibi bu yılın da kazıları sırasında kazı arazi koordinasyonuna önem verilmiş, hedefler doğrultusunda düzenli ve sistemli bir çalışma, açma sorumluları ile gerçekleştirilmiştir. Geniş açma yönteminde ortaya çıkan kesit ve stratigrafi sorunları ile karşılaşılmamıştır. Kazı toprağının tahliyesi en uygun yöntemlerle gerçekleştirilmiş, çıkan toprak elendikten sonra başvurularda belirtilen höyük alanı içindeki toprak rezerv alanlarında toplanmıştır. Derin sondajlarda kesitler tel örgü ve kum torbaları ile korunmaktadır. İstenmeyen kazalara yol açılmaması için uyarı yazıları gerekli noktalara yerleştirilmiştir. Höyükte tabakaların kendi içinde sergilenebileceği farklı açmaların açılması, arkeolojik eserlerin kronolojik ve stratigrafik karışıklığını önlemektedir. Kazı arazi çalışmaları sırasında envanter çalışmalarına da devam edilmiş, bulunan eserlerin ilk kayıt işlemlerini takiben kazı evi kütüphanesindeki yayınlardan faydalanılarak ilk bilimsel değerlendirmeleri yapılmış, temizlik ve bakım işlemleri de uzmanı kontrolünde gerçekleştirilmiştir. 2018 çalışmaları temizlik, bakım, açma düzenleme, onarım ve kazı ağırlıklı sürdürülmüş olup bilimsel değerlendirme ve yayın çalışmaları devam etmektedir.

2018 sezonunda Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ile Kore Seul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü arasındaki iş birliği anlaşması kapsamında Koreli stajyerler ve uzmanlar çalışmalara katılmıştır. Uzmanları tarafından Eskiya-par'ın havadan belgelendirme ve plan çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Topografya ve boyutlandırma çalışmaları için gerekli ölçümler ve "drone" ile görüntüleme ve tespit çalışmaları yapılmıştır. Aynı çalışmalara kazı ekibi tarafından uzman bir firmanın teknik ve bilimsel desteği devam edilmiş kalıcı bir ortofotografik plan için gerekli alt yapı hazırlanmıştır (Çizim: 2). 2018 kazı çalışmalarındaki eserlerin tamamı "A" yapısının her iki safhasında bulunmuş olup tamamı Orta Hitit Çağına aittir. Bu yılın buluntularıyla Orta Hitit A yapısının ve Eskiya-par'ın envanteri daha da zenginleşmiştir (Resim: 8).

KAYNAKÇA

Schachner, A. 2015, "2009-2014 Yılları Arasında Hattuşa Aşağı Şehir'deki Çalışmaların İlk

Genel Değerlendirmesi", 5. Çorum Kazı Araştırmalar Sempozyumu, Çorum, s. 133-152.

Charles, B. 2004, *Historical Dictionary of the Hittites*, Oxford.

Koşay, H. Z.– M. Akok 1973, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük*

Kazısı, 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor, TTKY V. s. 28, Ankara.

Macqueen, J.G. 2001, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Ankara.

Müller-Karpe, V.-Andreas Müller-Karpe 2013, “Kayalıpınar”, *Hititler, Bir Anadolu*

İmparatorluğu, İstanbul, s. 282-287.

Mielke, D. P. 2011, “Hittite Cities: Looking For A Concept”, *Insights Into Hittite History and*

Archaeology, Editörler. Hermann Genz and Dirk Paul Mielke, Paris, s.153-194.

Özgüç, T. 2014, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, Ankara TTKY V-38 1978.

Sipahi, T., “2014 Buluntularının Işığında Eskiyaapar”, 5. *Çorum Kazı Araştırmalar*

Sempozyumu, Çorum, s. 153-168.

Sipahi, T. 2014, “2013 Çalışmalarının Işığında Eskiyaapar Kazıları”, 4. (ÇKAS), Çorum,

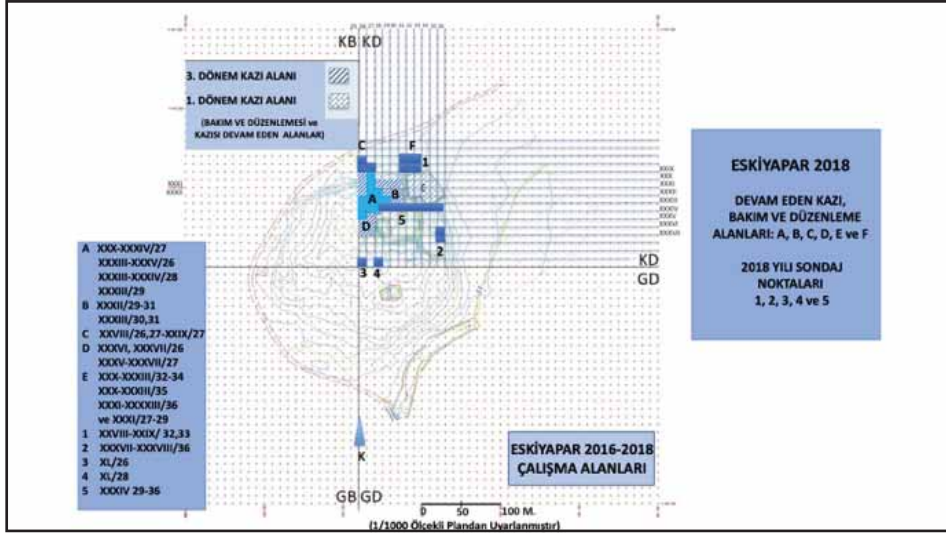
s. 45-58

Sipahi, T. 2019, “Eskiyaapar Höyük 2017 Yılı Kazısı”, 40. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3,

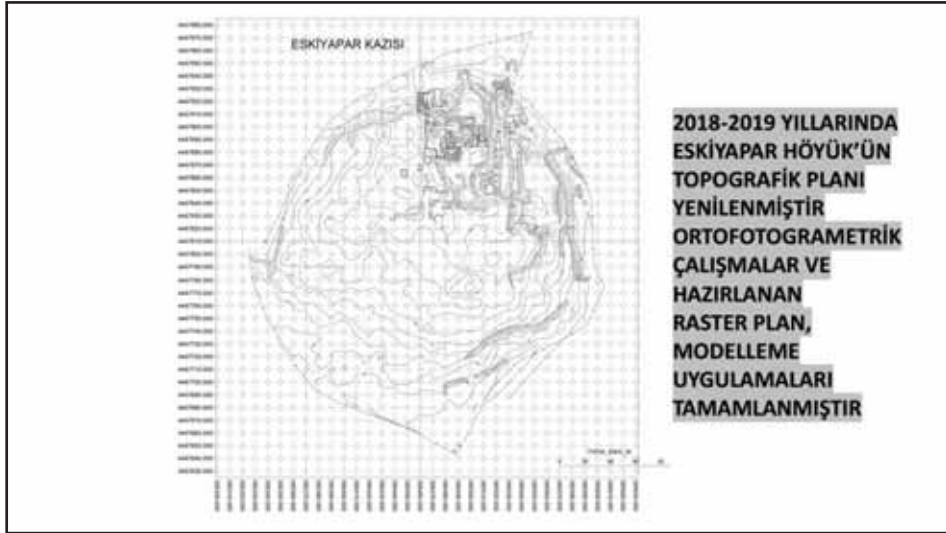
Ankara, s. 521-536.

Süel, A. 1998, *Ortaköy-Sapinuwa Tabletlerinin Tarihlendirilmesi, III. Uluslararası Hititoloji*

Kongresi Bildirileri, Ankara, s. 551-558.

Çizim: 1

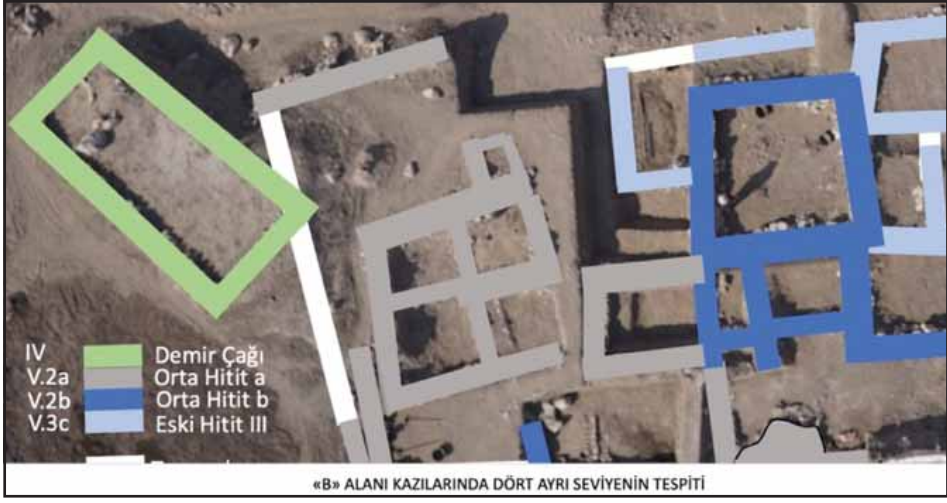
Çizim: 2

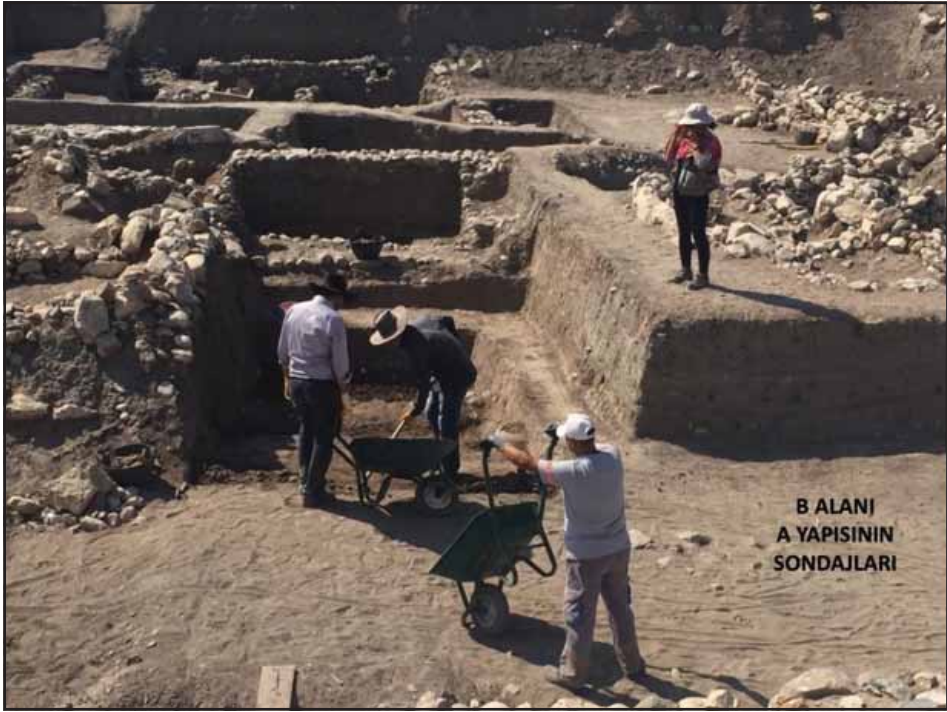
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

DÖNEMLER VE ALT SAFHALARI		ESKİYAPAR	
I	Bizans Çağı ve Sonrası	I	
II	Roma Çağı	II	
III	Helenistik Çağ	II	
IV	Geç Demir Çağı	IV.1	
	Erken Demir Çağı	IV.2	
V	Hitit İmparatorluk Çağı	V.1	
	Orta Hitit Çağı	V.2a	
		V.2b	
	Eski Hitit Çağı	III	V.3a
		II	V.3b
Ib		V.3c.1	
Ia	V.3c.2		
VI	Assur Ticaret Kolonileri Çağı	VI	
VII	Eski Tunç Çağı	III b	VII.1a
		III a	VII.1b
	II	VII.2	
	I	VII.3	

Tablo: 1

KÜLLÜOBA KAZISI 2018 YILI SONUÇLARI

Turan EFE*
Murat TÜRKTEKİ
Erkan FİDAN
Fatma ŞAHİN
Sinem TÜRKTEKİ
Deniz SARI

Yukarı Sakarya ovalarının batı kesiminde, Eskişehir İli, Seyitgazi İlçesi sınırları içinde ve Yenikent Köyü yakınlarında yer alan Küllüoba (Harita: 1), 350x150 m. ebatlarında oval bir höyük olup ova seviyesinden yüksekliği de 10 m. kadardır. Üzerinde belli belirsiz iki koni bulunan yerleşme (Resim: 1), Orta Anadolu'yu Marmara Bölgesi ve dolayısıyla Kuzey Ege ve Balkanlar'a bağlayan çok önemli bir doğal ulaşım yolu üzerinde yer almaktadır. Höyükte Geç Kalkolitik sonlarından Orta Tunç Çağı başına kadar yerleşilmiş olup höyüğün yakın çevresinde ve güneybatıya doğru olan tarlalarda, Geç Helenistik Dönem kalıntıları da saptanmıştır. Höyüğün kuzey kesiminde yüzeye yakın kısımda ise yer yer İslam mezarlarının varlığı bilinmektedir. Höyüğün bulunduğu kesimin tamamının kamulaştırması Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün çabaları sayesinde 2017 yılında gerçekleştirilmiştir. Küllüoba Höyüğü'nde 2018 yılı kazı sezonu çalışmaları Prof. Dr. Turan Efe başkanlığında 17.07.2018-17.08.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

* Prof. Dr. Turan EFE, Emekli öğretim üyesi. İstanbul/TÜRKİYE, E-mail:turan_efe@hotmail.com
Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 11000 Bilecik/TÜRKİYE. murat.turkteki@bilecik.edu.tr
Doç. Dr. Erkan FİDAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 11000 Bilecik/TÜRKİYE, erkan.fidan@bilecik.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ŞAHİN, Çukurova Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Adana/TÜRKİYE, fatmasahin@cu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Sinem TÜRKTEKİ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, 11000 Bilecik/TÜRKİYE, sinem.turkteki@bilecik.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Deniz SARI, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü; 11000 Bilecik/TÜRKİYE, deniz.sari@bilecik.edu.tr

AMAÇLAR

2018 Yılı kazı sezonu çalışmaları; batı yamaçta aşağışehir yapılarının araştırılması, Z 17 Plankaresi'nde Orta Tunç Çağına geçiş döneminin araştırılması, höyük ve yakın çevresinde yapılan yüzey araştırmaları ve kazievinde gerçekleştirilen çalışmalar olmak üzere dört ana başlıkta toplanabilir.

BATI YAMAÇTA AŞAĞIŞEHİR YAPILARININ ARAŞTIRILMASI

T-17 Plankaresi'nde (Plan: 1) 2012 senesinde yapılan çalışmalarda aşağı yerleşmeye ait olduğu anlaşılan ve yüzeye yakın olması nedeniyle planları ortaya çıkartılmış olan iki yapının (Plan: 2) işlevlerinin anlaşılabilmesi ve önceki evrelerdeki durumunun saptanabilmesi amacıyla bu alanda çalışılması planlanmıştır. Bu nedenle çalışmalarımız yapı içlerinin kazılmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Genel olarak, höyüğün batı kesiminde yer alan ve yukarı yerleşmeyi çevreleyen duvara paralel olarak sıralanmış olan aşağışehir yapıları çoğunlukla daha küçük boyutlu ve tek odalı olarak inşa edilmiştir. Yapılar tıpkı yukarı şehirde olduğu gibi ortak avlu etrafında kümelenmiştir.

Yapılan temizlik çalışmalarının ardından plankare içerisindeki üç farklı açmayı bölen "L" şeklindeki araba yolu kaldırılarak Plankare 9.5x9.0 metrelik tek bir açma haline getirilmiştir. Açmanın kuzeybatısında kalan daha küçük yapının 2012 senesinde tespit edilemeyen kuzeybatı duvarı açığa çıkarılmıştır (Resim: 2). Ayrıca söz konusu küçük yapının duvarının bitişiğindeki yapıdan farklı olarak sıvalı olduğu da tespit edilmiştir (Resim: 3). Yapının kuzeybatı duvarının köşesinde bir fırın, ortasında ise bir ocak tespit edilerek belgelenmiştir. Yapının, tabanı tamamen açığa çıkarılmıştır. Küçük yapının içerisindeki derinleşmenin tamamlanmasının ardından yapının ön/sundurma kısmında derinleşmiş ve söz konusu yapıya ait eşik taşları açığa çıkarılmıştır. T 17 Plankaresi'nin kuzey kesimindeki bu küçük yapının içerisinde *in-situ* durumda kaplar (Resim: 4) dışında topuz başı parçaları, *andiron*lar, kırık durumda insan ve hayvan figürünü parçaları (Resim: 5-6) ele geçirilmiştir.

Alanın güneyinde kalan büyük yapının (Resim: 7) içerisinde ve ön kısmındaki sundurmada yapılan çalışmalarda ilk amaç, araba yolunun kaldırılması sebebiyle yüksekte kalan doğu kesimi alanın batısı ile aynı seviyeye getirmek olmuştur. Bu bağlamda öncelikle 2012 yılında açığa çıkartılan yapının kuzeybatı köşesindeki fırın ve fırına ait taşlar ile birlikte çanak çömlek döşeli taban belgelenerek kaldırılmıştır.

Daha sonra yüksekte kalan tüm kesimde yapılan derinleşme çalışmalarında yapının doğu kesiminin yoğun yanık ve küllü, batısının ise yoğun kerpiç döküntülü olduğu tespit edilmiştir. Bu aşamada yapının ortasına denk gelen bir ocak da açığa çıkartılmıştır.

Bu seviyenin ardından yapılan derinleşme çalışmalarında dolgu aynı nitelikte devam etmektedir. Ayrıca bu dolgu içerisinde tabanların birkaç kez yenilendiği anlaşılmaktadır. Duvar örgüsüne bakıldığında da 3 farklı yapı tarzının bulunduğu anlaşılabilmektedir.

Tüm alanın aynı seviyeye getirilmesinin ardından taş duvarlar inilen seviyeye dek takip edilmiş ve temizlenmiştir. Söz konusu duvarlar kuzeybatıdaki küçük yapıdan farklı olarak sıvasızdır. Yapı içerisinde bir kase, *andiron* ve bir adet üst kısmı delikli ince uzun bir bileyi taşı ele geçirilmiştir (Resim: 8). Söz konusu yapının ön/sundurma kısmında yapılan çalışmalarda güney profiline giren bir çöp çukuru tespit edilmiş ve boşaltılmıştır. Sonraki seviyede tüm alanı çukurun taban seviyesine indirmek için derinleşilmeye başlanmış ve güneybatı köşesi çukur tarafından kesilmiş dörtgen planlı kerpiç duvarlı bir silo açığa çıkartılmıştır. Ayrıca alanda üst evreye ait eşik taşı da kaldırılarak bir alt evreye ait eşik taşı açığa çıkartılmıştır.

Bu yapının hemen güneyinde yapıya bitişik olarak inşa edilmiş bir yapı da özellikle planın hava fotoğrafıyla belgelenebilmesi için temizlenmiştir. Bu esnada yapının kerpiç duvarı içerisinde muhtemelen bir yapı adağı olarak yerleştirilmiş olan ağız kapalı şişe biçimli kil nesne de ele geçirilmiştir.

Yapının içerisinde ve ön/sundurma kısmında yaptığımız bu çalışmaların ardından söz konusu alanda İTÇ 1 veya daha erken tabakaların olup olmadığını görmek amacı ile alan bölünerek derinleşilmeye başlanmıştır. Oldukça sert bir dolguya sahip olan dolguda yapılan derinleşmede kuzeybatı güneydoğu doğrultusunda bir taş temel sırasına rastlanmıştır. Söz konusu duvarın, alanın kuzeyinde devam edip etmediğini tespit etmek amacıyla alan genişletilerek derinleşilmiş ve bu kesimde duvar sırasının devamı ile birlikte kuzeydoğu köşesi de açığa çıkartılmıştır. Bu daha erken yapı bir üst evredeki ile aynı doğrultudadır. Yapının iç kısmında yapılan derinleşmede ise ana toprağa ulaşılmıştır. Alanda ayrıca ana toprağa oyulmuş iki adet çöp çukuru tespit edilmiş ve içi boşaltılmıştır. Başlangıçta İTÇ I'e ait olabileceği izlenimi veren bu yapının tamamen açığa çıkartılması ve elde edilen çanak çömlek ile birlikte değerlendirilmesi yapıldığında söz konusu yapının İTÇ II'nin erken evrelerine ait olduğu anlaşılmıştır.

Bu kesimdeki çalışmalar Küllüoba'da İlk Tunç Çağı II'nin orta evrelerinden itibaren bildiğimiz aşağı şehir planlamasının en azından İTÇ II'nin başından itibaren bu kesimde var olduğunun anlaşılması açısından önemli veriler sağlamıştır. Daha önce yerleşmenin güneydoğusunda bildiğimiz İTÇ II'nin erken evresine ait aşağı yerleşme evlerinin, bu sene kazı çalışmalarının yapıldığı kuzeybatı kesimde de yer alması, Küllüoba'da İTÇ II'nin başıyla birlikte çok geniş bir alana yayılan aşağı yerleşme sisteminin varlığını ortaya koymuştur.

Z 17 PLANKARESİNDE ORTA TUNÇ ÇAĞINA GEÇİŞ DÖNEMİNİN ARAŞTIRILMASI

Bir diğer çalışma alanımız olan Z 17 plankaresinde (Plan: 1) başlatılan çalışmaların temel amacı, Küllüoba'da Orta Tunç Çağına Geçiş Dönemine denk gelen II. tabakanın en geç evresi olan II A evresinin mimari kalıntılarını ortaya çıkarmaktır. II A evresine ait mimariye bağlı olmayan taban ve bu evrenin *in-situ* çanak çömleği önceki yıllarda kazısı yapılan ve Z17 plankaresinin hemen doğusunda yer alan Z 18 plankaresinde açığa çıkartılmıştı. 2018 yılı çalışmalarında söz konusu bu tabanın batı yönünde devamını takip etmek ve taban ile bağlantılı mimarisini saptamak hedeflenmiştir. Bu bağlamda Z17 plankaresinin kuzeybatı kesiminde 4x 6.5 m.lik bir alanda çalışmalar başlatılmıştır. Boş homojen dolgunun kazılması sırasında açmanın kuzey tarafında bir yetişkin mezarı batı tarafında ise bir bebek mezarı saptanmıştır. Her iki mezar da basit toprak gömü şeklinde olup höyüğün söz konusu kesiminde daha önce de karşılaşılan İslami Dönem mezarlarıdır. Bebek mezarı 4-5 yaşlarında bir bireye ait olup, oldukça tahrip olmuştur. Yetişkin mezarının ise oldukça iyi korunmuş bir bireye ait olduğu anlaşılmıştır. Yaklaşık olarak yetişkin mezarının seviyesinde yüzeyden 1.30 cm. derinlikte (36.80) başlayan kültür dolgusu içinde OTÇ'ye Geçiş Dönemi çanak çömlek parçaları ele geçmeye başlamıştır. Söz konusu bu seviyede bir taban açığa çıkartılmıştır. Büyük olasılıkla II A evresi tabanı olduğu düşünülen bu taban oldukça kötü korunmuştur.

Devam eden derinleşme çalışmalarında yüzeyden yaklaşık olarak 2 m. derinliğe ulaşılmıştır. Alanın özellikle kuzeybatı köşesinde başlayan ve açmanın büyük bir çoğunluğuna yayılan yoğun bir taş dolgu ile karşılaşmıştır. Herhangi bir mimari düzen vermeyen dağınık haldeki bu taşların olduğu alanın büyük bir tahribat olduğu anlaşılmıştır. Tahribatın yer almadığı alanın doğu tarafında ise tam bu seviyelerde kuzey-güney yönünde uzanan bir taş

dizisi açığa çıkartılmıştır. Söz konusu düzensiz taşlar bir duvar hattı oluşturmuştur. Çoğunluğu doğu profili altında kalan bu duvar açma içinde kuzey güney doğrultusunda yaklaşık 2.5 m. devam ettikten sonra batıya dönmüştür. Batıda açma boyunca yaklaşık 4 m. devam eden duvar batı profili içinde kazılmayan alanda kalmıştır. Batı profilinde yapılan çalışmalarda duvarın batı profili altında kuzeye doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Böylece Mekan 1 olarak adlandırılan mekanın 4 m. uzunluğunda olduğu açık olarak anlaşılmıştır. Ancak kazılan alan içinde 3 m. genişliği saptanan mekanın kuzey kısmı kazılmayan alan içinde kaldığı için tam genişliği saptanamamıştır.

Alanda yapılan derinleşme çalışmaları sırasında söz konusu bu mekanın (Resim: 9) OTÇ'ye Geçiş Dönemi II B ve II C evrelerinde kullanıldığı anlaşılmıştır. Her iki evre de mekan içine hem doğu hem de güney duvarı boyunca, duvara dayandırılmış olarak yapılmış oturma ya da yatma (?) yeri olarak kullanılmış olan platformlar yapılmıştır. Yaklaşık 40-50 cm. genişliğe sahip olan bu sekiler bir sıra düz taş ve bir sıra kerpicingin üst üste yerleştirilmesi sonucu yapılmıştır. Her iki evrede de kullanılan Mekan 1'in doğu ve batı duvar kalınlığı saptanamamış olmakla birlikte güney duvarında en geniş yeri 50 cm.dir. Orta boy taşlardan yan yana iki sıra halinde örülmüş olan duvarın yapımında taş aralarında birleştirici yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmıştır. Mekanın duvarları en yüksek yerde 12 taş sırası ile yaklaşık 2 m. korunmuştur. Mekan 1'in güney duvarında iki bezemeli pişmiş toprak ağırşak ve bir adet işlenmiş aşık kemiği bir arada duvar içinde ele geçmiştir. Büyük olasılıkla bu buluntular temellere adak olarak bırakılmış eşyalar olmalıdır.

Derinleşme çalışmaları sırasında evreler arası ayrımlar tabanlar sayesinde net olarak saptanabilmiştir. Daha sonra Z 17 açmasında II B ve II C evrelerine ait sekiler kaldırılarak derinleşme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında Mekan 1 duvarlarının altında hemen hemen aynı doğrultuda yapılmış olan II D ve II E evrelerinde kullanılmış olan mekanın duvarları saptanmıştır. Bu mekanın kuzey ve doğu duvarları kazılmayan kısım altında kalmış olmakla birlikte batı duvarı açmada profil yüzeyinde ortaya çıkarılabilmektedir. Batı profilinden takip edilen duvar güneyde köşe yaparak doğuya doğru devam etmekte ve daha sonra üst evre duvarları altına girmektedir.

Yine üst evrelerde olduğu gibi bu evrelere ait mekan içinde de platform/sekilerin duvar kenarlarına yapıldığı anlaşılmıştır. II D evresine ait sekiler arasında mekanın güney doğu köşesinde yaklaşık 50 cm. çapında küçük bir silo saptanmıştır. Silonun içinden herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Sonuç olarak Z17 plankaresindeki 2018 yılı çalışmalarında yüzeyden yaklaşık olarak 5.5 m. derinliğe inilmiştir. Homojen dolgudan sonra Küllüoba OTÇ'ye Geçiş Dönemi'nin tüm evreleri (IIE-IIA) saptanmıştır. Yaklaşık olarak 3.5 m.lik yükseklikte dolguya sahip olan OTÇ'ye Geçiş Dönemi'nin tüm evreleri tabanları ve yenileme evreleri ile birlikte bulunmuştur. OTÇ'ye Geçiş Dönemi dolgusu içinde yaklaşık 4x3 m. ölçülerinde bir mekan açığa çıkartılmıştır. Söz konusu bu mekanın II E, D, C ve B evrelerinde yenilemeler ile birlikte kullanıldığı anlaşılmıştır. Ancak mimarisi henüz açığa kavuşturulamayan II A evresinde bu mimarinin kullanılıp kullanılmadığı belirgin değildir.

HÖYÜK VE YAKIN ÇEVRESİNDE YAPILAN YÜZEY ARAŞTIRMALARI

2018 yılı kazı çalışmaları sırasında gerçekleştirilen bir diğer araştırma höyük ve yakın çevresinde yapılan yüzey araştırmasıdır. Bunun amacı Küllüoba'da ilk yerleşilen dönemden terkedilişine kadar olan farklı dönemlerdeki yerleşimlerin boyutlarını saptamaya çalışmaktır.

Küllüoba höyüğünün bugüne kadar kazılmış alanların etrafında 50x50 metrelik plankareler oluşturulmuş ve bu plankareler numaralandırılmıştır (Resim: 10). Arazide toplamda 9650x50 metre kare alan (24 hektar) taranmıştır. Bu tarama faaliyetlerinde arazinin mevcut bitki durumu bazı noktalarda noktada çanak çömlek parçası toplanmasını imkânsız kılmıştır.

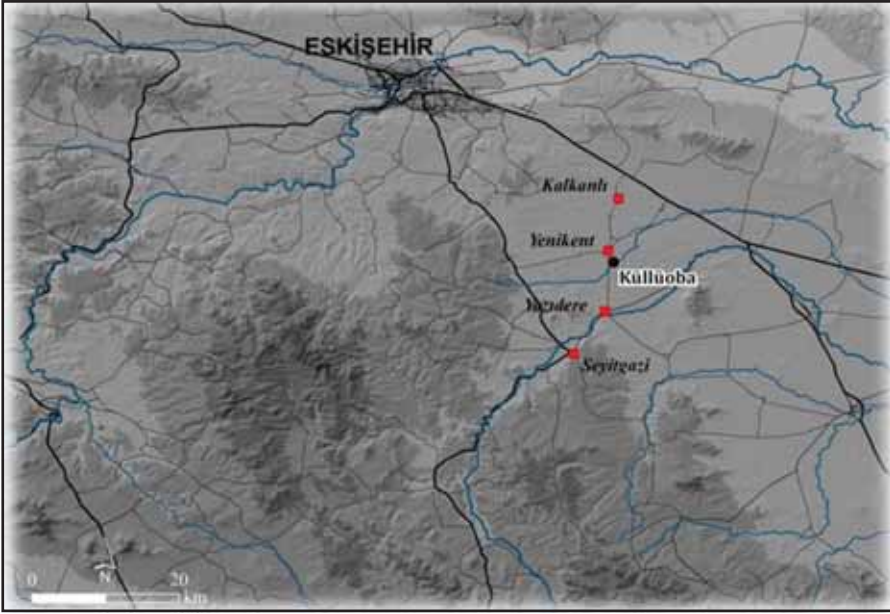
Yüzey görünürlüğü ve toplam çanak çömlek parça sayısının değerlendirilmesi sonucu (toplam keramik x100/görünürlük) coğrafi bilgi sistemi ile yapılmış bir harita oluşturmak mümkün olabilmektedir. Buna göre malzeme beklendiği gibi höyük üzerinde ve kuzeydoğu kesimde yoğunlaşmaktadır. Buna rağmen höyüğün 600 m. uzağında ve hatta araştırılan alanın gerisinde de azımsanmayacak oranda çanak çömlek bulunmaktadır

Bu çalışma sırasında saptanan bulgular önümüzdeki yıllardaki çalışmalar için bir veri oluşturmuştur. Bu örneklerden birisi İlk Tunç Çağında bölgenin mezar geleneğinde varlığını bildiğimiz *pithos* gömülerinin olası konumlarının tespit edilmesi hakkında bir ipucu verebilecek gibi görünmektedir (Resim: 11).

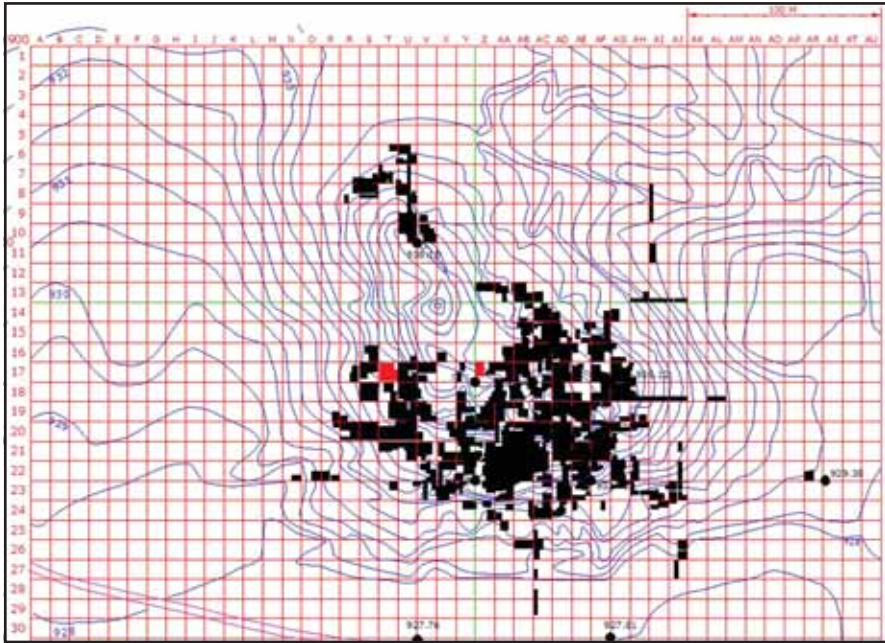
KAZI EVİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

2018 yılında kazı evindeki depo düzenleme çalışmaları da sürdürülmüştür. Diğer yandan arkeozooloji çalışmaları Dr. Can Yumni Gündem'in danışmanlığında yüksek lisans öğrencisi Ebedin Emlük tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kazı alışmaları sonrasında arazide çalışılan alan çevresinde kazı başında temizlik çalışmalarında açılan duvarlar, jeotekstil ile kapatılarak koruma altına alınmıştır. 2017 yılında kazılarımızda bakanlık temsilcisi olarak görev alan Yeliz Demiröz Aktaş'a uyumlu çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. Ayrıca kazılarımıza katılarak emek veren tüm öğrencilerimize, 2017 yılı çalışmalarımıza destek sağlayan başta Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere Bilecik şeyh Edebalı Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri'ne ve Tekfen Holding'e teşekkürlerimizi sunarız.

Harita 1: Küllüoba'nın konumu.

Plan 1:1996-2018 yılları arasında çalışılan alanlar (kırmızı renkli alanlar 2018 yılında çalışılan alanları göstermektedir).

Plan 2: Küllüoba İTÇ II yerleşmesi planı.

Resim 1: Küllüoba hava fotoğrafı (kuzeyden).

Resim 2: T 17 plankaresinde saptanan aşağışehir yapısının kuzey kesimi.

Resim 3: Aşağışehir yapısının sıvalı duvarları ve eşik kısmı.

Resim 4: Aşağışehir yapısının içinden gaga ağızlı testi.

Resim 5: Aşağışehir yapısının içerisinde hayvan figürünü parçası.

Resim 6: Aşağışehir yapısının içerisinde insan figürünü parçası.

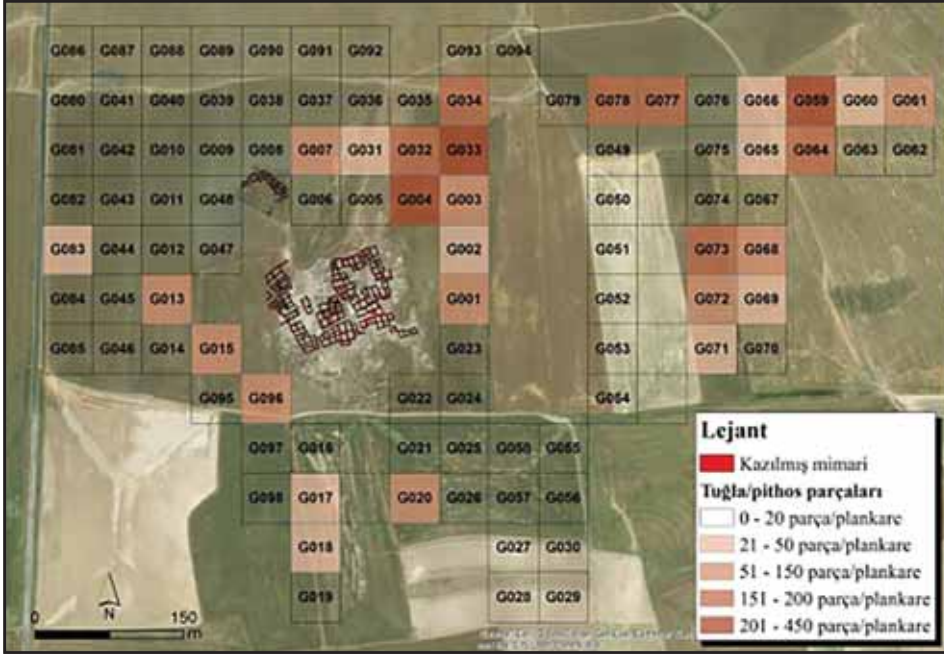
Resim 7: T 17 plankaresinde saptanan aşağışehir yapısının güney kesim.

Resim 8: Aşağışehir yapısının içerisinde ele geçirilen bileytaşı.

Resim 9: Z 17 plankaresinde saptanan Orta Tunç Çağına geçiş dönemi yapısı.

Resim 10: Yoğunlaştırılmış yüzey araştırmasında taranan alanlar ve tuğla/pithos parçalarının dağılım haritası.

KASTABALA KAZI ÇALIŞMALARI 2018

Turgut Hacı ZEYREK*

Ali Nadir ZEYREK

Kastabala antik kenti Osmaniye kent merkezinin 25 km. kuzey-kuzeybatısında, Kazmaca – Kesmeburun ve Bahçe köylerinin sınırları içerisinde yer alan vadi ve vadinin batı yönünde açıldığı ovada gelişir¹. Ceyhan Nehri (Pyramos) ise kentin yaklaşık 3 km. kuzeyinden akar. Kentin *territoriumu* sınırları güneyde Ceyhan Nehri, kuzeyde Karatepe, batıda Kırmıtlı Kuş Cenneti arasında genişleyen verimli ovayı kapsar².

“Kültür ve Tabiat Varlıkları ile İlgili Olarak Yapılacak Araştırma, Sondaj ve Kazılar Hakkında Yönerge” hükümlerine uygun biçimde Kastabala’da önceki yıllarda (2009, 2011-2017) sürdürdüğümüz ve halen devam eden kültür varlıkları ile ilgili çalışma alanlarımızda açığa çıkarılan taşınmaz kültür varlıklarının doğa ve kenti ziyaret eden insanlar kaynaklı tahribatın önlenme-

* Prof. Dr. Turgut Hacı ZEYREK, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-61080 Trabzon/TÜRKİYE, zeyrekturgut@gmail.com

Dr. Ali Nadir ZEYREK, Kastabala’da sürdürdüğümüz arkeolojik çalışmalarımızın her aşamasında ekip üyesi olarak görev almış, Kastabala çalışmalarımızın gerçekleşmesi ve başarıyla sonuçlanmasında bilgi, deneyimi ile bilimsel katkı sunmuştur. Kastabala antik kentinde geliştirdiği araştırma projesi ile kentin arkeolojisi hakkında eksik bilgileri tamamlayıcı nitelikte özgün sonuçlar ortaya koymuştur.

1 Doç. Dr. Rifat Eser KORTANOĞLU, Kazı Başkan Yardımcısı.

Dr. Öğr. Üyesi Müge Savrum KORTANOĞLU, Kazı Bşk. Vekili.

2 Kastabala antik kentinde kazı ve temizlik çalışmaları Bakanlar Kurulunun 17/12/2012 Tarihli ve 2012/4077 Sayılı Kararlı İzin ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ile T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi adına sürdürülmektedir. Her yıl olduğu gibi Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sağlamış olduğu bütçe ile gerçekleştirilen 2018 yılı çalışmalarımız Karadeniz Teknik Üniversitemizde BAP 04 Araştırma Alt Yapı Projesi (07/11/2017 tarih ve SBA-2017-7215 nolu “Kastabala Antik Kenti-2018” isimli proje) kapsamında da desteklenmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 26/06/2018 tarih ve 94949537-160.01.01(80)-536768 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Kazı ve Sondaj Ruhsatnamesi ve izniyle öngörülen projesine uygun biçimde Osmaniye İli, Merkez İlçe, Kesmeburun-Kazmaca ve Bahçe köylerinin sınırları içerisinde yer alan Kastabala Antik Kenti’nde gerçekleştirilmiş ve sonuçlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığına, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Kazılar Daire Başkanlığına, Kazılar Şube Müdürlüğüne, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Süleyman Baykal’a ve Üniversite Senatosu üyelerine, Edebiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Temel Öztürk’e, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün Sayın yetkililerine, Osmaniye Valisi Sayın Ömer Faruk Coşkun’a, Osmaniye İl Özel İdaresi Genel Sekreteri Sayın Mehmet Yanık’a, Osmaniye il Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne, Osmaniye Müze Müdürlüğü’ne ve Bakanlık Temsilcisi Sayın Oğuz Gezzin’e teşekkürü borç biliriz.

si, ayrıca taşınmaz kültür varlıklarının korunması hususunda acil önlemler alınması, bu önlemler kapsamında ivedilik gerektiren çalışmaların gerçekleştirilmesi amaçlı olarak 2018 yılı için öngörülen programa uygun biçimde gerçekleştirilmiştir.

2018 yılı Kastabala antik kenti çalışmalarımız Kastabala Vadisi'nin kuzey yamacında batıda örenyeri ziyaretçi parkından başlayan, doğuda kale tepesini ve tiyatroyu da içine alacak bir alanda, ayrıca tiyatroya paralel konumda Kastabala Vadisi'nin güney yamacına dayalı biçimde vadi tabanına inşa edilen hamam yapısında çevre düzeni, koruma, restorasyona hazırlık, konservasyona hazırlık, yayın ağırlıklı çalışmalarımıza 2018 yılı için Kastabala'da alanda gerçekleştirilmesi öngörülen çalışma programına uygun olarak devam edilmiştir.

Kastabala antik kentinde vadinin kuzey yamacında, ziyaretçi park alanı ile Kuzey Kilise arasında ayakta duran sütunların ve sütunların üzerinde yükseldiği *stylobatın*, *sterobat* ve sütun kaidelerinin, sütun tamburlarının taşıyıcılık vasfını tümüyle kaybettiğinin gözlemlendiği; sütunlu caddede konumlanmış sütunların gerek kaidelerinde gerekse sütun tamburlarında ve başlıklarında olumsuz doğal etkenlerle kırıklar, çatlaklar, çatlamlar ve zamana dayalı doğal tahribat sonucu çatlaklar ayrıca zamana dayalı doğal tahribat sonucunda büyük oranda eksikler bulunduğu; sütun kaidelerinin bütünsel olarak doğal etkenler ile aynı zamanda kullanılan taşın doğal yapısından kaynaklı derin kılcal çatlakların açılması ve genişlemesi ile bütünsel anlamda tümüyle kılcal çatlaklara sahip olduğu; bazılarında çatlakların bütünsel parçalar halinde açıldığı; bazılarında ise koplamlar başladığının görüldüğü; sütun gövdelerinin/ sütun tamburlarının bütünsel olarak doğal etkenler ile aynı zamanda kullanılan taşın doğal yapısından kaynaklı doğal kılcal çatlakların açılması ve genişlemesi ile bütünsel anlamda tümüyle kılcal çatlaklara sahip olduğu; bazılarında çatlakların bütünsel parçalar halinde açıldığı; bazılarında ise koplamlar başladığı Kastabala heyet üyesi ve kazı başkan yardımcısı Doç. Dr. Eser Kortanoğlu ve Kazı Başkan Vekili Dr. Öğr. Üyesi Müge Savrum Kortanoğlu tarafından tespit edilmiştir. Arz edilen nedenlerle gerekli önlemlere yönelik çalışmalar tehlike arz eden sütunların çevresinde gerekli can güvenliği önlemlerinin ivedilikle sağlanması ve devamlılığının izlenmesi hususunda Osmaniye İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği'nden, Osmaniye Valilik Makamı'ndan, Osmaniye Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nden, Osmaniye Müze Müdürlüğü'nden, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'nden, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Kültür Varlıkları ve

Müzeler Genel Müdürlüğü'nden 08/082018 tarihli yazılarımız ile yardım ve destek talep edilmiştir.

Kastabala Vadisi'nin kuzey yamacında inşa edilen tiyatronun batı *parado*-su önünde ve batı *paraskenionu* güney dış bölgesinde önceki kazı sezonlarında kültür tabakası stratigrafi tespit çalışması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanlar tiyatronun planı ile ilgili eksik bilgilerin tespiti amaçlı gerçekleştirilmiştir. *Paraskenion* dış bölgesindeki derin sondaj çalışması ise vadinin kuzey yamacındaki sokak sisteminin güney ucunda gerçekleştirilen derin sondaj bulguları ile paralellik tespiti amaçlı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar Kastabala Vadisi'nin kültür tabakaları vadi yamaçlarında kesintisiz yerleşim olduğundan ve her yerleşim tabakası bir öncekini tahrip ettiğinden tiyatro bölgesi daima varlığını koruduğundan tercih edilmiş olup, kentin kültür tabakası stratigrafisi ile ilgili önemli tespitlere yardımcı olmuştur. Kazı başkanlığımızca (Prof. Dr. Turgut Hacı Zeyrek) ilgili makamlara ziyaretçi için can güvenliği tehlikesi hususuna önemle işaret edilmesi ve önceki sezonlarda çalışılan ve sonuçlanan sondaj çukurlarının tümünün dolgu malzemesi ile kapatılması hususu arz edilmiştir. 2018 Kastabala kazı ve araştırma sezonu sonlandırdıktan sonraki bir tarihte (25/12/2018) tiyatronun güneybatı bölgesindeki iki sondaj çukurunun dolgu malzemesi ile kapatılması Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yazılı talimatına uygun biçimde Osmaniye Müze Müdürlüğü'nce gerçekleştirilen organizasyon ve denetim ile gerçekleştirilmiştir.

2009, 2011-2018 Kastabala çalışmalarından elde edilen arkeolojik bulgu ve buluntular henüz rölöve, restitüsyon çalışmaları için yeterli olmamakla beraber Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Nida Naycı rölöve, restitüsyon ve restorasyona yönelik uygulamalara yönelik inceleme, belgeleme, değerlendirme çalışmalarına 2011 yılında başlamış olup, devam eden alan çalışmalarından bulgu ve buluntular ışığında çalışmalara 2018 yılı için öngörülen programımıza uygun biçimde Doç. Dr. Nida Naycı tarafından devam edilmiştir.

Kastabala'daki 2018 yılı çalışmalarımız önceki yıllarda da olduğu gibi öngörülen projemize uygun biçimde çevre düzeni, koruma, restorasyona hazırlık, konservasyona hazırlık, yayın ağırlıklı olarak gerçekleştirilmiştir.

Depremler vd. doğa kaynaklı tahribatlar, özellikle kentin tüm genelinde yoğun tarımsal faaliyetler mimariye ait yapı kalıntılarının tahribine, kültür tabakalarının erozyonuna ve yok olmasına neden olmuştur. Söz konusu doğa ve insan kaynaklı tahribatlar kentin genelinde önceki yıllarda oldu-

ğu gibi 2018 yılında da artan hızla devam etmiştir. Kastabala antik kentinin önemli kısımlarından olan bu caddenin daha fazla zarar görmesinin önüne geçilmesi, yönünde çalışmalarımıza önceki yıllarda olduğu gibi 2018 çalışma sezonumuzda da devam edilmiştir. Sütunlu caddenin kısmen şahus mülkiyesi sınırları içerisinde kalan parsellerde genişlemesi ve bu parsellere de birden fazla varisin ortak olması, bunlardan bazılarının da vefat etmiş olmasından kaynaklı mülkiyet sorunu caddedeki rölöve ve restitüsyon çalışmalarımızı sürdürmemize ve sonuçlandırmamıza engel olmaktadır.

2018 kazı ve araştırma sezonunda Kastabala'da öncelikli olarak antik kentin sayısal planının çıkarılmasına yönelik çalışmalarına, antik kentin cadde sokak sistemi, yüzeyde görülen mimariye ait bulgu ve buluntuların belgelenmesi, kültür tabakalarının stratigrafi tespiti, insan ve doğa kaynaklı tahribata karşı basit koruma önlemleri, mülkiyet sorunu çözümü işleri ile birlikte devam edilmiştir. 2009-2016 kazı ve araştırma sezonlarında kentin farklı merkezlerinde kentin kültür dokusunun kronolojisini tespit amaçlı stratigrafi tespit sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışma alanlarından biri de *propylon – nymphaeum* - Anıt Mezar (?) olarak adlandırılan 3 yapı evresine sahip anıtsal bir yapıya ait kalıntıların tespit edildiği sondaj alanıdır. Bu amaçla *propylon-nymphaeum*-Anıt Mezar (?) olarak adlandırılan proje alanına ilişkin belgeleme-restitüsyon-restorasyon projeleri çalışmasına 2018 yılında da devam edilmiştir. 2009-2012 yılları arasında sondaj çalışmaları ile açığa çıkarılan bu alanın kalıcı olarak korunmasını sağlamak üzere; yapı kalıntılarının atmosferik koşullara ve eğimden kaynaklanan yağış drenajına karşı korunmasına yönelik önemler ve müdahalelerin tanımlanması öngörülmüştür. Bu kapsamda, önceki sezonlarda başlanan mimari belgeleme (rölöve) çalışmaları 2018 yılında da sürdürülmüştür³.

I- ÇEVRE DÜZENLEME PROJESİ VE UYGULAMASI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2018 yılı kazı çalışmaları kapsamında rekonstrüksiyonu yapılabilecek nitelikteki yapılardan mimari kesit alınarak belgeleme çalışmaları gerçekleştirileceği öngörülmüştür. Ancak yedinci kazı sezonu tamamlanan Kastabala çalışmalarımızda tespit edilen yapılarda tam rekonstrüksiyonlarını yapmaya

³ Belgeleme çalışmalarının her aşaması Sayın Doç. Dr. Nida NAYCI danışmanlığında ve onun yapıcı, özverili, profesyonel katkıları ile gerçekleştirilmiştir. Bu vesileyle kendilerine teşekkürü borç biliriz.

yeterli somut bulgu ve buluntu henüz elde edilememiştir. Antik kentte mevcut arkeolojik buluntular yardımıyla çevre düzeni, koruma, ileriye dönük restorasyon ve konservasyona hazırlık çalışmaları amaçlı ön büro çalışmaları ve alan çalışmalarına 2018 Kastabala çalışma sezonunda da devam edilmiştir.

Antik kentin ören yeri statüsüne kavuşturulabilmesi için şart olan kazı sonuçlarını da içeren Kastabala Çevre Düzenleme Projesi'nin bürokrasisi, mera alanı vasıfıyla bölgede gerçekleştirilen kadastro çalışmaları sonrası şahıs mülkiyetine kaydedilen parsellerin yeniden kamulaştırılması çalışmaları ve bürokrasisi ile birlikte devam etmektedir.

II-BELGELEME ÇALIŞMALARI

Kastabala antik kentinde 2009, 2011-2017 yıllarında sürdürülen dokümantasyon ve arşiv belgeleme çalışmalarına 2018 kazı ve araştırma sezonunda da devam edilmiştir.

2009-2015 kazı çalışmalarından elde edilen bulgu ve buluntular bugüne kadar Kastabala hakkında tüm bilgi, bulgu ve belgeler ile birlikte Ali Nadir Zeyrek'in 2016 yılında başarı ile sonuçlanan doktora tez çalışmasına⁴ konu seçilmiş, söz konusu tez kapsamında değerlendirilmiş, özgün sonuçlar ortaya koyulmuş, arkeoloji bilimi dünyasının bilgisine/ilgisine sunulmuştur. İngilizce hazırlanan doktora tezinin Türkçe çevirisi 2018 yılında kitap olarak yayınlanmıştır⁵.

Kastabala antik kentinde 2009 yılında ilk kez tarafımızdan başlatılan ve halen sürdürdüğümüz sistemli bilimsel kazı ve araştırma çalışmalarımızdan bulgular yardımıyla elde ettiğimiz tespitlerimiz aktif sismik depremlerin Kastabala'nın şehircilik tarihinin her döneminde büyük tahribatlarla sonuçlanan felaketlere sebebiyet verdiğini somut bulgu ve buluntular ile ortaya koymuştur. Kilikia Bölgesinin diğer kentleri ile karşılaştırıldığında söz konusu bu doğal afet bölge genelinde olumsuz yaşamı bir yaşamı işaret eder . Ancak mevcut bulgu ve buluntularımız kentin farklı merkezlerinde henüz sadece stratigrafi tespiti amaçlı araştırma ve çalışmalarımızı sürdürdüğümüz sondaj kazı alanlarından elde edilenler ile sınırlı olup, kentteki deprem kay-

⁴ Dr. Ali Nadir ZEYREK, "Hierapolis-Castabala: The Urban Development in A.D. 1st to 3rd Centuries", Alma Mater Studiorum Università di Bologna/İtalya, Dottorato di ricerca in Archeologia e storia dell'arte, Danışman: Prof. Dr. Sandro de MARIA, Bologna, 2016.

⁵ Ali Nadir ZEYREK, *Hierapolis-Kastabala (İ.S. 1. – 3. Yüzyılda Kentsel Gelişim)*, Ege Yayınları, İstanbul, 2018 (ISBN 978-605-9680-80-6).

naklı yıkımları/tahribatları arkeolojik açıdan kapsamlı biçimde tanımlamak, kent genelindeki deprem hasarının sistematik analizini gerçekleştirmek, tarihlemek, deprem tahribatı ile bağlantılı sosyo-ekonomik bilgi sunmak henüz mümkün değildir. Antik kentin yapılarından kuzey sütunlu caddenin sütunlarının belirli bir yönde devrilmiş olması, tiyatronun *cavea* basamaklarının kayması şu an için kentteki deprem tahribatlarının somut izlerini taşıyan unsurlardan bazılarıdır.

III-KORUMA UYGULAMA ÇALIŞMALARI

2018 yılı Kastabala çalışmalarımızda her yıl olduğu gibi 2018 yılında da korumaya önem verilmiştir. Konunun uzmanı yetkin bilim insanlarının bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmış, çalışmalara ve uygulamalara bilimsel destek sunmuşlardır. Osmaniye Müze Müdürlüğü ve Bakanlık Temsilcisi başta olmak üzere konusunda yetkin bilim insanlarının bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmış, onların görüş ve onayları alınmıştır. Sondaj alanlarında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın uygun görüşleri çerçevesinde mevcut durumun korunması benimsenmiştir.

Acil koruma ve can güvenliği tehlikesi oluşturan sütunlu caddede Kastabala ekip üyesi uzmanlarımız Doç. Dr. Eser Kortanoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Müge Savrum Kortanoğlu tarafından sütunlu caddede sürdürülen koruma ve sütunların ayağa kaldırılması amaçlı ön inceleme çalışmalarında tespit edilen ve hususlar Osmaniye İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği'ne, Osmaniye Valilik Makamı'na, Osmaniye Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'ne, Osmaniye Müze Müdürlüğü'ne, Adana Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, T.C. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne arz edilmiştir. Konu içeriğinde,

1- Caddenin güneyinde ayakta duran sütunların ve sütunların üzerinde yükseldiği *stylobat*, *sterobat* ve sütun kaidelerinin taşıyıcılık vasfını tümüyle kaybettiği gözlemlendiği; Sütunlu Caddede konumlanmış sütunların gerek kaidelerinde gerekse sütun tamburlarında ve başlıklarında olumsuz doğal etkenlerle kırıklar çatlaklar, çatlamlar ve zamana dayalı, doğal tahribat sonucunda büyük oranda eksikler bulunduğu;

2- Sütun kaidelerinin bütünsel olarak doğal etkenler ile aynı zamanda kullanılan taşın doğal yapısından kaynaklı derin kılcal çatlakların açılması ve genişlemesi ile bütünsel anlamda tümüyle kılcal çatlaklara sahip olduğu, bazılarında çatlakların bütünsel parçalar halinde açıldığı, bazılarında ise kopmalar başladığının görüldüğü;

3- Sütun gövdelerinin/sütun tamburlarının bütünsel olarak doğal etkenler ile aynı zamanda kullanılan taşın doğal yapısından kaynaklı derin kılcal çatlakların açılması ve genişlemesi ile bütünsel anlamda tümüyle kılcal çatlaklara sahip olduğu, bazılarında çatlakların bütünsel parçalar halinde açıldığı, bazılarında ise kopmalar başladığı görüldüğü; arz edilen nedenlerle gerekli önlemlere yönelik çalışmalarımızın ağırlıklı olarak tehlike arz eden sütunların çevresinde gerekli can güvenliği önlemlerinin ivedilikle sağlanması ve devamlılığının izlenmesi hususunda destek ve delaletin kazı başkanlığımıza sağlanması talep edilmiştir.

4- Önceki yıllarda kazı ve sondaj çalışmaları sürdürülen tüm kazı ve sondaj alanlarında gerekli her türlü koruma önlemleri alınarak, ayrıca ziyaretçilerin güvenliği için gerekli uyarı levhaları sabit olmayan dubalara monte edilmiş halde ziyaretçilerin alana ilk ulaştıkları bölgeye, sondaj alanları çevresine, tiyatro içi ve çevresine, kazı alanları ve çevresine, Kastabala Vadisi'nin kuzey yamacındaki sütunlu caddenin güney galerisinin sütun sıralarını kuzey ve güney yönlerinde batı doğu aksında iki yandan aralarında belirli bir mesafe bırakıp yerleştirilerek, kale eteği çevresine de bu uyarı levhalarından çok sayıda yerleştirilmiş olarak, diğer tüm güvenlik tedbirleri sağlanarak, ayrıca iklimsel anlamda alanda sondaj alanlarında yağışların ve yoğun kullanılan hormon etkili tarım ilaçlarının zararlı etkilerinin kazısı yapılmış arkeolojik alanlarda bitki örtüsünün hızla yetişip yüksek boya erişmesi tehdidi söz konusu olduğundan 2013 kazı sezonunda sondaj alanları dönemin Bakanlık Temsilcisi ve dönemin Osmaniye Arkeoloji Müze Müdürü'nün yoğun talep ve isteklerine uygun biçimde belirlenen malzeme ile üzerleri kazı başkanlığımızın onayıyla kapatılmış haldeyken takip eden her çalışma sezonunda olduğu gibi 2018 yılında da Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisinin de uygun görüşü, denetiminde ve kontrolünde Kastabala kazı başkanlığımız tarafından yıpranmış kısımların yenilenmesi hem de üstü branda ile kapatılmış alanların havalandırılmaları sağlanarak, kapatılan brandalardan doğa koşullarında parçalananları yenilenip eski haline getirilerek alanların koruma altında tutulması da Prof. Dr. Turgut Hacı Zeyrek ve bakanlık temsilcisi Oğuz Gezgin'in ortak kararı ile sağlanmıştır.

Resim 1: Kuzey Sütunlu Cadde, sütun.

Resim 2: Kuzey Sütunlu Cadde, sütun.

Resim 3: Kuzey Sütunlu Cadde, sütun.

Resim 4: Kuzey Sütunlu Cadde, sütun.

Resim 5: Kuzey Sütunlu Cadde, rölöve çalışması.

Resim 6: Kazı ekip üyeleri.

Resim 7: Bitki temizlik çalışması.

Resim 8: Bitki temizlik çalışması.

Resim 9: Bitki temizlik çalışması.

Resim 10: Tiyatro.

Resim 11: Tiyatro sondaj kapatma çalışması.

Resim 12: Tiyatro sondaj kapatma çalışması.

Resim 13: Kastabala vadi yamacında yangın.

Resim 14: Kastabala vadi yamacında yangın.

UZUNCABURÇ/DIOCAESAREA ANTİK KENTİ KAZISI 2018

Ümit AYDINOĞLU*

Diocaesarea (Uzuncaburç) antik kenti Mersin İli Silifke İlçesi'nde, Silifke'nin yaklaşık 25 km. kuzeyindeki Uzuncaburç Mahallesi içerisinde yer almaktadır. Antik kent, iyi korunmuş arkeolojik kalıntılarıyla öne çıkar ve Hellenistik, Roma ve Geç Antik Dönem eserlerini barındırır. Silifke ve Erdemli arasında kalan bölge Hellenistik Dönemde bir "Rahip Krallık Hanedanlığı" tarafından yönetilir ve bu yerleşim bu dönemde Olba olarak adlandırılan bölgenin idari ve dini merkezi rolünü üstlenir. Bölge bu dönemde yerel Teukrid Sülalesi tarafından idare edilir. Hellenistik Dönemde antik kentte Zeus Olbios Tapınağı dışında, beş katlı, konut ve savunma amaçlı bir kule ve piramidal çatılı bir anıt mezar inşa edilmiştir. Bu dönemde bu alan, görkemli anıtsal yapıları ile birlikte Teukridler Hanedanı'nın Tapınak Devleti'nin merkezini oluşturmuştur. Zeus Olbios Tapınağı'nın etrafında gelişen kent Roma İmparatorluk Döneminde anıtsal karakterine kavuşur. Bir öneriye göre antik kent M.S. 1. yy. başında, diğerine göre ise Flaviuslar Döneminde (M.S. 69-96) bu değişimini gerçekleştirmiştir. Bu alanda gerçekleştirilecek olan arkeolojik kazılar, antik kentin sahip olduğu arkeolojik potansiyeli ortaya çıkaracak olması açısından önemlidir¹.

Antik Kentteki Yapılar

Antik kent önemli yapılarla bezelidir. Zeus Olbios Tapınağı antik kentin erken yapılarından biri ve belki de tarihsel olarak en önemlisidir. Yapı, Korint sütun başlıklı peripteral bir tapınaktır. 39,70 x21,20 m. ölçülerindeki tapınağı çevreden, ön ve arkasında 6, yan cephelerde 12 sütun korunmuş du-

* Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniv. Fen Edebiyat Fak.Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü 33343 Mersin/TÜRKİYE.

¹ 2018 yılı çalışmaları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve maddi katkısıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Mersin Valiliği de maddi katkı sağlamıştır. Kazılar Silifke Müze Müdürü V. İbrahim Sezen başkanlığında Doç.Dr. Ümit Aydınoglu'nun katılımlıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda Silifke Müzesi uzmanları Uğur Taş, Süleyman Kaplan, Özgür Topbaş, Yunus Emre Gözen görev yapmışlardır.

rumdadır, ayrıca bir *temenos* duvarı ile çevrilidir. Tapınağı çevreleyen *temenos* duvarı kuzey cepheye 6 metreden fazla yükseklikte korunmuştur. Hellenistik kule *isodomik* taş örgüsüne sahiptir, 22,50 m. yüksekliğinde ve 12,50x15,70 m. ebatlarındadır. Kule'nin en az beş katlı olduğu bilinir, üçüncü kata kadar taş merdivenlere sahiptir. Kule Geç Antik Döneme kadar onarılarak kullanılır. Kule üzerindeki yazıttan, kulenin Tarkyaris'in oğlu Teukros tarafından yapıldığı anlaşılır ve yapı M.Ö. 2-1. yüzyıla tarihlenir. Piramidal çatılı mezar anıtı 16 m. yüksekliğinde korunmuştur ve piramidal çatı örtüsüne, dar ve dörtgen biçimli bir girişe ve bir mezar odasına sahiptir. *Triglif metop* dizisi ve diğer bazı üst yapı elemanlarının karşılaştırılmasıyla anıt mezar için M.S. 1. yüzyıl tarihi önerilmektedir. Podyumlu Tapınak Zeus Olbios Tapınağı'na ait *temenos* duvarının doğusunda, kuzeydoğu-güneybatı yönüyle konuşlandırılmıştır. Yapının sadece kuzey ve güney uzun kenarlarına ait podyum blokları korunmuştur. Güney uzun kenarının podyumlu alt yapısı, buradaki bir yörük evinin evin altında kalmıştır. Zeus Olbios Tapınağı'nın *temenos* duvarı, podyumlu tapınağın arka duvarı olarak kullanılmıştır. Tapınağa ait olduğu düşünülen iki plaster Korinth tipi başlık parçaları M.Ö. 10 – M.S. 10 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Tiyatro ve Sütunlu Cadde antik kentin iyi korunmuş yapıları arasındadır. 10,40 m. genişliğindeki sütunlu cadde, tiyatronun önünden geçerek etrafında *nymphaeum* gibi birçok yapı gövdesini barındırarak batıda Tyche Tapınağı'na, kuzeyde de anıtsal şehir kapısına kadar uzanır. Sütun başlıkları Korinth tarzındadır ve M.S. 1 yy. tarihlidir. Tiyatrodaki kalıntılar ise genel olarak Marcus Aurelius (161-180) ve Lucius Verus Dönemi'ne tarihlenirler. M.S. 1. yüzyıla tarihli Tyche Tapınağı'ndaki yazıtta; Lonidus'un kızı Kyria ve Obrimus'un oğlu olan Oppius ve eşinin bu tapınağı şehrin kader tanrıçasına adadığı yazılıdır. Yapı, alışlagelmiş tapınak formundan uzaktır, sütunları granittendir ve kare bir *cellaya* sahiptir. Sütunlar 5,50 m. yüksekliğinde korunmuştur. Altı sütunlu cephesi vardır. Fakat sütunlardan birisi kaybolmuştur. *Nymphaeum* M.S. 2 yüzyıla tarihlendirilir. 17 metre uzunluğunda ve 11 metre genişliğindedir. Sütunlu caddeyle entegre olmuş bir durumu vardır. Her iki yanında doksan derecelik açılarla iki kanat mevcuttur. *Nymphaeum*un içinde su havuzu bulunmaktadır. M.S. 2. yüzyıla tarihlenen kuzey kapı 31,40 m. uzunluğunda ve 12 m. yüksekliğindedir. Bir büyük iki küçük kemerli girişleri vardır. Büyük kapının her iki yanında heykel, büst vb. plastik eserleri taşımaya sağlayan konsollar bulunur ve yapının geneli günümüze kadar iyi korunmuştur. Üzerinde sonraki bir kullanım evresine ait bir yazıt vardır ve yazıttan depremden zarar gören kapının Roma

İmparatorları Arkadius ve Honorius (398-405) tarafından tamir edildiği anlaşılr. Yazıt aynı zamanda antik kentin isminin geçmesi sebebiyle önemlidir. *Propylon* (Anıtsal Kutsal Alan Kapısı) 15,30 m. uzunluğunda, 8 m. genişliğindedir. Arşitrav, friz ve diğer elemanları vardır. Altı sütun ayakta kalmıştır. Sütun başlıkları Korinth tarzındadır. Sütun tamburlarının çapı 1,05 m.dir. Sütunların üzerlerinde plastik eserlerin konulması için konsollar mevcuttur.

Tiyatro Kazısı

Antik kentte yer alan iyi korunmuş durumdaki tiyatro yapısında kazı çalışmalarının temel amacı tiyatro yapısının sınırlarını ve çevre duvarlarını açığa çıkarabilmektir. Bu kapsamda doğu *analemma* sektörü olarak adlandırılan alanda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu alanın üzerinde 1930 yıllarına kadar bir yörük evi olduğu ve bu tarihten sonra yıkıldığı eski fotoğraf ve haritalardan tespit edilmiştir. Bugün sadece temel seviyesinde korunmuş duvarları görülen bu yörük evinin inşasında tiyatronun taşlarının devşirme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 1). Kazılar kapsamında, yörük evine ait toprak dolgu temizlenmiş, temel seviyesindeki duvarları ortaya çıkartılmış ve alttaki kültür katmanı kazılmaya başlanmıştır. Çalışmalar sırasında *analemma* duvarının destek payandaları da açığa çıkarılmıştır. Bu sektörde yapılan çalışmalarda toplam 966 sikke bulunmuştur. Çoğu hasar görmüş olan bu sikkelerin, ilk tespitlere göre M.S. 4. yy.ın ilk yarısı ile M.S. 6. yy. arasındaki dönemlere ait oldukları anlaşılmaktadır. Kazılan alanda çok sayıda farklı formlarda seramikler, çatı kiremitleri, demir cüruflar, *tesseralar* ve cam parçaları tespit edilmiştir. Tiyatroda orcestra sektörü olarak adlandırılan alanda da kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Yoğun toprak dolgu altında bulunan orcestra bölümünde, bu dolgunun kaldırılması ve orkestra zemininin ortaya çıkarılması için başlatılan kazılar, 18 m. çapındaki orcestra üç eşit parçaya ayrılarak gerçekleştirilmiştir. Kazılarda, orcestraya inen, merdiven sıralarının devamı açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, çok sayıda mimari eleman tespit edilmiştir. Orkestrada gerçekleştirilen kazılarda iki heykel de tespit edilmiştir. Bunlardan ilki mermer bir kadın heykelidir. Bu eser 13 cm. yüksekliğinde, 11.5 cm. genişliğindedir. Çıplak kadın heykelinin başı ve belden aşağısı kırılmış olduğu için tespit edilememiştir. Aslan heykeli ise muhtemelen scene binasında kullanılmıştır ve 75 cm. yüksekliğinde, 56 cm. uzunluğundadır. Aslanın başı ve yeleleri iyi korunmuş şekilde tespit edilmiştir. Çalışmalarda ayrıca çeşitli seramik parçaları ve metal objeler ele geçirilmiştir. Tiyatro yapısında batı *analemma* sektörü olarak adlandırılan alanda

da kazılar yapılmıştır. Tiyatronun batı sınırını ortaya çıkarmak amacıyla batıdaki *analemma* duvarı önünde başlatılan çalışmalar kapsamında, bu alanda bulunan taş dolgu kaldırılmıştır. Bu alanda ima caveanın üç basamağının toprak altındaki bölümü açığa çıkarılmıştır ve scene binasına ait olduğu anlaşılan çok sayıda mimari blok da tespit edilmiştir (Resim: 3). Bu alandaki kazılarda iki parça halinde bulunmuş olan bir heykelin aplik bir eser olduğu arkasındaki monte parçalarından anlaşılmaktadır.

Kazılar sonucu elde edilen ilk verilere göre tiyatro kurgusu, planı ve yapı özellikleri bakımından Roma İmparatorluk Döneminde inşa edilmiş görünümüne sahiptir (Resim: 4). Buna göre, *cavea*, altı *scalaria* ile yedi *cuneiye* bölünmüş ve dikey olarak, içine üç *vomitoriadan* girilen bir *praecinctioya* bağlanmıştır. Bu kesim ile tiyatro *summa* ve *ima cavea* olarak iki bölüme ayrılmıştır. Üst kesim yani *summa cavea* bölümü gerek doğal gerek beşeri etkenler gerekse de modern yapılaşmalar yüzünden büyük ölçüde tahrip olmuştur. Doğu bölümünde altı oturma sırası tespit edilmiştir. *Ima caevada* yani alt kesimde ise, 17 sıra oturma basamağı ve de *orta praecinctio* ile aynı düzeye yerleştirilmiş bir sıra arkalıklı soylu koltuğu olan *graduslar* bulunur. Bunların büyük bir kısmı hala yerlerinde durmaktadırlar. Eksik olanlar içinse, *praecinctio*nun zeminine kesilmiş bir kılavuz çizgisi ile yerleri tespit edilebilmektedir. *Caveanın* alt kesiminde, önemli kişileri ağırlamaya ayrılmış küçük bir *bisellium* “=baş köşe tribünü” vardır. Doğu *analemma* üzerinde yapılan çalışmalarda yörük evinin kentin içinden ve tiyatronun yapı taşlarından alınan bloklarla devşirme olarak inşa edildiği anlaşılmış ve tiyatronun bir bölümünü tahrip ettiği görülmüştür. Bu sayede yapının doğu *aditus*’un tamamen değişikliğe uğradığı ve yörük evinin dış duvarının bir bölümünü oluşturduğu anlaşılmıştır. Batı *analemmada* yapılan çalışmalarda scene ile yapıyı bağlayan *aditus* girişlerinin korunduğu görülmüştür. Burada yapılan kazılarda *analemma* duvarında büyük dikdörtgen planlı bir kapıdan *aditusun* geniş giriş alanına oradan kemerli giriş ile *balteus* aracılığı ile *auditoriuma* geçiş yapıldığı anlaşılmıştır. Kuzey batı *analemmada* yapılan çalışmalarda *vomitoriumların* bağlandığı bir tonozlu koridor da ortaya çıkarılmıştır. Koridorun aynı zamanda *summa caevayı* taşıdığı ve desteklediği anlaşılmıştır.

Kazılar sırasında çok sayıda mimari plastik parça ele geçirilmiştir. Bu parçaların ağırlıklı olarak tiyatronun scene ve orchestra bölümlerine ait oldukları görülür. Scenenin tamamen orchestra içine çöktüğü ve bütün yapıyı oluşturan parçaların yıkılarak oldukça iyi durumda korunduğu anlaşılmıştır. Toplamda 452 adet dekorasyona sahip mimari plastik parça bu çalışmalarda tespit

edilmiştir. Bunlar içerisinde 130 korniş (düz ve içbükey), 120 arşitrav (düz ve içbükey), 22 alınlık parçası 36 başlık (kireç taşı ve mermer iki adet detaylandırılmamış), 25 kaide (kireçtaşı ve mermer), 49 parça sütun bulunması (kireç taşı ve mermer) bulunmaktadır.

Nymphaeum Kazısı

Çalışmalar kapsamında *nymphaeumun* arkasında beş açma açılmış ve yapının planının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda yapı bölümlere ayrılarak kazılmıştır (Resim: 5). *Nymphaeumun* kuzeyinde, 3.0x4.65 metre ölçülerinde açılan NYMP1 ve 5.20x3.06 metre ölçülerinde açılan NYMP2 açmalarında yoğun taş ve kül döküntüsünden oluşan dolgu toprak tespit edilmiştir. Bu tabakanın, yakın zamana kadar yapının üzerinde bulunan köy evlerine ait olduğu düşünülmektedir. Bu alanda doğu-batı yönünde uzanan ve 187 cm.si kazılan alanda takip edilebilen 5 pişmiş toprak su borusu bulunmuştur. Boruların çapı 11 cm. dir. Bu su künklerinin *nymphaionun* önüne doğru devam ettiği ve muhtemelen daha sonraki bir kullanım evresinde yapıya eklendiği anlaşılan taş su kanallarına bağlandığı tespit edilmiştir. Bu taş su kanallarının bir kısmının üzerinin ise pişmiş toprak kapama tuğlaları ile örtülü olduğu görülmüştür (Resim: 6). Kazılarda, kapama tuğlaları üzerinde 6 bronz sikke bulunmuştur. Ayrıca, *nymphaeumun* batı yan duvarının etrafında da kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda yapının dış sınırlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. *Nymphaeum'un* kuzeyinde, 5x5 metre ebatlarında belirlenen açmaya NYMP3 adı verilmiş ve bu kapsamda yapılan kazılarda 180 cm. uzunluğunda, birbirlerine eklentili kurşun boru ortaya çıkarılmıştır (Resim: 7). Borular 12 cm. çapına sahiptir. Bu boruların *nymphaeuma* su taşıyan ana borular olduğu ve yapının havuzuna su akıtan deliğe bağlandığı tespit edilmiştir. *Nymphaeumun* kuzeyinde, 5x6.5 metre ebatlarında belirlenen açmaya NYMP4 adı verilmiş ve kazılarda yapının doğu iç duvarının bir kısmı açığa çıkarılmıştır. *Nymphaeumun* kuzeyinde, 5x5 metre ebatlarında belirlenen ve NYMP5 adı verilen açmada da çalışmalar sürdürülmüştür. Alanda ortaya çıkan mimari sebebiyle çalışmalara kısa bir ara verilmiş ve belgeleme çalışmaları tamamlandıktan sonra çalışmalara yeniden başlanmıştır. Bu alanda sıralı mekanlara ait duvarlar ortaya çıkarılmıştır. Bu alan, *nymphaeumun* bitişiğinde yer almaktadır ve buradaki mekanların sonraki bir kullanım evresinde buraya eklendikleri ve muhtemelen dükkan şeklinde kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Mekanın arka duvarı küçük kesme blok taşlardan inşa edilmiştir ve doğuya doğru, Sütunlu Cadde boyunca mekanların devam ettikleri görülmektedir.

Çalışmalar kapsamında, çoğu *nymphaiona* ait olmayan, ancak zaman içinde *nymphaeumun* önünde biraraya toplanmış olan mimari bloklar yerlerinden kaldırılmıştır. Kaldırılan bütün mimari bloklar numaralandırılarak kazı mimari buluntu envanter sistemine kaydedilmişlerdir. Çalışmalar, *nymphaeumu* açığa çıkarmak için başlatılan ve yapının arkasında sürdürülen kazılarda tespit edilen blokların kaldırılmasını da kapsamıştır. Bu kapsamda, kazıdan çıkan mimari bloklar da aynı envanter sistemine kaydedilerek, hemen yapının önündeki boş alana yerleştirilmişlerdir. Yapılan çalışmalarda, *nymphaeumun* ön kısmı tamamen topraktan arındırılmış ve yapının önündeki taş döşeme açığa çıkarılmıştır. *Nymphaeumda* gerçekleştirilen kazılarla paralel şekilde yapının belgeleme çalışmaları da başlatılmıştır. Bu kapsamda *nymphaeum* yapısının mevcut planı çizilmiş, ardından da kazılar gerçekleştirildikçe ortaya çıkan buluntular ve mimari parçalar bu plana işlenmeye başlanmıştır.

Doğu Nekropolis ve Roma Yolu Kazı ve Temizlik Çalışmaları

Uzuncaburç (Diokaesarea) antik kentine ulaşımı sağlayan antik yolun açığa çıkarılması ve yol etrafında yer alan nekropolise ait mezarların kazılarak belgeleme çalışmalarının yapılması hedefi kapsamında, antik kentin doğusundan bulunan nekropoliste kazılar yapılmıştır (Resim: 8). Çalışmalar kapsamında yaklaşık 31 mezar kazılarak temizlenmiştir. Bu mezarların çoğunluğu önlerinde anakayayla şekillendirilmiş bir *dromosa* sahip kaya mezarlardır ve içlerinde kaya lahitleri yer alır. Bir örnekte ise mezar odası içerisinde üç *arkasol* ve üç mezar yatağı bulunur. Ayrıca, çok sayıda kaya lahti, serbest duran lahit ve *khomosorium* mezar da bu alanda yer almaktadır ve kazıları gerçekleştirilmiştir. Mezarların kazılarında çok sayıda sikke, kandil, kemik obje, *ungentarium* gibi buluntular tespit edilmiştir. Elde edilen veriler bu nekropolisin M.S. 1-4 yüzyıllar arasında kullanımda olduğunu göstermektedir.

Çalışmalar kapsamında, kazıdan elde edilen çok sayıdaki küçük buluntunun belgeleme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yapı ve kent bazında belgelemeler yapılmaya başlanmıştır. Mimari ölçüm ve belgeleme çalışmaları antik kentin genelindeki yapıların kent planına işlenmesi, kazıdan çıkan yapıların belgeleme çalışmaları mimari elemanların numaralandırılması, kataloglanması ve belgelenmesi çalışmaları olmak üzere farklı aşamalarda gerçekleştirilmektedir.

Antik yerleşimin korunması, sunumu ve planlamasına yönelik stratejilerin belirlenmesi için çalışmalar gerçekleştirilmesi ve bu kapsamda Diocaesara-

rea (Uzuncaburç) Alan Yönetim Planı hazırlanması 2017 yılı çalışma programında belirtilmiştir. “Diocaesarea Örenyeri Alan Yönetimi” çalışmalarının amacı; sahada yürütülecek arkeolojik kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda elde edilecek veriler ışığında ve bu çalışmalar ile koordineli olarak; alanın korunması, sunumu ve planlamasına yönelik stratejilerin kısa, orta ve uzun vadeli etaplar halinde uygulamaya dönüştürülecek eylemlerle birlikte tanımlanmasıdır. Bu hedefler doğrultusunda Diocaesarea Alan Yönetimi Fizibilite Araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda,

- Alana ulaşım koşulları ve örenyeri içerisindeki arkeolojik kalıntıların erişimi konusunda erişilebilirlik tespiti yapılmış,

- Örenyeri için CBS sisteminde mekansal dağılım haritası hazırlanmıştır,

- Alanın sahip olduğu potansiyeller; alan genelinde yaşanan sorunlar (fiziksel, ulaşım, altyapı vb. ve tehditler hakkında tespitler yapılmıştır,

Fizibilite araştırmalarının sonuçlarından elde edilecek veriler ışığında, alanın korunması ve sunumuna yönelik sürdürülebilir ve uzun vadeli stratejilerin belirlenmesi çalışmaları başlamıştır. Ziyaretçiler tarafından alana erişim, alan içindeki gezi parkurlarının oluşturulması, ziyaretçi güvenliği, hizmet tesisleri ve altyapı çalışmaları konusunda önerilerin geliştirileceği Diocaesarea Çevre Düzenleme Projesi'nin hazırlanması çalışmalarında yol katedilmiştir. Bu kapsamda, alanın ziyaretçiler tarafından alana erişim, alan içindeki gezi parkurlarının oluşturulması, ziyaretçi güvenliği, hizmet tesisleri ve altyapı çalışmaları konusunda öneriler geliştirilmiştir.

Antik kentteki yapılara ait kalıntıların korunması amacıyla restorasyon projelerinin gerçekleştirilmesi de planlanmaktadır. Yapıların, tarihi bir geçmişin bütün yönlerini kapsayacak şekilde bir belge niteliğinde ve insan eliyle meydana getirilmiş bir kültür ürünü olduğu göz önünde bulundurularak yapılacak bu çalışmalarda, amaç yapıları korumak olacaktır. Adana Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından sürdürülen çalışmalar kapsamında Hellenistik Kule, Zeus Olbios Tapınağı temenos duvarı ve tiyatro restorasyon projelerinin çalışmaları devam etmektedir.

Resim 1: Tiyatro, doğu *anamema* üzerindeki yörük evi kalıntıları.

Resim 2: Tiyatro, orcestra kazısından çıkan mimari bloklar.

Resim 3: Tiyatro, batı *analemma* kazısı.

Resim 4: Diocæsarea tiyatrosu.

Resim 5: *Nymphaeum*, açmalar.

Resim 6: *Nymphaeum*, su kanalları.

Resim 7: *Nymphaeum*, kurşun su boruları.

Resim 8: Doğu Nekropolis, kazısı yapılan kaya mezarı.

ÇEŞME-BAĞLARARASI 2018 YILI KAZI ve ARAŞTIRMALARI

Vasıf ŞAHOĞLU*
Hayat ERKANAL
Ümit ÇAYIR
Ümit GÜNDOĞAN
Mustafa İNCİRLİLİ
İrfan TUĞCU
Ramazan GÜLER

Çeşme – Bağlararası, İzmir İli, Çeşme İlçesi'nin merkezinde yer alan bir Tunç Çağı yerleşimidir. 2002 – 2005 yılları arasında kurtarma kazısı olarak başlanan kazı çalışmaları, 2009 yılından bu yana Bakanlar Kurulu Kararı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Üniversitesi adına, Ankara Üniversitesi Mustafa V. Koç Deniz Arkeolojisi Uygulama ve Araştırma Merkezi (ANKÜSAM) çalışmaları çerçevesinde İzmir Bölgesi Kazı ve Araştırma Projesi (IRERP) kapsamında yapılmaktadır¹.

-
- * Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE. sahoglu@ankara.edu.tr; vsahoglu@gmail.com
Prof. Dr. Hayat ERKANAL, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE. erkanalhayat@gmail.com
Dr. Öğrt. Üyesi Ümit ÇAYIR, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sivas/TÜRKİYE. umitcayir58@gmail.com.
Araş. Gör. Ümit GÜNDOĞAN, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE. umitgndgn@gmail.com.
Öğr. Gör. Mustafa İNCİRLİLİ, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE. mincirlili@ankara.edu.tr.
Dr. Öğrt. Üyesi İrfan TUĞCU, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Osmaniye/TÜRKİYE. irfantugcu@osmaniye.edu.tr.
Yüksek Lisans Öğrencisi Ramazan GÜLER, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE. gulerramazann@gmail.com.
- ¹ Çeşme – Bağlararası'nda İzmir Bölgesi Kazı ve Araştırmalar Projesi (IRERP) çerçevesinde gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar, Ankara Üniversitesi Mustafa V. Koç Deniz Arkeolojisi Uygulama ve Araştırma Merkezi (ANKÜSAM) bünyesinde yürütülmektedir. Proje, Türkiye Cumhuriyeti, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, DÖSİMM, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (Proje No. 2006 – 0901024), TÜBİTAK (Proje No: 108K263, 114K266), Institute for Aegean Prehistory (INSTAP), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya

Çeşme-Bağlararası 2018 yılı çalışmaları 09 Temmuz 2018 tarihinde başlayarak 08 Kasım 2018 tarihine kadar devam etmiştir. Batı Anadolu'da sahil kesiminde, Tunç Çağına tarihlenen önemli bir liman kenti olan Bağlararası'nda, kazı çalışmaları son yıllarda olduğu gibi 2018 yılında da M.Ö. 2. binyıl yerleşiminin bulunduğu alanda sürdürülmüştür (Resim. 1). M.Ö. 3. binyıl ve 2. binyıl yerleşim alanlarında yapılan genel temizliğin ardından, M.Ö. 2. binyıl yerleşim alanında yeni bir açma açılarak daha önce kazılmamış yüzey toprağından itibaren kazı çalışmaları sürdürülmüştür. İlk defa 2018 yılında kazılan bu açmanın yan taraflarında daha önceki yıllarda derinletilmiştir. 2018 yılında yeni açılan bu açmanın yanı sıra önceki yıllarda kazılan açmalarda da çalışmalar yürütülmüştür. Yeni açılan kazı alanı sayesinde, daha önceki yıllarda kazılan farklı açmalar birleştirilmiş ve yerleşmenin genel planı hakkında çok daha detaylı yeni bilgilere ulaşılmaya başlanmıştır.

2018 yılında Bağlararası'nda gerçekleştirilen arazi çalışmalarıyla koordineli olarak yayına yönelik seramik ve bio-arkeolojik malzemenin çalışılmasına da ANKÜSAM Laboratuvarı'nda devam edilmiştir.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

2018 yılı Bağlararası arazi çalışmaları, yukarıda da bahsedildiği üzere M.Ö. 2. binyıl yerleşiminde yeni bir alanında yürütülmüştür (Resim: 2). Bu

Fakültesi, INSTAP – SCEC, Koç Vakfı, Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı (TINA), Çeşme – Belediyesi, Urla Belediyesi ve Türk Tarih Kurumu tarafından maddi ve manevi olarak desteklenmektedir. 2018 yılı Çeşme – Bağlararası ekip üyeleri Doktor Öğretim Üyesi Ümit Çayır, Doktor Öğretim Üyesi İrfan Tuğcu, Arş. Gör. Ümit Gündoğan, Öğretim Görevlisi, Mustafa İncirli, British School at Athens, Fitch Laboratory Director Dr. Evangelia Kiriati, Maria Choleva, Oxford Üniversitesi doktora öğrencisi Tom Maltas, Sheffield Üniversitesi Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi Vasiliki Choleva, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü doktora öğrencisi Nurgül Özgün, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, yüksek lisans öğrencileri, Ramazan Güler ile Fatma Şeker, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Volkan Artan, Arkeolog Ekrem Çabuk, Hüseyin Tekin, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Furkan Yılmaz, Sedat Sandal, Berfu Sevin, İrem İşçimen, Hatice Gündüz, Metehan Akbal, Senem Doğan, İrem Aykan, Cumhuriyet Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri İncigül Aydın, Serkan Taş, Sude Gürkan, Necati Çetinkaya, Atakan Ceylan, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencisi, Emrullah Dönmez, Selanik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Anastasia Eleftheriadou, Nikolaos Athanasiadis, Despoina Dafni Androulaki, Maria Dimopoulou ve Kore Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Sujin Jean, Jinhyeak Ju'dan oluşmuştur. Katılan çalışkan öğrencilerimize değerli katkılarından dolayı teşekkür ederiz. Küçük buluntuların fotoğraf çekimi ve eserlerin çizimindeki katkılarından dolayı INSTAP-SCEC uzmanları Chronis Papanikolopoulos ve Douglas Faulmann ile restorasyon konservasyon çalışmaları için Hiranur Gültekin ve Maria Vlata 'ya, teşekkür ederiz. 2018 yılı Bakanlık temsilcimiz Kocaeli Müzesi uzmanlarından Sayın Semra Bilgin olmuştur. Kendisine de ayrıca uyumlu bir çalışma sezonu için teşekkürlerimizi sunarız. ANKÜSAM ve IRERP hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://ankusam.ankara.edu.tr>.

doğrultuda, önceki yıllarda söz konusu alanlarda açığa çıkarılmış olan CB 2 tabakasına ait mimari öğelerin devamının tespitine yönelik bir çalışma programı öngörülmüştür. Ayrıca 2017 yılında tespit edilen CB 2. tabakaya ait belirli mekanların içerisinde evrelerin iç düzenlemelerini anlamaya yönelik derinleşme çalışmaları da yürütülmüştür (Resim: 3).

2018 yılı kazı çalışmaları, yukarıda bahsedilen çerçeve doğrultusunda M.Ö. 2. binyıl yerleşiminin kuzeybatı kesiminde geniş bir alanda yoğunlaşmıştır. Yeni açılan alanlarda, yüzey toprağının kaldırılmasının ardından CB 2. tabaka mimarisini kısmen tahrip eden çok sayıda CB 1., CB 0. tabaka ve Bizans Dönemi çukurları ile karşılaşmıştır (Resim: 4). Öncelikli çalışma programı, bu çukurların sınırlarının belirlenerek çukurlar içerisindeki dolguyu sistematik bir şekilde kazmak olmuştur. Çok sayıda tespit edilen bu çukurların iç dolgularında elde edilen malzeme gruplarından, çukurların büyük bir kısmının CB 1. tabakaya ait olduğu anlaşılmıştır.

CB 1, CB 0 ve Bizans Dönemi Çukurları

2018 yılı kazılarında açığa çıkarılan iki adet Bizans Dönemi çukurundan biri, 2010 yılında kazılan çukurun devamıdır. Söz konusu bu çukurlardan biri oldukça derine gitmekte olup, tüm sezon kazıldığı halde çukurun tabanına ulaşılamamıştır. Alanda tespit edilmiş çukurların genişlikleri ve derinliklerine bağlı olarak CB 2. Tabakaya ait kültürel dolgular üzerindeki tahribat değişmektedir. Önceki yıllarda olduğu gibi bu yılda 0. Tabakaya ait çukurlar tespit edilmiştir. Bu tabakaya ait çukurların içinden boyalı Miken seramik örnekleri ile bölgenin yerel seramik örnekleri bir arada ele geçirilmiştir. CB 0. Tabakaya ait çukurların yanı sıra çok sayıda CB 1 tabaka çukuru da açığa çıkarılmıştır. Yerleşimde bu tabakaya ait çukurların dağılımı 0. ve Bizans Dönemi çukurlarına göre daha yoğundur. CB 1 tabakasına ait çukurların birçoğu, CB 0 tabakası ve Bizans Dönemi çukurlarından farklı olarak, CB 2 tabakasına ait mimari kalıntıların taşlarını çalarak kendi mimarilerinde kullanmak amacı ile açılmıştır. Çukurların tamamı olmasa da büyük bir kısmı, düzgün bir hat halinde tespit edilmiş ve kazısı tamamlanan çukurların dibinden CB 2 tabakasına ait duvarların temel taşlarından arta kalanlarla karşılaşmıştır. Her hâlükârda, çukurlar içerisinde ele geçirilen arkeozoolojik ve arkeobotanik malzemelerin değerlendirilmesi sonucunda, bu çukurların genel karakteri hakkında çok daha detaylı sonuçlara ulaşılabilecektir. CB 1 tabakası çukurları içerisinde, önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da çok sayıda ithal Minos ve Minoslaşmış seramik örnekleri ele geçirilmiştir. Bu dönem,

Çeşme – Bağlararası'nın Ege Denizi'nde etkin olan Girit / Minos deniz etkinliğinin önemli bir limanı haline geldiği Geç Minos IA Dönemi ile çağdaştır. CB 1. Tabaka çukurları bir yandan daha önceki tabakaların mimari kalıntıları ve kontekslerini bozmakta, diğer yandan da içerdikleri önemli malzeme grupları sayesinde, Bağlararası'nın Anadolu ve Ege dünyası arasındaki rolüne açıklık getirmektedir.

CB 2 Tabakasına ait Çalışmalar

2018 yılı arazi çalışmaları sırasında kazılan alanda özellikle deprem sonrasında tarihlenen CB 2a evresine ait yapılar incelenmiş ancak yer yer daha derine inilebilen alanlarda CB 2b evresine ait kalıntılara da ulaşılmıştır. CB 2b evresi yapılarının içindeki dolguların önemli bir bölümü 2019 yılında kazılacaktır.

16 No.lu Ev

16 No.lu ev, ilk kez CB 2b evresinde inşa edilmiş dikdörtgen planlı bir yapıdır (Resim: 3). Bu evin CB 2b evresi henüz kazılmamış, şu ana kadar CB 2a evresi incelenmiştir ancak yer yer 2b evresine ait duvarlar açılmıştır. Bu evin üst seviyelerinde sarı renkli, oldukça sert, içerisinde döküntü halinde kerpiç parçacıklarının bulunduğu kalın bir yıkıntı toprağı kazılmıştır. Yapının üst duvar örgüsüne ve çatısına ait olan bu yıkıntı toprağının belirli kısımları CB 1. Tabaka çukurları tarafından tahrip edilmiştir. 16 No.lu evin batı bölümünde, mekanın üst seviyelerinin yıkıntı toprağı ile kaplı olduğu anlaşılmış ve bu yıkıntı toprağı içerisine açılan çukurlar, aynı zamanda duvarların belirli kısımlarını da tahrip ederek duvarların parçalı bir görünüm sergilemesine yol açmıştır. CB 2b evresinde yaklaşık doğu – batı yönünde uzanan bu yapı, batı kısmında, yerleşmeyi boydan boya kesen ana caddeye bir kapı ile açılmaktadır. Bu kapıdan yapıya girildiği zaman, oldukça dar bir dikdörtgen odadan sonra daha doğuda bulunan büyük dikdörtgen oda içerisine geçilmektedir. Bu odanın da kapıdan girdikten sonra sol iç köşesinde, L-1700 ve L-1717 duvarlarının kesiştiği köşede, CB 2 tabakası yapılarının karakteristiği olan 1.49x1.41 m. boyutlarında bir fırın yer almaktadır (L-1742). Bu iki duvarın kesiştiği kısım, önceki yıllarda kazılan CB 1. Tabaka çukuru tarafından tahrip edilmiştir. 2a evresinde iç odanın sol iç köşesinde yer alan bu fırın dışında, oda içerisinde çeşitli ocaklar açığa çıkarılmıştır. Odanın iç kısmının merkezinde yer alan bir ocak (L-1739) ve karşısındaki yuvarlak küllü alan

(L-1737), birbiriyle bağlantılı olarak kullanılmış olmalıdır. Odanın tabanının da beyaz bir sıvayla kaplı olduğu görülmüş, özellikle ocakların bulunduğu alanın tabanında kalın, bir kireç sıvalı tabakanın olduğu anlaşılmıştır. Bu, büyük olasılıkla üzerinde yemek hazırlama faaliyetlerinin gerçekleştirildiği sıvalı bir işlik alanıdır. Sıvalı taban üzerinde yer yer taş döşeli işlik platformlarına da rastlanmıştır (Resim: 5). Bu mekan içerisinde çeşitli sayıda işlik ve ocak ile fırının bulunması, CB 2a evresinde tüm yerleşimde görünen genel bir özelliktir. Bu evreye tarihlenen kalıntıların büyük bir kısmı bu tip düzenlemelerle sıvalı haznelere oluşmaktadır. Bu kalıntılar, deprem felaketinden çıkan Bağlararası sakinlerinin hayatta kalma mücadeleleri çerçevesinde yaptıkları ve yiyecekleri ile içeceklerini depolayıp, yiyeceklerini pişirebilecekleri düzenlemelere aittir.

16 No.lu evin CB 2a evresinde, yapının güney duvarının oldukça kalın olduğu görülmektedir (L-1567). Bu duvar, alttaki CB 2b evresine ait daha ince duvarın üzerine inşa edilmiştir (Resim: 3 ve 5). Bu da evin deprem öncesi ve sonrasında yaşam sürecindeki devamlılığı göstermektedir. Evin CB 2b evresinde inşa edilen güney duvarı 0.80 m. kalınlığındadır. Bu duvarın hemen güneyinde, ana caddeye birleşen bir sokak yer almaktadır. CB 2b evresinin sonunu getiren büyük depremi takiben, CB 2a evresinde bu sokağın içerisine, 16 No.lu evin güney duvarına dayalı şekilde yeni bir duvar inşa edilmiştir (Resim: 3 ve 5). CB 2a evresinde bu duvar, üst kısmında evin mevcut duvarıyla birleşerek 1.30 m. kalınlığında daha kalın bir duvar şekline dönüşmektedir. CB 2a evresi duvarı, erken evrenin aksine, levha taşlardan çok toplama taşlarla inşa edilmiştir. CB 2b evresinde bu duvarın güneyinde yer alan sokak, CB2b evresinin sonunu getiren depremin ardından CB 2a evresinde büyük taşlarla inşa edilen yeni duvar nedeniyle daraltılarak kullanımdan kalkmıştır (Resim: 3). Evin kuzey sınırını oluşturan L-1700 duvarı, yaklaşık 0.40 m. kalınlığında olup levha taşlar kullanılarak örülmüştür. Bu duvar, CB 2b evresinde inşa edilmiş olup depremde zarar görmediği için CB 2a evresinde yeniden kullanılmaya devam etmiştir (Resim: 3 ve 5). Evin doğu duvarının (L-1717), güney yarısı bu alanda bulunan CB 1 tabakasına ait bir çukur tarafından oldukça kötü bir şekilde tahrip edilmiştir (Resim: 3 ve 5). Bu çukur, 2017 yılında kazılmış ve duvar, çok derin bir noktada tespit edilebilmiştir.

Yerleşimde önemli bir konumda yer alan 16 No.lu evin giriş kapısı, bir dört yol ağzında bulunan küçük meydana açılmaktadır (Resim: 3). Yapının giriş kısmındaki küçük odaya ait duvarlar, CB 2b evresine aittir ve tam giriş kapısı yanındaki duvar ile girişteki eşik taşının bulunduğu kesim, CB 2b

evresinin sonunu belirleyen deprem sonrasında sokağın içine doğru yatmıştır. Bu duvarın güney kısmı, bu alandaki Bizans çukuru tarafından (L-1608) tahrip edilmiştir (Resim: 3). 16 No.lu evin özellikle deprem evresi, ve ondan önceki CB 2b evresine ait veriler, 2019 yılı çalışma programı kapsamında incelenecektir.

17 No.lu Ev

16 No.lu evin kuzeyinde, CB 2. tabakaya ait 17 No.lu ev yer almaktadır (Resim: 3 ve 6). 17 No.lu ev esas olarak 2010 yılında kazılmış ve evin iç dolgu-suyla bazı duvarları o dönemde açığa çıkarılmıştır (Resim: 3). 2018 yılındaki yeni açma içerisinde, bu evin güney duvarının önemli bir bölümü ile kuzey ve batı duvarları açığa çıkarılmıştır. 17 No.lu ev, 16 No.lu eve bitişik olarak yapılmıştır ve ona paraleldir. 17 No.lu evin güney duvarını oluşturan L-1626 duvarı (0.75 m.), CB 2a evresinde bitişğinde yer alan L-1700 duvarından (0.40 m.) daha geniştir ve taş örgüsünde levha taşları yerine toplama taşlar kullanılarak duvarın taş temeli oluşturulmuştur. CB 2a evresine tarihlenen L-1626 duvarı, aynı evin CB 2b evresine ait L-1655 duvarının üzerine inşa edilmiştir (Resim: 6). Deprem sırasında L-1655 duvarının yıkılmasıyla depremden sonra aynı duvarın üzerine L-1626 duvarının inşa edilmesi, tıpkı Ev 16'da olduğu gibi, Ev 17'de de devamlılığın bir kanıtı olarak görülmelidir.

CB 2a evresinde, 17 No.lu evin güney duvarı olan L-1626 duvarı, güney-doğu istikametinde uzanıp, L-1705 duvarı ile köşe yaparak evin güney doğu sınırını belirler. L-1626 duvarının batı, L-1705 duvarının ise kuzey kenarları, CB 1. tabakada taş çalmak için açılan çukurlar tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir (Fig. 6).

17 No.lu evin kapısı da 16 No.lu ev ile aynı sokağa açılmakta olup tam bu alanda yer alan geç döneme ait kuyu nedeniyle evin batı duvarı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bu ev de çok büyük ihtimalle Ev 16 gibi, sokaktan girince küçük bir dikdörtgen mekan ile onun arkasında yer alan büyük ana mekandan oluşmaktadır. 17 No.lu evin iç dolgusunda oldukça kalın bir tabaka şeklinde kerpiç yıkıntılar kazılmıştır. Bu yıkıntılar, CB 2b evresinin sonunu getiren büyük deprem sırasında oluşmuştur. Çeşme-Bağlararası 2. Tabaka evlerinde karakteristik olduğu gibi, bu ev içerisinde de ana mekana girince sol iç köşede oval bir fırın (L-1713) yer almaktadır (Resim: 3). Ağız kısmı batıda dar bir açıklık olarak belirlenen ve sertleştirilmiş bir tabana sahip olan oval planlı L-1713 No.lu bu fırının üst kısımları ile 17 No.lu evin iç dolgusuna

ait önemli bir bölüm, evin kullanımdan çıkmasından sonraki dönemde, CB 01 tabakasında açılan büyük bir çukur (L-688) tarafından tahrip edilmiştir (Resim: 6). Fırının dayalı olduğu duvarın hemen yanında, fırının batısında, iki adet pişmiş toprak mangal ayağı tespit edilmiştir. Olasılıkla 3 tane olması gereken bu örnekler, mekan içerisinde fırın dışında, taşınabilir mangal ayaklarına sahip yemek pişirme düzeneklerinin de bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

17 No.lu evin ana mekanının ön kısımlarının tabanının levha taşlarla döşeli olduğu görülmektedir (Resim: 6). Maalesef bu döşeme büyük ölçüde tahrip olmuştur. Ana mekanın tam orta kısmına denk gelecek şekilde birbirinden yaklaşık 1.5m arayla yapılmış iki adet küçük taş taban, olasılıkla evin üst konstrüksiyonunu taşıyan ahşap dikmelerin tabanlarına ait kalıntılardır (Resim: 6).

2018 yılında, 17 No.lu evin kuzeyinde, dar, yeni bir sokak açığa çıkarılmıştır. Bu sokak olasılıkla yine birkaç sokağın birleşeceği küçük bir meydana açılmaktadır. Ancak bu kısım CB 1. Tabakasına ait bir çukur tarafından tahrip olmuştur. Kazıların bu alanda derinleşmesi ile 2019 yılında CB 2b evresine tarihlenen söz konusu sokağın akıbeti daha net bir şekilde ortaya konabilecektir (Resim: 3 ve 6).

2018 yılı kazılarında incelenen 16 ve 17 No.lu evler, özellikle Çeşme-Bağlararası'nın deprem öncesindeki CB 2b evresi ile deprem sonrasındaki CB 2a evresi arasındaki devamlılığı ve organik bağı ortaya koyması açısından çok önemli veriler kazandırmıştır. Bu evler aynı zamanda yerleşmenin mimari dokusunun daha iyi anlaşılması açısından da yeni bir perspektif sunmaktadır. Bitişik halde inşa edilmeleri sayesinde bir yapı adasını oluşturan bu iki evin kuzey ve güneyinde sokaklar geçmekte, aynı zamanda evlerin kapılarının açıldığı batı kısımdan da yerleşmeyi ortadan kesen ana cadde yer almaktadır. Bu güne kadar gerçekleştirilen kazılar sonucunda bu ana caddenin 40 metreden daha uzun bir kısmı açığa çıkarılmış olup, cadde üzerine çeşitli sokakların bağlandığı görülmüştür.

Çeşme-Bağlararası M.Ö. 2. binyıl yerleşmesinin yerleşim dokusunu ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmalarda hemen hemen her yıl yeni sokaklar açığa çıkarılmakta ve yerleşim planı daha iyi anlaşılmaktadır. 2018 yılında yapılan kazılarda, M.Ö. 2. binyıl yerleşiminin batı kısmında, ana caddenin yeni bir dört yol ağı ile farklı sokaklarla birleştiği tespit edilmiştir. Orijinali CB 2b evresine ait sokağın CB 2a evresine tarihlendirilen geç evresinde, diğer bazı alanların aksine buradaki sokağın iptal edilmediği ama yine de bazı modifi-

kasyonlara uğradığı anlaşılmıştır. L-1689 numaralı sokağın meydana açılan kısmında ilginç bir durumla karşılaşmıştır. Burada geniş bir alana yayılan yoğun ve sıkışık vaziyette açığa çıkarılan bir seramik dolgusu bulunmaktadır (L-1669) (Resim: 7). Bu seramiklerin bazıları oldukça küçük parçalar halinde olup üst üste birkaç tabakadan oluşmaktadır. Seramik örneklerinin arasında aynı zamanda yoğun hayvan kemikleri ile de karşılaşmıştır. Hayvan kemiklerinin bazıları küçük, bazıları iri parçalar halinde uzun kemiklerden oluşmaktadır. Kemikler arasında bir hayvan kafatası parçası ve kaplumbağa kemiği de bulunmuştur. Bu alandan deniz kabukları da belirgin bir yoğunluk gösterir. Ayrıca küçük çakıl taşları da bulunmaktadır. L-1669'daki bu yoğun seramik ve diğer malzemeler, sert bir zemin üzerine oturmuştur. Bu seramik grubu belirli bir form vermemekle birlikte dağınık vaziyettedir. Bu dolgunun bir çukur mu yoksa sokağın ortasına düşen bir yerleşim dolgusu mu olduğu, malzemenin detaylı olarak çalışılması ile ortaya konabilecektir.

L-1689 Sokağı'nın güney kesiminde M-010 evi yer almaktadır. Bu evin kuzey duvarı L-1627 kuzey kenarında yuvarlak bir apsisle güneye doğru devam etmekte ve L-1697 duvarını oluşturmaktadır (Resim: 8). Sokağın kuzeybatı kenarında geç evreye ait mekanın duvarının bir kısmı korunmuş olarak ortaya çıkarılmıştır. L-1629 ve L-1692 geç dönem duvarlarının kalıntılarından anlaşılacağı üzere, sokak bu kesimde inşa edilen mekan ile daraltılmıştır. Ancak erken evrede sokağın biraz daha geniş bir alanı kapladığı anlaşılmaktadır (Resim: 8). Geç evrede ise M-012'nin doğu duvarı, aynı zamanda sokağın kuzey duvarı olan L-1692 duvarıyla sokak daraltılmışken yapıda buna bağlı olarak erken evresine göre genişlemiştir. M-012 evinin erken evre duvarı (L-1628) evin bir sonraki evresinde iptal edilmiş ve bu duvarın batı kısmı üzerine, küçük taşların dik bir şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş bir hazne oturtulmuştur (Resim: 8).

Bu bölgenin batısında, CB 2b evresine ait bir seramik fırını tespit edilmiştir (L-1660). Oval bir forma sahip olan fırının ortasında bir ara bölme duvarıyla fırın iki eşit bölüme ayrılmıştır (Resim: 9). Oval formdaki fırının kuzeybatıda yer alan ağız kısmı, iç kısmına göre daha dardır. Fırının üst kısmı, üzerinde yer alan Bizans Dönemi çukuru nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Fırının güneydoğuda yer alan iç kısmının üst yapısı daha iyi korunmuştur. Fırın, orta kısmına yan yana iki sıra, üst üste de iki sıra olmak üzere yerleştirilmiş dikdörtgen formlu kerpiç blokları ile iki göze bölünmüştür. Fırının kenarları yine bloklar halinde yapılan büyük kerpiç blokları ile inşa edilmiştir. Bu orta bölmelerin üst sırası tamamen tahrip olarak fırın içerisine düşmüştür.

Fırın içerisinde oldukça yoğun yanmış toprak ele geçirilmiş, bunun yanında az da olsa bazı seramik örnekleri ile taşlar açığa çıkarılmıştır. Fırının güney gözünün tamamen yakını 2018 yılında boşaltılmış, diğer gözünün kazısı ise 2019 yılına bırakılmıştır. Bu fırın, yapısı itibarıyla yerleşimdeki diğer fırınlardan farklı bir özelliktedir ve yemek pişirmekten ziyade, seramik fırınlamak amacıyla inşa edilmiş olmalıdır. Benzer örneklere bölgede Liman Tepe ve Miletus'un Geç Tunç Çağı tabakalarında ve Kocabaş Tepe'nin Orta Tunç Çağı tabakalarında da rastlanmıştır. Bu tip seramik fırınları özellikle Girit – Minos etkinliğinin görüldüğü coğrafyada karşımıza çıkmaktadır. Fırının batı kenarında yuvarlak görünümü, toplama taşlarla oluşturulmuş bir taş döşeme yer almaktadır. Bu taş döşeme kısmen fırın duvarının üzerine doğru kayarak fırının batı duvarının içe doğru çökmesine yol açmıştır. Söz konusu taş grubu daha geç bir döneme ait mimari bir öge olarak değerlendirilebilir.

2018 yılında yeni açılan alanlar yanında, 2017 yılında açığa çıkarılmış ev içlerinde de çalışmalar eş zamanlı olarak sürdürülmüştür. Bu evlerden biri olan M-020 (Resim: 10) yapısının özellikle doğu kısmında, 2012 yılında yoğun bir şekilde çalışılmıştır. Güneybatı yarısı ise 2017 yılında açılmış ve 2018 yılında da çalışmalar bu alanda sürdürülmüştür. Yapının içinde yoğun bir şekilde sarı-krem renkli, içerisinde döküntü kireç ve kerpiç parçalarının bulunduğu yıkıntı toprak özelliği ile karşılaşmıştır. Mekanın CB 2b evresindeki kullanımına ait güney duvarını oluşturan L-1618 duvarının kerpiç bloklarının bir bölümü mekanın içine doğru yan yatmış pozisyonda tespit edilmiştir. Bu blokların mekan içine bakan yüzeyinde görülen ince bir beyaz sıva izi, duvarın sıvalı olduğunu göstermektedir. Söz konusu evin CB 2a evresinin sonunda da bir yangın ve yıkıntı ile kullanım dışı kaldığı anlaşılmıştır. Benzer durumun bu evin iki yanında yer alan ve 2017 yılında kazısı yapılan M-001 evinde de karşımıza çıkmış olması, Çeşme-Bağlararası'nda hem CB 2b hem de CB 2a evrelerinin deprem ve yangınlarla yıkıldığını göstermesi açısından önemli bir veri sunmaktadır.

M-020 evinin CB 2a evresine ait yıkıntının kaldırılmasını takiben, evin tabanı ile karşılaşmıştır. Mekanın batı kısmında, taban üzerinde merkeze yakın küçük bir ocak açığa çıkarılmıştır (L-1619). At nalı şeklinde bir forma sahip olan bu ocak tipi daha önce Bağlararası'nda tespit edilmemiştir. Ocağın ağız kısmı güneye doğru bakmaktadır. İç kısmında daha yoğun olmak üzere, çevresinde yoğun yanık ve bol karbonlu bir toprak yapısı görülmektedir. Ocağın batısında, daha üst seviyede tespit edilmiş yan yana iki daire formunda sıvalı hazne bulunmaktadır (Resim: 11). Bu iki hazne muhteme-

len CB 2a evresinde bu yapının yanarak yıkılmasını takip eden bir aşamada yapılmıştır. Bu haliyle de CB 2a evresinden sonraki bir evreye işaret ediyor olabilir. Ancak bu evrenin tüm yerleşimde var olup olmadığı yapılan detaylı çalışmalarla ortaya konabilecektir.

L-1589 ve L-1582 hazneleri beyaz kireçli bir tabanla bağlantılıdır. (Resim: 11). Kireçli taban çabuk dağılan pudramsı ve aynı zamanda kumlu bir yapıya sahiptir. Bu kumlu zeminin üzerinde taşıklı bir tabaka ve tekrar kireçli tabaka şeklinde düzenlenmiş bir taban söz konusudur. Bu tabanın bir kısmı yerleşimi örten çatı ayağının altında kalmaktadır ve hazneler de bu ayağın hemen kuzey kesiminde bulunmaktadır. Profilden gözlenebildiği kadarıyla bu beyaz kireçli taban hazne L-1582 ile bağlantılıdır ve profil kesitinde bu kesimde bir açıklık bulunduğu görülmektedir. Haznelerin bulunduğu bu kesimde farklı bir düzenlemenin olduğu açıktır. Birbirine bitişik yapılmış bu haznelerden L-1582'nin zemini levha taş ile kaplıdır ve L-1589 haznesine göre biraz daha yukarıda yer almaktadır (Resim: 11). Bu iki haznenin birbiri ile bağlantılı olması ve olasılıkla sınırlarla bağlantılı bir üretim faaliyetiyle (şarap üretimi?) ilişkilendirilmeleri gerekmektedir. Bu alandaki çalışmalar önümüzdeki yıl devam edecektir.

M-020 içerisinde kuzey kenarda daha küçük boyutlu kilden yapılmış bir başka hazne daha bulunmaktadır (L-1595). Çok az sayıda seramik ve küçük buluntunun ele geçtiği bu yapı içerisinde, at nalı şeklindeki ocağın kuzeyinde, kaplumbağa kemiklerine rastlanmıştır.

M-020 mekanının kuzeyinde yer alan ve henüz işlevsel özelliği tam olarak anlayamamış diğer bir mekan içerisinde, yine CB 2a evresine ait kil sıvalı bir hazne açığa çıkarılmıştır. Birbiri ile bağlantılı Bu haznenin altından ise muhtemelen aynı evrenin daha erken bir dönemine ait ocak kalıntısı ile karşılaşmıştır (L-1592) (Resim: 10 ve 12). Küçük boyutta olan bu ocak kalıntısı M-020'deki ocak gibi at nalı formundadır. Ancak daha düzgün bir forma sahiptir ve ocak açıklığının bulunduğu kısımda uç kısımları ocak duvarının ana hattına göre daha geniş yapılmıştır (Resim: 10 ve 12). Her iki ocak formu da Çeşme-Bağlararası yerleşiminde ocak ve fırın tipolojisinde yeni örneklerdir. Bu birimin niteliği, önümüzdeki yıl yapılacak olan kazılarla anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu birimin kuzeyinde M-001 evi yer almaktadır ve evin batı kesimi 2017 yılında, doğu kesimi ise 2012 yılında açığa çıkarılmıştır (Resim: 10). CB 2a evresine ait olan bu yapının tabanında yapılan derinleşme çalışmaları sırasında mekanın içerisine bir kısmı düzenli bir hat oluşturan bir kısmı ise dağınık vaziyette, çeşitli boyutlarda küçük deliklerle karşılaşmıştır. Bu

delikler L-1506 duvarının hemen güneyinde daire görünümünde bir form sergilemektedir. Olasılıkla mekan içerisinde ince dallarla oluşturulmuş bir düzeneğin bir parçası olan bu delikler içerisinde analizlik toprak örnekleri alınmıştır. Buna benzer bir düzenleme, önceki yıllarda başka bir mekanın içerisinde de tespit edilmiştir. Bu yıl gerçekleştirilen kazılar sonucunda çok fazla malzemenin ele geçmediği M-001 yapısı içerisinde bir adet kurşun halka *in-situ* olarak ele geçirilmiştir.

2018 yılında çalışılan bir diğer alan M-003'dür. Bu mekanın üst kısmında, mekanın kullanımından daha sonraya ait olması gereken oldukça yoğun karbon parçalarının bulunduğu, yanık, küllü bir alan tespit edilmiş ve çalışmalar bu küllü dolgunun içerisinde yoğunlaştırılmıştır. Bu küllü alanın içerisinde fayans boncuk, ağırşak, kemik iğne ve öğütme taşı gibi buluntular gelmiştir. Mekanın ve mekana ait duvarların ve bağlantılarının anlaşılmasına yönelik çalışmalar 2019 yılında da devam edecektir.

2018 yılında Çeşme – Bağlararası'nda gerçekleştirilen kazılar, yerleşimin özellikle 2. tabakasına ait çok önemli yeni bilgiler sunmuştur. Yerleşim planının daha iyi anlaşılması ve özel ev planlarının da daha detaylı bir şekilde ortaya konması açısından yeni bilgiler sunan bu çalışmalar, CB 2b evresi, bunu takip eden deprem felaketi ve ondan sonraki CB 2a evresindeki gelişim süreci ile bu evrenin sonlanması hakkında da önemli veriler sunmuştur. Bu veriler ile seramik çalışmalarının sonuçları paralel bir gelişim sürecini ortaya koymaktadır. CB 1 tabakasına ait çukurlar, 2018 yılında da çok sayıda açığa çıkarılmıştır. Bu çukurların büyük çoğunluğu, önceki yıllarda tespit edilenler gibi, bu dönemde, CB 2b tabakası yapılarının taşlarının çalınması sırasında meydana gelmiştir. 2018 yılında 3 farklı Bizans Dönemi çukuru ile Miken Dönemine ait (CB 0. Tabaka) küçük çukurlarında da kazısı yapılmıştır.

2018 yılında yayına yönelik seramik çalışmaları, önceki yıllara göre hız kazanmış ve seramiğin ana sınıflandırma çalışmalarında kullanılacak olan hamur ve tip ayrımları büyük ölçüde tamamlanmıştır. Seramiğin konteksler kapsamında detaylı olarak sınıflandırılmasının yapılmasına da başlanmıştır. 2018 yılında ayrıca British School at Athens, Fitch Laboratuvarı'ndaki uzmanlarla birlikte sürdürdüğümüz seramik çalışması kapsamında yapılacak petrografik ve kimyasal analizlere yönelik olarak örnek seçimlerinin de ilk grubu tamamlanmış olup, bu çalışmaya yönelik de önemli bir adım atılmıştır. Söz konusu seramiğin analizleri, tipolojik ve hamurlarına göre yapılacak olan sınıflandırmalarla birlikte değerlendirilecek ve Çeşme-Bağlararası'nda ki yaşamın gelişim süreci hakkında önemli bilgilere ulaşılabilecektir.

Çeşme – Bağlararası'nda ele geçirilen bio-arkeolojik malzemenin (arkeobotanik ve arkeozoolojik) değerlendirilmesine de 2018 yılında yoğun bir çalışma programı çerçevesinde devam edilmiştir. Bu malzemeler de seramik çalışmasıyla paralel olarak gelişmekte ve aynı kontekslere ait malzemelere öncelik verilerek yakın bir zamanda genel bir değerlendirme yapılabilmesinin önü açılmaktadır.

Çeşme – Bağlararası Tunç Çağı yerleşimindeki kazılara, 2019 yılında da yoğun bir şekilde devam edilerek bu önemli merkezdeki çalışmaların tamamlanması planlanmakta olup, hazineye ait kazılabilecek tüm alanların kazılması ile birlikte bu alanın halkın ziyaretine açılacak bir ören yeri düzenlemesine kavuşması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Resim 1: Çeşme – Bağlararası Tunç Çağı yerleşiminin hava fotoğrafı.

Resim 2: Çeşme – Bağlararası 2018 yılı kazı alanı.

Resim 3: Çeşme – Bağlararası M.Ö. 2. binyıl yerleşimi (2018 yılı sonu).

Resim 4: Çeşme – Bağlararası 2018 yılında kazısı yapılan çukurlardan örnekler.

Resim 5: Çeşme – Bağlararası 16 No.lu Ev (CB 2a Evresi).

Resim 6: Çeşme – Bağlararası 16 ve 17 No.lu evler (CB 2 Tabakası).

Resim 7: CB 2a evresine tarihlenen ve L-1689 No.lu Sokağın ortasında açığa çıkarılan kırık seramik grubu (I-1669)

Resim 8: CB 2 Tabakasına ait meydan ve çevresindeki yapılar.

Resim 9: eşme-Bağlararası 2b evresi seramik fırını.

Resim 10: M-020 Nolu CB 2a Evresi yapısı.

Resim 11: M-020 No.lu Ev'in CB 2a evresi ve devamına tarihlenen sıvalı hazneler ve at nalı şeklinde ocak.

Resim 12: M-020 No.lu Ev'in kuzeybatısında yer alan mekan içerisindeki at nalı biçimli ocak ve sıvalı hazne.

KÖRTİK TEPE KÜLTÜRÜ UYGARLIĞIN İLK YETKİN DENEYİMİ

Vecihi ÖZKAYA*
Feridun S. ŞAHİN

Uygarlık tarihi incelendiğinde, bazı coğrafyaların uygarlıkları şekillendirdikleri; bazılarında ise üzerinde gelişip büyüyen uygarlıkların sahip oldukları coğrafyaya anlam kattıkları görülür. Bu anlamda coğrafi koşulların sunduğu imkanlar, uygarlıkların doğuşunda, gelişip büyümesinde rolleri tartışılmaz öneme sahiptir.

Modern dünyamızda da baskınlığını sürdürdüğü üzere, yaşamı kolaylaştıran unsurlara sahip olduğu sürece coğrafyalar yerleşimde tercih önceliğine kavuşmuşlardır. Öncelikle iklim koşulları olmak üzere, beslenme, barınma ve yerleşimde süreklilik sağlayan imkanlar sunan coğrafyalar, genelde akarsularla hayat bulan bölgelerdir. Küremiz incelendiğinde, Yeni Dünya'da Amazon boyları, Eski Dünya'da Ganj kıyıları, Yakınoğuşu'da Nil boyları, Bereketli Hilal'de Dicle ve Fırat'ın suladığı verimli topraklar, uygarlık tarihine yön veren öncü kültürlerin gelişip serpildiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Her bir bölgenin, sahip olduğu doğal imkanlar çerçevesinde, oluşumuna katkı sundukları emsalsiz uygarlık birikimlerinin kalıntıları ve etkileri günümüze kadar varlığını sürdürmüştü; modern dünyaya katkıları kavranabilmiş olmuştur.

Zamanda erkenlik, üretimde yetkinlik ve uygarlığa armağan konusunda önderlik eden bu yerleşimlerden birisi de Körtik Tepe'dir. Burada tanık olunan, aslında insanlığın Anadolu coğrafyasındaki ortak öyküsü. Dağların kasvetli geçitlerinden kurtulup, Anadolu'nun güneyine, Mezopotamya'nın kuzeyine karar kılan bir kabilenin coşkunu yansıtıyor Körtik Tepe. Amaçları dünyanın ilk tapınağını kurarak insanların akın akın buraya gelmelerini sağlamak değil. Kendi içinde kapalı da değil. Muşla, Bingöl'le ilişki

* Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE.

Öğr. Gör. Feridun S. ŞAHİN, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE.

halinde. Hayatın bütün kaygıları ve sonsuz güzellikleri karşısında, medeniyetin şafağında kendilerini kucaklayan bir coğrafyada geniş hayalli bir kavim ve tabiatın sunduğu her imkânı en iyi şekilde değerlendiren bir beceri. Ama her nedense bir tapınak ihtiyacı hissetmemiş; çünkü yaşadığı mekânı kutsamış, konutu mabetleştirmiş.

Yaşam ve ölüm el ele burada. Yaklaşık 1500 yılı kucaklayan bu beraberlik kutsanmış gömüde; mezarda, taşta, kemikte, konutta. Mezarlar ve ölümle ilgili uygulamalar buranın belki de dünyanın en eski inanış biçimleri. İnsanlık tarihinin en eski ayetleri, yorumlar muhtelif.

Kim bu insanlar, nereden gelmişler bilmiyoruz. İster mezarda ister konutta olsun, her bulguda bir ad bir imza bir hatıra. Bir yaşanmışlık var, adının ne önemi var. Zaten bulgularda bireysellik de yok. Ortak kaygı ve düşüncülerin ürünleri, belli. Hepsinde ortak kaynak, ortak duygu, ortak konu: tanrı/tanrıçalara övgü: doğanın acımasızlığına karşı merhamet; mutluluk eldekiler arasında.

Bulgular bol ve muhtelif. Neler anlatmazlar ki, büyü, bilinmezlik, korku endişe; mutluluk, kozmik düşünce. Bunlar taş üstünde sembolleşmiş; ağızdan ağıza yayılmış, yazıyı aratmamış henüz.

Ve ufuktaki parıltı batan güneşin parıltısı; bu bir müjde değil; uygarlığın bu ilk yaratıcılarının vedası; istikbal tarımın. Özgürce suda karada avlanan insan, artık toprak işçisi olmaya başlamıştır. Estetik ve sanat, yerini toprak yorgunluğuna bırakır. Körtik Tepe, bu yorgunluk öncesi insanlığın doğayla barışık yaşadığı dönemin en iyi temsilcisi. Yasal şartların zorlayıcılığı sonucu kazıların bitmesiyle birlikte, yine barışık olduğu doğaya emanet, onu kucağında, kim bilir, belki bir daha keşfedileceği kadar toprak derinliğine gömülü.

2000 yılı itibarı ile başlayan ve 2018 yılında sonlandırılan kazı çalışmalarında elde edilen verilerden derlenen bilgiler, döneminin emsalsiz tanıkları niteliğindedirler. Öncelikle, yerleşim alanı seçiminde dönem insanının bizleri kışkıracak denli bilinçli oldukları anlaşılmaktadır. Dicle Nehri ile Batman Çayı'nın birleştiği noktada, hava, su ve karadaki imkanlarıyla beslenmeye sunduğu olanaklar açısından Körtik Tepe'nin konumu, yerleşim bilincinde sahip olunan deneyimlerin zirvesi durumundadır. Doğal koşulların sağladığı imkanlar, tarım gibi zor ve zorunlu bir uğraşmayı yerleşiklerin aklına getirmemiş. Göçerlik mi? Yine coğrafya, sunduklarıyla böylesi bir yurtsuzluğu düşündürmemiş bile. Körtik Tepeliler doydukları yerde yerleşmişler.

Bu da yerleşik düzene geçişi tarımla bağlantılı kılan varsayımların tamamına meydan okumuştur.

Daha erken döneme işaret eden beklentilerimize cevap verecek sonuçlar değerlendirme aşamasında olduğu için, eldeki verilerle M.Ö. 10450 – 9250 arası yılları kapsayan Körtik Tepe'nin Akeramik Neolitik yerleşiminin, birbirinin gelişmiş devamı netliğinde altı katmandan oluştuğu belgelenebilmiştir. Üst katmanları etkileyen geç dönem tahribatları dışında, saf ve özgün bir Akeramik Neolitik yerleşim. Bölgede bilinen diğer çağdaşı yerleşimlerde olduğu gibi, bu yerleşim geleneğinin devamı saptanamamıştır höyükte. Daha sonraki yerleşim aktiviteleri, ağırlıklı Orta Çağ ve İslami mezarlardan müteşekkil kalıntılardır. Höyükte varlığı algılanan diğer geç dönem uygarlık kalıntıları ise, cılız da olsa, Roma, Yeni Asur ve bazı Trans Kafkas bulgularından oluşur. Ortaçağ ve İslami mezarlar hariç, diğerlerinin hiçbiri höyüğün tamamına yayılmış bir karakter göstermezler; daha çok sınırlı ve çoğunlukla tekil örneklerden oluşurlar. Bu özelliğiyle höyüğün asıl yerleşim karakteri Akeramik Neolitik Dönemi ilgilendirmektedir.

Geçmişten günümüze insanlığın temel kaygılarının ilk sırasında yer alan barınma kaygısına çözüm, yuvarlak planlı konutlarla sağlanmış Körtik Tepe'de. Üst örtü sorununa kolaylıklar sunan bu konut modeli, başlangıçtan itibaren bilinen ve son zamanlara kadar dünyanın bir çok bölgesinde ve son zamanlara kadar Anadolu'da uygulandığı üzere, doğrudan toprak zemin üzerine konumlandırılmış; duvarları belirli bir yükseltiye kadar doğal taşlardan örülerek yükseltilmiş; devamında sepet-örgü ve balçık sıva sistemiyle tamamlanarak, bölgede çokça var olan, sazlarla kapatılmıştır ki, günümüze çok yabancı olmayan bu uygulamanın örnekleri Afrika yerlileri tarafından da hala kullanılmaktadır. Bu şekilde tasarlanmış bir konuta girişin tavandan sağlanmış olabileceği düşüncesi hem konutun dokusuna aykırı hem de her zorluğa pratik çözüm bulan insan aklıyla bağdaşmaz. Alanda bulunmuş çok sayıdaki mil yuvası olarak kullanıldığı anlaşılan taş kalıntılardan algılandığı üzere, girişin basit tasarımlı bir kapıyla sağlandığı açıktır. 3.00 – 3.50 m. arası değişkenlik gösteren çaplarıyla, en fazla, iki kişinin barınmasına imkân tanıyan bu konutların sadece barınmaya yönelik olmadıkları, donanımlarından anlaşılmaktadır. Coğrafyalara yüklenen anlam benzeri, konutun da bir anlam derinliğine sahip olduğunun en önemli kanıtı, tabanlara gömülen bireyler ve sunulan ölü armağanlarıdır. Konut yerinde ısrar ve zengin armağanlarıyla her derinliğe tabana gömülmüş bireylerin varlığı, modern insanın alan ve mekâna yüklediği mistik anlayışın en erken uygulamaları olarak karşımıza çıkmak-

tadır (Resim: 1). O halde konut, sadece barınma alanı değil, aynı zamanda, ölü kültürüyle bağlantılı bire mabet durumundadır. Yani insana verilen değerin ölümlerle birlikte ölümsüzleştirilmenin ve ikinci bir yaşamın varlığına ilişkin inancın tasavvur edildiğinin apaçık kanıtı. Mısır piramitleriyle görkemin doruğuna ulaşan, ulusal ya da bireysel anıtlarla günümüzde varlığını sürdüren mezar anıtların, yaşanan mekânın bizatihi içinde olması nedeniyle, belki de en anlamlı mabet-mezar uygulamasının en etkileyici örneği; ölümlerle birlikte önemsenen kişiliklerin ilahlaştırılmasının en erken uygulaması. Ölüm birlikteliğinin sonu değil, aynı mekânda sonsuza kadar beraber yaşamının başlangıcı.

Yaşamın devamı, hiç kuşkusuz, beslenme ve beslenme kaynaklarının devamlılığıyla bağlantılıdır. Daha önce değinildiği üzere, Körtik Tepe yerleşiklerinin yerleşim için seçtiği alan, günümüz insanı için dahi cazibesini hala korumaktadır. Dicle ve Batman Çayı'nın sunduğu zengin çeşitlilik; yerel ve göçebe kuşların uğrak noktası, mevsimlere göre değişkenlik ve çeşitlilik gösteren av hayvanlarının bolluğu; zengin örtülü topraktan devşirilen besinler, beslenmenin Körtik Tepe'de bir sorun olmadığına göstergesidirler. Yokluğa karşı tedbirin de ihmal edilmediği anlaşılmaktadır. Mevsimlerin, iklimin, doğanın sürprizlerine hazırlık amacıyla besin depolamanın en bilinçli ve erken uygulamaları da Körtik Tepe'de kendini göstermektedir. Barınmaya çözüm sunan yuvarlak planlı konutlarla aynı plan özelliklerine sahip, ancak daha küçük boyutlu mekanların varlığı, besin depolamaya sunulmuş akılcı çözümler olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim: 3). Depolanacak besinlerin uzun ömürlü olmasını sağlamak amacıyla keşfedilen çözüm ise, çapları 1.00-1.50 m. arası değişen söz konusu bu mekanların tabanına küçük boyutlu dere taşlarını döşemek olmuştur. Bu yöntem besinleri toprağın nem gibi olumsuz etkilerinden korumak amacıyla yönelik olduğu açıktır. Besin depolama birimleri özelinde keşfedilen diğer bir özellik ise, bunların yerleşimin belirli bölgelerinde toplanmış olması ve sayısal açıdan büyük çoğunluk göstermeleridir. Sayısal çokluk, depolanan besin maddelerinin çeşitliliğine değil, bireysel depolamanın; dolayısıyla, bireysel beslenmenin varlığına yorumlanabilir ki, bu belirlem, Körtik Tepe'de gelişmiş bir toplumun varlığında yol gösterici özellikler arasında yer alır. Hiç kuşkusuz, anılan depolama birimlerinin (silo) üst yapısı konutlardakine aynı yapı özelliklerine sahip olmalıydı. Doğayla barışık yaşamın başat koşulu olarak doğaya ve doğadan sağlanana saygının gereği, Körtik Tepe insanının havada, karada ve suda elde ettiği, avladığı besin kaynaklarının sadece etinden değil, bütün kalıntılarından yararlandığı; çeşitli alet ve aksesuar ürettiğini de özellikle vurgulamak gerekir.

Yaşam koşulları ve biçimleri bireyden topluma, yerelden evrensele değişiklikler gösterir; ancak her koşul altında değişmeyen bir gerçek vardır: ölüm. İşte bu nedendir ki, ölüme her toplumda anlam yüklenmiştir; ama benzer, ama farklı... Her ne şekilde olursa olsun, geçmişini günümüze taşıyan değerler arasında en önemli kaynaklardan birisi de ölüm, ölüme ilgili uygulamalar ve bunun zihinlerdeki algılamalar sonucu oluşmuş yaratımlardır. Bu konuda Körtik Tepe'nin sundukları, ölüm öncesi sosyal yaşamı bütün yönleriyle yansıtan kadar zengin bir çeşitlilik, sayısal çokluk ve zengin içeriğe sahiptir.

Alanda M.Ö. 10450-9250 yılları arasında kapsayan 1200 yılı aşkın yerleşim ısrarı, diğer bir ifadeyle yurtseverlik, ilk ile sonra gelen arasında bir bağ kurulmasına neden olmuş; ölü gömme geleneklerinde süreklilik doğurmuştur. Ana karnındaki cenin konumunun, ölüme birlikte, bu kez toprağın derinliğinde tekrar edilmesi, ölü gömmeye ana uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim: 4). Bebek-yaşlı, kadın-erkek farkı gözetmeksizin bireylerin ağırlıklı olarak aynı, yani hoker tarzda gömülmesi, Körtik Tepe yerleşikleri arasında adeta uyulması gereken zorunlu bir kural gibi görünmektedir ki, kurallaşmış bu zorunluluk ve uygulamadaki ısrar, yerleşmiş ve kurallaşmış bir inancın varlığıyla açıklanabilir. Ölü gömmenin ikinci yaygın uygulaması yarı hoker olarak ortaya çıkmaktadır (Resim: 5). Bunu, fazla yaygın olmasa da, yine hoker tarzda ikiz, üçüz ve kremasyon mezarlar takip etmektedir (Resim 6). Gömü geleneğinde baş gösteren bu farklılıkların nedeni, iskelete uygulanan işlemler ve beraberlerinde mezarlara konulan ölü armağanlarıyla izah bulunmaktadır.

Hiçbir işlem yapılmadan doğrudan toprak zemine gömülmüş yalın bireylerin yanı sıra, soğuk alçıyla kaplanmış, aşı boyasıyla boyanmış iskeletlerin varlığı; sadece gömü tarzında değil, iskeletlere uyarlanan işlemlerde de bazı farklı uygulamalar olduğunu göstermektedir. Bu durum, ölü gömme geleneklerinde algılanan inanç değerlerinin yaşamsal gerçekliğin bir parçası olduğunu; dolayısıyla, bireylerin sosyal durumlarıyla ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Bu belirlem, aynı zamanda, kendini ölü armağanlarında da göstermektedir.

İskeletlere uygulanan işlemlerde algılanan farklılıklar, ölü armağanlarında da görülmektedir. Bazı mezarlar ölü armağanlarından yoksun, bazıları tekil ya da değişken ve çeşitlilik arz eden bulgular içermektedirler (Resim 7). Bu durum farklı seviyelerdeki mezarlarda gözlemlendiği gibi, aynı seviyedeki mezarlarda da görülmektedir. İçerdikleri ölü armağanları açısından adeta fakir, orta halli, zengin; ya da sıradan, saygın gibi sınıflamaların yapılmasını

da uyarıcı ve zorlayıcıdır. Modern dünyamızda da tanık olunan ve mezar yeri ve tiplerinde algılanan sosyal ve ekonomik farklılıklarda olduğu gibi, ölü armağanlarında baş gösteren bu farklılık, Körtik Tepe’de sosyal ve ekonomik anlamda farklı katmanların oluştuğuna işaret etmektedir ki, bu da bilinenin ötesinde gelişmiş sosyal yapının varlığında etkin bir uyarıcıdır. Diğer bir ifadeyle, modern toplumun temel taşları daha bu dönemde atılmış; aslında insanoglu hiç değişmemiştir. Alet üretme becerisinin sağladığı kolaylıklar ve bunların sağladığı hayat tarzı dışında.

Doğadan ve doğanın sağladığı imkanlardan yararlanma becerisinin belki de en akılcı uygulamaları bu dönemde yaşanmış olmalı. Dönem imkanları gözetildiğinde, uygarlığın gelecek safhalarında değişen ve gelişen imkanlarla yaratılmış sanat yapıtlarını gölgede bırakacak denli özenle üretilmiş ve bezenmiş taş kaplar, ritüel nesnelere, kemik alet ve estetik düşüncenin zirvesindeki bol ve çeşitli takıların varlığı, daha başlangıç aşamasında Körtik Tepe nezdinde uygarlığın kiskanılacak halini ortaya koymaktadır. Üretimler amaçları yaşamsal gereksinimlerden kaynaklanmaktadır. Yüzeilerine konumlandırılmış bezekler ve özenle yaratılmış biçimler ise, toplumsal duygu, düşüncesini ve inanış biçimlerini yansıtmaktadırlar.

Bölgede yapılmış araştırmalarda henüz kaynağı tespit edilememiş kloritten ağırlıklı olarak üretilmiş taş kaplar, biçimsel çeşitlilik açısından geniş bir repertuar sunarlar (Resim: 8). Körtik Tepe’de farklı konumlarda yüzlercesi ortaya çıkarılan ve belgelenen taş kapların dönemin diğer yerleşimlerinde bilinen örnekleri, sayısal açıdan, Körtik Tepe’deki bir mezar konteksi kadar dahi olmadığı dikkate alındığında, yaratım ve üretim merkezinin neresi olabileceği sorusu da kendiliğinden cevap bulmaktadır. Diğer merkezlerde bulunanlar ya kötü birer kopya ya da doğrudan Körtik Tepe ihracı. Ağırlıklı olarak kloritten üretilmiş taş kapların, yerel kaynaklardan temini kolay ancak işlenmesi zor olan, çakmaktaşı ve kireçtaşına işlenmiş örneklerinin varlığı (Resim: 9); Körtik Tepe’nin, birçok konuda olduğu gibi, ana üretim merkezi olabileceğinde uyarıcı ve yol göstericidir.

Diğer coğrafyalarda tanık olunan dönemin yaşam koşulları ve bunlara sunulan çözümler esas alındığında, Körtik Tepe özelinde Anadolu insanının barınma ve besleme ile ilgili sorunlarını aştıklarını; daha ileri ve refah düzeyi yüksek bir aşamayı yaşadıklarına tanık olmaktayız. Bunun en belirgin kanıtı, hiç kuşkusuz, estetik yaratımlardır. Deniz ve kara canlılarının kemiklerinden, kuşların tüy ve iskelet parçalarından, kabuklu hayvanlardan, her çeşit taştan üretilmiş geniş yelpazeli boncuk ve takı çeşitliliği bu konuda Körtik Tepe’nin

eşsizliğini tartışmasız bir şekilde ortaya koymaktadır (Resim: 10-11). Özellikle kabuklu hayvanlardan üretilmiş boncukların sayısal üstünlüğü yanı sıra, grup halinde buluntu yerleri de dikkate alındığında, bu türden üretimlerin sadece estetik ihtiyacı karşılamaya yönelik olmadığı, bunun yanı sıra, takas aracı olarak da kullanıldığını düşündürmektedir. Yani “ilkel” diye tanımladığımız ticaretin varlığını; uzak erimli ticareti. Bol, çeşitli ve bazı türlerde özgün üretim örnekleri belirlenen obsidyen aletlerin Körtik Tepe’de varlığı, bu konuda da yetkinliğin ispatı olduğu kadar, hammaddenin Bingöl ve Muş’tan temin edildiğinin belgelenmesi, uzak erimli ticareti bildiklerinin de göstergesidir. Yani, Körtik Tepe Kültürü, yerel ve kapalı olmaktan uzak, dış dünyaya açık, etkilenen, ancak daha çok etkileyen bir yapı özelliği göstermektedir.

Estetiğin inançla buluştuğu diğer üretim örnekleri, yontusal yöntemle sembolleşmiş inanış biçimlerin temsilcisi durumundaki zoomorfik havaneleridir (Resim: 12). Aslında ilgili literatürde böyle adlandırıldığı için havaneli olarak nitelendirilmişlerdir. Özenli biçimlendirilmiş gövdelerinin üst bitiminde yer alan hayvan protomları, aynı zamanda kemik ritüel kemik bulgu ve taş kapların yüzeylerinde işlenmiş hayvanlarla ilişkilidir. Bazı hayvan türlerinin farklı ortamlarda ısrarlı tekrarı, onlara yüklenmiş anlamla bağlantılıdır. Bunların başında dağ keçileri gelmektedir. Bu hayvan türüne hemen her dönemde belirgin dini anlamlar yüklenmesi, yani kutsanması, bu yöndeki inanış biçiminin ve bu türün inanç değerleri arasında sembolik anlama sahip olmasının temelleri olasılıkla bu dönemde atılmış olmalıdır. Taşta başı, taş kapta gövdesi ve mezarda iskeleti ile birlikte saptanmasına yüklenecek başka anlam olmamalıdır. Bunlar arasında kaplumbağa figürünü de unutmamak gerekir.

Genel olarak adlandırıldığı üzere, sürtme taş ve yontma taş endüstrisinin bütün üretim örneklerine sahip Körtik Tepe’nin kemik aletler konusunda emsalsiz bir deneyime sahip olduğu görülmüştür. Deri işlemede gereksinim duyulan her alanda; dokumada, ağ örmede, ritüel tasvirlerde, balık avlamada, takıda ve sayılamayacak birçok alanda kemiğin bu denli ustalıklı kullanımını, Körtik Tepe kültürünün engin deneyim ve birikiminin göstergesidir (Resim: 13-14).

Öncü, çağdaş ve ardıl kültürleri ve bunlara ev sahipliği yapmış coğrafyaları kısıktırarak bilgi birikimi ile Körtik Tepe Kültürü ve emsalsiz yaşamsal derinliğe sahip Körtik Tepe insanının günümüze ulaşan kalıntılarını, sınırlı bir ortamda yazmanın zorluğu gözetilerek, Körtik Tepe, özlüce şöyle özetlenebilir.

Günümüzden yaklaşık 13000 yıl önce, birçok coğrafyada insanlığın barınmaya çözüm bulmadığı; beslenmede büyük zorluklar yaşadığı bir dönemde, Anadolu genelinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi yerelinde, Körtik Tepe özelinde bütün bu sorunların çözüme kavuşturulduğu; bir adım öteye geçilerek günümüz uygarlığının temellerini atıldığı; inanç değerlerinin sembol ve uygulamalarla hayata geçirildiği kavranabilmektedir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

PARİON 2018 SEZONU KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Vedat KELEŞ*

Hasan KASAPOĞLU, Ersin ÇELİKBAŞ

Hazar KABA, Kasım OYARÇIN,

Alper YILMAZ, Büşra Elif KASAPOĞLU

Michael Deniz YILMAZ, İsmail AKKAŞ

Enver AKIN, Soner ÖZMEN

Genel

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun 06 Haziran 2018 tarih ve 491185 Sayılı ruhsatnamesine göre başkanlığımızdaki 2018 yılı Parion antik kenti kazı ve sondaj

* Prof. Dr. Vedat KELEŞ (Kazi Başkanı), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. vkelesus@gmail.com; Web: www.parion.biz; 2018 yılı kazı çalışmalarına izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; çalışmalara proje desteğinde bulunan Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörlüğü ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığına; Kazımızda Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan, İzmir Müze Müdürlüğünden uzman Günay Karakaş' a; Kemer Köyü Muhtarlığı'na ve halkına; Resmi sponsorumuz İÇDAŞ A.Ş. Genel Müdürlüğü, Çanakkale Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ve çalışanlarına; Sayın M. Nurova ve tüm kazı ekibine burada bir kez daha teşekkür etmek isterim.

Dr. Öğr. Üyesi Hasan KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. hasankasapoglu@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ersin ÇELİKBAŞ, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Karabük/TÜRKİYE. ersincelikbas@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Hazar KABA, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Sinop/TÜRKİYE. hazarkaba@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Kasım OYARÇIN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. kasimoyarcin@gmail.com

Arş. Gör. Alper YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. alperyilmaz.a@gmail.com

Arş. Gör. Büşra Elif KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. busraelifikasapoglu@gmail.com

Arş. Gör. Michael Deniz YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. michaeldyilmaz@gmail.com

Arş. Gör. İsmail AKKAŞ, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Karaman/TÜRKİYE. ismlakkas@hotmail.com

Öğr. Gör. Enver AKIN, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır/ TÜRKİYE. enverakin@mynet.com

Arş. Gör. Soner ÖZMEN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. sonerozmen@outlook.com

çalışmaları, 19 akademisyen, 17 arkeolog, 6 restoratör- konservatör, 1 tarihçi, 1 mimar, 1 çevirmen rehber, 22 arkeoloji öğrencisi ve 15 işçiden oluşan bir ekip tarafından, 28 Haziran- 13 Eylül 2018 tarihleri arasında bakanlığımıza sunulan kazı programı çerçevesinde, Güney (Tavşandere) Nekropolisi, *odeion*, Roma Hamamı, Yamaç Hamamı, su kemeri, kuzey sur duvarı, Sondaj 10 ve Sondaj 11-1 (akropol) olmak üzere, antik kentin 8 ayrı bölgesinde gerçekleştirilmiş olup (Resim: 1), 1091 adet etütlük ve 104 adet envanterlik eser ortaya çıkarılmıştır.

ROMA HAMAMI

Roma Hamamında gerçekleştirilen 2018 yılı kazı çalışmalarında öncelikli amaç, yapıya ait duvarların sınırını belirlemek ve yapının genel planını ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir.

Çalışmalar yapının 6 No.lu mekânında başlamış olup, bu bölümde sıkıştırılmış zemin ve 2 No.lu mekâna sıcak hava geçişini sağlayan servis koridorunun zemini açığa çıkarılmıştır. 6 No.lu mekânın güney duvarının dışında yapılan çalışmalarda ise 3 No.lu mekâna sıcak hava geçişini sağlayan servis koridorunun güneyine bağlanan künk sisteminin, devam ettiği gözlemlenmiştir. Yapının 4 No.lu mekânının güneybatısında yapılan çalışmalarda kapı girişine ulaşılmış ve bu bölüme yekpare mermerden yapılmış 3 adet basamaklı giriş ve güney bölümde ise üzerinde kabartma yontu bulunan kemer ortaya çıkarılmıştır. Devam eden çalışmalar sırasında 4 No.lu mekânın güney duvarına bağlantılı 3 kanal tespit edilmiş olup bu kanalların hamamın güney duvarına paralel uzanan bir ana kanala bağlandığı gözlemlenmiştir (Resim: 2).

Yapıda bir diğer çalışma alanımız olan 4 No.lu mekânın güneyinden geçen ve kentin ana su kanallarından olduğu düşünülen bölümün devamını tespit etmek için açılan sondaj açmasında, kanalın tavan kısmı üzerine inşa edilen geç dönem duvarı tespit edilmiştir.

Yapının doğu yönündeki sınırlarını tespit etmek amacıyla 8 No.lu mekânda gerçekleştirilen çalışmalarda bu bölümde bir mozaikli zemin tespit edilmiştir. Bu mekândaki çalışmaların devamında kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanan iki adet geç dönem eklentili duvar açığa çıkarılmıştır. Mozaikli bölümün batı ve güney duvarında ise oldukça kaliteli işçiliğe sahip mermer kaplama sırası gözlemlenmiştir. Kuzey-güney yönlü geç dönem duvarındaki çalışmalar sırasında imparator Commodus'a (M.S. 180-192) ait olduğunu düşünülen heykel parçası ele geçirilmiştir (Resim: 2). Bu mekânın batısından geçen kanalın üst kısmı hariç, *tesellatumun* oldukça iyi korunduğu

tespit edilmiştir. *Tesseralarda* siyah, beyaz, kırmızı, mavi, turuncu ve yeşil renkler ile geometrik desenlerin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Mozaikli bölümün kuzeyinde yer alan doğu batı yönünde uzanan geç dönem duvarının kaldırma işlemleri sırasında yapıya ait olduğunu düşünülen yazıtlı mimari parçalar ile karşılaşmıştır. Mekânın kuzeybatısında yapılan çalışmalarda ise zeminin mermer plakalar ile kaplandığı fakat bu plakaların büyük ölçüde tahrip olduğu anlaşılmıştır. Mozikli koridor bölümünün kuzey bölümünde *in-situ* 2 adet *postament* ele geçirilmiştir (Resim: 3). Bu *postament*lerin kuzeyinde ise 3.90 m. seviyede harçlı bir zemin ile karşılaşmıştır. Bu bölümde 1x1 m. ölçülerinde sondaj çalışması yapılmış olup, seviye inme çalışmaları sırasında kuzeydoğu güneybatı yönünde uzanan erken döneme ait olabileceği düşünülen bir duvar ile karşılaşmış ve 1.00 m. seviyeye gelindiğinde ana kayaya rastlanılmıştır. Mozaikli koridor bölümünün güney duvarını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalarda ise mozaikli zeminin doğu yönünde devam ettiği gözlemlenmiştir. Alanda çalışmalara 8 No.lu mekânın kuzey doğusunda *praefernium* olduğunu düşündüğümüz alanda çalışmaların devam etmesine karar verilmiş ve bu *praefernium* (?) bölümünde 5.00-4.80 m. seviyelerinde çoğunlukla M.S. 3. yüzyıl buluntularının ele geçirildiği bir *bothros* tespit edilmiştir. Ayrıca bu bölümde devam eden çalışmalar sırasında farklı formlarda mermer kullanılarak yapılmış zemin ve zeminin doğusunda bir kapı eşiği tespit edilmiştir (Resim: 3).

Yapıda çalışmalar 7 No.lu mekân olarak adlandırılan *calidarium* bölümünün kuzey duvar sınırını belirlemek amacıyla başlatılmış ve çalışmaların devamında kuzey yönünde mekânı ortalayan bir *apsis* tespit edilmiştir. Bu *apsisin* *praefernium* olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu düşünceyi ortaya çıkarılan servis koridoru destekler niteliktedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda yoğun bir şekilde yanık tabakası ile karşılaşmıştır. Yanık tabakası, bu bölümün *praefernium* olabileceğini bir kez daha ortaya koymuştur. Ayrıca mekânın kuzey ve doğu duvar sınırı belirlenmiştir.

Roma hamamı 2018 çalışmaları sırasında yapıda kazı yapılan alanlardan seramik, cam, tuğla ve kiremit parçaları, metal çiviler, 62 adet sikke, 54 adet metal obje, 31 adet terrakota figürin parçası, 22 adet kemik obje, 5 adet ağırşak, 4 adet mermer kap parçası ve 4 adet heykeltıraşlık eser ele geçirilmiştir.

YAMAÇ HAMAMI

2018 yılı kazı sezonuna, yapının kuzey sınırlarını tespit etmek amacıyla başlanmıştır. Hamamın kuzey bölümünü sınırlayan *apsisli piscinasının* dış

duvarı çevresinde başlanan çalışmalarda, bu bölümde açığa çıkarılan geç dönem duvarın içinden çıkan doğu-batı doğrultulu, bir kanal tespit edilmiştir. Bu duvarın fonksiyonunun belirlenmesi amacıyla, çalışmalar bu alanda yoğunlaştırılarak devam etmiştir. Apsisli bölümün kuzey yarısında seviye inme çalışmaları, *piscinanın* doğusunda toprak kaymaları sebebiyle ortaya çıkan duvarın tamamen açığa çıkarılması hedeflenerek devam etmiştir. Kazı alanının kuzey kesitinde devam eden çalışmalar da yapıya ait olup olmadığı henüz anlaşılabilen, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir arşitrav bloğu ortaya çıkarılmıştır. Devam eden seviye inme çalışmalarının da bu bölümün zemininde büyük bir bölümü tahrip olmuş "*Cochiapesto*" stilde yapılmış mozaik kalıntısı tespit edilmiştir. Hamamın kuzey duvarını dik kesen ve kuzey-güney doğrultuda uzanan geç dönem duvarının alanın kuzeyinde devam ettiği görülmüştür (Resim: 4).

2016 ve 2017 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda¹ 4 tabakası net bir şekilde tespit edilmiş olan apsisin doğusundaki dolgu toprakta, 5. ve 6. tabakayı tespit etmeye yönelik olarak seviye inme çalışmalarına 2018 sezonunda da devam edilmiştir. Çalışmalar esnasında *murex* havuzunun (?) kuzey duvarına bitişik bir şekilde inşa edilmiş doğu-batı doğrultulu bir kanal açığa çıkmıştır. Kanalın tamamı açığa çıkartıldığında, doğu kesit içerisinde, önünde iki adet basamak ve eşik bloğu olan bir kapı aralığına ulaşılmıştır. Bu basamakların *murex* havuzu (?) doğrultusunda yapılmış olması ve batıya doğru devam etmemesi, ortaya çıkarılan kapı aralığının *murex* havuzuyla (?) ilişkili bir işliğe ait olma ihtimalini düşündürmüştür. Bu alanda yapılan stratigrafi çalışmaları sonucunda hamamın kuzey hattı boyunca uzanan 6 tabaka tespit edilmiş olup; tabakaların kontekst malzemeleri ışığında tarihlendirilmeleri yapılmıştır (Resim: 4).

2018 yılı çalışmalarına hamamın üst teras bölümünde yer alan ve 2017 yılı çalışmalarında tespit edilmiş olan doğu-batı doğrultulu duvar çevresinde de devam edilmiştir. Bu alandaki duvarın örgü tekniğinin yapı ile aynı dönemi işaret ettiği ve yapının su deposu olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Yapıda diğer bir çalışma, alanın merkezinde konumlanan 2 No.lu tonozun iç kısmında biriken dolgu toprağın temizlenmesine yönelik olarak yapılmıştır. Çalışmalarda 1 No.lu tonoz ile 2 No.lu tonoz arasında bağlantı sağlayan bir kanala ulaşılmıştır (Resim: 4).

¹ Keleş, - vd. 2019, 602.

Son çalışma ise yapının batı hattında yer alan antik yolda gerçekleştirilmiştir. Yolun kuzey tarafında yapılan çalışmalarda yolun kuzey-güney hatında devam ettiği tespit edilmiş olup; antik yolun olasılıkla kuzey-güney aksında ki yamaç boyunca kompleks yapılara ulaşılması için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Yamaç Hamamı'nda 2018 sezonu çalışmalar sırasında kazı yapılan alanlardan 1 adet bronz kandil, 180 adet sikke, seramik parçası, cam eser parçası, 2 adet mermer heykel parçası ve çeşitli formlarda metal eser ortaya çıkmıştır.

ODEION

2018 yılı kazı çalışmalarında öncelikli hedef, *cavea* kuzeyindeki 3 No.lu tonozda 2017 yılında² yarım kalan kısımdan zemin seviyesine erişmek ve dip sondajları ile alt tabakalarda yapı öncesi kültür-yapı evrelerini saptamak; sahne binasının kuzey-doğu ön-dış kısmında yapıyı oturtulduğu topografyadan soyutlayıp cephe açıklığını genişletmek ve analemma kuzey-dış kısmındaki drenaj kanalı ve cephenin orijinal evresinin belirginleştirilmesi olarak belirlenmiştir.

3 No.lu tonozda 2017 yılında M.S. 5.-7. yüzyıl seramiklerinin yoğun olarak görülmeye başlandığı 3. tabakada çalışmalara başlanmış ve söz konusu alandaki seviye inme çalışmaları neticesinde 3 No.lu tonozda önceki yıl gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla birlikte toplam 6 tabaka saptanmıştır. Bu durumda, yapının bulunduğu alanın en alt kullanım evresinin, ana kaya üzerine yerleştirilmiş basit dikdörtgen kaide üzerine oturtulmuş yivli sütunların kullanıldığı bir yapının yer aldığı Hellenistik Dönem olduğu netlik kazanmıştır. Sonrasında bu alanda oluşan ortalama 1 m.lik dolgu ardından bu alana yerleştirilen *odeionun* 3 No.lu tonozun da ilk kullanım evresi olan M.S. 2. yüzyıla ait dolgunun (5. tabaka), M.S. 3.-4. yüzyıl dolgusunun (4. tabaka) oluştuğu, M.S. 5. yüzyıl sonrasında ise yapının tamamen orijinal kullanımı dışında kaldığı, bu evre ile birlikte tonozun, devşirme taş ve mermer malzemelerle oluşturulmuş, 3. tabakaya ait olduğu anlaşılan bir bölümde ilki M.S. 5.-7. yüzyıl aralığında (2.-3. tabaka), ikincisi M.S. 9.-11. yüzyıl aralığında (1. tabaka) olmak üzere farklı basit uygulamalarla soğuk depolama alanı olarak kullanıldığı, son olarak ise modern zaman dolgusunun yer aldığı bir kullanım evresinin olduğu anlaşılmıştır. Tonozun iç kısmındaki çalışmalar

² Keleş, vd. 2019, 598-600.

sonunda, kuzey bölümdeki ikinci kullanım evresi sırasındaki kuzey girişin daraltıldığı ve yapının kuzey duvarına açılmış tahliye kanalı da ortaya çıkarılmıştır. Bu tahliye kanalının *analemma* kuzey-dış tarafındaki çıkış bölümünün belirginleştirilmesi için dış kısımda gerçekleştirilen sondaj çalışmasında tahliye kanalının, herhangi bir kanal bağlantısı olmadan, sonlandığı anlaşılmıştır (Resim: 5).

Yapıda gerçekleştirilen çalışmalardan bir diğeri, sahne binasının kuzey girişinde, bu girişin kullanım evreleri içerisinde değişikliğe uğrayıp uğramadığını belirlemeye yönelik yapılan dip sondajları olmuştur. Birinci basamak ile ikinci basamak arasında ve ikinci basamak kuzey ve güney bitişiğinde gerçekleştirilen sondajlarda, girişin şu anda mevcut olan ilk basamağının batı devamındaki toprak dolguda, olasılıkla mevcut basamaktan önce yerleştirilmiş, ancak sonradan sökülmüş olabileceği düşünülen bir basamağa ait alt yapı olarak yapılmış olduğu tespit edilmiştir. İkinci basamağın kuzey ve güney bitişiğinde gerçekleştirilen her iki dip sondajı çalışmasında üst seviyede basit bir harçlı zeminin yapıldığı belirlenmişken, alt seviyelerde yapının temel duvarı yapılırken dışa doğru yayılmış olduğu düşünülen harçlı bir bölüm saptanmıştır.

Yapının iç kısmı ve mimari bölüm işlevlerinin anlaşılması için yapılan çalışmalardan bir diğeri de, drenaj kanalında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, *pulpitum* altı kanalın üst bölümünde herhangi bir kapatma taşının olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum yapının sahne binası ve *pulpitum* duvarının kanalın yapım evresinin ardından meydana gelen bir tahribat sonrasında tadilat geçirdiği ihtimalini akla getirmektedir. Bu kanalın kuzey devamında, kentin genel drenaj sistemine ait bir drenaj kanalın varlığı ve drenaj sisteminin kuzeydoğu yönde devam ettiği tespit edilmiştir. Yapının kuzeybatısında, yer alan drenaj kanalının, daha belirgin hale getirilmesi için gerçekleştirilen çalışmalarda ise yapının ikinci kullanım evresinde eklendiği tahmin edilen payandanın drenaj kanalı yapımı esnasında uğradığı tahribat belirgin olarak belgelenmiştir (Resim: 5).

Yapının cephesinin daha belirgin hale getirilmesi ve oturtulduğu topografyadan tam anlamıyla soyutlanıp, sonraki süreçte yapılması planlanan üst örtüye uygun hale getirilmesi amacıyla yapılan çalışmalarda ise; sahne binası kuzeydoğu ve doğu ön-dış kısımda, kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda genel anlamda belirgin bir kronoloji sunabilecek durumda herhangi bir stratigrafik şema izlenmemiştir. Bu alanda sürdürülen çalışmalarda harçsız moloz taş duvar işçiliğine sahip oldukça basit tasarlanmış üç farklı geç

dönem (M.S. 6.-9. yüzyıl aralığı) duvarı tespit edilmiş olup, bu duvarlardan sahne binası kuzey girişinin kuzey payandasının doğu devamındakinin iç kısmında bir seramik çöplüğü belirlenmiştir.

2018 yılı kazı çalışmaları sırasında yapıdan, 25 adet terracotta figürin parçası, 20 adet korozyonlu bronz sikke, 19 adet kemik obje parçası, 19 adet metal obje, 5 adet cam bilezik parçası, 2 adet figürlü kulp parçası, 1 adet mühürlü *amphora* dibi, 2 adet mühürlü *amphora* kulpu, 1 adet mermer kabartma kadın figürü parçası, 1 adet yazıtlı mermer parçası, 8 adet ağırşak, 4 adet taş kap parçası ve çok sayıda seramik ve kiremit parçası ele geçirilmiştir.

KUZEY SUR DUVARI

2017 kazı sezonunda³ Taşkule Mevkii'nde gerçekleştirilen, kentin tiyatro yapısına doğru uzanan kuzey-güney doğrultulu, bosajlı taşlarla örülmüş sur duvarını takip etmek amacıyla 2018 kazı sezonunda çalışmalara devam edilmiştir. Yapılan çalışmalar ile duvarın açığa çıkarılan bölümünün devşirme mimari bloklarla geç dönemde yapıldığı tespit edilmiştir. 2017 sezonunda açığa çıkarılan payanda benzeri ikinci bir payanda açığa çıkarılmıştır. Sur duvarının doğu cephesinde açığa çıkarılan, 2 payanda arasında konumlanan alanda, kapı aralığı olduğu düşünülen bu bölümde, kapı eşiği olarak düşünülen bir mimari blok açığa çıkartılmıştır. Payandaların doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu 2.40 m., iki payanda arasındaki mesafe de 3.40 m. olarak saptanmıştır. Sur duvarına ait payandaların, muhtemelen orijinal kullanımının sonrasında onarımlar gördüğü devşirme blokların varlığı ile anlaşılmaktadır (Resim: 6). Bu iki payanda arasında duvar yüksekliğini tespit etmek amacıyla seviye inme çalışması gerçekleştirilmiştir. 1. payandanın güneyindeki alanda sıkıştırılmış topraktan oluşan bir zemin tespit edilmiştir. 2. payandanın kuzeyinde ise üstü ve yanları taşlarla örtülmüş doğu-batı doğrultusunda künk hattı tespit edilmiştir. Alandaki 2. payandanın güneydoğusunda taşların düzensiz bir şekilde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir duvar tespit edilmiş olup, bu duvar üzerinde korunmuş harç ve sıva kalıntıları saptanmıştır. Aynı zamanda duvar üzerinde taşıyıcı unsuru sabitlediği veya suyun akışını sağladığı düşünülen beş delik ortaya çıkarılmıştır. Bu deliklerin içinin sıva ile kaplanmış, dışının ise harç ile örtülmüş olması ikincil olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Duvarın güneyinde, düzgün örülmüş duvar örgüsüne tezat-

³ Keleş, vd. 2019, 607.

lık oluşturan molozdan ve harçtan oluşturulmuş düzensiz örülmüş duvar yükseltildiği görülmüştür (Resim: 6).

Yapıda gerçekleştirilen çalışmalar sonrasında 2 adet sikke, 1 adet terracotta figürin parçası, 8 adet heykel parçası, 1 adet pilaster başlık, 1 adet kabartma parçası, az sayıda seramik parçası, mimari parçalar, kiremit parçaları ve tuğla parçaları ele geçirilmiştir.

GÜNEY-TAVŞANDERE NEKROPOLİSİ

Güney Nekropolisinde 2018 yılında, daha önceki sezonlarda kazıları yapılarak açığa çıkarılan lahitlerde, biyolojik ve fiziksel faktörlerin verdiği zararı minimum seviyeye indirmek amacıyla önleyici koruma müdahaleleri yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca geçen süre içerisinde yağmur sularının toprağı aşındırması sonucu ortaya çıkan ve bir lahite ait olduğu düşünülen bloğun çevresinin açığa çıkartılması amaçlarımızda bir diğeridir.

Nekropolis alanında çalışmalarımız da, alanın batı bölümünde bulunan Hellenistik Döneme tarihlenen, TSM 11 ve TSM 12 No.lu mezarların dip kısmını bulmak amacıyla gerçekleştirilen seviye inme çalışmaları sırasında, Arkaik, Klasik ve Roma dönemlerine ait seramik parçaları bulunmuştur. Bu bölümde devam eden çalışmalarda L2 kodlu Arkaik Döneme tarihlenen mezarın kuzey kısmında basit toprak bir mezar tespit edilmiş olup, mezardaki iskeletin bir kısmının doğuya doğru alanın dışına uzandığı görülmüştür. Doğu – batı doğrultulu uzanan TSM 8 ve TSM 6 No.lu mezarların teknelerinin dip kısımlarını bulmak amacıyla seviye inme çalışmaları devam ederken, TSM 8’in zemininin üç sıra özenli işlenmiş blok taşlarla yapılmış olduğu, TSM 6’nın zemininin ise, doğudan moloz taşlarla ve kiremitlerle desteklendiği gözlemlenmiştir. Devam eden çalışmalarda TSM 6’nın alt kısmında kuzeydoğu-güneybatı yönlü tahrip olmuş basit toprak mezar (2018-1) tespit edilmiş, iskeletin sadece femur ve fibula kısımları küçük bir cep açılarak kaldırılmıştır.

Nekropolis alanının batı bölümünde devam eden çalışmalar ilerledikçe TSM 13 No.lu lahit mezarın batı yüzünü açığa çıkartırken, burada birincil kremasyona yönelik bir mezar alanı tespit edilmiştir. TSM 13’ün güney cephesinin zemini açığa çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalarda ise, M 221 No.lu basit toprak mezar bulunmuş olup, 30 yaşlarında bir kadına ait olduğu saptanan iskelet tamamen açıldıktan sonra pelvisi üzerinde M.Ö. 430-400 yıllarına tarihlenen 1 adet bodur *lekythos*, göğüs kısmında ise 1 adet bronz iğne ele geçirilmiştir. TSM 13’ün kuzeyinde L5 No.lu M.Ö. geç 6. yüzyıla tarihlenen mezarın etrafının açılması esnasında doğu kısmında antik dönemde

tahrip olmuş mezara ait kadın bireye ait kafatası (2018-2) tespit edilmiş ve belgelenerek kaldırılmıştır. Devam eden çalışmalarda TSM 13-14 No.lu taş sandık mezarlar ve L5 No.lu lahtin cepheleri tamamen topraktan soyutlanarak, zeminden tekne dibine kadar TSM 13'de 5 sıra, TSM 14'de 1 sıra, L5'de 1 sıra olmak üzere granit taşla örülmüştür. TSM 13'ün taş sırası yüksek olduğu için taşlar örüldükten sonra araları taşlara uygun renkte hazırlanmış harçla doldurularak duvar sağlamlaştırılmış ve TSM 10 nolu taş sandık mezarın kapısının kırık kısmı tekrar sağlamlaştırılmıştır (Resim: 7).

Sonuç olarak 2018 çalışmaları sırasında nekropolis alanın batısında bulunan TSM 1-2-3-4-6-8-11-12-13-14, L 2-3-4-5 olmak üzere toplam 4 lahit ve 10 taş sandık mezarın dağılmaması ya da devrilmemesi için yarıya kadar toprakla kaplı olan tekneleri tabana kadar açılıp, topraktan soyutlanarak, bitki örtüsü, suyun aşındırıcı etkisi ve kötü görüntüden kurtarılmıştır. Teknenin dip kısımdan itibaren yaklaşık 30 cm.lik bir çıkıntı bırakarak tüm cepheleri harç kullanılmadan doğal granit taşla örülmüştür (Resim: 7).

SONDAJ 10

Kentin merkezi bölgesinde yer alan yapı 2017 kazı sezonunda⁴ kazılmaya başlanmıştır. Roma Dönemine ait olan yapının işlevini belirlemek ve mimarisini saptamak amacıyla kazı çalışmalarına 2018 kazı sezonunda da 4 farklı alanda devam edilmiştir.

İlk çalışmalar 2 No.lu bölümde yapıya ait iri molozların kazı çalışmalarına imkân tanımaması sebebi ile yapının kuzey cephesinde duvar takibine yönelik olarak başlanmıştır. Kazı çalışmalarını engelleyen yapıya ait molozlar numaralandırılarak ve belgelenerek kaldırılmıştır. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda yapının kuzey cephesine dik olarak gelen bir duvar tarafından ayrılmış iki ayrı mekân tespit edilmiştir. Batıda bulunana mekân içerisinde freskli sıva kırıntıları gözlemlenmiş ve Flaviuslar Dönemine ait *stucco* parçası bulunmuştur. Bu mekânda yapının ikinci girişine ait olan geçiş alanını kapatan, olasılıkla M.S. 4. yüzyıla ait olan özenli ancak harçsız bir moloz duvar ve bu duvarın her iki tarafında yapının duvarlarına bitişik olarak yapılmış destek duvarları tespit edilmiştir. Mekânın tabanı *opus signinum* yatak harcına sahip olmakla beraber üzerinde mermer kaplama elemanlarının olduğu ele geçirilen bazı *in-situ* örnekler eşliğinde anlaşılmıştır. Doğuda ki

⁴ Keleş, vd. 2019, 608-609.

mekân ise yine *opus signinum* yatak harcına sahip olmakla birlikte çok tahrip olmuş bir şekilde bulunmuştur (Resim: 8).

2017 yılında çok küçük bir kısmı tespit edilen yapının 3 No.lu bölümü olan apsisli kısmını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalarda apsisin zeminine ait *opus signinum* yatak harcı ortaya çıkarılmıştır. Apsis duvarları boyunca dikey mermer kaplama elemanlarına ait *in-situ* parçalar ile 2017 yılı çalışmaları sırasında tespit edilen su kanalının devamı izlenmiş ve bu kanalın güneyinde taban altından *in-situ* bir adet su künkü tespit edilmiştir.

Yapının ikinci (batı) kemerini ortaya çıkarmak için 4 No.lu alanda gerçekleştirilen çalışmalarda ikinci kemerin duvarına ait olduğu düşünülen ancak sonradan Geç Bizans Dönemine ait olduğu anlaşılan harçsız bir kuru duvar, mermer bir zemin kaplamaları, payandalar ile çevrelenmiş bir kapı eşiği, kapakları çökmüş bir su kanalı ve *opus signinum* yatak harcı tespit edilmiştir (Resim: 8).

Yapının kuzeydoğu köşesindeki 5 No.lu mekanda yapının köşesini ve olasılıkla buraya bağlanan bir mekan duvarını tespit etmeye yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalarda, *opus spicatum* duvar örgüsünü tamamen ortaya çıkaracak şekilde başlanan çalışmalar +14.68 m. seviyesinde bırakılmıştır.

Yapının ve alanın geneline bakıldığı zaman dört tabakası bulunan yapının büyük bir kamusal yapının, ortasında merkezi apsisli bir niş yanlarına yerleştirilmiş iki adet kemerden oluşan giriş alanı olduğu düşünülmektedir. Yapıda görülen tabakalanmaya bakacak olursak; 1. tabaka M.S. 12. yüzyıl sonrası – günümüz, 2. tabaka M.S. 9.-12. yüzyıllar, 3. tabaka M.S. 4.-6. yüzyıllar ve 4. tabaka M.S. 2.-3. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.

Çalışmalar sırasında ele geçirilen arkeolojik buluntular arasında; seramik, cam, kemik parçaları, kemik objeler, pişmiş toprak kandil, demir objeler, bronz objeler, stucco parçası, pişmiş toprak künk parçaları, tuğla ve kiremit parçaları yanı sıra mermer kaplama plakalarına ait parçalar ve 17 adet sikke bulunmaktadır.

SONDAJ 11-1 (AKROPOL)

2018 kazı sezonunda kentin akropolü⁵ olduğu düşünülen alanda, yüzeyde görülen bir sütundan ve önceki kazı sezonlarında gerçekleştirilen arkeojeofizik çalışmalarından⁶ yola çıkarak kazı yapılması amaçlanmıştır.

⁵ Başaran 1999, 352.

⁶ Keleş, - vd. 2018, 326-327, Res. 7.

Bu amaç doğrultusunda, Sondaj 11-1 (akropol) olarak adlandırılan alanda, sözü edilen bu sütun merkez alınarak 5x5 m.lik sondaj yapılmıştır. Birinci sütun parçasının kuzeybatısında ikinci bir sütuna rastlanılmıştır. Çalışmalar sırasında 3. sütun olarak adlandırılan sütunun kuzey kısmındaki kesitte muhtemelen Roma Dönemine tarihli olduğu düşünülen bir adet heykel başı (portre) açığa çıkarılmıştır (Resim: 9). Aynı alanın güneyinde doğu-batı doğrultulu rastgele gömüldüğü düşünülen 20-25 yaşlarında olduğu tahmin edilen iskelet parçaları açığa çıkartılmıştır. Sondaj alanının güneydoğusunda 3. sütun olarak adlandırılan sütuna bitişik bir şekilde açığa çıkarılan geç dönem duvarı ile karşılaşmış ve duvar belgelenererek kaldırılmıştır. Seviye inme çalışmalarının devamında doğu-batı doğrultusunda uzanan duvarın tabanına ulaşılmıştır. Zeminin tahrip olduğu alanda yapılan çalışmalarda nizami bir şekilde yerleştirildiği düşünülen M.S. 3. yüzyıla tarihli Kapitan II tipinde *amphora* boynu ve oluk görümlü çatı kiremitleri tespit edilmiştir (Resim: 9). Birinci sütunun kuzeybatı köşesinde bir erkek figüre ait heykel parçası tespit edilmiştir. Alanda yapılan seviye inme çalışmaları sırasında alanın kuzeydoğusunda ve güneybatısında mermer kaplama zemine ulaşılmıştır. Zemine ulaşılması sonrasında 4. tabakada çalışmalara, sondajın genişletmesiyle devam edilmiştir. Ayrıca sütunların oturduğu düzlemi tespit etmek amacıyla dip sondaj çalışması yapılmış olup, çalışma sonrası sütunların anakaya üzerine yerleştirilen devşirme mimari blokların üzerinde yükseldiği tespit edilmiştir (Resim: 9).

Sondaj11-1 (akropol) sektöründe 2018 sezonu içerisinde yapılan çalışmalar, alanın mimari çizimleri yapılarak ve kazı alanının güvenliğini sağlanarak sonlandırılmıştır.

Sondaj 11-1 (akropol) alanında, 2018 sezonunda gerçekleştirilen çalışmalarda, 2 adet heykel parçası, 18 adet sikke, 68 adet kemik obje, 12 adet metal obje, 9 adet terracotta figürin parçası, 5 adet *amphora* parçası, 3 adet kandil, 1 *unguentarium*, 17 adet cam obje parçası, 1 adet mermer taş kap parçası, çok sayıda çatı kiremidi, çok sayıda mermer plaka parçası, cam eser parçaları ve farklı formda Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihli seramik parçaları da ele geçirilmiştir.

SU KEMERİ

Su kemerinde 2018 yılı çalışmalarına yapının ayaklarının açığa çıkartılması ve ölçülerinin saptanması amacıyla başlanmıştır. 2017 yılında SK 3 ola-

rak nitelenen ve 3 No.lu ayağın güney ve doğu cepheleri açığa çıkarmak için gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, yapılan duvar takibi ardından, alanın sınırlarının genişletilmesine karar verilmiş ve çalışmalar sonucunda yapının güney ve batı cepheleri tamamen ortaya çıkarılmış, yapının inşası hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Elde edilen verilere göre, yapı anakaya içerisine yerleştirilerek kemer altlarına gelen kesimlerinde kenetler ile birbirine sabitlenerek “U” biçiminde yerleştirilmiş rüstik bosajlı blok taşlar ile sağlamlaştırılmıştır (Resim: 10).

Yapının temeline ve anakayaya yakın olan kesiminde görülen bu mimari üslubun, yapının üst seviyesindeki üzengi taşlarına kadar sadece köşelere yerleştirilmiş olan blok taşlar ile devam ettiği anlaşılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonrasında yapıdaki rüstik bosajlı blokların kentin tiyatrosu ile gösterdiği benzerlik doğrultusunda ve bulunan su künklerinin tipolojisi açısından su kemerinin olasılıkla Flaviuslar Dönemine veya M.S. 1. yüzyılın 2. yarısına ait olduğu düşüncesi oluşmuştur.

2017 kazı sezonunda⁷ çalışmalarına başlanan ve yapıya ait 2 No.lu ayağın sınırlarını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalar da, ayağın güney kesiminde duvar takibi yapılarak ilerleme kaydedilmiş ve kemerin farklı bir kemerli katına ait olan beş adet *in-situ* konumdaki üzengi taşı tespit edilmiştir (Resim: 10).

2018 sezonunda yapıda gerçekleştirilene bir diğer çalışmada 1 ve 2 No.lu ayak arasında 1x1.5 m. ölçülerinde açılan sondaj olup, gerçekleştirilen çalışmalar sırasında harçlı moloz yapıdaki mimariye ulaşılmıştır.

2018 sezonu çalışmaları sırasında ele geçen buluntular arasında; pişmiş toprak künkler, seramik parçaları, cam parçaları, demir kenet, demir çiviler ve terrakotta obje yer almaktadır.

ARAZİ RESTORASYON VE KONSERVASYON UYGULAMALARI

2018 yılı kazı sezonu içerisinde planlanan alanlarda önleyici ve etkin koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Yapılara göre gerçekleştirilen çalışmalar aşağıdaki gibidir;

Odeion: Orkestranın kazı sezonu içinde rutin bakımı yapılması için üzeri açılmıştır. Yapının mermer plakaların yatak harcında yenileme, bordür ve derz uygulaması yapılmıştır. *Opus sectile* ve *cavea*larda derz uygulaması ya-

⁷ Keleş, vd. 2019, 605-606.

pılmıştır. Sahne binasına ve orkestra zeminine ait mermer plakalar temizlenmiş ve tekrar yerlerine yerleştirilmiştir (Resim: 11).

Roma Hamamı: Geçtiğimiz yılda apoditeriumun doğusunda yapılan sondaj sonucu tespit edilen ve bu sezon kazısı yapılarak ortaya çıkarılan mozaik zemin üzerinde derz dolgusu, bordür uygulaması ve kapatma uygulaması yapılmıştır (Resim: 11).

Yamaç Hamamı: *Apodyterium* bölümündeki sıvalarda bordür, enjeksiyon uygulaması yapılmıştır. *Caldarium* ve *laconicum* bölümünde yer alan künk parçalarının mekanik temizliği yapılmış, kırık olan parçalar epoksi reçine ile yapıştırılmıştır (Resim: 12). Apsisli *piscinanın* doğusunda ortaya çıkarılan "*cochiapesto*" zemin döşemesine bordür uygulaması ve kapatma uygulaması yapılmıştır.

Oda Mezarlar: Geçen kazı sezonu ortaya çıkarılan ve önleyici koruma kapsamında kapatılan iskeletlerin üzerindeki kum tabakası kontrollü şekilde kaldırılmıştır.

Güney-Tavşandere Nekropolisi: Geçtiğimiz yıllarda kazısı yapılarak ortaya çıkarılan lahitlerde önleyici koruma kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda dört tarafı lahtin özgün malzemesine yakın kesme taşlarla lahtin bulunduğu seviyeye göre bir ya da iki sıra olmak üzere örülmüştür (Resim: 12).

Yunan Haçı Planlı Kilise (Sevgililer Şapeli): 2016 yılı kazı sezonunda restorasyonu yapılmış olan kilisede, 2017 yılında iskeletler dışarıdan gelebilecek tahribatların önüne geçebilmek adına cam fanus ile korumaya alınmıştır. Sıcaklık farklılıkları ve su emilimi sebebi ile iskeletlerde yer yer bozulmalar gözlemlenmiştir. Bu bozulmaları stabil hale getirmek için koruma çalışması kapsamında drenaj uygulaması yapılmasına karar verilmiştir. Fanusların etrafı 50-60 cm. genişliğinde, yaklaşık olarak 1 metre derinliğinde kazılmıştır. Nem çıkışını kontrol altına almak için tabana moloz taşlar belirli aralıklarla dizilmiş, üzerlerine ise boşluklar oluşturacak şekilde orta büyüklükte taşlar bırakılmıştır. Son olarak kilisede taban seviyesine denk gelecek şekilde mıcırla örtülmüştür (Resim: 12).

LABORATUVAR KONSERVASYON UYGULAMALARI

2018 yılı çalışmalarında, Roma Hamamı, Yamaç Hamamı, nekropol, odeion, kuzey sur, Sondaj 10, Sondaj 11, Oda Mezar 5, su kemeri, Beyoba Tümülüsü ve yüzey buluntuları da dâhil olmak üzere 363 bronz sikke, 213 adet

metal buluntu, 50 cam buluntu, 55 seramik buluntu, 127 kemik buluntu, 83 terrakotta, 9 taş/mermer buluntu ve 20 heykeltraşlık eser olmak üzere toplamda 920 adet buluntunun koruma onarım çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 13).

Koruma onarımındaki amaç; buluntulara en az zararı vererek tanımlanmasına olanak sağlamaktır. Çalışılan tüm buluntuların belgelemesi üzerinde ehemmiyetle durulmuş ve çalışmalar sonucunda raporlama yapılmıştır. Buluntuların gelecek yıllara sağlıklı olarak aktarılması sağlamak amacıyla konservasyon çalışması titizlikle yürütülmüştür.

ANTROPOLOJİK ÇALIŞMALAR

Parion kenti 2018 sezonu antropolojik çalışmalarında, geçmiş yıllarda ele geçirilen kazı deposunda korunan iskelet parçalarının, oda mezarlar alanında tespit edilen OM5 No.lu mezara ait birey iskeletlerinin ve 2018 kazıları sonucu açığa çıkarılan iskelet parçalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Depoda bulunan geçmiş yıllarda çıkarılmış olan iskeletleri incelemek üzere depodan çıkarılmış, yıllara göre tasnif edilerek temizleme işlemlerine başlanmıştır. Güney Tavşandere Nekropolisi'nden ele geçirilen 3 iskelete ait kemik parçaları tasnif edilerek temizleme işlemlerine başlanmıştır (Resim: 14).

Oda Mezar 5 içerisindeki iskeletlerin çıkarılması işlemleri de, 2018 sezonu içinde yapılan antropolojik çalışmalardandır. İlk olarak mezar içindeki iskeletlere birey numaraları verilmiştir. Toplamda 38 adet bireye ait sağlam ve parçalanmış iskelet parçası ele geçirilmiştir. Bunların çoğunluğu erkek iskeletlerinden oluşmaktadır. Oda Mezar 5'de ki antropolojik kazılar sırasında bronz kolye ucu, altın boncuklar, koku şişeleri, bilezik, yüzük, sikkeler ve altın küpeler ele geçirilmiştir (Resim: 14).

Roma Hamamı, kazıları sırasında açığa çıkan bir erkek iskeleti üzerinde temizleme işlemleri yapılmış, yaş ve cinsiyet tayini rapor edilmiş olup, bir adet unguentarium parçası ve sol kulak hizasında bir adet bronz küpe ele geçmiştir.

HARİTACILIK

2018 yılında çalışmalar ağırlıklı olarak 1. derece sit alanı içerisinde mevcut olan sektörlerin haritalandırma ve belgelemesine yönelik gerçekleştirilmiştir. Buna dayalı olarak öncelikle kazı resmi sponsoru İÇDAŞ A.Ş.den temin edilen sabit alıcılı CORS ile hızlı statik yöntem kullanılarak kente ITRF96 datu-

munda poligon ağı dağıtılmıştır. Daha sonrasında ise oluşturulan bu poligon ağı kullanılarak sektörlerde detay alımları yapılmıştır. Detay alımları yapılan alanlarda yeterli bindirme oranları hesaplanmış ortofotoluk çift grid güzer-gâh uçuşları gerçekleştirilmiştir. Yapılan uçuşların ardından Pix4dmapper programında alanların hem 3D modelleri, hem de ortofotoları oluşturulmuş oldu. Oluşturulan ortofotolar NetCAD programında altlık olarak kullanıldı ve kent planının oluşturulması için gerekli çizimler yapılmıştır. Bunların dışında sektörlerde gün sonu hava fotoğrafları çekilmiş, kareajlı plan ve kesit çizimleri yapılmıştır (Resim: 15).

ÇİZİM VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

2018 yılı kazı sezonu boyunca çeşitli dönemlere ve formlara ait seramik parçaları, kandil parçaları, *unguentariumlar*, ağırşaklar, metal eserler, cam eserler, kemik eserler, künk parçaları ve çatı kiremiti parçalarının çizim ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Eş zamanlı olarak 2018 yılı öncesi agora-dükânlar, su kemeri, Yamaç Hamamı, Roma Hamamı, *odeion* ve güney-Tavşandere Nekropolis sektörlerindeki kazılarda açığa çıkarılan Roma Dönemi su künkleri, M.Ö. 3. - M.S. 11. yüzyıllara tarihlendirilen *amphoralar*, M.Ö. 1.- M.S. 6. yüzyıllara tarihlenen kemik parçaları, kandil ve Roma Dönemi cam parçalarının çizim ve belgeleme çalışmaları da bitirilmiştir. Bunların yanı sıra 2018 yılı çalışmalarında ele geçirilen envanterlik ve etütlük mahiyetteki eserlerin ve lisansüstü tezler kapsamında çalışılan buluntuların çizimleri tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

BAŞARAN, C., "Parion 1997 Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XVI, Cilt. I*, 1999, 349-364.

KELEŞ, C. – YILMAZ, A. – OYARÇİN, K. – YILMAZ, M. D. – AKKAŞ, İ., "Parion 2017 Arkeojeofizik Sonuçları", *Arkeometri Sonuçları Toplantısı 33, Cilt 2*, 2018, 323- 334.

KELEŞ, C. – ERGÜRER, H. E. – KASAPOĞLU, H. – ÇELİKBAŞ, E. - OYARÇİN, K.- KABA, H. - YILMAZ, A. – KASAPOĞLU, B. E. - YILMAZ, M. D. – AKKAŞ, İ. – AKIN, E., "Parion 2017 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı 40, Cilt 3*, 2019, 595- 616.

Resim 1: Parion kenti havadan görünüm ve çalışma yapılan alanlar.

Resim 2: Roma Hamamı.

Resim 3: Roma Hamamı.

Resim 4: Yamaç Hamamı kuzey bölüm çalışmaları.

Resim 5: Odeion 3 No.lu tonoz ve genel görünüm.

Resim 6: Kuzey sur duvarı.

Resim 7: Güney Tavşandere Nekropolisi alan geneli ve çalışılan batı bölümü.

Resim 8: Sondaj 10 çalışma alanları.

Resim 9: Sondaj 11-1 (akropol) çalışma alanı.

Resim 10: Su kemeri genel görünüm ve çalışılan alanlar.

Resim 11: Arazi restorasyon uygulamaları.

Resim 12: Arazi restorasyon uygulamaları.

Resim 13: Laboratuvar konservasyon uygulamaları.

Resim 14: Antropolojik çalışmalar.

Resim 15: Haritalık çalışmaları.

KAYALIPINAR-SAMUHA 2017 VE 2018 KAZILARI

Vuslat Müller-KARPE*
Andreas Müller-KARPE

Kazı çalışmalarının ağırlık noktasını Samuha'daki Hitit sarayının doğu kısmında yapılan kazılar oluşturdu¹. 2005 yılında başlanan kazı çalışmalarında önce A-C binaları açığa çıkarılmıştı. D Binası'nın doğu bölümü saray kompleksinin daha sonra ilave edilmiş bir safhasını oluşturmakta ve Hitit Büyük İmparatorluk Devrine tarihlenmekte. D Binası'nın güney kanadının 2014 - 2015 yıllarında yapılan kazılarla açığa çıkarılmasından sonra yapının kuzey kısmında kazılar yapıldı (Şekil: 1).

D Binası'nın taş temelleri genelde iyi korunmuş bir durumda bulundu. Taş temeller genellikle bir kaç taş sıra yüksekliğindedir ve kireç taşından yapılmıştır. En üstteki sırada yassı ve yatay taşlar kullanıldığından bunların üstlerine ahşap hatlıların konulduğunu düşünülmektedir. Bu da zamanında taş temellerin çok daha fazla yüksek olmadığına işaret etmektedir. Ahşap - kerpiç (kağır) mimarinin izlerine sadece bazı yerlerde rastlanmaktadır. Taş temellerin üst sıralarında oluşmuş çatlaklar yapının bir yangın neticesinde yıkıldığına işaret etmektedir ve ayrıca bazı yanmış kerpiç kalıntıları da bulundu. Ancak yapının yıkıma sebep olan yangının B Binası'ndaki gibi kuvvetli yıkıcı güce erişmemiş olduğu görülmektedir. Şimdiye kadar kazılan alanlarda açığa çıkarılan duvarların taş temellerinin kabaca yontulmuş taşlarla yapıldıkları iki yüzün arasının ufak taşlarla doldurulmuş olduğu saptandı. Tipik Hitit işlenmiş bloklar burada kullanılmamıştır. Hatta güney cephesinde bile özenle çalışılmış taşların kullanılmadığı gözlemlendi. Güney duvar dümdüz inşa edilmiş ve şimdiye kadar 57,4 metrelik kısmı açığa çıkarıldı. Genişliği 0,8 ve 0,95 metre arasında değişmektedir. Şimdilik D Binası'nın doğu kana-

* Vuslat Müller-KARPE, Philipps-Universität Marburg. Vorgeschichtliches Seminar. Biegenstr. 11, 35043 Marburg/ ALMANYA, vuslat.muellerkarpe@staff.uni-marburg.de.

Andreas Müller-KARPE, Philipps-Universität Marburg. Vorgeschichtliches Seminar. Biegenstr. 11, 35043 Marburg/ ALMANYA, andreas.mueller-karpe@staff.uni-marburg.de.

¹ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar Dairesine Kayalıpınar'da kazı yapmamıza izin verdikleri için çok teşekkür ederim. Bakanlık Temsilcisi olarak 2017 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Neşe Taşdemir ve 2018 yılında Erzurum Müzesinden Arkeolog Gülşah Altunkaynak ile Karaman Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Ertan Yılmaz kazımıza katıldılar. Çalışmalarımızın gerçekleşmesine buldukları katkılardan dolayı candan teşekkür ederim.

dının uzunluğu (kuzey – güney yönünde) en az 61,1 metreye varmaktadır. Genişliğini daha henüz kesin olarak bilinmemektedir ama en azından 18,7 metreydi.

L biçimli yapının yzlm en azından 1542 metrekaireydi. Avluya aı-
lan güney kanadın kuzey tarafında yer alan stnlu koridorda (revaklı avlu)
bu hesaba dahil edildi. Doğu kanadın avluya bakan tarafında böyle bir holün
bulunup bulunmadığı henüz bilinmiyor.  tarafından çevrili düzgün olma-
yan dikdörtgen Şekilli i avlu en azından 1500 metrekaire büyüklüğündeydi.
Avlunun kuzey tarafının nasıl olduğu hala belli değil. Ancak jeofiziksel l-
m sonuçlarına göre; B Binasının kuzeyinde diğer büyük bir yapı yer al-
maktaydı.

Oda i duvarlarının genişliği (0,65-0,8 m.) dış duvarlardan biraz daha dar
olmasına rağmen fazla bir farklılık göstermemektedir. Duvarların doğudaki
bitişi, yani binanın güneydoğu küresi Şimdiye kadar kazılan alanlarda açığa
ıkarılmadı. Yeni açılan sahalarda D Binası'nın güneydoğu küresinde açığa
Çıkartılan duvar kalıntısının diğerlerinden daha farklı yönlendirilmiş olduğu
gözlendi. Duvarın çevrelediği 64 metrekairelik alanın zamanında tümünün
yumruk büyüklüğünde taşlarla döşeli tabanı olduğunu gösteren kalıntılar
bulundu. Bu kalıntılar D Binası'nın geç evrelerindeki bir kullanım safhasına
aitler. Ele geçirilen buluntular değerlendirildikten sonra yapının evrelerinin
tarihlemesi yapılabilecektir. Taş döşemeli alan bir i avlu olabilir. Çünkü hem
taban döşemesi ve hemde alanın genişliği üzerinin açık olduğuna işaret et-
mektedir. Uzunluğunun 9,2 metre ve genişliğinin 6,9 metre olduğu göz n-
ne alındığında üzerinin tahta hatıl tavanla kapatabilmesinin çok zor olduğu
daha iyi anlaşılmaktadır.

2018 de bazı temellerin üzerindeki kerpiç duvarların kalıntılarının günü-
müze kadar korunmuş oldukları anlaşıldı. AD 8 açmasında 5 metre uzunlu-
ęunda böyle bir duvar parçası açığa çıkarıldı. Bu duvarın genişliği 0,9 metre.
Yapımında 0,49 m. boyutunda kare Şeklinde ve 0,49x0,3 m. ebadında dikdrt-
gen biçimli kalınlıkları 0,12 m. olan kerpiçler kullanılmıştır. 1,23 m. aralıklara
0,4 m. genişliğinde ahşap hatıllar için yer bırakılmıştır. Bu yapı Hitit kağir
yapı tekniğinin tipik bir özeliklerini taşımaktadır. Duvarları taşıyan eleman-
ları (tamamiyle yanmış) tahta hatıllar teşkil etmekteydi ve kerpiçler sadece
aralarını doldurulmada kullanılmıştır. Bu kağir duvarlarda Şimdiye kadar
Çaprazlama konulmuş hatıllara rastlanmadığından kerpiç duvarlar çok ka-
lın kütleler halinde yerleştirilmiş olmalıdır. Çünkü ancak bu Şekilde oluşan
makaslama kuvvetine karşı koyabilecek güce saip olabilmekteydiler ve iki
yandanda da istikrarları sağlanabilmekteydi.

Havada kurutulmuş kerpiçler, tüm binanın yıkılıp yağmalanıp ateşe verildiği sırada çıkan yangında yanarak sertleştiler ve günümüze kadar korundular. Bu yangın felaketi Hitit kenti Samuha'nın da sonunu göstermektedir. Tüm bu aynı yönde gidişatı olan duvarların aynı yapıya; D Binası'na ait olduklarını ve böylece yapının uzun bir süre kullanılarak çeşitli tamiratlara uğradığını belgelemektedir. Sözü edilen bu kalıntılar yapının iç duvarlarına aittir.

Hitit mimarisinde eski sağlam olmayan duvarların hemen yanına yapılan yeni duvarlarla güçlendirilmeleri çok defa gözlenmiştir. Kayalıpınar B Binası'nda bunun kanıtlayan bazı örnekler bulunmuştur. Normalde bir binanın tamiratında yeni duvar eski temelin üzerine örülmüştür. Ama yeni duvar için temel hemen eskisinin yanına yapıyorsa, bunun bir sebebi olmalıdır. Şimdiye kadar bilinen misaller bu tipteki kalıntıların deprem sırasında oluşmuş yıkımlardan sonra, eski temellerin sağlamlığından şüphe edildiğinde yapılmış olduklarını göstermektedir.

Binanın iç bölümlerine giriş konusunda; AD 10 açmasında yapılan kazılarda önemli sonuçlara ulaşıldı. Düz gidişatı olan avlunun cephe duvarının açma ortasında bölündüğü gözlenmektedir. Orada 3 m. genişliğindeki bir boşlukta 0,6 m. kalınlığında 1,55 x 1,05 m. büyüklüğünde traverten blok bulundu. Gerçi tarla sürümü nedeniyle yerinden biraz oynamış olmasına rağmen burada kullanılmış olduğu kesindir. Traverten yataklarına Kayalıpınar'dan 10 km. uzakta rastlanmakta ve şimdiye kadar açılan kazı alanlarında yapı malzemesi olarak kullanıldıkları görülmemişti. Herhalde bu büyüklükteki döşeme taşları anıtsal kapı girişlerinde eşik taşı olarak kullanıldılar. Ayrıca taşın büyüklüğü nedeniyle burada çift kanatlı bir kapının bulunduğu da anlaşılmaktadır. Zamanında D Binası'nın doğu kanadına girişi buradandı. Kapının olduğu yerde duvar binanın cephesinden içeriye doğru 3,9 metrelik bir giriti yapmaktadır. Kapı söveleri günümüze kadar korunmamış ve güneydeki duvar başlangıcındaki temelin genişletilmiş olması taştan yapılma kapı çerçevesinin varlığına ve olasılıkla onun kabartmalı olduğuna işaret etmektedir. Kuzey taraftaki kapı köşesi çok kötü durumda bulundu ve planda tamamlandı. Girişten geçildikten sonra enlemesine yerleştirilmiş 5,6 m. (doğu - batı yönünde) genişliğinde, uzunluğunun ne kadar olduğu daha saptanamayan, ama şimdiye kadar açığa çıkarıldığı kadarıyla 17,5 m. den fazla olan bir salona girilmekteydi. Orta eksen boyunca yaklaşık 100 metre kare büyüklüğündeki mekanda zamanında üç, bugüne kadar korunmuş

kare biçimli kalkerden 0,76 m. genişliğinde ve üzerinde 6 tane zıvana deliği olan iki taş blok açığa çıkarıldı. Bunların salonun tavanını taşıyan ahşap direklerin kaideleri olduğu anlaşıldı. Tabanın özellikle orta kesimde yumruk büyüklüğünde taşlarla döşeli olduğu saptandı. İhtişamlı bir şekilde tasarlanmış bu büyük giriş salonundan (kabul salonu?) arka bölümdeki odalara geçilmekteydi. Henüz burada mekanların dağılımı tam açıklık kazanmadı.

D Binasının ana çekirdek planı; yapının saraysal özellikler taşıdığını göstermektedir. Yapıya güneyden kompleksli plana sahip bir kapı binasından giriliyordu. Ana girişten Hitit yapı mimari geleneklerine uygun şekilde hemen binanın içine ulaşılamıyordu, önce iç avluya geçiliyordu. Kapı giriş ekseninin uzantısında yani doğuya doğru 25 m. avluda gidildikten sonra sağ tarafta yine anıtsal biçimde inşa edilmiş olan binanın doğu kanadına açılan girişe varılıyordu. Burada karşımıza tipik - dirsekli eksen - bağlantısı çıkmakta ve buradanda ana girişe ulaşmak için 90° lik bir dönüş yapmak gerekmektedir. Takiben cepheye bağlı enlemesine yeralan ön avluyu geçtikten sonra doğu kanadın giriş kapısına ulaşıyordu. Avlunun diğer tarafında ise yapının batı kanadı (eski B-Binası'nı üzerinde inşa edilmiş) yeralıyordu. Bu ana şema; Hattusa Büyükkale'deki kraliyet sarayında ve diğer Hitit dinsel yapı mimarisinde ve de Ege Minos saray mimarisinde de kullanılmıştır.

Doğu kanattaki atık suların atılması için avlunun altından geçen kanallar kullanılmıştır. Bunların yardımıyla atık sular ana toplama noktasına nakledilmekteydi. Oradanda ana kapı yapısının altından geçirilerek kentin güney kenarına yönlendirilmişlerdir. Taş levhalarla yapılmış iki kirli su kanalı (AD 7 Açması) binanın içinden geçerek atık suları orta avludaki ana toplama noktasına ulaştırmada kullanılmışlardır. İki kanal; batı kanatta en azından mutfak, banyo veya lavaboların bulunduğu iki yaşlık mekanın varlığına işaret etmektedir.

D Binası M.Ö. 14. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olmalı ve M.Ö. 13. yüzyılda da kullanılmıştır. D Binasının çok safhalı olduğu ve tamir edildiğini gösteren delillere kazı açmalarında rastlanmakta. Bu verilere dayanarak D Binasının M.Ö. 13. yüzyılın sonlarına kadar kullanıldığını söyleyebiliriz.

Bazı kısımlarda D Binası'ndan daha önceki bir yapıya ait kalıntılar açığa çıkarıldı. Ayrıca binanın bazı duvar taşlarının tekrar kullanmak amacıyla binliçli olarak kaldırıldıkları anlaşıldı. Eski duvarlara ait kalıntılar hepsi aynı istikamette yönlendirilmiştir. Bu yönlendirilme D Binası'ndan ve batısındaki A ve C binalarından farklılık göstermektedir. Kalıntılar F Binası olarak adlandırıldı. Bu eski yapının duvarlarına paralel olarak yapılmış bir taş kanal

bulundu. Başlangıcı B Binasının kuzey köşesinde bulunan kanal, biriken yağmur sularını dışarıya atmada kullanılmıştır. Kanalin yardımıyla B ve F Binaları arasında kronolojik sıralama yapmak mümkün olabilmektedir. B Binası 4. Tabakada (en geç M.Ö. 15. yüzyılın ikinci yarısında) inşa edildi. İlk kez olasılıkla bir deprem neticesinde yıkıldı ve 3.Tabakada yeniden tamir edilerek ayağa kaldırıldı. F Binası da 4. Tabakanın başlangıcında inşa edilmiş olmalıdır. Eski yada Orta Hitit Devrinin başlarında yapılmıştır.

F Binası'nın açığa çıkarılan duvar izlerinin gidişatları daha kazılmamış olan alanlarda jeofiziksel planda görülen çizgiler halinde izlemek mümkündür. Görüldüğü kadarıyla bu kalıntıların zamanında çok geniş bir alanı kapsadığı anlaşılmaktadır. Büyük resmi bir yapıya ait kalıntılar olmalıdır. Bu çevrede daha önce yapılan kazılarda; diğer bazı resmi yapılar açığa çıkarılmıştı. F Binasıda bu karakterde bir yapıdır.

Şimdilik daha belli olmayan bir tarihte yapı terkedildi ve kalıntılarının üzerine D Binası'nı inşa edebilmek için yıkıldı. Bu yeni tesis; önceki binadan 11 derecelik bir açı farkı göstermektedir. Özel bir sebebi olup, olmadığını bilmiyoruz. Yeni duvarların gidişatları nedeniyle kanal biraz kaydırıldı ve tam ana girişin ortasından geçecek şekilde inşaa edildi. Bu kanalın hala B Binasının atık sularının atılmasında kullanıldığı konusuna halen açıklık kazanmadı. Ancak kanalın D Binası'nın kuzeybatısındaki avluda biriken yağmur ve kar sularının atılmasında kullanıldığı anlaşıldı. Bu amaçla avlunun güney doğu köşesinde bulunan daha önce F Binası'nda kullanılmış olan bir mazgal taşından yararlanılmıştır. Şimdiye kadar kanalın 4 safhasına ait değişik seviyeler saptandı. En üstten geçen, en geç evreye ait kanal hemen yüzeyin altında bulundu. Ama büyük bir kısmının erozyon ve tarla sürümüne kurban olduğu anlaşıldı. Değişik yükseltilerde bulunan kanalın çeşitli safhaları uzun bir süre kullanıldığını göstermektedir.

Hitit Devrinden sonraki dönemlerde yapılmış yapıların yönü çok değişik ve geç bir kullanıma işaret etmekte ve Hitit yapı kalıntılarını aşırı tahrip etmişlerdir. Kazı yapılan alanların hepsinde Ortaçağdan kalma mezarlar açığa çıkarıldı. Bunlar özenle kazılıp dokümantasyonları yapıldıktan sonra yerlerinde çıkarılarak kazı deposuna nakledildiler. Hiçbirinde ölü gömü hediyesine rastlanmadı. Özellikle AD 11 açmasında 7 mezar bulundu. Yapı kompleksinin içine yapılmış Bizans Devrinden kalma mezarlar özellikle doğudaki kazı alanlarında Hitit kalıntılarını tahrip etmelerine rağmen yinede Büyük İmparatorluk Devrinden kalma sarayın ana şemasını açıklamak mümkün oldu.

D BİNASINDA BULUNAN BULUNTULAR

D Binası'nın güneydoğu kısmının açığa çıkarıldığı 2017 kazılarında üzeri hieroglif mühür baskılı bazı bullalar alana dağılmış şekilde ele geçmişlerdi. 2018 yılında bu alanların devamı olan yapının kuzey kesiminde yapılan kazılarda bahsedilen buluntuların sayısında aşırı artış oldu ve 639 yeni bulla bulundu. Bir kaç eski parça dışında hepsi M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenmektedir. Yoğun olarak D Binası'nın orta kesiminde bulundular. Sadece bir kaç parçaya taban üzerinde insitu olarak rastlandı. Çoğunlukla 1 – 1.5 metre kalınlığındaki kerpiçli yangın molozu içerisinde elegeçtikleri için yapının üst katında buldukları ve yangın felaketi sırasında çöküntüyle alt kata düştükleri anlaşılmakta. Bizans mezarlarının yapımı sırasında özellikle bu kesimde Hitit yapı kalıntılarına müdahale edilmiş ve kısmen Hitit nivusunun altına kadar varan yıkımlar meydana gelmiştir ve bullaların asıl yerleri karıştırılmıştır. Buluntuların dağılımı burada sadece bir arşiv odasının bulunmadığını, daha çok üst kattaki bitişik bazı odalarda bu tipteki belgelerin korunduğunu göstermektedir. Ancak burada Hattuša Nişantepe bulla arşivinde olduğu gibi bir çok mekana yayılmış bir arşivin olup, olmadığı yada çeşitli idari makamlara ait bazı değişik arşivleri ait olup, olmadıkları daha belli değildir. Bullaların iplerle asılı olduğu belgeler, tamamiyle yandıkları için bu soruların yanıtını bulmak çok zordur. Kazılar sırasında bullaların hemen çevresinde yoğun kül kalıntılarına rastlanmakta ve buna dayanılarak bu yanıkların tahta tabletlere ait oldukları düşünülmektedir. D Binası'nda bulunan toplam 646 bulladan 23 tanesinde mühür baskısı aşırı tahribata uğradığından bir tanımlama yapmak mümkün değildir. 4 Bulla üzerinde sadece yazı var ve mühür baskısı yoktur. 57 tanesinde mühürün baskısı tüm değil veya yüzey bozulduğundan şu anda doğru ve kesin olarak okunamamaktadır. 36 parçada hieroglif işaretlerin anlamı bilinmiyor ve bu nedenle isimler daha tam okunamıyorlar. Baskıların % 80 üzerindeki adlar okunabildiler hatta büyük bir kısmında mühür sahibinin ünvanı ve mesleği de saptanabildi.

Ortalama 110 değişik kişinin ismi bullalar üzerinde iyi, kötü bir şekilde okunabilmektedir. Çoğunlukla isimler Luvice, bir kaç tane Hittice ve Hurrice olanlara da rastlandı. Adların yarıdan fazlası sadece bir kez gözlendi ve diğer isimlerinse çeşitli bullalar üzerinde tekrarlarına rastlandı. En çok 42 kez Hurrice bir şahıs ismi olan Taki-Şarumma karşımıza çıkmakta ve ünvanı "Prens" ve mesleği baş kâtip olarak yazılmış (Şekil: 2, 1). Ama bu şahıs hep aynı mühürü kullanmamıştır. Kayalıpınar'da aynı adı, ünvanı ve meseği 13 değişik mühüründe kullandığı anlaşılmakta ve hepsinde de aynı kişiye ait olduğu varsayılmaktadır. Bazı önemli kişilerin aynı zamanda değişik kalem

odalarında farklı mühürler kullandıkları diğer bazı yerlerde de belgelendi. Şüphesiz yine aynı Taki-Şarumma Boğazköy Nişantepe arşivinde çeşitli bullalarla temsil edilmekte ve hatta bu şahıs Ugarit de bile mühürleriye belgeleri tastiklemiştir². IV. Tuthalya ve Tarhuntaşsalı Kurunta arasında yapılan ve bronz tablet üzerindeki antlaşmaya da bu kişi tanıklık yapmaktadır³. Prof. van den Houts'un hesaplamalarına göre Taki-Şarumma antlaşma yapılırken 80 yaşındaydı ve babası olasılıkla I. Supiluliuma'nın büyük oğlu ve kısa hüküm süren Kral II. Arnuvanda idi. Kral ailesine mensup bu baş katibin çok sayıda ele geçen mühürleri uzun süren iş hayatında belgelemekte. Kayalınar'da yeni buluntular arasında Tarhu(nta)nani (Hava tanrısının kardeşi anlamında) 27 kez begelenerek ikinci sırada yer almaktadır (Şekil: 2, 2). Bu isim prens, ülkenin beyi, katip, yüzkişinin başı (yüzbaşı), sığır çobanı ve harem ağası ünvanıyla karşımıza çıkmaktadır. Bunlar mutlaka değişik kişilere ait mühürlerin baskılarıdır.

D Binası'nda bulunan mühür baskılarının arasında en çok rastlananlar sıralamasında üçüncü sırada Tahu(nta)pia yer almakta (Şekil: 2, 3). Bu isime bir çok mühür baskısında rastlanmakta ve mesleğinin katip olduğu saptandı. Diğer yerlerde de bu isim karşımıza çıkmaktadır.

25 belge üzerinde Hattusili ismi okunmakta (Şekil: 2, 4). Orta Hitit Devrine tarihlenen ve mesleği sığır çobanı olan kişinin mühür baskısının dışında diğer hepsi Büyük Kral III. Hattusili'ye ait. 13 bulla üzerinde büyük kral işaretinin yanında ismi yer almakta. Hattusili'nin koruyucu tanrıçası olan Samuha'nın İştara'na olan bağlılığı yazılı metinlerde çok kez bahsedilmekte ve özellikle tahta çıkışında Samuha kentindeki başarısıyla mümkün olmuştur. Kralın tanrıçanın tapınağına yaptığı bağışlar bilinmekte ve yeni keşfedilen bu bullaların bahsedilen bağış belgelerine ait olabilecekleri düşünülmekte. 11 baskı üzerinde ise Büyük Kralın Eşi Puduhepa (5 değişik mühür baskısı) ile birlikte olan mühürlerinin baskısı yer almakta (Şekil: 2, 5). Bunlara ilaveten Puduhepa'nın 6 tanede sadece kendi mühürlerini basıldığı bullalar da bulundu. Bu kral çiftinin ortak mühürlerinin baskılarının Samuha'da bulunmuş olması kentin onlar için olan önemini bir kez daha betimlemektedir. Daha prensken Lavazantia kentinin İştara/Savusga Tapınağı'nın rahibinin kızı rahibe Puduhepa ile evlenen III. Hattusili, Tanrıça İştara'nın kendisine Puduhepa'yı gelin seçmekle kalmayıp çifte karı-koca sevgisini verdiğinden söz etmektedir. Şimdiye kadar sadece Samuha'da ele geçirilen Prenses Puduhepa'nın

² Herbordt/Hawkins 2005, 135vd.

³ Van der Hout 1995, 134.

mühründe: ortada çift başlı kartalın üzerinde duran bir İştar figürü yer almaktadır. Yani Puduhepa'nın kraliçe olmadan önceki devrinden kalmadır. Benzeri İştar tasvirleri Meskene/ Emar ve Hattusa'da rastlandı. Ayrıca bu mühür baskısı bir Hitit prensi ile evlenen kadınlarında prenses unvanını aldıklarını göstermektedir.

III. Hattusili eşine büyük önem vererek kendisiyle birlikte politika yapmasını sağlar⁴. Çiftin mühürleriyle Kadeş Antlaşması'nı damgaladıkları bilinmektedir. Puduhepa'nın Büyük Kraliçe olarak Firavun II. Ramses'le resmi yazışmalarda bulunduğu bilimektedir.

Hitit Devleti'nde kraliyet ailesi mensuplarına verilen görevler arasında GAL MEŞEDİ 'Muhafızların Başı' en prestijliydi. Kralın güvenliğinden sorumluydu ve kardeşlerinden biri olabilirdi. Şuppiluliuma'nın bu göreve Zida'yı, Muvattalı'nın bu göreve kardeşi Hattusili'yi ve Hattusili'ninde kral olunca bu göreve oğlu Tuthalya'yı getirdiği yazılı kaynaklardan bilinmekteydi⁵. Tuthalya'nın GAL MEŞEDİ olarak görev yaptığını belgeleyen böyle bir mühür baskısı da ele geçirildi.

Babası III. Hattusili'nin yerine tahta çıkan oğlu IV. Tuthaliya'nın mühür baskılarında bulundu (Şekil: 2, 6). Tüm diğer büyük krallara ait mühür baskılarında olduğu gibi mühürün çivi yazılı halkasınada içeren tüm bir baskı bulunamadı. Çoğu kez hieroglif makamlar tüm değerler ve iyi basılmamışlar. Bu nedenle baskıların daha önceleri yaşamış aynı isimli bir krala yada IV. Tuthaliya'ya ait olup olmadığı kesin olarak söylenemiyor. Ama bunların çoğu IV. Tuthalya'ya ait olmalıdır. Hatta birinin üzerinde annesi Puduhepa ile birlikte olan mühürlerinin baskısı basılmıştır. Baskı III. Hattusili'nin ölümünden sonra ait olmalıdır. Çünkü dul kalan Hitit kraliçeleri geleneksel olarak eşlerinin ölümünden sonrada yerlerini korumaktaydılar. Puduhepa'da eşinin ölümünden sonra oğluya birlikte devlet işlerini yönettiğini dışarıya gösteren böyle bir mührün baskısı da ele geçirildi. Yazılı kaynaklardan Puduhepa'nın oğlu ile birlikte hüküm sürdüğü ve antlaşmalara tanıklık ettiği bilinmekteydi. Ama başkent Hattusa'da yada başka bir yerde böyle bir baskı daha önce bulunamamıştı. Suppiluliuma'ya ait bir baskı da ele geçirildi. İşaretlerin biçemlerine göre değerlendirdiğimizde bu IV. Tuthalya'nın oğlu Hititlerin son kralına ait olmalıdır.

Büyük kral mühürleri D Binasi'nda şimdiye kadar bulunan mühür baskılarının % 9 oluşturmaktadır. Boğazköy Nişantepe buluntularında ise bu

⁴ Beckmann 1996, 665.

⁵ Bryce 2002, 37.

oran %60 varmaktadır. D Binası'nda bulunan büyük krallara ait baskılar 52 tane ve eğer bunları ünvan ve meslek verilerini değerlendirerek karşılaştırdığımızda üçüncü sırada yer aldıkları görülmektedir. Prens ünvanlı baskıların oranı % 28 varmaktadır. Birinci sırada ise (meslek ve ünvan verilerine göre) katipler bulunuyor. Ancak "katip" deyimini sadece yazı işlerini yürüten kişilerin kullandığı bir ünvan değildi. Aksine yüksek düzeydeki idari işlerde çalışan memurlarıda içermekteydi ve kraliyet ailesinden çoğu kişinin böyle görevleri üstendikleri anlaşılmaktadır.

Bullalar üzerinde bulunan hieroglif işaretli baskıların genel değerlendirilmesi yapıldığında; idareci memurların 1. sırada yer aldığı görülmektedir. Askeri işleri idare eden memurların yada subayların daha az bir rol oynadıkları gözlenmektedir. Yine aynı durum rahiplerin ve tapınak hizmetkarları içinde söz konusudur. Sözü edilen tüm bu şahısların erkek olduğu görülmektedir. Çünkü kadınlara ait isimler; onlar için özel olarak kullanılan hieroglif işareti ile ayrıca betimlenmekteydiler. Çok az sayıda kadının belgeleri mühürlendiği görülmektedir. Ancak Büyük Kraliçe Puduhepa'yı istatistiğe dahil ettiğimizde oranın yükseldiği gözlenmekte. Boğazköy'le karşılaştırdığımızda kraliçeleri dahil etmedende kadınların oranının 4 – 6 % ile Kayalıpınar'dan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun dışında meslek gruplarının dağılımı Boğazköy ve Kayalıpınar'da birbirine benzemektedir. Ancak Nişantepe arşivinde sivil ve askeri hizmette çalışanların oranı biraz daha azdır. Kült işlerinde çalışan personel ise Kayalıpınar'ın iki katıdır. Sonuç olarak ünvanların ve mesleklerin dağılımı D Binası'nın bir saray yönetimi olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

AD 8 ve AD 13 açmalarında ve D Binasının kuzeyindeki arazide yüzeyden çivi yazılı tabletler bulundu. Bunlar üzerinde yapılan çalışmalara devam edilmektedir.

A AÇMASINDA VE ÇEVRESİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Alanda kazı çalışmalarına 2015 yılında başlandı ve 125 metre karelik bir alan kazılmıştı. Kazı alanı 2017 ve 2018 genişletilerek 280 metre kareye çıkarıldı. Ek olarak 35 metre karelik bir diğer tranşe A Sondajı'nın 3 m. batısında açıldı. Yeni açmada ve genişletilen her sahada çivi yazılı tablet parçaları bulundu. Prof. Rieken verdiği bilgilere göre 7 tanesi kült envanteri ve Kp17/100'de kentin ismi geçmektedir. Kp17/77 ve 17/158 çok ufak parçalar olduklarından içerikleri belli değil. Ama kült envanteride olabilirler. Kp17/53 ve 17/81 de bayram törenlerinden bahsedilmektedir. Kp17/61 bir fal metnine aittir.

Tabletler çakıl taban döşeme üzerinde ele geçirildiler. Kazılan alanlarda da dağınık bir şekilde tablet parçaları bulundu. Makinalı tarım ve özellikle patates ekimi için tarlanın derin bir şekilde sürülmüş olması buluntuları aşırı bir şekilde bozmalarına ve çivi yazılı tabletlerin alana dağılmasına neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen bir yapıya ait kalıntılar açığa çıkarılabildiler. Kazı alanının kuzey kenarına çapraz bir şekilde kuzeybatı-güneydoğu istikametinde inşa edilmiş 6,7 m. uzunluğunda bir duvarın taş temelleri açığa çıkarıldı. Olasılıkla binanın dış duvarına ait kalıntılardır. Kazı alanının ortasında bu duvar güneybatıya doğru sapmaktadır. Bunun iç kısmı oval biçimli bir çukur tarafından bozulmuştur. Çukurun duvarları taşlarla kaplanmış ve bir silo olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Çukurun tabanında Hitit Devrinde kalma bronzdan bir bız bulundu. Batıda bazı taş temel kalıntıları açığa çıkarıldı. Genellikle sadece bir taş sıra halinde günümüze kadar korunmuştur. Kalıntılar dış duvar gibi yönlendirilmişler ve aynı seviyede bulunduklarından aynı yapıya ait olmalıdır. Jeofiziksel ölçüm sonuçlarına da dayanarak kazıda bulunan kalıntıların yaklaşık bir rekonstrüksiyonunu yapmak mümkün olmaktadır. Buna göre genişliği (güneybatı – kuzeydoğu) yaklaşık 21 m. ve uzunluğuda en az bu kadar olmalıdır. Olasılıkla yapının ortasında 8,3x6,2 m. ebadında ufak bir iç avlu bulunmaktaydı. Duvarların kalınlıkları 0,5–0,7 m. ile epey dardır. Hitit tapınak ve sarayları genelde çok daha masif bir biçimde inşa edilmişler ve duvar kalınlıkları çok daha geniştir. Yapının hemen komşusu olan harabenin jeofiziksel ölçümlerden elde edilen sonuçlarına dayanarak daha kalın duvarlara sahip olduğu tahmin edilmektedir. Dini bir yapıya ait olabilirler. Kısmen kazılmış olan yapı ise Tapınakta çalışan hizmetkarların kullandığı işliklere ait olabilir. Ele geçirilen çivi yazılı tabletlerin içerikleri genellikle bayram metinleri, kült envanleri ve fal metinlerine ait olduklarından böyle bir yorum yapılabilmektedir.

Ayrıca açmanın kuzeybatı kesiminde önceki yıllarda açığa çıkarılan ocağın hemen yakınında *in-situ* durumda bir testi bulundu ve restore edildi (Şekil: 3, 1). Mekan olarak kullanıldığı düşünülen bu kısımda da konutu sınırlayıcı duvar kalıntısına rastlanmadı.

Tüm B Açması olarak adlandırılan 35 metrekarelik alanda yapılan kazılarda çok yoğun küllü toprağa rastlandı. Sonuçta çevredeki yerleşimlere ait küllün diğer çöplerle birlikte burada depolandığı anlaşıldı.

Ancak yaklaşık 0,80 m. derine inildikten sonra duvar kalıntıları açığa çıkarıldı. Birbiriyle doksan derecelik açı yaparak kesişen iki duvara ait temeller kazıldı. Bu duvarlar çok mekanlı büyük bir yapıya ait olmalıdır. Keramik bu-

luntular M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenmektedirler. Ele geçirilen çok fazla çanak-çömlekler arasında kültle ilgili olarak kullanılmış olabilecek çeşitli kapların yoğunluk gösterdiği saptandı. Bunlar arasında özellikle çok sayıda ve değişik çeşitte adak kapçıkları ve minyatür testiler sayılabilir (Şekil: 3, 4-17).

Özellikle binanın güney kısmında (sınırı daha belli olmadı) çok fazla keramik ve hayvan kemiklerinden oluşan çöpler bulundu. Güney kenarda bir çöp çukuru kazıldı. İçinde alışılmış günlük yaşamda kullanılan çanak – çömleklerin yanında çok sayıda adak kapçıkları ve testicikleri bulundu. Çok özensiz bir şekilde üretilmiş kült işlemlerinde sadece bir kere kullanılmış sıradan mallar. Çöp çukuru herhalde yandaki tapınakta kesilen hayvanların kemiklerinin ve kap kacağının atılmasında kullanılmış. Burada kırılmamış durumdaki adak kapları da bulundu. Hepsi çömlekçi çarkında yapılmış olmalarına rağmen farklılıklar göstermektedir. Yapımlarında da değişik killelerin ve mineral katkıların kullanılmış olması farklı üretim merkezlerin işaret etmektedir. Bu çeşitlilik kutsal yeri ziyarete edenlerin sadece kentin sakinleri değilde geniş bir çevreden gelen kişiler olduklarına ve yanlarında getirdikleri kapları Samuha’da tanrılara sunduklarına göstermektedir. Basit adak kasesiklerinin yanında minyatür testicikler ve hayvan biçimli kap parçaları da bulundu. Herhalde hepsi kült amaçlı olarak kullanıldı. Bulunan çok fazla çanak-çömleğin yanında bazı madeni buluntularda ele geçirildi. Bızlar ve iğneler çoğunlukta ve Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlenmektedir.

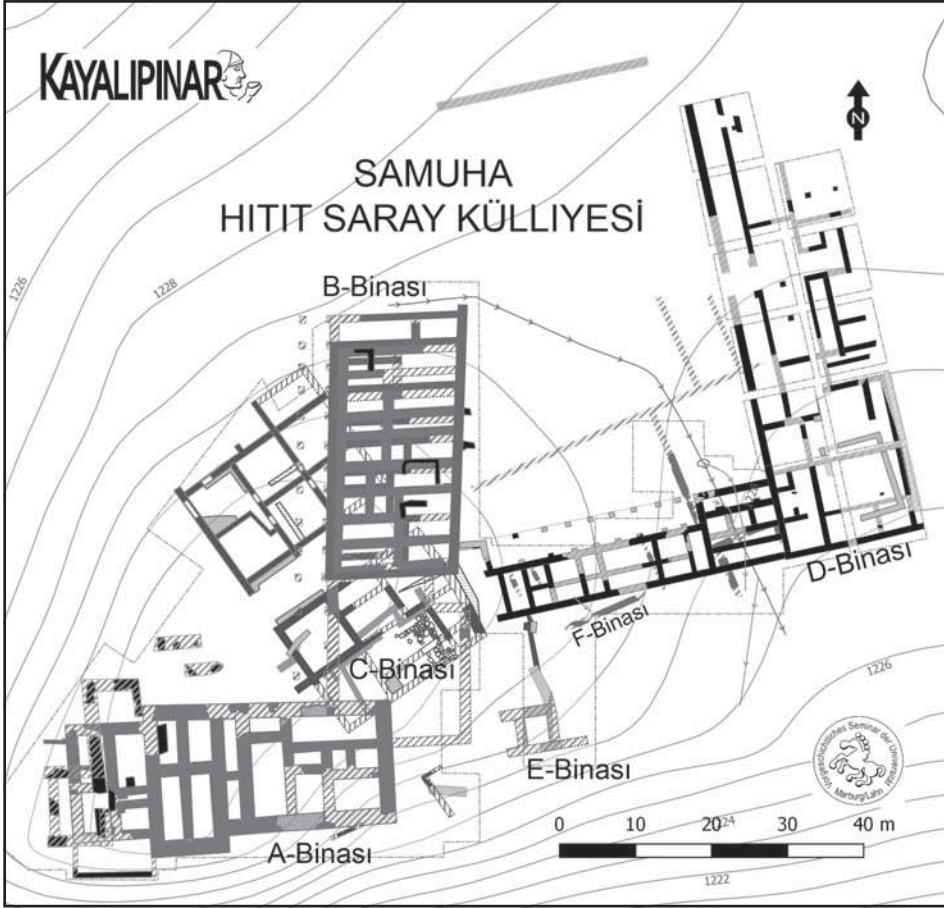
Kazı yapılan alanlarda büyük bir yangın felaketinin izleri gözlenmektedir. Aynı zamanda yerleşmede kentsel gelişimde son bulmaktadır. Şehrin yıkımı; Hitit Büyük İmparatorluğu’nun M.Ö.1200 lerde son bulmasına bağlanabilir. Gelecek yıllarda yapılacak kazılar bu sorunlara açıklık getirebilir.

KAYNAKÇA

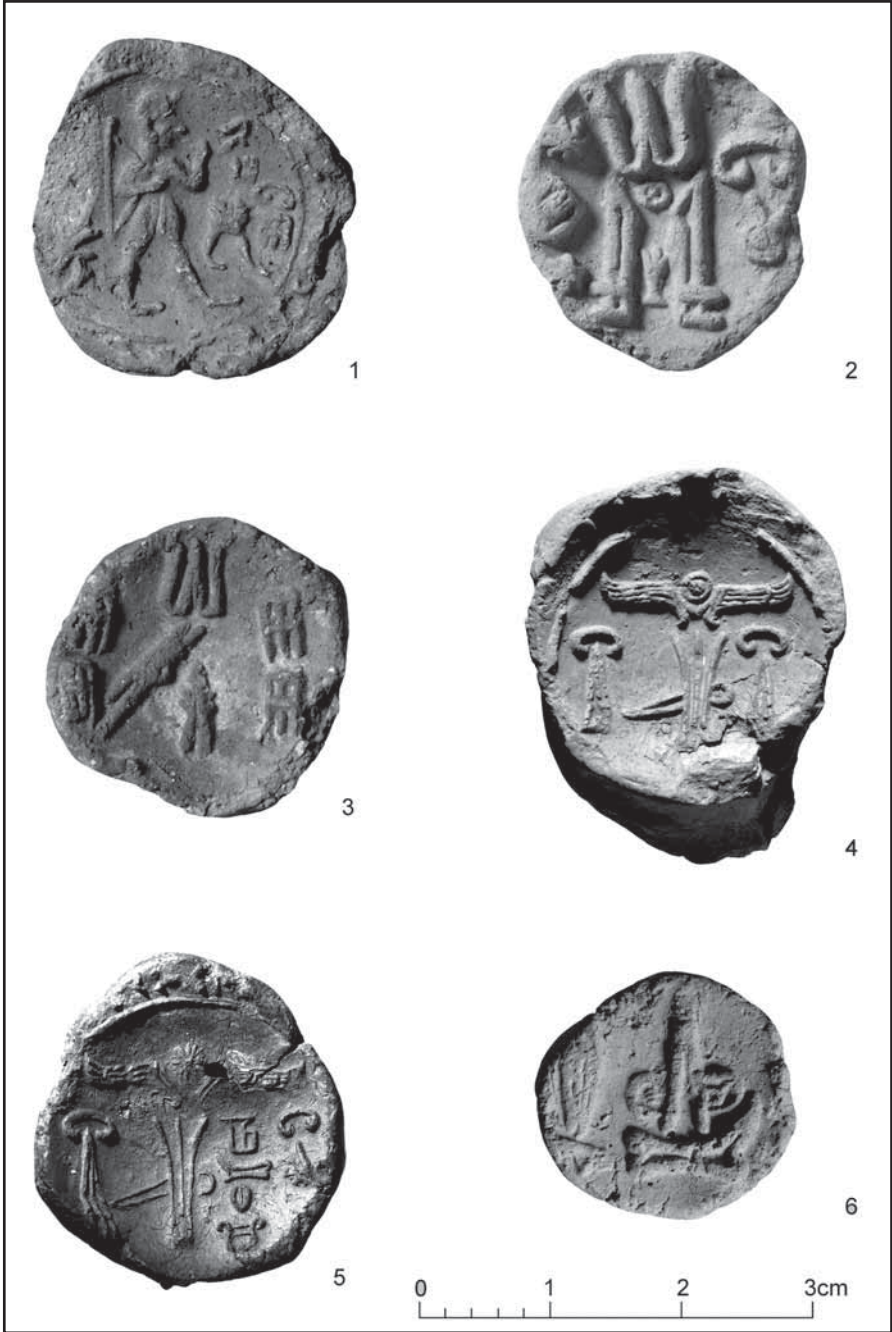
Beckmann 1996: Gerry Beckmann, Hittite Diplomatic Texts, 1996 Atlanta.

Bryce 2002; Trevor Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum. 2002 Ankara.

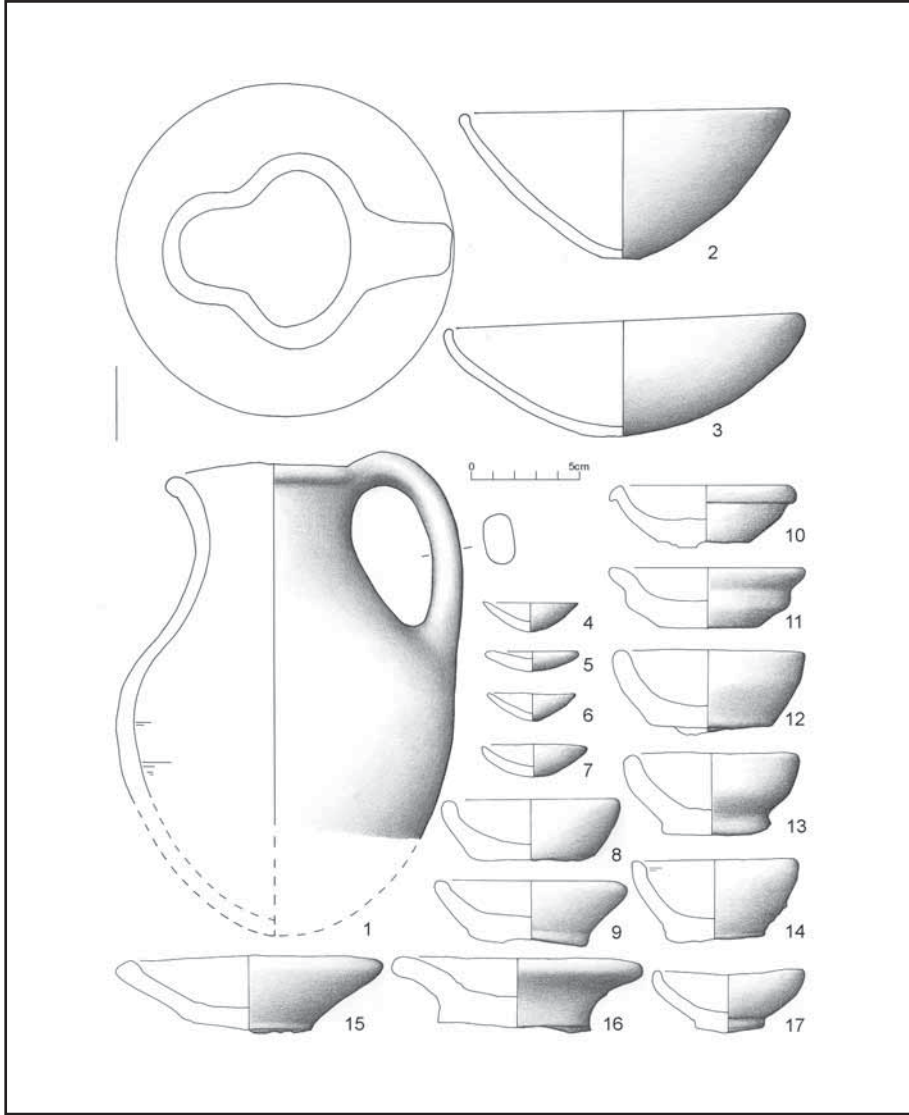
Herbordt/Hawkins 2005: Suzanne Herbordt / J. David Hawkins, Die Prinzen- und Beamtensiegel der hethitischen Großreichzeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe – Archiv in Hattusa. Mit Kommentaren zu den Siegelinschriften und Hieroglyphen von J. David Hawkins. Boğazköy-Hattuša XIX. 2005 Mainz. van der Haut 1995: Theo van der Haut, Der Ulmiteşub – Vertrag. Eine prosopographische Untersuchung. Studien zu den Boğazköy – Texten 38. 1995 Wiesbaden.

Şekil 1: Kayalipınar Samuha Hitit saray külliyesi.

Şekil 2: D Binası'nda ele geçirilen bullalardan bazı örnekler.

Şekil 3: A Açması'nda ele geçirilen çanak-çömlekler.

OLYMPUS KAZISI 2018 YILI ÇALIŞMALARI

B. Yelda OLCAY UÇKAN*

Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN

Muradiye ÖZTAŞKIN

Seçkin EVCİM

Öğül Emre ÖNCÜ

Olympos antik kentinde 2018 sezonundaki çalışmalar 16 Temmuz-23 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından 10 Aralık 2018'e kadar ise müze denetiminde çevre düzenlemesi çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışmaları S7/VII-VIII sektöründeki Piskoposluk Sarayı'nda, aynı alandaki tapınakta ve S7/VI sektöründeki III No.lu Kilise'de yürütülmüştür (Plan: 1). Kazı çalışmalarının yanı sıra koruma-onarım çalışmaları, çizim çalışmaları, yayın çalışmaları, küçük buluntularla ilgili olarak temizlik ve konservasyon çalışmaları da kazıyla eş zamanlı olarak yürütülmüştür.

* Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 26470-Eskişehir/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Ü. Gökçen KURTULUŞ ÖZTAŞKIN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 20070-Denizli/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Ü. Muradiye ÖZTAŞKIN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 20070-Denizli/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Ü. Seçkin EVCİM, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 52200-Altınordu-Ordu/TÜRKİYE.

Dr. Öğül Emre ÖNCÜ, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 34122-Fatih/-İstanbul/TÜRKİYE.

¹ Çalışmalara Mimar Dr. Erkan Uçkan; İstanbul Üniversitesinden Dr.Öğr.Ü. Hüseyin Sami Öztürk; Arkeolog Orhan Atvur; Restoratör Tuğbanur Bayram; Sanat Tarihi Doktora öğrencileri Mehmet Cihangir Uzun, Sinan Sertel ve Berna Yıldırım, Sanat Tarihi Yüksek Lisans öğrencileri Mert Aslan ve Fulya Mirzanlı katılmıştır. Ayrıca Anadolu, Pamukkale, Ordu, Gazi ve Sıtkı Koçman üniversitelerinden lisans öğrencileri ile İŞKUR tarafından sağlanan işçiler çalışmalara iştirak etmiştir. Kazı çalışmalarında Batman Müzesi'nden Sanat Tarihçi Mehmet Cabir Alper Bakanlık Temsilcisi olarak görev almıştır. Müze denetimli çalışmalarda ise Antalya Arkeoloji Müzesi'nden Sanat Tarihçi Ünal Çınar görev almıştır. Çalışma iznini veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne; Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Anadolu Üniversitesi Proje Birimine; maddi destek sağlayan SERVO Savunma'ya ve Yaşam Hastanesi'ne; çalışmalara aynı destekte bulunan Kumluca Belediyesi, ICF Airports ve BP Türkiye'ye teşekkür ederiz.

EPİSKOPEİON (PİSKOPOSLUK SARAYI) ÇALIŞMALARI

Piskoposluk Sarayı'ndaki kazı çalışmaları *peristyl* ve *vestibulum*daki mozaik döşeme kazılarının tamamlanmasına ve kompleks içerisindeki çeşmelere ulaşan su sistemlerinin tespitine yönelik olarak *viridarium*un güneyinde gerçekleştirilmiştir (Plan: 2).

Peristyl ve Vestibulum Kazısı (S7-VII)

Peristyl ve *vestibulum*daki 2014 ve 2015 sezonlarında yürütülen çalışmalarda *opus-tesselatum* tekniğinde zemin mozaikleri açığa çıkarılmıştır². Ancak bu çalışmalarda *vestibulum*un doğu bölümünün bir kısmı ve *peristyl*in güneydoğusundaki giriş kapısının önündeki alan, buralardaki duvarların yıkılma tehlikesine karşı kazılamamıştır. Yıkılma tehlikesi olan duvarların önleri kuru duvarlarla örülmüş ve desteklenmiştir. 2018 yılında gerekli önlemler alınarak bu alandaki mozaikler de ortaya çıkarılmıştır.

*Vestibulum*daki çalışmalar, mekânın doğu bölümünde 4.90x2.75 metrelik bir alanda yürütülmüştür. Çalışmalarda toprak ve moloz dolgunun desteklenmesi için kazı ekibi tarafından yapılmış olan kuru duvar kaldırılmış ve dolgunun kazısı yapılarak mozaik döşemenin eksik kalan kısmı açığa çıkarılmıştır (Resim: 1a). Zemin döşemesinin 2015 sezonunda tespit edilen bölümü ile aynı nitelikte olduğu anlaşılmıştır. Mozaik döşemenin merkezinde dikdörtgen bir pano bulunur. Panonun merkezinde ortasındaki daire ile düğümlü olarak birleşen büyük bir eşkenar dörtgen yer alır. Eşkenar dörtgenin ortasındaki büyük madalyonda, Mührü Süleyman yer almaktadır. Eşkenar dörtgen ve dikdörtgen pano arasındaki üçgen formlu köşe boşluklarından kuzeydoğudakinde bir kap tasviri bulunur. Kaptan dışarıya çıkan sarmaşık dalları betimlenmiştir. Kabin üzerinde bir su kuşu yer alır. Güneydoğudaki alanda ise bereket boynuzu ve uzun boyunlu bir su kuşu tasviri bulunur.

*Peristyl*in güneydoğusundaki giriş kapısı önündeki çalışmalarda ortaya çıkarılan mozaik zemin giriş kapısının önündeki 3.20x2.60 metrelik alanda yer alır (Resim: 1b). Mozaik'in merkezinde düğümlü eşkenar dörtgen bulunur; içte dalga dışta *antrolaklı* bordürlerle çevrelenmiştir. Eşkenar dörtgenin

² Peristyl ve vestibulum mozaikleri için bkz: B. Y. Olcay Uçkan ve G. K. Öztaşkın (2016) "Olympos Kazısı 2014 Yılı Çalışmaları", 37. *KST*, C. II, Ankara, ss. 35-39; B. Y. Olcay Uçkan ve G. K. Öztaşkın (2017) "Olympos Kazısı 2015 Yılı Çalışmaları", 38. *KST*, C. III, Ankara, ss. 187-191; G. Öztaşkın ve M. Öztaşkın (2019) "Olympos Episkopeionu Peristyl Mozaiklerindeki İnsan Betimlemeleri", *OLBA XXVII*, ss. 443-464.

merkezinde yine *antrolak* düğümleriyle kenarlara bağlanan dairesel bir madalyon bulunur. Dairesel madalyonun merkezinde de iç içe geçmiş üç kademeli eşkenar dörtgenler izlenir. Mozaik zeminde sarı, kırmızı, mavi ve beyaz renkli *tesseralar* kullanılmıştır. Bütünlüğünü koruyan zeminin sadece kuzey-batı bölümünde çökme oluşmuş durumdadır.

Tespit edilen mozaik zeminlerin temizliği, kireç tabakasının arındırılması için saf su ve seyreltilmiş alkol ile yapılmıştır. Zemin döşemesinin belgelenmesi için detaylı fotoğraf çekimi ve nokta ölçümü yapılmıştır. Fotoğraf ve total station verileri yazılımlar ile işlenerek tüm zemin döşemelerinin ortografik fotoğrafları oluşturulmuştur. Temizlik ve belgeleme çalışmalarının ardından mozaik zemin üzerine ilk olarak ince elenmiş kum serpilmiştir. Ardından tüm zemin döşemesi geomembran ile örtülmüştür ve örtülerin üzeri elenmiş kum tabakasıyla kaplanmıştır. Son olarak kum tabakasının üzerine bayır taşı serilmiştir. Bu sayede hava geçirgenliğine sahip olan ancak bitki köklenmesine uygun olmayan bir koruma katmanı oluşturulmuştur.

Su Sistemleri Kazıları

Episkopeion (Piskoposluk Sarayı) içerisinde yer alan *triclinium* ve *peristyle* ulaşan su sisteminin anlaşılması amacıyla *viridariumun* güneyinde kazı çalışmaları yapılmıştır (Plan: 2). *Viridariumu* güney yönden sınırlandıran duvarlar aynı zamanda *triclinium*, M14 ve M15'in kuzey duvarlarını oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalarda duvar hattı boyunca yerleştirilmiş iki su tankı ve bir su haznesi tespit edilmiştir (Resim: 2). Su sistemine ait unsurların künk sistemleriyle birbirleriyle bağlantılı oldukları, aynı zamanda güney yöndeki yapılar için dağıtım merkezleri oldukları anlaşılmıştır. İlk olarak 2017 sezonunda *viridariumun* güney batı köşesinde tespit edilen 38x52x75 cm. ölçülerindeki su haznesinin içerisindeki dolgu malzeme temizlenmiştir. Yamuk dikdörtgen planlı bu su haznesinin hidrolik kireç harcıyla sıvanmış olduğu, zemininin ise tuğla ile oluşturulduğu görülmüştür. Su haznesinin doğu ve batısında ikişer güneyinde ise bir adet künk tespit edilmiştir.

Viridarium güney duvarı önünde yapılan çalışmalarda yan yana konumlandırılmış iki su tankı tespit edilmiştir. Tespit edilen su tanklarının dıştan dışa ölçüleri ortalama 4.40x1.35 m. olup, iç yüzeyleri hidrolik harçla kaplanmış ve zeminlerine tuğla döşenmiştir. 1 No.lu Su Tankı olarak tanımlanan doğu yöndeki su tankının kuzey duvarında, zeminden 8 cm. yükseklikte, olasılıkla tankın içerisindeki suyu tahliye etmek amacıyla kullanılan, delikli kireç

taşı manşon yer almaktadır. Tankın güney duvarında *triclinium*daki çeşme nişlerine bağlanan açıklıklar bulunur. Su tankının güneybatısında yer alan kumtaşından bir su haznesi, çeşme nişlerine su aktarmak için kullanılmıştır. Su haznesi ve su tankı arasında dikey yönlü künkler ile bağlantı sağlanmıştır. 2 No.lu Su Tankı olarak tanımlanan batı yöndeki su tankının zemini iki kademeli olarak düzenlenmiştir. Su tankının güney duvarında M15'e doğru yönelen su künkleri tespit edilmiştir. Tankın kuzey duvarında ise taban seviyesinde, tankın içerisindeki suyun tahliye edilmesi amacıyla kullanılmış gider bulunmaktadır. Su tankının güney batı köşesinde (duvar üstünde) doğu-batı doğrultusunda yöneliş gösteren, künk sistemine altlık olarak kullanıldığı anlaşılan, oluklu çatı kiremidine rastlanmıştır. Bu sistem üst seviyeden tankın içerisine bağlanan su sisteminin bir parçasıdır. 2 No.lu Su Tankı'nın, tespit edilen künklerle göre, *peristyle* bağlandığı anlaşılmaktadır.

İki su tankının arasındaki bağlantının anlaşılması amacıyla *tricliniumun* kuzey batı köşesinde yer alan, sonradan kapatılmış kapı açıklığının dış tarafında kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kireç harçlıyla sıvanmış rampalı bir zemine ulaşılmış, biri doğudaki su tankının yanında yer alan su haznesinin güney batı köşesinde, diğeri ise batıdaki su tankının güney doğusunda *in-situ* konumda dikine yerleştirilmiş su künklerine rastlanmıştır. Bu künklerin, *tricliniumun* kuzey batı köşesinde yer alan kapının eşik seviyesinin altında birbirine bağlanarak su tankları arasında bağlantı kurduğu tespit edilmiştir.

TAPINAK ALANI KAZI ÇALIŞMALARI (S7/VII – VII)

Roma İmparatorluk Dönemi tapınağı *pronaosuna* ait yıkılmış durumdaki mimari bloklar ve ayakta olan *cella* cephesiyle, Olympos'un Roma Dönemi anıtsal mimari örnekleri arasında önemli bir yapıdır. Bu öneminin yanı sıra, Likya Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi tapınak mimarisi adına da önemli bilgiler sunan yapı, Kuzey Kent'in merkezinde, S7/VII ve S7/VIII sektörlerinin birleşme kenarında yer alır (Plan: 1). Kuzeybatı – güneydoğu yönelimlidir. Dikdörtgen planlı yapının güneydoğuya bakan cephesi önünde yer alan altı sütunla oluşturulmuş *prostylos* planlıdır. *Cella* cephe duvarı, yapının da içinde yer aldığı alanı çevreleyen duvarlarla bütünleşik biçimde inşa edilmiştir (Plan: 2, Resim: 3). Tapınağın *temenosu* veya *agora* (?) olarak kullanıldığı düşüncesinde olduğumuz bu duvarlarla çevrili yaklaşık 94 x 63 m. ölçülerindeki alan, Bizans Döneminde *episkopeion* olarak yeniden düzenlenmiştir (Plan: 2).

Tapınağın *cella* cephe duvarı ve *naos* duvarlarının bir bölümü ayaktadır. Cephesinde yer alan *prostasis* ise yıkılmış durumdadır. Yıkılmış ön cepheye ait mimari blokların kaldırılması ve bu alanın kazılması çalışmalarına 2017 sezonunda başlanmış³ ve çalışmalara 2018 yılında devam edilmiştir. Bunun yanında 2017 sezonunda açığa çıkarılan yapı bloklarının mimari incelemelerine devam edilmiş, bunun yanında 2018 yılı çalışmalarında açığa çıkan yapı blokları üzerinde belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Tapınak alanı çalışmaları beş farklı noktada sürdürülmüştür. Bunlar *naos* ve *pronaos* olmak üzere tapınak merkezinde iki farklı alan ile tapınak cephesinin doğusunda yer alan *stoa*, *naosun* batısındaki M13 numaralı mekân ile *pronaosun* güneyindeki M20 numaralı mekân içleri olarak tapınak yakın çevresindeki alanlar biçiminde sıralanabilir (Plan: 3).

Naos Kazıları

Geçen yıl sürdürdüğümüz kazılarda *naos* içindeki moloz dolgu yaklaşık 6.65 m. kotuna kadar temizlenmişti. 2018 sezonunda bu kotta başladığımız kazılarda yaklaşık 6.40/6.00 m. kotlarına kadar mekânın içindeki harçlı moloz taş duvar yıkıntılarına ait dolgu boşaltılmıştır. Bu çalışmalar sırasında bazı mermer heykel parçaları açığa çıkarılmıştır. Ayrıca Bizans Dönemine ait seramik parçaları, bronz çiviler, cam parçaları tespit edilmiştir. Yaklaşık 6.00 m. kotlarından itibaren *naos* içindeki dolguda harçlı moloz taş yıkıntıları yanı sıra, çatı kiremidi, tuğla kemer yıkıntıları ve tuğla parçaları da görülmeye başlanmıştır. *Naos* içindeki kazı çalışmaları zemin döşemesine ulaşılan 5.60 m. kotunda tamamlanmıştır. Zemin döşemesinin kireç taşı plakalar halinde yapıldığı tespit edilmiştir (Plan: 3, Resim: 4).

Naos kazılarında tespit edilen en önemli buluntu grubu, tapınağın kült heykeline ait parçalar olmuştur. *Cella* kapısının *naosa* açılan kesiminde, zemin üzerinde, yüzü üzerine yıkılmış durumda sakallı bir heykel başı açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). Yaklaşık 70 cm. yüksekliğindeki başın, anıtsal boyutlarda bir tanrı heykeline ait olduğu anlaşılmaktadır. Başın bulunduğu alanın çevresinde, aynı heykele ait olduğu anlaşılan el, kol, bacak ve torso parçaları da tespit edilmiştir. Tespit edilen bu parçalar, 2017 sezonunda bulunan ayak ve el parçalarıyla ölçüleri açısından uyumlu olup aynı heykele ait oldukları kesinleşmiştir.

³ B. Y. Olcay Uçkan, G. K. Öztaşkın, Ö. E. Öncü, S. Evcim ve M. Öztaşkın (2019) "Olympos Kazısı 2017 Yılı Çalışmaları", 40. KST, C. III, Ankara, ss. 618-622.

Kazılar sonucunda, mekânın Bizans Dönemi kullanımıyla ilişkili eklentilerle de karşılaşılmıştır. Bunlar odanın merkezine yakın konumlandırılmış doğu-batı yönlü uzanan ortada iki, batı ve doğu duvarlara bitişik birer olmak üzere dört paye ve *naos* kuzey duvarı önünde, duvarı destekleyen bir set duvarı olarak karşımıza çıkar. Tüm bu eklentilerin, *naosun* Roma Dönemi orijinal kireçtaşı taban döşemesi üzerine harçlı moloz teknikte inşa edilmiş olduğu görülmüştür (Plan: 3, Resim: 4). Malzeme ve teknik göz önüne alındığında, *naos* içerisindeki bu düzenlemenin Bizans Döneminde yapıldığı ve mekânın yeniden kullanıldığı anlaşılır.

Naosta bulunan heykel parçaları tapınağın hem tarihlenmesi hem de niteliği açısından önemli olmuştur. Daha önceki çalışma dönemlerinde *cella* girişinde tespit edilen, ancak *in-situ* durumda olmayan heykel kaidesindeki yazıttan hareketle yapının Marcus Aurelius Döneminde inşa edilmiş olduğu önerisinde bulunulmuştur. Tapınağın M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği yönündeki bu düşüncemiz yapının kült heykelinin keşfiyle pekiştirilmiştir. Çünkü heykelin, özellikle baş bölümünde görülen saç ve sakal detayları, aynı imparatorun dönemine ait stil izleri taşımaktadır. Bunun yanında parçaları açığa çıkan heykelin bir tanrıyı tasvir etmesi ayrıca önemlidir. Zeus veya Asklepios (?) olması yönünde düşüncelerimiz olan heykel parçaları tapınağın, bu tanrılardan birinin kültü için inşa edilmiş olduğunu açıklar.

Pronaos Kazıları

2018 sezonunda, bir önceki yıl başladığımız tapınağın *pronaosu* önündeki kazılara devam edilmiştir. Çalışmalara 5.00 m. kotunda, birinci *krepi* seviyesinde başlanmıştır. İlk olarak *krepi*ler ile M20 numaralı mekân arasında kalan boşlukta çalışılmış, ardından bu çalışma batıya doğru genişletilmiştir (Plan: 3). Böylelikle tapınağın *krepi*leri, yapının *stereobat* seviyesi olan 4.32 m. kotuna kadar açılmıştır. Bu çalışmalarımız sonucunda yapının *stylobat*ının 5.40 m., birinci *krepi*sinin 5.00 m., ikinci *krepi*sinin 4.60 m., *stereobat*ının 4.32 m. kotunda olduğu anlaşılmıştır. *Stereobat* üst kotu aynı zamanda Kuzey Kent'in bu bölümündeki Roma Dönemi yürüme seviyesini de anlamamıza yardımcı olmuştur. Bu alandaki kazılarımızın yürütüldüğü dolgu, sıkışmış kahverengi toprak yapısına sahip homojen bir yapı göstermiştir. *Pronaosun* güneydoğu köşesinde 4.59 m. üst kotunda kuzey-güney doğrultulu bir künk sistemi tespit edilmiştir. Künk sistemi *pronaos* köşesinde bir manşon sayesinde köşe yaparak doğuya doğru *stoa* hattında ilerlemektedir. Güney yönde ise M20 olarak adlandırılan mekâna geçiş yapmaktadır.

Kuzey Stoa Doğu Kanadında Yürütülen Kazılar

2017 sezonunda yürütülen kazılar sonucu tapınağı da kapsayan, duvarlarla çevrili *temenos* veya *agora* (?) alanının kuzey kanadında, tapınak *pronaos*unun doğu ve batısında uzanan, *pronaos* sütunlarıyla paralel hatta yerleştirilmiş sütunlu düzenlemelerle oluşturulmuş *stoalar* yer aldığı anlaşılmıştı. 2018 yılı çalışmalarında aynı bölgede kazılara devam edilmiştir. Çalışmalarımız *stoayı* kapatan ve 5.80 / 5.60 m. kotlarında değişen toprak dolgunun tek bir seviye halinde kazılması biçiminde sürdürülmüştür. *Stoa* yürüme düzlemini oluşturan 5.40 m. kotunun yaklaşık 0.20 m. altına inilerek yaklaşık 5.20 m. kotunda kazılarımız sonlandırılmıştır (Plan: 3, Resim: 6). *Stoaya* ait herhangi bir döşemeyle karşılaşmamıştır. Kazılarımız sırasında üst seviyelerinde ince bir bitki torflu katman içeren kahverengi toprak dolguda çalışılmıştır. Bu dolguda yer yer harç, tuğla ve moloz taş yıkıntılarıyla karşılaşmıştır.

Stoanın krepis düzenlemesini anlamaya yönelik *stylobat*ının güney hattı boyunca kazılar yürütülmüştür. Bu çalışmalarımız sırasında *stylobat* ile Piskoposluk Kilisesi vaftizhanesinin kuzey duvarı arasında kalan alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yer yer 6.20 m. kotuna kadar yükselen dolguda, ilk aşamada *stylobat* üst kotu olan 5.40 m. seviyesine inilmiştir. Bu çalışmalarımız sırasında *pronaos*un güneydoğu köşesine yakın kesimde yoğun seramik buluntusu içeren bir dolguyla karşılaşmıştır. Dolguda yoğun biçimde cam ve maden obje parçaları ile *tesseralar* ve hayvan kemikleri tespit edilmiştir. Buluntular genel olarak 5-6. yüzyıllara tarihlenmiştir. Bu alanın ilgili dönem sonrasında kullanılmış bir çöplük olduğu anlaşılmaktadır.

Stoanın stylobatı üzerinde *in-situ* durumda dört sütun altlığı tespit edilmiştir (Plan: 3, Resim: 6). Bunlardan doğuda yer alan son sütun altlığı yerinden bir miktar oynamış olarak açığa çıkarılmış olup, diğerlerinde tespit edilen mimari detaylardan yola çıkılarak orijinalde olması gereken yerine yerleştirilmiştir. Ayrıca *stylobat* çevresinde yürüttüğümüz kazılar sırasında *Ion* düzeninde bazı sütun başlığı parçaları da tespit edilmiştir. Bunların ölçü, oran ve stil özellikleri *stoaya* ait olduklarını düşündürmektedir.

Aynı alanda *stylobat* seviyesinden sonra, *krepis* üst seviyesinin tespit edildiği 5.00 m. kotuna kadar çalışmalar sürdürülmüştür. Bu çalışmalar sırasında Bizans Döneminde yapıldığı anlaşılan su sistemine ait künkler açığa çıkarılmıştır. Su sisteminin *pronaos* güneydoğu köşesindeki manşona bağlandığı ve buradan güneye dönerek M20 olarak adlandırılan mekâna girdiği anlaşılmıştır. Çalışmalarımızın ilerleyen aşamasında künklerin güneyinde derinleşme çalışmalarına devam edilmiş ve *krepis* alt seviyesi olan 4.60 m. kotuna kadar

inilmiştir. *Krepis* temel düzenlemesinin anlaşılmasına yönelik bir bölümde derinleşme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çalışmalarımız 4.20 m kotuna kadar sürdürülmüştür. Tapınak *stereobatına* benzer bir düzenleme görülmüş olup, *stoa krepislerinin* moloz taşla oluşturulmuş bir temel üzerinde yükseldiğini gösteren bazı bulgulara ulaşılmıştır ve alandaki çalışmalarımız sonlandırılmıştır.

M13 Numaralı Mekânda Yürütülen Kazılar

Tapınağın *naos* batı duvarına bitişik olarak yapılmış M13 olarak adlandırığımız mekânda 2017 sezonunda başladığımız çalışmalara bu yıl da devam edilmiştir. 7.35 m. seviyesinde başlanan kazı çalışmaları 5.63 m. kotunda oda zeminin tespit edilmesiyle sonlanmıştır (Plan: 3). Zeminin tamamının kireç harcı ile kaplandığı görülmüştür. Mevcut izlerden zeminin dikdörtgen şekilli taş plakalarla kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Zemine ait kaplamalar tümüyle tahrip olduğundan günümüze ulaşamamıştır. Mekân duvarlarında geometrik ve bitkisel motiflerle birlikte figürlü duvar resimleri tespit edilmiştir. Mekânı *naosa* bağlayan kapının duvarlarında da harç üzerine kazıma figürler ve grafiti olarak yazıtlar yer aldığı görülmüştür. Çalışmalar sonucunda elde edilen verilere göre mekânın güneyinde yer alan kapının, kentin yoğun yapılaşmaya sahne olduğu 5-6. yüzyıllarda kapatıldığı, tapınağın *naos* duvarına bir kapı açılarak bu mekânla bağlantı kurulduğu ve M13 duvarlarının resimlerle süslenerek yeni bir işlev kazandırıldığı anlaşılmıştır. Mekânda yürütülen kazılarda kiremit, seramik ve cam parçalarıyla birlikte, iç mekân ayırımında kullanıldığı düşünülen levha payesi ve çifte sütun gibi mimari plastik parçalar ile *naosta* bulunan heykele ait olduğu anlaşılan bir adet kol parçası açığa çıkarılmıştır.

M20 Numaralı Mekânda Yürütülen Kazılar

Tapınağın güneydoğusunda konumlanan ve vaftizhane *vestibulumunun* batısında yer alan mekân M20 olarak tanımlanmıştır (Plan: 3). Daha önceki çalışma sezonlarında TGM4 (tapınak güney mekân 4) olarak adlandırılmış olmasına karşın, *episkopeion* mekânlarının tekrar değerlendirilmesi aşamasında M20 olarak isimlendirilmiştir. 2017 sezonunda üzerinde yer alan bitki kökleri temizlenen bu odada, 2018 sezonunda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazılar 5.70 m. üst kotunda başlamıştır. 5.33 m seviyesinde, tapınağın *prostasisine* ait alınlık *simaları* ve alınlık parçası açığa çıkarılmıştır. Mekân içe-

risinde üst kotlarda tespit edilen bu bloklar tapınağın ön cephesinin, Erken Bizans Dönemi süresince ayakta olduğuna dair kanıtlarımızı çoğaltmıştır. Mekânın, vaftizhane *vestibulumu* ile ortak olan doğu duvarında 5.61 m. kotunda, kuzey-güney doğrultusunda 19 cm. genişliğinde, 9 cm. derinliğinde künk sisteminin geçtiği anlaşılan bir oluk tespit edilmiştir. Oluğun vaftizhane *vestibulumunda* yer alan nişler boyunca ilerlediği ve bu nişlere su getirdiği anlaşılmaktadır. Kazı çalışmalarında 4.97 m. kotunda, doğu-batı doğrultusunda, vaftizhane *vestibulumunun* kuzeyden ilk sırada yer alan nişinin hizasında, tüme yakın sütun, çifte sütun, sütun kaidesi, düz blok ve bir adet Ion başlıkla oluşturulan bir düzenleme tespit edilmiştir. Bu alanda yürütülen kazılarda çok sayıda seramik, cam ve maden buluntunun yanı sıra iki sikke, bir bronz çan ve pişmiş toprak bir kandil açığa çıkarılmıştır.

III NO.LU KİLİSE ÇALIŞMALARI (S7/VI)

III No.lu kilise S7/VI sektörünün kuzeybatısında yer almaktadır. Kilise üç nefli, *nartheksli* ve tek apsislidir (Plan: 4). Apsisin kuzeyinde bir ek mekâna (*pastophorium?*) açılan giriş, güneyinde ise sonradan kapatılmış bir pencere yer alır. *Naosun* kuzeybatısında kuzey neften doğrudan ulaşılan 7.30 m. çapında yarım daire planlı büyük bir yan mekân (*eksedra*) bulunur. III No.lu Kilise’de daha önce 2016 ve 2017 sezonlarında çalışılmıştır⁴; 2018 yılı çalışmalarında önceki sezonlarda başlayan orta nef ve güney nef kazılarına devam edilmiş, ayrıca kilisenin doğusundaki ek mekanların kazı çalışmalarına başlanmıştır.

III. No.lu Kilise’nin Doğusundaki Çalışmalar

C11 ve D11 plan karelerinde kilisenin kuzey nefinin doğusunda, apsisin kuzeyinde bulunan giriş açıklığının hangi şemada ve hangi kullanım özelliğindeki (*pastophorium* yani köşe odası olup olmadığı) bir mekâna açıldığını tespit etmektir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmalarda ilk olarak üç büyük parça halinde devrilmiş bir köşe duvarına rastlanmıştır. Bu yıkıntının altında biri C11’deki kuzeydoğu-güneybatı, diğeri D12’deki kuzeybatı-güneydoğu yönelişli iki duvar hattına ulaşılmıştır. Bu duvarlardan kuzeydeki

⁴ III. No’lu Kilise’de gerçekleştirilen önceki çalışmalar için bkz: B. Y. Olcay Uçkan, G. K. Öztaşkın ve S. Evcim (2018) “Olympos Kazısı 2016 Yılı Çalışmaları”, 39. *KST*, C. III, Bursa, ss. 102-106; B. Y. Olcay Uçkan, G. K. Öztaşkın, Ö. E. Öncü, S. Evcim ve M. Öztaşkın (2019) “Olympos Kazısı 2017 Yılı Çalışmaları”, 40. *KST*, C. III, Ankara, ss. 622-627.

kilisenin kuzeydoğu köşesine bağlanmakta olup, güneydekinin yönelişine bakarak bu ikisinin birleştiği ve köşe odasının sınırlarını belirlediği öngörülmektedir. Buna göre köşe odası kilise eksenine çapraz olarak konumlandırılmıştır (Plan: 4). Zemin tespiti amacıyla köşe odasının güney duvarı takip edilerek derinleşilmiş ve 4.10 m. kotunda buradaki mekânın özel bir kullanimına hizmet ettiğini gösteren *opus tessellatum* tekniğinde mozaik döşemeye rastlanmıştır (Resim: 7). Oldukça kötü durumdaki mozaığın kuzey ve doğu kısımları dağılmıştır. Apsise uzanan batı kenarında birbirine örgü biçiminde geçen zikzak motifli bir bordür, ancak 30 cm. yüksekliğinde kalan güney duvar kenarında ise karelerle dekore edilmiş basit bir bordür uygulanmıştır. Orta kısım büyük oranda tahrip olmuştur; burada doğu yarısı kaybolmuş olmakla birlikte kare olduğu anlaşılan bir çerçeve içerisinde, yuvarlak düğümlerle ortasındaki daireye bağlanan eşkenar dörtgen motifi seçilmektedir. Apsisin doğusunda F12 plan karesinde gerçekleştirilen çalışmalarda molozun içerisinde apsis pencere düzenine ait 112x70x32 cm. ölçülerinde bir pencere payesine rastlanmış olup devam eden çalışmalarda bu pencere payesine ait olduğu düşünülen başlık da bulunmuştur. Başlığın iç mekâna bakan yüzünde uçları volütlü akantus yaprakları arasında birbirine dolanmış dalların ucunda iki adet nar motifi işlenmiştir.

III. No.lu Kilise'nin Naosundaki Çalışmalar

Kilisenin *naos*unda gerçekleştirilen çalışmalara bir önceki yıl kaldığı yerden, güney neften başlanmıştır (Plan: 4, Resim: 8). Öncelikle nef boyunca yayılan nef ayırım düzeninin kemer yıkıntısı üzerindeki ince toprak tabaka temizlenmiştir. Üst tabaka temizlendikten sonra beklendiği şekilde nef boyunca duvar dibine doğru yayılmış bir şekilde nef ayırımı sütun kemer dizisinin kemer yıkıntısı ortaya çıkmıştır. Kemer örgüsünün kum taşı malzeme ile yapıldığı görülmüştür ve bu kum taşları ile iç içe geçmiş bir şekilde bulunan *trapezoid* biçimli mermer plakalar kemerlerin dış yüzlerini, farklı çaplarda kenarları olan mermer plakalar ise kemer aralarını kaplamakta kullanılmış malzemelerdir.

Güney nefte, G7'de devam eden çalışmalarda nef ayırımı *stylobati* üzerine yerleştirilmiş, ortalama 30 cm. yüksekliğinde moloz taş duvar ortaya çıkartılmıştır (Resim: 8). Nef ayırımı üzerine inşa edilen bu duvarın benzeri daha önce Olympos Piskoposluk Kilisesi'nde de tespit edilmiş olup amacı üzerindeki levhayı yükselterek nef ile orta nef arasında görsel bağlantıyı

kesmektir. Bu uygulamaya “yüksek nef ayırımı” olarak tanımlanmaktadır⁵. Bu uygulamanın güney *stylobat* üzerinde batıdaki sütun sırasının başladığı payandadan 4. sütun kaidesine kadar tekrarlandığı anlaşılmıştır. Bir sonraki aşamada kemer düzenlemesine ait yıkıntı tabakası kaldırılmaya başlanmış ve bu tabakanın altından beklendiği şekilde taşıyıcı sisteme ait sütun, sütun parçaları ve sütun başlıklarına ulaşılmıştır. Bulunan sütun başlığı parçaları Korinth nizamında başlık/başlıklara aitken, iki İon ve bir *impost* başlık tam olarak çıkarılmıştır. *İmpost* başlık, muhtemelen üzerinde durduğu iki parça halinde ince bir sütun ve tam boy olarak bulunan bir diğer ince sütun galeri katına ait olmalıdır. Güney duvardaki döşeme kirişlerine ait yuvaların yanında bulunan bu parçalarla güney nefin bir galeri katına sahip olduğu düşüncesi netleşmiştir. Çalışmalar sırasında kemer yıkıntı tabakası altında çok sayıda küçük boyutlu taş ve cam *tessera* bulunmuş olup, blok halinde kalan veya kemer taşları üzerindeki cam *tesseralı* mozaik parçaları sayesinde kemer karınlarının mozaikle süslendiği anlaşılmıştır.

Güney nefte kemer yıkıntısı tamamen kaldırıldıktan sonra yukarıda bahsettiğimiz sütun, sütun başlığı gibi mimari plastik öğeler çıkarılmış, taşınabilir olanları taş eser depolarına kaldırılmıştır. Bunların başlıcaları G8’de iki parça halinde bulunan *sofit* bezemeli topuzlu *balüster* ve G9’da bir önceki sezon bulunmuş ve bu sezon tamamı açılmış olan *templonun* güneyine ait iki delikli levha ve ortalarındaki *girlandlı balüstere* ait parçalardır. Mimari plastik malzemeler kaldırıldıktan sonra hemen altından yoğun bir şekilde kiremit kırıkları içeren çatı yıkıntı tabakasına ulaşılmıştır. Kiremit ile galeri zemini yıkıntısı arasında G5 karesinde karşımıza çıkan iki ilgi çekici buluntu üzerinde palmetlerle çevrelenmiş kabartma hayvan figürleri bulunan kireç taşı bordür parçalarıdır. İki yandan kırık 15 cm. genişliğindeki bu parçaların tam kullanım yeri belli olmamakla birlikte duvara applike edildikleri ve aynı bordüre ait oldukları düşünülmektedir. Güney nef kazısında önceki sezon batıdan 5-6 ve 7. sütun kaideleri bulunmuş olup bu sezon 2-3-4. kaideler çıkarılmıştır. İlk kaidenin olması gereken kısım el arabası yolu geçtiği için henüz kazılmamıştır. Kaidelerin hepsi Attika B tipi olup sırayla bir sekizgen bir kare *plinthoslu* düzeninde yerleştirilmişlerdir.

Galeri katına ait yıkıntı tabakasının kaldırılmasıyla 3.90/3.75 m. kot aralığında güney nefin zemini tamamen ortaya çıkarılmıştır (Resim: 9). Geomet-

⁵ Yüksek nef ayırımı için bkz: G. K. Öztaşkın ve S. Sertel (2017) “Olympos Piskoposluk Kilisesi’ndeki Nef Ayırımı Düzenlemeleri ve Levha Yanı Uygulaması”, *ADALYA XX*, ss. 357-373.

rik motiflerden oluşan *opus tessellatum* tekniğindeki mozaik zemin üç pano halinde düzenlenmiştir ve hâkim motif balık puludur. Her üç pano da ortalama 50 cm. genişliğinde bordürlerle çerçevelenmiştir. Bordür tasarımı nefin tamamında aynıdır: birbirini tekrar eder bir şekilde iki ucu *paltaeli* (kalkan motifi) baklava dilimi şeklindeki büyük eşkenar dörtgenler ile aralarındaki çapraz yerleştirilmiş karelerden oluşur. Güney nefte son olarak mozaığın üzeri jeotekstil ile kapatılmış, üzerine bir kat ponza ve bitkilenmeyi mümkün olduğunca önlemek için ince bir kat bayır taşı dökülerek kapatılmıştır.

III No.lu Kilise *naos*unda 2018 sezonunda çalışılan bir diğer alan orta nefdir. 2016 sezonunda templonun batısında 7x2 metrelik bir kısmı açılmış olan orta nefte bu sezon yaklaşık 7x6 metrelik bir alan daha kazılmıştır (Resim: 9). Çalışılan kısım plan-kare sisteminde E7, F7, E8 ve F8 karelerinin tamamını, D7 ve D8 karelerinin güney yarılarını kapsamaktadır (Plan: 4, Resim: 9).

Orta nef çalışmalarında nef ayırımına ait dağılmış halde kireçtaşı levha parçalarına ve *naosun opus sectile* döşemesine ait kireç taşı karolara ve kayrak taşı üçgenlere parçalar halinde rastlanmıştır. E8'de tespit edilen *opus sectile* büyük oranda dağılmış olmakla birlikte sağlam kalan kısımlardan kilise eksenine 45 derece açı ile yerleştirilmiş kireç taşı karoların aralarına dik eksende yerleştirilmiş daha küçük kireç taşı karoların dizildiği ve aralarında kalan üçgen boşlukların da mavi kayrak taşıyla tamamlandığı "*ad quadratum*" deseninde olduğu anlaşılmaktadır. E7 ve D7 plan-karelerinde diğer bölgelere göre daha geniş sağlam durumda *opus sectile* kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. E7'de, 3.89 m. kotunda tespit edilen ilk kısım yaklaşık 3.10x1.30 cm. ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır ve E8'de tespit edilen *opus sectile* parçasıyla aynı özelliklere sahiptir: Kilise eksenine 45 derece açı ile yerleştirilmiş kireç taşı karoların aralarına dik eksende yerleştirilmiş daha küçük kireç taşı karoların dizildiği ve aralarında kalan üçgen boşlukların da mavi kayrak taşıyla tamamlandığı düzende döşenmiştir (Resim: 9). D7'de tespit edilen 3.85 m. kotundaki diğer *opus sectile* parçası 2.20x1.70 m. ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır ve karo ve üçgenli düzenlemeye ek olarak kuzey nef *stylobatına* dayanan bordür düzeni ile orta nefin döşeme sistemi hakkında önemli bir bilgi sunmaktadır. Orta nefteki çalışmalarda çok sayıda dikine kırıklarla birbirlerinden ayrılmış sütun parçaları tespit edilmiş olup bunlar nef ayırımını da sağlayan taşıyıcı sütunlara ait olmalıdırlar.

F7, F8/F9, F10 E9 plankarelerinde parçalar halinde toplam dört kutsal kişi portreli mermer ikona ait parçalara rastlanmıştır. Bunlardan F8 ve F9'da parçalar halinde bulunan 26x24x3.5 cm. ölçülerinde olup malzeme teknik özel-

likler açısından aynı olan diğer üçünün de bu ölçülerde olduğu düşünülmektedir. İkonlar üzerindeki portreler kazıma ve alçak rölyef teknikleri bir arada kullanılarak oluşturulmuş olup bunlara benzer üç ikona ait parçalar 2017 kazı sezonunda *bemada* bulunmuştur⁶. Bu ikon parçalarına ek olarak D8, D10, F8 ve G5 plan karelerinde kıvrımlı yapraklar ile çevrelenmiş koşan hayvan figürlerinin yer aldığı beş adet friz parçası bulunmuştur. Aynı malzeme, ölçü ve stil özelliklerine sahip bu parçaların nef ayırım düzeninin üzerinde, galeri katı ayırımında kullanıldıkları düşünülmektedir.

Olympos III No.lu Kilise’de 2018 sezonunda gerçekleştirilen kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra arazinin genel temizliği yapılmış, ayrıntılı fotoğraflama ve 3B lazer tarama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Sonrasında kazılan alanlar jeotekstil üzerine ponza ve bayır taşı kırıklarıyla kapatılmış, kilisenin girişleri kapatılarak uygun yerlere bariyerler ve uyarı levhaları yerleştirilmiştir.

KÜÇÜK BULUNTU VE SERAMİK ÇALIŞMALARI

Olympos antik kentinde 2018 yılı kazı çalışmalarında maden, cam, seramik, kemik ve sikke buluntular ele geçirilmiştir. Fragmanlar halindeki cam eserler arasında en yoğun grubu kandil ve pencere camları olmak üzere aydınlatma işleviyle kullanılmış eserler oluşturur. Maden eserler ağırlıklı olarak *episkopeionda* gerçekleştirilen kazılarda bulunmuştur ve büyük çoğunluğu bronz mobilya ve demir kapı aksamlarına aittir. Kontekst verilere göre her iki buluntu grubu da yapıların kullanım evresine ait olup 6. yüzyıl-7. yüzyıl başına aittir.

Kazı çalışmalarında fragmanlar halinde çok sayıda Erken Bizans Dönemine ait seramiğe rastlanmıştır. Mevcut parçaların büyük bir kısmı M.S. 5. yüzyılın ikinci yarısı – 7. yüzyıl başına ait günlük kullanım kaplarıdır. Seramik buluntuların çoğunluğu Kıbrıs kökenlidir. Kaplar işlevine göre servis, mutfak, depolama, aydınlatma olarak ayrılarak değerlendirilmiştir.

Episkopeiondaki peristylin güneydoğusundaki giriş kapısı önündeki kazı çalışmasında +4.40/+4.22 m. kot seviyesinde M.S. 6. yüzyıla ait günlük kullanım kabı niteliğinde seramik buluntulara ve damgalı *unguentarium* parçalarına rastlanmıştır (Resim: 10/2-3,15). Yemek ve toplantı salonu olarak

⁶ B. Y. Olcay Uçkan, G. K. Öztaşkın, Ö. E. Öncü, S. Evcim ve M. Öztaşkın (2019) “Olympos Kazısı 2017 Yılı Çalışmaları”, 40. KST, C. III, Ankara, ss. 626-627.

kullanılan *triclinium*un hemen kuzeyinde yer alması nedeniyle *vestibulum*un doğu bölümünde yapılan kazı çalışmasında +5.35/+4.90 m. kotunda günlük yaşamla ilgili mutfak ve servis kaplarının sayısı artış göstermiştir (Resim: 10/1, 8-10).

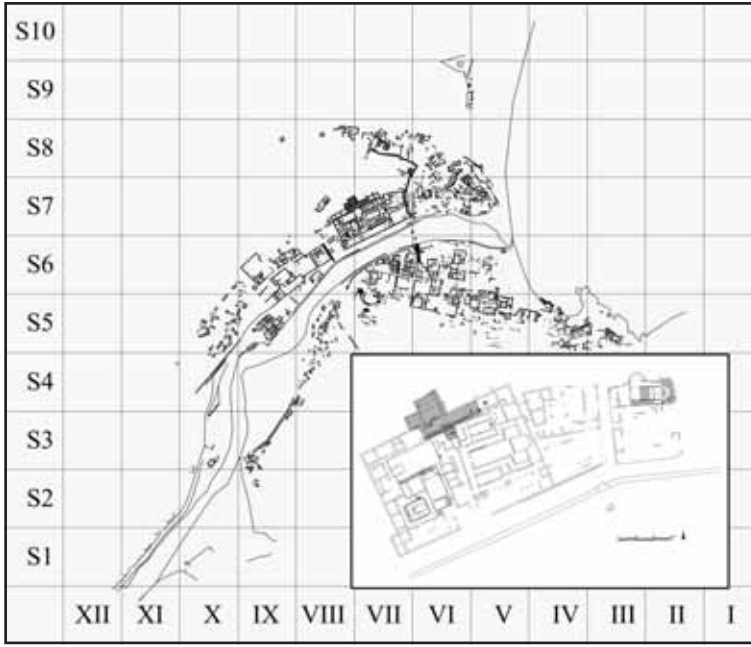
Episkopeion içerisinde yer alan *viridariumu* güney yönden sınırlandıran duvar hattı boyunca yerleştirilmiş iki su tankı ve bir su haznesinde gerçekleştirilen çalışmalarda 2. su tankı içerisinde +5.78/4.76 m. kotunda çok sayıda damgalı/damgasız *unguentarium* parçası ile seramik aydınlatma gereçlerine ait parçalar bulunmuştur (Resim: 10/16-17). 1. su tankı ile su tankları arasındaki haznede yapılan çalışmalarda ise +5.56/4.95 m. kotunda 1. su tankının günlük yaşamdaki su ihtiyacı için kullanıldığını işaret eden servis kapları bulunmuştur (Resim: 10/4).

Tapınakta yapılan kazı çalışmalarında tapınak *temenos*unun kuzey *stoas*ının doğu kanadında sürdürülen çalışmalarda Doğu Kapı önünde sondaj derinleştirilerek +5.15/+4.49 m. kot seviyesine inildiğinde M.S. 3-4. yüzyıllara ait pişirme amacıyla kullanılan seramikler bulunmuştur (Resim: 10/7-8). Tapınak *pronaos*unun doğusunda yapılan çalışmalarda, kompleksin son kullanım evresinde çöplük olarak kullanıldığı anlaşılan alanda M.S. 6. yüzyıl-7. yüzyıl başına ait çok sayıda seramik ve *amphora* parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 10/13). Tapınak *cellası* içerisinde yapılan kazılarda ise 5.60 m. kotunda zemin döşemesine ulaşılmıştır. Bu alanda zeminin üzerinde mekânın M.S. 6. yüzyılda kullanılmaya devam edildiğini gösteren çok sayıda seramik parçası tespit edilmiştir (Resim: 10/6). Ayrıca Mekân 13 ve son kullanım evresinde çöplük olarak kullanılan Mekân 20'de kazı çalışmaları esnasında günlük yaşamla ilişkili M.S. 5. yüzyıl sonu-7. yüzyıl başına ait çok sayıda seramik buluntuya rastlanmıştır (Resim: 10/9, 11, 14).

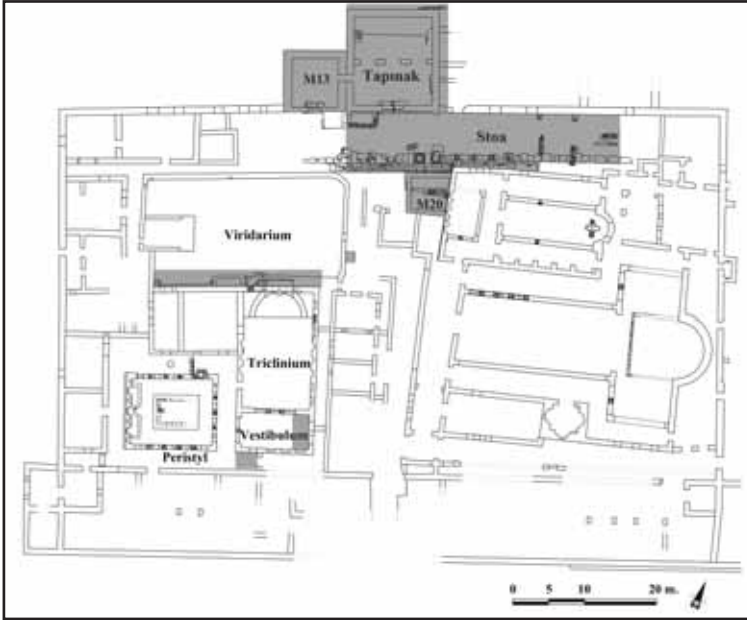
III No.lu Kilise'de gerçekleştirilen kazı çalışmalarında F12 plan karesinde +5.20/+4.50 m. kotları arasında Filistin kökenli şarap taşımada kullanılan Geç Roma *amphorası* 4 tipi *amphoralara* ait çok sayıda ağız, dip ve gövde parçası bulunmuştur (Resim: 10/12). Bu *amphoraların* yapının inşasında kullanılmak üzere toplanarak duvar örgüsünde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapının dinsel işlevi nedeniyle ana nef ve yan neflerin kazısında günlük kullanımla ilişkili olabilecek seramiklere rastlanmamıştır. Bulunan tüm seramikler yapının duvarlarında kullanılmış inşa tekniği ile ilgili veri sunabilecek nitelikte *amphora*, *pithos* ya da tekne gibi kapların kaba gövde parçalarıdır. Ancak sadece güney nefin ortasında yapıda değişiklikler yapıldığı anlaşılan son evresine ait olduğu düşünülen alanda Mauricius Tiberius (582-602) dönemine ait bir

sikke ile birlikte 6. yüzyıl sonu-7. yüzyıl başına ait bir seramik tabak bulunmuştur (Resim: 10/ 5).

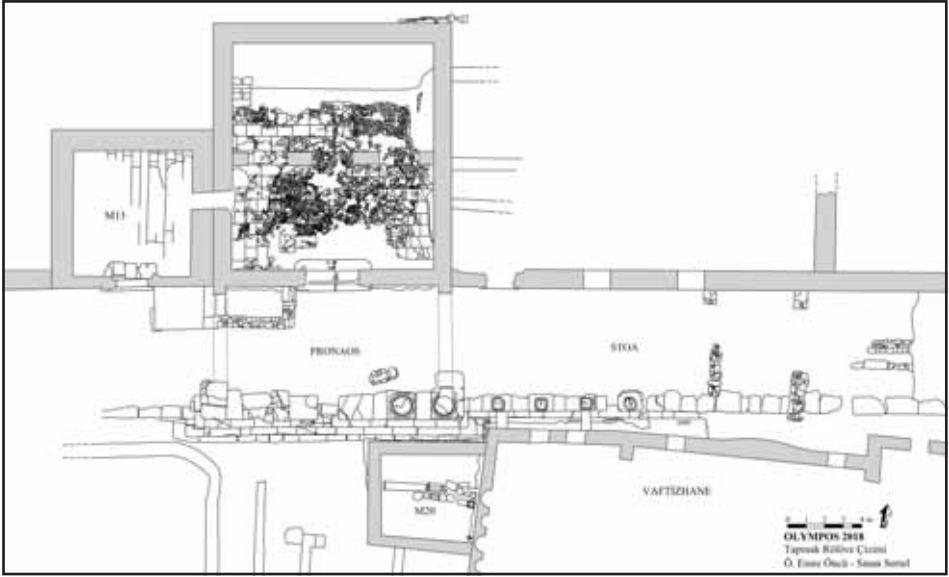
Episkopeion kazılarında ele geçirilen sikkeler ağırlıklı olarak üzerinde herhangi bir lejant bulunmayan ve nadiren portre ya da monogram görülebilen çapları 1 cm.den küçük bronz sikkelerdir. Nüvizmatikte 'minimi' ya da 'numini' olarak adlandırılan bu sikkeler M.S. 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyıl başında basılmıştır. *Episkopeion*da seramiklerin bulunduğu tabakalarda ele geçtiklerinden kompleksin tarihiyle ilgili önemli veriler sunmaktadır. Okunabilir durumdaki diğer bronz sikkeler imparatorlar I. Theodosius (378-395), II. Iulianus (360-363), Honorius, 392-423, II. Iustin (565-578) dönemlerine aittir. III No.lu Kilise'de kontekt içerisinde bulunan az sayıda sikke kilisenin 6. yüzyılın ikinci yarısında aktif olarak kullanıldığını göstermektedir.

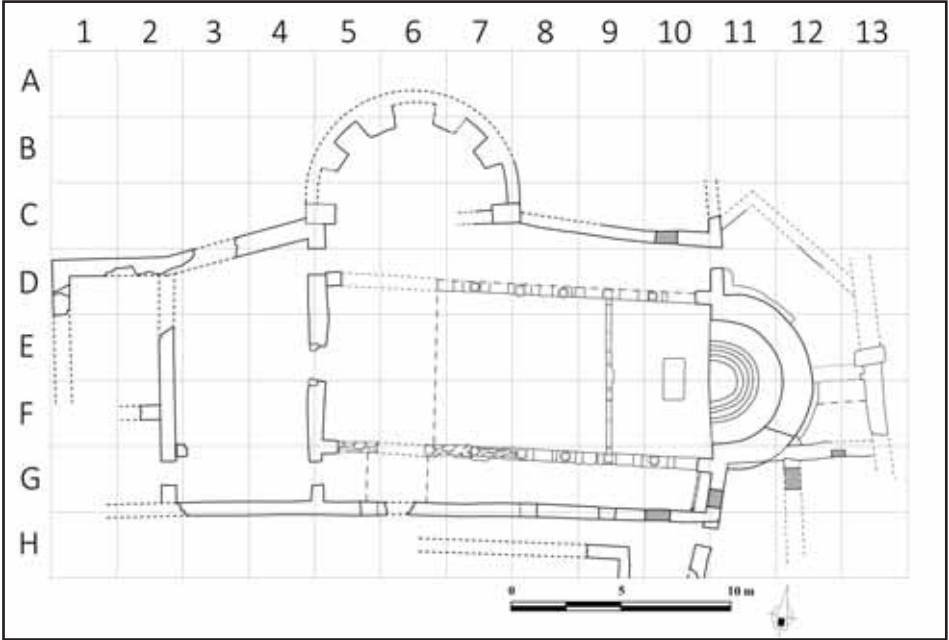
Plan 1: Olympos kent planı ve 2018 yılı çalışma alanları.

Plan 2: *Episkopeion* ve tapınak 2018 yılı çalışma alanları.

Plan 3: Tapınak ve çevresinin planı.

Plan 4: III No.lu Kilise planı.

Resim 1: Vestibulum mozağının doğu kısmı (solda) ve peristylin güneydoğu girişindeki mozaik (sağda).

Resim 2: *Triclinium* ve *peristyle* su aktaran sistem.

Resim 3: Tapınak *cella* cephesi.

Resim 4: Tapınak *naosu*.

Resim 5: Tapınağa ait kült heykelinin başının bulunuş durumu.

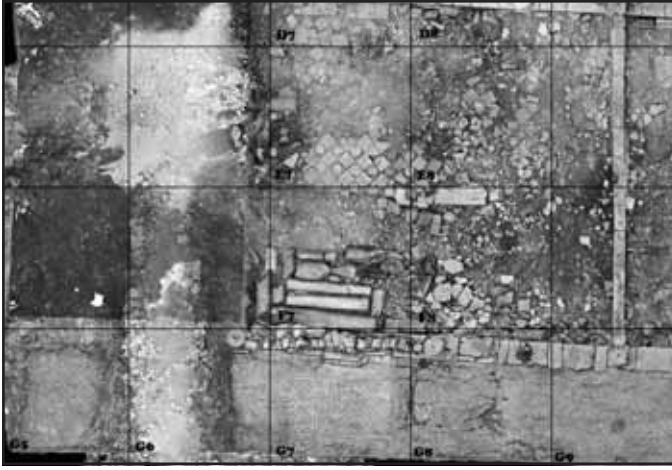
Resim 6: Tapınak *pronaosunun* doğusunda uzanan *stoa*.

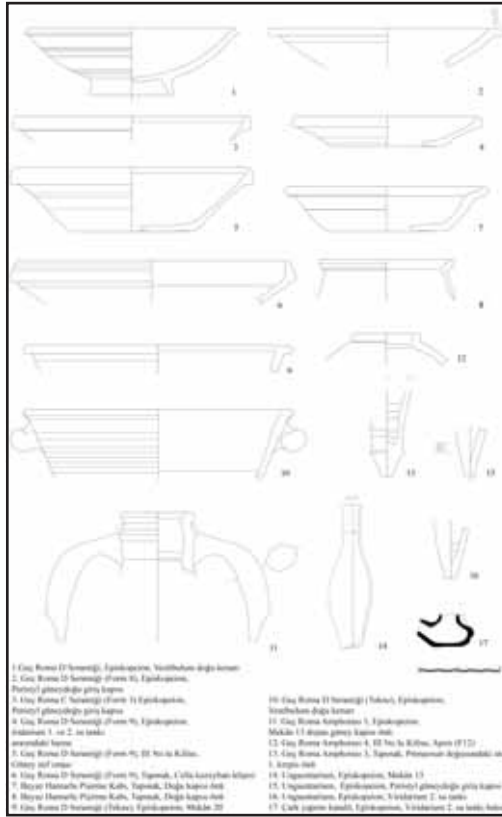
Resim 7: III No.lu Kilise köşe odası mozaik zemini.

Resim 8: III No.lu Kilise güney nef, taşıyıcı sistem yıkıntısı ve yüksek nef ayırımı duvarları.

Resim 9: III No.lu Kilise çalışmalar sonunda orta ve güney nef.

Resim 10: Kazı çalışmalarında ele geçirilen seramiklerden örnekler.

SOĞMATAR NEKROPOLÜ 2018 YILI KAZI VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Yusuf ALBAYRAK*

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile Şanlıurfa Müzesi başkanlığında gerçekleştirdiğimiz, Şanlıurfa İli, Yağmurlu Köyü sınırları içerisinde kalan kırsal alandaki Soğmatar Nekropolü 2018 yılı kazı ve temizlik çalışmaları Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları içerisinde olmak üzere toplamda iki ay sürmüştür. Bu dönem çalışmaları ekip listesinde isimleri verilen Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Albayrak'ın bilimsel danışmanlığında Şanlıurfa Müzesinden Uzman Fuat Türker ile birlikte Aksaray Üniversitesi ve Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinin katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Antik Dönemde Edessa Krallığı¹ sınırları içerisinde yer alan Soğmatar, bugünkü Şanlıurfa İli'nin 60 km. güneydoğusunda, Harran İlçesi'nin ise 40 km. kuzeydoğusunda Tektek Dağları'nda önemli pınarların bulunduğu bir yerdedir².

Soğmatar'ın bulunduğu alan çoğunlukla alçak tepeler şeklinde kayalıklardan oluşmaktadır. Alana girişte kuzeyde yer alan alçak tepenin güney sırtlarında kaya mezarları, köyün içerisinde bir höyük, höyüğün kuzey ve güney yönündeki tepe sırtlarında ve de batıda yer alan tepelerin üzerinde kaya mezarları yer alır. 9 tepede, üzerinde anıtsal yapı bulunan tonozlu mezar olarak adlandırılan mezarlar da vardır. Bugün bu mezarların üzerlerindeki anıtsal yapılar yıkıntı halinde olup, mezarların girişleri tamamen kapanmıştır. Segal 1953 yılında Soğmatar'a geldiğinde bu anıt mezarlara birden dokuza kadar numara vererek batıdan doğuya doğru sıralamış, mezarların mimarisi hakkında bilgi vermiştir.³ Soğmatar kutsal alanındaki bu dokuz yapının ortak

* Dr. Öğretim Üyesi Yusuf ALBAYRAK, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Aksaray/TÜRKİYE, albayrakyusuf55@hotmail.com

1 Kuzey Mezopotamya'nın Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölgede, Arami halkının M. Ö. 132 yılında kurdukları krallıktır. Bu krallığa Osroene veya Abgar Krallığı da denilmiştir. Bkz. Duval 1975, s. 36

2 Çelik-Albayrak 2019, s. 63

3 Segal 1953, s. 97

özelliği; yüksek kayalık tepeler üzerinde, ana kayaya oyulmuş kaya mezarlarının olması ve üzerlerinde de silindirik, dikdörtgen veya kare planlı anıtsal mezar yapılarının bulunmasıdır. Bu mezarlar, Höyük etrafında bir daire çizer şekilde yoğunlaşmıştır⁴ (Resim: 1).

2018 yılındaki kazı ve temizlik çalışmaları 2016 ve 2017 yılında olduğu gibi kutsal alana girişte, kuzeydeki alçak tepenin güney sırtlarında yer alan nekropol alanında yapılmıştır (Resim: 2). 2016 ve 2017 yılındaki çalışmalarda 54 tane kaya mezarında kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. 2018 yılında da bu alandaki mezarlarda kazı ve temizlik çalışmaları devam etmiştir.

2016 ve 2017 yılı çalışmalarımızda mezarlar K.1 den K.54 e kadar numaralandırılmıştı. 2018 yılında da K.55 olarak devam edilen çalışmalara K.76'da son verilmiştir. Bu dönemde toplamda 22 tane kaya mezarı ortaya çıkarılmıştır.

K55 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağında gördüğümüz kuyu tarzı mezarlardandır. Mezar odası girişine ulaşmak için açılan kuyu kısmı, yukarıdan aşağıya doğru (dikine-vertikal), dikdörtgen formlu ana kaya oyularak şekillendirilmiştir. Kuyu kısmı 110x120 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 180 cm.dir. Kuyu kısmının zemininde güneyde 30 cm. yüksekliğinde iki basamak yer alır. Giriş kapısı 80x90 cm.dir. Mezar içine 20 cm. yüksekliğinde tek basamakla girilmektedir. Mezar odasının ölçüleri 280x330 cm. ve yüksekliği 190 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K56 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen planlı olan kuyu kısmı 90x100 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 120 cm.dir. Kuyu kısmının zemininde güneyde 40 cm. yüksekliğinde tek basamak yer alır. Giriş kapısı 60x70 cm.dir. Mezar içine basamaksız girilmektedir. Mezar odasının ölçüleri 230x270 cm. ve yüksekliği 120 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, tanrıça figürünü, sağlam şekilde 2 adet seramik sunu kabı, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir (Resim: 3a-b).

⁴ Albayrak 2015, s. 238

K57 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen ağızlı olan kuyu kısmı 90x120 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 110 cm.dir. Kuyu kısmının zemininde güneyde 20 cm. yüksekliğinde tek basamak yer alır. Giriş kapısı 60x70 cm.dir. Mezar odası zemini kuyu kısmı zemininden 20 cm. aşağıdadır. Mezar odası oval planda olup, ölçüleri 120x150 cm. ve yüksekliği 90 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, Seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K58 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen ağızlı olan kuyu kısmı 110x120 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 120 cm.dir. Kuyu kısmında basamak yoktur. Mezar giriş kapısı 60x80 cm.dir. Mezar odasına basamaksız girilir. Mezar odası oval planda olup, ölçüleri 50x70 cm. ve yüksekliği 80 cm. dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K59 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen planlı olan kuyu kısmı 100x110 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 120 cm.dir. Kuyu kısmının zemininde güneyde 20 cm. yüksekliğinde tek basamak yer alır. Giriş kapısı 60x70 cm.dir. Mezar odasına 10 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. genişliğinde tek basamakla girilir. Mezar odası ölçüleri 270x280 cm. ve yüksekliği 150 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, Seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K60 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Kare planlı olan kuyu kısmı 90x90 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 110 cm.dir. Kuyu kısmının zemininde güneyde 10 cm. yüksekliğinde ve 60 cm. genişliğinde tek basamak yer alır. Giriş kapısı 50x80 cm.dir. Mezar odası odasına 40 cm. yüksekliğinde ve 30 cm. genişliğinde bir basamakla inilir. Mezar odası ölçüleri 180x190 cm. ve yüksekliği 130 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K61 NUMARALI KAYA MEZARI

4 basamaklı *dromoslu*, 2 *arcaselium*lu bir mezar yapısıdır. İlk olarak Erken Tunç Çağında yapılan bu mezar, Roma Döneminde değişikliğe uğratarak Roma kaya mezarı mimarisine dönüştürülmüştür. Ancak 3 olması gereken *arcaselium* sayısı 2 olarak bırakılmıştır. *Dromos* uzunluğu 240 cm., genişliği 130 cm.dir. Basamak yükseklikleri 40 cm., genişlikleri ise 30 cm.dir. Mezar odasına giriş yapıldığı kapının ölçüsü, 60x100 cm.dir. Mezar odasına 30 cm. yüksekliğinde be 20 cm. genişliğinde bir merdiven ile inilir. Mezar odası, 280x320 cm. ölçülerinde ve 170 cm. yüksekliğindedir. Mezar odasında doğu da ve kuzeyde yer almak üzere 2 tane *arcaselium* yer almaktadır. *Arcaselium* lar zeminden 90 cm. yüksekte yer alır. *Arcaselium* yüksekliği 80 cm., derinliği 80 cm. ve uzunluğu 170 cm.dir. Buluntu olarak, kemikler ele geçirilmiştir.

K62 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen planlı olan kuyu kısmı 110x120 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 170 cm.dir. Kuyu kısmı basamaksızdır. Giriş kapısı 60x70 cm.dir. Mezar odasına basamaksız girilir. Mezar odası ölçüleri 190x250 cm. ve yüksekliği 110 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, kemikler ele geçirilmiştir.

K63 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Kare planlı olan kuyu kısmı 110x110 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 160 cm.dir. Kuyu kısmında güneyde ilk basamak 30 cm., ikinci basamak ise 60 cm. yüksekliğindedir. Giriş kapısı 70x80 cm.dir. Mezar odasına kuyu zemininde 60 cm. derinlikte olan ve oda zeminden 10 cm. yüksekliğindeki tek basamakla girilir. Mezar odası kare planda olup, ölçüleri 320x320 cm. ve yüksekliği 150 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, oyuncak araba tekerlekleri ve kemikler ele geçirilmiştir.

K64 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Kuyu kısmı oldukça gösterişli yapılmasına rağmen, mezar odası oldukça küçük ve sade yapılmıştır. Kare planlı olan kuyu kısmı 110x110 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 90 cm.dir. Kuyu kısmında güneyde ilk basamak 35 cm., ikinci basamak ise 20 cm. yüksekliğinde olup kuyu kısmını güney, doğu ve batı yönde çevrelemektedir.

Giriş kapısı 70 cm. yüksekliğinde ve 90 cm. genişliğindedir. Mezar odasına basamaksız girilir. Mezar odası oval planda olup, ölçüleri 70x120 cm. ve yüksekliği 90 cm.dir. Diğer mezarlar ile karşılaştırıldığında ölçülerinin küçük olması nedeniyle bir çocuk mezarı olduğunu söyleyebiliriz. Bu düşüncemizi kemik buluntuları da desteklemektedir.

K65 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen planlı olan kuyu kısmı 80x90 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 130 cm.dir. Kuyu kısmı basamaksızdır. Giriş kapısı 70 cm. yüksekliğinde ve 70 cm. genişliğindedir. Mezar odasına basamaksız girilir. Mezar odası oval planda olup, ölçüleri 30x60 cm. ve yüksekliği 130 cm.dir. Diğer mezarlar ile karşılaştırıldığında ölçülerinin küçük olması nedeniyle bu mezarında bir çocuk mezarı olduğunu söyleyebiliriz. Bu düşüncemizi kemik buluntuları da desteklemektedir.

K66 NUMARALI KAYA MEZARI

6 basamaklı *dromoslu*, 3 *arcaseliumlu* bir mezar yapısıdır. İlk olarak Erken Tunç Çağında yapılan bu mezar, Roma Döneminde değişikliğe uğratarak Roma kaya mezarı mimarisine dönüştürülmüştür. *Dromos* uzunluğu 310 cm., genişliği 130 cm.dir. Basamak yükseklikleri 30 cm., genişlikleri ise 20 cm.dir. Mezar odasına giriş yapıldığı kapının ölçüsü, 60x90 cm.dir. Mezar odasına 10 cm. yüksekliğinde 20 cm. genişliğinde bir basamak ile inilir. Mezar odası, 290x290 cm. ölçülerinde ve 170 cm. yüksekliğindedir. Mezar odasında doğuda, batı ve kuzeyde yer almak üzere 3 tane *arcaseliyum* yer almaktadır. *Arcaseliyum*lar zeminden 90 cm. yüksekte yer alır. Kuzey duvarında yer alan *arcaseliyum* dikdörtgen planda yapılmıştır. *Arcaseliyum*ların yüksekliği 70 cm., derinliği 60 cm. ve uzunluğu 200 cm.dir. Kuzey *arcaseliyumun* tam ortasında güneye doğru çıkıntı yapan 90 cm. yüksekliğinde, 40 cm. derinliğinde ve 70 cm. genişliğinde sunak benzeri bir yapı yer alır. Mezar içerisinde giriş kapısının sağında 60x80 cm. ölçülerinde ve 30 cm. derinliğinde bir kemik çukuru yer alır (Resim: 4a-b). Buluntu olarak, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K67 NUMARALI KAYA MEZARI

9 basamaklı *dromoslu*, 3 *arcaseliumlu* bir mezar yapısıdır. İlk olarak Erken Tunç Çağında yapılan bu mezar, Roma Döneminde değişikliğe uğratarak

Roma kaya mezarı mimarisine dönüştürülmüştür. *Dromos* uzunluğu 440 cm., genişliği 120 cm.dir. Basamak yükseklikleri 20 cm., genişlikleri ise 25 cm.dir. Mezar odasına giriş yapıldığı kapının ölçüsü, 80x120 cm.dir. Giriş kapısının batısında kapı taşının yerleştirildiği 150 cm. uzunluğunda ve 40 cm. genişliğinde bir bölüm yer alır. Mezar odasına 20 cm. yüksekliğinde ve 80 cm. genişliğinde iki merdiven ile inilir. Mezar odası, 300x350 cm. ölçülerinde ve 220 cm. yüksekliğindedir. Mezar odasında doğuda, batı ve kuzeyde yer almak üzere 3 tane *arcaselium* yer almaktadır. *Arcaselium*lar zeminden 90 cm. yüksekte yer alır. *Arcaselium*ların yüksekliği 120 cm., derinliği 90 cm. ve uzunluğu 200 cm.dir. Mezar odası içerisinde giriş kapısının solunda 20 cm. uzunluğunda, 60 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. derinliğinde bir niş yer alır. Buluntu olarak, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K68-69 NUMARALI KAYA MEZARLARI

Nekropol alanının en tepesinde düzlükte yer alırlar. Ana kaya oyularak açılmış olan tekne tarzında mezarlardır. Mezar ölçüleri aynıdır. Uzunlukları 200 cm., genişlikleri 70 cm. olup, derinlikleri ise 100 cm.dir.

K70 NUMARALI KUYU

Kaya mezarı yapmak amacı ile açılmış, kuyu kısmı yapılmış ancak bu şekli ile yarım bırakılmıştır. Daire planda olan bu kuyunun çığı 120 cm., yüksekliği 180 cm.dir.

K71 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Kare planlı olan kuyu kısmı 100x100 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 120 cm.dir. Kuyu kısmının zemininde yer alan güneydeki ilk basamak 40 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. genişliğinde, ikinci basamak 20 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. genişliğindedir. Giriş kapısı 60x80 cm.dir. Mezar odası zemini 40 cm. derinliktedir. Mezar odası ölçüleri 120x300 cm. ve yüksekliği 120 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır (Resim: 5a-b). Buluntu olarak, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

K72 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen planlı olan kuyu kısmı 100x120 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 130 cm.dir. Kuyu kısmının ze-

mininde güneyde 100 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. genişliğinde tek basamak yer alır. Giriş kapısı 60x70 cm.dir. Mezar odası odasına 20 cm. yüksekliğinde ve 10 cm. genişliğinde bir basamakla inilir. Mezar odası ölçüleri 240x3000 cm. ve yüksekliği 120 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, kemikler ele geçirilmiştir.

K73 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Dikdörtgen planlı olan kuyu kısmı 100x130 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 130 cm.dir. Kuyu kısmının zemininde güneyde 50 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. genişliğinde tek basamak yer alır. Giriş kapısı 60x80 cm.dir. Mezar odası odasına 40 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. genişliğinde bir basamakla inilir. Mezar odası ölçüleri 290x330 cm. ve yüksekliği 170 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, kemikler ele geçirilmiştir. Buluntu olarak, baş kısmı kayıp minyatür dua eden kadın, siperli oyuncak çocuk arabası bronz yüzük ve kemikler ele geçirilmiştir (Resim: 6).

K74 NUMARALI KAYA MEZARI

Erken Tunç Çağı kuyu tarzı mezarlardandır. Kare planlı olan kuyu kısmı 110x110 cm. ölçülerinde ve yüksekliği 190 cm.dir. Kuyu kısmında basamak yoktur. Giriş kapısı 60x80 cm.dir. Mezar odası odasına 30 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. genişliğinde iki basamakla inilir. Mezar odası ölçüleri 300x300 cm. ve yüksekliği 170 cm.dir. Mezar odası sade yapılmıştır. Buluntu olarak, bronz iğne ve kemikler ele geçirilmiştir.

K75 NUMARALI KAYA MEZARI

4 basamaklı *dromoslu*, *arcaselium*suz bir mezar yapısıdır. İlk olarak Erken Tunç çağında yapılan bu mezar, Roma Döneminde değişikliğe uğratarak Roma kaya mezarı mimarisine dönüştürülmüş ancak mezar odası içerisine *arcaselium* yapılmamıştır. *Dromos* uzunluğu 160 cm., genişliği 90 cm.dir. Basamak yükseklikleri 20 cm., genişlikleri ise 20 cm. den 40 cm.ye kadar değişmektedir. Mezar odasına giriş yapılan kapının ölçüsü, 60x90 cm.dir. Mezar odasına 30 cm. yüksekliğinde ve 30 cm. genişliğinde bir merdiven ile inilir. Mezar odası, 300x430 cm. ölçülerinde ve 160 cm. yüksekliğindedir. Mezar odası içerisinde, giriş kapısının sağ ve solunda 200 cm. uzunluğunda, 80 cm. genişliğinde ve 30 cm. yüksekliğinde iki seki yer alır.

K76 NUMARALI KAYA MEZARI

5 basamaklı *dromoslu*, 3 *arcaselium*lu bir mezar yapısıdır. İlk olarak Erken Tunç Çağında yapılan bu mezar, Roma Döneminde değişikliğe uğratarak Roma kaya mezarı mimarisine dönüştürülmüştür. *Dromos* uzunluğu 380 cm., genişliği 120 cm.dir. Basamak yükseklikleri 20 cm., genişlikleri ise 30 cm.dir. Mezar odasına giriş yapılan kapının ölçüsü, 60x110 cm.dir. Mezar odasına 20 cm. yüksekliğinde ve 40 cm. genişliğinde iki merdiven ile inilir. Mezar odası, 310x320 cm. ölçülerinde ve 200 cm. yüksekliğindedir. Mezar odasında doğuda, batı ve kuzeyde yer almak üzere 3 tane *arcaselium* yer almaktadır. *Arcaselium*lar zeminden 80 cm. yüksekte yer alır. *Arcaselium*ların yüksekliği 110 cm., derinliği 100 cm. ve uzunluğu 200 cm.dir. Buluntu olarak, seramik kap parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir.

DEĞERLENDİRME

Kayaya ya da ana kayaya oyularak yapılmış olan mezarlar, genel olarak Kuzey Suriye'de Orta Fırat Vadisi'nde, yoğun olarak da Tıšrin Barajı çevresindeki alandaki yerleşimlerde yoğun olarak gözlenmektedir. Kaya mezarları, kaya oyuğu ya da kaya aralığı mezarları⁵, yerli büyük kaya kitlelerinin tabii oyuk ve aralıkları ile ana kayaya direkt oyularak yapılan mezarlar olarak tanımlanmaktadır.⁶ Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzey Suriye'de Erken Tunç Çağında farklı mezar türleri görülmektedir. M.Ö. 3. binyılın ilk yarısında (ETÇ I-II) Orta Fırat Bölgesi'nde basit toprak, çömlek, taş sanduka ve oda mezarlar görülmekteyken, M. Ö. 3. binyılın ortalarından itibaren (ETÇ III-IV) başlayan sosyal değişim ile birlikte, Orta Fırat Bölgesi'nde basit toprak, çömlek, küp, kuyu, kaya oyuğu, taş-kerpiç sanduka ve oda mezarlara da rastlanılmıştır.⁷ Kaya oyuğu mezar geleneği Orta Fırat Bölgesi'nde genellikle Erken Tunç Çağının ikinci evresine yerleştirilmekle birlikte; Gaziantep-Oğuzeli Mezarı örneğinde olduğu gibi Soğmatar'daki mezarlardan ele geçirilen malzemelere göre söz konusu mezarların Erken Tunç Çağının ilk evresinde kullanılmaya başladığı ve Erken Tunç Çağının ikinci evresi boyunca da kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.⁸ Soğmatar'da bulunan ETÇ mezarlarının benzerlerini Kuzey Suriye'de El-Qitar, Tawi, Tell Banat⁹, Şemseddin,

⁵ Turani 1993, 67

⁶ Özgüç 1948, 14

⁷ Engin-Beyazlar 2016, 4-5.

⁸ Engin-Beyazlar 2016, 20.

⁹ Porter 2002, şek. 7

Tell al-Abd¹⁰, Djerniye¹¹ ve Tell es-Sweyhat¹² gibi merkezlerde görmekteyiz. Söz konusu mezar geleneğinin daha çok Güney Mezopotamya ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu görüşe göre mezar tipleri yayılım haritası dikkate alındığında taştan yapılmış kuyu tipi mezarların yerel gömü geleneğinden farklı bir gömü geleneğine dikkat çekilmektedir.

2016 ve 2017 yıllarındaki çalışmalar sonunda toplamda 54 tane kaya mezarı ortaya çıkarılmıştı. 2018 yılı çalışmalarında 22 mezar daha açılarak bu sayı 76'ya çıkmıştır. Ancak bu mezarlardan bir tanesinin sadece kuyu kısmı açılmış ve öylece bırakılmıştır. 3 mezar ise nekropol alanının bulunduğu tepe üzerinde yer alır. Bu mezarlardan 4 tanesi Roma mimarisini yansıtan *dromoslu* merdivenli *arcosoliumlu* mezarlar, 15 tanesinin de Erken Tunç Çağı mezar mimarisini yansıtan kuyu tarzı kaya mezarı olduğu görülmüştür. 2 mezar ise nekropol alanı tepesindeki düzlükte tekne mezar tarzındadır. Bu mezarların biri hariç tümü tek odalıdır. Tek odalı taştan yapılmış kuyu tipi mezarlar, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın olarak görülmektedir. Kuzey Suriye'de Tell-es Sweyhat yerleşiminde bu tip örneğe rastlanırken¹³ Anadolu'da taştan yapılmış kuyu tipi mezar grubuna örnek Gre Virike yerleşiminde ortaya çıkarılmıştır.¹⁴ Roma Döneminde, Erken Tunç Çağında yapılmış olan bir grup kaya mezarın kullanıp eklemeler yaparak ikinci kullanım görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu kullanım için yapılan değişikliği işçilikte ve yarım bırakılan mezarlarda açıkça görmekteyiz. Soğmatar nekropolünde Erken Tunç Çağı mezarlarında hediyeler ele geçirilmiştir. Bu mezar hediyelerinin bazıları ETÇ II'ye (M.Ö. 2500) tarihlendirdiğimiz minyatür araba çocuk oyuncağı, aynı tarihli bir tanrıça figürünü ve dua eden kadın figürünüdür. Roma Dönemini yansıtan mezarlar geç dönemde soyulmuş olduğu için herhangi bir buluntu ele geçirilmemiştir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Yusuf, "Soğmatar Kült Merkezi ile İlgili Yeni Öneriler", Belgü, *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2015, 237-252

Çelik, Bahattin- Albayrak, Yusuf, "Soğmatar'dan Ele Geçen Bir Kartal Figürü", *Karadeniz, Uluslararası Bilimsel Dergi*, Vol 42, 2019, 60-67

¹⁰ Orthmann 1980, 99

¹¹ Meyer 1991, 149

¹² Zettler 1997, şek. 3.15

¹³ Zettler, 1997, 51-56

¹⁴ Ökse 2005, 23

Engin Atilla, Beyazlar Ahmet, "Bir Erken Tunç Çağı II-III Kaya Oyuğu Mezarı ve Ortaya Koyduğu Yeni Bulgular", *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art&Humanities Journal Volume 5*, 2016, 1-44.

Meyer, J. W., *Graber des 3. Jahrtausends v. Cbr. Im Syrischen Euphrattal, 3. Ausgrabungen in Semdeddin und Djernije* (1991)

Orthmann W., "Burial Customs of the 3. Millenium B.C. in the Euprates Valley", in: J. C. Margueron (ed.), *Le Moyen Euphrate: Zone de Contacts et d'échanges* (1980), 97-105

Ökse, A. T. (2005) "Early Bronze Age Chamber Tomb Complexes At Gre Virike (Period Iia) On The Middle Euphrates", *Bulletin Of The American Schools Of Oriental Research* 339: 21-46.

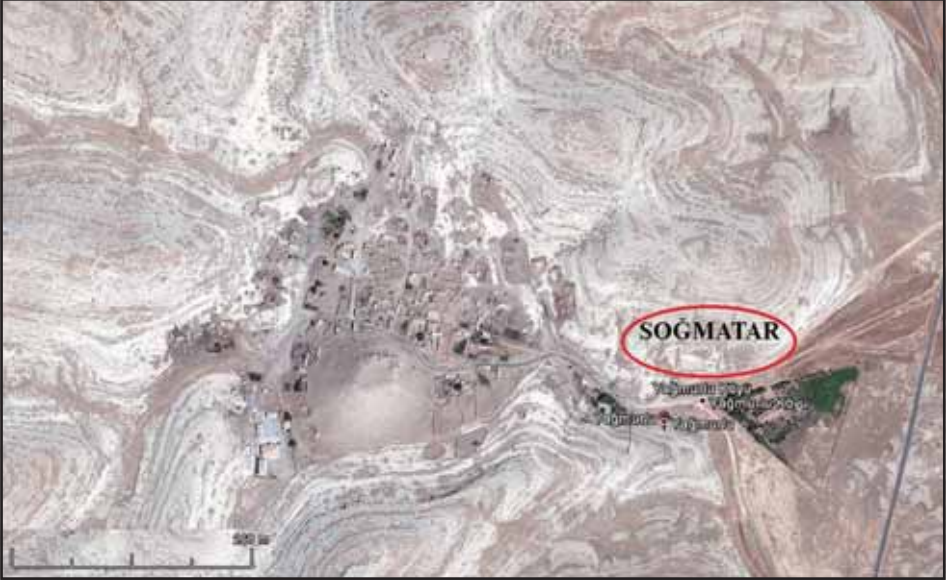
Özgüç, T (1948) *Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara

Porter, A., "The Dynamics of Death: Ancestors, Pastoralism and Origins of a Third-Millennium City in Syria", *BASOR* 328, 2002, 1-36.

Segal, Judah, Benzion, "Pagan Syriac Monuments in the Vilayet of Urfa", *Anatolian Studies*, Vol. 3, 1953, ss. 97-119.

Turani, A. (1993) *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Zettler, R. L., *Tell es-Sneybat, 1989-1995 Preliminary Report*, MASCA 14, 1997

Resim 1: Soğmatar uydudan görünüm.

Resim 2: Soğmatar, nekropol alanı.

Resim 3a: Mezar hediyesi.

3b: Mezar hediyesi.

Resim 4a: 66 No.lu *dromoslu* mezar girişi.

Resim 4b: 66 No.lu mezar odası.

Resim 5a: 71 No.lu Erken Tunç Çağı mezarının kuyu kısmı.

Resim 5b: 71 No.lu mezar odası.

Resim 6: Oyuncak araba.

AİGAI (AİOLİS) 2018 YILI ÇALIŞMALARI

Yusuf SEZGİN*

Mesut EROĞLU

Baykal BAŞDEMİR

Ayşe ÇELEBİ

Furkan ZİH

Burkay KIZILBUĞA

Aigai antik kentinde, 2018 yılında Athena Kutsal Alanı'nda, tiyatro *vomitium*unda ve nekropoliste kazı ve yüzey araştırması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmalarının diğer ayağını temizlik, bakım ve onarım çalışmaları oluşturmuştur. Ayrıca, kazı evi laboratuvarı ile eser deposunda belgeleme ve yayın çalışmaları sürdürülmüştür. Beşeri coğrafya araştırmaları kapsamında, Aigai örenyeri ile çevresindeki modern yerleşimlerin ilişkisi değerlendirilmiştir. Yerel halkın ören yeri ve yürütülen çalışmalar hakkındaki algıları ve turizm açısından yaklaşımları incelenmiştir. Fiziki coğrafya–paleocoğrafya araştırmaları kapsamında, antik kent ile yakın çevresinin yerleşim öncesi ve sonrası doğal çevre özelliklerinin ve paleocoğrafya geçmişinin incelenmesi amacıyla yüzey araştırması yürütülmüştür. Bu çalışmalara ek olarak, Sanat Tarihi çalışmalarında, Aigai ve çevresinde bulunan Türk-İslam eserlerine yönelik tespit ve belgelemeler gerçekleştirilmiştir. Aigai buluntusu insan kemikleri üzerinde yürütülen antropoloji – paleopatoloji çalışmaları ve hayvan kemikleri üzerinde yürütülen zooarkeoloji çalışmaları da 2018 yılında sürdürülmüştür.

* Doç. Dr. Yusuf SEZGİN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muradiye Yunusemre-Manisa/TÜRKİYE, yusufsezgin.aigai@gmail.com

Arş. Gör. Mesut EROĞLU, Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Merkez-Zonguldak/TÜRKİYE, eroglu.mesut@hotmail.com

Arş. Gör. Baykal BAŞDEMİR, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muradiye Yunusemre-Manisa/TÜRKİYE, baykal.basdemir@cbu.edu.tr

Arş. Gör. Ayşe ÇELEBİ, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, ayse.celebi@ege.edu.tr

Furkan ZİH, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir/TÜRKİYE, furkanzih91@hotmail.com

Burkay KIZILBUĞA, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir/TÜRKİYE, burkaykizilbuga@gmail.com

I. Athena Kutsal Alanı Çalışmaları

Arkaik Döneme tarihlenen surlarla çevrili olan akropolisin batı köşesinde, tiyatronun doğusunda yükselen bir teras üzerinde yer alan Athena Kutsal Alanı'nda, 2017 yılı kazı sezonunda temizlik ve belgeme çalışmaları yürütülmüştü. 2018 yılında ise Athena Tapınağı'nda ve altının doğusundaki sarnıçta kazı ve belgeleme çalışmaları, stoa ile *propylon*da belgeleme çalışmaları, altarda ise enkaz temizliği ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1).

I.I Athena Tapınağı

2017 yılındaki çalışmalarda, tapınak *naos*unda ızgara planlı bir temel sisteminin uygulandığı tespit edilmişti. Temeli bölen dört eşit parça NT1, NT2, NT3 ve NT4 olarak isimlendirildi. 2018 yılında, tapınağın temellerinin kazılması ile yapının günümüze ulaşan halinin inşa tarihi ve evreleri için *terminus post quem* sunacak verilere ulaşılmıştır. Diğer yandan tapınak temellerinin altında daha erken bir yapının var olup olmadığına dair incelemeler yapılmıştır (Çizim: 2).

I.I.I NT1 Alanı

Tapınağın *naos*unun altında kalan temel bölümünde yürütülen kazı çalışmaları, kuzeybatı köşedeki NT1'de başlatılmıştır. Temel duvarları ile sınırlanan alanın ölçüleri 2,50x3,60 m.dir. Kuzey ve batı kenarları, aynı zamanda *naos* duvarlarına ait temellerdir. Bu alandaki kazı çalışması henüz tamamlanmamıştır. NT1'deki kuzey duvar temelinin yüksekliği şimdilik 2,30 m., batı duvar temelinin yüksekliği ise 1,95 m.dir. Temel bölmesinin (NT1 alanı) doğu ve güney duvarları, aynı zamanda ızgara planlı temel sistemini oluşturan ara duvarlardır. Doğü kenardaki NT2 ile ortak olan duvar temelinin sezon sonundaki yüksekliği 2,65 m. iken, güney kenardaki NT3 ile ortak olan duvar temelinin yüksekliği ise 2,45 m.dir (Çizim: 3-4).

1950-1960'lı yıllarda gerçekleşen kaçak kazılar sebebiyle alanda ciddi bir tahribat görülmektedir. Bu nedenle toprak doğudan batıya doğru, aşağı eğimlidir. NT1'deki kazılar 362,08 m. üst kotunda başlamıştır. Bu seviyeden itibaren M.Ö. 5. yüzyıl ile M.Ö. 2. yüzyıl arasına tarihlenen seramik parçaları ele geçmiştir. 361,69 m. seviyesinde, içinde kırmızı boyalı stucco parçaları bulunan, orta ve büyük boyutlu kaba taşlardan oluşan bir moloz tabakası başlamaktadır. 361,24 m. kotundan itibaren büyük boyutlu taşların yoğunluğu azalmış, orta boyutlu kaba kırma taşlar ile duvar taşlarının işlenmesi sırasında ortaya çıkan taş yongaları yoğunluk kazanmıştır.

NT1'de 361,20 m. kotunda, kaçak kazı toprağı ile orijinal temel dolgusu buluntularının karışmaması amacı ile alan doğu-batı olmak üzere ikiye bölünerek kazılmıştır. Açmanın doğu yarısında ele geçirilen kırmızı ve siyah boyalı stucco parçalarının yoğunluğu batıya oranla daha fazladır. İç mimaride kullanıldığı ve korniş olabileceğı düşünölen profilli stucco parçaları da ele geçirilmiştir. Bunun yanında, kireç harçlı taban sıvası parçaları ile *opus signinum* tekniğinde taban mozaığı parçaları tespit edilmiştir. Buluntular, alandaki daha erken bir yapıdan arta kalan unsurlar olarak değerlendirilebilir. 361,02 m. kotunda, temel dolgusunda kullanılan taşların boyutları belirgin şekilde küçölmüştür. NT1'in kuzey sınırını oluşturan temeli duvarının doğu köşesinin iç yüzünde, 360,53 m. kotunda içe doğru çıkıntı yapan taş sırasının hemen altında, orijinal temel dolgusu olduğunu kanıtlayan üç adet taş tespit edilmiştir.

Doğru kısımdaki orijinal temel dolgusundan ele geçen seramik buluntu grubundaki en erken tarihli parça, M.Ö. 7. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen Khios üretimi ticari *amphora* kulpudur. Diğer erken dönem buluntuları çoğunlukla M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Buluntular arasında pişmiş toprak figürin parçaları da önemli bir yer tutmaktadır. Orijinal temel dolgusu içerisindeki en geç tarihli malzemeler M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. M.Ö. 170-150 yıllarına tarihli mat siyah firnisli açık kap kaide parçası ile kalıp yapımı kâse parçaları bunlardan bazılarıdır. Buluntulardan hareketle tapınağın günümüze ulaşan son hali, en erken M.Ö. 2. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş olmalıdır.

Alanın batı yarısında yürütölen kazı çalışması, 361,20 m. kotunda başlamıştır. Doğru kısımda olduğu gibi burada da kireç harçlı taban sıvaları ve kırmızı boyalı stucco parçaları ele geçirilmiştir. Bunlara ek olarak, az miktarda çakıl taşı ve iki adet siyah firnisli çatı kiremidi parçası ele geçirilmiştir. 360,85 m. kotunda, yatık durumda bulunan ve muhtemelen tapınağın *naos* duvarına ait olan kesme blok taş, kaçak kazı tahribatının batı kısımda devam ettiğini göstermektedir.

Batı kısımdan ele geçirilen seramikler arasında; Arkaik Döner ticari *amphora* kulp parçaları, M.Ö. 6. yüzyıla ait Attika üretimi *skyphos*, *kylisks*, siyah figür alabastron gövde altı ve *lekythos* ağız, kulp, gövde ve kaide parçaları, Klazomenai üretimi siyah figür gövde parçası, M.Ö. 4. yüzyıl balık tabağı ağız kenarı parçaları, M.Ö. 3. yüzyıla tarihli kalıp yapımı kâse parçaları, M.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğine ait *kantharos* ağız ve kulp parçaları ile günlük kullanıma ait kaba mallar yer almaktadır. Ayrıca, grafitolu parçalar ile çok sayıda

Attika üretimi *lekythos* parçasının kutsal alanda ele geçmesi dikkat çekicidir (Resim: 1). Diğer buluntular arasında, iki adet profilli mermer parçası, karbonlaşmış ufak boyutlu ahşap parçalar, pişmiş toprak figürin parçaları, bir adet taş havaneli, büyük boyutlu hayvan kemikleri ile domuza ait kesici ve delici dişler yer almaktadır.

Tapınağın kuzeybatı köşesinde, 360,28-360,20 m. kotları arasında “Pınar” marka su şişesine ait iki adet ambalaj bulunmuştur. 360,10 m. kotundaki moloz içerisinde, üst seviyelerdeki gibi kesme blok taşlar tespit edilmiştir. Bütün bu veriler temel dolgusundaki tahribatı kanıtlamaktadır. Diğer taraftan, 359,59 m. kotunda toprak sıkışmış, orta boyutlu taşlar ve duvar taşlarının işlenmesi sırasında çıkan yongalar artış göstermiştir. Böylece, alanın batı yarısında da görülen kaçak kazı tahribatı sona ermiş ve orijinal temel dolgusuna ulaşılmıştır. 2018 yılı kazı sezonunun sona ermesiyle birlikte, NT1’deki çalışmalar anakaya seviyesine ulaşılmadan 359,35 m. kotunda sonlandırılmıştır.

I.I.II NT3 Alanı

Athena Tapınağı *naos* temelinin güneybatı köşesinde yer alan NT3’de kazı çalışması yürütülmüştür. NT3’ün ölçüleri 2,50x3,60 m.dir. Kuzey kenardaki NT1 ile ortak olan temel duvarının güney cephesinin yüksekliği 4,10 m., doğu kenardaki NT4 ile ortak olan temel duvarının batı cephesinin yüksekliği 4,20 m.dir. Alanın batı ve güney sınırlarını *naos* duvarının temel duvarları oluşturmaktadır (Çizim: 5 ve Çizim: 6). Batı duvarın ölçülebilen yüksekliği 3,20 m. iken, güney duvarın yüksekliği 4,20 m.dir.

NT1’de olduğu gibi NT3’te de kaçak kazı tahribatı sebebiyle doğudan batıya doğru aşağı eğim söz konusudur. Dolayısıyla, NT1’de uygulanan yöntem burada da uygulanmıştır. Öncelikle, yüksek olan doğu kısımda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Seviyenin batı kısımdaki kota indirilerek eşitlenmesinin ardından, alan doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüştür.

Doğu kısımdaki kazı çalışması 362,01 m kotunda başlamıştır. NT1 ile benzer şekilde, 361,63 m. kotunda orta ve büyük boyutlu kaba kırma taşlar ile kırmızı boyalı stucco parçalarının yoğun olduğu bir moloz belirlenmiştir. Bu seviyelerdeki seramik buluntu grubu NT1 ile paralel olarak M.Ö. 5.-4. yüzyıllara tarihlenmektedir. Yine benzer şekilde, duvar taşlarının işlenmesi sırasında ortaya çıkan taş yongaları, 361,25 m. kotundan itibaren artmaktadır. Bununla birlikte çok miktarda kireç harçlı taban sıvası parçaları, az miktarda Vitruvius harcı parçaları, *opus signinum* tekniğinde taban mozaiği parçaları ile kırmızı boyalı çok miktarda stucco parçası tespit edilmiştir.

360,80 m. kotunda NT3'teki doğu-batı seviyeleri eşitlenmiş ve bu seviyeden sonra NT1'deki gibi doğu-batı şeklinde iki alana ayrılarak kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Doğu kısımda yürütülen çalışmada 360,68-360,01 m. kotları arasında ele geçen seramik buluntu grubunda, çoğunlukla M.Ö. 6.-4. yüzyıllara tarihlenen Attika üretimi siyah firnisli seramik parçaları yer almaktadır. Bunlardan bazıları *grafitoludur* (Resim: 1). Buluntu grubunda az da olsa, M.Ö. 3-2. yüzyıllar arasına tarihli kalıp yapımı kâse ve "Batı Yamacı" seramik parçaları yer almaktadır. Ayrıca, 359,14 m. seviyelerinden sonra M.Ö. 6.-5. yüzyıllara tarihli Attika üretimi *kyliks* ve *lekythos* parçaları, M.Ö. 4 yüzyıl tarihli Khios üretimi ticari *amphora* parçaları ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihli "Batı Yamacı" stilinde *kantharos* parçası ele geçirilmiştir.

Alanın batı yarısında yürütülen çalışmalar 360,80 m. kotunda başlamıştır. 360,01 m. alt kotuna kadar uzanan tabakada ele geçirilen seramik buluntular arasında Arkaik Döneme ait *dinos* ağız kenarı parçası, M.Ö. 5. yüzyıla ait Attika siyah firnisli seramik parçaları ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihli "Batı Yamacı" stili seramik parçası dikkat çekmektedir. Ayrıca, *opus signinum* tekniğinde taban mozaığı parçaları, kırmızı ve beyaz boyalı stucco parçaları, farklı boyutlarda karbonlaşmış kalıntılar, çok miktarda hayvan kemiği ve şifa amaçlı *ex-voto* olarak bırakıldığı düşünülen pişmiş toprak insan uzuvları (kol, göz vs.) da ele geçirilmiştir. Diğer taraftan, 1947 ve 1948 basımı iki adet madeni Türk Lirası (1 lira) kaçak kazı tahribatının bu seviyeler kadar ulaştığını kanıtlamaktadır.

359,46 m. kotundan itibaren batı kısımdaki dolguda toprak sıkılaştırılmıştır. Orijinal temel dolgusu içinde büyük boyutlu kaba kırma taşlar ve duvar taşlarının işlenmesinde ortaya çıkan yongalar gözlenmiştir. Seramikler arasında M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen Attika üretimi firnisli seramik parçaları dikkat çekmektedir. Ayrıca, doğu kısımdaki ticari *amphora* buluntularıyla aynı seviyelerde (359,14 m. kotunda), M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen Kuzey Ege üretimi bir *amphora* kaidesi ele geçirilmiştir.

NT3 alanının doğu ve batı yarı alanları 358,90 m. kotuna indirilerek eşitlenmiştir. Bu seviyeden itibaren her iki alandaki tabakanın orijinal temel dolgusu olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle doğu-batı ayrımı olmadan tek tabaka halinde temel dolgusunun kazısına devam edilmiştir. Bu seviyelerdeki orijinal temel dolgusunda kullanılan molozda, çoğunlukla duvar taşı yongaları ile büyük ve orta boyutlu kaba kırma taşlar kullanılmıştır. Ayrıca, alanın kuzeydoğu köşesinde anakaya açığa çıkmıştır ve kuzey kenardaki temel duvarının bu anakayanın üzerine oturtulduğu tespit edilmiştir.

Orijinal temel dolgusunda 358,70 m. kotlarından sonra ele geçen seramik buluntu grubu içinde; M.Ö. 6.-4. yüzyıllara tarihlenen Attika üretimi siyah firnisli seramik parçaları ve M.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen “Batı Yamacı” stili *skyphos* parçası yer almaktadır. Alanın doğu yarısında 361,63 m. üst kotunda, batı yarısında ise 359,46 m. üst kotunda başlayıp, 357,60 m. alt kotuna kadar takip edilen orijinal temel dolgusundan ele geçirilen en geç malzeme M.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Dolayısıyla, yapının son halinin inşa tarihi için *terminus post quem* oluşturan en geç malzeme, NT1’deki en geç malzeme ile çağdaş olarak M.Ö. 2. yüzyıl ortalarından hemen sonraya aittir. NT3’te yürütülen çalışmalar kazı sezonunun sona ermesi sebebiyle, 2019 yılında devam etmek üzere 357,60 m. alt kotunda sonlandırılmıştır.

2017 ve 2018 yılında Athena Kutsal Alanı’nda gerçekleştirilen çalışmalara göre Athena Tapınağı olarak değerlendirdiğimizi tapınak *peripteros* planlı ve sütun sayısı 6x10 olmalıdır (Çizim: 7, Resim: 2). Bugüne kadar elde edilen arkeolojik veriler tapınağın M.Ö. 2. yüzyıl ortalarında inşa edildiğini göstermektedir. Yapının temel dolguları içinde M.Ö. 5. yüzyıla ait nitelikli Attika üretimi seramik (bir bölümü grafitolu) ve çok sayıda Hellenistik Dönem öncesine ait figürin parçası ele geçirilmiştir. Bu nedenle, Hellenistik tapınak öncesinde, alanda daha erken tarihli bir tapınağın varlığını düşünmek gerekmektedir.

I.II Altar

2017 yılı çalışmalarında Athena Tapınağı’nın doğusunda tespit edilen yapı kalıntısı, önceki yıllarda ele geçirilen bir yazıtın yardımıyla *Zeus Soter’e* (Kurtarıcı Zeus) atfedilmişti. Altar, hemen batısında yer alan tapınak yapısı ile aynı aksta olması ve birlikte planlanarak inşa edilmesiyle Athena Tapınağı ile de ilişkili olabilir (Çizim: 2).

Kazı çalışmaları öncesinde, kutsal alanın fotogrametri çalışmaları ve vektörel çizimleri tamamlanmıştır. Enkaz altından kısmen teşhis edilebilen altarın temel kalıntıları, her biri 5x5 m. ölçülerinde olan D, E, F – 8, 9, 10 karelerinde uzanmaktadır. Altarın kazı çalışmalarına hazırlanması amacıyla 2018 sezonunda, yapının üzerini örten yoğun taş enkaz kaldırılmıştır. Yapı üzerini örten enkazın derinliği 60-110 cm. arasında değişmektedir. Moloz içerisinden ele geçirilen mimari kalıntılar, sahip oldukları grid kodu ile numaralandırılmış ve gruplar halinde istiflenmiştir. Böylelikle, mimari parçaların belgelenmesi ve sonrasında yürütülecek restitüsyon, rekonstrüksiyon ve

restorasyon çalışmaları için veri ulaşımında güvenilir ve kolaylık sağlayan bir ortam hazırlanmıştır.

Altarın üzerinde, doğusunda, Bizans Dönemine ait yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Yapının ölçüleri 5,55x6,10 m., duvar kalınlığı 75 cm.dir (Çizim: 1). Alandaki çalışmada, 361,26 m. kotunda taş döşeli bir Bizans Dönemi tabanı açığa çıkartılmıştır. Söz konusu döşeme, Bizans Döneminde işlevinin çoktan kaybetmiş olan altarın farklı amaçlar doğrultusunda yeniden düzenlendiğini işaret etmektedir (Resim: 3). Altar üzerinde, yapının kuzey yarısında yürütülen çalışmalarda, yapının hemen kuzeyinde görülen taş döşemenin güney uzantısı açığa çıkartılmıştır. Söz konusu taşların kutsal alanı kaplayan döşemelerden devşirildiği düşünülmektedir. Bu alanda ele geçirilen seramik buluntular da Bizans Dönemine tarihlenmektedir. Ayrıca, 361,44 m. kotunda bir adet demir ok ucu ve 361,23 m. kotunda M.S. 4. yüzyıl tarihli bir adet bronz sikke bulunmuştur.

Altarın doğusundaki taş enkazın kaldırılması sırasında, özellikle kuzey kısımlarda çok sayıda pişmiş toprak *stroter*, *kalypter* ve taban tuğlası parçaları ele geçirilmiştir. Altar üzerindeki Bizans yapısı bu alanda devam etmektedir. Altarın kuzey doğusunda, 360,92 m. kotunda ve 1,06x1,82 m. ölçülerinde plaka taş döşeli bir alan ve bu alanın kuzeyinde de kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir duvar açığa çıkartılmıştır Taş döşemenin güney bitişiğinde, 360,91 m. kotunda sıkıştırılmış toprak bir taban yer almaktadır. Taban üzerinden ele geçirilen seramik buluntular M.S. geç 12. – erken 13. yüzyıla tarihlenmektedir.

Altarın güney yürütülen çalışmalar sırasında, mermer bir sütuna ait kaide parçası tespit edilmiştir. Kaidenin çapı 41 cm., yüksekliği 19 cm. olup, zıvana yuvası 6x5 cm. ölçülerindedir. Altardaki çalışmalar, yapı üzerini örten enkazın kaldırılmasıyla birlikte sona ermiştir. Çalışmalar sonucunda, 80 cm. duvar kalınlığına sahip olan altarın net ölçüleri açığa çıkartılmıştır. Tapınak ile aynı aks üzerindeki yapının ölçüleri 8,75x9 m.dir. Altarın kuzeydoğusunda, Bizans Dönemine ait yapının ise kuzeyinde ver alan bir sarnıç olduğu tespit edilmiştir.

I.III 8 No.lu Sarnıç

Altarda yürütülen çalışmalar sırasında, E10 plankaresindeki Bizans Dönemi basit yapı kalıntılarının kuzeydoğu bitişiğinde bir çöküntüyle karşılaşmıştır. Alanda bir sarnıç olduğu tespit edilmiş ve "8 No.lu Sarnıç" olarak isimlendirilmiştir. Sarnıç ağzını örten enkazdan ele geçirilen seramik buluntular M.S. 12. yüzyıl sonları ile 13. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Sarnıç ağzını

çevreleyen plaka taşların üst seviyesi 360,78 m. kotundadır. Plaka taşların altından sarnıcın daraldığı üst kısımdaki anakayaya kadar uzanan kısım, kaba kırma taşların polygonal teknikte örülmesiyle sağlamlaştırılmıştır (Resim: 4).

Sarnıç içerisindeki kazı çalışmasında çok sayıda döşeme taşı ele geçirilmiştir. Ayrıca, kutsal alandaki *stoalara*, Athena Tapınağı'na ve altara ait olduğu anlaşılan Hellenistik Döneme ait mimari elemanlar tespit edilmiştir (Resim: 5). M.S. 12. yüzyıl Bizans Dönemi yapılaşmaları esnasında kutsal alandaki yapılar çoktan işlevini kaybetmiştir. Dolayısıyla, yapılara ait mimari kalıntıların devşirme olarak yeni inşa faaliyetlerinde kullanılmıştır. Ayrıca sarnıç üzerinden geçen duvarın temellerinin sağlamlaştırılması amacı ile yapı enkazlarındaki taş bloklar sarnıç içine doldurulmuştur. 8 No.lu sarnıçta yürütülen kazı çalışması, güvenlik sebebi ile 355,48 m. kotunda durdurulmuştur. Sarnıcın kazılan kısmının toplam yüksekliği 5,70 m., hacmi yaklaşık 54 m³ tür.

II. Vomitorium

2018 yılı kazı sezonunda, tiyatronun güneydoğu bitişiğindeki *vomitorium*da kazı ve düzenleme çalışmaları yürütülmüştür (Resim: 6). Çalışmalar *vomitorium*ün güneydoğu girişinde başlamıştır. 341,43 m. kotunda, yürüme düzlemini oluşturan döşeme taşları açığa çıkartılmıştır. Döşeme taşları, *vomitorium*üna doğudan ulaşan antik yolun devamı gibi görünmektedir. Döşeme taşlarının altında uzanan bir su drenaj kanalı tespit edilmiştir. Zeminin döşeme taşları aynı zamanda drenaj kanalını örten kanal kapaklarıdır. Kapaklar belgelenerek tekrar yerine koyulmak üzere kaldırılmış ve kanal içerisinde biriken dolgu kazılmıştır. Çalışmalarda seramik, kemik, cam obje parçaları ele geçirilmiştir.

Kanal kapaklarının ve döşemenin altında, 341,20 m. kotlarında uzanan sıkıştırılmış topraktan bir taban altı dolgusu açığa çıkartılmıştır. Oldukça iyi şekilde korunmuş bu düzlem kesintilere uğramasına rağmen *vomitorium*ün koridoru boyunca uzanmaktadır. Taban altı dolgusunun kazısı sırasında, doğu duvarın anakayaya 341,34 m. kotunda oturtulduğu belirlenmiştir. Ayrıca, drenaj sistemiyle bağlantılı olarak pişmiş toprak künk parçaları *in-situ* durumda tespit edilmiştir. Diğer taraftan, doğu duvarın kuzey duvarla köşe yaptığı noktanın yaklaşık 1,5 m. kadar güneydoğusunda, koridoru kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda kesen bir kanal daha açığa çıkartılmıştır. Söz konusu kanal anakayaya oyulmuştur. Doğü duvarın altındaki bir delikten girip *vomitorium* içerisine uzanarak, döşeme altındaki ana drenaj kanalına bağlanmaktadır. Böylelikle, yapının doğusunda yükselen araziden gelen

yağmur suyunun drenaj kanalına aktarılarak yapıdan uzaklaştırıldığı anlaşılmaktadır. Ana tahliye kanalı ise, daha alt kotta, *vomitoriumun* güney duvarının altında bulunan bir tahliye deliğine bağlanmakta ve su bu delikten yapı dışına atılmaktadır.

Vomitoriumun güneybatı-kuzeydoğu aksında uzanan batı kısmında da moloz ve taban altı sıkıştırılmış toprak dolgu kaldırılmıştır. 341,00 m. üst kotunda anakaya düzleminin açığa çıkartılması sonucunda bu bölümdeki kazı çalışması tamamlanmıştır. Bu alanın hemen batısında, *vomitoriumun* batı giriş kısmında, 340,67 m. üst kotundan başlayarak aşağıya inen taş bir merdivene ait basamaklar açığa çıkartılmıştır. Bu merdiven, muhtemelen *parodosa* doğru uzanmaktadır. Basamakların açığa çıkarılması amacıyla üzerindeki moloz dolgu kaldırılmıştır. Bu çalışma esnasında, enkaz içerisinden tiyatro ve *vomitoriuma* ait çok sayıda mimari parça ele geçirilmiştir. Üzerinde kabartma olarak yapılmış *kerykeion* ve tiyatro maski figürleri bulunan kemer taşları (Resim: 7) ile çeşitli sütun parçaları bunlardan bazılarıdır. Sütun parçaları belki de *baldachin* bölümüne aitti. Basamakların bağlandığı alttaki sahanlıktan tiyatronun içine girişin sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu giriş seviyesi büyük ihtimalle *prohedrianın* arkasına denk gelmektedir.

Vomitorium içerisindeki son çalışma kuzeyindeki yanal giriş bölümünde yürütülmüştür. Bu giriş kısmının, *summa cavea* üzerindeki *diazomaya* geçiş sağlayan bir tonoz hizmeti gördüğü anlaşılmaktadır. Girişin doğu duvarı iç cephesinde kaçak kazı tahribatı yer almaktadır. Çalışma sonucunda, tiyatronun işlevini yitirdiği geç evrede koridorun özensiz bir işçilikle yükseltilerek kapatıldığı tespit edilmiştir. Bu alandaki anakaya düzlemi 340,76 m. kotunda açığa çıkartılmış ve *vomitoriumdaki* çalışmalar 2019 sezonunda devam etmek üzere sonlandırılmıştır.

III. Nekropolis

Stéphane VERGER*

Rosella PACE

2015 yılında NekroPergEol Projesi kapsamında başlatılan yüzey araştırmalarına 2018 yılında da devam edilmiştir. 2018 yılı araştırmaları sonucun-

* Prof.Dr. Stéphane VERGER, Ecole Normale Supérieure, Archéologie et Philologie d'Orient et d'Occident, Section des Sciences historiques et philologiques, Paris – FRANCE, stephane.verger@ens.fr

Dr. Rosella PACE, Ecole Normale Supérieure, AOOrOc, Paris - FRANCE, rossella.pace@libero.it

da Kuzey Nekropolis'in sınırları tamamen açığa çıkartılmıştır. Ayrıca kentin güneyinde Güney Nekropolis olarak isimlendirilen yeni bir alan tespit edilmiştir. Çalışmalar ilk olarak Kuzey Nekropolis'te başlamıştır. Area 17, Area 20 ve Area 21 olmak üzere üç yeni alt alan belirlenmiştir. Güney yamaçta yürütülen çalışmalarda, iki yeni alt alan belirlenmiştir. Area 22 olarak isimlendirilen alan, Hellenistik Dönemde inşa edilen dış surun doğu kenarı ile Pythikos (Kocaçay) Irmağı arasındadır. Area 23, dış sur kapısının etrafında ve güneyindeki yamaçta uzanmaktadır. Tanımlanan yeni alanlar sınırlarıyla birlikte hali hazır plana eklenmiştir (Harita: 1).

Çalışma kapsamında alanlardaki tüm bulgular numaralandırılmış ve tipolojik olarak; mezar anıtları, mezarlar, binalar, antik yollar, basit yapılar, megalitik yapılar, modern yapılar, mimari bloklar, kontekt dışı mimari yapılar ve kaçak kazı kalıntıları şeklinde gruplandırılmıştır. Her grup için, buluntuların daha iyi tanımlanmasına izin veren alt kategoriler oluşturulmuştur. Buluntular, kayıt altına alınırken fotoğraflanmış ve tanımlamaları yapılmıştır. Böylelikle, elde edilen tüm veriler ayrıntılı olarak veri tabanına işlenmiş ve koordinatları alınarak hâlihazır haritasına applike edilmiştir.

IV. Beşeri Coğrafya Çalışmaları

Ferhat ARSLAN*

Aigai'da yürütülen beşeri coğrafya çalışmalarında, korunan alan ve çevre halkının ilişkisinin anlaşılması ve tespit edilecek sorunlara çözümler üretilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, korunan alanlar hakkında yapılan bilimsel çalışmalarda sıklıkla karşılaşıldığının aksine, korunan alanların fiziki özellikleri ve barındırdığı değerlerin incelenmesinden öteye geçilmesi gerekmektedir. "Korunan alanların bütünsel bir bakış açısıyla incelenmesi" şeklinde tanımlanabilecek olan bu aşamada, koruma altına alınmış herhangi bir alanın yerel halkın perspektifinin dikkate alınarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte, bölge halkının koruma kaynaklı yaşadığı sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerilerinin belirlenmesinin yanında, yerel halkın koruma faaliyetine etkin katılımını sağlayacak bir modelin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Böylece, korunan alanın bulunduğu coğrafyada yaşayan yerel toplumların katılımı ile kapsamlı bir koruma planının hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

* Doç.Dr. Ferhat ARSLAN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Muradiye Yunusemre-Manisa/TÜRKİYE, ferhat.arslan@cbu.edu.tr

Aigai antik kentinde, 2018 yılı kazı çalışması kapsamında “Korunan Alan Yerel Halk İlişkisi Bağlamında Aigai Antik Kenti’nin İncelenmesi” başlıklı bir çalışma yürütülmüştür. 2018 yılının Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde, nitel araştırma tekniklerinden birisi olan saha incelemesi metodu ile yürütülen bu çalışma kapsamında, Aigai antik kentinin çevresinde yaşayan yerel halkla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin odağında; yerel halkın bakış açısı ile antik kentin koruma statüsüne sahip olmasından dolayı yaşanan sorunların olup olmadığının ve bölge halkının koruma sürecine nasıl dâhil edilebileceğinin belirlenmesi yer almıştır.

Görüşme yapılan kişilerin farklı demografik özelliklere sahip olmasına dikkat edildiği çalışma kapsamında 30’a yakın kırsal yerleşmede görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın şu aşamasında ortaya çıkan en önemli sonucu; Yunt Dağı bölgesinin, Aigai antik kentini de içine alan geniş kapsamlı bir turizm alanı haline getirilmesine yönelik isteklerin ve beklentilerin varlığıdır. Bununla birlikte; araştırmanın uzun soluklu bir çalışma sürecine ihtiyaç duyması ve antik kent çevresinde görüşme yapılması gereken farklı yerleşmelerin de olması nedeniyle, çalışmanın bir sonraki kazı döneminde de devam ettirilmesi planlanmaktadır.

V. Fiziki Coğrafya – Paleocoğrafya Çalışmaları

İlker EROĞLU*
Emre ÖZŞAHİN

Fiziki coğrafya – paleocoğrafya çalışmalarının konusu, Aigai antik kenti ve yakın çevresinin doğal çevre özelliklerinin tespit edilmesi ve paleocoğrafik geçmişinin açıklanmasıdır. Çalışmada Aigai ve yakın çevresinin geçmişte; yerleşme öncesi ve sonrası gösterdiği coğrafi özellikler incelenmiştir. Aigai’da fiziki coğrafya – paleocoğrafya çalışmaları 2018 yılında ilk kez başladığı için, arazi çalışmalarının başlangıcından önce literatür taraması ve harita verilerinin teminine yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Literatür taraması hem çalışma alanını tanımaya hem de bu saha ve yakın çevresinde daha önce yapılmış fiziki coğrafya – paleocoğrafya konulu eserlere ulaşmak için gerçekleştirilmiştir. Temel harita verileri ise Aigai antik kenti ve çevresine ait HGK

* Dr. İlker EROĞLU, Namık Kemal Üniversitesi Değirmenaltı Yerleşkesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Süleymanpaşa-Tekirdağ/TÜRKİYE, ierogluku@nku.edu.tr
Doç.Dr. Emre ÖZŞAHİN, Namık Kemal Üniversitesi Değirmenaltı Yerleşkesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Süleymanpaşa-Tekirdağ/TÜRKİYE, eozsahin@nku.edu.tr

(Harita Genel Komutanlığı) tarafından hazırlanan Türkiye topoğrafya haritalarının 1:25.000 ölçekli topografya paftalarından temin edilmiştir. Ayrıca Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü veri bankasından sahanın en detaylı (Ölçek: 1:100.000) jeoloji haritaları ve Aigai Kazı Başkanlığı Arşivi'nden de insansız hava aracı (uçangöz) vasıtasıyla alınan hava fotoğrafları tedarik edilmiştir. Daha sonra bu verilerden arazi çalışmalarında kullanmak üzere taslak haritalar oluşturulmuştur.

Arazi çalışmaları ise sahanın tanınmasına ve envanter oluşturmaya yönelik olarak yürütülmüştür. Arazi çalışmaları esnasında Aigai antik kenti ve yakın çevresinin jeolojik, jeomorfolojik, klimatolojik, hidrografik, pedolojik, biyocoğrafik ve antropojenik özellikleri incelenmiştir. İncelemeler esnasında gerekli görülen alanlarda fotoğraf-video çekimleri yapılmış ve kayaç-toprak-bitki örnekleri alınmıştır. Ayrıca güncel veriler hem taslak haritalara hem de not almak kaydıyla arazi defterine işlenmiştir. Böylece sahanın fiziki coğrafya – paleocoğrafya araştırmasına yönelik temel özellikleri toplanmaya çalışılmıştır. Bir sonraki kazı döneminde ise sahanın insansız hava aracı kullanılarak detaylı topoğrafya haritasının ve ortofoto görüntüsünün oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılması planlanmaktadır.

VI. Sanat Tarihi – Türk-İslam Mimarisi Çalışmaları

Cengiz GÜRBIYIK*

Aigai antik kentinin de içerisinde yer aldığı Yunt Dağı bölgesindeki Türk Dönemi eserlerini tespit etmek amacıyla bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma kapsamında bölgedeki Üçpınar, Mollasüleymanlı, Karayağcılar, Asmacık, Reçep, Sakallı Sümbültepe, Davutlar, Pelitalan, Uzunlar, Rahmanlar, Örtülü, Bademalanı, Köseler, Muştaklar, Sucahlı, Karatekeli, Çiftlik, Karadere, Şatırlar, Gökbek, Kapukaya, Hacıömerli, Kalabak, Çoraklar, Karakuzu ve Seklik köylerinde saha araştırması yapılmıştır.

Araştırma sonucu bölgede mimari değer taşıyan Geç Osmanlı Dönemi tarihlenebilecek sivil konut örnekleri, camiler, köprüler, su değirmenleri, çeşmeler ve çok sayıda sarnıç yapısıyla karşılaşmıştır. XVI. yüzyılda Yunt Dağı bölgesinde 20'den fazla yerleşim yerinin adı geçmekle birlikte genellikle çeşitli yörük topluluklarının oluşturduğu konar-göçer bir yaşam tarzı ve kül-

* Dr. Cengiz GÜRBIYIK, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Muradiye Yunusemre-Manisa/TÜRKİYE, cengiz.gurbiyik@cbu.edu.tr

türü hayat bulmuştur. Bu yaşam tarzı XIX. yüzyıl başlarında uygulanmaya başlanan zorunlu iskân politikası ile değişmeye başlamıştır. Günümüze ulaşabilen Türk Dönemine ait yapı kalıntılarının ağırlıklı olarak XIX. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmesi de yerleşik düzene geçişin doğal bir sonucudur.

Bölgede çok eski dönemlerden itibaren süregelen özenli taş işçiliğinin 1970'li yıllara kadar devam ettiği gözlenmektedir. Geç dönemde inşa edilmiş ve mimari değer taşıyan çok sayıda köprü, çeşme ve caminin varlığı, geleneksel yapım tekniklerinin uzun yıllar devam ettiğini göstermeleri bakımından önem taşımaktadır. Ancak son yıllarda yapılan özensiz müdahaleler ve farklı mimari uygulamalar endişe vericidir.

Bölgede mimari değer taşıyan başta camiler olmak üzere, köprüler, su değirmenleri sarnıçlar, çeşmeler ve konutların birçoğu ne yazık ki tescilli değildir. Herhangi bir koruma ve denetim altında olmayan bu yapılar, günden güne tahrip olmaktadır. Özellikle eski camilerin yıkılarak yerine yenilerinin yapıldığı ya da sonradan çini vb. kaplamalarla özgünlüklerini yitirdikleri, cami içlerindeki Yunt Dağı'na özgü değerli halıların çalındıkları ya da zarar gördükleri ve bölgedeki yoğun göçten dolayı konutların terk edilerek yıkılmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Bu açıdan tespit edilen her türlü yapının tescillenerek koruma altına alınması ve işlev kazandırılması önemli bir husustur.

VII. Antropoloji ve Paleopatoloji Çalışmaları

Wolf-Rüdiger TEEGEN*

Antropolojik ve paleopatolojik çalışmalar kapsamında, Aigai'da 2018 yılında ve önceki sezonlarda ele geçirilen insan kemikleri üzerinde makroskopik incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kemikler arasından 2011-2012 Bizans Kilisesi buluntusu 5 parça ve 2018 yılı nekropolis araştırmaları sırasında ele geçirilen 4 parça, daha detaylı incelemeler için örnek olarak seçilmiştir. Bu parçalar üzerinde mikroskopik analizler, stabil izotop analizleri ve radyokarbon tarihlendirme çalışmaları gerçekleştirilecek olup analizler için gerekli yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kemikleri üzerinde başka buluntu yerleriyle karşılaştırmalı olarak yürütülen çalışmanın tamamlanması ile antik Aigai ve Aiolis toplumunun demografisi, sağlık durumu, beslenme alışkanlıkları,

* Prof.Dr. Wolf-Rüdiger TEEGEN, Ludwig-Maximilians-Universität Institut für Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie und Provinzialrömische Archäologie / ArchaeoBioCenter, München – GERMANY, Teegen@vfpa.fak12.uni-muenchen.de

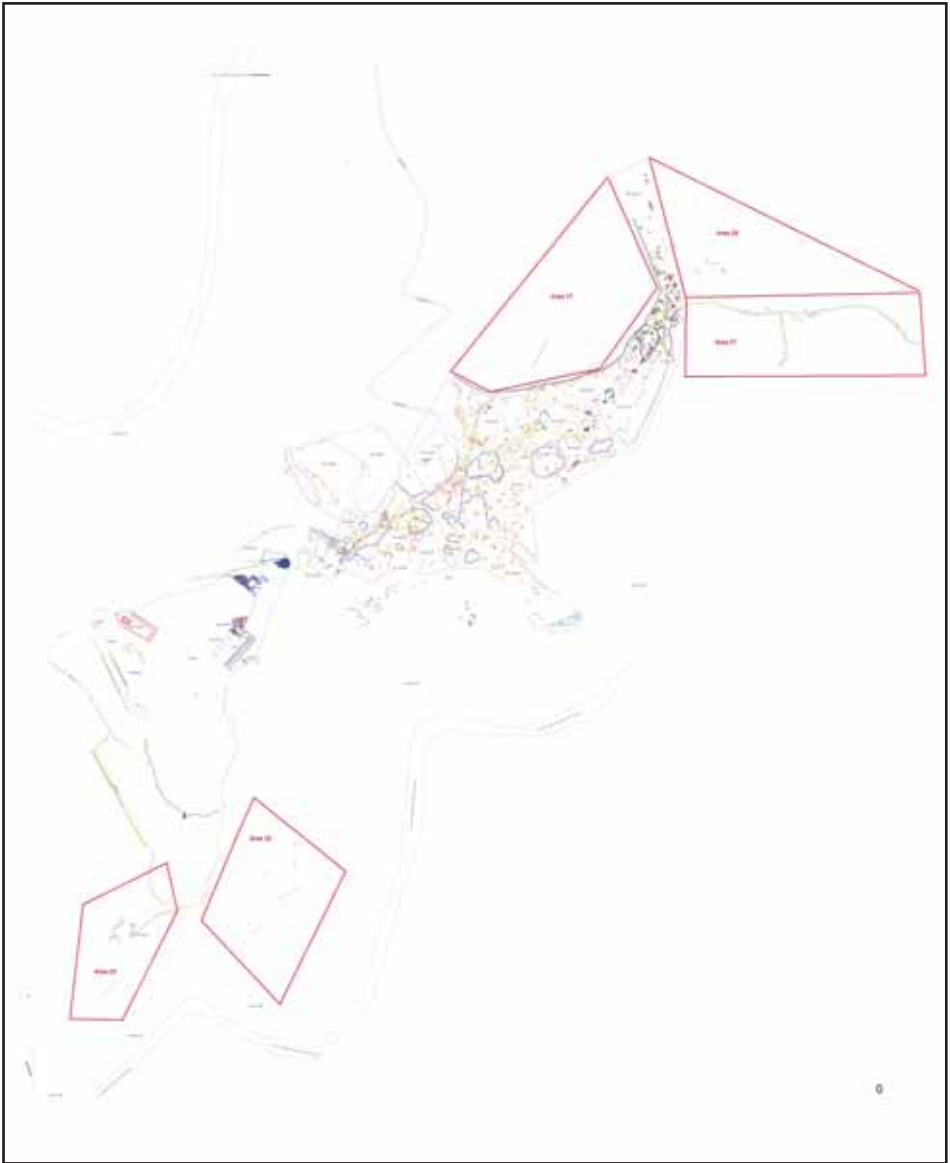
üretim-tüketim ilişkileri, toplumsal tabakalanması, dini ritüelleri, sosyal ve ekonomik hayatları hakkında sonuçlara ulaşılacak; ayrıca, kemiklerin ele geçirildiği arkeolojik kontekstlerin tarihlenmesi ve anlaşılması için faydalı veri elde edilecektir.

VIII. Zooarkeoloji Çalışmaları

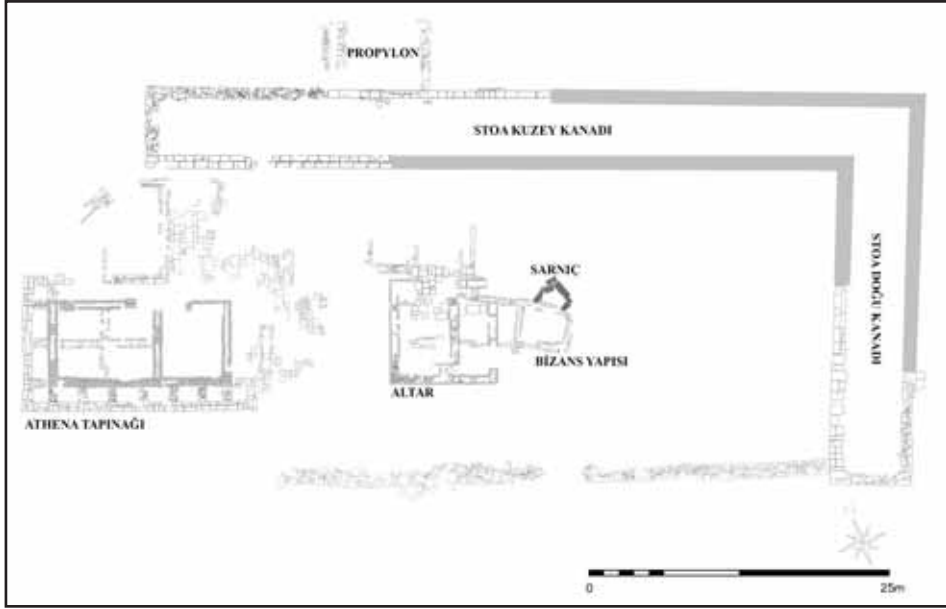
Evangelia PİŞKİN*

Aigai buluntusu hayvan kemikleri üzerinde tür tespitine yönelik morfolojik incelemeler sürdürülmektedir. Bu çalışmanın tamamlanmasının ardından genetik çalışmalar ile antik DNA tespiti gerçekleştirilecektir. Zooarkeoloji çalışmaları sonucunda, antik dönemde hayvancılık temelli endüstriler üzerine kurulu bir ekonomiye sahip olan Aigai'da yetiştirilen evcil hayvanlar ve kentin çevresinde yaşayan yabani hayvanlar hakkında detaylı bilgi elde edilmesi amaçlanmaktadır. Kentin ekonomisinin yanı sıra kentin doğal çevresi hakkında da veriler sunacak araştırma, ayrıca antik hayvanlar ile günümüzdeki hayvanların morfolojik ve genetik karşılaştırmalarının yapılmasına da katkı sunacaktır.

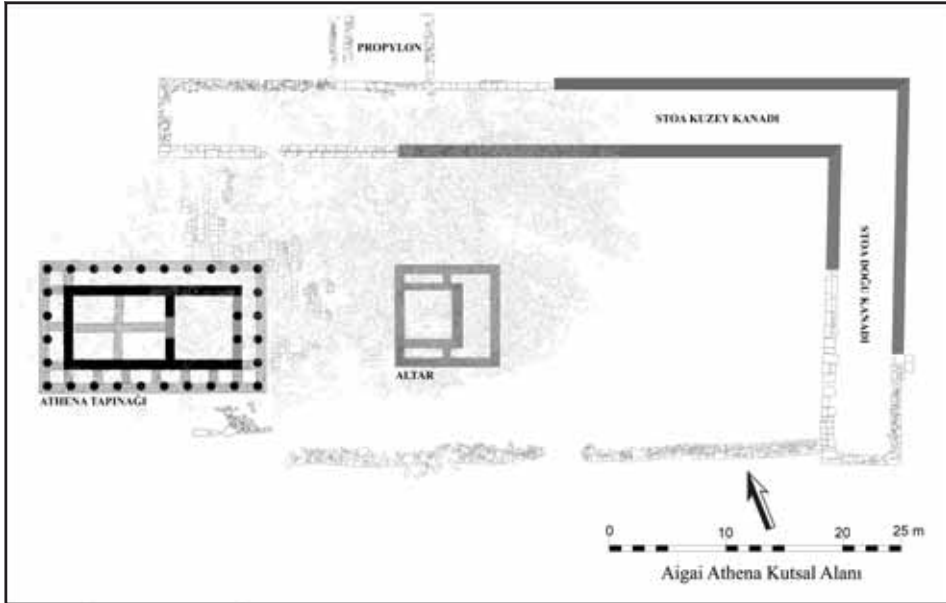
* Doç.Dr. Evangelia PİŞKİN, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yerleşim Arkeolojisi Bölümü, Çankaya – Ankara/TÜRKİYE, ioannido@metu.edu.tr

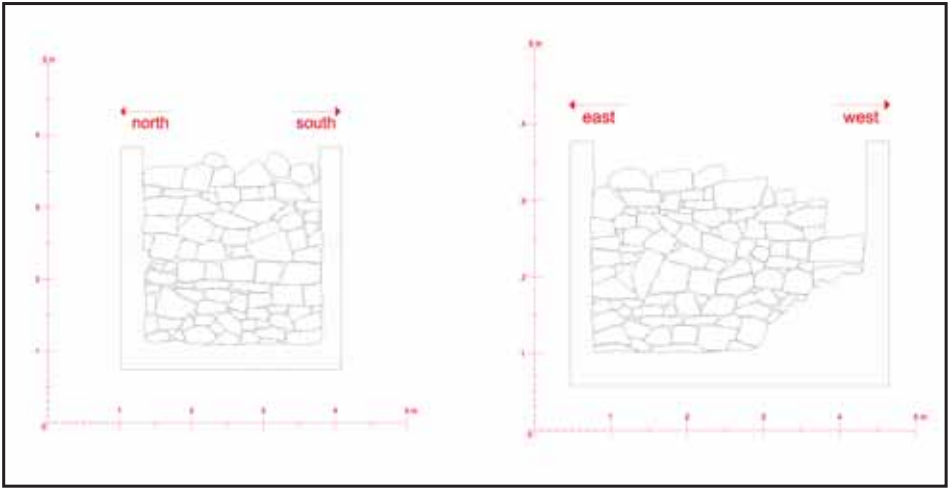
Harita: 1

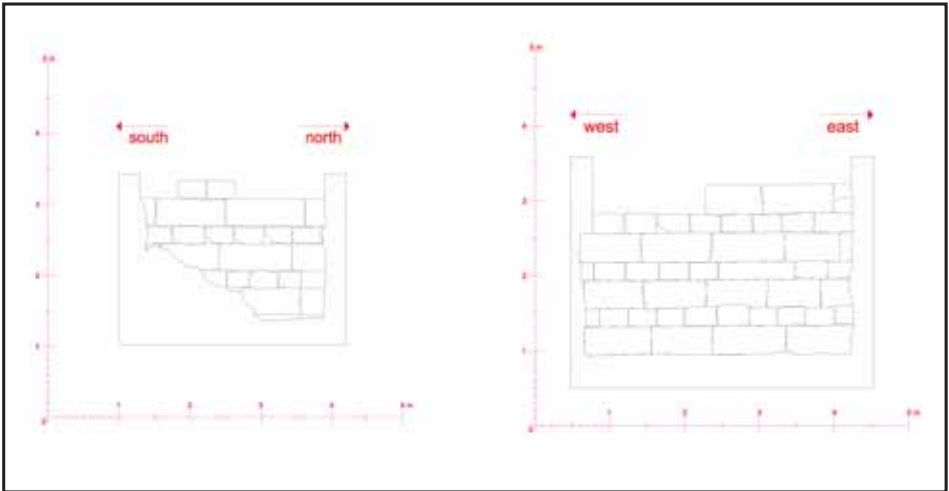
Çizim: 1

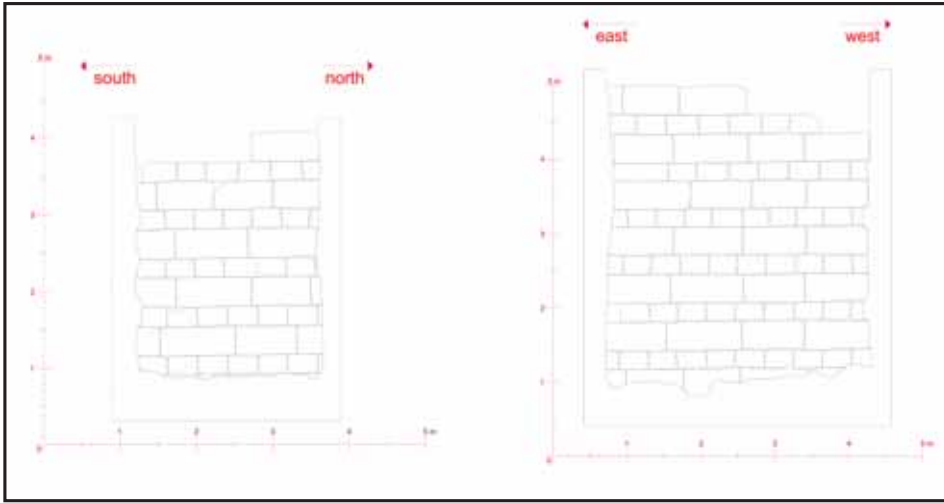
Çizim: 2

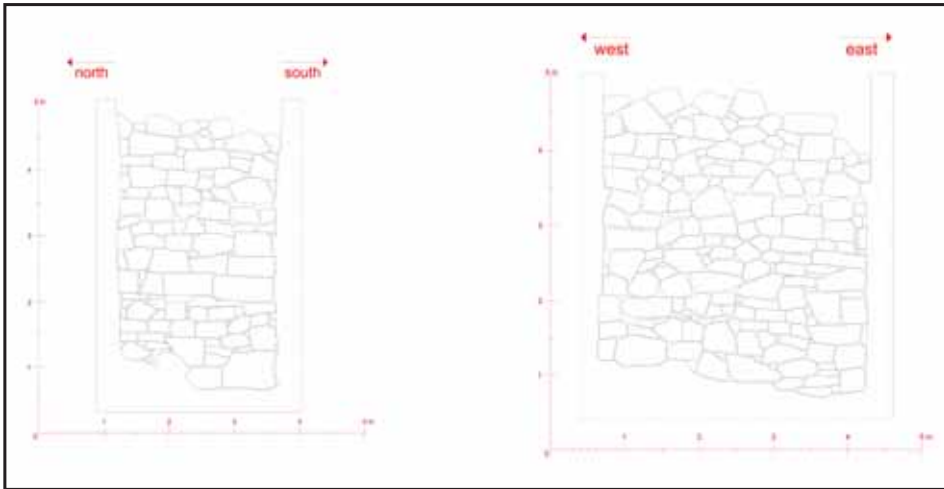
Çizim: 3

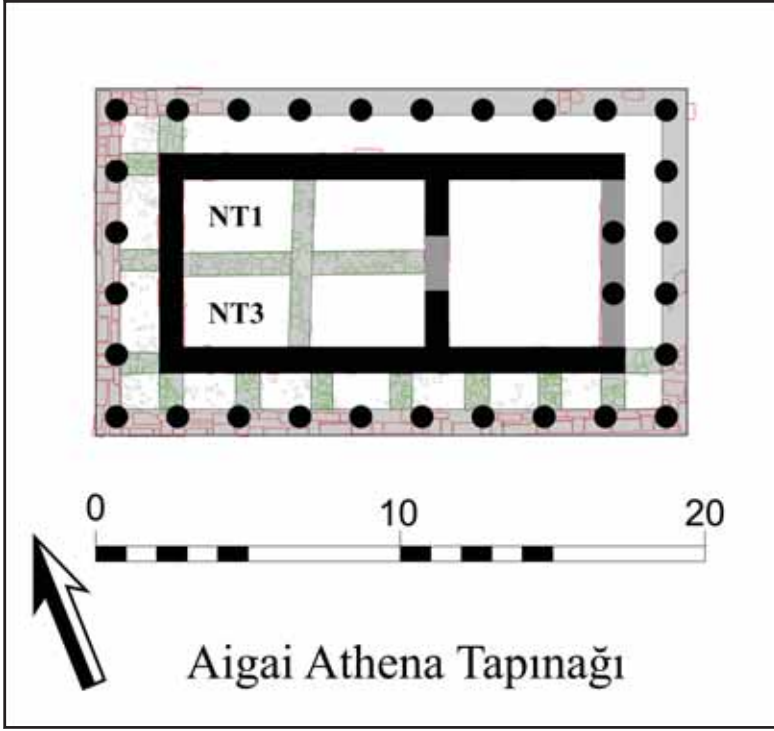
Çizim: 4

Çizim: 5

Çizim: 6

Çizim: 7

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

OVAÖREN 2018 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

S. Yücel ŞENYURT*

Atakan AKÇAY

İlkay AKLAN

Mehmet CEVHER

Seda KARA

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi adına Prof. Dr. S. Yücel Şenyurt'un başkanlığı altında, Nevşehir ili, Gülşehir İlçesi sınırları içerisindeki Ovaören Höyüğünde 2007 yılından beri yürütülmekte olan kazı çalışmalarının on ikinci kazı sezonu, 23.07.2018-17.08.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

Kızılırmak Nehri'nin yaklaşık 25 km. güneyindeki Ovaören, Topakhöyük, Yassihöyük ve Teras Alanı olmak üzere 3 farklı arkeolojik birimden oluşmaktadır. Bu arkeolojik birimler içerisinde Yassihöyük, yaklaşık 475x350 m. boyutları ile Kızılırmak Nehri'nin güneyinde konumlanan büyük boyutlu höyüklerden biridir². Yassihöyük'ün bugüne kadar tespit edilen en güçlü yerleşim tabakaları Geç Tunç Çağı (YH12-9) ve Demir Çağına (YH8-2) tarihlenmektedir. Bu dönemler içerisinde, Geç Tunç Çağı ve Orta Demir

* Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. yucel.senyurt@hbv.edu.tr

Doç. Dr. Atakan AKÇAY, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. atakan.akcay@hbv.edu.tr

Arş. Gör. İlkay AKLAN, Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sarıçam-Adana /TÜRKİYE. iaklan@cu.edu.tr

Arş. Gör. Mehmet CEVHER, Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sarıçam-Adana /TÜRKİYE. mcevher@cu.edu.tr

Arş. Gör. Seda KARA, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, seda.kara@hbv.edu.tr

1 2018 yılı çalışmalarında bakanlık temsilcisi olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Neşe Taşdemir görev yapmıştır. 2018 yılı kazı ekibinde arkeolog Büşra Özlem Yağan, Pembe Yakupoğulları, Ezgi Öztürk, Aylin Özarslan, Aysun Taştoka, Eskiçağ Tarihçisi Semra Dalkılıç ve Restoratör Besra Koç kazıya katılım sağlamıştır. Ayrıca kazı çalışmalarına Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Elif Çetinkaya, Ahmet Murat Yasin, Şahin Yüksel ve Cansu Karakaya katılmıştır. Başta Neşe Taşdemir olmak üzere tüm kazı ekibine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

2 Şenyurt ve Akçay, 2017, s. 571., Şenyurt-Akçay-Kara, 2019, s. 205.

Çağına (YH6-4) ait, mimari açıdan birbirinden tamamen farklı savunma sistemlerinin varlığı belgelenmiş olup, Ovaören-Yassihöyük'ün söz konusu dönemlerde bölgenin önemli merkezlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır³. Geç Demir Çağında ise Pers/Akamenid siyasi hakimiyetinde ve Kapadokya Satraplığı sınırları içerisinde yer alan Ovaören-Yassihöyük'te savunmalı bir yerleşim modeli görülmemektedir. Geç Hitit Dönemi surları ve kent kapısının üzerinde tespit edilen yapılar, Geç Demir Çağına (YH3-2) ve Hellenistik Döneme tarihlenmekte olup, söz konusu mekanlarda, surlardan sökülen düzgün bloklar yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

2018 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2018 yılı kazı çalışmaları Yassihöyük'te “B Alanı” olarak adlandırılan sektörde, 10x10 m. boyutlarındaki IZ-177 ve JA-177 açmalarında, toplam 200 metrekarelik bir alanda (Resim:1) gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 2015 yılında JA-176 açmasında tespit edilen mimari unsurların takibinin yapılması ve alan genelinde Demir Çağına ait mimari bütünlüğün açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

IZ-177 Açması

Kazı çalışmaları ışığında dört ana sektöre ayrılan Yassihöyük'ün kuzeydoğu kesimi “B Alanı” olarak adlandırılmaktadır. Bu alandaki yoğun tarımsal faaliyetler nedeni ile yüzey toprağının ince bir tabaka halindedir. Söz konusu alanda IZ-177 isimli açmada gerçekleştirilen kazılarda, yüzey toprağının hemen altında tespit edilen ilk tabaka Geç Demir Çağına aittir. Daha önceki kazı sezonlarında IZ-176 ve JA-176 açmalarında Geç Demir Çağına ait duvarların üzerinde zayıf olarak tespit edilen Hellenistik Dönem mimarisinin⁴ 2018 yılı çalışmalarında tespit edilmemiş olması, söz konusu tabakanın tüm alanlarda yayılım göstermediğini bir kez daha kanıtlar niteliktedir.

B Alanı'ndaki tüm açmalarda olduğu gibi IZ-177 açmasında da Geç Demir Çağı mimarisi güçlü bir şekilde temsil edilmektedir. IZ-177 açmasında gerçekleştirilen çalışmalarda açmanın doğusunda, bir bölümü 2015 yılında JA-176 açmasında açığa çıkarılan M1 mekanının güney duvarına bitişik bir mekan (Resim: 2) açığa çıkarılmıştır. Yaklaşık 23 metrekare boyutlarındaki

³ Şenyurt ve Akçay, 2018, s.107., Şenyurt ve Akçay, 2017, Şenyurt-Akçay-Kamış, 2016, s. 117-118.

⁴ Şenyurt ve Akçay, 2017, s. 574.

mekanın kuzey duvarı, M1'in güney duvarına bitişik halde inşa edilmiş olup, yapı malzemesi olarak tuf taşı kullanılmıştır. Duvarların iç yüzüne ise çamur sıva uygulandığı anlaşılmıştır. Söz konusu mekanın en önemli özelliği ise yarı bodrum katlı olmasıdır. Nitekim mekanın doğu duvarına bitişik halde tespit edilen iki adet andezit bloğun odanın tabanına inmek için basamak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Geç Demir Çağı'na ait bu mekan ile birlikte, daha önceki yıllarda JA-175/JA-176 açmalarında açığa çıkarılan ve Orta Demir Çağı'nın geç evresine (YH4) tarihlenen yarı bodrum katlı mekan göz önüne alındığında, Ovaören'de Orta Demir Çağının son evresinden itibaren söz konusu yapı tipinde bir süreklilik bulunduğu görülmektedir. Bu yapı tipinin çağdaşları Gordion'un YHSS 5 tabakasından da bilinmektedir⁵.

Mekan içinde yürütülen çalışmalarda mekanın geneline yayılan YH2b evresine ait sıkıştırılmış toprak taban açığa çıkarılmıştır. Söz konusu yarı bodrum katlı mekanın Geç Demir Çağı'nın son evresinde (YH2a) bir takım tadilatlar geçirdiği ve mekan içine inen basamakların kullanım dışı bırakıldığı (Resim: 3) anlaşılmıştır. Geç Demir Çağının son evresinde (YH2a) mekanın kuzey duvarına yaklaşık olarak 1.20 m. mesafede paralel bir duvar ile doğu duvarına bitişik halde bir başka duvar inşa edilmiş ve basamaklar işlevsiz bırakılmıştır. Söz konusu iki duvar da özensiz bir iççiliğe sahip olup, YH2b evresine ait tabanın üzerinde yer almaktadır. Eklenen bu duvarlar ile mekanın boyutlarının küçültüldüğü anlaşılmış olup, söz konusu duvarlar (Çizim: 1) YH2a evresine tarihlendirilmiştir. Buna benzer bir uygulama daha önceki yıllarda IY-176/IZ-176 açmalarında açığa çıkarılan mimaride de görülmektedir. Söz konusu açmalarda da YH2b evresine ait mekanların bazı duvarları kullanım dışı bırakılıp, mekan içlerine YH2a evresinde, bir önceki dönemden farklı oryantasyona sahip mekanlar inşa edilmiştir.

IZ-177 açmasında Geç Demir Çağının erken evresi (YH3) çöp çukurları ile temsil edilmektedir. Çapları 1 metreden fazla olan çöp çukurlarının içlerinin YH2b evresinde taş ile doldurulup, daha düz bir zemin yaratılmak istendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Geç Demir Çağına ait (YH2b) yarı bodrum katlı mekanın bulunduğu alanda da benzer bir uygulamaya gidilmiş ve içi taş doldurulan çukurların (YH3) üzerine birden fazla yenileme evresine sahip mekan tabanı (YH2b) yapılmıştır.

Açmanın güneybatısında yürütülen çalışmalarda ise Geç Demir Çağının geç evresine (YH2) ait bir başka mekan (Resim: 4) açığa çıkarılmıştır. İki mi-

⁵ Voigt ve Young, 1999, s. 205, Fig. 11.

mari evreye sahip mekanın büyük bir kısmı henüz kazılmayan IY-177 açmasında yer almaktadır. Söz konusu mekan Ovaören'de bugüne kadar açığa çıkarılan Geç Demir Çağı yapılarından farklı olarak yuvarlatılmış köşelere sahiptir. Şu an için yapının işlevine yönelik soru işaretleri bulunsa da, mekanın içindeki 50 cm.lik küllü moloz dolgu, yapının son döneminde yerleşim amaçlı kullanılmadığını düşündürmektedir.

JA-177 Açması

*B Alanı'*ndaki bir diğer açma olan JA-177'deki çalışmalar, bir bölümü 2015 yılında JA-176 açmasında açığa çıkarılan Geç Demir Çağı mimarisinin aydınlatılmasına yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda kuzeyi JA-176 açmasında yer alan ve M1 olarak adlandırılan mekanın tamamı açığa çıkarılmış olup (Resim: 5), Geç Demir Çağın tüm evreleri boyunca (YH2-3) kullanım gördüğü anlaşılmıştır. YH2a (M.Ö. 400-330) ve YH2b (M.Ö. 450-400) evrelerinde yaklaşık 24 m²lik bir alanı kaplayan M1 mekanında duvar kalınlıkları 1 m. olarak ölçülmüştür. 20x20, 10x20, 15x15 cm. ölçülerinde orta boy taşların kullanıldığı duvarlarda evre farklarını görmek mümkündür. Buna karşın Hellenistik Dönem tahribatı ve bu alanda yakın zamanda makineli tarım yapılmasından dolayı duvarlara ait kerpiç kısımlar korunmamıştır. Mekan içinde yapılan çalışmalarda yapının doğu duvarı önünde, duvara bitişik durumda, iki adet *pithos* ele geçirilmiştir. *Pithos*ların karın ve dip kısımlarının korunduğu, ağır kısımlarının ise yüzeye yakın olması sebebi ile tahribata uğrayarak kabın içine çöktüğü ve çevreye dağıldığı anlaşılmıştır. Söz konusu *pithos*lar 1118.00 m. seviyesinde tespit edilen sıkıştırılmış toprak taban ile ilgili olup YH2b evresine aittir. M1 içinde *pithos*lar dışında 2015 yılında ele geçirilen pişmiş topraktan bir sürüngene (kertenkele?) ait figürin⁶ söz konusu mekanın Geç Demir Çağının geç evresine (YH2) ait bir diğer buluntusudur. M1 içindeki çalışmalarda 2015 yılında mekanın merkezinde açığa çıkarılan 120x85x20 cm. boyutlarındaki dikdörtgen formlu yanmış bloğun, kerpiç bir platform üzerinde bulunduğu (Resim: 6) tespit edilmiştir. 160x140 cm. boyutlarındaki dikdörtgen platform, mekanın tam merkezinde yer almaktadır. Ayrıca kerpiç platform üzerinde, dikdörtgen formlu taşın bittiği noktada 60x80 cm. ölçülerinde bir hazne tespit edilmiş olup söz konusu kerpiç platformun, birkaç kez yenilenmiş sıkıştırılmış toprak taban üzerinde yer aldığı görülmüştür. Platform çevresinde, tabanda tespit edilen çöküntüler bu alandaki tahribata işaret ederken, mekanın

⁶ Şenyurt ve Akçay, 2017, s. 578, Res. 10.

kuzeydoğusunda taban üzerinde ele geçirilen ve mekanın duvarlarından düş-tüğü anlaşılan kerpiçler tabandaki çökmelerin sebebine ışık tutmaktadır. M1 mekanının kuzeybatı köşesinde, kuzey duvarına bitişik durumda, altı küçük taşlar ile desteklenen, kerpiç ve kil karışımı bir bölme/kutu tespit edilmiştir. 95x45 cm. boyutlarındaki kutu ile mekanın merkezinde yer alan platform ara-sında ve platformdaki hazne içinde ele geçen demir cürufları (Resim: 7) bu alanın ışık olarak kullanıldığına dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Burada dik-kat çeken nokta, platform ile kuzey duvarı arasında kalan kısmın toprağının küllü yapısıdır. Platformun kuzeyinde yoğun küllü alan tespit edilirken plat-formun güneyinde kül veya yanık izine rastlanmaması ateş kullanımı ile ilgili tüm işlemin mekanın kuzeyinde gerçekleştiğini düşündürmektedir. Nitekim mekandan ele geçirilen ve büyük çoğunluğunu demir cüruflarının oluşturdu-ğu kullanım artıklarının tamamı da bu alanda tespit edilmiştir. Söz konusu mekan Geç Demir Çağın erken evresine (YH3) ait olup mekanın taş temel üzeri kerpiç üst yapısı da özellikle doğu duvarında açık bir şekilde (Resim: 8) görülmektedir. Mekanın dikkat çeken özelliklerinden biri de açığa çıkarı-lan duvarların sıvalı oluşu ve sıva üzerinde boya kullanılmasıdır. Mekanın taban seviyesi üzerinde kalan taş duvarlarının kerpiç ile sıvandığı ve sıvanın üzerinde pembemsi bir boyanın mekanın özellikle doğu ve güney duvarla-rında yer yer korunduğu tespit edilmiştir. Tüm bu veriler göz önünde bulun-durulduğunda M1 mekanının Geç Demir Çağın başlarında (YH3) bir metal işleme atölyesi olarak kullanım gördüğü, Geç Demir Çağın sonlarına doğru ise (YH2b ve YH2a) söz konusu erken mekanın (YH3) korunmuş kerpiç üst yapısı üzerinde, tekrar taş duvar örülerek inşa edildiği anlaşılmaktadır. YH2b tabakasında söz konusu mekan olasılıkla işlev değiştirmiştir. Mekan içinde bu tabakaya ait yalnızca iki *pithos* ele geçirilmesi mekanın depolama amaçlı kul-lanıldığına işaret eder niteliktedir. Orta Anadolu özelinde Geç Demir Çağında demir atölyeleri veya madenlerin işlendiği mekanlara çok nadir olarak rast-lanmaktadır. Büklükale'nin Geç Demir Çağı'na ait II. katında açığa çıkarılan mekan⁷ ve Kaman Kalehöyük IIa tabakasında tespit edilen mekan⁸ ile birlikte Ovaören'de 2018 yılında tespit edilen M1 mekanı, bölgedeki Geç Demir Çağı maden işliklerine ışık tutması açısından önemlidir.

2018 yılı çalışmalarında JA-177 açmasında, M1 No.lu mekanın doğusunda, Geç Demir Çağına tarihlenen bir mekan (Resim: 9) daha açığa çıkarılmış-

⁷ Matsumura, 2016, s. 69. Res. 19.

⁸ Omura, 2015, s. 625. Çiz. 2.

tır. Yaklaşık 10 metrekarelik bir alanı kaplayan ve M3 olarak adlandırılan mekanın duvarlarında, diğerlerine göre farklı bir yapım tekniği uygulanmış ve yapı kısmen toprak içine oturtulmuştur. Orta Anadolu Bölgesi'nde Demir Çağında yaygın olarak görülen bu yapıların özellikle Kızılırmak Nehri'nin kuzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Söz konusu mekanların ortak özelliği tek bir odadan oluşmaları ve duvarların dış yüzlerinin iç yüzlere göre son derece özensiz ve zayıf oluşudur. Söz konusu teknikte mekanlar yarı toprağa gömülü olarak inşa edilmiş olup, toprağa bakan duvarların dış konturlarında orta boy taşlar yığma olarak kullanılmış ve toprakla duvar arasında kalan bölüme küçük taşlar (Resim: 10) doldurulmuştur. Gordion YHSS 7⁹ ve Kaman Kalehöyük IId¹⁰ tabakasında ilk örnekleri görülen bu tarz yapıların bölgede Orta ve Geç Demir Çağı boyunca kullanımları devam etmiştir. İşlevleri hakkında tartışmaların devam ettiği bu tür yapıların bazı örneklerinde duvar önlerinde kerpiç sekilerin bulunması, yapıların yaşam alanlarından ziyade depolama ile ilgili olduğu görüşlerini de beraberinde getirmiştir¹¹. Ovaören'in Geç Demir Çağı (YH3) ve Orta Demir Çağına (YH4) tarihlenen tabakalarında da yarı toprağa gömülü, sekili mekanların varlığı bilinmekte olup¹², söz konusu mekanlarda ocakların da bulunması ise, bu yapıların depolama işlevine dair soru işaretleri yaratmaktadır.

Ovaören M3 yapısı, boyutları bakımından Kaman Kalehöyük örneklerinden ayrılmaktadır. Söz konusu teknik ile inşa edilmiş yapıların daha küçük boyutlu örnekleri Büklükale II¹³, Gordion YHSS 4¹⁴, Alışar 4aM¹⁵ ve Alacahöyük Geç Frig Dönemi¹⁶ tabakalarında açığa çıkarılmış olup, bu tarz küçük boyutlu yapılar tahulların saklanması ile ilişkilendirilmiştir. Bu tip yapılar genel olarak uzun süreli kullanım görmüş olup, yeni duvarlar bir önceki evrenin duvarları üzerinde yükseltilmiştir. Nitekim Ovaören/Yassıhöyük'te açığa çıkarılan M3 mekanının cephe örgülerinin 2,30 m. seviyesine ulaşması (Resim:11), yapının ilk inşasının YH3 döneminden daha erken bir tarihe ait olabileceğini düşündürmektedir. Mekan içinde yapılan çalışmalarda henüz erken evreye ait bir ta-

⁹ Voigt, 1994, s. 267-269., Voigt ve Henrickson, 2000, s. 42.

¹⁰ Omura, 1996, s. 193., Omura, 1999, s. 220.

¹¹ Omura, 2011, s. 1101.

¹² Şenyurt ve Akçay, 2017, s. 575-576.

¹³ Matsumura, 2016, s.69, Res. 17.

¹⁴ Voigt ve Young, 1999, s. 233, Fig. 36.

¹⁵ Von der Osten, 1937, s. 322, Fig. 358.

¹⁶ Çınaroğlu ve Çelik, 2012, 285, Res. 1.

ban tespit edilememiş olup mekanın YH2 tabakasında bir çöplük alanı olarak kullanım gördüğü düşünülmektedir. Mekan içindeki toprak dolgununun yumuşak, yoğun küllü bir yapıya sahip olması ve içinden yoğun miktarda amorf malzeme ile hayvan kemiği ele geçmesi de bu görüşü desteklemektedir.

Orta Anadolu'daki Demir Çağ merkezlerinde mimari unsurlar arasındaki dolgunun az olması sebebi ile yapıların birbirini tahrip ederek veya bir öncekinin duvarlarını kullanarak inşa edilmiş oldukları ve birbirleri ile kesiştikleri görülmektedir¹⁷. Söz konusu durum Ovaören-Yassıhöyük Geç Demir Çağı yerleşim tabakasının tamamı için geçerli olup, yoğun bir nüfusun varlığına da işaret eden bitişik duvarlı mimari düzenlemelerin dışında, en sık karşılaşılan durum eski duvar temellerinin veya mevcut duvarların bir takım düzensiz eklemeler ve tadilatlar ile tekrar kullanılmasıdır. Bu durum özellikle Geç Demir Çağının geç evresine tarihlenen YH2 tabakasının YH2a evresinde sıklıkla görülmektedir. JA-177 açmasının güneydoğusunda da buna benzer bir yapılanma ile karşılaşmış ve düzenli bir plana sahip M1 mekanının güneydoğu köşesine YH2a evresinde, yaklaşık 1 m. kalınlığında ve 5 m. uzunluğunda doğu-batı uzantılı bir duvar eklenmiştir. Söz konusu duvara dikey olarak bitiştirilen kuzey-güney uzantılı iki duvar ile bu alanda bir mekan oluşturulmuş ve mekanın kendi dönemi içinde eğreti bir duvar ile ikiye bölündüğü (Resim:12) anlaşılmıştır. Buna benzer bir durum önceki yıllarda, IZ-176 açmasında açığa çıkarılan tabanı taş döşeli bir mekanda da görülmektedir. Söz konusu iki mekandan kuzeydekinde (M2) gerçekleştirilen çalışmalarda, 1118.35 m. seviyesinde mekanın sıkıştırılmış toprak tabanına ulaşılmıştır. YH2a evresine ait tabanın kaldırılması sırasında, aynı evreye ait 1 m. kalınlığındaki eklem duvarının YH3 tabakasına ait bir duvarın üzerine inşa edildiği anlaşılmış ve bu sebeple zaman içerisinde duvarın güneye doğru kaydığı tespit edilmiştir. Duvar statüsündeki bu sorun M2 mekanında tahribata neden olmuş ve duvarın bir bölümünün açığa çıkarılan taban üzerine çöktüğü görülmüştür. Mekanın kuzeyinde tespit edilen yoğun miktardaki döküntü taşlar ve tabandaki çökmeler bu durumu kanıtlar niteliktedir. Güneydeki mekanda (M4) yapılan çalışmalarda ise mekan içinde, YH2b evresine ait kuzey-güney uzantılı bir duvar tespit edilmiş olup bu duvarın, üzerindeki YH2a duvarlarının tahribatına uğradığı anlaşılmıştır. YH2b evresine ait duvarın doğusunda ise aynı döneme ait çakıl döşeme tespit edilmiş ve bu alanın YH2b evresinde bir avlu olarak kullanıldığı düşünülmüştür. Bu alanda devam eden çalışmalarda söz konusu

¹⁷ Omura, 1995, s. 316.

iki mekanın duvarlarının askıda kaldığı ve özellikle batı duvarının temelinin küçük çakıl taşları ile desteklendiği anlaşılmıştır. Söz konusu teknik Kaman Kalehöyük IIa yapılarından da bilinmekle birlikte, Ovaören'den farklı olarak Kaman Kalehöyük IIa yapılarının temelleri altında küçük taşların dışında yükseltilmiş topraktan oluşan bir dolgu da kullanılmıştır¹⁸. Bu alanın kuzeyindeki JA-176 açmasında, 2015 yılı çalışmalarında aynı evreye ait çakıl döşeli alanların varlığı düşünüldüğünde, M1 ve silo olarak düşünülen M3 çevresinde YH2b evresinde geniş bir avlunun yer aldığı, bu avluya YH2a evresinde daha özensiz ve oryantasyonu farklı yapıların eklendiği anlaşılmaktadır.

JA-177 açmasındaki son çalışmalar alanın güneybatısında farklı evre duvarları ile çevrelenmiş, uzun ve nispeten dar bir alanda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanın doğusunda, YH2a evresine ait M2 ve M4 mekanlarının batı duvarı, batısında ise büyük bir bölümü IZ-177 açmasında yer alan YH2b evresine ait basamaklı yapının doğu duvarı yer almaktadır. Bu alanda YH2b evresine ait sıkıştırılmış toprak taban 1117.91/1117.85 m. seviyelerinde tespit edilmiş olup, tabanda kuzey-güney doğrultulu bir eğim olduğu anlaşılmıştır. Açığa çıkarılan taban üzerinde ve tabanın kaldırılması sırasında özellikle küçükbaş hayvanlara ait, başta çene kemiği olmak üzere yoğun miktarda kemik ele geçmesi, söz konusu alanın hayvanlarla ilgili bir açık alan işlevine işaret etmektedir. Alanda devam eden çalışmalarda Geç Demir Çağının erken evresine ait (YH3) bir duvar açığa çıkarılmış olup, duvarın YH2b evresine ait bir çukur tarafından bozulduğu tespit edilmiştir. Şu an için herhangi bir mimari ile ilişkilendirilemeyen duvarın ait olduğu mimarinin, önümüzdeki yıl bağlı bulunduğu tabakada gerçekleştirilecek çalışmalar ile açıklığa kavuşması beklenmektedir.

B Alanı'ndaki 2018 yılı çalışmalarında, 2015 yılında olduğu gibi yoğun bir Geç Demir Çağ mimarisi ile karşılaşmış ve Geç Demir Çağın tüm evreleri IZ-177 ve JA-177 açmalarında tespit edilmiştir. *B Alanı*'ndaki yapılanmaya genel olarak bakıldığında, bu alanda Geç Demir Çağının YH2b evresinde birkaç odalı büyük bir yapının (Çizim: 2) bulunduğu ve söz konusu yapının, YH2a evresinde çeşitli eklemeler ve mekan daraltmaları ile plan değiştirdiği anlaşılmaktadır. Eldeki verilere göre Geç Demir Çağının YH3 ve YH2b evre mimarisi plan ve duvar işçiliği açısından daha nitelikli yapılardan oluşurken, yapılarda aynı duvar hatları kullanılarak yenilemeler yapılmış ve genellikle yapıların ilk planlarına sadık kalınmıştır. Ancak bu durumun YH2a evresinin

¹⁸ Omura, 1995, s. 316.

tespit edildiği yapılarda değiştiği görülmektedir. Söz konusu dönemin sonlarına doğru yeni inşa edilen yapıların eskinin mevcut oryantasyonuna bağlı kalmayıp, ihtiyaca göre düzenlendiği anlaşılmaktadır. Eski yapıların duvarlarının tadilat edilip kullanılmasının yanında, yeni mekanların daha erken evre duvarlarına geliş güzel bir şekilde bitştirildiği ve bunun sonucunda da bazı mekanların arasında işlevsiz kör alanlar oluşturulduğu görülmektedir. Ovaören-Yassihöyük'te Geç Demir Çağı mimari evrelerine ait yapı kalıntılarının üst üste dizilimi, ana duvar hatlarının birkaç evrede ortak kullanımı, mimari evreler arasındaki zamansal boşluğun çok fazla olmadığını göstermektedir¹⁹.

Ovaören/Yassihöyük kazılarında söz konusu Geç Demir Çağı için mimari yenileme evreleri ile bir ayrıştırma yapılsa da, seramik ve diğer küçük buluntular açısından büyük oranda bir farklılaşmanın olmadığı anlaşılmıştır. Geç Demir Çağının erken (YH3) ve geç tabakasına (YH2) ait seramik buluntuları, Orta Anadolu'nun Geç Demir Çağı seramik repertuarından iyi bilinen çok renkli boyalı örneklerin yanı sıra, günlük kullanım kapları, kaba nitelikli mutfak kapları ve iri boyutlu depolama küplerini içermektedir. Açık kap tipleri içerisinde basit yuvarlak ağız kenarlı tabak ve çanaklar en yoğun grubu oluşturmaktadır. Dışa çekik ağız kenarlı çanaklardan bazılarının ağızları üzerinde kalın çizgisel boya bezeme görülmektedir. Ağız üzerinde geometrik bezemelerin daha sık kullanıldığı tipler ise s-profilli çanak tipleridir. Omurgalı çanak tipleri ve Akamenid çanağı olarak da bilinen kap tiplerinin sayısı bu tabakada oldukça yoğundur. Orta Anadolu Demir Çağı seramik repertuarı içerisinde yoğun kullanım gören kap tiplerinden birisi olan kraterlerin Ovaören'de de çok sayıda örneği ele geçirilmiştir. Geç Demir Çağına tarihlenen krater örnekleri, çoğunlukla ağız üzerinde kapak oturtmaya yarayan geniş oluklu ve oluk içerisinde boya bezemeli örneklerden oluşmaktadır. Bezeme repertuarı içerisinde ise düzensiz çizgisel bezemeler, nokta motifleri, üçgenler, rozet ve geometrik motifler (Resim:13) yoğunlaşmaktadır.

Geç Demir Çağı tabakalarında açığa çıkarılan mekanlarda tespit edilen tabanların neredeyse büyük bir çoğunluğunun *in-situ* malzemeden yoksun oluşu, dönemin sonlarına doğru yerleşimin terk edildiği ihtimalini düşündürmektedir. Geç Demir Çağında Kapadokya Satraplığı sınırları içerisinde yer alan Ovaören/Yassihöyük'ün M.Ö. 360 yılında gerçekleşen ve Kapadokya Satraplığı'nın ikiye bölünmesi ile sonuçlanan düzenlemeden ne derece etkilendiği ve bu olayın Ovaören Geç Demir Çağı toplumuna etki edip etmediği

¹⁹ Şenyurt-Akçay, 2017, s. 574.

gibi sorulara ilerleyen yıllarda höyükte gerçekleştirilecek çalışmalarla cevaplar aranacaktır.

KAYNAKÇA

ÇINAROĞLU, A., ÇELİK, D. 2012, "2010 Yılı Alaca Höyük Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 33/3, Ankara, 283-302.

MATSUMURA, K. 2016, "Büklükale Kazıları 2009-2014", *Kırşehir Arkeolojik ve Paleoantropolojik Çalışmalar*, T.C. Kırşehir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ankara, 57-84.

OMURA, S. 1995, "1993 Yılı Kaman Kalehöyük Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 16/1, Ankara, 313-330.

OMURA, S. 1996, "1994 Yılı Kaman Kalehöyük Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 17/1, Ankara, 189-207.

OMURA, S. 1999, "1998 Yılı Kaman Kalehöyük Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 21/1, Ankara, 217-228.

OMURA, S. 2011, "Kaman Kalehöyük Excavations in Central Anatolia", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10000-323 BCE*, Oxford University Press.

OMURA, S. 2015, "Kaman Kalehöyük Kazıları 2013", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 36/3, Ankara, 623-632.

ŞENYURT, S.Y., AKÇAY, A., KAMIŞ, Y. 2016, "Ovaören 2014 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 37/2, Ankara, 111-128.

ŞENYURT, S.Y., AKÇAY, A. 2017, "Ovaören 2015-2016 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 39/2, Bursa, 571-586.

ŞENYURT, S.Y., AKÇAY, A. 2018, "Topada Yazıtına Farklı Bir Bakış: Geç Hitit Döneminde Orta Anadolu'da Güç Dengeleri", *TÜBA-AR* 22/2018, 94-117.

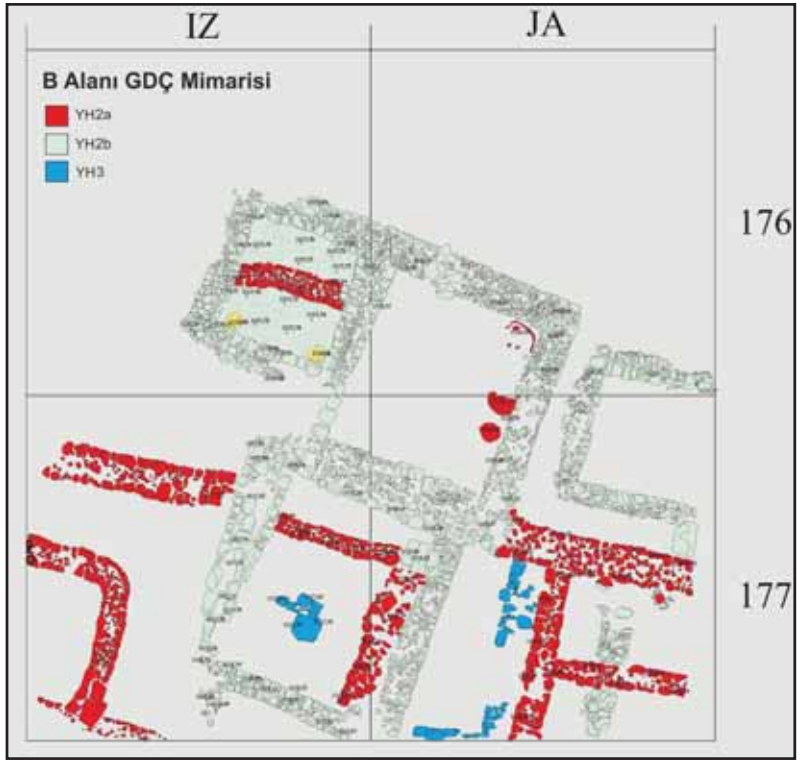
ŞENYURT, S.Y., AKÇAY, A., KARA, S. 2019, "Alişar 4 Seramik Geleneği İçerisinde Ovaören Demir Çağı Geyik Figürlü Seramikleri", *Seleucia IX*, Baskıda.

VOİGT, M.M. 1994, "Excavations at Gordion 1988-1989: The Yassihöyük Stratigraphic Sequence", *Anatolian Iron Ages 3*, The British Institute of Archaeology, Ankara, 265-293.

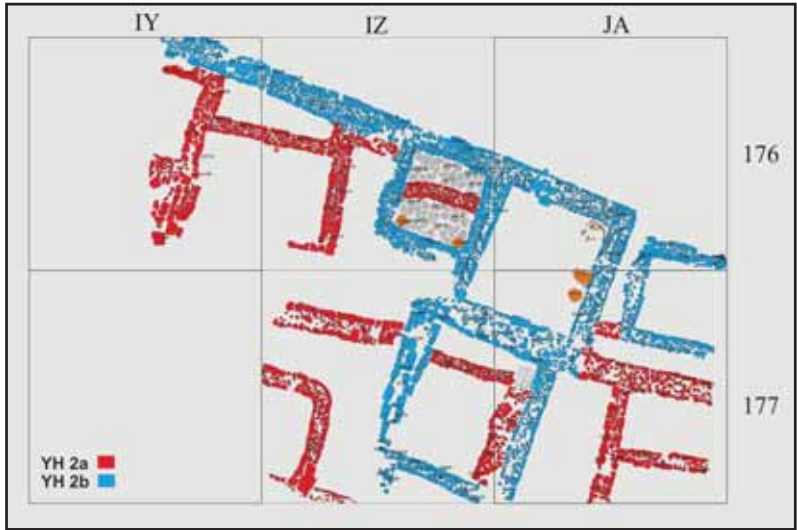
VOİGT, M.M., YOUNG, T.C. 1999, "From Phrygian Capital to Achaemenid Entrepot: Middle and Late Phrygian Gordion", *Iranica Antiqua*, Vol. XXXIV, 191-241.

VOİGT, M.M., HENRICKSON, R.C. 2000, "Formation of the Phrygian State: The Early Iron Age at Gordion", *Anatolian Studies*, Vol 50, 37-54.

VON DER OSTEN, H.H. 1937, *The Alişar Hüyük Seasons of 1930-32*, Part II, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois.

Çizim: 1

Çizim: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

KURUL KALESİ 2018 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

S. Yücel ŞENYURT*

Atakan AKÇAY

Umut ZOROĞLU

A. Emirhan BULUT

Leyla YORULMAZ

S. Okan AKGÖNÜL

Ordu İli Altınordu İlçesi Bayadı Mahallesi sınırları içinde bulunan Kurul Kalesi'nde 2018 yılı kazı çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 22.05.2018 tarih ve 443748 sayılı izinleriyle, Ordu Müze Müdürlüğü başkanlığı ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. S. Yücel Şenyurt'un bilimsel danışmanlığında 16.07.2018-15.09.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Kurul Kalesi, Pontos kKralı Mithradates VI Eupator Dionysos'un inşa ettirdiği kaleler içinde bilimsel kazı çalışmalarının yürütüldüğü ilk örnektir². 2010 yılında başlayan kazılarda Karadeniz arkeolojisi açısından çok önemli verilere ulaşılmış, yerleşimin askerî ve sivil özellikler taşıyan karakterinin yanında kültürel bir işlevinin de olduğu ortaya konulmuştur.

* Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06560, Yenimahalle-Ankara/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Atakan AKÇAY, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06560, Yenimahalle-Ankara/TÜRKİYE.

Arkeolog Umut ZOROĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, 06500, Yenimahalle-Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. A. Emirhan BULUT, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 21280, Sur-Diyarbakır/TÜRKİYE.

Arkeolog Leyla YORULMAZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, 06500, Yenimahalle-Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. S. Okan AKGÖNÜL, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260, Çünür Doğu Yerleşkesi-Isparta/TÜRKİYE.

1 Kurul Kalesi 2018 yılı kazı çalışmalarına, yüksek lisans öğrencileri Mevlüt Nebi Gümüştekin, Çağla Mozakoğlu, Selen Taşkın ve Menderes Özgür Oskay, lisans öğrencileri Gizem Aydoğdu, Merve Durmuş, Fatma Nur Karademir, Özlem Kılıç ve Burçak Aydın, restoratör Besra Koç, restoratör Ebru Erez ve stajyer öğrenci Zeynep Begüm Şen katılmıştır.

2 Ordu Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında yürütülmekte olan Kurul Kalesi kazı çalışmalarına maddi destek sağlayan Ordu Büyükşehir Belediyesi'ne teşekkürlerimizi sunarız.

Kurul Kalesi iç kale sektöründe çalışmalar daha önceki yıllarda büyük oranda tamamlandığı için, 2018 yılı çalışmalarının sadece kuzey teras alanında yürütülmesi planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde, kuzey terasındaki yapıların mimari özellikleri ve terasın doğu yamacında bulunan mekânların tespit edilmesi hedeflenirken, Kybele heykelinin bulunduğu vestibül alanı ile doğudaki mekânların ilişkisi de tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ana kapının güneyinde geçen yıl bir bölümü açığa çıkarılan Mekân-10'da da çalışmalar yürütülmesi ve bu mekânın mimari özelliklerinin tam olarak açıklığa kavuşturulması 2018 yılı çalışmalarındaki en önemli hedeflerden birisi olmuştur.

KUZEY TERAS KORİDORU

Kuzey teras koridorunun güneyde "L" biçiminde bir kıvrım yaptıktan sonra dört basamaklı bir geçişle batıdaki Mekân-8'e bağlandığı 2017 yılında gerçekleştirilen çalışmalarla tespit edilmişti. Koridorun kuzeye doğru nasıl bir plan doğrultusunda uzandığını tespit edebilmek amacıyla da bu yılın ilk çalışmaları CP-112 ve CR-112 açmalarına denk gelen alanlarda başlatılmıştır.

CP-112 açması, 2016 yılında açığa çıkarılan KTB M7'nin hemen doğusunda bulunan 5x5 m.lik alandır. Arazinin doğal eğimine göre açmanın 544,96 m. seviyesindeki güney kesimi, 543,77 m. seviyesindeki kuzey kesiminden daha yüksektedir. Çalışmalar süresince, açmanın batı kenarında kırmızı renkli ve kerpiç döküntülü toprak yapısı gözlemlenirken, geri kalan kısmında gri renkli ve çamurlu toprak yapısı hâkimdir. M7'nin üst sırası doğuya doğru yatmış olan doğu duvarının küçük bir kısmı açma sınırlarına girmektedir. Bu duvara destek olması amacıyla açmanın kuzeybatı kısmında yaklaşık 2 m. uzunluğunda ve 40 cm. kalınlığında bir toprak set bırakılmıştır. Bu toprak setin önünde ise, zemine düşmüş büyük boyutlu bir duvarın döküntülerine rastlanmıştır.

M8'i kapsayan CR-110 açmasındaki Kybele heykeline ait nişin hemen önünden geçen su kanalının kuzey teras koridoru içine kıvrılarak CP-112 açmasında da devam ettiği yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Resim: 1). Açmanın güneybatı köşesinden kuzeydoğusuna doğru uzanan bu kanal, 25-30 cm. genişliğindedir. Açmanın başlangıç seviyesi olan 544,96 m. seviyesinden 542,86 m. seviyesine kadar çok az sayıda buluntu ele geçmiştir. 542,41 m. seviyesinde ise açmanın geneline yayılan irili ufaklı amorf taşlardan yapılmış bir zeminle karşılaşmıştır.

CR-112 açmasında yürütülen çalışmalarda yüzey toprağının kaldırılmasının ardından yoğun çatı kiremidi döküntülü, kızıl renkli toprak tabakasıyla karşılaşmıştır. İlerleyen çalışmalarda CP-112 açmasında açığa çıkarılan taş dolgu zeminin CR-112 açmasında da devam ettiği ve Kuzey Teras Koridorunda tabanının bu şekilde oluşturulduğu anlaşılmıştır. Bu taban geçen yıl CR-110 ve CR-111 açmalarında açığa çıkarılmaya başlanan kanalı doğu ve batı yönlerden çevrelemektedir. Söz konusu kanalın küçük bir kısmı da CR-112 açmasının kuzeybatı köşesine denk gelmektedir.

Koridorun batısı M7 ve M8'in doğu duvarlarıyla sınırlandırılmıştır. Koridorun doğusundaki durum ise önümüzdeki yıllarda yapılacak kazılar ile netlik kazanacaktır. CP-113 açmasında da çalışmalarda, koridorun irili ufaklı taşlarla oluşturulmuş taban dolgusunun kısmen korunduğu görülmüştür. Açmanın güneyindeki anakaya kuzeye doğru oldukça eğimli bir şekilde alçalmaktadır. Oluşan bu seviye farkını gidermek amacıyla kaledeki diğer mekânlarda da tespit edildiği üzere, kalın bir taş dolgu tabakası oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu taş dolgunun üzerinde ise sarı renkli sıkıştırılmış toprak taban yer almaktadır. Ancak bu taban CP-113 açmasının güneyinde oldukça küçük bir alanda korunmuştur. Diğer mekânlarda da görülen bu sarı renkli taban dolgusu içerisinde kumtaşının ufalanmasıyla oluşturulmuş toprak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu açmada yürütülen çalışmalar sonucunda kuzey terasın doğusunda bulunan M2 ve M3'ün batı duvarının testere dişi şeklinde inşa edildiği anlaşılmıştır (Resim: 2). Koridorda yürütülen çalışmalar sırasında ele geçirilen buluntular arasında demir balta, fibula ve ok uçları, kurşun sapan taneleri, bronz sikkeler ve taş ağırlık gibi buluntular yer almaktadır. Koridorda ele geçirilen buluntuların ağırlıklı olarak savaş araç gereçlerinden oluşmasının M.Ö. 65/64 yıllarında³ yaşanan Roma istilasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

KUZAY TERAS DOĞU KESİMİ

Kuzey teras sektörünün batısında bulunan mekânların mimari özellikleri geçen yıllarda yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır. 2018 çalışmalarında ise doğu yamaçta bulunan mekânların açığa çıkarılması en önemli hedeflerden birisi olmuştur. CP-113, CR-112, CR-113, CR-114, CS-112 ve CS-113 açmalarında yürütülen çalışmalar bu sorunun çözümünde önemli rol oynamış ve

³ Arslan 2007: 480-481; Şenyurt ve Akçay 2016: 234; Şenyurt ve Durugönül 2018: 329 dn. 109.

sırasıyla M1 (Dionysos Kutsal Alanı), M2 ve M3 açığa çıkarılmıştır. Ayrıca doğu sur duvarının küçük bir uzantısı da tespit edilmiştir.

Mekân-1 (Dionysos Kutsal Alanı)

Doğu yamaçta açılan ilk açmalardan birisi CS-112'dir. Ancak açmanın kuzeydoğu, doğu ve güney kesimlerini tamamen kaplayan anakaya nedeniyle çalışmalar kuzeybatıdaki oldukça kısıtlı bir alanda sürdürülebilmiştir. Bu kısıtlı alanın doğusu, anakaya üzerine oturtulan iri taş bloklarla oluşturulmuş kalenin doğu sur duvarının küçük bir kısmı ile sınırlandırılmıştır. Alanın kuzey ve güneyi ise, kuzey teras koridoruna inen ve yine anakayaya oturtularak inşa edilmiş üç kademeli iki duvarın üst kademe taş bloklarıyla sınırlandırılmıştır. Bu küçük dörtgen alanda yapılan çalışmalar sırasında ilk önce yoğun çatı kiremiti parçalarına rastlanmış, bunlar kaldırıldıktan sonra ise büyük bir yangından kalan küllü bir tabaka açığa çıkarılmıştır. Bu küllü tabakanın kaldırılması sırasında *unguentarium* ve kandiller, demir cirit ve ok uçları, kurşun, pişmiş toprak ve taş sapan taneleri, boncuklar, bronz sikkeler ve demir kepçe gibi çok sayıda küçük buluntu ele geçirilmiştir. Ancak buluntular arasındaki en önemli örnekler, alanı kuzeyden sınırlayan kademeli duvarın kuzeybatı köşesinden ele geçirilen pişmiş topraktan çocuk Dionysos *protomu*, çocuk Dionysos heykelciği ile yaban koyunu, dağ keçisi ve çalgıcı figürlerinden oluşan bir *rhyton*dur (Resim: 3).

Çocuk Dionysos *protomu* çok iyi korunmuş durumdadır (Resim: 4). *Protom* az miktarda kum katkılı soluk kırmızı renkli bir hamura (10R 7/4) sahiptir. Başında şişkin ve hacimli bir taç bulunan Dionysos'un ağzı hafif açık ve gülümser biçimde tasvir edilmiştir. Tacının altından yüzünün her iki yanına doğru inen sarmaşık dalları dikkat çekmektedir. Alın ve şakaklarda görülebilen saçları dalgalı bir şekilde betimlenmiştir. Yüz ayrıntılarında gözler yuvarlak ve açık biçimde gösterilmiş, burun ise küçük ve geniş bir şekilde işlenmiştir. *Protomun* boynunda yaklaşık 3-4 cm. çapında, şişkin bir bağ göze çarpmaktadır. Ayrıca bedeni tamamen kapatan bir kıyafet giymektedir. *Protomun* sağ eli kıyafet altından belli edilmiştir. Sol omuz üzerinde iki giysi katı, diğer kısımlarda ise yatay ve çapraz kıvrımlarla kıyafete gerçeklik kazandırılmıştır.

Çıplak olarak tasvir edilmiş olan çocuk Dionysos heykelciği 41 cm. boyundadır (Resim: 5). Genel olarak iyi korunmuş durumdaki heykelciğin soluk kırmızı renkli hamuru (10R 7/4) az miktarda kum ve taşçık katkılıdır. Sol eli

ve sağ ayağı korunmamıştır. Heykelciğin sol ayağı ise, eski bir kült alanının kapatılması için oluşturulduğu tespit edilen taş yıđmanın⁴ üst seviyelerinde 2017 yılında ele geçmiştir. *Protomda* olduğu gibi heykelciğin başında da şişkin bir taş ve bu tacın her iki yanında inen sarmaşık yaprakları göze çarpmaktadır. Tacının hemen altında, alnının her iki tarafına gelecek şekilde yerleştirilmiş boynuzlar bulunmaktadır. şakak üzerindeki sa tutamları kulak arkasına doğru toplanmıştır. Burun küçük olmasına rağmen geniş ve kanatlıdır. Geniş yanaklar yüzü yuvarlatarak dolgun vücut hatlarıyla da uyumlu bir görünüm kazandırmıştır. Etli çenenin alt kısmı dolgundur. Heykelciğin sağ kolu dirsekten kırılarak ileriye doğru uzatılmıştır. Sol kolun korunmuş olan omuz kısmının hareketi göre, bu kolun da ileriye doğru uzatılmış olduğunu söylemek mümkündür. Gövdenin duruşu ve kolların ileriye doğru uzatılmış olması ocuk Dionysos'un hareketli olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Dionysiak şenlikleri'nin bir parçası olarak dans eden bir ocuk Dionysos'un varlığına işaret etmektedir.

Bileşik kült kabının (*rhyton*) sol tarafında n bacaklarını kırarak oturan bir dağ koyunu figürü yer almaktadır (Resim: 6). Kıvrık ve oldukça uzun boynuzlara sahip dağ koyununun başı cepheden, gövdesi ise profilden tasvir edilmiştir. Kült kabının sağında bulunan keçi figürü de n ayaklarını kırarak oturmuş biçimde, başı cepheden ve gövdesi profilden tasvir edilmiştir. Keçi figürünün alnı üzerindeki tüyleri ve çene altındaki sakalı da belirtilmiştir. Başı üzerinde yer alan ikinci kap ağzı ise kırıktır. Her iki hayvan figürü gövdelerinden birbirine bitişiktir. Bu bitişik kısım üzerinde oturarak telli bir çalgıyı alan çıplak erkek figürü kült kabının üçüncü figürünü oluşturmaktadır. Kıvrık saçlı ve sakalsız olarak tasvir edilmiş olan çalgıcının ayakları altında da kabın akıtacak kısmı yer almaktadır.

Dionysos Kutsal Alanı'nın diğer mimari özellikleri, kuzey teras koridorunun güney bölümünü de kapsayan CR-112 açmasında yürütülen çalışmalarla açıklığa kavuşturulmuştur. Bu çalışmalarla birlikte CS-112 açmasının güneyinden  kademe halinde inen duvarın üçüncü kademesi açığa çıkarılmış ve 543,56 m. seviyesinde bu üçüncü kademeye birleşerek mimari bir bütünlük oluşturan geniş bir dikdörtgen platformun varlığı tespit edilmiştir. Anakayaya oturtulmuş olan bu platform açmanın güneydoğu yarısından kuzeydoğu köşesine doğru uzanmaktadır. n kısmı batıya bakan platformun iç kısmı tamamen kl tabakasıyla kaplıdır. İçinden çok sayıda küçük bulun-

⁴ şenyurt vd. 2019: 696-698, 707-708, Resim: 6-7.

tunun ele geçtiği bu kül tabakasının kaldırılmasıyla sarı renkli sıkıştırılmış toprak tabana ulaşılmıştır. Ancak bu taban yangın tahribatı nedeniyle çok iyi korunmamıştır. Platformda yürütülen çalışmalar sırasında, *unguentariumlar*, boncuklar, bronz sikkeler, kovanlı ok uçları, iki ve üç kanatlı ok uçları, kurşun ve taş sapan taneleri, kurşun külçe ve ağırlıklar, demir fibula ve bronz anahtar aynası gibi çok geniş bir yelpazeye sahip buluntular ele geçirilmiştir.

Büyük platformun önünde yürütülen çalışmalar, daha küçük boyutlu ve üç basamaklı yeni bir mimari düzenlemenin varlığını göstermiştir. Kült alanına çıkışı sağladığı düşünülen bu basamaklar büyük platformu tam ortalayacak şekilde değil, biraz sağa kaydırılarak konumlandırılmıştır. Basamaklı platformun iç kısmındaki taşlar alta doğru kısmen çökmüştür. Muhtemelen bu çökmenin nedeni, anakayanın bu kesimde dik bir şekilde alçalması ve eğim farkını gidermek için yapılan taş dolgu veya döşemenin basamak taşlarını taşınamamasıdır. Platformun doğu tarafında basamak görünümü daha belirgindir. Böylece bu basamaklı platformun, hemen arkadaki büyük platform ve CS-112 açmasında açığa çıkarılan küçük platformun oluşturduğu iki kademeli mimari bütünlüğe ait olduğu tespit edilmiştir (Resim: 7). Özel mimari yapısı ve Dionysos kültüyle ilişkili buluntuları nedeniyle bu kademeli mekân (Mekân-1), "Dionysos Kutsal Alanı" olarak isimlendirilmiştir.

Mekân-2

CR-113 ve CR-114 açmalarında yürütülen çalışmalar, kuzey terasın doğusundaki ikinci bir mekânın varlığını ortaya koymuştur. CR-113 açması, CS-113 açmasının kuzeyinde ve CR-112 açmasının doğusunda yer almaktadır. Çalışmaların bu açmaya da yayılmasındaki en önemli neden, yüzey toprağında gözlemlenen belirgin şişkinliktir. Çalışmalara başlanmasından kısa bir süre sonra, yüzeye çok yakın bir konumda bulunan kuzey-güney doğrultulu bir duvara ait iri taş bloklara ulaşılmıştır. İlerleyen aşamalarda ise bu duvarı kuzey ve güney yönlerden sınırlayan doğu-batı doğrultulu iki duvar daha açığa çıkarılmıştır. Bu iki duvardan güneydeki CS-113 açmasında açığa çıkarılan doğu sur duvarına dayandırılmıştır. Böylece bu üç duvarın kuzey terasın doğusunda yeni bir mekân oluşturduğu anlaşılmış ve buraya "KTD-M2" ismi verilmiştir.

Mekân içinde kısa süreli çalışmalardan sonra diğer mekânlarda olduğu gibi her tarafa yayılan yoğun küllü bir yangın tabakasıyla karşılaşmıştır. Bu küllü tabaka içinden ele geçirilen buluntular arasında kovanlı ok ucu, keser ve anahtar gibi demir buluntularla çok sayıda bronz sikke yer almaktadır.

Özellikle mekânın kuzeydoğusundan toplu olarak ele geçirilen boncuklar önemli bulgular arasındadır. Mekânın dış kısmında yürütülen çalışmalarda ise, kuzey duvarının 542,95 m. ve batı duvarının da 543,17 m. seviyesinde anakayaya oturduğu tespit edilmiştir. Kuzey duvarının hemen önünde yine anakayaya oturtulmuş büyük depolama küplerinin bulunduğu ele geçen çok sayıdaki küp parçasından anlaşılmıştır.

M2'nin doğu kısmı CR-113 açmasının sınırları dışında kaldığı için, mimari bütünlüğün sağlanması amacıyla bu açmanın hemen doğusunda yer alan CR-114 açmasında da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu alanda yüzey toprağı batıdan doğuya doğru meyillidir. Ayrıca CR-114 açmasının güneydoğu köşesi, dik bir şekilde inen yamaca denk gelmektedir. Açmanın 545,77 m. seviyesindeki en yüksek noktasını temsil eden güneybatıdan çalışmalara başlanmış ve soluk kahverengi yüzey toprağının yaklaşık 15-20 cm. kalınlığında olduğu tespit edilmiştir. Bu tabakadan sonra yoğun kerpiç döküntülü bir toprak yapısı gözlemlenmiştir. İlerleyen çalışmalarla birlikte M2'nin 545,10 m. seviyesindeki doğu duvarı da açığa çıkarılarak mimari bütünlük sağlanmıştır (Resim: 8). Mekân duvarlarında gözlemlenen teknik, dış kısımların düzgün taş bloklarla örüldükten sonra iç kısımların moloz taşlarla doldurulması esasına dayanmaktadır.

CR-114 açmasında gerçekleştirilen çalışmaların önemli bir sonucu da M2'nin doğu duvarına dayandırılmış güneybatı-kuzeydoğu yönlü başka bir duvarın daha tespit edilmiş olmasıdır. Yüksekliği 544,82 m. ile 544,47 m. seviyeleri arasında değişen bu duvarın açığa çıkarılması ile birlikte yeni bir mekânın varlığı anlaşılmış ve burası M3 olarak isimlendirilmiştir. Ancak bu mekânın sadece güney yarısı açma sınırları içinde yer almaktadır. Bu duvarın açığa çıkarılmasının ardından açmadaki çalışmalar M2 sınırları içine giren 5-9/a-c plankareleri ve M3 sınırları içine giren 1-6/c-j plankareleri olmak üzere iki alanda gerçekleştirilmiştir. M2'deki çalışmalarda 544,92 m. seviyesinde, çok sayıda küçük buluntunun ele geçtiği bir yangın tabakasıyla karşılaşmıştır. Buradan ele geçen en önemli buluntuları, bronz sikkeler, bronz kepe ve iğne, pişmiş toprak sapan tanesi, demir dipçik, pişmiş toprak kandil ve cam boncuklar oluşturmaktadır.

Mekân-3

M3'ün CR-114 açması sınırları içine giren güney yarısında yürütülen çalışmalarda 544,42 m. seviyesinden sonra yoğun bir şekilde kiremit kırıklarına

rastlanmıştır. Kiremitlerin kaldırılmasından sonra ise 1-6/c-g plankarelerinde kalın bir yangın tabakasıyla karşılaşmıştır. İlerleyen çalışmalarda 544,14 m. seviyesinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu duvarın hemen altında anakaya belirmiştir. Üç kademe halinde güneyden kuzeye eğimli bir şekilde inen anakayanın ikinci kademesi 543,91 m. ve üçüncü kademesi ise 543,47 m. seviyesindedir. Mekânın tabanı daha düz bir yapıya sahip olan anakayanın üçüncü kademesi üzerine oturtulmuştur. Mekânın güney yarısında yürütülen çalışmalarda pişmiş toprak testicik, bronz kâse ve bronz sikke gibi buluntular ele geçmiştir.

Kuzey teras koridorunun doğu kısmının açığa çıkarıldığı CP-113 açmasının güneydoğu profilinde M3'ün batı duvarına ait çok kısa bir uzantının yer aldığı tespit edilmiştir. Üst üste beş blok halinde korunmuş olan bu duvarın en üst noktası 544,97 m. seviyesindedir. Bu duvarın hemen kuzeyinde 1,50 m. genişliğinde bir mekân girişi ve bunu kuzeyden sınırlayan güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu başka bir duvar bulunmaktadır. Girişin iki basamakla oluşturulduğu düşünülmektedir. En alt seviye basamak taşları iri ve düzgün taş bloklarla oluşturulmuştur. Bu taş blokların üzerinden 543,13 m. seviyesi ölçülmüştür. Bunun hemen üzerindeki ikinci basamağı oluşturan taşlar ise daha küçük ve düzensiz görünümlüdür. Bu sıra üzerinden ise 543,31 m. seviyesi ölçülmüştür. Mekân girişini kuzeyden sınırlandıran duvarın CP-113 açmasına giren uzantısı 2,20 m. genişliğinde olup üst üste üç sıra halinde korunmuştur. Bu duvar üzerinden de 543,70 m. seviyesi ölçülmüştür. Anakaya girişin kuzeyine kadar uzanmaktadır. Bu kesimde anakaya yontularak girişe ulaşılmasını sağlayan kısa bir rampaya dönüştürülmüştür. Mekân girişinin batısında ve CP-113 açmasının kuzeyine denk gelen kısımda tek sıra halinde bir taş dizisi açığa çıkarılmıştır. 3,10 m. uzunluğundaki bu taş dizisinin üzerinden ölçülen seviye 542,33 m.dir. CP-112 açmasında köşe yaparak dörtgen bir form kazanan bu taş dizisi M3 girişinin önündeki koridor alanında bilinçli olarak oluşturulmuş bir düzenlemeye işaret etmektedir.

M3'ün kuzey yarısının tamamen açığa çıkarılması amacıyla CP-114 açmasında da çalışmalara yoğunlaşmıştır. Açmanın bulunduğu yüzey toprağının en yüksekteki güneybatı noktasının seviyesi 545,18 m., en alçaktaki kuzeybatı noktasının seviyesi ise 543,53 m.dir. Yüzey toprağının kaldırılması sonrasında yoğun kiremit ve kerpiç döküntülü kıvılcıklı renkli toprakla karşılaşmıştır. Kuzey terastaki tüm mekânlarda görülen yangın tabakası açmanın güneyinde, 543,65 m. seviyesinde belirmeye başlamış ve bu tabaka taban seviyesine kadar yayılarak devam etmiştir. Söz konusu yangın tabakası için-

den çok sayıda küçük buluntuyla birlikte, tüm ya da tümlenebilir durumdaki pişmiş toprak kaplar ele geçirilmiştir. Ayrıca mekânı çevreleyen duvarların güneydoğu köşesi dışındaki büyük bir kısmı da açığa çıkarılmıştır. Mekân duvarlarının güneydoğu köşesinin açığa çıkarılmamasının nedeni bu kısmın açma sınırları dışında kalmasıdır. Dış yüzü CP-113 açması sınırları içinde bulunan girişin iç yüzü de tamamen açığa çıkarılmıştır. Mekânın kuzeybatısında yer alan bu giriş, batı duvarının kuzey ucuna açılmıştır (Resim: 9).

M3'ün CP-114 açması sınırları içinde kalan kısmında ele geçirilen buluntular arasında, bronz sikkeler, bronz anahtar, yüzük ve iğne, demirden üretilmiş kovanlı mızrak ucu, kovanlı ve saplamalı ok uçları, makas, bıçak, orak, keser, spatula ve bız, kumtaşı gülle, pişmiş toprak figürin başı ve ağırşak gibi çok çeşitli buluntular yer almaktadır. Bunlardan en önemlileri ise demirden pala tipindeki bir kesici alet ve oniks taşından bir kadın başıdır. Dışbükey kavisli bir tek kesici kenara sahip pala tipindeki aletler Antik Çağda *machaira* ve *kopis* gibi isimlerle bilinmektedir⁵. Bunlar savaş, kasaplık ve kurban ritüeli gibi çok çeşitli alanlarda⁶ kullanılmak üzere, parça koparmaya yönelik olarak tasarlanmış kesici aletlerdir. Mekân-3'te ele geçirilen örneğin toplam uzunluğu 35,5 cm. namlu uzunluğu 25 cm. namlu genişliği 3,54 cm., ağırlığı da 330 gr.dir (Resim: 10). Kabzası eli tamamen çevreleyen bir eklentiye sahiptir. Bunun bir benzeri de 2017 kazı sezonunda KTB M10'da ele geçirilmiştir⁷. Oniks taşından yapılmış, profilden tasvir edilmiş kadın başı figürünün uzunluğu 2,7 cm., genişliği 2,6 cm. ve kalınlığı da 0,2 cm.dir (Resim: 11). Yüz ve saç ayrıntıları oldukça ince işçiliktir. Oniks taşının beyaz renkli damarlarından da yararlanılarak başörtüsü oluşturulmuştur. Başın arka kısmındaki saç topuzu bu örtünün altından belli edilmiştir.

Doğu Sur Duvarı

CS-113 açması kuzey terasın doğusunda, 2017 yılında tespit edilen kapatılmış eski kült alanının da kuzeydoğusunda yer almaktadır. Açmanın güneyindeki yaklaşık 1,5 m.lik kısım çok dik bir şekilde inen yamaca denk geldiği için bu alanda kazı yapılamamıştır. Açma sınırlarına giren alan 545,75 m. seviyesindeki kuzeydoğudan güneybatıya doğru gittikçe alçalmaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşeler aşırı eğimli yamaçta kaldığı için bu noktalar-

⁵ Coşkun 2017: 84.

⁶ Coşkun 2017: 84.

⁷ Şenyurt vd. 2019: 702, 711, Resim: 13.

dan ölçüm alınamamıştır. CS-113 açmasında çalışmaların başlamasından kısa bir süre sonra anakayaya oturtulmuş kuzeydoğu-güneybatı yönlü bir duvar açığa çıkarılmıştır. En yüksek seviyesi 545,67 m. olan bu duvarın 1,70-1,90 m. kalınlığında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, kuzey terasın batısındaki mekân dizisinin batı sınırını oluşturan sur duvarı ile benzer özelliklere ve ölçülere sahip olması bu duvarın “Doğu Sur Duvarı” olarak isimlendirilmesini sağlamıştır (Resim: 12). Duvarın ve anakayanın açığa çıkarılmasıyla birlikte açmanın büyük bir kısmında çalışmalar son bulmuş, yalnızca kuzeybatıdaki küçük bir alanda çalışmalar yürütülmüştür. Bu küçük alanda yapılan çalışmalarda yoğun taşlı bir tabakaya denk gelinmiştir. İlerleyen aşamalarda ise 544,39 m. seviyesinde bir yangın tabakası gözlemlenmiştir.

KUZEY TERAS BATI KESİMİ

2018 yılındaki son çalışmalar kuzey terasın batısında bulunan M8 ve M10'da gerçekleştirilmiştir. M10'daki çalışmalarda ilk olarak, üst seviyesi kuzeye doğru yatık durumdaki güney duvarını korumak için 2017 yılında bırakılan toprak set kazılarak tamamen kaldırılmıştır. Bu çalışmalar sırasında mekânın güney duvarının eğimli olan üst seviye taş blokları sökülerek restorasyon amacıyla uygun bir alanda istiflenmiştir. Böylece bu blokların altında kalan ve daha sağlam korunmuş olan duvarın alt seviyesi güvenli bir şekilde gün yüzüne çıkarılabilmıştır. Toprak setin kaldırılması batı duvarının da açığa çıkmasını sağlamıştır. Çalışmaların ilerleyen aşamalarında ise mekân tabanının iri taş bloklarla oluşturulduğu tespit edilmiştir (Resim: 13). Ayrıca mekânın kuzeyinde yer alan ve kurban ritüeli için oluşturulduğu düşünülen⁸ çukurun çevresiyle iç kısmı da temizlenmiştir. M10'da bronz sikkeler, bronz at figürini, demir spatula ve pişmiş toprak tezgâh ağırlığı gibi buluntular ele geçmiştir. M8'de Kybele heykeline ait nişin hemen önünden geçen kanalın temizlenmesi için kısa süreli bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sırasında üzerine cinsel içerikli bir sahne işlenmiş olan bir aşık kemiği ele geçirilmiştir (Resim: 14).

Önceki yıllarda olduğu gibi 2018 yılı çalışmalarında da Hellenistik Döneme tarihlenen çok sayıda seramik buluntusu ele geçirilmiştir. Bunlar içinde önemli bir grubu *unguentarium*lar oluşturmaktadır (Resim: 15). İğ formuna sahip *unguentarium*ların büyük bir kısmı Dionysos Kutsal Alanına aittir. Bu

⁸ Şenyurt vd. 2019: 696.

durum söz konusu alanın adak ve sunuların gerçekleştirildiği kültürel bir kimliğe sahip olduğunu doğrulaması açısından da önemlidir. Aynı alandan ele geçirilen, 1,5 cm. yüksekliğe ve 6,2 cm. ağız çapına sahip minyatür kap, adak olarak bırakılmış kült eşyalarından bir diğeridir. Muhtemelen kozmetik ürünlerle kullanılmış olan kabın iç yüzeyi oldukça kaygan ve pürüzsüz bir yapıya sahiptir. Kıymetli eşyaların tanrılara adak eşyası olarak sunulması geleneği, Kurul Kalesi'nin kültürel fonksiyonlu yapıları içinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca *unguentarium*, *rhyton*, kandil ve minyatür kap gibi seramik tiplerinin kalede en yoğun olarak ele geçirildiği yerler kültürel fonksiyona sahip olan mekân ve alanlardır.

Zengin bir içki ve sofraya kabı repertuarına da sahip olan Kurul Kalesi'ndeki 2018 yılı çalışmalarında en fazla ele geçirilen tipler, Hellenistik Dönemin gri ve kırmızı astarlı kap formlarından oluşmaktadır. Bunların arasında kalıp yapımı kâseler, bükümlü kulplu *skyphos*lar, içe veya dışa dönük ağızlı derin ve sığ kâseler, kupa kâseler, *oinochoe*ler, tek ve çift kulplu testiler ve *amphora*lar en önemlileridir.

Kurul Kalesi 2018 kazı sezonunda gerçekleştirilen çalışmalar sırasında toplam 138 adet sikke ele geçirilmiştir. Yoğun bir toprak ve korozyon tabakasıyla kaplı sikkelerin tamamı bronzdur. Bunlardan 27 adedinin üzerinde mekanik temizlik çalışması yapılarak teşhis ve tanımları gerçekleştirilmiştir. Buna göre sikkelerin tamamı Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir. Pontos Krallığı'na ait bronz kent sikkelerinin sayısı 24 adetken, 3 adet sikkenin ön ve arka yüz tiplerinin silik olmasından dolayı tanımları yapılamamıştır. Sikkeler arasındaki en erken tarihli örnek Pontos Kralı VI. Mithradates Dönemine ait olarak M.Ö. 130-100 yıllarına tarihlendirilirken, en geç tarihli örnek ise yine aynı döneme ait olarak M.Ö. 85-65 yıllarına tarihlendirilmektedir.

Kurul Kalesi 2018 yılı nümismatik çalışmalarına göre kuzey teras sektöründe ele geçen en erken tarihli sikke M.Ö. 130-100 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Deri başlıklı erkek/sekiz kollu yıldız tipini taşıyan bu sikkenin ait olduğu kent henüz tam olarak tespit edilememiştir⁹. Kuzey Teras Koridorunun taban seviyesinde ele geçirilen sikke, söz konusu alanın inşa edildiği döneme ilişkin bilgiler sunması açısından da önemlidir. Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemine ait diğer sikkelerden Sinope 4 adet; Amisos

⁹ Söz konusu sikke *SNG Cop. Bosphorus-Bithynia* bandında "Anonim" Pontos Krallığı başlığı altında ve VI. Mithradates dönemi içinde gösterilirken (*SNG Cop. Bosphorus-Bithynia*: 230-234), *SNG BM Black Sea* bandında ise Pontos ya da Bosphoros? başlığı altında verilmektedir (*SNG BM Black Sea*, Plate XXXVII: 983).

13 adet, Komana ve Pharnakeia ise 2'şer adet örnekle temsil edilmektedir. Aynı döneme ait 2 adet sikkenin ise kondisyonlarının kötü olmasından dolayı kentleri tespit edilememiştir.

KAYNAKÇA

ARSLAN, M. 2007, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul: Odin Yayıncılık.

COŞKUN, G. 2017, "A One-Edged Curved Sword from Seyitömer Höyük", *ADALYA* 20, 83-109.

SNG BM Black Sea 1993, *Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. IX, The British Museum, Part 1: The Black Sea*, London.

SNG Cop. Bosphorus-Bithynia 1944, *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum, Bosphorus-Bithynia*, Copenhagen.

ŞENYURT, S. Y. VE AKÇAY, A. 2016, "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler", *Seleucia VI*, 221-248.

ŞENYURT, S. Y. VE DURUGÖNÜL, S. 2018, "Kurul (Ordu) Kalesi'nde Bir Kybele Heykeli", *OLBA XXVI*, 305-344.

ŞENYURT, S. Y., AKÇAY, A, BULUT, A. E., ZOROĞLU, U., YORULMAZ, L. VE AKGÖNÜL, S. O. 2019, "Kurul Kalesi 2017 Yılı Kazı Çalışmaları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 07-11 Mayıs 2018 Çanakkale (3. Cilt), Ankara, 691-712.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

İZMİR- YEŞİLOVA HÖYÜĞÜ 2016-2018 YILI ÇALIŞMALARI

Zafer DERİN*

Yeşilova Höyüğü 2016 - 2018 yılı kazıları İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin ve Bornova Belediyesi'nin verdiği destekle tüm yıl süresince devam eden bir çalışmaya dönüştürülmüştür¹. Çalışmalara yurt içinden ve dışından birçok bilim insanı ve farklı üniversitelerden öğrenciler katılmıştır. Her iki kazı döneminde Bakanlık Temsilcisi olarak görev alan ve katkıda bulunan Mehmet Eneze, Veysel Dağ , Levşa Erdem, Elif Akgül, Yaşar Kepenek , Nur Soyer, Sevim Acarsoy ve Ulaş Göçmen'e teşekkür ederiz.

Yeşilova Höyüğü'deki kazı çalışmaları I, II ve VI No'lu alanlarda, yaklaşık 800 m² lik bir alanda sürdürülmüştür. Çalışma programına uygun olarak gerçekleştirilen çalışmalarında Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı kültürlerine ilişkin yeni bulgulara ulaşma hedeflenmiştir.

Bu amaçla çalışmaların gerçekleştirildiği ilk alan Yeşilova Höyüğü'nün merkezinde yer alan I No.lu alan olmuştur.

Kazılar I, II ve VI No.lu alanda gerçekleştirilmiştir. Yeşilova Höyüğü tabakaları:

I. Kültür Katı	: Roma (M.Ö. 10-M.S. 290)
II. Kültür Katı	: Tunç Çağı: Erken Tunç Çağı Mezarları
III. Kültür Katı	: Kalkolitik... 1, 2 (M.Ö. 4340-4230)
IV. Kültür Katı (Neolitik)	: 1 a,b,c, 2-8

* Doç. Dr. Zafer DERİN, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Bornova-İzmir/TÜRKİYE.

1 Uzun ve yoğun çalışma temposunda gerçekleşen kazı sezonunda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Kazılar Dairesi Başkanlığı'na, İzmir Arkeoloji Müzesi ve İzmir İl Kültür Müdürlüğü'ne verdikleri destek ve yardımları ekip üyeleri ve öğrencilerimiz; Mehmet Akif Erdem(MA), Arş.Gör. Şahin Menteşe, Mehmet Yurtsever, Yağmur Mercan, Mehtap Ergül, Meryem Kızıl, Merve Mamikoğlu (MA.), Yiğit Ersöz, Özgen Çelik (MA) ,Hüseyin Mert, Yük. Mimar Müge Cengiz, Barış İsyel, Bilgehan Demir, Ceren Binici, Eda Kama, Eylül Tuncer, Mehmet Can Ünal, Mısra Yanık, Suzan Yılmaz, Hüseyin Emre'ye çalışmalarındaki katkıları nedeniyle teşekkür ederiz.

III. Tabaka (Kalkolitik)

İlk olarak L17c açmasında 17.35-15.75 m. seviyeleri arasında çalışılmıştır. Bu seviyeler arasında yapılan kazı çalışması sonucunda; Neolitiğin geç evrelerinde buluntu yoğunluğunun fazla ve karışık olduğu gözlemlenirken erken evrelerde buluntunun daha az ve daha steril olduğu anlaşılmıştır. Örneğin geç evrelerde Roma, Kalkolitik ve Neolitik Dönem keramik parçaları birlikte bulunurken daha erken evrelerde, tabakaya özgü keramik parçaların arttığı gözlemlenmiştir. Kazı çalışmaları sırasında ele geçen keramik parçaların çoğu amorf niteliğindedir.

I 8a ve K17 d plankaresinde gerçekleştirilen çalışmalarda 16.55 metre seviyesinde yaklaşık 3.00 metre çapındaki bir alanda küllü ve taşlı bir bölüme karşılaşılmış. Bu alan ele geçen kalkolitik keramikler nedeniyle 3 Nolu yapı Kalkolitik döneme verilmiştir. Mekanın Neolitik tabakaların içine kazılarak yapıldığı ve mekan çevresinde Neolitik keramiklerin yoğunlaştığı anlaşılmıştır.

IV. Tabaka (Neolitik)

Yeşilova Höyüğü Neolitik tabakalarını açığa çıkartmak için I, IIa ve IIb alanlarında çalışılmıştır. Yeşilova Höyüğü'nde Neolitik yerleşim II No.lu alanda bir dere yatağıyla iki bölüme ayrılmaktadır. Bu fiziki bölünmeye uygun olarak Neolitik tabakalar kuzeydeki IIa ve güneydeki IIb alanlarında araştırılmıştır. (Çizim: 1, Resim: 1) Neolitik yerleşim içindeki ekonomik ve sosyal yapıyı anlayabilmek, yapıların içinde ve dışındaki yaşam izlerini saptayabilmek amacıyla IIa ve IIb alanlarındaki çalışmalar 4 ayrı plankarede sürdürülmüştür.

Çalışmaların ilk bölümü IIb alanındaki IV1 tabakasına ait mekan dışı alanlarda gerçekleşmiştir. 4 No.lu Mekan'ın doğusunda, avlu kesiminde IV1b tabakasına ait taş temelli 9 No.lu Mekan açığa çıkartılmaya başlanmıştır (Resim: 2). Söz konusu mekan Yeşilova Höyüğü IV1b tabakasında ortaya çıkartılan ikinci yapıdır. Orta ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmış düzensiz bir taş temele sahip mekan höyüğün eğimine bağlı olarak kuzeydoğuya doğru yükseklik kazanmıştır. Mekanın taş temel kalınlığı 0.30-0.40 m. kadardır. Ortaya çıkartılan kalıntılardan mekanın 3.10x5.10 m. boyutlarında olduğu saptanmıştır. Mekan tek sıra taş temel üzerine çamur sıvalı dal örgü sistemiyle yapılmış duvarlara sahiptir. 5-10 cm. boyutlarındaki kerpiç blokları düzensiz parçalar halinde 1.00 m. yüksekliğe ulaşmaktadır. Taban kısmen

çukur tabanlı barınaklar gibi taş temel yüzeyinden 10-20 cm. daha derindedir. Mekanın doğusunda dış duvarına bitişik durumda yuvarlak bir ocak ve bir petek şeklinde tandır yer almaktadır. İlk bölüm 0.90x0.60 m. boyutlarında ikinci bölüm ise 0.70x0.70 m. boyutlarındadır. Mekanın bu şekli ile duvarlarının özel olarak parçalandığı ve mekanın içine yığılarak doldurulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu Anadolu'da çanak çömleksiz Neolitik Dönemden itibaren Göbekli, Çayönü, Aşıklı, Çatalhöyük gibi yerleşimlerde de görülen yapıyı gömme geleneğinin Yeşilova Neolitik Dönemdeki bir uygulaması şeklinde görmek mümkündür.

Derenin kuzeyinde yer alan Ila alanında (Resim: 1) 17.75 m. seviyesinden itibaren gerçekleştirilen çalışmalarda IV1 tabakasına ait a,b ve c evreleri ile IV2 tabakasına ait mimari kalıntılar açığa çıkarılmıştır. 5x5 metrelik alanda başlayan çalışmalar, IV1a-c tabakalarını daha geniş bir alanda tespit edebilmek amacıyla, ilerleyen süreç içinde genişletilerek 10x10 metre boyutlarına ulaşmıştır. IV1a ve b katlarına ait belirli bir plan vermeyen taş kalıntılar tespit edilmiştir. K10c açmasında yapılan çalışmalar sırasında IV1c tabakasındaki bir mekana ait taş temel kalıntıları, ocak ve aynı tabakaya ait bir fırın açığa çıkarılmıştır (Çizim: 2). 17.74 m. seviyesinde kuzey kesit önünde 1.15x0.70 m. boyutlarında oval planlı taş döşemenin de bir fırın tabanı olduğu düşünülmektedir.

IV1c ve 2 tabakasına ait plan vermeyen bazı mimari kalıntılar Ila alanının güney yarısında açığa çıkarılmıştır. Açmanın güneybatısında IV.1c tabakasına ait 1.93x0,35 m. boyutlarında bir taş duvar tespit edilmiş, söz konusu taş duvarın yapımında devşirme olarak öğütme taşlarının kullanılmıştır. Duvar güneybatıya, dere tarafına doğru eğimli olarak yapılmıştır. Dereye ait çakıl taşlı ve milli toprağın duvarın güneyinde yoğunlaştığı, kuzey kesiminde bulunmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu duvar ve sahip olduğu yapının kuzey tarafta yer alan dere taşkınları sonucunda işlevini yitirdiği anlaşılmaktadır.

IV2 tabakasında oval formda dört yapı kalıntısı açığa çıkarılmıştır. M10, M11, M12, M13, (Resim: 3, Çizim: 2). 1.50, 1.90 ve 2.00 metre çapındaki yuvarlak mekanların birbirlerine bitişik durumda inşa edildikleri ve 0.30 m. kalınlığında taş temele sahip oldukları anlaşılmıştır. Üst yapısının ağaç ve çamur kullanılarak yapıldığı düşünülen mekanlardan M10'un içinde 16.30 m. seviyesinde, sıkıştırılmış yanmış çamurdan tabanı olan bir ocak tespit edilmiştir. Ocak tabanının altının ise küçük çakıl taşlarıyla doldurulduğu anlaşılmıştır. M12, içerisinde bilek taşları ve yarı işlenmiş kemiklerin bulunduğu bir kemik işliğine sahiptir. Yaklaşık bir metre çapındaki bir alanda kemiklerin yanısıra,

kemik işlemeye yarayan taş aletlerde bulunmuştur. Bunlardan biri ortasında kanal şeklinde boşluklar olan bileye taşları önemlidir. Bezemeli erken örnekleri Körtik Tepe’de ortaya çıkarılan bu tür aletlerin benzerlerine İzmir’de Uluçak ve Çukuriçi Höyük’te rastlanmıştır². Çoğunlukla pedestal olarak adlandırılan bu aletin ortasında, bileme sırasında sürtünmeden kaynaklanan bir kanal yer alır. Bu mekan içinde ayrıca serpantin türü taşlarla yapılmış aletler de bulunmuştur. (Resim.4)

M10 a plankaresi içinde yer alan 15 No.lu Mekan’ın bir bölümü açığa çıkarılmıştır. Söz konusu bu yapı kuzey güney doğrultuda 2.00 m. uzunluğundadır. Bununla birlikte güney bitim noktasından doğuya doğru yine tek sıra kerpiç bloğun yüzeyinin sıvanmasıyla 1.15 m.lik bir pise duvar örgüsü inşa edilmiştir. Mekanın güneyinde çamur sıvalı dal örgü sistemiyle yapılmış bir hücre yer almaktadır. Tabanı çamur sıvalı bu bölümün depo alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Pise tekniğinde, tek sıra kerpiç kullanılarak oluşturulmuş duvar örgüsü içerisinde günlük kullanıma ait çanak çömlek parçalara ve delici kesici aletlere rastlanması, bu alanın domestik amaçlı kullanımını ortaya koymuştur.

15 numaralı mekânın güneyinde, M 10b plankaresindeki kerpiç blokları ile doldurulmuş bir başka mekan yer alır. Taş temelli ve üzeri dökme kerpiçle yapılan dörtgen planlı yapı 16 No.lu Mekan olarak adlandırılmıştır (Çizim: 2). Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalarda, alanın batısında bulunan at nalı biçimli öğütme alanı ve yuvarlak planlı fırın yapısını da içerisine alan bir mekan ortaya çıkarılmıştır.

L 10d ve L 10c plankareleri arasında kalan bu fırın yapısının 0.52 m. uzunluğunda ve yaklaşık 0.60 m. genişliğinde olduğu saptanmıştır. Bu fırın yapısının alt tarafına 5-10 cm. arasında boyutlarda taş döşenerek oval bir plan verildiği, bu taşların üzerine de ince bir çakıtaşı dolgunun atılarak yüzeyin sıvandığı ve düz bir zemin oluşturulduğu anlaşılmıştır.

Söz konusu çalışmalarda batıdaki duvarın kısmen tahrip olsa da düzgün dere taşları ve kerpiç bloklarından inşa edildiği gözlemlenmiştir. Toplamda 4.43 m. uzunluğa ve 0.50 m. genişliğe sahip duvarın güneyden dönüş yapı-

² V.Özkaya, A.Coşkun, “Körtik Tepe”, *The Neolithic in Turkey, New Excavations & New Research, The Tigris Basin*, Eds. M.Özdoğan-N.Başgelen-P.Kuniholm, Archaeology-Art Publications, İstanbul 2011, 124, fig.26, B. Horejs, B. Milic, F. Ostmann, U. Thanheiser, B. Weninger, A. Galik, “The Aegean in the Early 7th Millennium BC: Maritime Networks and Colonization”, *J World Prehist* (2015) 28, 314, fig.11,

rak doğruya doğru başka bir duvarla bağlandığı anlaşılmıştır. Bahsi geçen bu güneydeki duvar ise çift sıra büyük boyutlu taşlar kullanılarak inşa edilmiş, 4.60 m. uzunluğa ve 0.50 m. genişliğe ulaşmıştır. Bu güneydeki duvarın bir kısmı kesit altında kaldığı için duvarın net sınırları henüz belirlenememiştir. Ayrıca alan içerisinde öğütme bölümü ve fırının doğusunda merkeze yakın bir konumda ahşap dikme taşına rastlanması bu mekanın çatısının ağaç direklerle desteklendiğini ortaya koymuştur.

IV.1a evresine tarihlendirilen 1, 2 ve 3 numaralı yapıların hemen altında, 2018 yılı kazıları kapsamında yeni mekânlar tespit edilmiş. Söz konusu mekânlardan biri de 19 No.lu Mekân'dır (Çizim: 2). 2 ve 3 numaralı mekânların güneyinde ve yaklaşık 0.10 m.lik bir seviye farkı ile açığa çıkarılan mekân, üst evredeki mekânlar gibi taş temelli ve dikdörtgen yapıda inşa edilmiştir. Sadece iki duvarı ortaya çıkarılan duvarın kuzey ve batı duvarları kesit altında kaldıkları için mekânın ana hatları ve boyutları hakkında fikir sahibi olunamamıştır.

Mekânın doğu duvarı tespit edildiği kadarıyla 3.85 m. uzunluğunda ve 0.50 m. kalınlığındadır. Güney duvarı 2.15 m. uzunluğa ve 0.50 m. genişliğe sahiptir. Detaylı olarak yapı incelendiğinde mekânın iki kullanım evresi geçirdiği gözlemlenmiştir. Mekân duvarlarının tespit edilmesi sonrası mekân içi detaylı olarak kazılmıştır. Yapılan çalışmalarda 17.05 m. seviyesinde alanın kuzeyinde yuvarlak planlı kerpiç sıvalı bir ocağa ait izler ve bu ocağın hemen yanında yaklaşık olarak 2 m²lik yayılım gösteren küçük taş döşeli bir taban ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu taş döşeli taban yapısının alanın güneye doğru tahrip olduğu gözlemlenmiştir.

Mekanın güneyinde 16.77 m. seviyesinde büyük bir öğütme taşı ve bu öğütme yaşı yanında iki adet kırık ve tabana oturmuş durumda çömlek parçalarına rastlanılmıştır. Bunların da bir mekâna ait taban yapısı üzerinde var oldukları öngörülerek söz konusu alan, aynı mekân içerisinde ikinci bir kullanım evresine sahip şeklinde yorumlanmıştır. Bu sonuçla alanda iki farklı kullanım evresi tespit edilmiş, ilk kullanımı öğütme taşı ve yanında iki adet çömleğin oturduğu 16.77m. seviyesindeki taban, ikinci kullanım evresi ise 17.05 m. seviyesinde tespit edilen yuvarlak planlı ocak izi ve yaklaşık olarak 2 m² lik yayılım gösteren küçük taş döşeli taban olarak tanımlanmıştır.

Yeşilova Neolitik Dönem mimarileri içerisinde IV.1b evresine ait yapıların hemen 10cm altında neredeyse bu mekânlar ile iç içe girmiş yeni yapılar da ortaya çıkarılmıştır. IV.1c tabakasına ait 17 ve 18 no'lu mekânlar olarak tanımladığımız bu mekânlardan 18 Numaralı Mekân büyük oranda tahrip

olmuş durumdadır. Mekân IV.1b evresine ait 15 ve 16 numaralı mekânların hemen altında 17 numaralı mekânın güneybatısında yer alır.

2018 kazıları çerçevesinde ortaya çıkartılan bir diğer mekân da 17 No.lu Mekân'dır. Söz konusu mekân geçmiş yıllarda tespit edilen IV.1a evresine ait 1-2 numaralı mekânların güneyinde yaklaşık olarak 0.10 m. altta tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu yıl ortaya çıkarılan IV.1b evresine ait 19 numaralı mekânın doğusunda, 15 ve 18 numaralı mekânların batısında karşımıza çıkar. Her ne kadar bu mekânların tam arasında tespit edilse de onlardan daha erken bir tarihte kullanım gördüğü ve tıpkı 19 numaralı mekân gibi iki kullanım evresi olduğu düşünülmektedir. 17.70 m.de tek sıra taştan örülmüş duvarları olan mekanın temel genişliği 0.90-1.00 m. kadardır. Doğu batı doğrultuda yerleştirilmiş bu taş bloklarının yaklaşık olarak 5.50 m. uzunluğunda olduğu saptanmıştır. Bu duvarın taştan olması çalışmaların daha ayrıntılı yapılmasına neden olmuş, ilerleyen zaman diliminde bu duvarın üst üste 8 sıradan oluşan taş sırasına sahip olduğu ve duvarın güneye doğru yıkıldığı anlaşılmıştır. Mekanın güney duvar üzerinde 1.00 m.lik kapı girişi vardır.

IV.2 evresinde 2018 yılı çalışmalarında aynı alanda 20 No.lu Mekân açığa çıkartılmıştır. Söz konusu mekân IV.1c ve IV.2. evrelerinde ortak kullanım gören 17 numaralı mekânın güneydoğusunda, IV.1c evresine ait 18 numaralı mekânın altında tespit edilmiştir. 20 No.lu mekânın duvar yapım tekniği farklı özelliktedir. Duvarda kırık kerpiç parçaları ve taşlar birlikte kullanılmıştır. Mekânın batı duvarı 4.25 m. uzunluğunda ve 0.50 m. genişliğindedir. Mekânın kuzey duvarı ise 3.86 m. uzunluğundadır ve 0.50 m. genişliğe sahiptir. Mekânın doğu duvarı ve güney duvarı açma kesitinde kaldıkları için mekânın boyutu hakkında net veriler söylenememektedir.

20 numaralı mekânın her ne kadar kesin sınırlarına ulaşılamasa da mekânın kuzey duvarının hemen yanında kesit içerisinde kalması sebebiyle net verilere ulaşamadığımız bir yapı daha mevcuttur. Söz konusu 16.60 metre seviyesindeki 21 No.lu Yapı'nın kuzey duvarı 3.14 m. uzunluğunda olup, kalınlığı 1.00 metredir.

2016-18 yıllarında Yeşilova Höyüğü I. No.lu alan içinde K17, L17, M17 ve L16 plankarelerinde çalışılmıştır. K17 ve L16 plankarelerinde Kalkolitik Dönem tabakaları ağırlıklı olarak ortaya çıkartılırken, M17 plankaresi Neolitik tabakaları ile ön plana çıkmaktadır. Bu alandaki çalışmada Neolitik IV-1-2-3 tabakalarında ele geçirilen buluntular diğer açmalarda ele geçirilen genel buluntularla yoğunluk açısından benzerlik gösterirken, kırmızı astarlı keramiklerin, basit ağız kenarlı içe dönük ve s profilleri çoğunlukta olduğu

görülmüştür. K17d açmasında, özellikle Neolitik IV-4 tabakasından itibaren hayvan kemiklerinde, obsidyen ve çakmaktaşı aletlerde artış tespit edilmiştir. Ayrıca alanda az da olsa deniz hayvan kabukları da ele geçirilmiştir. Özellikle erken tabakalarda ele geçirilen yivli ve dikenli d.h.k'larının kültür toprağının aşırı nemli olmasından dolayı dağıldığı gözlemlenmiştir.

Höyüğün kuzeyinde I No.lu alanda sürdürülen çalışmalar sırasında Neolitik'in erken katları kazılmıştır. Özellikle M17 plankaresindek çalışmalar sırasında IV.4 ve 5 tabakaların bir bölümü açığa çıkartılmıştır. IV-4 evresini kapsayan seviyeler (16.85-16.70 m.) arasında üst evrelerde olduğu gibi yoğun miktarda keramik ele geçirilmiştir. Ele geçirilen keramikler çoğunlukla açık kırmızı, turuncu ve koyu gri astarlıdır. Çoğunluğu amorf parçalardan oluşan keramikler arasında basit ağız kenarları, pervaz ağız kenarları, basit kulp, mahmuzlu kulp, mantar başlı kulp gibi profil veren parçalarda bulunmaktadır.

IV-5 evrede bulunan keramik parçalarının da karışık olduğu gözlemlenmiştir. Alandan az miktarda deniz- hayvan kabuğu, kemik ve yontmataş da ele geçirilmiştir. IV.5 tabakasındaki çalışmalarda M17a açmasında 16.45 m. seviyesinde 0,40 m. genişliğinde taş sırası ile karşılaşmıştır. Çalışmalara taş sırasının takibi ile devam edilmiş ve bunun sonucunda taş sırasının yuvarlak planlı bir mekâna ait duvar olduğu anlaşılmıştır. IV.5 tabakasındaki 3,30 m. çapındaki bu yapı " 14 No.lu Mekân " olarak adlandırılmıştır (Resim: 6). Kısmen kazıldığı için taban üstündeki mekan içi bulgulara dair çok az eserle karşılaşmıştır.

Ila ve Iib alanlarında sürdürülen çalışmalardan ele geçen yanmış ağaç örnekleri, radyokarbon analizi için Amerika'da BETA Laboratuvarı'na gönderilmiş, radyokarbon analizleri sonucunda IV1a tabakasından M.Ö. 5975-5945/5920-5740, IV1c tabakasından M.Ö. 5985-5765 ve IV2 tabakasından ise M.Ö. 6020-5890 ve M.Ö. 6010-5895 tarihleri elde edilmiştir. Elde edilen bu tarihler Neolitik tabakalarla ilgili daha önceki tespitlerimizi bir kez daha doğrulamıştır. Geç Neolitik olarak adlandırdığımız söz konusu tabakalardan elde edilen tarihler keramikler ve diğer buluntular ile de desteklemektedir.

KÜÇÜK BULUNTU

Yeşilova Höyüğü 2016-2018 yılı çalışmalarında taş, pişmiş toprak, kemik buluntular ele geçirilmiştir.

IV.1 tabakasunda pişmiş toprak eserler içinde figürün parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca keramik üzerinde geniş kalçalı, iri gövdeli yapısıyla kadın

betimlemeleri de saptanmıştır. Pişmiş toprak eserler içinde kuşkusuz dikkati çeken iki buluntu, pindatera olarak da adlandırılan iki yuvarlak mühürdür. Önceki yıllardan da benzerini gördüğümüz mühürlerden güneş şeklindeki büyük olanı 5 cm. çapıyla dikkati çeker. IV1 tabakasında ele geçirilen ikinci mühür labirent baskı yüzlüdür (Resim: 5). Yeşilova'nın Neolitik Dönem son katlarında rastlanan eser gruplarında birini oluşturur. Yeşilova Höyüğü IV.5. kat buluntuları arasında pişmiş toprak ev modeli ve bir ayı figürini de önemli buluntular arasında yer alır.

Kemik alet açısından olaya yaklaşıldığında büyük ve küçükbaş hayvanlara ait kemiklerin işlendiği gözlemlenmektedir. Özellikle kemik "mablaklar" günlük kullanım ürünleri olarak IV.1 tabakasında ele geçirilmiştir.

Kavkılar çok sayıda ele geçirilen besin ürünlerden biridir. Hemen hemen her ev içinde oldukça fazla sayıda deniz kabuğuna rastlanılması, günlük tüketim maddelerinde besin endüstrisinde deniz ürünlerinin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapar. Bunlara ek olarak ele geçen balık kemikleri dönem açısından son derece önemlidir. Yapılan analizler sonucu "çipura" türünde bir balığa ait olan kafatası parçası Neolitik Dönem toplumlarında balık tüketiminde tercih edilen ürünlerden birinin öğrenilmesine yol açmıştır.

Yeşilova Höyüğü Neolitik Dönem tabakalarında kırmızı asarlı mallar ile birlikte IV.1c evresinden itibaren ele geçirilen devetüyü mallar keramik özelliklerini yansıtır. Üretim açısından oldukça iyi pişirilmiş ve perdahlanmış örneklerin yanı sıra kötü pişirilme nedeniyle kolay dağılabilen parçaların da varlığı bilinmektedir. Kum taşı ve kireç katkısına rastlanılmakla birlikte mika kullanımı yoktur. Form repertuarı bakımından basit ağız kenarlı "S" Profilli çömlekler en yaygın tiptir. Basit ağız kenarlı, dışa çekik ağız kenarlı ve pervaz ağız kenarlı üretimler en yağın form tipolojisini oluşturur. Çömlek formunda dar ve uzun boyunlu kaplar bulunmuştur. Dip kısmında ise düz dip en yaygın form olmakla birlikte az sayıda halka dip karşımıza çıkar. Gövde üzerlerinde farklı boyutlarda dikine tünel delikli tutamaklar yaygındır. Keramikler dışında kesiciler, kazıyıcılar ve dilgiler yontmataş aletler yoğundur.

VI NO.LU ALAN -YASSITEPE

Yeşilova Höyüğü kazı çalışmalarının bir bölümü VI No.lu Alan Yassitepe'de gerçekleştirilmiştir. VI No.lu Alan'daki çalışmalar I. No.lu Alan'da olduğu gibi kazıları ön hazırlık ve kazı aşamaları olmak üzere iki farklı süreci kapsamıştır. Yassitepe Höyüğü kültür tabakaları:

I. Kültür Katı :Roma

II. Kültür Katı: Tunç Çağ A. Orta Tunç Çağ B. Erken Tunç Çağ 1, 2,3,4,5,6,7,8
(M.2880-2830/ 3020-2900)

III. Kültür Katı : Kalkolitik (Orta) 1, (Erken) 2

IV. Kültür Katı :Neolitik (Geç ?)

I. TABAKA (Geç Roma-Bizans)

Kazı alışmaları sırasında keramik buluntuları dışında bu tabakayı karakterize edecek herhangi bir mimari öğenin izine rastlanılmamıştır. Bu durum Yassitepe'nin bu dönemine ait yapılarının yakın zamana kadar süren tarım faaliyetleri nedeniyle traşlanmış olmasıyla açıklanabilir. Nitekim kazılan alanlarda asma köklerine rastlanması bu durumu doğrular niteliktedir.

Bu tabakalarda ele geçirilen keramikler içinde Roma, Bizans ve Selçuklu Dönemine ait parçalar da tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak ele geçirilen gold wash ware keramik parçasından yola çıkarak Demir ağa ilişkin verilerin de dikkate alınması gerektiği anlaşılmıştır.

II. TABAKA(Tunç ağlar)

Yassitepe'de II. Tabakaya ait verilerin iki farklı dönemi yansıttığı görülür. Orta Tunç ve Erken Tunç ağ I olmak üzere tanımlaması yapılan evrelerde Orta Tunç ağına ait veriler IIA şeklinde belirlenmiş iken, Erken Tunç ağ verileri IIB olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında eski mekânların devamı niteliğinde olan yerlerin kazılması sonrası bazı mekanların iki veya üç evreli tabanlara sahip olduğu anlaşılmıştır.

IIA evresi (Orta Tunç ağ)

K13a plankaresi Orta Tunç ağ verilerinin elde edildiği alanlardan biridir. Yassitepenin konumu düşünüldüğünde alanın doğusunda, modern yerleşim alanlarının yakınında yer alır. Bu alanda 18.60 m. seviyesinden itibaren 5x5m² lik bir plankare oluşturularak çalışmalara başlanılmıştır. Yüzey toprağının kaldırılmasından sonra II. Kat mimarisine 17.38 m. seviyesinde ulaşılabilmıştir (izim: 4, Resim: 7).

J11b-d ve J10a-c plankareleri Yassitepe'nin güneydoğusunda çalışılan alanlardır. 5x5m² boyutlarında oluşturulan kazı sınırları içerisinde yürütülen faaliyetlerde Yassitepe Orta Tunç ağının iki mimari evresi tespit edil-

miştir. En geç evre olan IIA1'de 18.00 m. seviyesinde, 3.50 m. uzunluğunda 0.50 m. genişliğinde bir duvar açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın merkezine yakın bir bölümde yaklaşık olarak 1 m. uzunluğunda başka bir duvar ile mekân ikiye bölünmüştür. Söz konusu duvarın inşasında 0.15-0.20 m. boyutlarında taşlar kullanılmıştır. Bu 3.50 m.lik duvarın karşı tarafında ise 1.50 m. uzunluğunda 0.50 m. genişliğinde başka bir duvar tespit edilmiştir. Tahrifatı nedeniyle mekânın tamamına ulaşamamıştır. IIA2 evresine ait duvarlar (17.50 m.) kuzey güney doğrultuda 5.50 m. uzunluğunda 0.50 m. genişliğindedir.

Mimari dışında Orta Tunç Çağı verilerinin arasında gırşaklar ve ağırlık aletleri en çok ele geçirilen buluntu türleri olarak dikkati çeker. Ele geçirilen keramiklerde yoğunlukla kahverengi, kırmızımsı kahverengi, devetüyü rengi ve gri tonları hâkimdir. Astar uygulamasında hamur rengiyle benzeşen astar renkleri kullanılmıştır. Derin kâseler, sığ kâseler, omurgalı-omurgasız çanak çömlekler, "s" profilli çanaklar tanımlanabilen formlar arasındadır.

IIB Evresi (Erken Tunç Çağı)

VI No.lu Alan Yassitepe'deki çalışmalarda öncelikle 2010 yılından itibaren süregelen kazılarda, alanının kuzeyinde ortaya çıkarılan kompleks mimariye ait 12 mekanın detaylı araştırılması ve bu doğrultuda bazı mekanların ilk taban seviyelerine kadar kazılması olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda 5, 6, 8 ve 9 numaralı mekânlar içinde çalışılmıştır (Çizim: 3).

IIB1 Evresi

13 Numaralı Mekân

17.05 m. seviyesinde kuzey güney doğrultuda 4.35 m. uzunluğunda, 0.70 m. genişliğinde açmanın boyunca uzanan bir duvar tespit edilmiştir. Söz konusu yapı kalıntısı 13 No.lu Mekan olarak adlandırılmıştır. Mekan duvarlarında 10-15 cm. arasında değişen küçük boyutlu taşlar ile 20-30 cm. arasında boyutlara sahip büyük boyutlu taşlar kullanılmıştır. Nasıl bir mimarinin parçası olduğu anlaşılamayan duvarın güneydoğu köşesinde 1m² alana yayılmış deniz kabuklu bir bölüm tespit edilmiştir. Bu deniz kabuklarının 5-10 cm. arasında boyutlara sahip büyük boyutlu oldukları gözlemlenmiştir. Literatürde *Ostrea edulis* (European oyster) Avrupa İstiridyesi ve *Cerastoderma glaucum* (Lagoon cockle) lagün kum midyesi olarak tanımlanan bu deniz kabuklarının yoğun olduğu öngörülmüştür.

IIB2 Evresi

Bu evreye ait sonuçlar F-G-H ve K alanlarından elde edilmiştir.

5 Numaralı Mekân

17.80 m. seviyesiyle birlikte kazısı yapılmaya başlanan mekân içinde 17.55 m. seviyesinde, 1.65x1.35 m. boyutlarında dikdörtgen planlı, tabanı keramik döşeli bir fırın açığa çıkarılmıştır. Fırının günümüze üst kısmı ulaşmamıştır. Fırın üzerinde çakmaktaşı aletler, minyatür taş baltalar açığa çıkarılırken, fırının arkasında bir köşeye bilinçli bir şekilde istiflendiği düşünülen deniz kabukları ile birlikte fırın çevresinde çok sayıda farklı nitelikte mutfak kapları ele geçirilmiştir. Ele geçirilen buluntulardan hareketle bu fırın alanının işlik alanı olarak kullanılmış olabileceği öngörülmüştür. Bunların dışında 17.35 m. seviyesinde mekânın kuzeyine doğru yayıldığı gözlemlenen beyaz kireç sıvalı bir taban açığa çıkartılmıştır. Bahsi geçen tabanın mekânın en erken kullanım gören evresine ait olduğu anlaşılmıştır.

5 No.lu Mekan'ın içinde kuzey duvarına birleşik durumda kerpiçlerle yapılmış ve yoğun yangın geçirmiş bir kalıntı ile karşılaşmıştır. (H16d) yer alan bu yapının keramik fırını olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 3, Resim: 8). 5 No.lu mekânın kuzey duvarına yapılan, doğusu ve batısı ise iki kısa duvar ile sınırlanan fırın, kerpiçten bir duvarla iki bölmeye ayrılmaktadır. Batısı 1.4x1m., doğusu 0,8x1.04 m.dir. Kerpiç blokların boyutları ise 44x22, 44x30, 44x45 ve 50x28 cm.dir. İçi orta boy taşlarla ve yangın sonucunda pişmiş kil topaklar ve kil plakalar ile doludur. 5 No.lu Mekân içinde, alanın doğusunda daha önce tespit edilmiş olan yatık durumdaki *pithosun* içi ve çevresi temizlenmiştir. Söz konusu *pithosun* olasılıkla keramik üretiminde ihtiyaç duyulan suyu depolamak için kullanıldığı ve yangın sırasında yan yatarak devrildiği düşünülmektedir.

6 Numaralı Mekân

18.00 m. seviyesinden itibaren kazısına başlanılan mekânın iç kısmında 17.50 m. seviyesinde çakıltaşı döşeli bir tabana rastlanılmıştır. Bu tabanın yer yer tahrip olsa da açma genelinde takip edilebildiği gözlemlenmiştir. Mekânın ortasında doğu batı doğrultulu mekânın duvarları ile farklı yönde ilerleyen üç duvar sırası tespit edilmiştir. Söz konu mekân içerisinde günlük keramik parçalarına, mekânın güneydoğusunda ağırşak parçaları ile birlikte bir adet pişmiş toprak figürün ele geçirilmiştir.

8 Numaralı Mekân

Bu mekâna ait çalışmalar mekânın güneybatısında gerçekleştirilmiştir. 18.00 m. seviyesiyle birlikte kazısına başlanan mekân içerisinde 17.56 m. seviyesinde taban düzlemine ulaşılmıştır. Mekânın kuzey duvarında kare planlı bir fırın tespit edilmiştir. Fırının içinde küçük boyutlu kaplara, yanında ise büyük boyutlu bir depolama küpüne rastlanılmıştır.

Mekânın kuzeydoğu köşesinde bir alan üzerinde yoğun miktarda deniz kabukları ele geçirilmiştir. Bu deniz kabuklarının bu alana depolandığı anlaşılmaktadır.

Mekânın güneybatısında 1m² lik bir bölümde ağırlık, sürtme taşı ve perdah taşlarına ait toplu bir buluntu grubu ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu yer ışık alanı olarak değerlendirilmiştir. Mekân genelinde ise farklı boyut ve formlarda günlük kullanıma ait kaplar ele geçtiği gibi, yoğun miktarda keramik kırıklarına rastlanılmıştır.

Mekân içerisindeki derinleşme faaliyetlerinde 17.52 m. seviyesinde beyaz bir tabanın mekân geneline yayıldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu zemin üzerinde günlük kullanıma ait kaplar açığa çıkarıldığı gibi, çok sayıda kırık keramik parçasına da rastlanılmıştır. 17.45 m. seviyesinde yanık bir tabana rastlanılmıştır. Söz konusu yanık tabanın mekânın batısına doğru, bir başka deyişle G16d plankaresine doğru yayıldığı gözlemlenmiştir. Bu yanık taban üzerinde de keramik parçalarının yanı sıra tüm kaplar ele geçmiştir.

8 numaralı mekânın batı uzantısı G16d plankaresinde açığa çıkartılmıştır. Mekânın batıya doğru uzandığı ve böylece ara bölme olmaksızın doğu-batı doğrultusunda boyutunun 15.78 metreye ulaştığı anlaşılmıştır. Mekan kuzeydoğuda 2.56 m. güneybatıda 4.90 m. genişliğinde olup yelpaze (trapez) biçimli bir kurgulamanın varlığına işaret eder.

9 Numaralı Mekân

18.00 m. seviyesiyle birlikte çalışmalara başlanılan 9 numaralı mekân içerisinde 17.65 m. seviyesinde taban düzlemine ulaşılmıştır. Mekânın kuzeybatı köşesinde yaklaşık olarak 1m² lik yayılım alanı gösteren yanık bir bölüm tespit edilmiştir. Bu bölüm üzerinde keramik parçalarının yanı sıra toplu bir biçimde ağırşaklar ele geçirilmiştir. Söz konusu alanın dokumayla alakalı bir ışık alanı olduğu üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun dışında mekânın güney köşesinde kerpiç döküntülerine ve büyük boyutlu taş kütlelerine rastlanılmıştır. Olasılıkla bu döküntüler taş duvarlara ait yıkılmış bölümleri olmalıdır.

14 Numaralı Mekân

K13a plankaresinde Erken Tunç Çağ I dönemi IIB1 Evresine ait duvarının altında, sadece kapı girişi ve doğu duvarı tespit edilebilen, kuzey güney doğrultuda inşa edilmiş, diğer yapılar gibi ince uzun evler şeklinde planlanmıştır. Yassıtepe ETÇ yerleşiminin kuzeydeki M10 ve M11 mekanları gibi güneyde yön değiştirdiği bölümde yer alır. Mekan bu kata ait mekanlara göre 1.20 metre daha derinde ortaya çıkartılmıştır. Bu durum höyükteki eğimin güneydoğuya doğru arttığını göstermektedir. 14 numaralı mekânın doğu duvarının 4.42 m. uzunluğunda, kapı girişlerine ait açıklığın 0.80 m. olduğu anlaşılmaktadır. Mekânın içinde 2 m. çapında yayılım gösteren kerpiç bloklu ve yanık ahşap kalıntılarını içeren bir tabakaya rastlanılmıştır. Bu yangın kalıntıları tavan örtüsüne ait olmalıdır (Çizim: 3).

Mekân içi buluntulara bakıldığında tüm ya da tüme yakın kapların yanı sıra, çok sayıda kırık keramik parçası ele geçmiştir. Mekânın kapı girişindeki öğütme taşı ve günlük kullanıma ait mutfak kaplarından yola çıkarak bu mekânın domestik nitelikte kullanıldığını söylemek mümkündür.

Sur Duvarı

Erken Tunç Çağı I'e tarihlendirilen ve çeşitli evrelerde izlerine rastladığımız domestik yapıların güneybatısında 0.50 m., 0.60 m. boyutlarında iri taşların kullanıldığı büyük bir duvar açığa çıkartılmıştır (Çizim: 3, Resim: 10). 9.50 m. uzunluğunda, 6.00 m. genişliğindeki duvarda dış kısımlarına büyük boyutlu taşlar kullanılırken iç kısımda 0.20, 0.30 m. arasında değişen boyutlarda taşlar kullanılarak dolgu yapılmıştır. Duvardan günümüze üst üste 4 taş sırası ulaşabilmiştir.

IIB3 Evresi

Bu tabakaya ait duvar kalıntıları 6, 8 ve 9 No.lu mekânların tabanları altında kısa duvarlar şeklinde ortaya çıkarılmıştır. Erken Tunç Çağının erken evrelerini ve Kalkolitik süreci anlayabilmek amacıyla alanın kuzeyinde mimari kalıntıların bulunmadığı H19a açmasında çalışılmıştır (Çizim: 3). Söz konusu açma bu sene sondaj niteliğinde dikey düzlemde kazılmıştır.

H19a açmasında döküntü taşlar haricinde mimari bütünlük sağlayan yapılara rastlanmamış. Mimari kalıntılar açma sınırlarında kesitlerde tespit edilebilmiştir. Bu yüzden alanın tabakalandırılmasında açma kesitinden izlenen veriler, taban olabilecek beyaz sıvalı alanlar, ele geçirilen keramiklerin az da

olsa formundaki ve niteliğindeki değişimler dikkate alınmıştır. Açmada çok az mimari verinin tespit edilmesi, ayrıca aralarında yaklaşık 50 cm. seviye farkı bulunan hocker pozisyonda iki gömünün açığa çıkarılması (Resim: 11) söz konusu açmanın bulunduğu alanın, yerleşim amacıyla kullanılmadığını düşündürmektedir. Açığa çıkarılan iskeletlerde yön birliği yoktur. Birinin kafası kuzeye ayakları güneye bakarken, diğerinin kafası güneye ayakları kuzeye bakmaktadır. Bu gömüler dışında bir çömlek içinde bebek iskeleti tespit edilmiştir. Çömleğin ağız kısmı biri öğütme taşı olmak üzere iki taş ile kapatılmıştır.

Buluntular

Kazı sezonu boyunca Erken Tunç Çağ I verilerinin tespit edildiği IIB tabakasından çok sayıda ve farklı niteliklerde buluntu grubuyla karşılaşmıştır. Buluntuların çoğunluğunu ağırşak ve çakmaktaşı mikrolit aletlerin oluşturduğu tespit edilirken, az sayıda kemik, mermer ve metal örnekler Yassitepe Erken Tunç Çağ I yaşantısını değerlendirmemize olanak tanımıştır.

Yassitepe Erken Tunç Çağ I 5. 6. 8. 9 ve 13 No.lu mekânlarında çeşitli form ve boyutlarda kap türleri ile karşılaşmıştır. Günlük kullanıma ait mutfak kaplarının yanı sıra büyük depolama kapları (*pithos*-küp) ve özel işlevli kaplar üzerinde durulabilir. Genel hatlarıyla bakıldığında, Gaga ağızlı şerit kulplu testiler, testiler, sığ çömlekler, üçayaklı boynuz çıkıntılı çömlekler, yatay tünel delikli tutamaklara sahip tabaklar, *pyxis*ler, *askos*lar, çift kulplu çömlekler ve kapaklar tanımlanabilen form gruplarını oluşturur (Resim: 9).

Çömlekler kısa boyunludur ve ayaklı, ayaksız örnekleri ile karşılaşılır. Üçayaklı olan formlarda kulplar gövde üzerinden çıkar, ağız kısmında son bulur. Bazı örneklerde içe kalınlaştırılmış ağız kenarları dikkati çeker. Boynuz çıkıntılı çömleklerde yatay tünel delikli tutamak yapıldığı gibi, buna ek olarak ağız kısmında yatay tünel delik uygulamasına da gidildiği görülür. Kaplar içinde çift kulplu tankartlar yaygındır. İlk kez bu yıl 8 No.lu Mekan içinde gaga ağızlı akıtacaklı tiplerine de rastlanılmıştır.

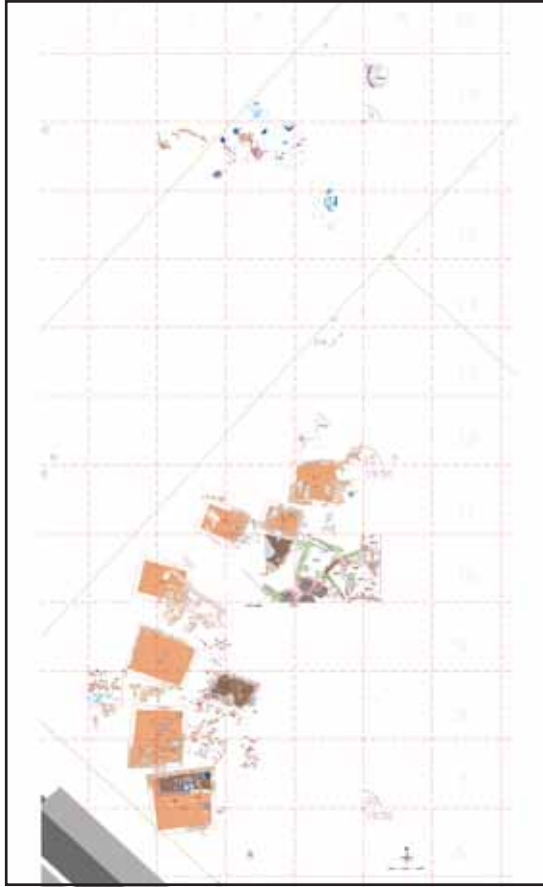
Kapaklar iki çeşittir. Basit ağız kenarlı örneklerin yanında silindirik olarak aşağıya inen formları da mevcuttur. Basit ağız kenarlı kapakların üstlerinde 4 adet memecik çıkıntısına rastlanırken, silindirik olarak aşağıya inen kapak formlarında genellikle 4 adet ip delikli çıkıntı kulp bulunur.

Bezeme unsuru olarak gövde üzerinde kazıma bezeme yaygın olarak kullanılır. Genellikle kapların ağız kenarlarına ya da omuz kısımlarına ya-

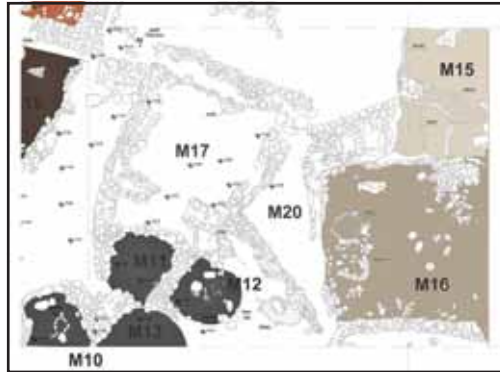
taş şekilde bir bant halinde uygulanır. Bantların içine “çapraz tarama” ya da “ağ” motifi şeklinde çizimler yapılır. Çizik atılan kısımların içleri minik beyaz nokta ya da küçük halkalar ile doldurulur. Söz konusu beyaz renk ise macun olarak tanımlanır. Bu macunların da muhtemelen kap fırından çıktık-tan sonra sürüldüğü öngörülür.

Kazılarda tespit edilen çok sayıda keramik parçası detaylı olarak incelen-diğinde üretimin el yapımı olduğu anlaşılmıştır. Küçük taşcık ve mika katkı maddesinin kullanıldığı, genellikle iyi derece pişirilmiş parçalardan söz edilebilir. Koyu gri, gri, siyah, koyu kahverengi, soluk kırmızı hamur renklerin-den söz edilebilir. Parçaların büyük çoğunluğu astarlıdır ve hamur rengi ile benzer renktedir. Bazı örneklerin çok iyi açıklandığı görülürken, kaba mut-fak malları ve pithos benzeri mallarda açıklamaya gidilmemiştir.

Alandan çok sayıda olmasa da maden cürufları, pota parçaları, ve kırık bir bronz iğne gibi maden işçiliğine işaret eden buluntular ele geçmiştir. Ayrıca öğütme taşı, havaneli, ezgi taşı gibi sürtme taş aletlerin yanı sıra küçük bir taş balta, pişmiş toprak ağırşak, işlenmiş kemik aletler (bız, mablak) bulun-muştur. Açmanın kazılan her tabakasından birden fazla radyo karbon örnek-leri alınmış ve analize gönderilmiştir. Radyo karbon analizlerinin sonucunda IIB 4 tabakasından 2860-2805, IIB 5. tabakadan 2865-2805 ve IIB 6. tabakadan 3020-2900 (Erken Tunç Çağına geçiş) tarihleri elde edilmiştir.

Çizim 1: Yeşilova Höyüğü planı.

Çizim 2: Yeşilova Höyüğü IIb alanı IV . tabaka kalıntıları.

Çizim 3: VI No.lu Alan ,Yassitepe Höyüğü ETÇ mimarisi.

Çizim 4: VI No.lu Alan ,Yassitepe Höyüğü OTÇ mimarisi.

Resim 1: Yeşilova Höyüğü Ila ve IIb alanları.

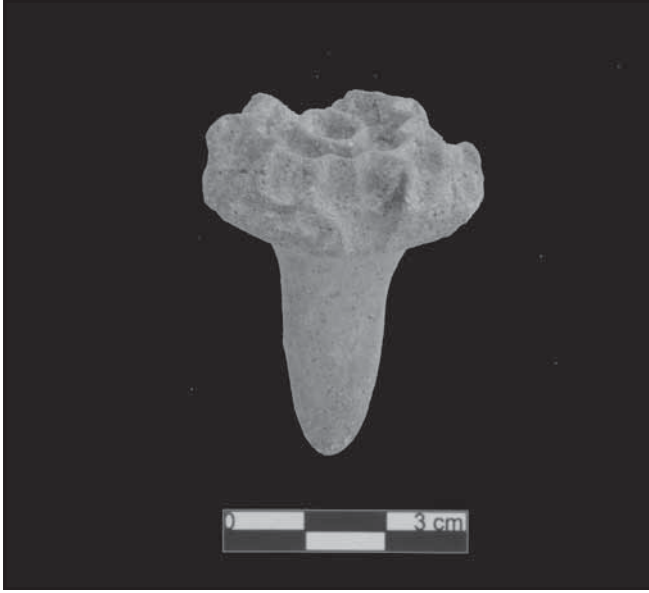
Resim 2: Yeşilova Höyüğü IV 1b Tabakası 9 No.lu Mekan.

Resim 3: Yeşilova Höyüğü IV.2 katı yuvarlak planlı yapılar.

Resim 4: Yeşilova Höyüğü IV.2 tabakası atölye buluntuları.

Resim 5: Yeşilova Höyüğü IV.1 katı Neolitik mühür.

Resim 6: Yeşilova Höyüğü IV.5 katı 14 No.lu Mekan.

Resim 7: VI No.lu Alan, Yassitepe Höyüğü OTÇ tabakası.

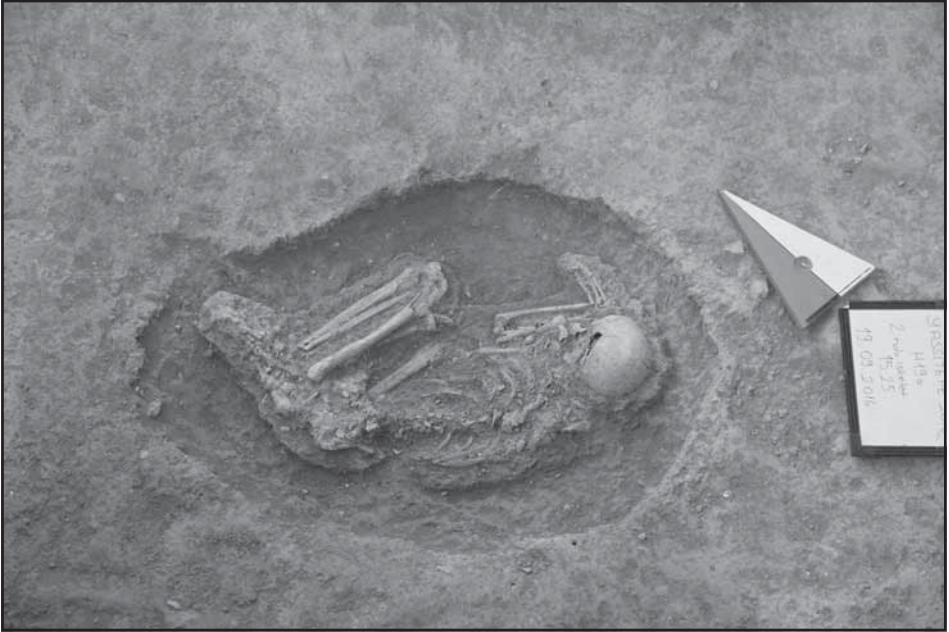
Resim 8: VI No.lu Alan, Yassitepe Höyüğü 5 No.lu Mekan içi ve keramik fırını.

Resim 9: VI No.lu Alan Yassitepe ETÇ kapları.

Resim 10: VI No.lu Alan ,Yassitepe Höyüğü ETÇ savunma duvarı.

Resim 11: VI No.lu Alan Yasitepe ETÇ mezarı.

SIİRT/TILLO İLÇESİ ZİYARETLER (FAKİRULLAH) MAHALLESİ 130 ADA, 28 PARSEL KURTARMA KAZISI 2018

Zekai ERDAL*

Mehmed Cabir ALPER

Şerif TÜMER

İlker GÜMÜŞ

Veysel AĞRAK

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08.05.2018 tarih ve 51337267-160.02.02-E.399484 sayılı yazısına istinaden Siirt, İli Tillo İlçesi Ziyaretler (Fakirullah) Mahallesi 130 Ada, 28 Parsel'deki tescilli tarihi mezarlık alanında, Batman Müze Müdürlüğü başkanlığında ve heyet üyelerinin de katılımıyla 05/06/2018 tarihi itibariyle kurtarma ve temizlik kazısı başlanmıştır. Kurtarma ve temizlik kazısı 25/12/2018 tarihi itibariyle sonuçlandırılmıştır.

Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 27.07.2018 tarih ve 44821064-165.02.03-E.632689 sayılı yazısı ve eki 25.07.2018 gün ve 5952 sayılı karar (Dosya No: 56.05/6)'a istinaden tarihi mezarlık alanındaki temizlik ve kazı çalışması sonucunda tarihi mezar ve mezar taşlarına yapılan restorasyon ve konservasyon çalışmaları ekip üyesi Restoratör Veyssel Ağrak sorumluluğunda yapılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Zekai ERDAL, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. zekaierdal@artuklu.edu.tr

Uzman Mehmet Cabir ALPER, Batman Müze Müdürlüğü, Batman/TÜRKİYE. mcabir-alper@hotmail.com

Arş. Gör. Şerif TÜMER, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. serif_tumer@hotmail.com

İlker GÜMÜŞ, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE. ilker_gumus_88@hotmail.com

Restoratör Veysel AĞRAK, Batman Müze Müdürlüğü, Batman/TÜRKİYE. veysellagrak@gmail.com

KAZI ÖNCESİ MEZARLIĞIN DURUMU

Etrafı yüksek bir duvarla çevrili olan mezarlık kendi içinde 6 adadan oluşmaktadır. Adalar belediye tarafından yapılan parke taş kaplamalı bir yol ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu adalardan sadece üç tanesinde taşınmaz kültür varlığı niteliğinde tarihi mezarlar bulunmaktadır. Mezarlıkta hala gömü devam etmektedir. Tarihi mezarlar kalker taş malzemedен yapılmış iken, güncel mezarlar mermer malzeme ile yapılmıştır (Çizim: 1; Resim: 1).

Hem boş alanlarda hem de tarihi mezarların arasında da yeni mezarları görmek mümkündür. Yeni mezarlar yapılırken eski mezarlara zarar verildiği tespit edilmiştir.

Mezarlıktaki esas tahribat Vandalizm kaynaklıdır. Bilinmeyen bir zaman diliminde insan eli ile ve bilinçli bir şekilde mezar taşlarının tahrip edildiği açıkça görülmektedir. Aynı zamanda her bir gömü olayında eski mezarların pehle, baş yada ayak taşlarının tamamı veya parçalayarak bir kısmı yeni kabirde kullanılarak tahribatın farklı bir boyutu kazılar sonucu ortaya konmuştur.

İnsan tahribatının yanı sıra incir, sumak gibi ağaçlar tarafından yapılan tahribatlarda söz konusudur. Özellikle mezarlık orta alanının kuzeyindeki büyük incir ağacı hem mezarları hem de duvarları tahrip etmiştir. Güney alanda ise sumak ağaçlarının çok olması bu alandaki mezarları tahrip etmektedir (Resim: 1).

Tillo'daki mezarlıklar hakkındaki ilk bilimsel çalışmalar Prof. Dr. Ali Boran başkanlığındaki bir ekip tarafından 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Akabinde ise Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğretim elemanlarından Dr. Mehmet Mutlu tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde bu mezarlıktaki mezarların bir kısmı dahil edilmiştir¹.

Mezarlıktaki mezarlarla ilgili en geniş kapsamlı ilk çalışma 2009 yılında uzman Sanat Tarihçi Mehmet Cabir Alper tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir². Bu tezdeki bilgilerinde içinde olduğu son çalışma ise 2014 tarihli bir kitap çalışmasıdır³.

¹ Mehmet Mutlu, *Siirt Mezartaşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006.

² Mehmet Cabir Alper, *Aydınlar (Tillo) Mezar Taşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Van, 2012

³ Ali Boran, Abdülhamit Tüfekçioğlu, İrfan Yıldız, Zekai Erdal, M. Cabir Alper, *Tillo'daki Tarihi Eserler, daki Tarihi Eserler*, İstanbul, 2013.

Yukarıda zikredilen bilimsel çalışmalarda mezarlık içinde seçmece yapılmış ve ona göre bir düzenleme yoluna gidilmiştir. Bu çalışmalarda en fazla 36 adet mezar/taş *in-situ* halinde incelenmiştir.

İlk defa 2005 yılında incelenen ve kısmen belgelenen mezarlıktaki şahidelerin zaman içinde nasıl bir tahribata uğradığı 2009 yılındaki belgeleme ve sonrasında da 2018 yılındaki kazı çalışması ile aşama aşama belirlemek mümkündür. Aynı zamanda konumu değişen şahidelere zaman içinde mezarlığa gelen kişi yada kişiler tarafından müdahale edildiği de bu belgelemeler ile tespit edilmiştir.

Alaaddin'in baş şahidesinin batısındaki bir başka mezara ait şahide 2005 yılında, yerinden ayrılarak kuzey yönünde eğilmiş bir durumda iken 2009 yılındaki belgeleme de ise tekrar eski yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

Mezarlıkta farklı bir uygulama şekli tespit edilmiştir. Bu uygulama özellikle tam yada kırık haldeki şahide yada pehle taşlarının devşirme olarak kullanılmasıyla yapılmıştır. Yan yana dizilen taşlarla kare yada dikdörtgen bir alan elde edilmiştir. Bu uygulama muhtemelen aynı aileye mensup kişilerin bir araya gömülmesi için yapılmış küçük aile mezarlığı şeklindedir.

KAZI ESNASINDA VE KAZI SONRASINDAKİ DURUM

Mezarlıkta ilk önce temizlik yapılmıştır. Sonrasında mezarlığı kaplayan tüm otlar mekanik yöntemlerle temizlenmiştir. Mezarlıkta gerek mezarların içinden ve arasında gerekse mezarların olmadığı boş yerlerde yabancı olarak yetişmiş sumak ve incir gibi odunsu bitkiler de yine mekanik yöntemlerle kaldırılmıştır.

Tüm ot ve odunsu bitkilerin temizlenmesinden sonra, kısmen toprak yüzeyinde olan kısmen de toprak içinde gömülerek kaybolmuş mezarların iyice ortaya çıkarılması için kazıya başlanmıştır (Çizim: 1-2; Resim: 1-3).

- Kazı ile birlikte kaidersiz mezarlardaki mevcut şahidelerinin süsleme ve yazılarının başlangıç seviyesine kadar kot seviyesine inilmiştir.

- Yine kazı ile birlikte kaideli kabirlerin, kaidesinin toprak yüzeyine oturduğu yere kadar kot seviyesine inilmiştir.

Tespit edilen 31 adet mezar orta alanda ise (OK) kuzeydoğu alanda ise (KA), güneybatı alanda ise (GA) şeklinde adlandırılarak numaralandırılmıştır.

Mezarlık içinde kabirler haricinde, cas harçlı ve moloz taş dolgulu duvar olgusu ile baldaken bir yapı uygulaması da görülmektedir.

Mezarlarda Yapılan Uygulamalar

- Şahide, pehle ve kaide gibi mezarı oluşturan unsurların sağlam olduğu kabirlere restorasyon amaçlı hiçbir müdahale yapılmamıştır. Bu tarz kabirlerde, sadece mekanik yada kimyasal metodlarla liken ve yosun temizliğine gidilmiştir.

- Şahidesi yada pehle taşlarından birisi yada bir kaç orijinal yerinde olmayıp hemen yanında, yan yatmış veyahut toprakta yatar vaziyette olan kabirlerde ise kaide seviyesine kadar mezarı oluşturan parçalar sökülmüştür. Akabinde kaide kontrol edilerek sağlam ise şahide ve pehle gibi parçalarda mekanik ve kimyasal metotlarla liken ve yosun temizliği yapılmış sonrasında da orijinal yerlerine yerleştirilerek kimyasal bazlı yapıştırıcılarla parçalar birbirine tutturulmuştur. Eğer kaidesi bozuk ve kullanılmayacak derece de parçalı ise benzer formda bir kaide yapılarak mezar yeni kaide üzerinde yükseltilmiştir (Resim: 4).

- Şahideleri ve pehle taşlarının büyük bir kısmı kırık olan çok fazla tahribata uğramış kabirlerde ise öncelikle mezar kaidesine kadar sökülmüştür. Sonrasında kırık ve eksik parçalar bulunarak uygun yerlerine kimyasal malzemelerle yapıştırılmış, üzerlerindeki liken ve yosun gibi maddeler temizlenmiştir. Eğer kaide sağlam değilse yeni kaide, veya kaidenin bozuk yada kırık olanları değiştirilerek elde edilen yeni kaide üzerine mezar yükseltilmiştir (Resim: 5-6).

- Eksik yada kırık haldeki mezarların taşları yerlerine yerleştirilirken yada yerleştirildikten sonra, kırık/eksik parçaları mezarlık alanı içinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen parçalar ise kimyasal ve mekanik yöntemlerle birleştirilmiştir.

- Mezarlığın orta alanın batısında bir duvar görülmektedir. Mezarlık her ne kadar kuzey-güney yönünde uzansa da batı yönünde eğimli bir forma sahip olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle orta alanda bu eğim kendini net bir şekilde hissettirmektedir. Bu bağlamda mezarlık alanı ilk oluşturulduğu dönemlerde ve ilk gömünün de bu orta alanda yapılmaya başlanmış olması nedeniyle bu alanın batısına bir duvar örülmüştür. Moloz taş ve kabayonu taş malzemededen inşa edilen duvarın harcı yerel bir malzeme olan castr. Üst kısmı yer yer sökülmüş ve yıkılmış olan duvar, orta alanın batıya doğru kaymasını önlemektedir (Çizim: 1-2; Resim: 7-8) .

- Temizlik kazısı sonrasında bu duvarın tek olmadığı, orta alanda başka duvarlarında mevcut olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ancak yeni tespit edilen bu

duvarlar eğimden kaynaklı toprak kaymalarını önlemek yerine, aynı aileye mensup kişilerin aynı alan içine defnedilmesi için bir aile mezarlığı şeklinde ele alınmış olmalıdır.

Orta alanın batısındaki duvar kuzey-güney yönünde 12.25 m. uzunluğunda olup ortalama 2.10 m. yüksekliğindedir. Kalınlığı ise 0.65 m.dir. Duvar, kuzey ucunda köşe yaparak doğuya doğru 18.30 m. uzunluğunda olup 0.65 m. kalınlığındadır. Duvar doğu ucunda köşe yaparak güney yönüne doğru 7.85 m. uzunluğunda devam etmektedir. Ortalama kalınlığı 0.55 m.dir. Duvar güney ucunda yeniden doğuya doğru 2.73 m. uzunluğunda bir kademelenme yaptıktan sonra tekrardan güney yönüne 4.40 m. daha uzanmaktadır. Bu duvarın ortasında doğuya doğru 6.63 m. uzayan bir duvar daha bulunmaktadır. Bu duvar doğu köşesinde güneye doğru 7.75 m. uzunluğunda devam etmektedir. Güney ucu parke yolun altında kalmış olup gerçek uzunluğu tespit edilememiştir.

Batıdaki 12.25 m. uzunluğundaki duvar güneyde köşe yaparak doğuya doğru 4.40 m. daha devam etmektedir. Bu duvarın doğu ucundan 5 m. güney doğusunda "S" formunda bir duvar kalıntısı daha tespit edilmiştir. Bu duvar da doğu-batı yönünde 3 m uzunluğunda olup 0.45 m. kalınlığındadır. Doğ ucu köşe yapan duvar kuzeye doğru 2.20 m. devam ettikten sonra yeniden doğuya kademe yaparak 1.85 m. daha uzanmaktadır (Resim: 9).

Mezarlığın kuzeydoğu alanında ve köşede dört sütun ile sınırlandırılmış bir bölüm dikkati çekmektedir. 0.38x0.38 m. ölçülerindeki dört adet kare altlık üzerine 1.70 m. yüksekliğinde silindirik gövdeli sütun yükselmektedir. Sütunların kaide ve başlıkları köşeleri pahlı ve sade olup yine kare şeklinde olup 0.30x0.30 m. ebatlarındadır. İki sütun arasındaki mesafe 2.20 m. olup baldaken yapının kare bir forma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Başlıklarda oluk silme biçiminde dikdörtgen yivlerin olması sütunların metal malzeme ile birbirlerine bağlandığını göstermektedir. Üst örtüye sahip olup olmadığı belli değildir (Resim: 10-11).

Kırık ve dağınık haldeki sütunlar birleştirilmiş ve kaideleri üzerine dikilmiştir. İki parça halindeki sütunlardan bir tanesinin parçası komşu evin bahçesinde tespit edilmiş ve oradan alınarak mezarlıktaki yerine getirilmiştir.

MEZARLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Mezarların bir kısmı tahrip olması ve kabirdeki kişinin kimlik bilgilerinin olduğu şahidelerin ya kırık yada yerinde olmaması nedeniyle ölümlerin cinsiyet sayısını net bir şekilde vermek mümkündür değildir.

Mevcut kabirlerde aşağıdaki şekilde bir tipoloji tespit edilmiştir:

Baş-ayak şahideli ve pehle taşlı	60
Baş ayak şahideli ve prizmatik sandukalı	11
Doğrudan toprağıa gömülü şahideli	4
TOPLAM	75

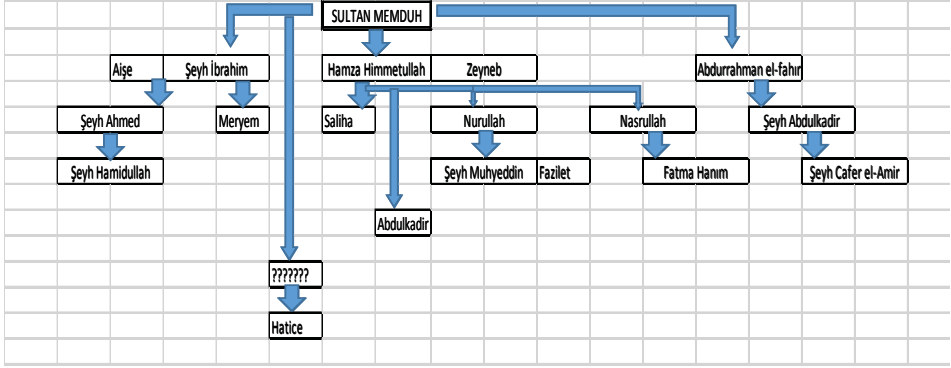
Bu mezarlık Tillo'daki önemli şahsiyetlerden birisi olan Sultan Memduh'un soyundan gelenler için kurulmuş olmalıdır. Zira mezarlığın orta alanındaki kabirler Sultan Memduh (1761-1847)'un soyunda gelen erkek ve kadınlara aittir. Zamanla aile bireylerinin yanı sıra Sultan Memduh'un müritleri ve sevenleri de buraya gömülmüştür. Günümüzde de hala gömü devam etmektedir. Önemi bir soydan gelenlere ait kabirlerin baş-ayak şahidelerinin en az bir yüzünde yada her iki yüzünde, pehle taşlarının dışarıya bana yüzlerinde kitabeler bulunmaktadır. şahidelerdeki kimlik bilgileri dedeleri Sultan Memduh'a gidecek şekilde şecere tarzında verilmiştir. Pehle taşlarında ise ya Sultan Memduh'a ait bir söz yada ölen kişiye veya ziyarete gelenlere ölüm yada ahiretle ilgili uyarı, istek, dua niteliğindeki sözler ile birlikte ölüm tarihi yer almaktadır (Çizim: 3).

Kitabelerde kullanılan dil Arapça olup yazılar celî sülüs hat ile kabartma tekniğindedir. Süslemelerde bitkisel motifler daha baskındır. Palmet, rumi, kıvrık dal, penç, yaprak kabirlerde görülen bitkisel motiflerdendir. Geometrik örgü, mühr-ü Süleyman, çok kollu yıldız, hilal geometrik motiflerdendir (Resim: 5-6-11).

Erkek kabirlerinin baş şahidelerinde kişinin sosyal yada dini statüsüne farklılıklar gösteren sarık ve fes görülmektedir.

Kadın mezarları ise baş şahidesinin iç yüzündeki, tokalı iri kemer, gerdanlık; dış yüzündeki tepelik ve tokalı örgülü saç belikleri ile dikkati çekmektedir.

Kabirlerdeki isimlerden Sultan Memduh'un soyundan gelenler ise:

RESTORASYON VE KONSERVASYON

Mezarlıktaki tahribatlar, zamanla geçirdiği sarsıntı/deprem ve yıkılmalar nedeniyle kabirlerin bünyesinde statik sorunlar meydana getirmiştir. Mezar taşında düşme, kırılma ve eğilme oluşmuştur, sandukalı mezarlarda sandukanın verdiği ağırlık ve basınç kuvveti veya Vandalizm sonucu sanduka, hemen altındaki pehle taşlarının yan yatması sonucu mezarda statik sorunlar oluşturmuştur.

Doğa olayı (yağmur, rüzgâr, don vb) atmosferik (kükürt dioksit, karbon dioksit, azot dioksit) ve gece gündüz sıcaklık farkının oluşması taşlarda fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmalar neden olmuştur. Fiziksel; (strüktür çatlaklar, erozyon, taş kaybı, kırık, deformasyon, göçme) kimyasal; (tuzlanma, yüzeyde kristalleşme, kabuk atma, tozlaşma, renk solması) biyolojik; (liken, yosun, alg, kökü bitkiler, bitki kınası) bozulmalar tespit edilmiştir. Mezarlık alanın içinde çıkan köklü çalı ve odunsu bitkilerin oluşturduğu tahribat sonucu mezar taşlarının yerinde ayrılmış ve kısmı aşındırmaya yol açmıştır. Tespit edilen bozulmalar ve koruma müdahaleleri aşağıda sıralanmıştır.

Müdahale Sıralaması

- Toprak altında ve yüzeyde bulunan ve mezarları meydana getiren şahide, sanduka ve pehle taşı gibi parçaların numaralandırması yapıp, tek tek belgelenmiştir.

- Uygulama işleminde önce mezar içinde ve yakın çevresindeki köklü bitkiler, mezarla bağlantısı olmayan taş ve yabancı cisimler kaldırılarak çalışma alanı ortaya çıkarılmıştır.

- Ortaya çıkarılan duvar ve kalıntıları uygun örme ve harç malzeme kullanılarak sağlamlaştırılmıştır.

- Kireç taşının kimyasal yapısının özellikleri dikkate alınarak öncelikle mekanik yöntemler sonrasında da bozulmaya uygun kısmı kimyasal ürünler kullanılmıştır.

-Mezarlarda tespit edilen restorasyon ilkelerine uymayan yanlış eklemeler ve müdahaleler ortadan kaldırılmıştır.

- Mezarı ayakta tutan ancak kırık yada parçalı olan kaideler restorasyon ilkelerine uygun taş ve harç yöntemleri kullanılarak sağlamlaştırılarak ayağa kaldırılmıştır.

- Uygulama işlemlerinden sonra taşın yüzeyin dış etkenlerden korumak için yüzey koruyucu kullanılmıştır.

Mekanik Yöntemle Temizlik

Kireç taşının yumuşak yapısından dolayı mekanik temizlik kontrollü bir şekilde yürütüldü. Plastik fırçalarla taş yüzeyine biriken toprak ve toz birikintileri yumuşak dairesel hareketlerle yüzeyden uzaklaştırıldı. Kitabelerdeki harfler ile süslemeler arasında giren birikintiler bambu çubuğu ile temizlenerek ilk müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Taşın dış yüzeyinde oluşan yosun, liken gibi tabakalanmanın, taşın koruyucu patikasına inilmeden spatül ve bisturi gibi aletlerle yüzeyden uzaklaştırılmıştır.

Tarihi mezarlık alanında taş yüzeyinde oluşan kristalleşme(kireçleşme), kararma, liken ve alg oluşumlu mikrobiyolojik patına sonucu ortaya çıkan kararma, bitki kınası, renk solması tespit edilmiştir.

Kireç taşlarında çoğunlukla nem ve tuz çıkışına bağlı olarak tuz oluşumları gözlenmektedir. Tarihi mezarların onarımında kullanılan betonarme harcın bünyesindeki tuzun zamanla yeniden kusulması ve taşın yüzeyine akması sonucu da tuz çıkışları da görülmüştür. Tuzlanma temizliği, özgün renk ve dokunun ortaya çıkartılması bakımından gerekli ve önemli bir koruma işlemidir.

Tuzlanmanın farklı yöntemlerle temizlenmesi mümkün olmakla birlikte, Tillo tarihi mezarlık alanındaki kabirlerde “paketleme” yöntemi uygulanmıştır.

Reçine Bazlı Epoxy Kullanılarak Kırık Mezar Taşların Bileştirme İşlemi

Epoxy uygulama durumları ise numaralandırılan mezar taşlarının kırık yüzeyindeki kalker ve toz birikintiler uzaklaştırılarak, taş yüzeyinde herhan-

gi bir boşluğun oluşması durdurulup, her iki taşın taşın birleşmesini engelleyen durum ortadan kaldırılmıştır. Mukavemeti artırmak için yapıştırıcıya aerosil maddesi katılarak akışkan epoxy hafif katılaşmakta ve böylece epoxy akıntının taş yüzeyine bulaşması engellenmiştir.

Kırık ve dağının haldeki bir çok şahide ve pehle taşı bu şekilde birleştirilerek mezarlar ayağa kaldırılmıştır (Resim: 4).

Karbon Fiber Çubuk Kullanılarak İçten Kenet İle Bağlama

Birbirine bağlanacak iki kırık parçanın öncelikle deformasyona uğramış ve kenet kullanılacak genişlikte bir yüzeye sahip olması gerekmektedir. Kenet kullanılmasının temel amacı taşın, kırık diğer parçanın ağırlığını taşıyamaması ve epoxy yapıştırıcının etkisiz kalmasıdır. Ayrıca karbon fiber çubukların kullanılmasında korozyon oluşumu görülmez ve çelik kenet gibi taşı patlatma olasılığı da yoktur.

Tillo tarihi mezarlıktaki şahide ve pehle taşlarının bir kısmının genişlik ve dayanıklığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Tahrip olmuş mezarlarda şahide-kaide, şahide gövdesi-kırık şahide parçası, pehle-kaide, pehle-kırık pehle parçasında karbon fiber çubuk kullanılmıştır.

SONUÇ

06 Haziran-25 Aralık 2018 tarihleri arasında Siirt İli, Tillo İlçesi Ziyaretler (Fakirullah) Mahallesi 130 ada, 28 parseldeki tescilli tarihi mezarlık alanında gerçekleştirilen temizlik ve kurtarma kazısı sonrasında mevcut 36 mezar haricinde kısmen sağlam 39 adet mezar/shahide daha ortaya çıkarılmıştır. Bunların haricinde de kırık ve parçalanmış halde 154 tane şahide ve pehle taşı parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca mevcut 70 adet güncel mezarın yanı sıra, mezarlıkta gerçekleştirilen çalışma sonrasında yaklaşık 300 adet niteliksiz mezar bulunmuştur.

Mezarlıktaki kabirlerin büyük bir kısmı Tillo'daki önemli şahsiyetlerden birisi olan Sultan Memduh (1761-1847)'un soyundan gelenlere aittir. Ayrıca Sultan Memduh'un sevenleri (muhibbi) ile müritlerinin de kabirler mezarlık içinde yer almaktadır.

2018 yılı içerisinde mezarlık alanında gerçekleştirilen kurtarma kazısında toplamda 40 adet mezar sanat tarihi disiplini içinde ele alınmıştır. Kabirlerdeki Arapça yazıların transkripsiyonu yapılmıştır.

Tespit edilen, ancak 2018 yılı içinde ele alınamayan kabirler 2019 yılı kazı sezonuna ertelenmiştir. Bu bağlamda da eksik kabirler ile bunların üstündeki Arapça yazıların transkripsiyonu 2019 kazı sezonu sonunda tamamlanacaktır. Tespiti yapıp da müdahale edilen kabirlere ait autocad çizimlerin bir kısmı yapılmış olup, diğerleri hala devam etmektedir.

2018 yılında tespit edilip de restorasyonu yapılmayan mezarlar, 2019 yılında ele alınacaktır. Özellikle kırık mezarların eksik parçaları tespit, edilen kırık mezar taşlarının içinde seçilip yerlerine konulacaktır.

Mezarlık içinde muhtelif yerlerde tespit edilen ve mezarlığın kuzeydoğu alanına istiflenen şahide/pehlere ait 154 tane taş parçasının orijinal yerlerine yerleştirilmesi (tütleme), temizliği, restorasyon ve konservasyonu 2019 yılında devam edilecektir.

KAYNAKÇA

ALPER, Mehmet Cabir, *Aydınlar (Tillo)'daki Mezar Taşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2012.

BORAN vd.; *Tillo'daki Tarihi Eserler*, İstanbul, 2013.

MUTLU, Mehmet, *Siirt Mezar Taşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006.

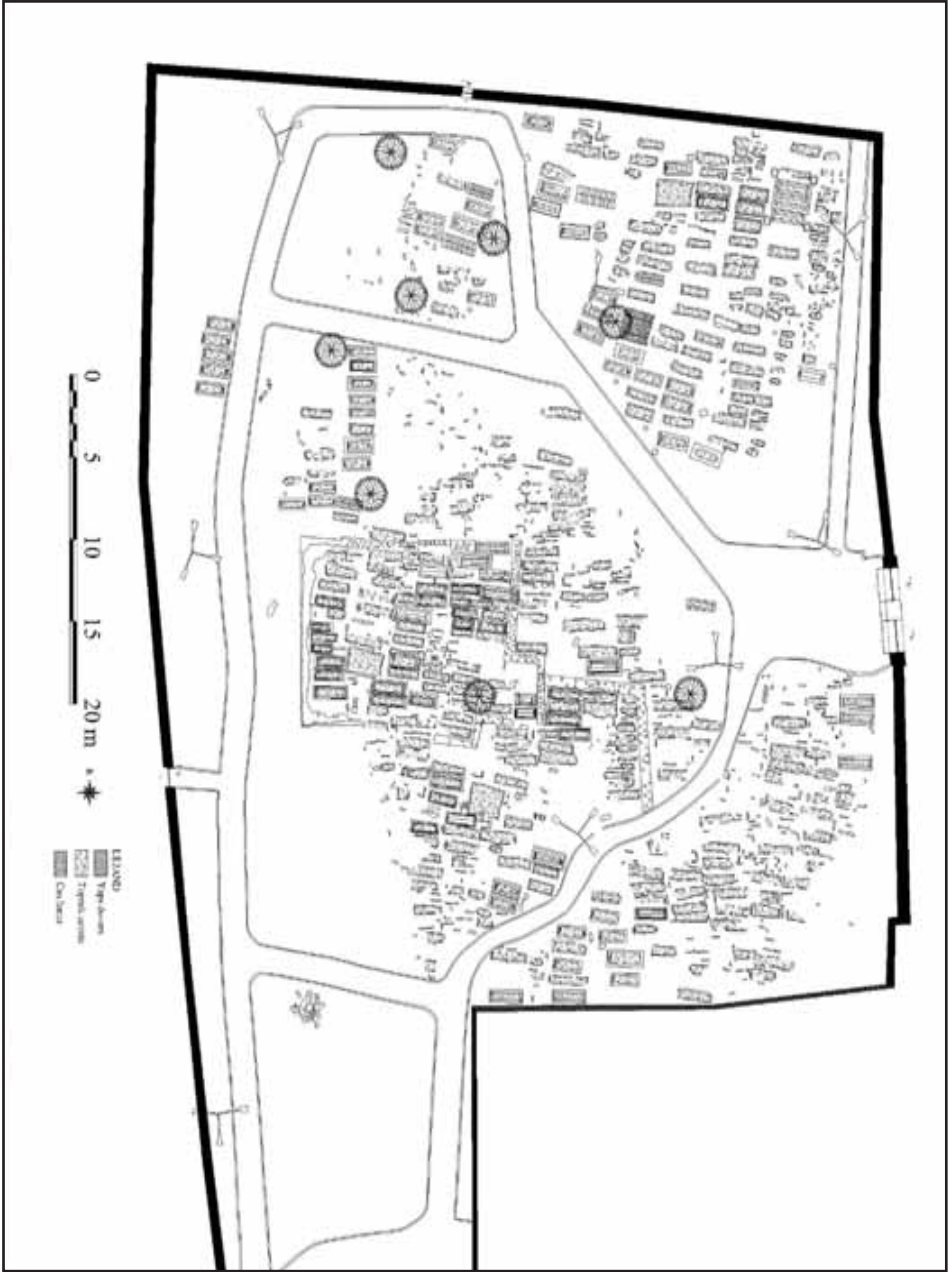
Çizim 1: Tillo tarihi mezarlık alanı rölöve planı (kazı ve restorasyon öncesi).

Resim 1: Mezarlığın kazı öncesi durumu.

Resim 2: Mezarlığın kazı esnasındaki durumu.

Çizim 2: Tillo tarihi mezarlık alanı rölöve planı (kazı ve restorasyon sonrası).

Resim 3: Mezarlığın kazı ve restorasyon sonrası durumu.

Resim 4: Şahide kaideye yerleştirilirken uygulanan yöntemler.

Resim 5: Müdahale öncesi durum.

Resim 6: Müdahale sonrası durum.

Resim 7: Mezarlıktaki orta alanın batısındaki duvarın kazı öncesi durumu.

Resim 8: Mezarlıktaki orta alanın batısındaki duvarın kazı ve restorasyon sonrası durumu.

Resim 9: Mezarlık orta alanın güneyindeki “s” formundaki duvar.

Resim 10: Baldaken yapı kazı öncesi durum.

2018 YILI AMORIUM KAZILARI

Zeliha DEMİREL GÖKALP*

A. Ceren EREL

Nikos TSIVIKIS

Hasan YILMAZYAŞAR

Mehmet KURT

Amorium Kenti 2018 yılı kazı çalışmaları 25.06.2018-17.08.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Çalışmalarda Bakanlık Temsilcisi olarak Konya Müzesi Müdürlüğü'nden uzman Ali Akyıldız, Kazı Başkanı Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökalp, Kazı Başkan Yardımcısı Dr. A. Ceren Erel, alan sorumlusu olarak Anadolu Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar, Araş. Gör. Selda Uygun Yazıcı, Uzman Sanat Tarihçisi Mehmet Kurt, ayrıca Girit Üniversitesi'nden Dr. Nikos Tsivikis, Dr. Kostas Roussos, Thanasis Sotiriou ve Elli Evangelia BIA bilimsel ekipte yer almıştır. Kazı çalışmaları Anadolu Üniversitesi², Hacettepe Üniversitesi³, Hacı Bayram Veli Üniversitesi⁴, Ak-

* Prof. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE. zdgokalp@anadolu.edu.tr.

Dr. Ceren EREL, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Beytepe Kampüsü, Ankara/TÜRKİYE. ayceren@yahoo.com.

Dr. Nikos TSIVIKIS, Girit Üniversitesi, Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü. Girit/YUNANİSTAN, ntsivikis@ims.forth.gr.

Dr. Öğr. Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE. hyasar@anadolu.edu.tr.

Mehmet Kurt, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir /TÜRKİYE, mehmet-kurt2627@gmail.com.

1 Amorium kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yanı sıra Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Kazı ve Yüzey Araştırmaları Destekleme Protokolü çerçevesinde desteklenmiştir. Amorium kazı çalışmaları 2015 yılından itibaren, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 1501E011, 1508E579, 1705E115 ve 1805E219 No.lu Genel Amaçlı ve Lisansüstü Tez Projeleri kapsamında da desteklenmiştir.

2 Sanat Tarihçi Serhan Karanfil, Özcan Yamaç; Öğrenciler Zeynep Aktop, Demet Yetkinoğlu, Hakan Can Aslanoğlu, Gül Pınar Otlu, Mutlu Ziya Çetinbayır, Oğulcan Şahin.

3 Sanat Tarihi Bölümü öğrencisi Emre Dertli, Yüksek Lisans öğrencisi Ferit Ulubathı.

4 Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü öğrencisi Ceren Yılmaz

deniz Üniversitesi⁵, Selçuk Üniversitesi⁶, Batman Üniversitesi⁷, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi⁸, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nden⁹ mezun ve lisans öğrencilerinin katılımları ve 17 işçi ile gerçekleştirilmiştir.

2018 Yılı çalışmaları kazı evi ve depo çalışmaları, temizlik ve kazı çalışmaları, koruma, belgeleme ve çevre düzenleme çalışmaları ve buluntular olarak 4 başlık altında değerlendirilmiştir.

KAZI EVİ VE DEPO ÇALIŞMALARI

Depo çalışmaları 2014 yılında başlamış ve 2018 yılında da devam etmiştir. 2018 yılında Kazı Başkanı Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökalp ve Sanat Tarihi Bölümü doktora öğrencisi Mehmet Kurt tarafından yürütülen depo çalışmalarında öncelikli olarak maden eserlerin buluntu yerleri, türleri ve ele geçtikleri yıllar dikkate alınarak 2019 yılında yayın amaçlı çalışılmak üzere depolarda tasnifi gerçekleştirilmiştir.

2017 yılı kazı sezonunda depolardan çekilerek çuvallarda toplanan ve depolara bırakılan 2009 yılı ve öncesine ait seramik parçaları ve kemikler, Genel Müdürlüğümüzün E.436841 sayılı ve 21.05.2018 tarihli izni ile Büyük Mekan'da belirlenen XA-01/XA-02 olarak tanımlanan alana gömülmüştür.

Kazı evi bahçesinde yer alan 2 ve 3 No.lu depoların kapıları otomatik garaj kapıları ile değiştirilmiş ve demir parmaklıklar eklenmiştir. Yine kazı evi bahçesinde bulunan ve bir tarafı bahçe duvarına dayanan 4 No.lu deponun saç örtüsü, deponun yan ve arka kısımlarında (kazı evi bahçesi dışında) bulunan taş ve seramik eserleri de örtecek şekilde yeni ve daha geniş bir saç örtü ile değiştirilmiştir.

2018 yılı kazı sezonunda artık kullanılmayacak durumda olan dört odalı eski kazı evi de onarılmaya başlanmıştır. Eski kazı evininin sazlı/toprak çatısı ile kapı ve pencereleri sökülerek yenilenmiştir. Fakat söz konusu tadilatlar bütçesi yetersizliğinden dolayı tamamlanamamıştır. Tadilat çalışmaları, gerekli bütçenin temin edilmesi durumunda devam edecektir.

⁵ Sanat Tarihçi Ceren Uzun.

⁶ Arkeoloji Bölümü öğrencileri Tolunay Yıldırım, Çağla Bulduk.

⁷ Restorasyon Bölümü öğrencisi Medet Kartal.

⁸ Arkeoloji Bölümü öğrencisi Abdullah Kanber

⁹ Arkeoloji Bölümü öğrencisi Eda Baş, Züleyha Cudi.

TEMİZLİK VE KAZI ÇALIŞMALARI

2018 yılı kazı çalışmaları her yıl olduğu gibi genel kent/yapı temizliği ile başlamıştır. Daha önceki yıllarda kazı çalışmaları tamamlanmış (Büyük Mekan, Bazilika B, Büyük Bina, Giriş Kapısı) ya da devam etmekte olan alanların (İç Sur, Bazilika B, Büyük Bina Doğu - BBD) yüzey temizliği gerçekleştirilmiştir. İç Sur, Bazilika B ve Büyük Bina-Doğu (BBD) alanlarında yürütülmekte olan kazı çalışmalarına 2018 yılında da devam edilmiştir (Çizim: 1).

Yukarı Şehir Bazilika B

Bazilika B'deki kazı çalışmaları 2013 yılında başlamış ve 2018 yılında da buradaki çalışmalara devam edilmiştir. 2018 yılı kazı sezonu içerisinde Bazilika B'de gerçekleştirilen kazı çalışmaları apsis hizasındaki orta nefte, kuzeybatıda Bk7 olarak adlandırılmış alanda, kuzey nef duvarı önünde ve apsisin güney doğusunda Bg4 olarak adlandırılmış alanda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca apsis önünde de tesviye çalışması yapılmıştır (Çizim: 2). Orta nefte gerçekleşen çalışmalarda; Orta Bizans Dönemine tarihlenen mimari plastik, seramik ve maden gibi buluntuların yanı sıra Erken Osmanlı Dönemine tarihlenen seramik ve fırın malzemeleri ele geçirilmiştir.

Apsisin güneybatısındaki tesviye çalışmasında, alt bölümü kare formunda oyulmuş ve doğu-batı doğrultusunda bir Roma mezar steli bulunmuştur. Mezar stelinin batı, kuzey ve güney yönlerine haç motifi kazınmıştır. Doğu ve batı yönlerinde yer alan yivlerden dolayı bir kapak ile kullanılmış olabileceği düşünülen parça belki röliker gibi kutsal eşyaların saklandığı kutu/dolap gibi tanımlanabilir (Resim: 1). Bk7'de ise Erken Bizans Dönemine tarihlenen bir tam kandil ve kılıç ucu; Bg5'de Erken Bizans Dönemi sıvı kabı ve altın yaldızlı mozaik parçaları bulunmuştur.

Yukarı Şehir'de Prof. Dr. M. Harrison ve Dr. C. Lightfoot dönemlerinde höyüğün kuzey doğusunda yürütülen çalışmalarda Osmanlı seramik fırını bulunmuştu. Buna ek olarak höyüğün kuzey batısında yer alan Bazilika B'deki 2018 yılı seramik buluntuları arasında fırın malzemesinin ele geçmesi ve Bazilika B ile İç Sur'da ele geçirilen Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemine ait benzer form ve bezemeye sahip seramik buluntuların yoğunluğu, Türk yerleşiminin Yukarı Şehir'de yoğunlaştığını göstermektedir.

Yukarı Şehir İç Sur

2017 yılı kazı sezonunda "İS" olarak tanımlanan iç sur alanında İS-1, İS-2, İS-3, İS-4, İS-5 ve İS-6 açmaları olmak üzere birbiri ile bağlantılı 6 alanda

gerçekleştirilen kazı çalışmalarında elde edilen mimari oluşumun devamlılığı ve detaylardaki niteliğin tespiti amacıyla 2018 yılında söz konusu alanlar ile bağlantılı yeni açmalar planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2018 yılında kazı çalışmalarına İS-7, İS-8, İS-9, İS-10 ve İS-11 açmaları ile bir önceki kazı sezonunda İS-1, İS-4 ve İS-6 açmalarında tespit edilen ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan iç sur doğu duvarının batısında kalan alanlarda başlanmıştır. Söz konusu alanlarda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda iç sur doğu duvarının tüm hattı ile birlikte kuzey ve güney duvarlarının batı yönde devam eden konturlarının bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Yine aynı çalışmalar neticesinde farklı zaman dilimlerinde inşa edildiği anlaşılan ve içerisinde ocak nişleri bulunan mekanlar tespit edilmiştir. Bir tarafı sur duvarına dayanan mekanlar iç surun güneyine doğru teraslandırılmış olup, mekanlar arasında kod farkı bulunmaktadır (Çizim: 3).

İç sur buluntuları Erken Bizans Döneminden Türk Dönemine değin zengin bir buluntuya sahiptir. Ağırlıklı olarak Beylikler, Erken Osmanlı Dönemi seramiği ve 18. yüzyıl lülelerinin yoğun geldiği mekanlarda, 11. yüzyıla tarihlenen Bizans sikkeleri, Orta Bizans Dönemi mimari plastik parçaları (olasılıkla devşirme olarak kullanılmış) ve 9-13. yüzyıllara tarihlendirilen cam bilezikler bir arada gelmiştir.

Aşağı Şehir Büyük Bina-Doğu (BBD)

2018 yılı kazı sezonunda çalışmaları devam etmiş bir başka alan da Aşağı Şehir'de bulunan Büyük Bina'nın doğusunda yer almaktadır. Dört masif payesinin kısmen açığa çıkarıldığı söz konusu merkezi mekanlı yapının çevresinde tesviye çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, önceki yıllarda gerçekleştirdiğimiz jeofizik çalışmalarını doğrular nitelikte, Amorium kenti yol ağı ile ilgili ipuçlarına ulaşılmıştır. Aşağı Şehir Kilisesi batısından gelen ana bir yolun, Büyük Bina'nın doğusundaki mekanın kuzeyinden geçen bir sokak ile kesiştiği görülmektedir. Mekanın kuzeyindeki sokağın önünde, bir duvarı kerpiç örgülü üzüm ezme havuzu tespit edilmiştir (Çizim: 4).

Merkezi planlı yapının doğusunda 9. yüzyıla tarihlenen tek renk sırlı Bizans seramiği ve iki adet yine 867-886 yıllarına tarihlenen I. Basileus sikkesi bir arada ele geçirilmiştir. Dolayısıyla Aşağı Şehir'deki bu alanın 838 yılındaki Arap kuşatması sonrası da yerleşim gördüğünü söyleyebiliriz. Bunun yanında bazı anıtsal mermer sütun gövdeleri ve Roma bloklarının levha ya da kaplama olmak üzere işlendiğini gösterir parçalar ele geçirilmiştir. Bura-

da dikkati çeken bir diğler buluntu ise *mortar* olarak işlenmek için hazırlanan ve üzerinde pergel izleri bulunan bir mermer blok parçasıdır (Çizim: 5). 14 No.lu alan olarak adlandırdığımız sokakta ise Orta Bizans Dönemine tarihlenen tek renk sırlı Bizans seramiği, bronz ağırlık, üzerindeki yazıtta sadece "atmaca" yazısı okunan bir tuğla parçası ve Kızıldeniz'de bulunan endemik deniz kabuğu türü buluntuları mevcuttur.

Koruma, Belgeleme ve Çevre Düzenleme Çalışmaları

2018 kazı sezonunda koruma amaçlı olarak Aşağı Şehir'de bulunan Büyük Mekan'a ait mekanların olumsuz doğa koşullarından zarar gören duvarları onararak sağlaştırılmıştır. Aynı sezon içerisinde gerçekleştirilen çalışmalarla bulunan maden eserler Restoratör Medet Kartal ve öğrenci Ceren Yılmaz tarafından temizlenmiş ve bazı mimari plastik ile seramik eserler onarılmıştır. Belgeleme çalışmaları olarak ise 2018 yılı kazı alanlarının hava fotoğrafları çekilmiş ve rölöveleri alınmıştır. Ayrıca yaklaşık 30 yıllık kazı geçmişi bulunan Amorium kentinin uygun görülen noktalarına Türkçe ve İngilizce olmak üzere yönlendirme, uyarı ve bilgilendirme tabelaları yerleştirilmiştir.

BULUNTULAR

2018 yılı kazı çalışmalarında bulunan 5 adet eser envanterlik eser olarak Afyonkarahisar Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde 55 adet maden, 9 adet sikke, 204 adet cam, 28 adet pişmiş toprak obje, 1 lüle taşı pipo, 35 adet seramik, 2 adet kemik, 5 adet taş, 7 adet mermer, 5 adet tuğla ve 125 adet mimari plastik parça olmak üzere toplam 476 buluntu tespit edilmiş ve etütlük eserler olarak listelenmiştir. Söz konusu liste içerisinde Afyonkarahisar Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilen envanterlik eserlerin bilgileri de yer almaktadır.

Maden

Maden eserler arasında Yukarı Şehir Bazilika B buluntusu olarak Bizans Dönemine tarihlenen 1 adet bronz Anonim I sikke (M.S. 1075-1080), 1 adet demir balta, 1 adet demir orak, 1 adet bronz çubuk ve 1 adet bronz kulp yer almaktadır. Aşağı Şehir Büyük Bina-Doğu (BBD) buluntuları arasında ise ikisi I. Basileios Dönemine (M.S. 867-886) biri II. Mikhael Dönemine (M.S. 820-829) tarihlenen 3 adet bronz sikke, 1 adet demir spatula parçası, 5 adet

demir ok ucu (Resim: 2), 2 adet bronz kolye ucu, 1 adet bronz ağırlık ve 1 adet bronz terazi kefesi gibi eserler yer almaktadır. Yukarı Şehir iç sur buluntuları arasında ikisi Anonim I (M.S. 1075-1080) olmak üzere Bizans Dönemine tarihlenen 3 bronz sikke, 2 adet demir bıçak, 2 adet bronz kolye ucu ve 1 adet demir sap tanımlanabilir eserler arasındadır. Aşağı Şehir’de yüzey buluntusu olarak tespit edilen ve Bizans Dönemine tarihlenen 2 adet bronz sikke ise maden buluntular arasında yer alan diğer eserlerdir.

Seramik

2018 yılı kazı buluntuları arasında saklama, servis, testi ve pişirme kabı gibi günlük ihtiyaçları karşılamak için kullanılan parçalar yer almaktadır. Sırsız seramikler arasında çok fazla sayıda *pitos* parçası ile temsil edilen saklama kapları parçaları bulunmaktadır. Söz konusu kapların ağız kısımları düz, bezemeli, bazen parmak izleri ve gelişigüzel yivlerle basit dekorasyona sahiptir. Daha küçük boyutlu saklama kaplarının bir kısmı ise düz bir kaide, kırmızı şeritli küresel gövdeli, kısa boyunlu ve yukarı çekik ağız kenarlıdır. Yerel üretim olduğu düşünülen bir başka grup ise yanık izleri taşıyan düz kaideli pişirme kaplarıdır.

Seramik buluntuları arasında Geç Roma/Erken Bizans Dönemi kırmızı astarlı seramiklerde yer almaktadır. Sarı sırlı Bizans sofrta kaplarının, aynı formda sırsız örnekleri de kazı çalışmalarında ele geçirilmiştir. Bu durum Bizans Döneminde de yerel üretimin var olduğuna ciddi bir kanıt sağlar niteliktedir.

Sırlı seramikler ise daha çok sofrta kapları olarak karakterize edilebilir. Tek renk koyu sarı sırlı Bizans seramiklerinin yanı sıra yeşil, mat sarı ve turkuaz sırlı 16.-18. yüzyıllar arasına tarihlenen Osmanlı Dönemi seramikleri de Yukarı Şehir/iç sur ve Bazilika B’de yoğun olarak ele geçirilmiştir. Bazilika B’ye ait 2018 yılı seramik buluntuları arasında yer alan fırın malzemeleri, Bazilika B’nin Osmanlı Döneminde seramik fırını/işliğine dönüştürülmüş olabileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yukarı Şehir’de iç sur ve Bazilika B’de bulunan Osmanlı seramikleri form ve bezeme açısından her ne kadar birbiri ile ilişkili ise; Aşağı Şehir’de de Büyük Bina-Doğu (BBD) ile Büyük Mekan’da ele geçirilen seramik buluntuları arasında da benzer özellikler görülmektedir.

Cam

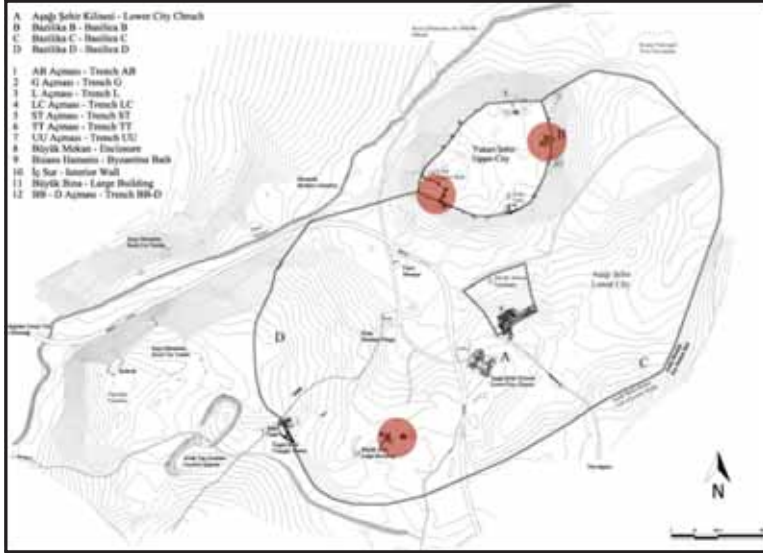
2018 yılı çalışmalarında, arazi temizliğinde, Aşağı Şehir Büyük Bina-Doğu (BBD) ve Yukarı Şehir Bazilika B ile iç sur kazılarında bulunan toplam 204 adet cam parça kazı envanter listesi içinde yer almaktadır. Cam buluntuların 111'ini birbirinden farklı bilezik parçaları oluşturmaktadır (Resim: 3). Büyük çoğunluğu Orta Bizans Dönemine tarihlenen cam bileziklerde kuş figürü yaygındır. Ağız, dip, kaide, gövde parçaları ve boncuklarda cam buluntular arasında yer almaktadır.

Mimari Plastik

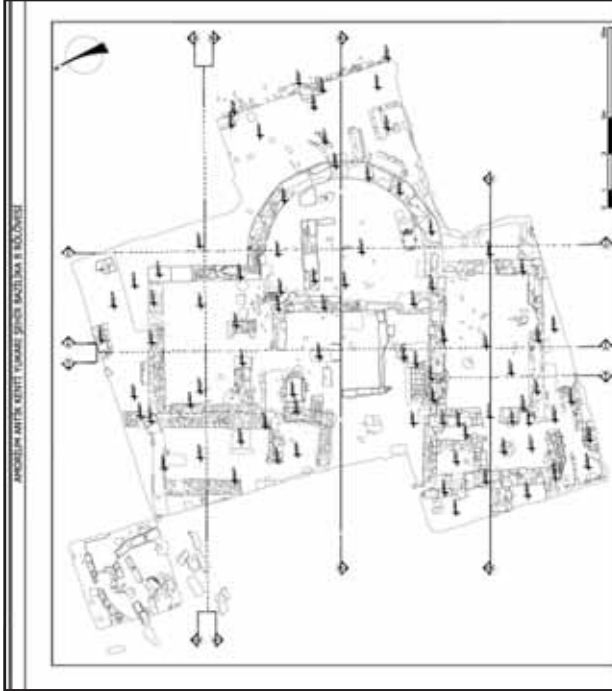
2018 kazı sezonunda 125 adet mimari plastik parça kazı envanter listesine eklenmiştir. Yukarı Şehir Bazilika B ve iç sur ile Aşağı Şehir Büyük Bina-Doğu (BBD) kazılarında özellikle devşirme olarak kullanılmış olabileceği düşünülen Orta Bizans levha parçaları, Orta Bizans templon sütun başlıkları önemli örnekler arasındadır. Dolayısıyla templon sütun/paye kaide parçaları (balüster), sütun başlığı parçaları, levha parçaları, sütun ve sütünce parçaları, çörten, lento ve söve parçaları buluntular arasında yer almaktadır.

Diğerleri

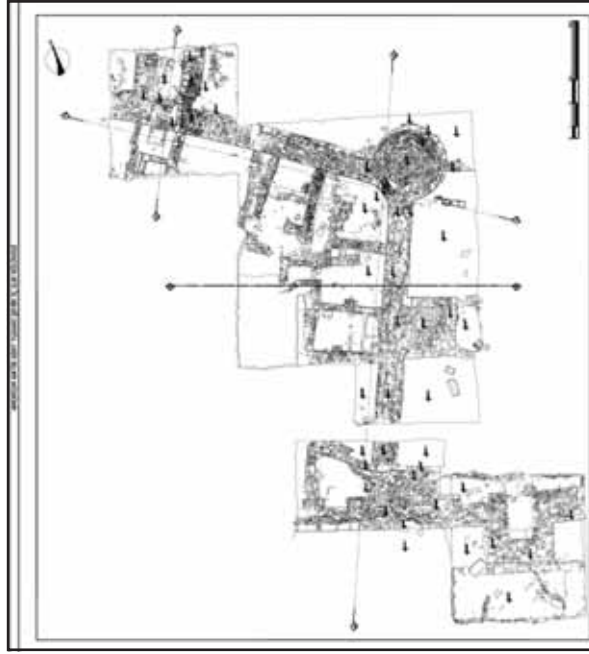
2018 yılında kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği üç alanda bulunan farklı ölçülerde pişmiş toprak ağırsaklar, oyun taşları, Erken ve Orta Bizans Dönemi kandil ve kandil parçaları, mermer havan eli parçası, mermer buhurdan parçaları, mermer *mortar* parçası, Osmanlı Dönemi pişmiş toprak lüleler ve 1 adet malzemesi lüle olan pipo, üzerinde hayvan patisi izleri olan tuğla parçaları, tuğla oyun tablası parçaları ve fırın malzemeleri diğer buluntular arasında değerlendirilebilir.

Çizim 1: Amorium kent planı, 2018 yılı kazı çalışmaları alanları.

Çizim 2: Yukarı Şehir Bazilika B.

Çizim 3: Yukarı Şehir iç sur.

Çizim 4: Aşağı Şehir Büyük Bina-Doğu (BBD).

Çizim 5: Aşağı Şehir Büyük Bina/DB'de ele geçirilen *mortar*.

Resim 1: Bazilika B'de bulunan mezar steli.

Resim 2: 2018 yılı kazı çalışmalarına ait ok uçları.

Resim 3: 2018 Yılı Amorium cam bilezik buluntuları.

2018 YILI LAODIKEIA ÇALIŞMALARI

Celal ŞİMŞEK*

2018 yılında *Laodikeia Antik Kenti'nde*; Kandilkırı Yerleşmesi, Kuzey (Kutsal) Agora (Batı *Propylon*, Batı Sokak, Batı Portik Duvarı Restorasyonu, Batı Portik Kuzey Uç Kazısı), Batı Tiyatrosu, Kiliseli *Peristylli* Ev'de yıl boyunca kazı, restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır¹.

1) KANDİLKIRI ÇALIŞMALARI (Resim: 1-3)

Laodikeia antik kentinde Asopos Nehri'nin batısında Batı Nekropolü içinde Prehistorik Dönem yerleşmesinin bulunduğu N/27 plankaresinde yer alan Kandilkırı Mevkii'nde 2018 yılında da çalışmalara devam edilmiştir. Kandilkırı'nda 2010 yılından bu yana yürütülen kazılarda, alandaki ilk iskânın Erken Kalkolitik Çağ'da başladığı ve özellikle Erken Tunç Çağı 2 ve 3'te buranın yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmıştır². Kandilkırı 2. ve 3. tabakalarla temsil

* Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK, PAÜ, FEF, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi, Denizli-TR; csimsek@pau.edu.tr

1 Bakanlık Temsilciliğini; Engin Ülgen (İzmit Müzesi), Doçent Kızıl (Muğla Müzesi) ve Aysel Korkmaz (Kahramanmaraş Müzesi) yapmıştır.

Kazı Heyeti: Prof.Dr. Francesco Guizzi, Dr. Michela Nocita, Dr. Alister Filippini, Dr. Umay Oğuzhanoglu Akay Asistanlar: Dr. Bilge Yılmaz Kolancı, M. Ayşem Sezgin, Mehmet Okunak, Barış Yener, Yasemin İnceelgil. Restoratörler: Öğr.Gör. Çağrı Murat Tarhan, Öğr. Gör. Erkan Baloglu, Uzm. Ali Yaşar, Eda Altuncu, Emin Ateş, Arkeologlar: Ayşegül Arıç, Didem Polatçıl, Doğan Peçen, Esra Okunak, Kayhan Yağlıdere, Kübra Çalışır, Kürşat Polatçıl, Şeniz Yener, Mimar: Elif Çetinkaya Ersan, Öğrenciler: Pamukkale Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi arkeoloji, restorasyon ve mimarlık bölümlerinden öğrenciler kazıda görev almıştır. Web: <http://laodikeia.pau.edu.tr/>

Finans Kaynakları: Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (DOSİMM), Denizli Valiliği, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Merkezefendi Belediyesi, Pamukkale Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü, Aydem Perakende Elektrik Satış A.Ş., Denizli Sanayi Odası, Denizli Ticaret Borsası, Denizli Ticaret Odası, PASVAK, Denizbank.

2 Şimşek, C., "2010 Yılı Laodikeia Kazıları", 33. *KST (23-28 Mayıs 2011, Malatya)*, Cilt 4, Ankara, 2012, 586-590, Res. 13-14; Şimşek, C., "2012 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 35. *KST (37-31 Mayıs, 2013, Muğla)*, Cilt 3, Muğla, 2014, 91-94, Res. 14-15; Şimşek, C., "2016 Yılı Laodikeia Çalışmaları", 39. *KST, (22-26 Mayıs, Bursa)*, Cilt 1, Bursa, 2018, 359-363, Res. 1, 2-3; Şimşek C., "2017 Yılı Laodikeia Çalışmaları", 40. *KST, (7-11 Mayıs 2018 Çanakkale)*, Cilt 1, Ankara, 2019, 445-447, Res. 1-2; Şimşek, C., *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, *Laodikeia Çalışmaları 2*, İstanbul, 2013a, 400-407, Res. 529-536.

edilen ETC 3, hem yerleşmenin hem de bölgenin kronolojisini aydınlatması açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu tabakalar, bölgenin Tunç Çağı tabakalaşması için en önemli anahtar konumunda bulunan Beycesultan'da XIII. ve XII. tabakalar arasındaki *hiatus* ile çağdaştır³. Bu nedenle Güneybatı Anadolu'da iyi tanınmayan bir evreye ait olan bu tabakaların araştırılması, Kandilkırı çalışmalarının öncelikli hedeflerinden biridir. Kandilkırı yerleşmesinin 2. tabakası, mimari kalıntıları en iyi korunmuş ve araştırılabilmiş olan tabakadır. 2018 Kandilkırı çalışmalarının temel amacını, geçmiş kazı sezonlarında 2. tabakaya ait farklı kesimlerde açığa çıkarılan mimari unsurların bir araya getirilmesi ve yerleşim planının elde edilmesi oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda, kazıya başlanmadan önce Yer Radarı (GPR) taraması gerçekleştirilmiştir. Yer radarı taraması için seçilen 1. alan, daha önceki yıllarda kazılan 3/I açmasının batısı ile 3-5/A-B açmalarının kuzeyinde yer alan 40x40 m.lik bir kesimi kapsamaktadır. 2. alan ise 3/I açmasının ve daha önceki tüm kazı alanlarının doğusunda kalan, yaklaşık 60x30 m.lik bir bölümdür. Bu alanlardan elde edilen tarama sonuçları, yüzeyden yaklaşık 0,50-1,30 m. derinlikler arasında anomalilerin yoğunlaştığını göstermiştir.

2018'de açılan 2/I açmasının batı kenarında 0,70 m. genişlikte bir kesit duvarı bırakılarak yüzey toprağı kazılmıştır. Yüzey toprağı içerisinde az miktarda Roma seramiği yanında çoğunlukla ETC 3 seramiği gözlenmiştir. Açığa çıkartılan 2. tabaka duvarlardan, kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda uzananlar L-58, L-61 ve L-62, güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu olanlar L-59 ve L-60 olarak adlandırılmış ve bu duvarlar arasında kalan mekanlar M-1, M-2, M-3 ve M-4 şeklinde numaralandırılmıştır. Duvarların kalınlıkları 0,50-0,61 m. arasında değişmektedir. Duvar daha sonraki eklentiyle 1,01 m genişliğe ulaşmıştır. Sözü edilen mekânlardan, yalnızca M-1 tümüyle açığa çıkarılabilmektedir. Mekânın kalın kil sıvalı tabanının en az iki evreli olduğu anlaşılmaktadır. Mekânın kuzey duvarının iç yüzünün kireç sıvalı olduğu düşünülmüştür. M-1'in tabanı üzerinde in situ durumda tespit edilebilen tüme yakın kap, bir üçayaklı çömlektir. Bunun dışında bulunan parçalar, 2. tabaka için karakteristik olan "S" profilli gri çanaklara ait parçalar, çark yapımı tabak parçaları, el ve çark yapımı tankard parçaları ile üçayaklı çömleklere ait oluk bezemeli ayaklar, diğer seramik örnekleridir. Mekân içi dolgusunda ele geçirilen bu-

³ Mellink, M.J., "Anatolian chronology", *Chronologies in Old World Archaeology*, ed. R. W. Ehrich, Chicago, 1992, Table 3; Oğuzhanoğlu, U., "A Lead Seal From The Laodikeia-Kandilkırı Excavations and an Overall Assessment of Seal Use in South-Western Anatolia During the Early Bronze Age", *Oxford Journal of Archaeology* 38(1), 2019, Table 3.

luntular, pişmiş toprak ağırlıklar, çakmaktaşı dilgi parçası, bir sap delikli bal-taya ait parça ve bazı sürtme taş aletlerden oluşmaktadır.

M-2 mekanının genişliği 3,56 m.dir. Doğusundaki duvarın şimdye kadar açılabilen kısmı 6,44 m. uzunlukta olup odanın uzunluğunun bundan daha fazla olması gerektiğini göstermektedir. M-2'de batı duvarına yakın kısımda, tek bir taş sırası ile oluşturulmaya çalışılmış görünen düzenlemenin planı ve işlevi sıkıştırılmış toprak tabanı iyi korunmadığından, tam olarak anlaşıl-mamıştır. 2018 yılında M-1 ve M-2 mekânlarını doğudan sınırlayan L-62 ve L-61 duvarlarının dışında kazılan alanlarda, evlerin devam etmediği anlaşıl-mıştır. Bu kesimde, L-62 duvarı güneydoğuya doğru uzandıktan sonra, L-59 duvarı ile birleşerek bir dirsek oluşturmaktadır. L-61 duvarı ise L-59 duvarına ortasından dik şekilde birleşmektedir. Yerleşmenin doğu sınırını oluşturdu-ğu anlaşılan bu kesimde evlerin duvarları dirsek yaparak yerleşmeyi dıştan kuşatmaktadır. Bu duvarlar doğrudan ana kayanın üzerine oturtulmuştur. L-62 duvarı diğer duvarlara göre daha kalın yapılmış ve dıştan 0.80x0.52 m. ölçülerinde bir payanda ile desteklenmiştir. Dirsek yapan kısmın güneyinde ve yine yerleşmenin dışında kalan, L-59 F-3 olarak adlandırılan kesimin, bazı günlük işler için kullanıldığı anlaşılmıştır. Burada bulunan bir adet kil haz-ne ile hemen yakınında açığa çıkartılan öğütme taşı parçaları, bir adet üfleç parçası ve iki adet obsidyen alet parçası, bu alanın belki küçük bir işlik gibi kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ele geçirilen üfleç, yerleşmede bugüne kadar, mamul malzeme dışında metal üretimiyle ilişkilendirilebilecek tek buluntudur.

2018 yılında elde edilen kazı verileri ile Yer Radarı taramaları bir arada değerlendirildiğinde, Kandilkırı 2. tabaka yerleşiminin planı ile ilgili önemli sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle, bu alanda yüzeye yakın olarak bulunan 2. tabaka mimarisinin tespitinde Yer Radarı (GPR) yönteminin oldukça et-kili ve doğru çalıştığı ifade edilmelidir. Zira 2018 kazı sezonu başında, 2/I açmasında radar tarama sonuçlarında görülen mimari kalıntılar kazılar so-nucunda doğrulanmıştır. Bu durum, kazılamayan alanlardaki mimari ka-lıntıların dağılımıyla ilgili, Yer Radarı (GPR) taramaları üzerinden çıkarımda bulunmanın yanlış olmayacağını göstermiştir. Ancak Kandilkırı'nda yer ra-darı ile elde edilen anomalilerin ana kayanın yüzeye yakın olduğu kısım-larda yanıltıcı olabileceğine dikkat çekilmelidir. Bu bağlamda, 2018 yılı yer radarı taramalarına kazı verileri ile bir arada bakıldığında Kandilkırı 2. ta-bakanın batı sınırına dair tahminde bulunmak da mümkündür. Yerleşmenin güneybatısında güneyden başlayıp bir kavis yaparak kuzeye doğru dönen

duvarın güneybatı sınırını oluşturduğu, 2017 yılında anlaşılmıştı. Bu duvarın kuzeydeki karşılığının, yine buna benzer bir kavisli duvar olduğu radar taramalarından anlaşılmaktadır. Ayrıca kuzeydeki kavisli duvara dik şekilde bağlanan kısa bir duvarın, buradaki bir kapıya (giriş) ait olabileceği düşünülmüştür. Güneydeki kavisli duvarın iç kesiminde olduğu gibi, kuzeyde de evlerin ve duvarların devam etmediği bir boş alan/avlu mevcuttur. Bu görüntüden anlaşıldığı kadarıyla, yerleşmenin batı girişinin iki yanında, yarım daire biçimli bir ön avlu yer almaktadır. Kandilkırı 2. tabakasının güney sınırı daha önceki kazılarda tespit edilebilmişti. Doğu sınırının en azından bir kısmı da yukarıda sözü edildiği gibi bu yılki kazılarda tespit edilmiştir. Kazılmamış alanda kalan kesimdeki Yer Radarı taramalarına bakıldığında ise 1/2 açmasında görülen, evlerin dış duvarları ile oluşturulmuş dirsekli dış duvar görünümünün güneydoğuda ve güneyde devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak buradan daha doğuda kalan yoğun ve düzensiz anomalilerin ana kaya ile ilişkili olabileceğinden şüphe edilmektedir. Zira 2. tabaka yerleşmesinin dışında kalmaktadırlar.

II) KUZEY (KUTSAL) AGORA BATI SOKAK ÇALIŞMALARI (Resim: 3-5)

Kuzey (Kutsal) Agora'nın batı portik duvarının batısında, Suriye Caddesi ile Stadyum Caddesi'nin kesiştiği Caracalla *Nymphaeum* önünden kuzeye açılan sokak üzerinde 2018 yılı sezonunda kazı çalışmaları yürütülmüştür. 10x3.0 m. ölçülerinde bir alan belirlenmiş, çalışmalar kuzeyden güneye doğru ilerlemiştir. 283,92 m. kotunda başlayan seviyeli toprak indirme çalışmaları sonucunda 283,67 m. kot seviyesinde, Batı Portiğe ait duvarın temelini ulaşılmıştır. Temel örgüsü içerisinde duvarın geçirdiği onarımlara bağlı olarak yoğun miktarda devşirme mermer mimari bloklar kullanıldığı görülmüştür. Söz konusu temel içerisinde M.S. 1. ve 2. yy.lara tarihlendirilebilecek mermer kaide, sütun tamburu, arşitrav-friz, *toichobat*, *geison-sima* gibi mimari parçalar belgelenmiştir. Batı Portik duvarı kemerli geçişin güneyinde, duvar temelinde devşirme kullanılmış olan üç *fascialı* arşitrav-friz blokları üzerinde yer alan yazıtlara dayanarak İmparator Antoninus Pius ve Marcus Aurelius dönemlerine tarihlendirilmiştir. Duvar temelinde ait mermer mimari blokların yüzeye yakın olan örnekleri üzerinde daha önce alanda traktörle yapılan tarımsal faaliyetlere bağlı olarak tahribatlar oluşmuştur. Aynı zamanda bazı mimari blokların bilinçli olarak balyoz ile parçalandığı da gözlemlenmiştir.

Kuzeye doğru devam eden çalışmalarda açmanın kuzeybatısında 283,50 m. kot seviyesinde, 16 m²lik bir alana yayılmış kemer yıkıntısı açığa çıkartıl-

mıştır. Kemer, 28x13x3,0 cm. ölçülerinde tuğlalar kullanılarak inşa edilmiş olup bu verilere göre Kuzey (Kutsal) Agora boyunca duvar dışından devam eden Batı Sokağın batısında kemerli bir portik düzenlemesinin varlığı anlaşılabilmektedir. Söz konusu portiğin sundurma çatısını taşıyan ve normal yüksekliklerden kısa olan sütunlar üzerine geç dönemde tuğla kemerli taşıyıcı sistem yapılarak yükseltildiği tespit edilmiş olup bu tuğla kemerli sistemin bir kısmının depremin etkisiyle doğuya yıkıldığı anlaşılmıştır. Çalışmalar sonucunda sokak genişliğinin 3,70 m, portik genişliğinin 3,40 m., *stylobat* genişliğinin ise 0,70 m. olduğu anlaşılmıştır. Portiğin arka duvarının korunabilen yüksekliği ise 0,50 m. olarak ölçülmüştür. Çalışmalar sonucunda 283,00 m. kot seviyesinde sokak tabanında kanalizasyon sistemine ait dörtgen formlu traverten kapak taşları açığa çıkarılmıştır.

Sokağın batısındaki portik *stylobati* üzerinde yer alan ve deprem sonucunda doğu yöne sıralı şekilde devrilmiş olarak açığa çıkarılan, düzgün kesilmiş traverten bloklar kullanılarak yükseltilen ayak düzenlemesinin restorasyona yönelik demo çalışmaları yapılmış olup traverten ayağın yüksekliği 3,80 m. olarak ölçülmüştür. Kazı verileri batı sokağın batı kısmının geç dönemde traverten bloklardan yapılan ayaklar ve sütunlardan oluşan üzeri tuğla kemerli portik sistemine sahip olduğunu göstermiştir. Batı Sokak olarak adlandırılan alanda sürdürülen çalışmalar sırasında bulunan Augustus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 14), Claudius Gothicus (M.S. 268-270), Valens (M.S. 364-378), Constans-II Constantius (M.S. 355-361), I. Theodosius (M.S. 379-395) ve II Justinus Dönemine (M.S. 565-578) tarihlenen bronz sikkeler, sokağın çok uzun süre kullanıldığını ortaya koymuştur.

III) KUZHEY (KUTSAL) AGORA BATI PROPYLON ÇALIŞMALARI (Resim: 3-6)

Kuzey (Kutsal) Agora'ya Suriye Caddesi'nden içe dikdörtgen şeklinde girinti yapan üç gösterişli *propylon* (doğu, merkez ve batı)'dan girilmektedir. Merkezi *propylon* tek kapı geçişli olmasına rağmen, doğu ve batı *propylon*lar çift kapı geçişlidir. Batı *propylona* Suriye Caddesi tarafından girilmekte olup üç basamaklı merdivenden inilerek batı portik içine geçilmektedir. Burası aynı zamanda Kuzey (Kutsal) Agora'nın batı ve güney portik köşesidir. Batı *propylonun* biri batıda, diğeri ise doğuda olmak üzere iki kapı açıklığı vardır. Doğu yönde yer alan kapı açıklığı daha sonraki dönemde, traverten ve kireç harç örgülü bir duvarla kapatılmıştır. Kazı buluntularına göre batı *propylonu* M.S. 494 depremi ile yıkılmış ve yapı giriş işlevi dışında farklı amaçlar

için kullanılmıştır. Yıkılan güney portik arka duvarı üzerine geç dönemde yapılan düzeltmelerle oluşturulan mekânlar, M.S. 7. yy. başına kadar kullanılmıştır.

2013 yılında batı *propylon*da dağınık halde ve yoğun miktarda mermer arşitrav, friz, *geison-sima* gibi mimari parçalar açığa çıkarılmıştır. 2018 yılında bu alanda tekrar başlatılan çalışmalar sonunda 283,82 m. kot seviyesinde açığa çıkarılan mermer tabanın farklı ölçülerdeki mermer blokların yan yana getirilmesiyle oluşturulduğu tespit edilmiştir. Mermer blokların tahrip olduğu yerler ise olasılıkla daha sonraki bir kullanımda *opus sectile* taban döşemesi ile yeniden düzenlenmiştir. *Propylon*nun kuzeybatı köşesinde tahrip edilmiş *stylobat* bloklarının olduğu bölümde *propylon*un altyapı sistemine ait olduğu düşünülen 3.35 m. derinliğinde bir drenaj kuyusu? tespit edilmiştir. Kuyu taban seviyesinde herhangi bir örgü sisteminin olmadığı anlaşılmış olup taban ana toprak olarak bırakılmıştır. Kuyu içerisinden çıkarılan toprak elenerek, Honorius (M.S. 393-423) ile Marcianus Dönemine (M.S. 450-457) tarihlenen iki bronz sikke ele geçirilmiştir.

Bir kısmı 2013 yılında açığa çıkartılan batı portik arka duvarının portik iç kısmı da kazılmıştır. Çalışmalar sonucunda geç dönemde *propylon* basamaklarından sonra kuzeyde portik içinde doğu-batı yönlü küçük boyutlu traverten, mermer, çay taşı, tuğla ve devşirme malzeme kullanılarak mekân duvarlarının yapıldığı ortaya çıkartılmıştır. Bu düzenlemeler M.S. 494 yılı depreminden sonraki alanın farklı amaçlar için kullanıldığını göstermektedir. Dikdörtgen mekânın duvarında 1,10 m. genişliğinde bir kapı geçiş aralığı açığa çıkarılmıştır.

Çalışmalar sırasında *propylon* basamaklarının 1,30 m. kuzeyinde *in-situ* durumda açığa çıkarılan traverten bloğun, *propylon*un M.S. 494 yılı depreminden sonraki kullanımda bu alanı ikiye bölen duvara ait olduğu alttaki harçlı düzenlemeden anlaşılmaktadır. Devşirme olarak kullanılmış arşitrav bloğu üzerine yerleştirilen traverten bloğun kuzey bitişiğinde traverten eşik taşı bloğu açığa çıkartılmıştır. 0,90x0,75 m. ölçülerindeki eşik taşının doğusunda 0,60 m. genişliğinde 5,20 m. uzunluğunda çay taşı ve küçük boyutlu traverten parçaları kullanılarak örülmüş ve *propylon* basamaklarına paralel olarak doğu-batı doğrultu bir duvar temeli açığa çıkarılmış olup bu duvar kalıntısının mekânın doğusundaki duvar üzerinde yer alan kapı geçişi ile keşismekte olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca batı *propylon* ile batı portiği ayıran doğu-batı doğrultulu duvarın kuzeyinde 2,85x6,0 m.lik alanda yıkıntı halinde küçük boyutlu traverten bloklar, tuğla parçaları, çay taşları ile portik çatı-

sına ait *stroter* ve *kalypter* parçaları açığa çıkarılmıştır. Yıkıntının bir kısmının daha sonraki kullanım evresinde kaldırılarak toprak tabanın 0,70 m. genişliğinde, 0,20 m. derinliğinde kazıldığı gözlemlenmiştir. Bu alanda 35x18 cm. ölçülerinde son kullanım evresinde yapıldığı anlaşılan pişmiş toprak künkler dizilerek oluşturulmuş bir kanalizasyon sisteminin varlığı tespit edilmiştir.

Alandaki çalışmalarda toplam 41 adet bronz sikke ele geçmiş olup bu sikkelerin en erkeni İmparator Augustus Dönemine (M.Ö. 27-MS 14) tarihlenmektedir. Sikkeler ağırlıklı olarak M.S. 4. yy. İmparatorları; Constans (M.S. 335-350), II. Constantius (M.S. 337-361), Valens (M.S. 364-378) ve Arcadius Dönemine (M.S. 383-408) tarihlenirken, bu alanda ele geçirilen en geç tarihli sikke Honorius Dönemine (M.S. 393-423) aittir. Bu sikkeler *propylon* ve alanının uzun süre kullanıldığını ortaya koymaktadır.

IV)- KUZEY (KUTSAL) AGORA BATI PORTİK RESTORASYONU (Resim: 3-5, 7-9)

Proje, Planlama ve Çalışma Prensipleri: Batı portikte 2016 yılında *krepidoma* ile birlikte restorasyonu tamamlanan toplamda 17 sütun başlıkları ile birlikte ayağa kaldırılmıştır⁴. 2014 yılı kazı çalışmalarında sütunlarla birlikte doğu yöne 9 sıra halinde yıkılmış halde açığa çıkartılan portik arka duvarı, sütunlu galerilerle birlikte bütünlüğün sağlanması amacıyla anastylosis esas ayağa kaldırılmasına karar verilmiştir. Kuzey (Kutsal) Agora batı portikte yürütülen çalışmalar, Laodikeia restorasyon ve konservasyon prensiplerine uygun olarak; koruma, onarma, sağlamaştırma ve ayağa kaldırma şeklinde yürütülmüştür. Yapılan çalışmalar, bloklardaki özgünlüğe dokunulmadan gerçekleştirilmiş, antik dönemde tamirat görmüş olan bloklardaki uygulamalarda; dübelleme, kenetleme ve kurşun akıtma sistemleri aynen uygulanmıştır. Alandaki bloklar yüksek tonajlı yükleri kaldırma dayanıklılığına sahip halatlarla bağlanarak vinç ile kaldırılmış olup blokların dübel ve kenet delikleri karot yardımıyla açılmıştır. Topraktan alınan bloklar, tekrar toprak üzerine değil; demir karkaslı ahşap stant üzerine alınmış ve toprakla temasları kesilmiştir. Duvarların ayağa kaldırılmasında; her bölüm için ayrı ayrı kullanılmak üzere flanşlı kamalı çelik iskele sistemi kurulmuştur. Batı Portik arka duvarının 2018 yılında ayağa kaldırılan bölümünün sabitlemesi ve alanda kırık halde ortaya çıkarılan parçaların birleştirilmesinde ortalama 305

⁴ Şimşek, C., "2014 Yılında Laodikeia'da Yapılan Kazı ve Restorasyonlar", 37. KST (11-15 Mayıs 2015, Erzurum), Cilt 1, Ankara, 2016, 484-486, Res. 2-3; Şimşek 2018, 369-372, Res. 1, 6-9.

torba hidrolik kireç, 480 torba kaymak kireç ve 20 kg. epoksi (mermer yapıştırıcısı) kullanılmıştır. 2014 yılı kazı çalışmalarında batı portik duvarlarına ait dağınık halde ortaya çıkartılan bazı bloklar üzerinde fresklere rastlanmış olması, söz konusu duvarın tamamının fresklerle bezendiğine dair ihtimali ortaya koymuş, aynı zamanda restorasyonu tamamlanan merkezi *propylonun* yer aldığı güney portik duvarlarında da yer yer freskli bölümlere rastlanması nedeniyle alanda koruma ve anastylosis esas restorasyon çalışmaları titizlikle yürütülmüş, alanın mevcut durumu fotoğraf, total station, lazer-scan ve photo-scan ile belgelenmiştir. Batı Portik duvarında yürütülecek olan koruma ve restorasyon çalışmaları sırasıyla; blokların kaldırılması, fresk bordürlerinin yapılması, kırık bölümlerin onarılması, sağlamlaştırılması, özgün konum denemeleri ve sabitleme şeklinde planlanmış ve yapılmıştır.

Duvarı Ayağa Kaldırma Çalışmaları: Alandaki çalışmalar batı portik duvarı üzerindeki üç girişten biri olan kemerli anıtsal kapının kuzey ve güneyinden eş zamanlı olarak başlatılmış, söz konusu kemerli kapı geçişi, freskli duvar dekorasyon şemasının ortaya konması amacıyla referans noktası alınmıştır. Duvarın ilk etap ayağa kaldırma çalışmalarında kapının kuzeyinden 11 m., güneyinden ise 4 m. olacak şekilde demo çalışması planlanmış ve yapılmıştır. Buna göre; ayağa kaldırılan traverten blokların tamamında fresk tespit edilmiş, duvarın çift sıra traverten bloklar ile örüldüğü ve yaklaşık 0,70-0,80 m. yüksekliğinde bir kısmı mermer olan devşirme bloklardan bir temel yapıldığı ortaya konmuştur. Bu temel üzerine ise traverten bloklardan oluşan 9 sıranın çiftli sistemle ve belirli aralıklarla birbirini kilitleyen bağlantı bloklarıyla örüldüğü, duvar genişliğinin 1,30-1,34 m. olduğu, yüksekliğin ise portik sütun sırası yüksekliği ile uyumlu olarak 8,35 m. olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu duvarın yanal salınımının dengelenmesi amacıyla ön blokların ince (0,30-0,40 m.), arka blokların kalın (0,80-0,90 m.) diğer sırada ise bunun tam tersi olarak ayarlanmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu sistemde özellikle belirli aralıklarla atkı blokları yerleştirilerek, devasa boyutlu duvarın mukavemeti artırılmıştır. Duvara ait bloklar yıkıntı halindeyken arka üst yüzlerinde izlenen ortalama 4x8 cm. ölçülerinde ve 5-6 cm. derinliğindeki deliklerin, blokların ön yüzlerinde de aynı ölçü ve seviyelerde olduğu ortaya çıkarılmış olması, söz konusu deliklerin blokları duvarın üzerine kaldırmak amacıyla kullanılan makaslı kaldırma sistemine ait kapma yuvaları olduğu belirlenmiştir. Duvarın en üstünde çatıyı taşıyan ahşap hatıllar için üst sırayı oluşturan blokların üzerinde ahşap yuvalarının açıldığı görülmüş, duvarın en üst sırasının sabitleme aşamasında koruma çatısının bağlantı ayaklarının yapılabilmesi için duvar içine galvanizli tijler yerleştirilmiştir.

Olasılıkla M.S. 494 yılı depremi ile yıkılan duvara ait fresklerin söz konusu depremin etkisiyle ve doğal tahribatlar ile bir kısmının tamamıyla dökülerek tahrip olduğu bir kısmının ise boyasının zarar gördüğü tespit edilip bunlar tek tek belgelenmiştir. Özellikle duvar blokları arasında örgü sırasında 2 ile 10 cm. arasında farklı kalınlıklarda harç kullanılması ve yıkılan blokların bu bölümlerden ayrılması nedeniyle, fresklerin blok üst ile alt kısımlarında sıva kalkmasına bağlı fresklerin daha fazla tahrip oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle, öncelikle traverten bloklar üzerinde bulunan fresklerin konsolidasyon çalışmalarına başlanmış, korunabilen fresklerin dökülmesini engellemek amacıyla kenar bordürleri, yapılan analizler sonucunda orijinaline uygun olarak hazırlanan harç ile tamamlanmıştır. Fresk tabakasındaki kopmalar sebebiyle oluşan boşluklar enjeksiyon yöntemiyle Primal AC 33, Malta 6001 malzeme kullanılarak doldurulmuştur. Fresk sağlamlaştırması yapılan bloklar orijinal konumlarına yerleştirilmiş, deneme çalışmaları sonrasında onaylanan bloklar iyice temizlenip nemlendirildikten sonra sabitleme aşamasına geçilmiştir. Duvarın sabitlemesinde özgün duvar harcından örnek alınıp Laodikeia malzeme laboratuvarında yapılan analiz sonuçlarına göre hazırlanan onarım harcı kullanılmıştır. Söz konusu harç, 3,5 ölçek kaba dere kumu, 2 ölçek hidrolik kireç ve bu karışımı 1/5 oranında kaymak kireç içermektedir. Yapılan sabitleme çalışmaları sonucunda duvarın, kuzeyde 11,00 m. uzunluğunda 8,35 m. yüksekliğindeki kısmı ile güneyde 4,0 m. uzunluğunda 8,35 m. yüksekliğindeki kısmının sabitlenmesi tamamlanmıştır. Bu alanda toplamda 302 adet freskli traverten blok yıkıldıkları portik tabanından kaldırılarak orijinal konumlarında ayağa kaldırılmıştır.

Fresklerin Onarılması: Batı portik duvarının ayağa kaldırılması kadar fresklerin onarılması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması da o denli önemlidir. Bu amaç doğrultusunda freskler üzerinde konservasyon çalışmaları olmuştur. Batı portik duvarı fresklerinde izlediğimiz tabakalanma şu şekildedir;

İlk tabakayı *rinzafo* olarak adlandırılan tesviye tabakası oluşturmaktadır. İkinci tabaka olarak organik katkısı yüksek olan *arriccio* tabakası oluşturur. Onun üzerinde üçüncü tabakayı organik katkısı daha az bir harç ile yapılan *intonachino* tabakası, onun üzerinde ise *pittorica* ve *carbonatazione* olarak adlandırılan boya tabakası yer almaktadır. Batı portik arka duvarının fresklerinde bu tabakaların hemen hemen hepsi görülmektedir. Fresk, yapımı doğası itibarıyla belirtilen tabakalardan *intonachino* tabakası ıslak sıva üzerine boya uygulanmasıyla yapılmıştır. Yani bir usta bir günlük çalışabileceği kadar in-

tonachino tabakası yapıp bunun üzerine boyayabileceği kadar yer belirler ve bunun üzerinden boyama işlemini gerçekleştirir. Batı portik duvarı fresklerinde ise boyamayı yapan ustanın *intonachino* tabakasında kullandığı kılavuz çizgileri ve pergel izleri tespit edilebilmektedir.

Freskli traverten duvar yıkıldığı yerden kaldırılırken, olasılıkla M.S. 494 depremi yıkımının etkisiyle bazı traverten blokların kırıldığı ve yer yer üzerlerinde bulunan fresklerin yerde kaldığı, dağıldığı görülmüş, yerde kalan freskler *feizing* yöntemi ile alçıyla yerden alınarak orijinal yerine sabitlenmiştir. Kırılan Traverten bloklar epoksi reçine ile yapıştırılırken, ufalanmış, ya da tamamen yok olmuş traverten blok yüzeylerinde travertenin orijinal dokusuna uyumlu traverten dolgu harcı ile tamamlama çalışmaları yapılmıştır.

Kaldırılan traverten blokların üzerinde korunmuş fresklerde çeşitli konsolidasyon çalışmaları uygulanmıştır. İlk olarak freskli blok yüzeylerinde fırça ve puar yardımıyla mekanik temizlikler yapılarak, fresk tabakaları arasındaki kopmalardan meydana gelen boşlukların doldurulması yapılmıştır. Daha sonra blok etrafında korunan fresk kadar koruma bordürü geçilmiştir. Koruma bordürü freskte kullanılan *arriccio* tabakasına paralel olarak hazırlanan kireç katkılı harç ile hazırlanmıştır. Fresklerin etrafı iyice nemlendirilip temizlendikten sonra, hazırlanan harç spatula kullanılarak estetik bir biçimde korunan freskin etrafına uygulanmış olup böylece korunan freskin kenarlarındaki tahribatın durdurulması amaçlanmıştır.

Ayrıca fresklere yönelik yürütülen diğer çalışmalarda ise güney kısımda sabitlenen bloklardaki fresklerin sağlamlaştırma ve temizlik çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda fresk yüzeyindeki çatlak ve küçük lakunaların kireç bağlayıcı onarım harcıyla dolguları yapılmıştır. Fresklerin boya altındaki sıva tabakalarına yönelik ise enjeksiyon yöntemi uygulanarak sağlamlaştırma yapılmıştır. Son olarak boya yüzeyindeki çözülebilir tuzlar kâğıt hamuru lapalarıyla temizlenmiştir.

Batı Kemerli Kapı Restorasyonu ve Kemer Freskleri: Batı portik restorasyon çalışmalarının bir diğer ayağını kemerli geçişe ait freskli kemer bloklarının konservasyonu ve ayağa kaldırılması oluşturmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda geçişe ait kemer blokları yıkıldıkları portik tabanından kaldırılarak hazırlanan platform üzerine alınmıştır. Toplamda 15 adet bloğun oluşturduğu kapı kemerinin genişliği 3,82 m., kemer yüksekliği 2,18 m.dir. Kemere ait blokların uzunlukları 1,27 m., derinlikleri 0,50 m. genişlikleri ise 0,40 m. olarak tespit edilmiştir. Kemer kilit taşı olarak kullanılan 0,40x1,28 m. ölçülerindeki blok, üst ve alt bölümleri sağlam ancak orta bölümü eksik, iki parça

halinde ortaya çıkarılmış olup bloğun eksik bölümü pantograf tekniği ile özgün malzeme kullanılarak tamamlanmıştır. Kemer bloklarının kaldırılması ile eş zamanlı olarak kemer karkasının hazırlanması tamamlanmış, platform üzerinde deneme çalışmaları tamamlanan kemer blokları orijinal konumunda hazırlanan kemer karkası üzerinde demolanmıştır. Kemer yayı, kemer iç cephe fresklerinin yatay bant uyumları ve kemer alınlarının duvar freskleri ile uyumu tam olarak sağlandıktan sonra kapı kemerinin sabitlemesine karar verilmiştir. Sabitlemede 3,5 ölçek kaba dere kumu, 2 ölçek hidrolik kireç ve 1/5 oranında kaymak kireç kullanılmıştır. Kemer bloklarının kaldırılması ve konservasyon çalışmalarında iki kemer bloğunun derz harcı içinde bir adet İmparator Gallienus (M.S. 253-268) sikkesi bulunmuştur. Bu sikke verisi kemerin yapılış tarihini vermesi bakımından çok önemlidir.

Oldukça iyi durumda korunagelen kemer bloklarına ait fresklerden kemerin iç yüzünde geometrik bezemeler, kabartmalı olan mermer tavan kasetleri taklidi şeklinde yapılmıştır. Bu süslemeye göre kemer iç cephe fresk dekorasyonu kenarlarda 7 cm. kalınlığında siyah renkli bantlarla sınırlandırılmıştır. Bu bölüm içerisinde, 10 cm. genişliğinde içleri iki adet siyah çizgiyle hareketlendirilmiş olan sarı renkli bantlara sahip üç adet büyük sekizgen (0,80x0,80 m.) dekorasyon ana motiflerini oluşturur. Sekizgen çerçevelerin iç kısımları koyu-açık kırmızı renk tonları ile doldurulmuş olup merkezlere 0,30 m. çapında olan tondolar yerleştirilmiştir. Söz konusu tondoların çerçevesini beyaz renkli nokta bezeği belirlerken, tondo merkezlerine beyaz, sarı ve kırmızı renk tonlarında yapılmış kum saati motifi yerleştirilmiştir. Sekizgenlerin arası 0,30x0,30 m. ölçülerinde beyaz çerçeveli kare panolarla doldurulmuş olup mavi, kırmızı ve sarı tonlarında boyanan kare panoların içlerine, beyaz renkli nokta bezekleri yerleştirilmiştir. Kemer fresk dekorasyonunda kullanılan sekizgenlerin kemer alt kenar sınırına yerleştirilmiş olması sebebiyle üstte kalan boşluk yine sekizgen geometrik süsleme ile aynı bezeme stilinin uygulandığı 3 adet dörtgen (yarım sekizgen) yapılarak doldurulmuştur. Dörtgenlerin iç kısımları koyu kırmızı ile boyanmış merkezlerinde ise sekizgenlerde olduğu gibi beyaz nokta çerçeveli kum saati motifi yerleştirilmiştir. Söz konusu dörtgenler ile sekizgenler arasında ise doldurma motifi olarak 10 cm. genişliğinde kırmızı bantlarla çerçevelenmiş altıgenler yerleştirilmiştir. İç kısımları siyah çizgilerle ayrılarak açık mavi tonlarında boyanan altıgenlerin ikisinde merkezinde nokta bezeği ile her iki yanında siyah boya ile yapılmış stilize göz motifleri yer almaktadır. Kemerin batı portik duvarı iç yüzüne bakan alın kısmında ise duvar fresklerinde yer alan panolarla uyumlu bantlar ve pano çerçeveleri izlenebilmektedir.

Duvarın Fresk Dekorasyonu: Batı portik duvarının freskleri genel olarak değerlendirildiğinde, mimari bir cephenin taklit edildiği anlaşılmaktadır. Duvarın ayağa kaldırılan bölümünde portik tabanından ortalama 1,00 m. yüksekliğinde başlayan ilk sıra freskli bölümlerin üst sıralara nazaran kötü durumda korunduğu anlaşılmıştır. Duvarın kuzey kanadında 8,35x11,00 m. ölçülerinde ayağa kaldırılan duvarın temel sırası hariç, ilk dört sıra örgüsünü bezeyen alt bölüm fresklerine göre; kapının kuzey kenarı sınırında, kemer başlangıcı yüksekliğinde bir sütun çizimi ile başlayan süsleme şeması, kuzeye doğru yine sütunlarla sınırlandırılmış arasında mermer taklidi toplam 5 dikdörtgen pano şeklinde devam etmektedir. Söz konusu panolar, 1,65x3,0 m. ölçülerindeki dikine yerleştirilmiş dikdörtgenler şeklinde sıralanmış ve 15 cm. genişliğinde koyu kırmızı bantlar ile çerçevelenmiştir. Mermer taklidi panoları birbirinden ayıran sütunların genişlikleri 0,30-0,35 m. arasında değişmekte olup yükseklikleri başlıkla birlikte 3,55 m.dir. Bej renk kullanılarak öne çıkarılan sütunların yivleri sarı renk ile detaylandırılmış, üstte 0,50x0,55 m. ölçülerinde kahverengi ve siyaha yakın renk tonları ile işlenmiş Korinth düzeninde başlıklara sahiptir. Sütunların alt bölümleri portik sütunlarında olduğu gibi yarım yivlidir. Sütunlar arasında yer alan mermer taklidi dikdörtgen panolar içerisinde olasılıkla bezeme derinliğinin sağlanması amacıyla ortalama 3 ila 5 cm. genişliğinde açık kırmızı renkli bantlar ile bir iç çerçeve oluşturulmuştur. Dış kenarı bej renginde bırakılan bu çerçevenin içi gelişigüzel fırça darbeleriyle kırmızı, bej ve sarı renklerin tonları ile boyanırken, mermer detaylarının ve damarlarının betimlenmesinde beyaz ve açık kırmızı boya kullanılmıştır. Söz konusu bezeme kuşağında, kapı kenarından kuzeye doğru 1. panonun üst çerçevesinin 15 cm. altına kırmızı renkte ve 15 cm. yüksekliğinde Grekçe bir yazıt (*titulus pictus*) yerleştirilmiş olup bu yazıt 2. panonun kuzey çerçevesinde sonlanmaktadır. Duvar fresklerinin yapımı ile çağdaş olduğu düşünülen bu yazıt dışında panoların alt bölümünde insanların yetişebileceği yüksekliklerde tamamen özensiz yapılmış yazıtlar ve kazıma çizimler (graffiti) gözlemlenmiştir.

Dikdörtgen panoların yer aldığı kuşağın hemen üzerinde duvarın 5. sıra örgüsü ile 6. sıranın alt bölümünü bezeyen freskler olasılıkla mimaride yatay taşıyıcı elemanları (arşitrav- friz) taklit ederek kesintisiz bir şekilde kuzey yöne doğru devam etmektedir. Sınırları alt ve üst pano çerçevelerinin belirlediği 1,20 m. yüksekliğindeki bu bezeme kuşağının merkezinde kalınlıkları 1,0 cm. olan 5 adet açık kırmızı renkli çizgiler yer alırken, bunlar arasına 3,0 cm. kalınlığında sarı renkli bantlar yerleştirilmiştir. Merkezde yer alan çizgi

ve bant bezemelerinin alt ve üst bölümlerinde ise yine bej renk üzerine açık siyah renkli damar detayları işlenerek bu bölümün de mermer görünümü kazanması sağlanmıştır. Yatay taşıyıcıların mermer görünümü ile taklit edildiği yatay pano aynı zamanda Batı portik duvarı fresklerini ortadan bölmektedir.

Altta yer alan dikine yerleştirilmiş dikdörtgenlerin aksine fresklerin üst bölümünde farklı bir düzenleme ile karşılaşılır. Duvar örgüsünde 6. ve 7. sıralar ile 8. sıranın alt bölümünü bezeyen freskler üzerinde 1,60x1,60 m. ölçülerinde yerleştirilen yine mermer taklidi kare panoları, 0,60x1,30 m. ölçülerinde mermer taklidi plasterler bölmektedir. Söz konusu kare panolar, kapı kemerine ait 2. ve 3. bloklardan itibaren başlayarak ayağa kaldırılan bölümde toplamda 3 panodur. Alt bezeme alanına ait panolarda olduğu gibi 15 cm. kalınlığında bantlarla çerçevelenen panolardan kemer yanındaki 1. pano içerisinde 15 cm. kalınlığında sarı renkli ikinci bir çerçeve yerleştirilmiştir. Panonun içerisinde ana bezeme alanını sınırlandıran bu çerçeve içerisinde bezemeyi zenginleştirmek amacıyla açık siyah renkli boya ile olasılıkla çay taşlarının taklit edildiği düzgün olmayan yuvarlak halka formu doldurma motifleri yerleştirilmiştir. Sarı çerçeve ile sınırlandırılan iç panonun merkezine 0,90 m. çapında bir tondo yerleştirilmiş, tondodan kalan boşluklar siyah renk ile boyanarak köşelere beyaz boya ile yapılmış bitkisel bezemeler yerleştirilmiştir. Tondo içerisinde kırmızı, mavi, sarı ve bej renklerinin kullanıldığı merkeze doğru küçülen iç içe geçmiş halkalar ve ana halkayı çevreleyen girift yarım daireler izlenmektedir.

Kapının kuzeyinde yer alan tondolu panonun yanında yine plasterler ile sınırlandırılmış 2. pano yer alır. 1,60x1,60 m. kare formu ve 15 cm. kalınlığında koyu kırmızı bant ile çerçevelenen pano içerisinde derinliğin arttırılması amacıyla siyah boya ile çizgisel olarak işlenmiş ikinci bir çerçeve yer almaktadır. İç kısmı bej renginde ve sade bırakılan çerçeve 10 cm. kalınlığındadır. Ana bezeme alanını sınırlayan söz konusu çerçevenin oluşturduğu mermer taklidi pano içerisinde sarı ve kahverengi tonlarında boyaların hâkim olduğu görülmektedir. 2018 yılında bu sıraya ait ayağa kaldırılan 3. pano ise yine her iki yandan plasterlerle sınırlandırılmış, 1,60x1,60 m. kare formu ve 15 cm. kalınlığında koyu kırmızı bant ile çerçevelenmiştir. Ana çerçeve içerisinde açık siyah boya ile yapılan tek çizgi panonun iç hattını oluşturur. İç çerçevede ana bezeme alanının merkezine, köşeleri dış çerçeveye yaslandırılacak şekilde döndürülerek yerleştirilmiş 0,80x0,80 m. ölçülerinde bir kare pano yer alır. Söz konusu karenin döndürülerek konması sebebiyle kenarlarda kalan üçgen formu boşluklar sarı renk ile boyanarak içleri düzgün olmayan

yuvarlaklar şeklinde yapılmış çay taşı taklidi doldurma motifleri ile bezenmiştir. Kare formulu panonun dış çerçevesi koyu siyah renk ile boyanmış olup içerisine doldurma motifi olarak beyaz renk ile yapılmış bitkisel bezemeler yerleştirilmiştir. Söz konusu panonun merkezine ise dışta 0,60 m., içte 0,40 m. çapında olacak şekilde merkeze doğru küçülen iki halka yerleştirilerek bir tondo oluşturulmuştur. Tondonun dış çeperi ile kare pano arasında kalan boşluklar koyu kırmızı renk ile boyanmış olup doldurma motifi olarak yalnızca bir tanesi korunabilen beyaz renkli pelta kalkanı yerleştirilmiştir. Tondo dış çeper ile iç çeper arasında kalan boşluk ise grimsi açık mavi renk ile boyanarak içerisine beyaz renkli eğri su şeklinde dalgalı çizgiler yapılarak, iki yanına üçerli beyaz noktalı doldurucu süslemeler yapılmıştır. Bu bir nevi stilize rankeli dallar ve meyveleri şeklindedir. Tondo merkezi ise yine grimsi açık mavi renk kullanılarak boyanmış ve düz bırakılmıştır. Orta merkezde ise dairelerin pergel ile yapıldığını gösteren nokta delik yer alır. 2018 yılında bir bölümü ayağa kaldırılan duvarın ikinci panolu bezeme kuşağını oluşturan tondolu fresklerin geneline bakıldığında, sırasıyla tondolu ve mermer taklidi düz panoların birbiri ardına yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Batı portik duvarı fresklerinin son süsleme kuşağını duvarın 8. sırasının üst bölümü ile 9. sırayı süsleyen konsollu bezeme kuşağı oluşturur. Altta yer alan tondolu bezeme kuşağından 15 cm kalınlığında beyaz boya ile yapılmış bant ile ayrılan bu kuşak, aynı zamanda duvarın en üst taşıyıcı sırasındadır. İçi açık siyah 3 adet çizgiyle hareketlendirilmiş sınır bandının hemen üzerinde 15 cm kalınlığındaki siyah renkli bant ile duvar sırasının en üstünde yine 15 cm. kalınlığındaki siyah renkli bant, konsollu bezeme kuşağının sınırlarını belirler. Duvarın ayağa kaldırılan bölümünde kuşak içerisinde 0,80x1,00 m ölçülerinde toplamda 7 adet konsol çizimi sıralı bir şekilde devam etmektedir. Konsol çiziminde üçüncü boyut etkisinin sağlanması amacıyla sağ yandaki konturlar açık sarı renkli paralel bantlarla verilmiş, ön profil yine açık sarı renkli bir bantla yan konturlara bağlanmıştır. Konsolun abakusunu oluşturan bu bölümün hemen altında kırmızı renkli bir band, abakus tablası ayrımını oluşturur. Abakus tablasının köşelerine bağlanmış açık sarı renkli bir girland sarkıtılmıştır. Konsolun alt yüzünün tamamı koyu kırmızı renk kullanılarak boyanmış, her iki yandan açık sarı renkte "S" profilli kollar uzanarak köşelerde volütler oluşturmaktadır. Konsolların alt yüz merkezlerine ise açık sarı renkli tekil akanthus yaprakları yerleştirilmiştir. Konsollar arasında kalan yine 0,80x1,00 m ebatlarındaki boşluklar açık siyah renkli çizgiler kullanılarak oluşturulmuş baklava dilimi motifi ile doldurulmuştur. Söz

konusu baklava dilimlerinin zemin rengi gri olarak belirlenmiş ve içleri siyah boya ile doldurulmuştur.

Batı Portik duvarı, kemerli kapının güneyinde yer alan freskli bezeme şeması olarak kuzey bölümü takip eder. Bu bölümde ayağa kaldırılan 4,0x8,35 m ölçülerindeki fresklere göre kapının güney kenarı sınırında, kemer başlangıcı yüksekliğinde bir sütun çizimi ile başlayan süsleme şeması güneye doğru yine sütunlarla sınırlandırılmış panolar şeklinde devam etmektedir. Sütunların genişlikleri 0,30 m, sütunların başlıkla beraber yükseklikleri ise 4.00 m'dir. Sütunlar bej renk ile işlenmiş olup sütun yivleri sarı renktedir. Sütunların hemen üzerinde 0,50 m yüksekliğinde ve 0,55 m genişliğinde Korinth düzeninde işlenmiş sütun başlıkları yerleştirilmiştir. Kuzey bölümden farklı olarak 1,20x3,00 m ölçülerinde daha dar panoların izlendiği güney kanttada, panolar 12 cm genişliğinde koyu kırmızı bantlar ile çerçeveslendirilmiştir. Bu bölümün üzerinde kuzey kanat fresklerinde olduğu gibi yatay mimari taşıyıcıların taklit edildiği kuşak izlenirken onun üzerinde ise tondolu panoların yer aldığı bezeme kuşağı yer alır. Tondolu kuşak üzerinde toplam 2 adet pano ayağa kaldırılmış olup kapı kenarından bej renkli plasterler ile başlayan bezeme şeması güneye doğru devam etmektedir. Kapı kenarındaki içi beyaz ve sarı renklerle işlenmiş mermer taklidi ilk pano sonrasında güneye doğru tondolu pano yerleştirilmiştir. Söz konusu pano 12 cm kalınlığında kırmızı renkli bantlarla çerçeveslendirilmiş ve 1,60x1,60 m ölçülerindedir. Pano derinliğinin artırılması amacıyla açık siyah boya ile yapılmış iki çizgi çerçeve sonrasında, 5 cm kalınlığında birisi kırmızı dolgu boyalı, diğeri sarı renkli çay taşı motifi dolgulu 1,00x1,00 m ölçülerinde iç içe geçmiş kare çerçeveler yer alır. Sarı renkli kare çerçeve döndürülerek köşeleri pano bantlarına yaslandırılmıştır. Kare çerçevenin merkezine 0,40 m çapında içi yine çay taşı dolgu motifi ile bezenmiş bir tondo yerleştirilmiş, tondonun dış konturları zikzak üçgen ya da testere ağzı şeklinde süslenmiştir.

Batı Portik duvarı kuzey kanat freskleri üzerinde Korinth başlıkları hizasının tam altında yer alan yazıt sırasına paralel olarak yuvarlak bir şekilde açılmış olan yaklaşık olarak 10 cm çapında 10 cm derinliğinde delikler tespit edilmiştir. Bu deliklerin antik dönemdeki fresk onarımlarıyla mı yoksa tabla askı yuvalarıyla mı ilişkili olduğu sorusu devam edecek olan çalışmalar sonucunda belirlenebilecektir. Blokların kaldırılması esnasında söz konusu yuvalara denk gelecek şekilde portik tabanında ortaya çıkarılan çok sayıda metal çivi ve ahşap parçaları bulunmuştur.

V)- KUZEY (KUTSAL) AGORA BATI PORTİK KUZEY UÇ KAZISI
(Resim 3-4, 10)

Üç tarafı portiklerle çevrili ve dikdörtgen planlı olan Kuzey (Kutsal) Agora, tespit edilen mevcut mimari bloklar ile Laodikeia kent sikkelerinden yola çıkılarak içerisinde birden fazla tapınağın varlığı anlaşılmaktadır⁵. 2018 yılında Kuzey (Kutsal) Agora'nın kuzey dönüşünü tespit etmek amacıyla 37 m'lik kısımda yapılan çalışmalarda, Batı Portiğin kuzey sonunda bir apsisin varlığı tespit edilmiştir. 283,64 m kotunda tespit edilen apsis, büyük boyutlu traverten bloklar kullanılarak yapılmış olup ilk blok sırası büyük ölçüde korunmuştur. Apsisin çapı 10 m, kalabilen yüksekliği 0,90 m, genişliği içten içe 5,80 m olarak ölçülmüş, batı tarafını oluşturan traverten blokların bir kısmının tahrip edilerek söküldüğü ya da depremin etkisiyle yamaçtan yuvarlandığı görülmüştür.

Apsisin güneyinde yer alan ve apsisi doğu-batı doğrultulu kesen, farklı ölçülerde traverten bloklar kullanılarak oluşturulmuş duvar örgüsü açığa çıkarılmıştır. Apsis içerisinde ise 282,80 m kot seviyesinde sıkıştırılmış sert zemin açığa çıkartılmış, taban üzerinde İmparator Flavius Honorius (MS 393-423) dönemine tarihlenen bir adet bronz sikke ele geçmiştir. Batı Portiğin kuzey ucunda duvarın güneyinde yapılan çalışmalarda toplamda 20x14 m'lik bir alanda mozaik taban döşemesi tespit edilmiştir. Döşemeyi, doğuda 1,25 m genişliğindeki doğu-batı doğrultulu uzanan duvar örgüsü sınırlandırmaktadır. Tesseraların boyutları 1,5-2 cm arasında değişmekte olup mavi, beyaz, sarı, kahve, pembe gibi geniş bir renk skalası kullanılmıştır. Geometrik bezemenin çoğunlukta olduğu döşemede, dini motiflerinde de varlığı dikkat çekmektedir. Mozaığın dış çerçevesini oluşturan bordürde açık kahverengi tesseraların arasına beyaz, kırmızı ve siyah tesseralar ile yapılmış daireler ve bunların keşimleriyle dört yapraklı rozet çiçek bezemesi oluşturulduğu görülmektedir. Siyah ince bir bant ile ayrılmış ikinci çerçevede, beyaz içerisine kahverengi tesseralar ile yapılmış gamalı labirent şeklinde olan girift meanderler doldurucu motif olarak kullanılmış olup belirli aralıklarla içlerinde örgü zincir, kancalı bordür ve çeşitli geometrik formların bulunduğu dikdörtgenlerden oluşan panolar yerleştirilmiştir. İkili örgünün çerçevelediği mozaığın merkezinde ise Malta haçı kırmızı renkte tesseralar kullanılarak yapılmış ve her bir haçın arasına giyosh ve 4 adet pelta kalkan şeklinde palmiye betimlemeleri yerleştirilmiştir. Mozaikli alanın ortasından fay kırığı geçmesi sebebiyle

⁵ Şimşek 2013a, 274-285, 506-507, Res. 371-388, 753-758.

kuzey kısmı aşağıya düştüğünden daha sağlam durumdadır. Güney kısmı ise yüzeye daha yakın olduğundan, tarımsal faaliyetler nedeniyle çok tahrip olmuştur. Güneyde 283,00 m kot seviyesinde tespit edilen döşeme, kuzeyde kademeli olarak depremin etkisiyle 282,80 m kota kadar düşmüştür. Mozaikli alanın bazı kısımlarında yalnızca çaytaşı+kireç harç ile yapılmış statümen tabakası görülebilmektedir. Mozaikler üç boyutlu ve son derece özenli yapılmıştır. Mozaik taban seviyesinde ele geçen 2 adet bronz sikke MS 5. yy'a tarihlenmektedir. Taban seviyesinde bulunan haç, güvercin ve kuzu kabartmalı ampulla, MS 4.-5. yy'a tarihlenen önemli buluntular arasındadır.

Çalışmalar Kuzey (Kutsal) Agora'nın doğu ve batı portiklerin kuzey uçlarının birer apsis ile sonlandırıldığı, apsisler arasındaki yamaç ve vadiye bakan kuzey tarafının sadece duvar ile kapatılmış olabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca Batı Portik, Doğu Portiğe göre yamaç topografyasına uygun olarak daha uzun yapılmış olup dikdörtgen form kuzey tarafta asimetriktir. Alanda ortaya çıkartılan mermer mimari blok parçaları apsislerin iki yanında paye ayaklar ve üzerlerinde Korinth düzeninde başlıklarının olduğunu, apsis önünün ise arşitrav-frizli kemerle sonlandırılmış olabileceğini göstermektedir. MS. 4. yy'da B. Constantinus zamanında alanın agoraya dönüştürülmesine bağlı olarak yapılan düzenlemelerle, Batı Portiğin kuzey sonuna kullanılış amacını tam olarak saptayamadığımız, ancak olasılıkla bir kiliseye ait olabilecek mozaikli mekânın, MS 494 yılı depreminde yıkılıncaya kadar kullanılmış olduğu anlaşılabilir. Batı Portiğin uzantısı olan ve kuzey-güney yönlü uzanan traverten duvarın apsisli alanın hemen önünde açılan 2,90 m genişliğindeki boşluk ise mozaikli alana girişi sağlayan bir kapı aralığı olarak kullanılmış olmalıdır.

Apsisin kuzeyinde, doğu-batı doğrultulu uzanan 281,55 m kot seviyesinde tespit edilen traverten ve mermer bloklar kullanılarak yapılan yıkıntı duvar örgüsü, Agora'nın kuzey sınırını oluşturan dış duvarına ait olup temel taşları in situ halde yerinde korunagelmıştır. MS 5. yy başlarında kentin sınırlarının küçültülmesi ve savunmasının kolaylaştırılması amacıyla acil surlarla çevrilmesi sürecinde, agoraya ait bu duvar surun bir parçasını oluşturmuştur. Duvar hattı apsisli alanı da içerisine alarak doğuya doğru devam etmektedir. Apsisin 13 m doğusunda alanın tabanını belirlemek amacıyla açılan 1,0x1,0 m'lik sondajda 281,33 m kotunda sıkıştırılmış sert zemine ulaşılmıştır. Batı Portiğe ait 5 sütun sırasının bulunduğu alanın taban kotununun 282,83 m oluşu, kuzeydeki tabanda meydana gelen yaklaşık 1,5 m'lik çökme, yaşanan depremlerin kent üzerindeki etkisini gözlemleyebilme olanağı sağlamıştır.

VI)- BATI TİYATROSU ÇALIŞMALARI (Resim 3, 11-12)

Kentin Hellenistik Döneme tarihlenen erken tiyatrosu olan Batı Tiyatrosu, orkestraya doğru dik eğimli ve Hellenistik geleneğe uygun olarak doğal zemine oyularak yapılmıştır⁶. Tiyatro 8 merdiven geçişi (klimakes) ile 9 kerkedese bölünmüş olup her iki analemma duvarının iç kısmında birer geçiş merdiveni bulunmaktadır. Enine ortada tek diazoma ile iki caveaya bölünen yapıda, mermer olan alt caveada (imma cavea) 23, traverten olan üst caveada (summa cavea) 19 olmak üzere 42 oturma basamağı bulunmaktadır. Bu basamakların yükseklikleri 0,40-0,45 m arasında değişmektedir. Tiyatronun cavea (theatron) çapı 85 m olup buna analemma duvarı dâhil edildiğinde 98,5 m'ye ulaşmaktadır.

Batı Tiyatrosu'nda ilk kazı çalışmaları 2004, 2005 ve 2016 yıllarında yapılmıştır⁷. 2018 yılında Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)'na Denizli Büyükşehir Belediyesi ile birlikte hazırlanan proje kabul edilmiştir. Batı Tiyatro'sunda kazı ve restorasyon çalışmalarının ana amacı; cavealar, orkestra ve sahne binasında gerekli olan kazılar ve arkasından uluslararası kriterlere göre yapılacak restorasyonlarla, tiyatronun korunması ve ziyarete açılmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda üst caveadan başlamak üzere alt caveada oturma basamaklarında gerekli olan kazı ve temizlik çalışmalarına başlanmıştır.

Üst caveada ki çalışmalarda diazoma kısmına ait orthostat bloklarının bazılarının deprem sebebiyle orkestraya doğru yıkıldığı ve bir kısmının da kaybolduğu tespit edilmiştir. İn situ durumda olan orthostat bloklarının yükseklikleri 0,75-0,80 m, orthostat taçlarının yükseklikleri ise 0,25-0,30 m arasında değişmektedir. Ayrıca iki caveayı ayıran diazomanın mermer ve travertenden oluşan bir zemine sahip olduğu ve genişliğinin 1,80-2,10 m arasında değiştiği anlaşılmıştır. Çalışmalarda kuzeye doğru diazomanın altından geçtiği tespit edilen ve olasılıkla tiyatronun su ihtiyacını karşılamak için yapılmış olan p.t. künk sisteminin 4.30 m'lik bölümü açığa çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda üst cavea ve diazoma arasında geçişin yekpare mermer bloklardan yontulmuş basamaklarla sağlandığı anlaşılmıştır. Batı Tiyatrosunda oturma

⁶ Şimşek 2013a, 219-227, Res. 288-299.

⁷ Şimşek, C., "2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", 27. KST (30 Mayıs-3 Haziran 2005, Antalya), Cilt 1, 2006, 422-423, Res. 1, 6-7; Şimşek, C. "2005 Yılı Laodikeia Kazı Çalışmaları", 28. KST (29 Mayıs-2 Haziran 2006, Çanakkale), Cilt 1, Ankara, 2007, 456-458, Res. 1, 4-6; Şimşek 2018, 373-378, Res. 1, 6, 12-15; Şimşek, C. and Sezgin, A., "The West and North Theatres in Laodicea", *Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Methods/Research/Results* (Edited by F. Masimo-P. Mighetto-G. Sobrá), Archeologia E Storia II, Galatina (Le), 2012, 103-112, Figs. 1-8.

basamaklarının direkt olarak toprak zemine yerleştirilmesinden kaynaklı depremlere bağlı kaymalar, düşmeler ve dalgalanmalarla birlikte zemin terezisinin bozulduğu görülmektedir.

Alt caveada yapılan çalışmalarda tiyatronun mermer oturma basamaklarının yoğun şekilde tahribata uğradığı gözlemlenmiştir. Bu tahribatın en büyük nedeni, kentte yaşanan şiddetli depremlerin yarattığı yıkımın yanı sıra, tiyatronun Geç Antik Çağ'da ve yakın dönemde mermer ocağı olarak kullanılmasıdır. Tahribatı kanıtlayan keski izleri ise mermer basamaklar üzerinde net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Çalışmalarda bulunan yakın geçmişe ait demir çekiç ve kamalar da bu tahribatların sebebinin açıklamaktadır. Ayrıca 19. yy ortalarından itibaren kenti ziyaret eden gezginlerin Batı Tiyatrosu'nda Denizli İlbade Mezarlığı için Türklere, Rum ustaların mezar taşı yaptıkları yönünde verdikleri bilgiler de tahribatın boyutlarını anlamamızı sağlamaktadır. Alt cavea 5. kerkideste yürütülen çalışmalarda, tiyatronun tam ortasına gelecek şekilde konumlanmış olan yarım daire formulu şeref locasının sağlam kalabilen bölümleri açığa çıkartılmıştır. Şeref locasının alt caveanın alttan 1. ve 7. basamaklar arasına yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Batı Tiyatrosu şeref locası tamamen Hierapolis Tiyatrosu ile benzer özellikler taşımaktadır⁸. Bazı basamakların üzerinde, kentin ileri gelen aileleri ve esnaf loncalarının oturma yerlerini gösteren Grekçe harflerin (X, Θ, H, Δ) yer aldığı görülmüştür. Bazı basamakların köşelerinde, oturanları güneş ve yağmurdan korumak üzere açılmış olan seyyar ahşap tente delikleri ile daha küçük olan minder bağlama delikleri yer alır.

Kazı çalışmaları sonucunda 260,84 m kot seviyesinde ulaşılan orkestranın tabanının mermer plakalar ile kaplı olduğu, fakat plakaların büyük bölümünün söküldüğü tespit edilmiştir. Söz konusu plakaların bir kısmı düzgün kesilmiş büyük boyutlu dörtgen mermerlerden oluşmaktadır. Ayrıca ele geçen traverten ve mermerden yapılmış dörtgen ve sekizgen opus sectilelerin de taban döşemesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Orkestranın derinliği 1,10 m olarak ölçülmüş olup orkestrayı sınırlayan orthostat bloklarının önünde yaya uygun olarak açılan 1,10 m derinliğinde, 0,48 m genişliğinde üzeri düzgün kesilmiş dikdörtgen taşlarla kapatılan su tahliye kanalı ortaya çıkarılmıştır. Diğer taraftan orkestra alanında bir kısmı kırılmış olan prohedria koltukları bulunmuştur.

⁸ Hierapolis tiyatrosu için bkz. D'Andria, F., *Guida Archeologica Hierapolis Di Frigia (Pamukkale)*, İstanbul, 2003, 147-182, Figs. 130-156.

VII)- KİLİSELİ PERISTYLLİ EV ÇALIŞMALARI (Resim 3, 13-15)

Kilisel Peristylli Ev olarak adlandırılan yapı; kent planı içerisinde Suriye Caddesi'nden ayrılarak Kuzey Tiyatrosu'na ulaşan Tapınak A Doğu Sokağı'nın 173. metresinde yolun batı kenarında ve tiyatronun güney analemma duvarına bitişik şekilde konumlanmıştır. 2010-2011 yıllarında peristyl ve doğusu ile kuzeyindeki mekanları kazılan⁹ yapının tamamını ortaya çıkartmak için 2018 yılında tekrar çalışma yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılan jeoradar (GPR) taraması ile elde edilen veriler ışığında batıda 28.60x15.00 m, güneyde ise 27.50x11.00 m'lik alanda açma sınırları belirlenmiştir. 2018 yılında yapılan çalışmalar sonucunda Kilisel Peristylli Evin ilk katında toplamda; 1 peristyl, 1 atrium, 2 apsisli salon ve 24 mekânın varlığı ortaya çıkartılmıştır.

Laodikeia'nın önemli bağlantı noktalarından birinde yer alan ve A Evi'nden sonra kent merkezi içinde ikinci konut kompleksi olan yapı konumu, büyüklüğü ve mimari özellikleri bakımından Roma İmparatorluk Döneminde Laodikeia'nın zengin ve tanınmış ailelerinden birine ait olduğu düşünülmektedir. 2018 yılı çalışmaları sonunda elde edilen veriler, kuzeyde yer alan mekânların (Mekân 6, 15 ve 16) Kuzey Tiyatrosu analemma duvarı ile ortak duvarı kullanması ve kapılarının üst diazomaya açılmasından dolayı, işlek bir konumda olduğu, dolayısıyla bu bölümdeki mekânların dükkân olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Özellikle bu mekanlarda dokuma tezgâhı ağırlıklarının bulunması, üretime ve satışa dayalı pithosların çıkartılması da bu düşüncemizi desteklemektedir. Bu yönüyle Kuzey Tiyatrosu'nun üst diazoması, kuzey son dan batıya dönen bir sokak şeklinde de kullanılmıştır. Ayrıca birbiri içinden geçilen mekanlardan, 5 no.lu mekân aracılığıyla Peristylli Avluya geçiş sağlanmaktadır. Doğuda yer alan Apsisli salon ile salonun güneyinde yer alan iki mekânın Hıristiyanlığın kabulü sürecinde evlerde gizlice ibadet yapılmasına bağlı olarak kullanıldığından, bu bölümde 2 no.lu mekân kapısı tiyatro diazomasına açılmamış ve kapalı gizli bir alan ile ilgili olarak 1 no.lu mekânda da geçiş 5 no.lu mekân ile bağlantılı düzenlenmiştir. Böylece doğudaki apsisli salonun hem güneyinde hem de kuzeybatısında yer alan mekanlarda kapalı bir durumun olması sağlamıştır. Erken bir ev kilisesi olması itibarıyla salon apsisinin kuzeye bakması MS 375'te karara bağlanan kilise nizamnamesi öncesine dayandığından problem oluşturmamıştır. Bu

⁹ Şimşek 2012, 584-586; Şimşek 2013a, 319-328, Res. 433-438; Şimşek, C., "2011 Yılı Laodikeia Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 34. KST (28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Cilt 3, Çorum, 2013b, 106-108, Res. 1, 8-9; Şimşek 2016, 495-497, Res. 2, 13; Şimşek 2019, 459-461, Res. 1, 13-14.

düzenlemede tabanlar opus sectile mermer döşeme ve duvarlar da mermer kaplamalı paneller ile zenginleştirilmiştir. Bu verileri kazılarda ortaya çıkartılan kaplamaların alt kısmında kalabilen bölümleri ile duvarlardaki harç izleri desteklemektedir. Doğu apsisli mekân orijinal kullanımında belki de bir yemek ya da kadınlara ayrılan bir salon olarak tasarlanmış, mekân daha sonra bir ev kilisesine dönüştürülmüş olmalıdır. Bununla ilgili olarak dış narteksten giriş önünde tabanda chistogram yapılmış olması, ayrıca dış nartek tabanında opus spicatum döşemelerde chistogram ve tanrının iki gözünün yapılması, salonun apsis kısmının zeminden yükseltilmesi, haçlı konsol ve başlıkların bulunması, eve ait bazı mekân tabanlarında opus spicatum döşeme üzerine yapılan haçlar, ampulla ve unguanteriumlar, mermer masalar ve mermer tepşiler gibi arkeolojik veriler de desteklemektedir.

Apsisli Batı Salon erkeklere ayrılmış olan toplantı ve yemek salonu olmalıdır. İçte peristyl koridorundan girişin iki yanında yer alan nişli çeşmeler, mermer opus sectile döşemeler, bu büyük ve zengin dekorasyonlu salonun özel olduğunu göstermektedir. Apsisli batı salonuna açılan kuzey ve güneydeki 4 mekân (mekân 11, 12, 13 ve 14), opus *sectile* taban döşemeleri, harç izleri görülebilen mermer duvar kaplamaları ve konumları ile evin önde gelen bireylerinin yaşam alanları ya da oturma/kabul odası olmalıdır. Evin bazı mekanlarında MS 494 depreminin ardından tahrip olan opus sectile taban döşemeleri yerine daha az maliyet gerektiren *opus spicatum* döşeme, duvar kaplamalarının yerine ise freskler kullanılmıştır. Geç dönem kullanımında bazı mekanların işlişe dönüştürüldüğü anlaşılmıştır. Yapının kuzeyinde yer alan mekanların aksine, güneydekiler daha çok günlük hayatın devamı için gerekli ihtiyaçlar için ayrılmıştır. Özellikle güneydoğusunda yer alan mekanlarda ele geçen veriler bu bölümlerin küçük bir hamam, havuz ve latrina olarak düzenlendiğini göstermektedir. Bu mekanların içerisindeki geç dönem düzenlemeleri ve devşirme mimari bloklar ile yapılan onarımlar net biçimde görülebilmektedir. Bu bölümde peristyle açılan 4 sütunlu bir de atrium bulunmaktadır. Kentin terk edilmesine kadar kullanım görmüş olan atriumda, devşirme mimari bloklar ile yapılmış düzenlemelerdir. Atriuma ait sütunlar, İmparator Focas Dönemi'nde (MS 602-610) yaşanan depremde yıkıldığı şekli ile bulunmuştur.

Yapıda ortaya çıkartılan sikke ve diğer buluntular, Kiliseli Peristylli Ev kompleksinin MS 3. yy'dan, MS 7. yy'ın başına kadar farklı düzenlemeler ile sürekli kullanım gördüğünü ortaya koymuştur. Kiliseli Peristylli Ev, A Evi'nin aksine, zaman içinde ihtiyaçlardan doğan kullanım gereksinimlerine

bağlı olarak sürekli değişiklikler yapılmasına rağmen, bir Roma Dönemi klasikleşmiş ev plan tipini, Geç Antik Çağ'da da koruyabilmiş olması bakımından önemlidir. Evde peristylli avlu, atrium, apsisli salonlar, hamam, tuvalet, mutfak, günlük yaşam mekanları, ticaret mekanlar MS 7. yy'da terk edilinceye kadar kullanım görmüştür. İki kat olduğu düşünülen ev, kentin en gözde yerinde zengin bir aileye ait olmalıdır. Kiliseli Peristylli Ev, Anadolu ve Lykos Vadisi'nde antik dönemde şehir içi bir konutun nasıl olduğunu, plan tipi ve kullanım özellikleri bakımından anlamamızı sağlamıştır.

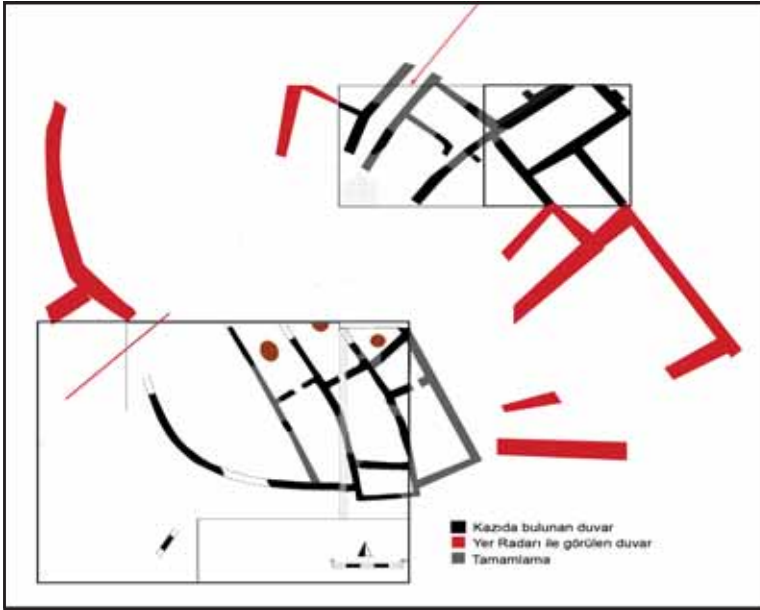
Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları: 2018 yılı kazı sezonunda yapılan restorasyon çalışmalarında Kiliseli Peristylli Evin; doğusunda yer alan apsisli ev kilisesi mekânında (bu bölüm apsisli salon, iç ve dış narteksten oluşur) çalışmalar yapılmıştır. Diğer taraftan Peristylli avlu ve kazı çalışmaları sonrasında açığa çıkartılan mekanlarda da koruma onarım çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda apsisli salon tabanında ve güney bitişiğinde yer alan iç odasında (endonartheks) bulunan özgün opus sectile döşemelere yönelik yatak sağlama çalışmaları ve aynı alandaki günümüze kadar ulaşamayan opus sectile döşemelerin eksik kısımlarının özgün harcına uygun şekilde analizleri yapılarak hazırlanan harç ile tamamlanması yapılmıştır. Söz konusu opus sectile döşemelerine yönelik olarak özgün taşların eksik kısımları bulunarak yapıştirilmiştir. Günümüze kadar ulaşamayan taşlara yönelik ise eksik kısımlar özgün harca uygun şekilde hazırlanan imitasyon harç ile tamamlanmış ve özgün harçlı kısımlar ve yatak izleri öncelikli olarak koruma altına alınmıştır. Söz konusu uygulamada özgün harçlı kısımlar üzerine sıvı kireç enjeksiyonu yapılarak bu yatak izlerinin sağlama çalışmaları yapılmış, sonra üzerine elenmiş kazı toprağından oluşturulan çamur harcı ince bir katman uygulandıktan sonra üzerine %100 pamuklu tülbent bezi serilerek koruma altına alınıp opus sectilelerin eksik olan kısımları yeni oluşturulan harç ile tamamlanmıştır. Burada uygulanan yöntem ile özgün harç izleri korunarak, harç ile tamamlanan alanların üzerine ise özgün opus sectile panellerinden alınan kılavuzlardan ve yatak izlerinden çıkarılan ölçülere göre imitasyon sekizgen ve kare opus sectile çizimleri yapılmıştır. Çizimleri tamamlanan alanlar kılavuz çizgilerine uygun şekilde hava motoru ile açılmıştır. Yapılan harçlı imitasyon dörtgen ve sekizgen opus sectile uygulaması sayesinde ziyaretçiler alttaki özgün harç yatak izlerine zarar vermeden mekânı gezebileceklerdir. Ayrıca bu uygulama ile hava koşullarına karşı da koruma önlemleri alınmış olacaktır. Doğu apsisli salonda yapılan diğer çalışmada ise yapıya ait duvar plakalarına yönelik eksik parçaların tasniften aranmış

ve bulunan parçalar yapıştırılmıştır. Yapıdaki özgün duvar plakası harçlarına yönelik ise sağlamlaştırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda bağlayıcı özelliğini kaybetmiş kısımlar kireç bağlayıcılı onarım harcıyla sağlamlaştırılmıştır.

Peristylli avluda koridorlarda gerçekleştirilen diğer çalışmalarda ise kazı çalışmaları sonrası koruma amaçlı geçici olarak kapatılan alanlar açılarak restorasyon çalışması öncesinde detaylı belgeleme çalışmaları tamamlanmış ve alan lazer scan, photo scan ve drone ile belgelendirilmiştir. Gerekli belgeleme çalışmaları sonrasında avlunun güney ve batı koridor kısımlarında restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda avluda bulunan opus sectile panellerdeki kırıklı döşemelere yönelik ise yapıştırma, sağlamlaştırma ve eksik parçası olan taşların pantografla tamamlama çalışmaları yapılmıştır. Peristylli avlunun koridorunda yer alan opus sectile panellerindeki eksik kısımları tamamlamak için ise özgün yatak izlerinden alınan ölçülere göre yeni travertenlerden taş kesimleri yapılmıştır. Ayrıca kesimi ve ebatlaması tamamlanan kilit taşlarının kireç bağlayıcı onarım harcıyla sabitlemeleri yapılmıştır. Avlunun Güney kısmındaki çalışmalar tamamlanmıştır. Batı kısımdaki çalışmada ise devşirme mermer parçalar ile kaplı alandaki eksik kısımlar, özgünde olduğu gibi yapıya ait tasnif alanından getirilen devşirme mermer parçalar, kireç bağlayıcılı onarım harcı kullanılarak tamamlanmıştır. Tamamlanan alanlar orijinal kısımdan ortalama 0,5 cm düşük seviyede yapılarak orijinal ile sonradan yapılan kısımlar ön plana çıkartılmıştır. Kili-seli Peristylli Ev'in kazı çalışmaları sonrasında açığa çıkartılan mekanlarına yönelik restorasyon çalışmaları kapsamında özgün duvarın derz dolularının yapılması, duvar yükseltme ve mekanların duvarlarında bulunan duvar plakası harçlarının sağlamlaştırılması şeklinde çalışmalar da yapılmıştır.

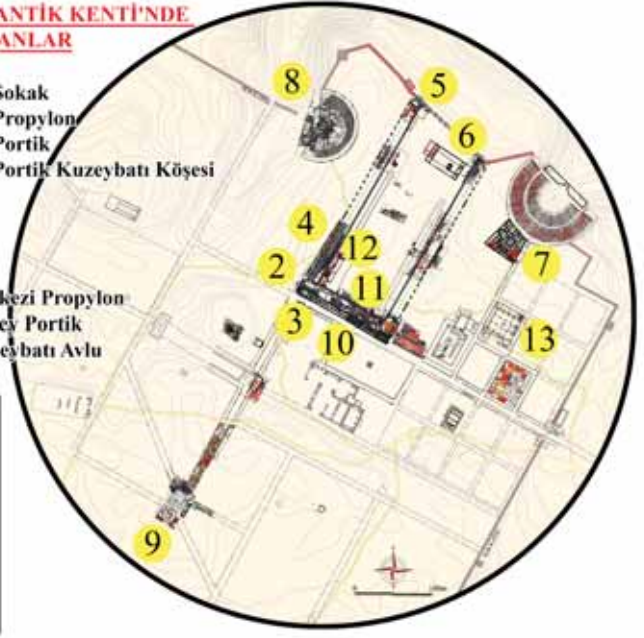
Resim 1: Kandilkırı Yerleşmesinin 2018 yılı kazı çalışmaları sonrası açmaların genel görünümü.

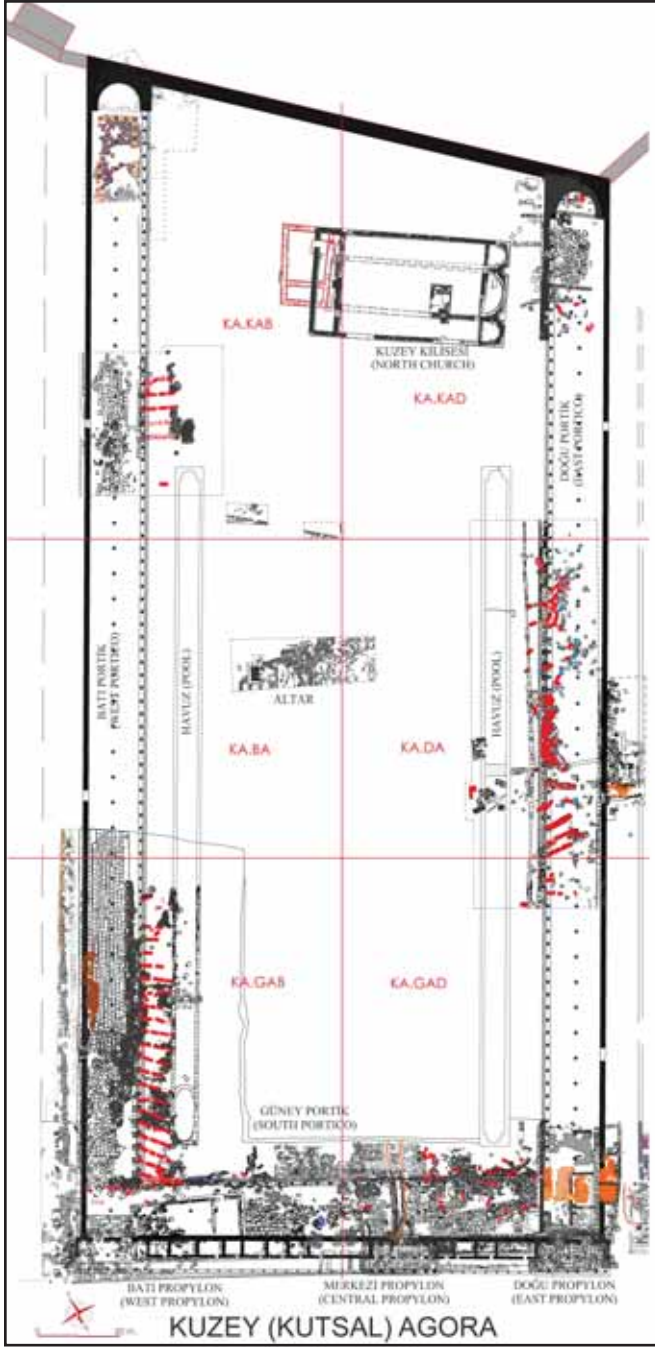
Resim 2: Kandilkırı 2A tabakasının kazılan ve yer radarı taramalarına göre yapılmış şematik çizimi.

**2018 YILINDA LAODIKEIA ANTİK KENTİ'NDE
ÇALIŞILAN ALANLAR**

1. Kandilkarı Yerleşmesi
2. Kuzey (Kutsal) Agora Batı Sokak
3. Kuzey (Kutsal) Agora Batı Propylon
4. Kuzey (Kutsal) Agora Batı Portik
5. Kuzey (Kutsal) Agora Batı Portik Kuzeybatı Köşesi
6. Kuzey Kilisesi Sondajı
7. Kiliseli Peristylli Ev
8. Batı Tiyatro
9. Atriumlu Yönetici Binası
10. Kuzey (Kutsal) Agora Merkezi Propylon
11. Kuzey (Kutsal) Agora Güney Portik
12. Kuzey (Kutsal) Agora Güneybatı Avlu
13. Laodikeia Kilisesi

Resim 3: Laodikeia antik kenti yerleşim planı üzerinde 2018 yılı çalışma alanları.

Resim 4: 2018 yılı sonunda Kuzey (Kutsal) Agora planı.

Resim 5: Kuzey (Kutsal) Agora Batı Sokak, Batı Portik arka duvarı ile önde batı *propylonu*.

Resim 6: Kuzey (Kutsal) Agora Batı *propylon*'da yapılan kazı çalışmaları öncesinde ve sonrasında alanın Laser Scanner ile taranan görüntülerininbirbiri üzerine oturtulması.

Resim 7: Kuzey (Kutsal) Agora Batı Portik arka duvarı kemerli geçiş ve iki yanınınayağa kaldırılmış hali.

Resim 8: Kuzey (Kutsal) Agora Batı Portik freskli kemerin iç bölümü.

Resim 9: Ayağa kaldırılan Kuzey (Kutsal) Agora Batı Portik duvarı freskleri.

Resim 10: Kuzey (Kutsal) Agora Batı Portik kuzey uçta yer alan apsisli alan ve mozaik taban ile M.S. 494 depreminde oluşan fay kırığı.

Resim 11: Batı Tiyatrosunda yapılan çalışmalar.

Resim 12: Batı Tiyatrosu diazoması, şeref locası, orkestra ve drenaj kanalı.

Resim 13: Kiliseli Peristylli Ev.

Resim 14: Kiliseli Peristylli Ev'in kazı çalışmaları sonrası planı.

Resim 15: Kiliseli Perstylli Ev, *endonartheks* (iç narteks) taban döşemeleri üzerinde yapılan restorasyon uygulamaları.